

VALDIS CELMS

LATVJU RAKSTS UN ZĪMES

BALTU PASAULES MODELIS ♦ UZBŪVE ♦ TĒLI ♦ SIMBOLIKA

VALDIS CELMS

LATVJU RAKSTS UN ZĪMES

**BALTU PĀSAULES MODELIS
UZBUVE ♦ TELI ♦ SIMBOLIKA**

FOLK_LORAS INFORMĀCĀS CENTRS

Rīga • 2007

Recenzenti:

Dr. phil. Juris Prikulis, Baltijas-Ziemeļu valstu pētījumu centra direktors

Dr. habil. art. Ojārs Spāritis, LMA profesors

Dr. art. Arnolds Klotiņš, LU LFMI pētnieks

Dr. hist. Guntis Zemītis, LU LVI direktors

Priekšvārds un izdevējdarbu vadība – Jānis Sils

Literārā redaktore un korektore – Anna Diļeva

Datorgrafika un makets – Ēriks Puziņš

Mākslinieks – Valdis Celms

Grāmatas nodaļas «Pasaules modeļi latvju rakstā. Pasaules koka princips» un «Krāsas pasaules modeļi» uzrakstītas ar Valsts kultūrkapitāla fonda atbalstu.

Grāmatas izdošanu atbalstīja

Klubs 415

Grāmatas izdošanu finansēja

**SIA CELMINA
BŪVKONSTRUKCIJ
PROJEKTĒŠANAS BIROJS**

LATVJU RAKSTS UN ZĪMES

Baltu pasaules modeļis, uzbūve, tēli, simbolika
Rīga, 2007. gads, 272 lpp. latviešu valodā

© Izdevējs – Folkloras informācijas centrs, 2007

© Teksts un attēli – Valdis Celms, 2007

© Grāmatas iekārtojums – Valdis Celms, 2007

© Vāku dizains – Gunta Celma, 2007

Paldies Marijai Gabrielai Vosienai Vācijā par pamudinājumu rakstīt šo grāmatu.

Paldies Rasmai Rozītei un Elgai Kristapsonēi par morālu atbalstu un palīdzību.

Īpašs paldies Margaritai Biezaitei par materiālo un morālo atbalstu.

Sirsnīgs paldies Liepiņu ģimenei – Edmundam, Skaidrītei, Mārtiņam un Pēterim – par atsaucību manuskripta pārrakstīšanā datorrakstā un ieinteresētību gala rezultātā.

Paldies Oļģertam Aunam par iespēju izmantot viņa personīgo bibliotēku un Andrejam Brokam par palīdzību elektroniskā dainu skapja lūkošanā.

Vislielākais paldies maketētājam Ērikam Puziņam un teksta redaktorei un korektorei Annai Diļevai par pašaizliedzību un pacietību grāmatas sagatavošanas gaitā.

Atsevišķs un liels paldies Valteram Celmiņam par galveno finansiālo atbalstu un Jānim Silam par atsaucību un izdevējdarbu vadību.

Paldies grāmatas recenzentiem par vērtējumu, piezīmēm un ieteikumiem. Atbildību par iespējamām kļūdām un nepilnībām uzņemas autors.

VISS SĀKAS NO CENTRA

Pasaule ir tik plaša, cik plašs ir tās vērotāja cilvēka apziņas horizonts. Zaļojošā mežā var gan saskatīt tā estētisko skaistumu un ekoloģisko nozīmību, gan priecāties par bioloģisko sugu daudzveidību, gan arī aprēķināt, cik naudas var saņemt, nododot to papīrmalkā. Kas tad ir patiesā vērtība? Katrs skatījums kā svarīgāko izceļ vienu vai nedaudzas īpašības, bet tās neizsmēļ visu lietas būtību.

Ar latviešu raksta zīmēm situācija ir līdzīga. Ir vismaz trīs dažādi skatījumi. Pirmā piekritēji uzskata latvju raksta zīmes par muzejisku un etnogrāfisku reliktu. Otrajiem zīmes ir jauks apģērba un sadzīves priekšmetu rotājums vai oriģināls dizains. Un tad vēl trešais skatījums: zīmes kā simboli, kas dod zināšanas par pamatprincipiem, uz kuriem balstīta šī pasaule.

Šis grāmatas autors pieder pie trešajiem, kaut noliedz pārējos skatījumus – zīme ir skatāma kopsakarā ar tās lietojumu sadzīvē, ar tās vēsturisko funkcionēšanu. Arī šiem aspektiem ir būtiska nozīme dziļākas izpratnes veidošanā. Tie ir pakāpieni, lai atklātu zīmju dziļāko jēgu, patieso vērtību.

Šis grāmatas vērtīgākais devums, šķiet, ir sistēmiskā pieeja. Zīme jeb raksts spēj sniegt tik plašu informācijas apjomu, kādu būtu gandrīz neiespējami izteikt vārdos. Autors zīmju tvērumā par centrālo pazīmi izvēlējis to ģeometrisko struktūru, kura kontekstā ar krāsu un izvietojumu starp citām zīmēm sniedz mums atbildi uz jautājumu, kāds viss ir. Zīmju interpretācijā izmantotas arī tautasdziesmas, kuru bieži vien grūti atšifrējamais saturs līdzās grafiskajam domas simbolam – zīmei – pēkšņi kļūst saprotams un uztverams. Tautasdziesma un zīme papildina viena otru, norādot uz to pašu realitātes aspektu katrā savā veidā.

Valdim Celmam ir izdevies uz pasaules likumsakarībām, ko ietver un atspoguļo zīmes, paraudzīties no mūsdienu zinātnes jaunāko un būtiskāko atziņu viedokļa. Divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados viens no dižākajiem prātiem fiziķis Nilss Bors ieviesa fizikas filozofijā jēdzienu «komplementaritātes princips». Latviski to varētu tulkot kā papildināmības principu. Pretstati papildina viens otru. Šis princips kļuva par visu mūsdienu zinātņu filozofisko pamatpostulātu. Tā būtība ir atziņā, ka šķietami nesavienojamais un pretējais parasti veido viena veseluma divas saistītas puses. Šādi šķietami nesavienojami pretstati ir uzskati par Zemi kā Visuma centru, ap kuru griežas Saule, un zinātnes atziņa par Zemes rotāciju ap Sauli. Šādi pretstati ir racionālā zinātne un iracionālā reliģija, tādi ir

loģiskā, racionālā spriestspēja un intuīcija. Un, tieši apvienojot racionālo, bezkaislīgi zinātisko informāciju ar intuīciju, simbolisko domāšanu un iztēli, autors ir spējis pavērt jaunu ceļu mūsu nemateriālās kultūras mantojuma izpētē un izmantojumā. Mūsu priekšā nostājas pamatīga sistēma. Pasaules audums. Tā ir pati pasaule, tās nemainīgā būtība un mūžam mainīgās formas. Tā ir simbolos izteiktā cēlonība un mijiedarbība.

Šī grāmata tiecas ierādīt goda vietu vienam no mūsu garīgās kultūras spēcīgākajiem simboliem – Pērkonam. Viss sākas no centra. To saka mūsu raksta zīmes. To saka arī modernā fizika un astronomija. Zinātnieki aizstāv kosmiskā sprādziena teoriju. Mūsu zīmes to sauc par Pērkonu. Iespējams, šī grāmata kļūs par atgriešanos mājās ne vienam vien mūsu senās reliģijas un filozofijas kopējam.

Ilgstoši koptams raksta zīmju lauku, Valdis Celms ir uzaris arhetipiskus apziņas slāņus, kuru nozīme ir ne vien latviski nacionāla, bet arī vispārcilvēciska. Ir pārsteidzoši starp latviešu raksta zīmēm atrast, piemēram, spārnoto ugunsčūsku – zīmi, kuras modifikācija ierosināja pazīstamo šveiciešu psihologu Karlu Gustavu Jungu pievērsties kolektīvās bezapziņas pētījumiem. Šo zīmi viņš pirmoreiz ieraudzīja vēstulē no kāda drauga, kurš lūdza izskaidrot, kādēļ viņa mazā meitiņa sapņos redz un uz sienām zīmē spārnotu čūsku. Otro reizi šo zīmi Jungs redzēja Dienvidamerikas konkistadoru karagājienu piezīmēs, kur šī zīme bija minēta kā centrālais pielūgsmes tēls vietējo indiāņu templī. Notikumus šķīra gan gadu simti, gan kilometru tūkstoši. Mūsdienu Latvijā šim stāstam varam pievienot vēl vienu turpinājumu.

Mūsu zīme, kas tiek dēvēta par Zalkti, trijstūri ar pretēji vērstām smailēm, aplis, ko vidū pārdala «S» burts, – visas simbolizē to pašu mūžīgo pretstatu vienību, kuru mūsdienu pasaule plašāk pazīst caur daoisma iņ un jan simbolu. Zināšanas, izrādās, visu laiku ir bijušas un ir tepat blakus, kamēr daudzi jo daudzi ir tiekušies tās meklēt svešās mācībās. Grāmata mūs aicina atpakaļ pie saknēm un saviem spēka avotiem.

Grāmatas ceļš pie lasītāja nav bijis viegls. Tikai paša autora un daudzu citu cilvēku neatlaidības un labvēlības dēļ, tā ierauga dienas gaismu. Daudz kas šai darbā varbūt ir palicis nepateikts, bet tas, kas ir pateikts, ir pietiekami pārliedzinošs un pamatīgs, lai katrs pats uz šiem pamatiem celtu savas izpratnes ēku.

Galū galā – zīmes, tāpat kā pasaule, katram pašam jāatklāj no jauna.

Jānis Sils

Saturs

Ievads

• Grāmatas tēma	11
• Problēmu grupas. Autora pieeja	12
• Darba nolūks un metodoloģiskie principi	13
• Zīmju masivs. Avoti, atsauces, literatūra. Grāmatas iekārtojums	14
• Par autoru	15

Seno zīmju jaunā dzīve	16
-------------------------------	----

I daļa

Raksta vākšanas un izpētes vēsture

• Hronoloģisks pārskats no pirmsākumiem līdz mūsdienām	19
• Raksturīgākie uzskati un pieejas	19

Raksta pamatelements – zīme

• Kas ir zīme, un kādas ir zīmes? Vienkāršās zīmes	29
• Simboliskās zīmes. Ģeometriskās zīmes un skaitļi	30
• Zīmju pamatfunkcijas	31
• Zīme un cilvēks	34
• Taisnais (+) un reižu (x) krusts kā arktiskā un ziemeļatlantiskā saules gada zīme	36

Kas ir latvju raksts?

• Raksts kā mitoloģiski folkloriskās kultūras strukturāla izpausme	37
• Raksts vai ornaments	37
• Raksta indoeiropēiskās (āriešu un baltiskās) saknes	38
• Raksts un ziemeļu tradīcija	46
• Raksta saknes senajā Eiropā	48
• Ģeometriskums – dažādu kultūru un laikmetu kopsaucējs	49
• Raksts kā kultūras attīstības iespēju kods – programma	49
• Raksta funkcionālie līmeņi: a) praktiskais līmenis; b) estētiskais līmenis; c) simboliski sakrālais līmenis	49
• Raksts un informācija (zināšanas)	50

Kāds ir latvju raksts un tā zīme?

• Īpatnība vai patība. Latvieša un latviešu kultūras raksturs vēsturē un dabā	52
• Kāda ir latvju raksta zīme	54
• Kopīgie formveides un izpratnes principi	57

Kustības idejas latvju raksta uzbūvē (strukturā)

• No optiskas ilūzijas līdz mikro un makro pasaules modeļiem	62
• No vienkāršas lineāras kustības līdz strukturēta procesa un dinamiskās harmonijas idejām	65
• No Visuma tapšanas scenārija līdz paplašinātai kosmiskai apziņai	73

Statikas un dinamikas principi rakstā, to universālā būtība

• Par divējādību, četrvienību, rotāciju un spirālēm astoņnieku sistēmā	75
• Krusta enerģētika	87

Kopsavilkums	88
---------------------	----

II daļa

Pasaules modeļi latvju rakstā. Pasaules koka princips	90
• No senā Gaismas koka līdz cilvēka vietai pasaulē	93
• Pasaules vertikālā trīsdalība un šī un viņā saule	97
• No akmens laikmeta gravējuma līdz mūsdienu cimdu rakstiem	100
Pasaules audums	
• Apziņas lauks un Pasaules audums	105
• Visuma vienotas uzbūves tīkls	108
• Dzīvības strāvojuma (arī dvēseļu) lauks	110
Dižapji jeb zīmju mandalas	113
• Zīme no Kārsavas cimda un zīme no Talsu villaines	114
• Alsungas krekla aprobe ar Ausekļa zīmi centrā	116
• Pirmā sfēra – Ausekļa zīme centrā	117
• Otrā sfēra – dinamiskais kvadrāts	118
• Trešā sfēra – statiskais kvadrāts	118
• Kurzemes krūms dižajā aplī	120
Krāsas pasaules modeļi	121
• Četru krāsu kods un cilvēka garīgais līdzsvars	122
• Baltais (baltā krāsa)	123
• Melnais (melnā krāsa)	124
• Tumši zilā (mēļā) vai melnā krāsa	125
• Krāsu pāri	125
• Sarkanā un dzeltenā krāsa	127
• Dzeltenā un zilā krāsa (tumši zilā, mēļā)	127
• Sarkanā un zaļā krāsa	128
• Zilās un sarkanās krāsas pāris	129
• Zilā un zaļā krāsa	130
• Baltā un sarkanā krāsa	130
• Baltā un tumši zilā (mēļā) krāsa	131
• Siltās un vēsās krāsas – zelts un sudrabs	133
• Dzeltenā un zaļā krāsa	135
• Pelēkā krāsa	135
• Sīkāk sazarotā aprītē lietotās krāsas un krāsu pāri vai salikumi	136
• Krāsa un dvēseles kustība	137
Latvju raksta zīmes un sistēmas raksturlielumi	
• Sistēmas sakārtojuma pamati no E. Brastiņa līdz mūsdienām. Saturs vai stils	139
• Zīmju nosaukumi sistēmā un saturiskie līmeņi	139
• Līdzšinējie zīmju sakārtojumi. Secība. Veselums. Centrs	142
• Dieva galvenums dainās un zīmēs	144
• Struktūra, saturs un jēga	146
Līdz šim neapzinātie jēdzieni raksta pētniecībā	
• Tīrs (brīvs) fons jeb domu ekrāns, lauks	147
• Telpiskais krusts un trīsdimensiju telpas apziņa	148
Pamatzīmju izkārtojums sistēmā	150
Sistēmas pamatzīmju simbolika un strukturālā jēga	
Dieva un pasaules zīmes	152
• Punkts. Krustiņš. Dieva krusts – taisnais un slīpais	152
• Saules ritenis – Zvaigzne. Aplī un citas Saules zīmes	153

• Mēness zīme	160
• Krupiša vai Mēness zīme. Ūsiņa zīme	162
• Māras krusts	164
• Taisnais Māras krusts	165
• Slīpais Māras krusts	166
• Māras zeme. Māras ūdeņi	167
• Māras vārti	169
• Dievs, Dievu Dieviņš	170
• Dievs un Māra	171
• Dievs, Laima, Māra	172
• Dievs, Dievu Dieviņš, Dīvs	173
• Vienotas laiktelpas zīme	174
• Dienas gaismas (debess) zīme un nakts tumsas (lejas) zīme	175
• Jāņa zīme	177
• Jāņa mīts un Jāņa zīme	178
• Jumis un auglības, svētības zīme	181
• Mārtiņzīme un Jumis	183

Laika un likteņa zīmes

• Skujiņa	185
• Līklocis. Laimas slotiņa	188
• Eglīte	191
• Laipa	192
• Žagars vai slota	193
• Vēl par dažām sakarībām Laimas slotiņā un skaitļiem 100 un 108	193
• Laika kustības raksturs un virzieni. Laika rotācija	195
• Pērkona (Dieva) krusts	196
• Pērkons un pasaules kārtība	199
• Ugunskrusts	204
• Uguns pretstatu nozīme	205
• Pērkons un Laima – makrokosmos un mikrokosmos	206
• Laika gaitas un laika viļņa krusts	206
• Dieva Laimas krusts un Laima. Likteņa lemšana, vērpšana, dalīšana	208
• Čūska vai Zalkša zīme	213
• Zalktis un Laima	214
• Zalkša sakars ar uguni	216
• Zalktis kā Pūķis vai Spārnotā čūska un citas pārvērtības	217
• Krusta Zalktis. Dalītais Zalktis	218

Visums un laika viļņa ciklu zīmes

• Astoņņitis un pirmais laika viļņa cikls	220
• RADOšā un DARošā enerģija	221
• Kāpnes. Kāpjošā vai kritošā laika viļņa kustība	222
• Garā pupa	223
• Astoņņiša kuplinājumi un baltu Visuma modeļi	224

..Visi līdzīgi ligojās (mītiski sakrālās laiktelpas simboli)

• Puzuru noslēpumainā kustības būtība	227
• Saulītes – vienkāršākie pasaules modeļi	227
• Piramidāli režģu ķekari – puzura pamattips	228
• Puzura pamatelementa nozīmes. Izpaustais un neizpaustais Dievs	228
• Dieva vienīgums. Divvienība. Četrvienība	229
• Telpiskais krusts un citas zīmes	230
• Mēness cikla atspulgs puzuru uzbūvē	231
• Vienlaidu režģi un citi pasaules modeļi	231
• Ķīsti (jeb krīģi) un cilvēks Debesu saitē	232

III daļa

No fotodarbu cikla «Sākumi», 1969.–1970. g.	235
Latvju raksta transformācijas jeb interpretācijas koncepcija, 1974. g. Tēlainās un strukturālās izteiksmes meklējumi	236
Kinētiskās un vides mākslas objekti	238
Unikālā dizaina un vides mākslas objekti	240
Fotokolāžas no sērijas «Dinamiski redzējumi»	241
Kādu apli mēs izvēlamies? Ludmilas Nuknēvičas intervija ar Valdi Celmu	242
Izstāde «Zīme, Telpa, Mīts» Izstādes ideja un teorētiskās nostādnes	246
Baltā telts – izstādes centrālais objekts	247
Gadskārtu cikls zīmēs. Skices	248
Dienas akcija. Nakts akcija. Zīmes dabas vidē	250
Starptautiskā folkloras festivāla «Baltica» vizuālās pazišanas zīmes un citu svētku pieredze	251
• «Baltica 91»	251
• «Baltica 94»	252
• «Baltica 94» atklāšanas rituāls Turaidā	253
• «Baltica 94» noslēguma koncerts	254
• Arnolda Klotiņa recenzija par «Baltica 94»	255
• Svētku dizains	257
• Sprīdīša septiņas dieniņas baltas	258
• «Baltica 97»	258
Svētki pilsētvidē • Raksts žurnālām «Latvijas Arhitektūra»	259
• «Baltica 2000»	261
Mitiski gleznieciskie redzējumi. Ilustrācijas Georga Dovgjallo latviešu mitoloģisko dainu izlasei «Lēni, lēni Dieviņš brauca» 2001. g.	262
Deju lieluzvedums «Mana pasaule» Daugavas stadionā	264
Vides dizaina objekti un dabas parka Pokaiņi zīme	266
Autora pēcvārds	267
Vēres	269

Saīsinājumi

LD – Barons K., Visendorfs H. Latvju dainas, 1.–6. sēj., Jelgava, Pēterburga, 1894.–1915.

LTdz – Latviešu tautasdziesmas, 1.–6. sēj., R., 1979.–1993.

Ldz – Latviešu tautasdziesmas, 1.–3. sēj., R., 1955.–1957.

Tdz – Tautas dziesmas: papildinājums K. Barona «Latvju dainām» / sakārt. P. Šmits, 1.–4. sēj., R., 1936.–1939.

BB – Barona un Brīvēznieka krājums (www.dainuskapis.lv)

JLB – Jelgavas Latviešu biedrības krājums (www.dainuskapis.lv)

RLB – Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas krājums (www.dainuskapis.lv)

LTD – Latvju tautas dainas / Red. prof. J. Endzelins; sakārtojais R. Klauzīns. 1.–12. sēj., R., 1928–1932.

Šī grāmata ir par latvju raksta zīmēm un to izpratni, kā arī lietojuma un jēgas atjaunotni mūsdienu un tradicionālās kultūras situācijā. Vienlaikus tā ir arī grāmata par pašu rakstu – tiem principiem un likumbām, kas zīmes sakārto vienotā veseluma kopainā.

Patī grāmatas tēma varbūt kādam var likties visai šaura – saistīta ar etnogrāfisko materiālu rotāšanu, sen aizgājušu dzīvesveidu u.tml., tādējādi skarot it kā mūsdienās nenozīmīgas problēmas. Turpretim autora izpratne par lietām latvju raksta zīmes ierindo plašā starpdisciplināro un sinkrētisko parādību jomā. 20. un 21. gs. mijā interese par šādām sinkrētiskām un arī sintezes parādībām ir stipri pieaugusi. Uz to vedina pati dzīves nepieciešamība. Lai izprastu sākotnējo būtību, grāmatā raksts apskatīts vienotā sistēmā ar tradicionālās kultūras mantojuma plastiskajām izpausmēm laikā un telpā. Līdz ar to raksts mums atklājas kā tradicionālās kultūras plastisko izpausmju uzbūve vai STRUKTŪRA. Vienlaikus jāuzsver, ka šādā skatījumā tieši raksts ir viena no tām izpausmēm, kas sasaista vienotā kultūras audumā visdažādākās tradicionālās kultūras parādības.

Šādā skatījumā raksts saista un vieno arī Latvijas novadu atšķirības, pamato savrupu raksta liecību un atšķirīgu etnisko iezīmju piederību pie vienota kopsaucēja – to piederību pie vienotas zemkopju kultūras un ģeometriskuma tradīcijām. Novadu tradīcijas ir vienotas sistēmas daļas, kas izklīdušas laikā un telpā, taču, iemūžinātas «nemainības statusā» kā muzejiskas vērtības, tās šobrīd atkal satiekas mūsu tradicionālās kultūras mantojumā kā kopums, kā atjaunojams un sakārtojams veselums.

Raksts jeb svešvārdā ornaments (latīņu valodā *ornamentum* – rotājums) ir katras kultūras neatņemama sastāvdaļa. Arī latviešu kultūra šajā ziņā nav izņēmums, vēl vairāk – tā izceļas ar ļoti senām un bagātām ģeometriskā raksta tradīcijām. Mēs pamatoti varam lepoties ar savām raksta bagātībām. Tās ir tikpat unikālas un nozīmīgas kā Dainas. Par spīti tam, šķiet, pasaule joprojām nemaz tā īsti nezina, ka latviešiem ir savas, no baltu kopības laikiem mantotas indoeiropiskas raksta tradīcijas, ka mums ir savs cilvēka, pasaules, dievizpratnes un kosmosa attiecību modelis. Diemžēl arī mūsu pašu rīcībā nav mūsdienu pieredzē un atziņās balstītu pētījumu – nav grāmatu, kas atklātu rakstu kā vienotu struktūru visā funkcionālā daudzveidībā, visos galvenajos cilvēka darbības un apziņas izpausmju līmeņos. Patiesībā jau mēs paši visai vāji pārzinām sava mantojuma garīgās un ētiski estētiskās vērtības. Arī rakstā vispirms spējam uzvert tā ārējo pusi un tikai pēc tam – turklāt daudz sliktāk – raksta mentālās kvalitātes.

Aptuveni līdz pat 19. un 20. gs. mijai, kad pastāvēja relatīva lokālā nošķirtība un stabils dzīvesveids un jauna informācija ienāca palēnām, katra nākamā paaudze kopš mazotnes tika audzināta (ieprogrammēta) senču dzīvesziņas un ētiski estētisko, mentālo tradīciju garā. Šādā situācijā informācija no ārpuses vienmēr bagātināja tradīciju un pēc noteiktas atlases un pārstrādes tika iekļauta jau zināmajā, tautai pieņemamajā praktiskajā pieredzē. Šāda pakāpenība un nesteidzība nodrošināja iepriekšējās pieredzes pārmantojamību un tautas savpatības (identitātes) saglabāšanos un attīstību. Tas radīja garīgu stabilitāti.

Šodien, 21. gs. sākumā, situācija diemžēl ir apgriezti proporcionāla. Nepaguvuši apgūt iepriekšējo paaudžu garīgās, estētiskās un cita veida vērtības, mēs tiekam apmācīti (ieprogrammēti) haosam un nejaušībām, jo mūs pārplūdina pārbagāta, bet kvalitatīvi nesakārtota ētiski estētiskās, garīgās un citas informācijas lavīna no ārpuses.

Līdz ar to sabiedrība kopumā vairs nespēj laikus izvērtēt, kas ir pieņemams, kas nav, jo pietrūkst stabili, tradīcijās balstītu atskaites punktu. Vēl vairāk – Latvijā veidojas dažādas sabiedrības ar atšķirīgiem, pat pretējiem mērķiem un vērtību hierarhijām.

Problēmu grupas

Turklāt veidojas jauna cilvēku grupa, kas izaugusi citā vidē, citā vērtību sistēmā. Kultūrā un mākslā daudzos gadījumos palielinās distance starp «mūsdienīgo» dzīves izjūtu un t.s. tradicionālajām kultūras un mākslas formām, arī tautas mākslu.

Rodas dažādas problēmas, piemēram, nacionālais nihilisms, kas visu nacionālo redz tikai kā vēsturisku atpalcību vai nepilnvērtību, vienlaikus visu svešo vai jauno uzņemot pārjūsmīgi, nekritiski. Vērojama arī pretēja tendence: nacionālais elements gan tiek atzīts, taču virspusēji – kā dekors, bez dziļākas izpratnes un iesaistes estētiskajās un jēdzieniskajās struktūrās.

Patiesībā problēmu loks ir daudz plašāks. Tas nepavisam nav saistīts tikai ar mūsu tautas kultūras pastāvēšanu un attīstību. Visa Eiropa, visa pasaule un mēs līdz ar to esam iesaistīti sarežģītos vispārējās globalizācijas procesos, kur līdzās mūsu tehnokrātiskās civilizācijas akļajai attīstībai tiek meklēti jauni domāšanas, rīcības un attīstības ceļi tieši garīgās kultūras sfērā. Līdz ar to raksta pētīšana un izpratne mūsdienās ir saistāma ar *trim problēmu grupām*.

Pirmā grupa aptver tradicionālās kultūras mantojuma izpēti un izpratni. Šī kādreiz sinkrētiski funkcionējusi kultūra šodien tiek apskatīta no savrupu izpētes sfēru viedokļa. Tradicionālā kultūra mūsdienās ir sadalīta arheoloģijā, mitoloģijā, etnogrāfijā un citās zinātņu disciplinās (nozārēs) vai dažādās estētisko darbību nozarēs vai veidos, piemēram, dziedāšanā, dejošanā, svētku paražās, ticējumos, vai arī lietišķajās mākslās – aušanā, rokdarbos, metāla, koka un citu materiālu apstrādē u.tml. Tam ir savs vēsturiski pamatots attaisnojums, taču līdz ar to mūsdienu sadrumstalotība tiek projicēta pagātnē. Šādas sadalītas pieejas dēļ arī raksts un tā zīme tiek vērtēta vienpusīgi, no atsevišķas izpētes sfēras viedokļa – pilnīgi pretēji istajai raksta būtībai.

Otrā problēmu grupa ietiecas mūsdienu kultūrvīdē, mūsdienu simbolisko zīmju pasaulē – tehnoloģijas radītajā mākslīgajā vidē. Šajā vidē darbojas sauklis – «Ornaments ir miris, ornaments ir noziegums!». Turklāt ir arī turpinājums – «Lai dzīvo jaunais, struktūras radītais ornaments!». Kā arī «Lai dzīvo mašīna!» utt.

Un, ja sistēma tiecas no zemes līdz debesīm, tā nosaka ne tikai cilvēka radošās, projektīvās darbības rezultātu vidē un priekšmetu formveidē, tā ietekmē arī uztveri, domāšanu, ikdienas apziņas līmeni. Un, ja nekā cita vairs nav, ja ir tikai tehnoloģija, aiz kuras neredzam vairs dabu, tad tehnoloģija nostājas Dieva vietā ar visām no tā izrietošām sekām.

Trešā problēmu grupa iezīmē tradicionālās kultūras un mākslīgās vides jeb tehnoloģijas radītās kultūras zīmju un struktūru kopības, līdzības un pretējības.

Īpaša nozīme ir mūžīgi nemainīgajiem dabas un cilvēka apziņas likumiem – simboliem, kas nenoveco ne tehnoloģijas attīstības, ne zinātnes atklājumu ietekmē.

Diemžēl pilsētu jeb mūsdienu tehnoloģijas radītā kultūra un vide ir tālu no vēlamās harmonijas. Arhitektūras, dizaina un mākslas sfērās, kas vērtējamas kā materiālā un garīgā sintēze, par hrestomātisku tiek atzīta vides humanizācijas nepieciešamība, jo estētiski agresīvā, pārlieku urbanizētā, tehnoloģizētā un funkcionalizētā vide izvirza cilvēkam smagas psiholoģiskās adaptācijas prasības.

Cilvēks kā dabas daļa un cilvēks kā mākslīgās vides daļa atrodas dziļā iekšējā konfliktā. To varētu risināt līdzsvarota rīcība. Tomēr mūsdienu cilvēks kopumā rīkojas tā, it kā dabas likumi uz viņu neattiektos. Jau ikdienišķas kļuvušas runas, atzinumi un fakti par ekoloģiskās katastrofas briesmām, patērētāju dzīvesveida krahū, dažādu ticību savstarpējo neiecietību, līdzšinējo pasaules kārtības morālo krīzi. Cilvēkam jāmaina attieksme, pirmām kārtām – attieksme pašam pret sevi un dabu. Citiem vārdiem – jāmaina līdzšinējā pasaules izpratnes sistēma, domāšana.

Autora pieeja izriet no uzskata, ka nepieciešams par šiem jautājumiem runāt arī ģeometrisko zīmju un struktūru līmenī. Ir jāatjauno šajās struktūrās kādreiz pazaudētā jēga, piepildot tās ar jaunu aktuālu saturu.

Ģeometrija ietekmē apziņu, un nav vienalga, kāda vide mūs apņēma, kāda ir tās iedarbība uz apziņu un zemapziņu – tās saikne ar senajām telpiskajām un garīgajām vērtībām.

Tas varētu interesēt ne tikai arhitektus, dizainerus, māksliniekus, reklāmas un plašsaziņas līdzekļu speciālistus, bet arī ikvienu, kura uzmanību saista mūsdienu garīgā īstenība, tās fiziskie, astrālie un mentālie līmeņi.

Autors ir pārliecināts, ka par mūsdienu garīgajām problēmām jārunā arī latviešu ģeometriskā raksta ietvaros. Lai arī mūsu raksts ir nepietiekami pētīts, pat neliela iepazīšanās ar to rāda, ka tas izceļas ar lielu bagātību un ļoti interesantām liecībām, kas nekur pasaulē nav atrodamas šādās tikai mums raksturīgās formās. Pēc autora uzskatiem, raksta un ar to saistīto problēmu izpratnei ir nepieciešama kompleksa pieeja, sasaiste (konteksts) ar kultūru un latvisko mentalitāti, kā arī zinātniskā analīze un argumenti līdzās intuitīvai iejūtai, tēlainai domāšanai un atklāsmei. Ņemami vērā arī dažādu autoru viedokļi un informācija par atsevišķiem izpētes vai izpratnes jautājumiem, tos kritiski vērtējot un radoši sintezējot.

Vēl visai bieži raksta ģeometriskās zīmes tiek izprastas vienīgi kā estētisks rotājums, kā izcilas gaumes un skaistuma liecība, kā labi izprasts materiālu un tehnoloģijas lietojums. Taču aiz šīs jutekliski tveramās formas patiesībā slēpjas universāli simboli, kas norāda uz pasaules mītiski tēlainu redzējumu un izpratni. Šo simbolu nozīmes nav zudušas nebūtībā, kā tas dažkārt tiek apgalvots. Ja apskatām rakstu kopā ar Dainām un pārējām dzīvesziņas liecībām, tie ir pieejami gan racionālai izziņai un apjēgsmei, gan intuitīvi tēlainam tulkojumam. Auglīga ir ģeometrisko simbolu, Dainu mitoloģijas un astronomisko parādību sasaiste, kā arī plaša vēsturiskā, īpaši arheoloģisko un kultūras liecību, salīdzināšana.

Taču ir vēl kāds izziņas līmenis, kas būtiski papildina zīmju simbolisko izpratni. Tā ir šo zīmju ģeometriskā uzbūve. Šai uzbūvei ir noteikta pasvērība, un tajā ietvertā informācija atklājas tiešas uztveres gaitā. Tā norāda uz simbolizējamo procesu raksturu un būtību dabā, vienlaikus ievirzot cilvēka domāšanu, radot noteiktus apziņas stāvokļus un enerģijas kustību.

Līdzīgi kā pēc rokkraksta varam spriest par attiecīgā cilvēka raksturu, temperamentu vai pēc grafiskiem testiem – ģeometriskiem zīmējumiem – vērtēt intelektuālās, emocionālās un psiholoģiskās īpatnības, ar raksta uzbūves formu valodu mums iespējams uztvert ne tikai rotājošo jeb estētisko informāciju, bet aizpildīt atsevišķus robus arī tā nozīmju (semantikas) izpratnē.

Jāpiebilst, ka analītiskā un intuitīvi tēlainā pieeja kā savstarpēji papildinošas metodes nav izvēlētas nejauši. Tā nav autora nespēja izvēlēties vienu vai otru no šīm pieejām, bet gan apzināta pozīcija, kas izriet no raksta tēlainās un vienlaikus konstruktīvās būtības izpratnes. Raksts pēc savas izcelsmes, pastāvēšanas un funkcionēšanas veida caurstrāvo visus cilvēciskās esības slāņus. Tos nevar reducēt tikai uz analītiski tveramiem, ne arī pretēji – uz tādiem, kas tverami tikai intuitīvi. Vēl vairāk – raksts, ja to apskatām kā struktūru, ne tikai caurstrāvo, bet arī vieno šos it kā pretējos, bet patiesībā savstarpēji papildinošos (komplementāros) slāņus, kas tikai abi kopā veido veselumu.

Savā analītiskajā un intuitīvajā pieejā autors vispirms cenšas noskaidrot, kādu veselumu veido raksts vai atsevišķa zīme un ar to saistītais folkloras u.c. liecību reālais materiāls. Tikai tad uzmanība tiek pievērsta detaļām. Visas grāmatā iekļautās zīmes un to kompozīcijas apskatītas kā pasaules modeļi vai arī šo modeļu sastāvdaļas, kuras saista vienota domāšana.

Autora izvirzītais uzdevums ir **saskatīt un ieskicēt sistēmu**. Sistēmas kopsaucējs jeb visu saturošais mugurkauls ir raksta struktūra visās savas pastāvēšanas formās, projekcijās, līmeņos un vērtību izpausmēs.

Grāmatai ir konceptuāls raksturs, tādēļ galvenā uzmanība pievērsta zīmēm, kas, pēc autora domām, veido sistēmas kodolu, norādot uz sistēmas sakārtojuma pamatiem.

Autors piedāvā uz rakstu skatīties arī kā uz cilvēciskās apziņas izpausmēm, šai nolūkā ieviešot vairākus jaunus jēdzienus un zīmes, kas rakstā vienmēr ir pastāvējušas, bet līdz šim nav apzinātas, piemēram, «apziņas lauks», ko simbolizē tīrs (brīvs) fons jeb ekrāns, un «trīsdimensiju telpas apziņa», ko simbolizē telpiskais krusts un kas nosaka visas zīmju sistēmas vērtību izkārtojumu un piesaisti dabas (kosmosa) dotumiem un cilvēkam.

Būtisks visas raksta sistēmas izpratnes princips ir saistīts ar centra simbolismu (M. Eliade). Centrs ir visu norišu sākuma un beigu vieta. Arī visas zīmes sistēmā attīstās un izkārtojās pēc šī principa.

Un vēl kāda ļoti būtiska piebilde. Ikvienu zīmi simbolizē un veidojas kā noteiktu kustību kopums. Tas pats attiecas arī uz visu sistēmu. Zīmes simbolizē dažādu kustību stadijas. Tās ne tikai tulkojamas cita caur citu, bet arī attīstās, izaug cita no citas un pārto. Balstoties uz šīs atziņas, zīmju vizuāli tveramās formas liktas blakus cita citai to pakāpeniskas attīstības secībā. Pamatlīnijās šī secība sakrīt ar zīmju vēsturisko attīstību no tādām vienkāršākām

Darba nolūks un metodoloģiskie principi

formām kā punkti, svītras, krustiņi, aplīši, likloči u.c. uz arvien sarežģītākām zīmju formām. Līdzīgi tas notiek arī dabā un Visuma norisēs, kur visām formām tāpat ir noteikta secība un attīstības gaita no vienkāršākā uz arvien sarežģītāko. No Visuma vienā punktā, ko pārstāv Lielā sprādziena teorija, līdz Visumam tā bezgalībā un daudzveidībā. No ziles līdz ozolam.

Lai pamatotu atsevišķas idejas, grāmatā netiek skatītas visas zīmes vai citu pētnieku viedokļi no viņu pētījumiem. Pēc autora domām, pietiek ar dažiem tipiskiem piemēriem, lai pamatotu ideju. Protams, tai var būt arī plaša statistiska bāze, tomēr daudzas grāmatā skatītās parādības ir jau pierādītas citu autoru tekstos un uzskatāmas par aksiomām. Statistika kā metode neder idejas pamatošanai tur, kur tas saistīts ar dažādu viedokļu vērtēšanu un zīmju simbolisko tulkošanu. Statistika var pamatot ar rādīt, kā viena vai otra ideja izplatās vai izzūd, tomēr tā nespēj atsegt pašu pasaules ainas patiesumu. Viens pamatots arguments var atsvērt tūkstoti kļūdainu viedokļu. Patiesības saikne meklējama dabā – tās likumos un izpausmēs. Turklāt autora nolūks nav diskutēt ar katru pētnieku, pierādot savu taisnību vai norādot uz kļūdām. Autora nolūks ir dot jaunus skata punktus raksta izpratnei un pētniecībai, kā arī latviskajai (baltiski āriskajai) dievapziņai. Jāuzsver, ka līdzšinējā raksta izpratnes un pētniecības prakse virzās no atsevišķā uz veselo. Autors piedāvā palūkoties uz rakstu arī no pretējās puses – no veseluma ģenēzes viedokļa. Veselums – tas ir kas vairāk nekā tā atsevišķo daļu summa. Tajā vienmēr ir vēl kaut kas, kas izsaka veselā būtību [84.]. Tikai tad skatāma atsevišķa zīme, tās vieta un nozīme.

Darbā nav izvērsts uzdevums pierādīt, kā tieši senās rakstu zīmes saprata vai būtu varējuši saprast mūsu senči dažādos vēstures posmos. Autors koncentrējas uz rakstu un tā simbolu būtību, to universālajām funkcijām un nozīmēm kā šodienas aktualitātēm, kuru izpratnes pamati tomēr ielikti tālajā senatnē.

Šajā grāmatā apkopotas teorētiskās un pētnieciskās atziņas, kā arī pārdomas un atklāsmes, kas iegūtas gan mākslinieka dizainera praksē, gan pārbaudot un pētot visdažādākos publicētos raksta avotus. Tās galvenokārt ir grāmatas par arheoloģiskajiem un etnogrāfiskajiem vākumiem, dažādu autoru sakārtoti raksta albumi. Izmantota zinātniskā literatūra par visai plašu tēmu loku, kas aptver jaunākos pētījumus no Visuma uzbūves līdz filozofijai un psiholoģijai, publikācijas periodikā, īpaši pēdējo desmit, piecpadsmit gadu laikā, protams, arī mūsu dainas, ticējumu un tradīciju apraksti u.c. liecības.

Galvenais apskatāmo zīmju kopums, uz kā balstīts šis pētījums, atrodas Riharda Zariņa «Latvju rakstu» trijos sējumos (1924.–1931.). Tomēr vairākos gadījumos par avotu izmantotas arī citas grāmatas. No tām pirmām kārtām jānosauca Ilzes Lozes «Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā» (R., «Zinātne», 1983.) un «Valsts Vēsturiskā muzeja krājumi» M. Siliņa redakcijā (R., 1931., III burtnīca), kā arī «Latviešu tautas tēriņi» trijos sējumos (Latvijas Vēstures muzejs, 1995., 1997., 2003.).

Izmantoto grāmatu un publikāciju saraksts ir pievienots darba beigās. Kvadrātiekvāds dotie cipari apzīmē grāmatas vai attiecīgā uzdevuma numuru sarakstā un lapaspusi, kurā atrodama izklāstītā atziņa, minētais termins vai citāts, izmantotais attēls, no attēla ņemtais fragments, motīvs vai zīme. Iztrūkstot lapaspuses numuram, norādīts zīmējuma numurs. Termini vai citāti likti pēdīnās.

Ar zvaigznītēm pie vārdiem ir apzīmēti papildu paskaidrojumi, kuru tiešā iekļaušana tekstā apgrūtinātu lasīšanu. Tie izvietoti zemsvītras piezīmju veidā. Dainas ņemtas no dažādiem krājumiem, saglabājot tajos esošo numerāciju.

Zīmējumos starp divām saplūstošām zīmēm dažkārt lietota matemātiskas saskaitīšanas zīme +. Kopīgo rezultātu norāda zīme =. Kustības virzienu apzīmē pārtraukta vai nepārtraukta bulta ---->.

Grāmata iekārtota trijās daļās.

Pirmajā daļā lasītājs tiek iepazīstināts ar galvenajiem ģeometriskā raksta un zīmju simbolikas pamatprincipiem, tēlainības konstruktū un funkcijām. Pēc tam uzmanība pievērsta tieši latvju rakstam, tā uzbūves savdabības un pilnas (sinkrētiskas) funkcionēšanas aspektiem. Īpaša uzmanība pievērsta kustības idejām rakstā, kā arī raksta vizuāli tveramo formu pamatelementu analīzei, to statikas un dinamikas izpausmēm u.c. sakarībām. Apskatot raksta vākšanas un izpratnes vēsturi, norādīts ne tikai uz rakstu kā kādas nācīgas spilgtāko tās savdabības izteicēju, bet arī uz raksta izcelsmes un pastāvēšanas kosmiski universālo būtību, saikni ar pasaules sākotni Dievu un ģeometriskā struktūru enerģētiku.

**Zīmju
masīvs.
Avoti, atsauces,
literatūra**

**Grāmatas
iekārtojums**

Otrajā daļā apskatīti līdz šim veiktie mēģinājumi sakārtot raksta zīmes vienotā sistēmā. Raksturoti galvenie principi un jaunie jēdzieni autora piedāvātajā zīmju sakārtojuma sistēmā. Tulkotas ne tikai atsevišķas zīmes un zīmju grupas, bet arī pasaules modeļi rakstā. Pirmo reizi uz rakstu kopumā attiecināts Austras jeb Saules koks kā vienojošs pasaules mītiski simboliskas uzbūves pamatlāts. Tas pats arī attiecināts uz pasaules modeļiem – dižapļiem (mandalām) un pasaules sakrālās laiktelpas modeļiem – puzurim vai arī Visuma vienotas uzbūves tīkla simboliem rakstā u.c. pirmo reizi tēlaini skatītām un simboliski tulkotām raksta struktūrām. Parādīta zīmju uzbūves un to simbolisko nozīmju ciešā saistība.

Trešajā daļā autors lasītāju ievēd savā māksliniecisko ideju un tēlu pasaulē. Šo ideju un tēlu tapšana bieži saistīta ar latvju ģeometriskā raksta uzbūvi, tās tulkojumiem un izvērsumiem atbilstoši mūsdienu dzīves izjūtai, funkcionālajiem uzdevumiem, mērogiem, materiāliem. Pirmo reizi detalizētāk var iepazīties ar «Latvju raksta transformācijas un interpretācijas» koncepciju, tās teorētisko lasījumu un paskaidrojumiem (1974. g.).

Grāmatas 3. daļā autors iepazīstina ar saviem darbiem no izstādēm «Forma, krāsa, dinamika» (1978. g.) un «Zīme, telpa, mīts» (1990. g.) un dažām citām radošām akcijām, kā arī ar darbiem no tematiskiem cikliem «Pasaules sākumi» (1969.–1970.), «Gadskārtu cikls zīmēs» (1989.–1990.), mītiski gleznieciskajiem redzējumiem latvju mitoloģisko dainu izlasei «Lēni, lēni Dieviņš brauca» (1994.–2001.) u.c.

Grāmatā iekļauti 1991., 1994., 1997., 2000. g. starptautiskā folkloras festivāla «Baltica» spilgtākie akcenti vides iekārtojuma un vizuālā tēla jomā, kas kļuvuši par šī festivāla pazīstamības zīmēm (logo, karogs, telpiskās organizācijas principi u.c.), konceptuāli pieraksti, arī atsevišķas intervijas, izteikumi vai to fragmenti, kas, pēc autora domām, nav zaudējuši savu nozīmi laika gaitā vai arī vērtējami kā svarīgas sava laika liecības. Izmantoti attēli no deju lieluzveduma «Mana pasaule», kas notika Daugavas stadionā XXIII Vispārējo latviešu dziesmu svētku laikā (2003. g.), kur autors līdzdarbojās radošajā grupā par zīmju un krāsu simbolikas konsultantu.

Autors rakstam nav pievērsies nejauci. Gadu gaitā ir uzkrājušās piezīmes par latvju ģeometrisku rakstu no izpētes un dizainera praktiķa viedokļa. Dažādos semināros un konferencēs nolasītas lekcijas vai referāti par latvju raksta uzbūvi un simboliku, par tradīcijām un mūsdienu vides garīgajām problēmām. Tā, piemēram, ir lasītas lekcijas Mākslas darbinieku nama dizaina klubā, konferencē «Dizains Kuldīgai», starptautiskajā seminārā Līgatnē «Zīmes – latviešu sakrālie simboli», Baltijas Asamblejas rīkotajā konferencē par etniskās identitātes jautājumiem Rīgā un «3x3» nometnē Alsungā. Šo sarakstu papildina uzstāšanās Kultūras programmas «Baltā rija» ietvaros Minhenē un Berlīnē (Vācija) 1997. g., starptautiskā konferencē «Cimdu raksti» Cēsis 2000. g., lekcijas skolotāju izglītības centrā Rīgā 2000. g. un starptautiskā seminārā «Latvieša mūža godi» Līgatnē 2001. g., kā arī Valsts Tautas mākslas centra organizētajos kolektīvu un studiju vadītāju tālākizglītības pasākumos 2002.–2005. g.

Par savu ieceru pirmo apliecinājumu autors uzskata 1974. gadā notikušās 4. dizaina izstādes koncepciju un tās sakarā veidotos darbus – «Latvju raksta transformācijas un interpretācijas», gaismas kinētiskas ekrāns «Daugava» u.c. Arī vēlāk kinētiskās mākslas personālizstādē «Forma, krāsa, dinamika», kas veidota kopā ar A. Riņķi un A. Krūmiņu 1978. gadā Pēterbaznīcā, un it īpaši telpiskajā instalācijā «Zīme, telpa, mīts», kas darināta kopā ar E. Garkļāvu 1990. gadā Brīvdabas muzeja teritorijā, parādītie darbi ir veidoti, pamatojoties uz latvju rakstu struktūras un simbolikas studijām.

Vairākkārt būdams starptautiskā folkloras festivāla «Baltica» vides mākslinieks un darbodamies citos līdzīga rakstura svētkos un pasākumos, autors izmantojis savu latvju raksta izpētē gūto pieredzi. Ir krājušās arī teorētiska rakstura publikācijas par atsevišķiem raksta simboliem un to izpratni, par kinētiskās mākslas un vides dizaina jautājumiem profesionālās mākslas un cita veida izdevumos.

Fragmentāros teorētiskos vērojumus un praktiskās atziņas autors centies sakārtot noteiktā sistēmā.

Par tēmas iestrādi var uzskatīt LU Etniskās kultūras centrā 1994./95. gadā nolasīto lekciju ciklu «Seno zīmju jaunā dzīve», kā arī 1989. gadā Dzintaros mākslas zinātnieku seminārā nolasīto referātu par latviešu rakstu kā struktūru un kustības idejām «Latvju rakstos» un Latvijas Mākslas akadēmijā 1999. gadā aizstāvēto maģistra darbu.

Par autoru

SENO ZĪMJU JAUNĀ DZĪVE

Vēlreiz par zinātniskās izpētes pamatnostādņēm. Tēzes.

Mana izpratne par lietām rakstu ierindo plašā starpdisciplināro un sinkrētisko parādību jomā, kuru nozīme 20. un 21. gs. mijā ir ļoti svarīga. Rakstam ir īpaša organizējoša un sakārtojoša ietekme uz visām plastiskajām norisēm laikā un telpā, kā arī uz cilvēka apziņu.

*Mana pētījuma metodes pamatā ir ideja, ka raksts vispirms ir jāsaprot kā uzbūve vai **struktūra**.*

- *Tikai pēc tam raksts vērtējams atsevišķos funkcionāli nosacītos līmeņos, piem., kā estētiskās gaumes un labi izprasta amata un tehnoloģijas izpausme.*

- *Tikai pēc tam to var citā līmenī apskatīt kā simbolu un mitoloģisku tēlu.*

- *Tikai pēc tam mentālā līmenī struktūra ierosina cilvēka garu un līdzīgi matricai izkārtu psiholoģiskos notikumus cilvēka apziņā, rosinot domas, rīcību u.tml.*

Tieši struktūra sasiē visdažādākās funkcionālās attiecības un līmeņus vienotā caurviju veselumā.

- *Tikai kā struktūra raksts un katrs tā atsevišķais pamatelements – zīme – iemieso sevī arī dabas ritmus. Savā visagrīnākajā sākotnē raksts līdzīgi runātajai valodai ir vienlīdz dabas parādība un vienlīdz kultūras produkts. Tieši šī cilvēka un dabas (kosmisko) norišu vienotība slēpj sevī tās harmonijas potences, kas cilvēcei nepieciešamas šodien, lai atjaunotu zudušo harmoniju un līdzsvaru mūsdienu fiziskajā un garīgajā pasaulē.*

Savu pieeju tēmai varētu raksturot kā kompleksu – to raksturo sasaiste ar reālajām dabas norisēm, sasaiste ar latvisko mentalitāti un kultūru. Blakus racionālai zinātniskai analīzei un argumentiem liekama tieša raksta uztvere, intuitīva iejūta, vizuāli tēlaina domāšana un atklāsme.

Pārskatot un izvērtējot raksturīgākos uzskatus un pieejas mūsu raksta vākšanas un izpētes vēsturē, redzam, ka jau sākotnēji raksta nozīme tiek vērtēta ļoti augstu – raksts atziņš par spilgtāko kādas nācijas īpatnības (savdabības) atklājēju.

Raksta izpētes bibliogrāfija nav nemaz tik maza. Un, šodienas acīm raugoties, būtisks ir ļoti daudzu raksta pētnieku devums gan no tā saucamās «mitoloģiskās», gan no «estētisko tradīciju» līnijas piekritēju, gan arī no citu pētnieku un pieeju darbiem.

Izvērtējot līdzšinējo raksta izpratni no vienotas struktūras viedokļa un vienlaikus paužot šo viedokli, var secināt.

1) *Vairums autoru gan dažādu vēsturisku, gan ideoloģisku, gan dažu citu apstākļu dēļ pēc būtības apskatījuši tikai kādu no raksta pilnas (sinkrētiskās) funkcionēšanas **aspektiem**. Šis izpētes uzkrājums ar nelieliem izņēmumiem visai labi iekļaujas un sakārtojas plašākā sistēmā, ja par izpratnes kopsaucēju tiek izvirzīta struktūra.*

2) Dažkārt nepietiekami izprasta mūsu zīmju **simbolu daba**, vairākas to pamatīpašības uzskatot par interpretācijas (tulkojuma) kļūdām vai nepilnībām. Tā, piem., Jumja zīmes un Mārtiņzīmes uzbūves tuvība nav kļūda, bet gan likumsakarība, tāpat kā simbolu savstarpējā tulkojamība. Simbolu pasaulē pilnīgi nevieta ir t.s. vienīgās «īstās» nozīmes meklēšana vai arī tās atraušana no nemitīgi mainīgajiem un cikliskajiem dabas procesiem.

3) Nepietiekami tiek izprastas un novērtētas simbolisko zīmju **procesa klātbūtnes iezīmes**. Tas ir, zīmes tiek saprastas kā statiski žetoni u.tml., nevis kā dabas norišu kustību kopums. Tā, piem., raksta kuplinājumi un uzvijas tiek vērtētas tikai kā estētiska izdoma, ignorējot to, ka saistībā ar dabas norisēm tās simbolizē attīstības (t.i., kustības) stadijas.

4) Raksta **ģeometriskā uzbūve** apskatīta gandrīz vai tikai kā estētiska, stilistiska īpatnība. Pilnīgi neapzināta ir palikusi raksta un tā zīmju **ģeometriskās uzbūves ietekme** un nozīme tiešas vizuālās uztveres procesā. Šodien šie aspekti ir kļuvuši saprotamāki, pateicoties eksakto un humanitāro zinātņu pētījumiem tieši vizuālās uztveres laukā, kā arī plašākai praksei dažādo mākslu sfērās – reklamā, dizainā, arhitektūrā u.c.

5) Arī par **simetriju**, kas ir noteikta ģeometriska īpašība, jāsaka, ka tā nav ietilpināma tikai stila vai harmonijas jēdziena ietvaros. Simetrija ir viena no pasaules pastāvēšanas pamatlukumībām. Tieši simetrijas īpašības ļauj mūsu raksta zīmēs – pasaules veseluma un pretrunu vienības zīmēs – saskatīt arī dižapļa, t.i., **mandaias, principus**.

6) Pēc manas pārliecības katra zīme kā veselums (uztveres un vides vienotības principa ietvaros) ir ne tikai pasaules modelis, bet arī noteiktas cilvēciskās apziņas stāvokļa, noteiktas domāšanas līmeņa rezultāts. Zīme strādā kā apziņas matrica. Zīme, tāpat kā vide, **programmē**. Līdz ar to zīmes ne tikai apzīmē kādas kultūras piederības un domāšanas veida cilvēkus – tās tādus arī veido. Tādēļ nebūt nav vienalga, kādā valodā mēs runājam un kādā simbolisko zīmju sistēmā izsakām pasauli, strukturējam savu apziņu.

Noslēgumā gribu uzsvērt divas atziņas.

Pirmā – latvju raksts kā struktūra un simbolisko vērtību sistēma iemieso sevi arī nākotnes attīstības iespēju līnijas.

Otrā – zīmes ir dzīvas un darbojas tikai saistībā ar cilvēku. Nozīmi un jēgu šajās struktūrās ieliekam mēs. Tikai no mums pašiem ir atkarīgs, vai tās būs tukšas estētikas čaulas vai arī atklāsies visā savā funkcionālajā daudzveidībā iesaistītas mūsdienu reālajā kultūrvidē.

RAKSTA VĀKŠANAS UN IZPĒTES VĒSTURE

Šis sadaļas uzdevums nav detalizēti izklāstīt raksta vākšanas un izpētes vēsturi, bet gan sniegt nelielu pārskatu par šī procesa attīstību no pirmsākumiem līdz mūsdienām, kā arī vienlaikus parādīt raksturīgākos uzskatus un pieejas. Galvenais izziņas materiāls šajā jautājumā ir grāmatas.

Kopš tā laika, kad latvieši sāk apzināt savu senvēsturi un seno kultūru, sākas arī interese par seno rakstu jeb ornamentu un tā vērtībām. Pamati ornamenta vākšanai un izpētei ir likti 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Par vienu no pirmajiem soļiem var uzskatīt Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas 1876. gada lēmumu izveidot Latviešu muzeju. Pakāpeniski krājās etnogrāfiskie priekšmeti, veidojās kolekcijas, lai vēlāk pavērtu iespējas pievērsties jau padziļinātiem pētījumiem. [13.; 101.–104. lpp.]

Pie pirmajiem pētniekiem, kas vākuši priekšmetus ar ornamenta liecībām, jāmin gan baltvācu zinātnieki, gan pirmie latviešu etnogrāfi M. Skruzītis, M. Siliņš, R. Zariņš, kā arī pirmo zinātniski pamatoto izrakumu veicējs Latvijas teritorijā F. Krūze; vēlāk tiem pievienojās arī citi baltvācu un krievu pētnieki. [54.] Interesi par senatni veicināja arī gatavošanās Viskrievijas arheoloģiskajiem kongresiem 1893. gadā Viļņā un 1896. gadā Rīgā, kā arī 19. gadsimta beigās aizsāktie latviešu arheologu izrakumi. 20. un 30. gados tāpat turpinājās pētījumi citās senatnes liecību pētniecības nozarēs, kas izvērtās plašā profesionālā darbībā ar izglītotu speciālistu sagatavošanu, studentu un skolotāju sabiedrisku iesaistīšanos senatnes liecību vākšanā un muzeju dibināšanu.

Senatnes liecību un raksta vākšanas un izpētes sākumos pēc pirmajām izstādēm un publikācijām tiek izteikti arī pirmie vispārīgie spriedumi un gandrīz katrs jautājums diskutēts. Savākto materiālu un rakstu bagātības pētot, tikai pakāpeniski kļūst skaidrs, ka latviešu tautai jau pirms vāciešu iebrukuma 13. gadsimtā bija sava attīstīta kultūra. Tas sasaucās ar baltvācu kultūras darbinieka Garlība Merķeļa, kurš «pirmais parādīja, ka latviešiem bijusi sava pagātne un kultūra, ka viņiem būs arī sava nākotne», atziņu. [7.; 72. lpp.] Diskusijās noskaidrojās, ka latvieši, atrazdamies aktīvu tirdzniecības ceļu krustpunktā, saskārās arī ar ietekmēm un aizguvumiem, kas vēlāk tika pārveidoti latviskā gaumē.

Latviešu sabiedrības interesi par savām tradīcijām veicināja arī gluži praktiskas vajadzības, gatavojoties Pirmajiem vispārējiem dziesmu svētkiem 1873. gadā, proti, radās nepieciešamība katra novada dziedātājiem izvēlēties pareizu un atbilstošu tautas tērpu. Šajā laikā kaismigākais raksta vērtības un tradīciju aizstāvētājs bija Rihards Zariņš. Viņš brīdināja no pārsteidzīgiem un nepamatotiem tautas tērpa pārveidojumiem, kas nebalstās uz dziļu vēsturiskā mantojuma pazīšanu un mīlestību. Raksta būtības atklāsmē daudz darīja arī citi mākslinieki. 1913. gadā iznāca mākslinieka Jūlija Madernieka «Ornaments» – oriģinālzīmējumu krājums, kurā mākslinieks bija apkopojis savus ornamenta paraugus modernās lietišķās mākslas vajadzībām. Tajā laikā vēl nebija ne apkopoti, ne izpētīti etnogrāfiskie materiāli, kas varētu rosināt plašāku laikmetam atbilstoša stila attīstību.

J. Madernieka spilgtā personība radīja daudz viņa stila sekotāju. Vienlaikus tā rosināja pirmo polemiku «par ornamenta būtību, tā nacionālo raksturu, par profesionālo mākslinieku devumu šajā jomā». [13.; 101. lpp., 55.; 66. lpp.]

**Hronoloģisks
pārskats no
pirmsākumiem
līdz mūsdienām**

**Raksturīgākie
uzskati
un pieejas**

Pēc Pirmā pasaules kara un Latvijas valsts izveidošanās senatnes izpēte atjaunojās. 20. un 30. gadi raksta vākšanas un izpētes ziņā bija ļoti ražīgi. Šajā laikā pēc Pieminekļu valdes nodibināšanās 1924. g. etnogrāfisko materiālu vākšanā iekļāvās plaša sabiedrība. Rezultātā 1932. g. tika atklāts Brīvdabas muzejs un papildinājās 1920. g. dibinātā Latvijas Vēstures muzeja fondi. Izveidojās Latvijas Arheoloģijas skola, intensīvi tikai pētītas senās apmetnes, kapulauki, pilskalni.

Liela nozīme ir šajā laikposmā iznākušajiem raksta apkopojumiem, grāmatām par senajām celtnēm, latviešu tautas tērpiem, rotām u.c. vākumu materiāliem.

Pats nozīmīgākais apkopojums līdz pat šai dienai ir mākslinieka Riharda Zariņa monumentālais darbs trijos sējumos «Latvju raksti» (1924.–1931.). Pirmoreiz vienkopus ir apskatāmi rakstu zīmējumi, kas pirms tam atradās atsevišķās kolekcijās. Šeit ietilpst Pēterpilī bēgļu laikā pieejamie etnogrāfiskie materiāli, fotogrāfa J. Rieksta u.c. privātie krājumi, kā arī Valsts vēstures muzeju un Rīgas Latviešu biedrības etnogrāfiskie krājumi. [69.] Pirmo reizi latviešu sabiedrība varēja paskatīties uz savām raksta vērtībām kopumā, daudz aptverošāk nekā līdz tam. Raksta zīmes pasniegtas pārzīmētas savā ideāli ģeometriskā veidā, kas palīdz saskaņot to pašvērtību un universālo būtību.

Tomēr jāatceras, ka gadu agrāk – 1923. g. – iznācis Jāņa Sudmaļa sakopojums «Latvju raksti». Tas nozīmīgs citādi – ar to, ka raksta zīmes liktas vienkopus pēc to formas pazīmēm.

1923. g. iznāk arī Ernesta Brastiņa «Latviešu ornamentikas elementi», bet 1924. g. otra Ernesta Brastiņa grāmata par šo tematu «Latvju raksta kompozīcija». Šajās grāmatās E. Brastiņš lietpratīgi apskata raksta liecības, to uzbūves un izkārtojuma principus, lielu nozīmi piešķirot tautas iedabai – tās domāšanai un gaumei, kā arī psiholoģiskiem aspektiem. Meklējot un atklājot seno zīmju simbolisko jēgu, E. Brastiņš balstās gan uz Dainām un mitoloģiju, gan arheoloģiskām liecībām un plašiem kultūrvēsturiskiem salīdzinājumiem. E. Brastiņa veikums kļūst par pamatu citu autoru vēlāk izteiktajiem papildinājumiem vai kritikai, tomēr viņa izvirzītie pamatprincipi laika gaitā savu nozīmi nav zaudējuši. E. Brastiņa radītā teorija tiek turpināta un vēlāk papildināta.

Otrs nozīmīgākais šī ceļa gājējs ir Jēkabs Bīne. [56.] Viņa nopelns ir citu tautu ornamenta un tā nozīmju pētīšana salīdzinājumā ar mūsu raksta liecībām. No 1936. līdz 1938. g. žurnālā «Labiētis» parādās viņa apcerējumi par latviešu «tēlotāja raksta lietošanu, to saturu un nosaukumiem». [50.; 74. lpp.] Viņš, tāpat kā E. Brastiņš, uzskata, ka mitoloģija atklāj ceļu uz raksta dziļākās jēgas izpratni. Starp šī virziena pētniekiem jāmin arī Eduards Paegle (viņš saraksta grāmatu «Latviešu tautas māksla», no 1923. līdz 1931. g. rediģē un izdod žurnālu «Latvijas Saule»), kā arī Aleksandra Dzērvīte (1973. gadā Kanādā emigrācijā izdod grāmatu «Latvju raksti», kur uzmanība pievērsta līdz tam apzināto dievību simboliem, to izplatībai, attēlojumam, kulinārijumiem, salikumu veidiem u.c. seno tradīciju īpatnībām (galvenokārt tekstildarbos) un atkārtoti E. Brastiņa un J. Bīnes atzinumi, kas papildināti ar A. Dzērvīša un A. Dzērvītes materiāliem). Bet mākslinieks Arvids Brastiņš arī trimdā tieši turpina Ernesta Brastiņa un Jēkaba Bīnes iesākto darbu. Viņa grāmatās «Māte Māra» (1967. g.) un «Saules teiksma» (1977. g.) Dainu sakārtojumam blakus izvietoti pieminēto simbolu un to grafisko atveidu paskaidrojumi.

Taču ir arī cits pētījumu un raksta būtības izpratnes virziens.

«Arvids Dzērvītis, J. Niedre, Viktors Lamsters, Valdis Klētnieks uzskata, ka latviešu tēlotāja raksta galvenie noteicēji ir darba tehnika un lietotais materiāls. Viņi domā, ka raksti būtu jāsauc tā, kā tie saukti tautā.» [57.]

Arvida Dzērvīša «Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē», kas sagatavots kopīgā redakcijā ar V. Ginteru 1936. g., ir iespaidīgs darbs, kur kopā ar latviešu tautas tērpa aizvēsturi un attīstību vēsturiskajos un jaunākos laikos atrodama bagāta informācija par rakstu, tā lietojumu, estētiskajiem un amata kritērijiem. Grāmatā daudz arheoloģisko materiālu ar seno zīmju datējumiem un aprakstiem.

J. Niedre Valsts vēsturiskā muzeja Krājumā (1930. g. – I, 1931. g. – III) rakstījis par jostu un cimdu rakstiem un to nosaukumiem tautā. Viktors Lamsters lasījis lekcijas Eslingenā Vācijā mākslas skolā – «Ievads latviešu stila vēsturē» un par tēlotāju mākslu un rakstu kultūras laikmetos. [57.]

Valdis Klētnieks 1963. g. Amerikas Savienotajās Valstīs izdod grāmatu bērniem «Senču raksti». Grāmata ļoti uzskatāma, viegli uztverama. Dod īsu, bet iespaidīgu priekšstatu par

mūsu raksta zīmēm, īpaši to kuplinājumiem no vienkāršākām formām līdz sarežģītākām. Nozīmīga ir sadaļa, kur salīdzinās, kaut arī shematiskās tabulās izkārtoti dažādu autoru dotie rakstu nosaukumi. V. Klētnieks konstatē, ka pagaidām nav izdevies radīt tādu pieeju, kas sakārtotu «seno zīmju» liecības vienotā sistēmā bez lielākiem labojumiem ar izkoptu terminoloģiju «raksta paveidu (variantu) saprotamai aprakstīšanai». [29.]

Ap to pašu laiku – 1968. g. – Latvijā iznāk G. Ivanovas un I. Madres «Jostu raksti» ar melnbaltām un arī krāsainām ilustrācijām. Raksti tiek apskatīti galvenokārt no komponēšanas un tehniskās puses, par «abstrahētā ornamenta» veidošanās pamatu norādot dažādas konkrētas dabas parādības un māksliniecisko iztēli.

Jāpiemin arī dažus gadus pirms tam – 1964. g. – iznākusi E. Rubenes grāmatiņa «Kompozīcijas pamati tekstilijām», kur par ornamentu tiek runāts pēckara «lietišķās mākslas» jēdzienu ietvaros. Jāsecina, ka kopumā šajā laikposmā raksturīga ir dekoratīvā, rotājošā pieeja. Raksta sapratne tiek reducēta uz «citu mākslas darbu – priekšmetu» rotāšanu nolūkā «padarīt priekšmetu skaistāku», bet ornamenta saturs reducēts uz dabas formu izmantošanu, kas atkarīgs no priekšmetu formas, materiāla un pagatavošanas tehnikas. [58.]

Raksturīga šī laikposma liecība ir arī 1958. g. iznākusi Ž. Ventaskrasta grāmata «Izšuvumu, adījumu un audumu raksti». Tas gan nav etnogrāfisks pētījums, bet, kā norāda autors, «priekšlikums mūsdienīga rotāšanas stila veidošanai».

Septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados iesākas jauns raksta izpētes vilnis, kad vairāki pētnieki un mākslinieki «radīja stipri atšķirīgas teorijas un hipotēzes par ornamentu kā filozofisko uzskatu paudēju, kā informācijas nesēju no cilvēces un tautas senlaikiem, vai arī kā astronomisko procesu novērojumu atspoguļotāju». [51.; 3. lpp.]

1974. g. 4. republikas dizaina izstādē kļūst nozīmīga ar jauniem raksta «tēlainās un strukturālās izteiksmes meklējumiem». [61.; 74. lpp.] Tie izriet no dizainera V. Celma izvirzītās koncepcijas*, ka raksts, tāpat «tautas ornamenti», ir «kā visa mikrokosmos» [62.; 29. lpp.] un ka raksts vispirms ir dinamiska struktūra. [61. 72. lpp.] Par to mākslas zinātniece V. Opule raksta: «Ģeometriskajā tautas rakstā lakoniskā formā ietverti paši būtiskākie dabas simboli, kas izsaka Dzīvības Ritmu. Šo rakstu var uztvert kā pirmatnējo priekšstatu pierakstu par dabas un cilvēka mijattiecību. Šīs zīmes, virknējoties ornamentā, atspoguļo cilvēka – laika – telpas savstarpējās attiecības.» [61.; 74. lpp.]

1976. gadā «Latvijas PSR ZA Vēstis» Nr. 8 Harijs Sūna publicē savu ziņojumu «Latviešu dejas cilmes un attīstības galvenās problēmas». Tajā H. Sūna norāda, ka ģeometriskais ornamentiālais risinājums un ritms ir visciešākajā saistībā. Darbā iezīmēti arī galvenie funkcionālie līmeņi, kas atbilst «vai nu kulta, vai estētiskajām vai arī utilitārajām prasībām». [128.; 125. lpp.] Apskatot deju kā tipisku laiktelpā notiekošu norisi saistībā ar ģeometrisko ornamentu, H. Sūna netieši mūs tuvina domai par ornamentu, t.i., rakstu, kā universālu struktūru. Viņš raksta: «Tā pat ne mazums ir vārdu «raksts», «rakstīt» divējādās (ornamenta un diešanas) nozīmes. Bez tam tiek uzsvērts šo abu nozīmju kopējais pamats.

Teku ceļu dziedādama,

Kā cielava dancodama (rakstīdama, rotādama).

LD 474, 2

Dziļi nozīmīgs ir fakts, ka senāk dejotāji diet gāja krāšņās goda drānās tērpušies.» [128.; 115. lpp.]

H. Sūna izseko, kā «strukturāli sasauca» dažādi horeogrāfisko norišu izpildījuma veidi. Runā par dejas «konstruktīvo struktūru» ar norisēm kā horizontālā projekcijā, tā arī ar norisēm vertikālā projekcijā. [128.; 124. lpp.] Šajā ziņā H. Sūna ir viens no strukturāli virzītās domas aizsācējiem, un viņa dejas cilmes pētījums vairākos aspektos pamato arī rakstu, tā struktūru universālo un daudzfunkcionālo raksturu.

* Latvju raksta transformācijas jeb interpretācijas koncepcija. Tās pamatā doma, ka raksta struktūras, kas atrodas Lielvārdes jostās, Vidzemes segās vai dreļļu rakstos u.c., ir pašvērtīgas. Tās iespējams

1) palielināt vai samazināt neatkarīgi no sākotnējās saistības ar konkrētu priekšmetu vai materiālu,

2) interpretēt jaunus telpisko situāciju un laika izpausmju mērogos un materiālos. Tādā veidā var atklāt jaunas funkcijas un vērtības vai atjaunot kādreiz pazaudētās.

Ne mazāka nozīme ir tam, ka dejas zīmējumā tapušās ģeometriskās formas, pie-saisot arī citu autoru pētījumus, apzinātas kā enerģētiski nozīmīgas (piem., aplis – spēka koncentrācija) un arī kā tādas, kurās «līdzās uzjautrinājumam un laika kavēklīm saskatīta vēl augstāka – mītiska jēga». Minētas atsaucis un paralēles ar arheoloģiskajās rotās sa-stopamo ģeometrisko simbolu zīmēm. [128.; 125. lpp.]

1978. g. un astoņdesmito gadu vidū (1985. g.) mākslinieks un mākslas teorētiķis T. Vints izvirza hipotēzi par «zīmju universālo pirmnozīmi; savā ziņā ļoti koncentrētas, ko-dētas informācijas veidu». [64.; 11. lpp.] Viņš paplašina tobrīd valdošos priekšstatus par Liel-vārdes jostu: «Tā ir hipotētisks Visuma attīstības modelis «kosmiskā traģēdija.»» [64.; 12. lpp.] Norāda uz paralēlēm ar simboliem austrumu kultūrās.

Ne mazāk aizraujoši latvju raksta astronomisko semantiku atklāj Jānis Klētņieks u.c. pētnieki [45.; 7. lpp.] populārajā gadalaiku izdevumā «Zvaigžņotā Debess».

Visus pēckara gadus turpina iznākt LPSR ZA krājumi – apcerējumi «Arheoloģija un etnogrāfija», notiek tāda kā enerģijas uzkrāšana, kas 80. gadu sākumā un vidū dod nozī-mīgus apkopojumus un pētījumus, kuros atrodam arī daudz vērtīgu atziņu par rakstu. Tā-di ir J. Novadnieces grāmata «Jūlijs Madernieks» (1982. g.), A. Alsupes «Audēji Vidzemē» (1982. g.) un I. Lozes «Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā» (1983. g.).

1986. g. iznāk «Baltijas vēsturiski etnogrāfiskais atlants» krievu valodā. Nodaļu par latviešu apģērbu raksta Mirdza Slava, kas pie šīs tēmas strādā jau kopš 50. gadiem. Grāmatā raksts vai ornaments gan netiek atsevišķi apskatīti, tomēr ieguvums – vienlai-kus un salīdzinoši varam apskatīt latviešu, lietuviešu un igauņu rakstu un zīmes jostās, cimdos, zeķēs u.c. apģērbu detaļās, kas norāda uz Baltijas tautu ģeometriskā raksta ko-pību.

1990. g. iznāk Mirdzas Slavas «Latviešu rakstainie cimdi» ar rūpīgi atlasītām un pārzīmētām ilustrācijām un vispusīgām liecībām par raksta izcelsmi vai nozīmi. Aprakstā ietvertas atziņas par «ornamenta pirmsākumu saistību ar mitoloģiju un seno semantiku». [46.; 14. lpp.]

Gadu vēlāk – 1991. g. – iznāk G. Zemīša un V. Rozenbergas «Senču raksti», kas uz precīza arheoloģiskā un etnogrāfiskā pamata rāda seno zīmju datējumus, iespējamos nosaukumus ar mērķi parādīt raksta «ētiskās un estētiskās» vērtības, kā arī «darinātāja domas un vēlējumus».

1991. gads iezīmējas ar zintnieces Anželikas Zelmas Tamašas lekcijām par latvie-šu un lietuviešu seno zintniecisko ticējumu sistēmu u.c. zinībām. Tajās saskatāma saskare ar mūsu ģeometriskā raksta likumbām. Lekcijas organizē Latvijas Viedas Sadraudzība Modra Slavas vadībā.

Pilnīgi citi akcenti salikti Dainas Kraukles grāmatā «Ornaments» (1993. g.). Uzskai-tot dažādus izpratnes aspektus, autore aizstāv katra tiesības uz «intuitīvu un poētisku» [60.; 14. lpp.] interpretāciju, jo tas izriet no folkloras pasaules tēlainās būtības un cilvēka fan-tāzijas. D. Kraukle ieskicē savu, protams, nosacītu jēdzienu sistēmu – «pasaules uzveres modeli» –, kurā būtu jāapskata latvju raksta pamatelements – zīme.

1993. g. iznāk arī ilgi gaidītā «Mitoloģijas enciklopēdijas» pirmā, bet 1994. g. – otrā grāmata. Tās papildina dažādas agrāk un vēlāk izdotās zīmju un simbolu vārdnīcas un ilustrētās enciklopēdijas.

Uzmanību, protams, piesaista speciālā grāmata «Ornaments Latvijā» (1994. g.) ar E. Grosmanes priekšvārdu. Šeit publicēti E. Kļaviņa, V. Kučinskas, G. Zemīša, B. Vaskas, I. Oses, V. Vilītes, E. Grosmanes, I. Lančmaņa, A. Karlsones, A. Alsupes, I. Pujātes, M. Branča, I. Kursītes raksti. Kopumā tiek apskatītas visdažādākās ornamenta izpausmes, ornamenta jēdziens un pētīšanas virzieni. E. Grosmane, grāmatas sakārtotāja, atzīst, ka «mērķtiecīgas un sistemātiskas ornamenta pētīšanas uzdevumi gadu desmitiem pie mums ir bijuši atstāti novārtā», līdz ar to «interpretācijas dažādība pamato nepieciešami-bu skatīt ornamentu Latvijā plurālistiski». [13.: 5. lpp.]

Apvienojot profesionālās rotkaļa zināšanas ar eksperimentālās arheoloģijas zināt-niskā darba metodēm, D. Kalniņš veic pētījumus seno latgaļu rotu kultūras mantojuma ap-zināšanā. Viņa grāmatā «Aiz Daugavas vara dārzs» (1995. g.) atrodam atzinumus ne ti-kai par rotu izgatavošanas tehnoloģiju, bet arī par seno reliģiski mitoloģisko priekšstatu un maģijas izpausmēm rotās, to valkāšanā un ornamentālajās zīmēs.

1995. g. iznāk vērienīgā un bagātīgi ilustrētā izdevuma «Latviešu tautas tērpi» 1. grāmata «Vidzeme», 1997. g. – 2. grāmata «Kurzeme» un 2003. g. – 3. grāmata «Zemgale, Augšzeme, Latgale». Šeit plaši apskatītas tērpu darināšanas un valkāšanas tradīcijas novadu ietvaros. Atsevišķi aplūkots arī rotājošais raksts un tā zīmju nozīmes. Teksta autore un viena no grāmatas sakārtotājām Velta Rozenberga pilnīgi pretēji mitoloģiskās līnijas piekritējiem uzskata, ka «ornamenta simbolisko zīmju semantika nav saistīta ar pirmskristietības laika seno latviešu reliģijas dieviem un dievībām...» Svarīgākais izpētes kritērijs autorei ir «ornamenta vēsturiskā attīstība dažādos laikmetu saimnieciskajos un kultūras dzīves apstākļos, novadu īpatnības atspoguļojums rotājošā raksta elementu un kompozīciju izvēlē, ornamenta loma tautas etniskās identitātes izpausmē». «Autore necenšas absolūti noliegt ornamenta simbolu kādreizējo iespējamo saistību ar senajām latviešu dievībām», tomēr «neredz zinātnisku pamatojumu mītisko dievību nosaukumu piesaistei ornamenta zīmēm 20. gadsimtā». [65. ll; 20. lpp.]

Pārliecināti, vispusīgi un dziļi argumentēti mūsu folkloras izpratnes dziļumos ietiecas J. Kursītes «Latviešu folkloras mītu spoguļi» (1996. g.). Šeit atrodami daudzi atzinumi, kas pēc būtības pamato arī rakstu, ja tos apskata kopsakarībās. Lidzīgās izmantojuma iespējas ietver arī H. Biezā grāmatas, piem., «Seno latviešu debesu dievu ģimene» (1998. g.) un «Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā» (1994. g.). Tomēr jāatceras, ka H. Biezā hipotēzes un atzinumi dažkārt ir nepamatoti un vāji argumentēti, tādēļ tie kritiski jāpārvērtē plašākā skatījumā bez kristietībā balstītiem pieņēmumiem.*

Tiešā saistībā ar raksturīgākajām ornamenta zīmēm īsu un kodolīgu ieskatu latviešu mitoloģijas tēlu pasaulē sniedz arī J. Mackovas grāmata bērniem «Atraktā debess» (1995. g.). Tā ir bagātīgi ilustrēta ar pazīstamu latviešu mākslinieku darbiem un «Latvju rakstu» materiāliem, sniedz zināšanas, rosina iztēli.

Ornaments kā reliģisko ticējumu liecība pieminēts A. Radiņa «Ceļvedis Latvijas senvēsturē» (1996. g.). Tomēr izteikumi par rakstu un seno zīmju saistību ar «zemes, auglības un debesu dieviem», kā arī par rakstā «ieliktajām darinātāja domām vai vēlējumiem» ir visai piesardzīgi. Jādomā, ka šādi piesardzībai ir pamats, jo plašākas, visas zīmes aptverošas kopsakarības joprojām nav ne apzinātas, ne pētītas.

Par vienu no būtiskākajiem soļiem šajā virzienā jāuzskata latviešu senās laika skaitīšanas sistēmas atklāšana. Pirmais Saules gada rekonstrukciju, balstīdamies uz dainu sakārtojumu gadskārtās, veic Arvids Brastiņš. Tā apkopota grāmatā «Māte Māra» (1967. g.). A. Brastiņš pierāda latviešu seno gada sadalījumu astoņos 45 dienu garos laikos ar piecām 9 dienu savaietēm katrā. [35.; 12. lpp.] Sīkāka Saules gada un laika skaitīšanas sistēmas apcere ir Marģera un Māras Grīnu grāmatā «Latviešu gads, gadskārta un godi» (1992. g.), kur ietverts arī Valda Klētnieka devums. Gadu sadalījums laikos attēlots simboliskas shēmas – laika apļa (kvadrāta) – veidā (1. att.). [35.; 21. lpp.] Parādīta saistība ar Saules reālo gaitu un tās četriem svarīgākajiem punktiem, kas dabā samanāmi kā pārmaiņas dienas un

1. att. Gada sadalījums laikos

* Uz to savulaik jau ir norādījis J. Kursīte jautājumā par latviešu folkloras Māru un katoļu dievmāti Mariju [49.; 311., 312. lpp.], kā arī V. Viķe-Freiberga jautājumā par latviešu dievādēlu Jāni un Sv. Jāni Kristītāju un par to kā pastāvējušo, pēc H. Biezā domām, «sinkretisko sakausēšanu» starp Sv. Jāni kā mitoloģisku tēlu un mitoloģisko Sauli. [108.; 235. lpp.]

nakts garumā. Ziemā, kad diena visīsākā un nakts visgarākā. Vasarā – diena visgarākā un nakts visīsākā, bet rudenī un pavasarī, kad diena un nakts ir vienādā garumā.

Māras Šternas «Senā gadskārta» (1998. g.) rekonstruē seno Mēness gada iekārtojumu. Viens «Mēness cikls ilgst apmēram 30 dienas un tas bijis sadalīts sešās piecu dienu nedēļās» (2. att.). Saules gadā ietilpst 12 šādi cikli ar vairāku dienu atlikumu. [111.; 13., 15. lpp.]

2. att. Mēness ciklu iedalījums nedēļās, dienās. (Sešu nedēļu mēnesis ar piecu dienu nedēļu.)

Papildu precizējumus gūst Saules kalendārs. Arī pēc M. Šternas pētījumiem «Saules gadskārta ciklā gads bijis iedalīts vienmērīgi astoņās gandrīz vienādās daļās (tas redzams Saules koka ornamentā)». Tomēr to «starpā bijušas deviņas piecdienu nedēļas (ar nelielu izņēmumu vasarā)». Grāmatā rodams arī skaidrojums par noslēpumaino trīspadsmi to mēnesi, ko latvieši «pielikuši klāt katram trešajam gadam veidojot trīsgadu ciklu» apvienotajā Mēness un Saules kalendārā [111.; 24. lpp.], par daudzgadu kalendārijiem cikliem u.c. arī rakstam svarīgiem jautājumiem.

Zintnieciska rakstura papildinājumus šai tēmai dod Aina Tobe un Gvido Tobis. Viņu atsevišķi izdots Saules ritu kalendārs «Saules gads» (1998. g.) veidots apļveida izklājumā. Paskaidrojumos un tēlojumos parādīta telpas un laika savstarpējā saistība, atklāts zintnieciskais pasaules uzskats – «laiks telpā ienāk caur punktu centrā un tā izvērsums telpā ir sferoidāls». [112.; 6. lpp.]

Par dažādu «dabas spēku līnijām un formām» raksta Jānis Mazulāns grāmatā «Starojošās zvaigznes». Uzskatāmā veidā tiek atklāta dabā aplēptā skaitļu kārtība un dažādo spēku izpausmes dabas likumos, dažādu materiālu un formu īpašībās, kā arī cilvēka gara darbībā [123.; 698. lpp.], kas galu galā pārtop «zvaigžņu rakstos, kas tik bagātīgi sastopami latviešu un daudzu citu tautu rotājumos». [123.; 783. lpp.] Viena no būtiskākajām grāmatā ietvertajām idejām – «zīmju un simbolu rašanās [notiek] vienkāršo skaitļu rindas kārtībā». [123.; 696. lpp.]

Astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados atsevišķu jautājumu izpratnei savu ieguldījumu ir devuši tādi autori kā A. Goba, O. Ozoliņš, V. Grāvītis, B. Mežale, I. Vīks, A. Buks, G. Eniņš, I. Gaidis, M. Mellēna, Kr. Baravika, Modris Slava, I. Siliņš, G. Jēkabsons, V. Viķe-Freiberga, A. Tamaša, V. Kučinska, U. Zandbergs, A. Mičulis, G. Zemītis, V. Celms un citi. Šo uzskaitījumu varētu arī turpināt, jo interese par rakstu nav ne atdalāma, ne arī pretstatāma vispārējam interesei pieaugumam par mūsu tradicionālās kultūras, tai skaitā folkloras, bagātībām.

Līdztekus pētījumiem parādās apcerīga rakstura grāmatas, piemēram, Lidijas Oberbes-Beklešovas, Sergeja Beklešova un Arvida Soduma grāmata «Latvju raksti runā». Tas ir Latviešu daiļamatnieku apvienības Austrālijā un Latviešu tautas mākslas fonda izdevums (1999. g.). Šajā grāmatā blakus etnogrāfiskiem darinājumiem iekļauti tematiski jaundarbi – gan tādi, kas veidoti tēlotājmākslām raksturīgiem paņēmieniem, gan arī tādi, kas balstās

seno raksta tradīciju paņēmienos un vienlaicīgi jaunradošos meklējumos. Raksts šeit atklājas tēlaini un vienlaikus emocionāli ciešā sakarā ar kļaida latviešu dzīves izjūtu un ideāliem trimdā un ir šīs dzīves izjūtas un ideālu izteicējs. Jaušama vēlme uzlūkot rakstu kopumā, lielākos kultūrvēsturisko liecību masīvos un sakarībās, kā, piem., tas vērojams Līlijas Treimanas darinātajās Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales jostu segās. Vai arī tieši pretēji: caur vienas zīmes izvēsumu līdz aplim vai kvadrātam ielūkoties sevī – savā garīgo vērtību pasaulē, kā, piem., tas ir Lidijas Beklešovas un Sergeja Beklešova spilvenos. Šīs ievirzes darbi izceļas ar tādu kā apstādinātu laika izjūtu un pēc savas būtības funkcionē jau kā dižapji. Tie ir vienas dvēseliskas noskaņas, vienas noteiktas izjūtas, tēlu un domu kopuma pasaules modeļi, un to daļēji apliecina arī attiecīgo darbu nosaukumi. Lūk, daži no tiem: «Nicas zieds», «Uz tauriņa spārniem», «Rucavas spilvens», «Kriju Vainags», «Saules lēkts un riets, Harmonija» (Lidija Beklešova) vai arī «Baltie bērzi, spilvens atpūtas vieta» (Sergejs Beklešovs).

Grāmatā doti atsevišķu zīmju simbolikas skaidrojumi, kā arī Sergeja Beklešova piedāvātais latvju raksta zīmju izkārtojums sistēmā. Tās centrā atrodas Dieva zīme, bet sīkākī paskaidrojumi gan nav atrodamī.

2000. gadā iznāk Marutas Grasmanes grāmata «Latviešu tautas tērpi. Raksti. Izšūšana». Šajā grāmatā autore apkopojusi savu pedagoģes un rokdarbnieces pieredzi, kā arī materiālus no bagātīgās, prasmīgi un rūpīgi darinātās Latvijas novadu tautas tērpu kolekcijas, kas izveidota viņas 1991. gadā dibinātajā «Senajā klētī». Grāmatas nolūks raisīt cieņu un lepnumu par mums piederošajām unikālajām un oriģinālajām tautas tērpu un raksta vērtībām, dot praktiskus padomus to atveidei mūsu dienās. Grāmatā doti arī raksta simbolikas skaidrojumi. Tomēr galvenā uzmanība pievērsta tērpu darināšanas un raksta veidošanas tehniskajai pusei.

Patikami pārsteidz grāmatas vizuālā iedarbība. Raksta zīmes rādītas izteiksmīgos kontrastu salikumos kā īpašas estētiskās vērtības, kas aplūkojamas tuvplānā, lai labāk būtu uzveramas visas nianšes no materiāla un krāsu izvēles līdz amata meistarības smalkumiem.

Starp pēdējā laikā iznākušajām grāmatām atzīmējama S. I. Rižakovas «Ornamenta valoda latviešu kultūrā». Grāmata ir krievu valodā. To izdevis Krievijas ZA N. N. Mikluho-Maklaja etnoloģijas un antropoloģijas institūts Maskavā 2002. g. Tas ir pētījums, kas pilnībā veltīts latviešu ornamentam, «kas joprojām ir svarīgākais un redzamākais Latvijas etniskais simbols».

S. I. Rižakova augstu vērtē ornamenta nozīmi vietu kultūrā. Uzskata to par īpašu «grafisko valodu», ko raksturo «vislielākā abstrakcijas pakāpe un polifunkcionālisms», pamatoti piebilstot, ka, lai arī formāli latviešu tautas ornamenti (it īpaši XIX–XX gs. materiāli) ir salīdzinoši labi savākti, nostiprināti un apgūti mūsdienu Latvijas kultūrā, līdz pat pēdējam laikam tas «praktiski nav bijis pakļauts kompleksai strukturāli-semantiskai analīzei».

Tomēr savā darbā S. I. Rižakova nepēta raksta struktūru, bet runā par raksta «valodiskuma» pakāpi, t.i., ornamentālo un lingvistisko kategoriju iespējamo atbilstību [121.: 251. lpp.], šim nolūkam par ornamenta izpēti metodi izvēloties t.s. «lingvistisko modeli». Lingvistiskais modelis, kā paskaidro autore, nozīmē, ka ornamentu var iztēloties kā jēgpilnu (semiotisku) «valodu» ar savu leksiku, gramatiku, ar attiecīgiem līmeņiem (sintagmām, frazeoloģiju, paradigmām), kā arī ar piesaisti dažādiem «tekstiem» – tautas ticējumiem, rituāliem, paražām, priekšmetiem. S. I. Rižakovas koncepcijā ornamenta kā sistēmas jēgpilnā (semiotiskā) būtība atklājas tikai tad, ja tai uzklāj virsū citu, piemēram, lingvistisko izteiksmes sistēmu. [121.: 18. lpp.]

Noslēgumā S. I. Rižakova aizstāv savu izpēti metodi. Izsaka šaubas par «vienotas senlatviešu mitoloģiskās un reliģiskās sistēmas pastāvēšanu, kas izpaustos regulāros un noteiktos grafiskos simbolos (kā to uzskatīja un uzskata daži latviešu tautas ornamenta mitoloģiskās skolas pārstāvji – Jēkabs Bīne, Ernests Brastiņš, Marģers un Māra Grīni)». [121.: 253. lpp.] Par spīti šīm šaubām S. I. Rižakova konstatē, ka ģeometriskais ornaments veido vienotu «ornamentālo sistēmu» atšķirībā no citiem ornamenta veidiem Latvijā. «Latviešu ornamenti, tāpat kā valoda, attīstās un noteiktu «centrtieces spēku» (noturīgu elementu) ietekmē atklājas mums kā vienots organisms.» [121.: 257. lpp.]

S. I. Rižakova tikusies ar daudziem raksta pētniekiem, kultūras un mākslas cilvēkiem, muzeju speciālistiem un centusies izziņāt latviskās pasaules ikdienai raksturīgākās izpausmes, tādējādi vienkopus apkopots izpēti materiāls, kurā ielūkojoties var iegūt vi-

sai plašu pārskatu par daudziem ar raksta izpēti saistītiem jautājumiem, pētnieku viedokļiem un tradīciju liecībām no tālas senatnes līdz pašiem jaunākajiem laikiem.

Kā viena no pēdējām grāmatām, kas iekļauta šajā apskatā, minama Gunta Zemīša «Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē» (Latvijas Vēstures institūta izdevums, 2004. g.). Grāmatā apkopoti raksti, kas tapuši galvenokārt pēdējo 10 gadu laikā. Trīsdesmit ilustratīvās tabulās izkārtotas zīmes un dažādu arheoloģisko liecību materiāli ar attiecīgo gadsimtu datējumiem, kas iespēju robežās papildināti ar norādēm par atrašanās vietu vai atraduma reģionālo vai kultūras piederību. G. Zemītis nozīmīgu vietu ierāda ornamenta un simbolikas izpratnes problēmām, īpaši iedziļinoties dzelzs laikmeta senlietu simbolikā un ornamentā. Grāmatā atrodami daudzi priekšmetisko simbolu un atsevišķu ornamenta zīmju reliģisko, sociālo un etnisko nozīmju tulkojumi, kas izriet no arheologa vēsturnieka skatījuma. Detalizēti iedziļinoties atsevišķu dzelzs laikmeta vēsturisko posmu liecībās, iezīmēti iespējamie viena vai otra attīstības stila virzieni un ietekmes, atsevišķu simbolu nozīmju maiņa vai jaunu nozīmju uzslāpēšanās. Iespēju robežās tiek minētas arī attiecīgā laikmeta tendences saimnieciskajā un garīgajā sfērā, kas lielā mērā noteikušas, piemēram, atsevišķu solāro un vienlaicīgi agrāro simbolu rašanos, izveidošanos un nostiprināšanos baltu tradīcijā. Daudzos gadījumos G. Zemītis pamatoti norāda uz šo tradīciju līdzību vai sakritību ar akmens laikmeta liecībām, kā arī citu indoeiropiskas izcelsmes kultūru liecībām, piemēram, Halštates kultūru. Līdzīgā kārtā tiek aplūkota arī svastika Latvijas arheoloģiskajā materiālā, lībiešu kultūras simboli, atradumi Daugmales pilskalnā un citas tēmas.

Kopumā galvenie secinājumi, kas izteikti grāmatā un būtiski arī ģeometriskā raksta izpratnei, apliecina, ka «ģeometriskais ornaments» dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā raksturīgs kā baltu, tā Baltijas somu kultūras apgabalam. Latvijas teritorijā visilgāk saglabājas ornamenta arhaiskais kodols, kura «saknes meklējamas indoeiropiešu kopīgajā simbolikā, turklāt baltu simbolikā tās saglabājas tirākā veidā, piedzīvojot galvenokārt iekšēju attīstību». Atšķirībā no kaimiņu tautu ornamenta, kur pamatā sastopami tikai pamatelementi to vienkāršākajos variantos, baltu tautu ornamentā pamatelementi ne tikai saglabājas, bet arī kļūst komplicētāki, apaug ar kuplīnājumiem, saplūst un izveido divu pamattēmu – «solārās un agrārās simbolikas dominanti», kas baltiem raksturīgā zemkopju dzīvesveida dēļ paliek nemainīga arī viduslaikos. [132.; 45. lpp.]

Guntis Zemītis uzskata, ka «iedziļināšanās simbolikā iespējama, tikai ņemot vērā dažādus arheoloģijas datus – apbedīšanas tradīcijas, rotas, kulta priekšmetus, darbarīkus un ieročus, kā arī izmantojot folkloras datus». [132.; 31. lpp.] Tomēr tieši folkloras datu izmantošanā Guntis Zemītis saskata vislielākās problēmas, galu galā vērsoties pret tā saucamo «mitoloģisko skolu, kas balstās uz 20. gs. 20-tajos un 30-tajos gados izstrādāto teoriju par seno zīmju saistību ar latviešu dievībām». Galvenās kritikas pamattēzes saistās ar grūtībām precīzi datēt folkloru; ar šaubām, vai baltu mitoloģijā sastopamās dievības vispār drīkst saistīt ar zīmēm, kuru izcelsme meklējama jau agrajā un vidējā mezolitā, kā arī ar apstākli, ka «neesot iespējams pierādīt, ka noteiktā teritorijā vienā laikā būtu eksistējis visu zīmju kopums, kas varētu atbilst noteiktām dievībām», līdz ar to, kā uzskata G. Zemītis, «mitoloģiskā skola neatbilst zinātnes kritērijiem». [132.; 31. lpp.]

Tomēr rodas arī citas pieejas un domas, kas dod iespējas šo dievību un zīmju saistības problēmu atrisināt, turklāt izdarīt to atbilstoši zinātnes kritērijiem.

Kā zināms, galvenais latviešu folkloras liecību materiāls, kur minētas latviešu dievības, ir latviešu mitoloģiskās dainas. Tieši šajā sakarā ielūkosimies Jāņa Radvila Paliepas monogrāfijā «Latvju dainas un vedu himnas» (2004. g.). Grāmata apliecina pilnīgi citu pieeju folkloras, šai gadījumā mitoloģisko dainu simbolikas izpratnē. Tā balstās uz ļoti sekmīgu Levi-Strausa strukturālās analīzes metodes izmantojumu. Pēc šīs metodes katra «dainu četrinde (mītēma) atbilst patstāvīgai un neatkarīgai (autonomai) mini-poēmas struktūrai». Šī struktūra paliek nemainīga un ir vienmēr un vienlaicīgi (t.i., nepārtraukti) attiecināma kā uz pagātņi, tā arī tagadņi un nākotņi. Turklāt ir ļoti būtiski, ka dainās visi mītiskās poēzijas tēli, dievības, to dažādo attiecību un darbības raksturojums izteikts ļoti augsta līmeņa izteiksmē – simbolu valodā. Šīs mītiskās simboliskās valodas jeb mītiskās domāšanas process ir tikpat precīzs kā zinātniskais un ir tam līdzīgs. [133.; 36. lpp.] Tikpat būtiska raksta izpratnes sakarā ir nākamā doma, proti, Levi-Strauss,

savās teorijās ietverdams tādas zinātniskās disciplīnas kā lingvistika, psiholoģija un arī bioloģija, pētīdams cilvēka domāšanas procesa dziļākos slāņus, secina, ka «principā cilvēka domāšanas process ir analogs, ne loģisks» un ka šis process pašos pamatos ir attīstījies un veidojies no «binārām opozīcijām», pretējā gadījumā cilvēkam nav iespējams saprast un klasificēt savus novērojumus. [133.; 40. lpp.] Jāpiebilst, ka tas tiešā veidā saucas ar ģeometriskajā rakstā vērojamo simetrijas principu un atspoguļo vienu un to pašu būtību. Sekošanā analogijām un binārām opozīcijām, kā arī mītopoētisko tēlu pārļaicīgumā, t.i., ārpuslaika stāvošajā raksturā, lielā mērā arī slēpjas mitoloģiskā materiāla un ģeometrisko zīmju un simbolu salīdzinājuma (grāmatā tās ir Donavas kultūrai piederošas liecības) pieļaujamība.

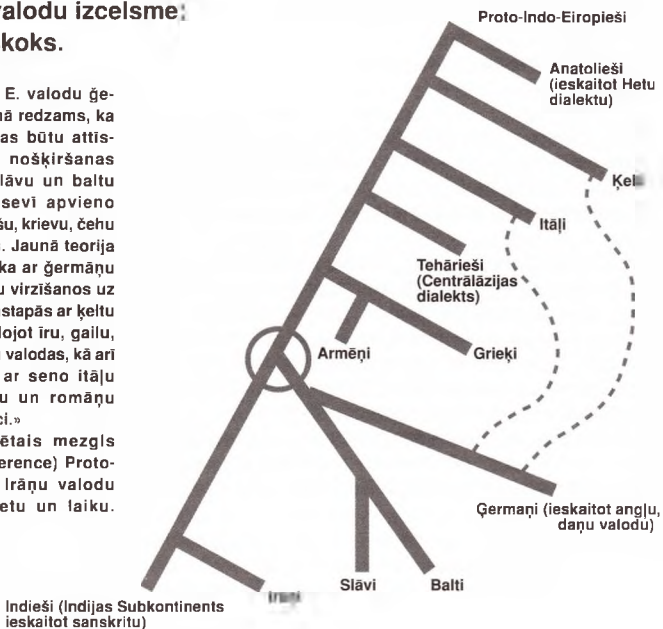
Jāņa Radvila Paliepas grāmata dod jaunus hipotētiskus ieskatus par mitoloģisko dainu iespējamo vecumu un izcelšanos. Tie balstās uz pēdējo 20 gadu zinātniskiem pētījumiem tādas disciplīnās kā arheoloģija, vēsture, ģeogrāfija un lingvistika. Vispirms konstatējot radniecību starp latviešu dainām un vēdu himnām mitoloģiskās tematikas ietvaros, atklājas, ka «mīto-poētiskā dzejā – latviešu dainās un vēdu himnās, slēptā satura un jēgas avots nāk no viena vecuma kopējā valodas mantojuma, un šī mīto-poētiskā materiāla ģenēze ir notikusi jau pirms Proto-Baltu un Indo-Irāņu valodu atdalīšanās perioda (ap 3000. g. p. m. ē.)». [133.; 94. lpp.] Grāmatā atrodami pierādījumi tam, ka «Baltu valodas ir vecākas par senindu vēdu sanskrita valodu». [133.; 10. lpp.] Uz to kā pirmie savulaik norādījuši holandiešu valodnieki no Leidenes (Holandē) – «Leidenes skola».

Minētie atklājumi un atziņas ir saistībā ar jauno indoeiropiešu valodu koku, ko Pensilvānijas Universitātes (Filadelfijā) valodnieki Dr. D. Rēndžs (*D. Ringe*) un Dr. A. Teilore (*A. Taylor*) izstrādājuši ar speciālistu – matemātiķu palīdzību, izmantojot visjaudīgāko datoru iespējas. Jaunais valodas koks tiek uzskatīts par «daudz precīzāku kā līdz šim veidotās shēmas un grupējumi» (3. att.). [133.; 16. lpp.]

Ģermāņu valodu izcelsme: Jauns ciltskoks.

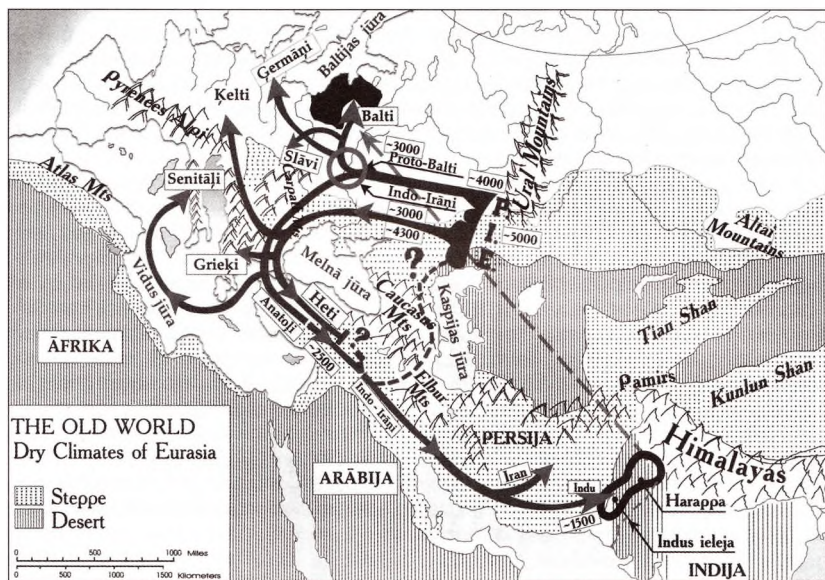
«Proponētajā I. E. valodu ģenealoģijas shēmā redzams, ka ģermāņu valodas būtu attīstījušās, agrinā nošķiršanas rezultātā, no slāvu un baltu valodām, kas sevi apvieno latviešu, lietuviešu, krievu, čehu un poļu valodas. Jaunā teorija tiecas pierādīt, ka ar ģermāņu valodas runātāju virzīšanos uz rietumiem, tie sastapās ar ķeltu valodu – tā veidojot īru, gailu, velšu un bretoņu valodas, kā arī nākot saskarē ar seno itāļu valodu – latīņu un romāņu valodu priekšteci.»

Ar apli apzīmētais mezgls attiecas uz (reference) Proto-Baltu un Indo Irāņu valodu atdalīšanās vietu un laiku.

3. att. Dr. D. Rēndža un Dr. A. Teilores indoeiropiešu valodu ģenealoģijas shema no J. R. Paliepas monogrāfijas «Latvju dainas un vēdu himnas»

Jauna shēma palīdz izprast indoeiropiešu migrācijas un valodu, kā arī senāko ģeometrisko zīmju un simbolu izklišanas ceļus Eiropas un Āzijas kontinentā.

—> Indo-Irāņu migrācijas ceļš uz Indiju;
 - - -> ledomātais migrācijas virziens no Indijas uz Eiropu; 19. gs. valodnieku izvirzītā Indo-ģermāņu hipotēze.
 Kartē redzamas dabiskās barjeras migrācijas ceļiem.

4. att. Protobalti un indoiraņi senajā pasaulē (karte no J. R. Paliepas monografijas «Latvju dainas un vedu himnas»)

Kā redzams no šīm shēmām, balti savā migrācijas ceļā atrodas vistuvāk savai vēsturiskai pirmsdzimtenei, kā arī ir vismazāk ietekmēti no sastapšanās ar citu tautu kultūrām. Šo apstākļu, kā arī garīgā noturīguma dēļ baltu tautas līdz pat mūsdienām saglabājušas indoeiropieiskās pirmtautas jeb baltiski āriskās kultūras kodolu.

Kā redzams no šī visai pagārā raksta izpētes un izpratnes attīstības pārskata, uzskati un idejas par raksta būtību un izpētes metodēm ir visai pretrunīgi un grūti saskaņojami. Par spīti tam pamazām, soli pa solim raksta pētniecībā un izpratnē iezīmējas jaunas kompleksas pieejas nepieciešamība. Un, lai arī dažreiz viens otrs autors ieņem tādu kā pozīciju, reāli izveidojies un šobrīd nepieciešamais plurālisms tiks un tiek atrisināts, nākot jaunām idejām, kas izvirzīs tādu kopsaucēju, kas sakārtos līdzšinējos viedokļus un pētījumu materiālus plašākā raksta izpratnes sistēmā.

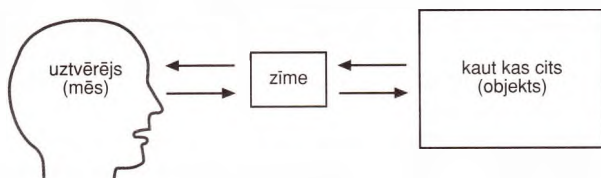
Grāmatas autors par šādu kopsaucēju, kā jau tas minēts ievadā, izvirza struktūru, vienlaikus aicinot pilnīgi pārvērtēt vai papildināt līdz šim pastāvošās pētnieciskās pieejas pamatus un izpratni par raksta dziļāko būtību un funkcijām ar jaunām atziņām.

RAKSTA PAMATELEMENTS – ZĪME

Visur un ik brīdi mēs saskaramies ar zīmēm. Visa mūsu vide un kultūra ir zīmju caurstrāvota. Zīmes mūs apņēm kā mājās, tā darbā, kā pilsētā, tā laukos, vientuļā dabas stūrītī, vai kad iedziļināmies savās sajūtās un domās. Bez zīmēm mēs nespētu ne saņemt, ne nodot informāciju no paaudzes uz paaudzi, nenotiktu ne zinātnes, ne tehnikas, ne kultūras attīstība. Bez zīmēm cilvēku apziņa mūžam paliktu pirmatnējā attīstības līmenī, jo nebūtu pašas attīstības mehānisma būtiskākā pamatelementa.

Kas tad ir zīme? A. Rubenis savā darbā «Senās zīmes un simboli» (1989. g.) saka: «Zīme ir tāds jutekļiem uztverams tēls, kas izsaka, aizvieto kaut ko citu.»

Tātad zīme ir kaut kas uztverams, kas atrodas starp *mums* un *kaut ko citu* (5. att.).

5. att. Zīmes vieta saziņā

Zīmes funkcija ir būt par starpnieku, un kā starpnieks tā nodrošina saziņu (komunikāciju). Piemēram, ceļu satiksmes zīme «lebraukt aizliegts» norāda uz aizlieguma piemērošanu konkrētajā vietā. Bez šīs zīmes šis aizliegums paliktu braucējam neuztverams. Savukārt zīmei kā tēlam piemīt vēl virkne specifisku īpašību. Tēls vienmēr ir atkarīgs no tā, ko tas attēlo. Simboliskajās zīmēs šī sakarība ir tieša. Šādas zīmes tēla veidols var būt tikai tāds, kas nezaudē saiti ar attēlojamā objekta vai parādības būtību. Tā, piemēram, zemi nevar attēlot ar vertikālu līniju vai ūdeni ar slīpu krustu. Citiem vārdiem: tēlainā zīme ir daļa no simbolizējamā objekta vai parādības – tās būtības serde. Tēls vienmēr ir daudznozīmīgs, un šīs īpašības ieplūst arī zīmē. Zīme kā tēls ir jutekliski racionāli uzlādēts ambivalents veselums, kas nemitīgi uzrunā intuīciju un atgādina par pasaules sarežģītību. Zīmes modelē pasauli, uzrāda tās strukturālās izpausmes, kuras nav nedz labas, nedz ļaunas. Viena un tā pati ģeometriskā, simboliskā zīme reizumis ļauj vienlaicīgi ietilpināt tajā gluži pretējas nozīmes. [1.; 6. lpp.] Taču tā nav zīmju valodas mazspēja, bet gan priekšrocība par sarežģīto pretstatu vienību runāt vienkārši, skaidri, uzskatāmi.

Protams, tas nekad nenotiks tik precīzi kā vārdā ietvertajā abstrakcijā, ko vēl papildina citi vārdi. Taču zīmes vērsas pie mūsu tēlainās domāšanas, bez kuras mūsu pasaule zaudētu savu burvību. Zīmes ir atslēgas, lai izprastu mūsu tradicionālās kultūras mantojumu un orientētos mūsdienās notiekošajā.

Ir divi zīmju veidi. Pirmais veids ir *vienkāršās zīmes*, piemēram, matemātikas, ķīmijas, ģeogrāfijas, celtniecības, nošu raksta zīmes, ceļu satiksmes vai alfabēta un šifrēta raksta zīmes. Šāda tipa zīmes tikai norāda uz kaut ko, apzīmē šo kaut ko. Šo zīmju forma un lietošana balstās uz norunu, vienošanos. Līdz ar to tās ir arī patvaļīgi maināmas, savstarpēji aizvietojamās, ja tas ir mērķtiecīgi un nepieciešami, vai arī no jauna nosakāmas. Piemēram, šifrētu burtu rakstībā, ceļu satiksmes zīmju lietojumā. Šāda noruna vai vienošanās var pastāvēt ilgu laiku kā likums, taču šāda noruna var būt arī īslaicīga, pat vienreizēja.

Vienkāršo zīmju lietošanu motivē un nosaka saprāts, tādēļ tās ir tracionāli uztveramas un tām ir noteikta intelektuāla nozīme. [1.; 4. lpp.]

**Kas ir zīme,
un kādas ir
zīmes?**

**Vienkāršās
zīmes**

Simboliskās zīmes

Otrais zīmju veids ir *simboliskās zīmes*. Tās ne tikai norāda uz kaut ko, bet arī pārstāv un atklāj šī kaut kā būtību. To forma un jēga izriet no parādības (objekta) būtības izpratnes un pārdzīvojuma. Ne katra zīme ir simbols, bet visi simboli ir arī zīmes.

Simboliskās zīmes nevar patstāvīgi noteikt. Tās ir nedalāmas no šī kaut kā, kas tiek simbolizēts. Piemēram, grāmata var simbolizēt zināšanas, asinis – dzīvību, svečite – gaisu, krusts – pasaules sakārtojuma aspektu. Pats simbols ir daļa no simbolizējamās realitātes, vienlaikus tas ir šīs realitātes pārstāvētājs – zīme.

Simboliskās zīmes var iedalīt pēc sasaistes veida ar simbolizējamo. Pēc ievērojamā seno simbolu pētnieka M. Lurkera viedokļa būtu jāizdala t.s. «caurspīdīgās» un t.s. «īstenās simboliskās» zīmes. [1. 5. lpp.]

Caurspīdīgās simboliskās zīmes ir tādas, kuru saistība ar simbolizējamo notiek ar kādas būtiskas pazīmes palīdzību. Šī pazīme sakrīt ar «dabas, vieliskās pasaules pastāvēšanas pamatnosacījumiem» [1.: 6. lpp.], un tādēļ var to reprezentēt. Piemēram, baltā krāsa simbolizē gaismu, melnā – tumsu.

Par īstenajām simboliskajām zīmēm tiek uzskatītas tādas, kas pašas pastāv kā realitāte, ko tās simbolizē. Piemēram, uguns ne tikai simbolizē gaismu un siltumu, bet pati arī ir gaisma un siltums. Īstenās vai reālās simboliskās zīmes uztver un pārdzīvo kopā ar simbolizējamo realitāti.

Simboliskās zīmes vēl var iedalīt neģeometriskajās un ģeometriskajās, kā arī skaitļu zīmēs. Neģeometriskās simboliskās zīmes parasti sauc vienkārši par simboliem (īsuma labad).

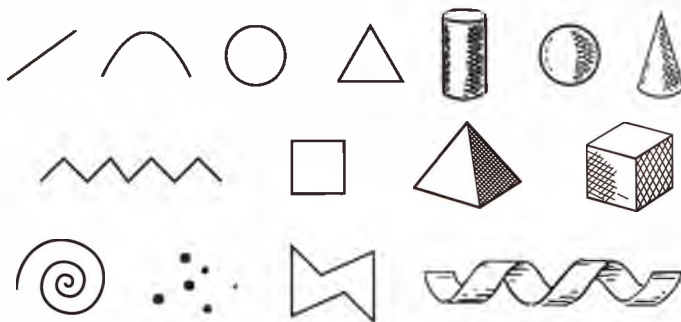
Par neģeometrisku simbolisku zīmi patiesībā var kļūt gandrīz vai katrs priekšmets, ja tas ir izrauts no sava ierastā fona un tiek iesaistīts garīgajā kultūrprocesā. Mēs esam radījuši daudz šādu plaši pazīstamu simbolisko kultūrzīmju. Piemēram, pulkstenis simbolizē laika tecējumu. Gan pati laika izjūta, gan pulksteņa izgudrošana ir cilvēciskās attīstības un kultūrdarbības rezultāts, un tas pats pulkstenis citā situācijā, piemēram, uz ielas skatlogā, var simbolizēt pulksteņa remontdarbību.

«Herdera vārdnīca simboli» (1993. g.) ietver apmēram 1000 šķirķļu un 450 attēlu no Rietumeiropas, Ēģiptes, Senajiem Austrumiem, Ķīnas, Japānas, Āfrikas un Indijas, kas aptver mākslu, mitoloģiju, reliģiju, arheoloģiju, literatūru ar ļoti plašu viena un tā paša simbola nozīmju loku. Šo simbolu skaitā ir dzīvnieki un teiksmaini radījumi, augi, priekšmeti, dabas parādības, meditācijas zīmes, krāsas.

Vēl iespaidīgāka ir Mirandas Brūsas-Mitfordas ilustrētā enciklopēdija «Zīmes un simboli» (1998. g.). Tā ietver vairākus tūkstošus zīmju un simbolu no visas pasaules.

Ģeometriskās simboliskās zīmes veido ģeometriskas figūras un ķermeņi un to atvasinājumi. Tās ir līnijas (taisna, loka, lauza u.c.), kā arī figūras plaknē (aplis, kvadrāts, trīsstūris u.c.) un to analogi telpā (lode, kubs, piramīda, konuss u.c.) (6. att.).

Ģeometriskās zīmes un skaitļi

6. att. Ģeometriskas figūras, ķermeņi un to atvasinājumi

Līdz ar to ģeometriskās simboliskās zīmes ir viegli uztveramas. Šo figūru ģeometriskais kods un relatīvais vienkāršums nodrošina to universālu izmantojumu visdažādāko objektu precīzai, idealizētai modelēšanai un klasificēšanai – universālu shēmu veidošanai, kur akcentētas dažādas esamības sfēras, to vienība, attiecības, dinamika utt., kosmosa struktūru raksturošanai gan vertikālā, gan horizontālā aspektā, laika un telpas vienībā (atšķirībā no haosa, kuram nav struktūras un kuru tāpēc nevar aprakstīt, izmantojot šādas zīmes). [14. l.; 249. lpp.]

Piezīme. Ģeometriskās simboliskās zīmes īsuma labad sauc vienkārši par ģeometriskām zīmēm. Nejaukt ar vienkāršām zīmēm, kas tikai norāda uz kaut ko un nav simboliskas.

Skaitļus un to attiecības mēs apzīmējam ar skaitļu zīmēm – cipariem. Mūsu lietotie cipari no 1 līdz 10 nav sajaucami ar romiešu cipariem I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, kam ir neliela līdzība ar ģeometriskajām zīmēm. Skaitļu zīmju būtība nav to formā, bet gan apzīmētajā skaitliskajā vērtībā. Tas ir pats abstraktākais zīmju veids, kas izsaka ideālas laika un telpas, kosmosa un cilvēka dzīves Lielā Fituma pastāvošo kārtību. Līdz ar to paši skaitļi kļūst par simboliem – noteiktu kosmisku vibrāciju un strukturālās jēgas izteicējiem. Latviešu tradicionālajā kultūrā ir bagāta skaitļu simbolika, kas atainojas Dainās, mūsu ģeometriskā raksta zīmēs, tautas ticējumos u.c.

Skaitļi un skaitliskās attiecības saskatāmas visu telpisko norišu pamatā. Tajās izteikts universāls dabas, kosmosa un cilvēcisko attiecību un attīstības kods. Skaitļi izsaka ne tikai kvantitatīvo, bet arī kvalitatīvo līmeni.

Skaitļu izmantošanas sākotne ietiecas cilvēces rītausmā, paleolītā, vēl vāji iedalītā (strukturētā) priekšstatu pasaulē.

Kā raksta B. Frolovs grāmatā «Par ko stāsta Sibīrijas madonna», pirmie iegriezumi koka vai kaula plāksnītēs un skaitīšanas kociņos, kas nāca pēc skaitīšanas uz pirkstiem, bija gan matemātikas, gan ornamenta aizsākums. [2.]

Skaitļi kā daudzuma un attiecību sakārtotības izteicēji vistiešākā veidā saistās ar ģeometriskām formām, kas savukārt ir ģeometrisks simbolisko zīmju pamatā.

Šeit un turpmāk grāmatā tiks runāts tikai par zīmēm, kas ir arī simboli.

Zīmes kā mūžīgie starpnieki nodrošina saziņu (komunikāciju) jeb, citiem vārdiem, informācijas apmaiņu. Bioloģiskās izdzīvošanas līmeni tā ir informācijas apmaiņa starp cilvēku un dabas vidi. Acu skatieni, žesti, auguma kustības, skaņu signāli, dažādas vibrācijas un krāsas vidē, gaismas, tumsas un temperatūras ritmi arī izpaužas kā noteiktas vides signāli – zīmes, kuras uztvēra vai izteica ar ķermeni, kas bija pirmais šīs informācijas nesējs. Šī informācija iegula ģenētiskajā kodā, apzinātas un neapzinātas rīcības un uzvedības arhetipos.

Savukārt kultūrdarbības līmeni zīmes (ģeometriskās simboliskās zīmes un skaitļi) tiek ierakstītas (raksts) materiālas dabas priekšmetos. Līdz ar to informāciju pēc vajadzības var glabāt vai nodot tālāk neatkarīgi no cilvēka. Cilvēks var to arī aizmirst, bet, tā kā informācija ir ietverta zīmēs un tā ir ierakstīta vai pierakstīta, mēs to varam no jauna uzvert, atjaunojot komunikāciju.

Ģeometriskās simboliskās zīmes pēc savas iedabas ir pasaules veseluma izteicējas. Zīmes nes ne tikai tajās apzinātu, ar prātu saprotamu informāciju, bet arī neapzinātu informāciju, kas nepakļaujas apziņas kontrolei vai arī nav katram sasniedzama individuālās attīstības un zināšanu līmeņa dēļ.

Simboliskās zīmes reprezentē garīgo realitāti, savieno mūsu esamības redzamos un neredzamos slāņus, zīmes vienādā mērā ievēd mūs kā jēdzieniskās domāšanas, saprāta sfērās, tā arī intuīcijas, tēlainās domāšanas, iedvesmas un fantāzijas sfērā. Simboliskā zīme savieno šīs polaritātes vienā veselumā – tēlā. [1.; 5. lpp.]

R. Mūks raksta: «Ir ne tikai redzes, bet arī dzirdes, taustes un ožas tēli, kā arī tādi, kas šķietami atrodas mūsu prātā: kad mēs aizveram acis, mēs «redzam» pagātnes ainas un notikumus, iztēlojamies nākotnes-situācijas.» [5.; 53. lpp.]

Šajā darbā uzmanība pievērsta tieši redzes tēliem, ģeometrisks simbolu zīmēm kā tēliem, tajā pašā laikā ir pilnīgi skaidrs, ka zīme var izpausties visos maņu orgāniem uztveramos veidos. Tomēr runāt par ģeometriskajām zīmēm galvenokārt kā vizuāli tveramiem

Zīmju pamatfunkcijas

faktiem ir pilnīgi pamatoti, jo apmēram 80% informācijas cilvēks uztver ar acīm. [6.; 42. lpp.] Acis ir pats jutīgākais cilvēka maņu orgāns. Tomēr nepareizi būtu to vērtēt tikai kā optisku ierīci, kas vienkārši noraida gaismas impulsius smadzenēs. Izrādās, ka acis šo informāciju atlasa no smadzenes to saņem jau otrās pakāpes signālos vai impulsos. Varētu pat teikt, ka acis domā un tās ir arī savdabīgas izvirzītas smadzenes, kas modelē pasauli. «Redzēšana nav vienkārši esošā reģistrēšana, bet interpretācija – visa organisma oriģināla, savdabīga reakcija uz gaismas viļņiem, kas stimulē acis. Tēlus tāpēc var uzskatīt kā psihiskās dzīves oriģinālas vienības, veselumus un iztēli – kā tikai cilvēkam piemītošu privilēģiju.» [5.; 53. lpp.]

Tēli kā oriģināli iztēles fenomenī pastāv astrālajā (sapņu un vēlmju) pasaulē. Taču tas neliedz tiem ietekmēt cilvēka domu pasauli un fiziskās realitātes pasauli, jo šīs pasaules ir savstarpēji iegremdētas viena otrā un cilvēks dzīvo vienlaicīgi visās trijās šajās pasaulēs jeb sfērās.

Pilnīgi nepareizs ir priekšstats par tēliem kā veidojumiem, kam nav ne savas formas, ne uzbūves, ne nozīmes. Gluži otrādi. Tiem ir sava patstāvība, uzbūve, nozīme un ietekmes spēja. Tas pats sakāms attiecībā uz vizuāli tveramiem tēliem – zīmēm. Tēlā saskatāmas ne tikai mākslinieciski un estētiski nozīmīgas kvalitātes. Tēls ietver arī savas substances konstruktū (Dž. A. Kelij) – «tiek veidota struktūra, kurā substance pieņem formu un iegūst nozīmi. Tomēr nevis substance, bet gan persona veido šo struktūru.» [122.; 29. lpp.]

Iztēle (tēla radīšana) ir viens no informācijas sakārtošanas veidiem, kas dvēseliski sasaista mentālo pasauli ar fizisko pasauli. Tēls pastāv astrālajā sfērā, bet caur zīmi tas projicējas mentālajā un fiziskajā sfērā.

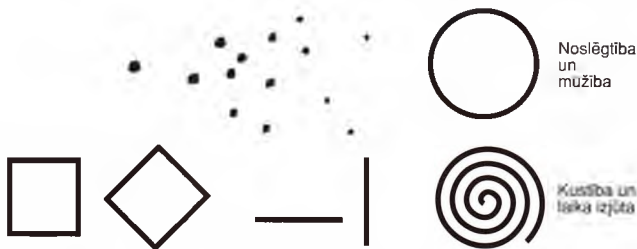
Iztēles spējas, tāpat kā spējas vispār, visiem cilvēkiem nepiemīt vienādā mērā. Tās var attīstīt. Tajā pašā laikā jāatšķir jutekliskās vizijas, tukša sapņošana vai murgi no mērķtiecīgas radošas darbības – domāšanas tēlos. Pēdējā ir saistīta ar attīstītu vizuālo pieredzi, vizuālās valodas pazišanu. Šādi attīstīts cilvēks vienā un tajā pašā zīmē saskatīs vairāk dažāda līmeņa informācijas nekā cilvēks bez šādas pieredzes. Vizuālo uztveri var orientēt uz noteiktu elementu vai īpašību saskatīšanu, citiem vārdiem – mēs nekad neredzam visu realitāti visā tās pilnībā. Viens kokos redz malku, cits mežu u.tml. Tomēr tas, kas esam mēs paši, atspoguļosies saņemtās informācijas raksturā. Piemēram, mentāli attīstīts cilvēks saņems vispirms mentālo informāciju, bet ikdienas rūpēs iegrimis, kaislību plosītais šim slānim netiks klāt.

Vizuālā uztvere ir subjektīva, to var virzīt, un tā mainās atkarībā no mūsu intereses virziena jeb koncentrēšanās spējām. Tas savukārt noved pie atšķirīgiem vienas un tās pašas vizuālās informācijas vērtējumiem dažādās laika un telpas vienībās. Piemēram, bērns var redzēt un uztvert tādu pašu vizuālo informāciju kā pieaugušais, bet, lai to izprastu, tam vēl jāuzkrāj liela pieredze: ātruma, attāluma, smaguma, mēroga noteikšana kaut vai ielas pāriešanai. Mūsu uztvere orientēta uz sevi, saistīta ar pieredzi. Mūsu smadzenes brīvi orientējas savas pieredzes robežās. Vizuālo uztveri var orientēt arī ārēju faktoru ietekmē. Tā ir prasīgā krāsu, formu un ģeometrijas izmantošana, kas šodien ir daudz vizuālās kultūras profesiju sastāvdaļa. Lai minam komerciālo un politisko reklāmu, mākslas tirgu un modi u.c., kas visai brīvi operē ar cilvēka gaumi un uztveres stereotipiem un atbilstošām psiholoģiskām nostādnēm – «patīk», «nepatīk». [6.; 52., 53. lpp.] Tomēr īpaši nozīmīga ir ģeometriskā simboliskā zīmju formu objektīvā (apziņas) iedarbība uz cilvēku, to spēja ietekmēt psihi, tās struktūras, izraisot, inducējot noteiktus, atbilstošus stāvokļus vai arī pastiprinot, mobilizējot jau esošos. [1.: 7. lpp., 14.; 250. lpp.]

Ir noskaidrots, ka pats šo formu raksturs un novērtējums ir tas, kas rada noteiktu psihofizioloģisko stāvokli cilvēka apziņā. Piemēram, uz malas novietots kvadrāts izskatīsies statisks un smagnējs iepretī aplim, kas šķītis dinamiskāks, kustīgāks (7. att.).

Tas pats kvadrāts, novietots uz stūra, iegūs dinamiskas īpašības. Horizontāla līnija rada pasivitāti, mieru, vertikāla līnija – aktivitāti. Punkts tīrā laukumā vedina mūs koncentrētīs, bet tādi paši daudzi punkti izkļiedē mūsu uzmanību.

Šāda objektīva iedarbība ir visām ģeometriskām pamatformām un to atvasinājumiem. Šis zināšanas praktisku novērojumu ceļā uzkrātas cilvēces attīstības gaitā, bet ir arī teorētiskas publikācijas par vizuālās uztveres likumsakarībām, kas iepriekšējos vērojumus pamato ar zinātniskiem pētījumiem. [6.; 17., 33., 57., 61., 154., 276. lpp.]

7. att. Ģeometrisko figuru dažādu stavokļu ipašību piemēri

Tieši ģeometriskās ipatnības iemieso viena vai otra arhitektūras stila būtību, veido tā informatīvo lauku. Tātad viena un tā pati ģeometriskā zīme galvas smadzenēs rada pilnīgi noteiktus vienus un tos pašus kairinājumus, kas, vēl pirms tiem varam dot kādu vērtējumu, kā tēli tiek papildināti ar dažāda līmeņa asociācijām, simbolisko nozīmju un uztveres ipatnību korekcijām.

Tā kā vides un redzes principi ir visciešākajā vienotībā [6.: 51. lpp.], ģeometriskā zīme ir visistākā «pasaules funkcionēšanas spēka līniju» [7.: 18. lpp.] izpausme. Tā saglabā tiešu saikni ar kosmiskajām enerģijām*, kuru pirmā izpausme šeit ir ritms, orientācija, sakārtotības pakāpe, statika vai dinamika utt., līdz ļoti sarežģītām enerģētiskām izpausmēm – ģeometriskām ilūzijām opartā. [10.: 58., 63., 65., 68. lpp.] Zīme kā starpnieks palīdz kosmiskajai enerģijai pārtapt psihiskajā enerģijā – domās. Zīmes, iemiesotas noteiktos vides objektos, telpiskās vides ģeometriskajā pamatstrukturā rada noteiktas psihofizioloģiskas reakcijas, augstāka un zemāka līmeņa emocijas. Zīme var līdzdarboties vizualizācijā, dažādu maģisku paņēmieni darbībā, ietekmējot zemapziņu. [8.: 66., 67. lpp.]

Tātad zīme spēj arī programmēt. Jāatgādina vēlreiz, ka runa ir par zīmēm simboliem un par to tēlainības ietekmi uz cilvēkiem. Kā atzīmē Entonijus D. Smits savā grāmatā «Nacionālā identitāte», tieši radošo intelektuāļu idejas un mākslas darbi, tajos ietvertie simboli rada tos emocionālos pārdzīvojumus, tēlus, tradīcijas, tai skaitā mītus un atmiņas, kuras mēs parasti saucam par kultūras vērtībām, bet bez kurām neiztiek neviena cilvēku kopība. [120.: 100. lpp.] Turpinot šo domu, jāsaka, ka tikai pateicoties šīm kultūras vērtībām, tai skaitā ģeometrisko simbolu zīmēm un to iespaidam uz apziņu un cilvēka iztēli, sajūtām un domām, cilvēki izjūt sevi kā kopību. Tikai šī iespaids dēļ cilvēki «atceras» un «zina» savu sākotni, piederību, nozīmību un vietu pasaulē, izjūt sevi kā veselumu – vai tā būtu ģimene, etniska grupa, nācija vai arī vēl lielākā mērogā skatāma vienība. Bet ir arī citas ievirzes piemēri. Tā, piem., novērota dažādu kino varoņu rīcības un reklāmas tēlu, kā arī noteiktu krāsu un noteiktu paņēmieni pamudinošā ietekme uz cilvēka rīcību jau zemapziņas līmenī. Visai būtiski ir saprast, ka šeit līdzdarbojas arī ekrāna suģestīvā spēja pakļaut (ievilk) cilvēku savā norišu pasaulē, kurā darbojas tādi jau senajā maģijā pazīstami līdzekļi kā gaisma, kustība, skaņa un, pats galvenais, ekrāna aplis (mandala), kas norobežo ekrāna realitāti no ikdienas dzīves un cilvēka uzmanību un apziņu (!) pakļauj ekrānā redzamo notikumu un pasaules ainas likumību režijai. Lai cik tas arī pirmajā brīdī šķistu neticami, šīs režijas (ekrāna politikas) autori pēc būtības kļūst par starpniekiem starp cilvēku un Dievu.

Ekrāns šajā laikā ir apziņas matrica, un tās iespaids uz apziņu un pasaules izpratnes ainu ir programmatisks. Šeit netiek skartas šīs iedarbības atšķirības dažādās cilvēku auditorijās un vecuma grupās un mākslinieku un plašsaziņas līdzekļu politikas veidotāju cilvēciskā atbildība (vai bezatbildība). Taču nenovērtēt šīs ietekmes iespējami labvēlīgo vai arī – bezatbildības vai jaunprātības gadījumā – negatīvo, uz gara tumsību un destrukciju vērsto ietekmi būtu naivi vai profesionāli «mulķīgi», jo, ja tās nebūtu vispār, reklāmas industrija sen būtu bankrotējusi un politiķi necenstos nokļūt televīzijā.

* Kosmiskās enerģijas – šeit domāta jebkura no debesīm nākusi enerģētiskā ietekme, ko cilvēks spēj novērot vai arī uztvert (Saules gaisma un siltums, Mēness un zvaigžņu stāvokļu ietekme uz cilvēku un Zemi u.tml.) to tiešā, kā arī pārveidotā un pat neapzinātā sajūtamā veidā.

Novērotas arī daudzas citas ietekmes, kas tā vai citādi saistās ne tikai ar uztveres virzišanu, bet arī ar telpiskās un visas kultūrvides kvalitātēm. Raksturīgs šāds vides ietekmes piemērs ir lielpaneļu dzīvojamo māju kvartālu vienvēidīgā apbūve. To plastiskā nabadzība, uniformētība, telpiskais haotisms cilvēciskās uztveres līmenī nomācoši ietekmē psihi, veicina agresivitāti, pretsabiedrisku rīcību.

Noteicošais ir tas iespaids, ko cilvēks saņem bērnībā, jo tas ieliek pamatu viņa estētiskajiem priekšstatiem uz visu mūžu. Tātad jāsecina, ka mums nebūt nav vienlīga, kāda ģeometrija ietverta telpiskajā vidē, kāda mūs uzrunā TV ekrānā, kādu mentalitāti tā mūsos veido.

Mūsu senči daudz labāk nekā mēs šodien sajutuši un sapratuši dažādu ritmu un ģeometrisko zīmju ietekmi. Izteikdami savu identitāti un vienotību ar pasauli, viņi radījuši lielas ģeometriskā raksta bagātības. Tādēļ varam arī teikt, ka ģeometriskās zīmes ne vien apzīmē noteiktai kultūrai piederīgus cilvēkus, bet arī veido tādas. [9.]

Vai mūsu radītā vide šodien atbilst mūsu identitātei (patībai), vai arī, apstākļu spiesti, pielāgojamies tai, lauždami paši savu dabu, pārtapdami jau par tādiem kā mākslīgas vides «rēģiem», «paneļvides» vai datoratkarības cilvēkiem – par citu tautu ar citu domāšanu?

Vispirms pajautāsim: no kurienes nāk zīmes, kur tās rodas?

Dažādas norādāmās zīmes problēmas nerada. Par to formu un lietošanu, tātad arī par jēgu esam vienojušies senāks vai jaunākas attīstības gaitā zinātnē, ģeodēzijā, kosmosa pētniecībā, ražošanas tehnoloģijā, informātikā.

Arī liela daļa no simboliskajām zīmēm, kas saistītas ar dažādu mītisku būtņu, dzīvnieku, dabas parādību, augu, priekšmetu u.c. tēliem, savu izcelsmi rod vēsturiskajā attīstībā – mākslā, mitoloģijā, reliģijā, arheoloģijā, literatūrā.

Tomēr visnenākā izcelsme, šķiet, ir tieši ģeometriskajām zīmēm un skaitļiem, jo jau visnenākajās kultūrās (līdz pat akmens laikmetam un to ieskaitot) atradīsim kā ģeometriskās, tā skaitliskās domāšanas liecības. Vai pirmajām pasaules zīmēm ir dievišķa, mītiski mistiska izcelsme vai arī tās ir cilvēku izgudrotas? Šķiet, šis process ir noticis un notiek vienlaicīgi no divām pusēm. No vienas puses, zīmes tiek dotas (uzdotas) dabā, kosmosā, pašā cilvēkā un vēlāk arī cilvēka radītajā kultūrā. No otras puses, cilvēks tās atskārš, pārdzīvo un piepilda ar jēgu, mācās saprast un tulkot.

Senāks par zīmēm un tēliem, senāks par pirmo iegravēto punktu vai līniju acimredzot būs tas ritms, ko mūsu tālais sencis sajuta sevi, savā apkārtnē, dabas un kosmisko norišu cikliskumā un, pirmo reizi to apjēdzis, izpauđa laikā, telpā, materiālā. Tas bija laiks, kad cilvēks atradās gan pilnīgā vienībā, gan atkarībā no dabas. Pilnīgā vienotība ļāva izjust caur sevi plūstam (un izpaust) ne tikai kosmosa un dabas ritmus, bet arī sajaut formu, materiālu, tehnoloģiju, bioloģiskos un sociālos ritmus.

Atkarība no dabas spieda cilvēku apzināt visus šos procesus un zināšanu veidā nodot tālāk. Nerēķināšanās ar dabas norišu ritmiem draudēja ar bada nāvi vai nosalšanu.

Kā liecina akmens laikmeta arheoloģiskie atradumi, «mezolīta cilvēka uztveres centrā atradās mednieks un medijamais dzīvnieks, kā arī ar medišanu saistīto darbību attēlojums. [Sk. zīmējumu 95. lpp.]

Šajos zīmējumos izpaužas pirmatnējo mednieku un zvejnieku kosmoloģiskie ieskatī. Tā, piemēram, Zvidzes apmetnē iegūtajā kaulu plāksnītē iegravētais cilvēks atrodas konkrētā vidē: zem kājām atrodas zeme, bet virs galvas – debess jums, kurā saskatāmas zvaigžņu rindas.» [3.: 27., 29. lpp.]

No ritma izaug arī skaitļi (skaitļu izaugsme) un skaitīšanas zīmes.

Rakstot par ornamentāliem rotājumiem uz kaula, raga un koka priekšmetiem, kas attiecināmi uz mezolītu un neolītu, I. Loze konstatē, «ka aiz visai vienkāršā rotājuma slēpjas dziļāks saturs», proti, bultu adatveida un lapveida galu «iegriezumi [...] izmantoti skaitlisku operāciju restaurēšanai», un tālāk «var pieņemt, ka ar šiem skaitļiem fiksētas astronomiskas parādības (piemēram, mēness fāzes) vai arī kādi citi skaitījumi, kas organiski saistīti ar šīm parādībām». [3.: 9., 35. lpp.]

No apskatāmās tēmas viedokļa būtiski ir tas, ka pirmie kosmoloģiskie priekšstati, kad cilvēks bija spiests apgūt debesjumu – Sauli un zvaigznes –, dabas ritmus apkārtnē

un sevī, izpaušas tādās formās, kas ir vienlīdz skaitliskas, ģeometriskas un estētiskas parādības.

Ilze Loze raksta: «Ir jāatzīst, ka Baltijas jūras baseina zemēs ir eksistējis īpašs mezolīta tēlotājas mākslas virziens, kuru raksturo krasi izteiktas shematisma un nosacītības iezīmes kā antropomorfo, tā zoomorfo gravējumu izveidē.» Šī gaume izpaušusies arī ģeometriskā ornamenta lietojumā uz kaula un raga priekšmetiem. [3.; 6., 7. lpp.]

Ja pārliūkojam mezolīta un neolīta ornamentus, redzam, ka senais cilvēks labi izpratis tādās ģeometriskās formas kā punkts, aplis, slīpa svītra, taisna, liekta līnija, trīsstūris, rombs, slīpais krusts, viļņveida un zigzaga izlocītas līnijas, kvadrāts, rombveida, kvadrāta un sešstūra motīvus, arī paralēlas, laužas, pārtrauktas, taisnā un slīpā leņķa līnijas.

Ieroču, darbarīku, trauku un tēlotājmākslas paraugi norāda vēl uz šādu ģeometrisko formu priekšstatiem: plakne, sfēra, ovāls, cilindrs, konuss.

Līdzīgu attīstības ainu redz B. A. Frolovs, pētot paleolīta liecības Sibīrijā. Arī viņš uzskata, ka iegriezumi koka un kaula plāksnītēs, skaitāmajos kociņos ir dabas jeb kosmosa ritmi, kas izpaužas kosmiskajā ornamentā, un runā par skaitļu, skaitīšanas un numerācijas pierakstīšanu kā vissenākām parādībām vēl ilgi pirms rakstības izveidošanās. «Šiem cilvēkiem,» raksta B. A. Frolovs, «jau bijis priekšstats par tādām formām, kuras mēs saucam par ģeometriskām: lode, cilindrs, aplis, trapece, taisnstūris, rombs, utt., droši vilktas konstrukcijas ar paralēlām un perpendikulārām līnijām.» [2.; 66. lpp.]

Dažādu tēlotājas mākslas paraugu shematisms un nosacītība, ģeometriskā ornamenta lietojums kaula un raga priekšmetos ir viena no attīstības līnijām cilvēces agrīnā attīstības posmā līdz pat mūsdienām. Viens no reģioniem, kur tas spilgti iezīmējās, bija Baltijas jūras baseins. Šeit aizvēstures perioda attīstības iezīmes [3.; 6., 7. lpp.] bagātinājās ar vēsturisko periodu attīstības līnijām, ko atnesa indoeiropieši 3000.–2000. g. p. m. ē. [4.; 4., 7., 62. lpp.] vēl neolītā, kad Viduseiropu pārklāja balti, kas arī piekopa mierīgu, ģeometrisku rakstu, ko M. Gimbutiene dēvē par īpašu «baltu stilu». [4.; 161., 162. lpp.]

Savu uzplaukumu šis stils, kurš pilns ar ģeometriskā raksta zīmēm, piedzīvo mūsu ēras pirmā gadu tūkstoša laikā līdz pat X–XI gs., bet t.s. «zelta laikmetu» – m. ē. 100.–400. g. [4.; 99. lpp.]

Kā redzams no šī īsā ieskata aizvēstures un agrīnos vēstures laikos, zīmes nāk no kosmosa un cilvēka vienotības dziļēm, no cilvēka un cilvēces sākotnes, no pirmā apziņas uzplaisnījuma, no saprāta attīstības, kas cilvēku atšķīra no apkārtējās vides un deva iespēju piemēroties mainīgajiem klimatiskajiem apstākļiem un izdzīvot nemitīgajā eksistences cīņā, mācoties un attīstoties pastāvīgā kultūras evolūcijas gaitā.

Tātad mūsu raksts, būdams ģeometriskis pēc savas uzbūves un stila, ietver cilvēces visagrīnākās attīstības posmos apgūto pieredzi un zināšanas, kas nepārtrauktā attīstībā, likloču pacēlumu un pagrimumu laikus pārvarot, atnākušas līdz mūsu dienām kā pasaules pastāvēšanas likumu pirmvaloda zīmēs.

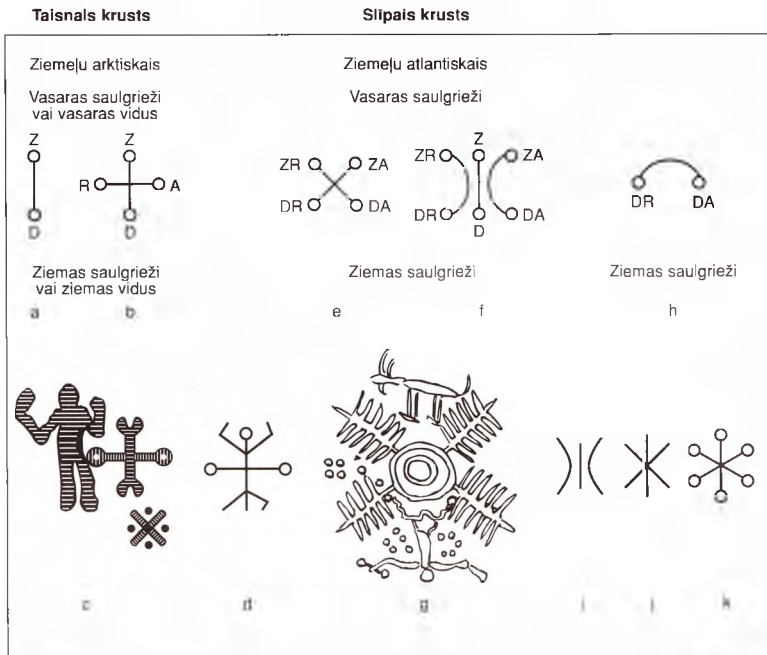
Raksts vispirms ir apziņas kustība, tās izpausme un iemiesojums matērijā. Tā sākotne meklējama kā dabas (kosmosa) likumu izpausmēs, tā cilvēka kā domājošas būtnes attīstībā. Šie likumi pastāvējuši vienmēr un turpina pastāvēt – līdz ar to raksts, tāpat kā runātā valoda [66.; 206. lpp.], savā sākotnē ir vairāk dabas parādība nekā tās pretstats. Bet tā ir arī cilvēka domu valoda, kas cilvēku izdala no dabas (nevis atdala) un ceļ tā apziņu pretī gaismai, skaidrībai un sakārtotībai.

Vissenākā cilvēces vēsture ietiecas tik tālā senatnē, ka par to liecības atrodamas gandrīz vienīgi leģendās par pirmsledus laikmetu, nogrimušiem kontinentiem un pasaules bojāejām plūdus u.c. kosmiskās vai planetārās katastrofās.

Šajā sakarā ļoti saistoša ir Hermana Virta ideja par cilvēces aizvēsturisko attīstību Ziemeļu Arktiskajos apgabalos. [67.; 9. lpp.] Pēc viņa teorijas šeit mītošā ziemeļu rase ilgstošas attīstības gaitā iegūst savas kultūras galvenās svētās ģeometriskās pamatzīmes. Tās izsaka Saules gaitu, gaismas atnākšanu un aiziešanu gada laikā. Mainoties klimatiskajiem apstākļiem, notiek pārvietošanās uz dienvidiem – izmainās Saules ceļš pie debesīm, izmainās galvenie svētie simboli, to jēga. Velāk šo rasi šajos lokālajos rajonos, kā mēs to zinām, vadoties pēc valodas dotumiem, apzīmē par indoeiropiešu pirmtautu. Citiem vārdiem, tā ir protobaltu un indoirāņu jeb baltu un āriešu kopība. Tātad tie ir arī mūsu tāltālie senči, kuru ģeometrisko zīmju – raksta – mantinieki mēs esam. Interesantākais

ir tas, ka šajā teorijā atrodami papildu pierādījumi tiem mūsu simbolu pamatvērtību skaidrojumiem, kas izriet no Dainām un mūsu tradīcijas (sīkāk par to skatīt pie taisnā un slīpā – šķērsu krusta un pie senā Gaismas koka skaidrojuma), vienlaikus norādot uz šo seno saišu pamatotību.

**Taisnais (+) un
reižu (x) krusts
kā arktiskā un
ziemeļatlantiskā
saules gada zīme**

8. att. Attēls no H. Virta gramatas «Der Aufgang der Menschheit», Jena, 1928. g.

(12, 204-205)

Vēl lielāku interesi izraisa arheolingvistikas fakti, kas pierāda, ka Dainu valoda pēc būtības ir vecāka par indiešu vēdām un ka «Āriešu valodu pareizāk būtu saukt par Dainu valodu», jo «tās būtu konkrēts priekšstats, kāda bija Āriešu pirmvaloda» iepretī teorētiski radītajam indoeiropiešu pirmvalodas – IDE terminam*. [66.: 113. lpp.] Dainu ēras sākumi, pēc arheolingvistikas pētnieka A. Rupaiņa domām, ietiecas vairāku desmitu tūkstošu gadu tālā pagātnē. [66.: 127. lpp.] Bet, tā kā mēs zinām mūsu Dainu pasaules (šeit domātas galvenokārt mitoloģiskās dainas) un raksta ciešo sakarību, tad...

* Pats IDE (indoeiropieši) termins dažādu autoru darbos tiek kritizēts kā nepareizs, jo, kā liecina vēlākie pētījumi, IDE Eiropā nav ieradusies no Indijas, bet gan no Eiropas ienākuši Indijā, tātad – eiroindieši. Tā kā pats termins IDE literatūrā iegājis, to turpina lietot, ar to saprotot arī šos precizējumus.

KAS IR LATVJU RAKSTS?

Latvju raksts ir mūsu tautas mitoloģiski folkloriskās kultūras strukturāla izpausme, tradicionālās kultūras mantojuma pati būtiskākā sastāvdaļa, kas izpaužas gan tautas dziesmā, gan valodā, gan arheoloģijas liecībās, mitoloģijā, etnogrāfijā, mūzikā un dejā, lauku sētas izveidē un vidē, kalendārajās tradīcijās, tautas mentalitātē u.c. kā vienotā sistēmā.

Raksts ir šīs sistēmas elementu kārtojuma veids un principi, kas aptver visas plastiskās izpausmes laikā un telpā.

Aplūkojot mūsu tautas mitoloģiski folklorisko jeb, īsāk sakot, tradicionālo kultūru kā vienotu sistēmu, mēs saglabājam tai tādas būtiskas pazīmes kā sinkrētisms, veselums, mūžīgā atjaunotne cikliskajā laika izpratnē u.c., citiem vārdiem – tradicionālajā kultūrā der ielūkoties no viņas pašas principu viedokļa.

Sadalot tradicionālās kultūras veselumu atsevišķās muzejiskās vai zinātniskās disciplīnās, mēs tai uzspiežam lineārās, vēsturiskās domāšanas zīmogu. Raksts pārvēršas par rotājumu, tuvība dabai par atpalicību, kultūras patības par īpatnību, kas nelīdzinās «normalai». Latvju raksta sistēmas elements ir ģeometriska zīme. Tieši raksts ir tas, kas sakārto zīmes, līdz ar to sakārto pasaules parādības, attiecības – sakarības.

Raksts un tā zīmes ir viens no mūsu kultūras kodiem* blakus tādām izpausmēm kā latviskā krāsu un skaņu pasaule, ētiskie dzīvesziņas principi, filozofija, pasaules un Dieva izpratne Dainās.

Mūsu raksta grafiskās liecības ietvertas galvenokārt tekstildarbos (tautas tērpā, segās, jostās, cimdos), dažādos priekšmetos – darbarīkos, rotās u.c. Taču raksta vērtība paslēpta ne jau šajos priekšmetos, bet gan paša raksta būtībā. Priekšmeti, tekstilizstrādājumi bija ērts un uzskatāms vizuālās informācijas tālāknodošanas veids senatnē. Neaizmirsīsim, ka tas darbojas kompleksi ar tautas dziesmu – Dainām – visu vidi, dabas lielo Ritu. Bet šodien mūs interesē pats raksts, tajā ieslēptā informācija un jēga.

Rakstu bieži tulko un paskaidro ar vārdu «ornaments». [LME III; 131. lpp.] Skaidrojot ornamenta vārdisko izcelsmi un lietojumu mākslas vēstures tekstos, E. Kļaviņš norāda uz tā pielīdzināšanu rotājumam, greznojumam un tā tuvību dekoram. [13.; 7.–10. lpp.] Savukārt ornamenta un struktūras attiecības, franču strukturālistu ideju virzīts, izseko P. Jesbergs. [12.; 2. lpp.] Viņš aplūko Ā. Loosa tēzi, ka mūsdienās ornaments ir kā dekoratīvs (t.i., izskaistinošs – aut.) tetovējums, kas nodara kaitējumu cilvēku veselībai, nacionālajam kultūras spēkam un attīstībai, un tā lietošana ir noziegums. Starp citu, arī E. Brastiņš saka, ka, ja rakstu atrauj no savas vietas un uzdevuma, tas degradējas. [19. II; 85. lpp.] Šeit abi autori ir vienprātīgi.

Mazāk zināms ir iepriekšējās Ā. Loosa tēzes turpinājums. Tā pamatdoma – ja «sistēma sniedzas līdz pat debesīm, ar nozīmēm pārbagātā pildītā nepārtrauktībā, kļūst redzams aiz tās jau jauns ornaments, kas izceļ struktūras ornamentu». [12.; 3. lpp.] Tātad ornaments ir miris, lai dzīvo jauns ornaments! Ja struktūra sasniedz kvalitāti, tā kļūst par ornamentu. Mēs redzam, ka tradicionālās kultūras ornaments, mehāniski lietots, mirst. Savukārt, atjaunojot tā saikni ar vienoto mitisko sākotni sistēmā «vide – cilvēks», tas atkal kļūst dzīvs. Šāds ornaments izaug no strukturālas darbības. Tam svešs izdaiļošanas, virspusējas dekorēšanas vai stilizācijas princips.

Dzīvajā ornamentā runā vides norišu un likumību ritmi. Dabā – dabiskie, mākslīgajā vidē – mākslīgie. Katrai videi ir arī sava struktūra un sava mitiskā sākotne, kas izpaužas attiecīgās vides ornamentā. Tātad ornaments tiek saprasts arī kā mūsu raksts un šajā gadījumā būtu kā sinonīms. Tomēr vārda «raksts» semantika latviešu valodā ir daudz

Raksts kā mitoloģiski folkloriskās kultūras strukturāla izpausme

Raksts vai ornaments

*«Kultūras kods» – šeit uzstādījums (paradigma). Ģeometriskā raksta sakarā kultūras kods ir zīmju kopums, ar kura palīdzību tiek izprasta un modelēta pasaule cilvēka apziņā

plašāka par svešvārda «ornaments» semantiku, kas kopumā nesniedzas tālāk par to pašu rotājumu, nenorādot uz struktūrdarbības iespēju vai pat norobežojoties no tās (dekor). Turpretim «raksts» ar savām daudzajām darbības nozīmēm vārda saknē norāda uz uzsvērtu strukturālu darbību. «Raksts» – raksturs. Rakstīt var zīmes, izrakstīt cimdus, jostas, rakstīt var vārdus, var rakstā likt dejas soli, «...rakstā likt valodiņu», var rakstā likt spriguli. Savs raksts un raksturs ir katrai ēkai, lauku sētai, pilsētai utt. Konstantīns Karulis kādā TV raidījumā saka: «Raksts – rakstīt – rakt. Lietuviski «rakt» nozīmē iegravēt, iedobt. Raksts – iegravētas, iekasītas zīmes kokā.»

Latvju raksts – tas ir mūsu raksturs, kas izpaudies strukturālās darbības rezultātā. Tā ir pasaules un dzīves izjūtas modelēšana estētiskā, simbolisko zīmju abstraktajā valodā. Tā ir tautas garīgās un estētiskās pieredzes ierakstīšana vienā noteiktā kultūras kodēšanas līmenī. Vispirms no vispārējās esamības haosa tiek izdalīts un apzināts kāds process, parādība, tad izprasta tā būtība un vieta kopējā veselumā. Strukturāla darbība ir abstrahēšanās, iekšējās konstrukcijas, uzbūves sakarību vai norises jēgas atskāršana, saskatīšana un apzīmēšana. Strukturālā darbība – tā ir pasaules veseluma un atsevišķu parādību modelēšana strukturālos tēlos – zīmēs. Tā ir esošo struktūru (uzbūvju) padziļināšana, padziļinoties izpratnei. Tā ir līdzšinējās pasaules ainu paplašināšana un jaunu uzbūvju iedibināšana.

Mūsu raksta struktūras ir ļoti senas. Daudzas no tām ietiecas indoeiropēiskās pirmtautas laikos un nes līdzī visā pasaulē sastopamas universālas pamatzīmes un pasaules izpratnes idejas. Daudzas raksta uzbūves ir raksturīgas tieši baltiem, tās mūsu rakstos ieguvušas tikai mums raksturīgās izpausmes formas un pilnību. Par spīti lielajai mūsu raksta materiālu bagātībai, šķiet, civilizētā pasaule vēl šodien tā īsti nezina, ka latviešiem (baltiem) ir savas raksta tradīcijas. Salīdzinoši nesen pats baltu senās pastāvēšanas fakts dažiem šķita vēl nepierādīts, taču tam visas šaubas noņem, piem., M. Gimbutienes pētījumi [4], V. Toporova, V. Sedova u.c. autoru darbi. Zinot mūsu tālo senču arheoloģiskās un hidronīmu pēdas Āzijā un Eiropā, zinot mitoloģiskās un valodnieciskās pēdas, arī mūsu raksta pēdām pasaulē būs vieglāk izsekot. Noteiktas uzbūves ornamenta zīmes izplatība un, galvenais, rakstura maiņa dažādos vēstures laikos varētu daudz ko interesantu pastāstīt par tautu un kultūru attīstības ceļiem pagātnē. Uz mūsu raksta indoeiropēiskām (āriešu) un baltu saknēm norāda raksta pamatzīmju formiskā un jēdzieniskā tāpatība vai ārkārtīgi lielā tuvība, kā arī šo zīmju vispārējā stilistiskā pazīme – ģeometriskums.

Ģeometriskums kā stilistiska pazīme norāda uz dažādās valodās runājošu tautu senā kultūras mantojuma radniecību. Tas norāda uz kādreiz pastāvējušo vienoto kultūru, vēlāku laiku savstarpējām ietekmēm un arī baltu atstātājam pēdām šajās teritorijās un kultūrās. Tā, piem., formisku un jēdzienisku tuvību atrodam pasaules un tās cikliskā ritējuma simbolos (9. att.).

Saulīte
Latvija

Likuma ritenis,
Budisms

Ritenis –
bezgalīgas
esamības simbols,
Indija

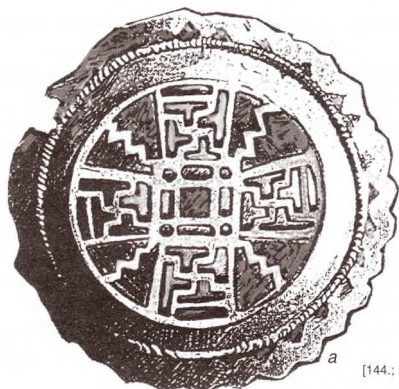
Čakra –
pastāvēšanas
ritenis,
Hinduisms

9. att. Saulītes un ritena simbola tuvība

Šīm zīmēm ir apļa pamatforma, ko sīkāk sadala tādi kā riteņa spieķi. Mūsu rakstos šo zīmju daudzos variantus pazīstam ar tādiem nosaukumiem kā «saulītes» vai «Saules ritenis». Tādas pašas pamatlinijas atrodam budistu Likumu riteni [70.; 22. lpp.], kur, tāpat kā vairumā mūsu «saulīšu», apļa pamatformā novietojusies astoņi spieķi. [69.; XV. 134c. 71.; XXIII]

10. att. Deja ap jaņuguni

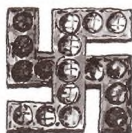

[144.; 11. lpp.]

[28.; 74. lpp.]

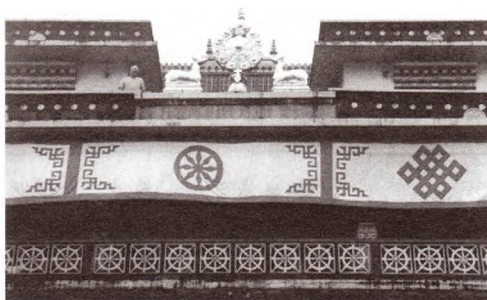
b

[70.; 21. lpp.]

c

11. att. Rotas un simboli: a – Pērķona zīme saktā no Trikātas, b – zīme vainaga piekarā, Kārļi, c – svastika, hinduisms (Indijā veiksmes zīme, simbolizē labklājību; saistīta ar sauli un pārdzimšanu).

12. att. Budisma simboli tempļa fasade. Nepala

13. att. Jostas fragmenti. Jaunsaulas pagasts

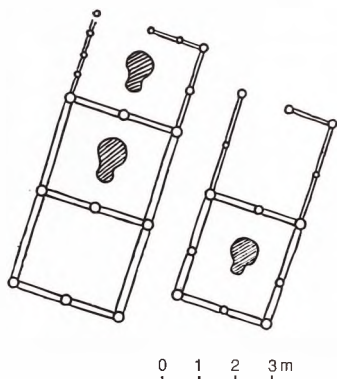
Kopīgas formas un nozīmes saskatāmas zīmēs, kas saistītas ar Saules, gaismas un uguns kultu, kā arī mūžam aktīvas enerģijas, kustības un laimes simboliku. Šeit vietā ir sasaistīt mūsu pašu visai plašās uguns rituālu tradīcijas kaut vai vasaras saulgriežos – Jāņos – un Ziemassvētkos ar senču uguns pielūgsmi, jo tā noteica izdzīvošanas «būt» vai «nebūt», ar uguns rituāliem šodien Indijā. Vērojamas tiešas formiskās un nozīmju paralēles, piem., degoša uguns riteņa ripināšana no kalna Jāņu dienas ritā. Pati ugunsvietas forma, kur tiek veidota zīme – aplis ar uguni centrā vai kvadrāts, kas norāda uz četrām debesu pusēm, tāpat ar uguni centrā. Cilvēki apkārt ugunij pastiprina apla sakrālās robežas nozīmi, saslēdzas ar centru vienotā maģiskā rituālā zīmē (10. att.).

Ar uguni un laimes vai nelaiemes iespēju saistīta arī svastika jeb Pērkons, jeb Laimas zīme. Visas šīs nozīmes un izpausmes cita citu paskaidro no kosmosa uzbūves līmeņiem līdz cilvēciskai pieredzei tieši tveramās realitātes izpausmēs. Šīs zīmes simbolika ir ļoti bagāta, un tā sastopama dažādās kultūrās kā Eiropā, tā Āzijā u.c. pasaulē. Īpaši populāra tā ir Indijā (12. att.) [70.; 105. lpp.] un baltu apdzīvotajos apgabalos atrastajās rotās [4.; 161. lpp.], tekstilizstrādājumos – Stāmerienas villainēs, Lielvārdes jostā, Krievānu Māras jostā u.c., kur tā sastopama tik kuplā izteiksmju un nozīmju bagātībā kā nekur pasaulē (13. att.).

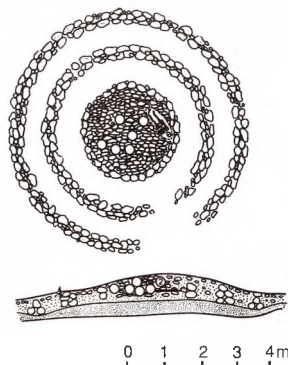
Kopīga pamatzīme ietverta arī senindoeiropiešu (āriešu) un baltu mājoklu tipā jeb telpiskajā koncepcijā. Tā būtu raksturojama kā «taisnstūris (arī kvadrāts) ar iezīmētu centru». Arheoloģiskie izrakumi liecina, ka baltu «mājām bija taisnstūra veids un tās bija celtas no koka un klūgām, ar divslīpņu jumtu. Mājas vidū atradās galvenā telpa – kopīga dzīvojamā istaba ar pavardu» (14. att.). [18.; 70. lpp., 4.; 74., 76. lpp.] Līdzīgas ēkas bija arī ģermāņu, ķeltu, itāļu un seno grieķu ciltīm. Šis ēku tips tika atrasts arī Indijā un atgādināja pirmsāriešu mitekļus. [18.; 70. lpp.] Šo pašu principu – kvadrātiska telpa ar atklātu uguni vidū – mēs sastopam mūsu etnogrāfisko celtņu tādos apkures tipos kā manteļskursteņi [68.; 164. lpp.], tie, piemēram, Vācijā, ir saglabājušies līdz mūsdienām un ietekmē mājokļa kopējo plānojumu. [68.; 211. lpp.]

Starp citu, izsekojama arī vēl kāda senākā pavarda – mājokļa un pirmās ugunsvietas saistība: tā redzama apaļā mājokļa un pavarda zīmē, kas ietverta, piem., vasaras namiņā slietenī. [68.; 29., 31. lpp.] Tātad aplis ar iezīmētu centru.

Aplis – tā ir zīme, kas sastopama daudz un dažādos veidos. Apaļā formā izkārtojas ļaudis rituālajā dejā apkārt ugunskuram vēl mūsu dzīvajās tradīcijās, un apla formā ir arī

14. att. Nikolas Ļeņiveca piļskalna (Ugras krastā) III gs. p. m. ē. celtņu plāns

15. att. Kurmaiču (Kretingas raj.) uzkalnīkapa plāns un šķērsgriezums

Ēkas bija taīnstūrveida un līdzīgu izmēru – vai nu 9x3, vai arī 6x3 metri. Vertikāli balsti stāvēja stūros un katras sienas vidū. Divslīpņu jumti balstījās uz diviem vai trim stabiem ēkas iekšpusē.

14. un 15. att. no M. Gimbutienes grāmatas «Balti aizvēsturiskos laikos». [4.; 75., 83. lpp.]

akmeņu krāvumi uzkalniņu kapu kultūrā, veidojot kapu sētu. Šis akmens riņķis ir sakrālā robeža starp dzīvo un mirušo pasauli (15. att.) [82.; 4., 51. lpp., 4.; 78., 83. lpp.], kas dažkārt tika nostiprināta ar papildu riņķa kārtām.

Apla forma ir ozollapu vainagiem vasaras saulgriežos – Jāņos – un skuju vainagiem, cilvēkam aizejot no šīs saules mūžīgajā mierā. Arī šis apla nozīmes ir sakrālās, un tās saistītas kā ar telpas, tā arī laika un pašas pasaules jeb šīs saules un viņās saules vienlaicīgas pastāvēšanas un cikliskās atjaunotnes izpratni. Tādēļ apla vai kvadrāta forma acīmredzot ir arī, piem., baltu sakrālajām celtnēm vai veidojumiem. M. Gimbutiene raksta par kādu svētpilsētu Tušēmjas pilskalnā – nozīmīgu reliģisko centru 3. gs. p. m. ē., kur apla formā, kā var spriest pēc rekonstrukcijas, atradusies svētnīca [4.; 201. lpp.] ar stabu centrā, kur, domājams, atradies kāds skulpturāls tēls. Šīs senās, kādreiz plaši izplatītās svētnīcas celšanas un iekārtošanas tradīcijas [4.; 201. lpp.] atblāzma saskatāma vēl šur tur pilskalnu tuvumā un svētvietās sastopamajos liepu un ozolu stādījumos aplī. Šādu apla veida stādījumu centrā nereti vēl tagad atrodam arī iezīmētu centru – akmeni.

Indoeiropiešu un baltu tradīcijā līdzīgas aplim ir daudzas kvadrāta simboliskās nozīmes. Kā raksturīgākās varētu minēt četru gadalaiku un četru debespušu nozīmes. Tās nemitīgi tiek izteiktas rakstā kā sakrālā laika un telpas, precīzāk – laiktelpas, izpausmes.

Galdeņam četri styuri,
Visi četri vajadzeigi:
Iz pyrmō Saule lēce,
Iz ūtrō nūrītē,
Iz trešo Laima sēd,
Iz caturtō svāta Māra. Tdz 54913

Arī latviešu rija, kas pēc pamatformas atgādina četrstūra piramīdu ar uguni centrā, turpina šo baltu (āriešu) sakrālās telpas un laika simboliku. [72.; 8. lpp.]

Aplis kā simboliska zīme pastāv kopš aizvēsturiskiem laikiem, taču kā matemātiska vērtība – nulle – tika izgudrots senajā Indijā. [70.; 102. lpp.] «Attēlota kā nepārtraukts aplis, tā simbolizē neesību un bezgalību. Pitagors uzskatīja, ka tā ir perfekta forma, kas visu satur un no kā viss ir radīts. Islāmā «O» apzīmē nebeidzamu gaismu un dievišķo būtību.» [70.; 102. lpp.]

Latviešu tradīcijā aplis simbolizē kā Sauli, tā pasauli, t.i., Visumu (16. att.). No apla zīmes attīstās arī citas zīmes. Tā augšai un apakšai, kreisajai un labajai pusei ir katrai sava nozīme. Šīs zīmes bagātā simbolika «pauž gaišu domu par visa esošā un visu norišu ietvērumu aplī, kas pauž vispusību, pilnību, noslēgtību, mūžīgu kustību un mūžīgu atkārtotības». [73.; 114. lpp.] Kustība pret centru tiek apzināta divos pretējos virzienos – «dabā tā ir rašanās (izaugsme) un noārdīšanās (novecošana). Viss pastāv, pateicoties nemitīgai sava stāvokļa maiņai un atjaunošanai.» [73.; 114. lpp.]

Aplim ir arī daudz noslēpumainu, maģisku īpašību un nojēgumu. Daudzējādi tie saistīti arī ar apla vidu, centrā atrodošos tukšumu. No tukšumiem viss rodas, un tukšumos viss pazūd. Tā ir īpaša, neredzama, bet atskārstama pasaules daļa, kuru atrodam arī daudzās citās latvju raksta zīmēs. Tukšumi izpaužas arī reālajā laikalpā saistībā ar debespusēm un saules lēkta un rieta «celiņiem», saistībā ar noteiktām diennakts stundām, saistībā ar sakrālo centru, tai skaitā uguns maģiju, saistībā ar jēdzienu «vidū jūras» u.c.

Tukšumu kā īpatnēju mītiskā laika reprezentantu, ko tautā sauc par tukšo laiku (no plkst. 11 līdz 1 nakti un dienā), raksturo J. Kursīte. Par tukšumiem raksta A. Goba savā grāmatā «Ceļš uz Bitarīnu» [75.; 337. lpp.], stāsta zintniece A. Tamaša, kura tos sauc par «enerģijas lūkām». [74.] Par tukšumiem daudz ticējumu un liecību pierakstījis P. Šmits un izteicies K. Straubergs. [75.; 338. lpp.] Interesantākais un pārsteidzošākais ir tas, ka mūsdienu zinātnieki, pasaules mēroga fiziķi G. I. Šipovs un A. E. Akimovs savā fiziskā vakuuma un vērpes lauku teorijā [76.] tukšumus traktē tāpat kā senā tautas gudrība. Tukšumos atrodas plāns – visa «iespējamā matrica». [76.]

[69. III; LX.594]

16. att. Māla šķīvji (J. Dranda). Smiltenes pagasts

[70.; 76. lpp.]

17. att. Deja ap Maija stabu no grieķu un romiešu laikiem. Lielbritānija

Foto: Vāldis Celms

19. att. Amatu simbolu masts. Bavārija

18. att. Jāņi. Latvija. Pastkarte no 20. gs. 1. puses

[70.; 70. lpp.]

20. att. Viriškā un sieviškā principa simboli. Indija

Nepārprotami dziļas saknes ir vīrišķā un sievišķā principa vienotības un auglības kulta simboliem. Arī šeit atrodams daudz kopīga indoeiropiskajās (āriešu) un baltu tradīcijās un simbolos.

Aplis ar punktu centrā simbolizē ne tikai sauli un pasauli, bet arī pasaules sākšanos no dīgļa, no kodola. Tā ir arī ola. Tā ir arī vīrišķā un sievišķā savienība, uz to tieši norāda Jāņu simboli – lielā rituālā zīme, kas izveidojas, cilvēkiem aplī sastājoties un līgojot (aplīgojot) ap uguni, kas pacelta vertikālā stabā.

Līdzīgs pēc formas un nozīmes ir Šivas simbols Indijā. «Tā falla formas stabs simbolizē Dievu kā vīrišķo radišanas spēku. Šeit tas balstās uz joni, vulvas formas sievišķo elementu. Kopā tie simbolizē auglību un radišanu.» [70.; 70. lpp.] Tieši tas pats sakāms par mūsu Jāņu rituāla simboliem. Šis simbolikas iespaidu atradīsim arī dejā ap Maija stabu, ko «dejo jau kopš grieķu un romiešu laikiem, lai svinētu pavasara atnākšanu. [...] Maija stabs simbolizē pasaules asi un ir arī falla simbols, kas pauzē vīrieša auglību.» [70.; 76. lpp.] Šis pie mums vēl dzīvās tradīcijas un simbolikas izpratnes atblāzma saskatāma Bavārijā (Vācijā) izplatītajos novadu un amatnieku brālības senās izcelsmes simbolu stabos –astos (17.–20. att.).

Auglības kulta ir tieši saistīts ar indoeiropiešu raksturīgo dvīņu principu. [14. II; 47. lpp.] Un tas, protams, atspoguļojas kā simbolikā, tā raksta uzbūvē. Tieši dvīņu princips pasaules veseluma un cikliskās atjaunotnes zīmi aplī sadala augšā un apakšā – Debesis un Zeme, Tēvs un Māte, gars un matērija (21. att.).

21. att. Dvīņu (para) principi ikviena veseluma liek saskatīt divas puses.

Dvīņu princips aplī daļa arī pa vertikāli, tādējādi iezīmējot arī citas dabā reāli pastāvošas kosmisko spēku attiecības. Un kopumā te parādās gan Pasaules kalna un Veļu kalna jēdziens, gan romiešu divsejainais Janus, kas ar vienu seju skatās uz pagātņi, bet ar otru – uz nākotni. Dvīņu princips rada arī Jumi.

22. att. Arī attīstība no olas ietver dvīņu principu – Jumi.

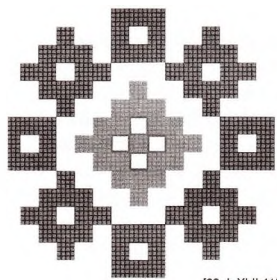
Te rodam izskaidrojumu arī Jāņu simbolos sastopamajām trim saulēm «vārtu stabu» galiņā u.c. (sk. Jāņa zīmes simboliku 178. lpp.).

Te parādās arī pasaules (Visuma) uzbūves trejdaļības iedīgļi, jo, kā starp augšu un apakšu atrodas vidus, tā starp pagātņi un nākotni atrodas tagadne.

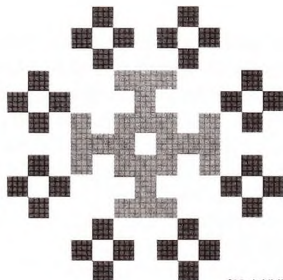
Seno dabas reliģiju – cilvēka un kosmosa vienotību – apliecina vēl kāds indoeiropiešiem, īpaši baltiem, raksturīgs princips. Tas saistāms ar cilvēka vietas izpratni visās Dieva laistās pasaules laiktelpas norisēs.

Cilvēks un koks šajā izpratnē atklājas kā pasaules (Visuma) uzbūves, vienotas kustības un dzīves simbols – pasaules ass, vidutājs starp zemi un debesīm. [39.; 15. lpp.] Ne velti visu šo baltu kultūras laikmetu V. Toporovs nosauc par «pasaules koka laikmetu». [77.; 26. lpp.] Apstiprinājumu šāda termina pamatotībai sniedz arī raksts.

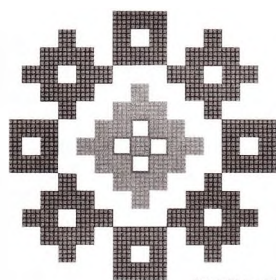
Ne mazāk būtiska ir indoeiropiešu un baltu sakrālās telpas vienota izpratne. To raksturo «četrdāļīga Visuma horizontālā struktūra (debess puses). Trīsdaļīga vertikālā struktūra (debess – zeme – apakšējā pasaule).» [14. II; 49. lpp.]

[69. I; XLII.415^{gr}]

[69. I; XLII.415^{gr}]

[69. I; XLII.415^{gr}]

23. att. Zimes lindraku apakšējās malas raksta. Bartas pagasts

[65. III; 52. lpp.]

[88.; 149. lpp.]

24. att. Jantra jeb mandala latvju josta

25. att. Jantra jeb mandala hinduisma

Baltu un hinduistu ģeometriskās zīmes – dižaploš (mandalas) – vērojamas gan atšķirības, gan arī senas kopības pēdas.

26. att. Josta. Vecgulbene. Rakstaina audene, 19. gs. 1. puse

[65. I; 95. lpp.]

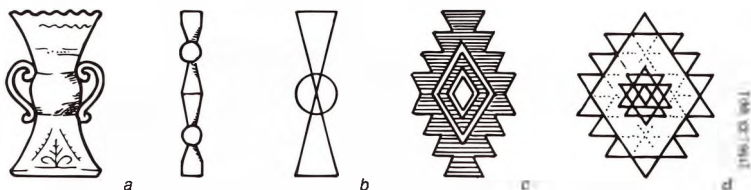

27. att. Josta. Alsungas novads

[65. II; 95. lpp.]

Šāda telpas izpratne ir kopēja dažādām indoeiropēiskām tradīcijām kā senindiešu, tā irāņu, ģermāņu, skandināvu, slāvu un citās mitoloģijās. Latviešu Dainas, raksta zīmes apliecina šo sakrālo telpas izpratni arī baltu pasaulē. Tās pati spilgtākā zīme ir puzuri, kas simbolizē Visuma uzbūvi. Lietuviski tos sauc par «dārzu» – arī tie simbolizē pasaules struktūru [77.: 26. lpp.] un ir kādas ļoti senas – vēl pirmskristietības laika Eiropas – tradīcijas turpinājums līdz mūsdienām. Par puzuru nozīmēm un sakarībām varētu izvērst veselu traktātu, taču tas nav šīs nodaļas uzdevums, kur pietiek tikai ar kopīgo sakņu vai pamatkodola uzrādīšanu mūsu raksta zīmju simbolikā un uzbūvē.

Lielākas vai mazākas formas un jēgas tāpatības vai līdzības saskatāmas arī simbolos, kas ietver taisnā vai slīpā (šķērsu) krusta stāvokļus likošu līnijas ūdens simbolikā, vertikāli izkārtotajās spirāļu zīmēs u.c. Noteikti jāpiemin vēl kāda pārsteidzoša, gandrīz neievērota sakarība – mūsu raksta zīmju lielā līdzība ar senindiešu mandalām un jantrām. Uz jantrām savā laikā norādīja Jēkabs Bīne, analizējot Sauļotā staba simboliku (28. att.).

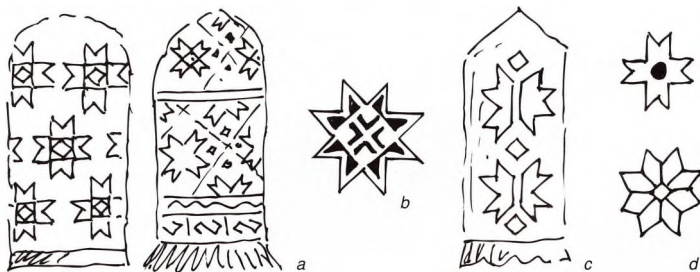

28. att. Sauļotais stabs un jantra: a, b, c – Latvija, d – senindiešu jantra

Šī līdzība ir ne tikai ārējās formas, bet arī funkcionālās iedabas un psihofizioloģiskā iedarbīguma ziņā. Daudzas mūsu «ornamenta» zīmes var kvalificēt kā «tīri enerģētiskus rakstus».

Taču ir atrodamas arī dažas citas līdzības vai tāpatības. Saistību ar ziemeļu tradīcijām (īpaši somugriem) uzrāda Ausekļa zīme, ko senākos laikos sauca vienkārši par Zvaigzni. Šajā sakarā Kurzeme, kur šī zīme bijusi īpaši iemīļota, sauca pat par zvaigžņotāju zemi, atšķirībā no Vidzemes, kur visvairāk bijušas iecienītas saulītes. Zvaigznes zīme jeb Auseklis dažādās formās un dažādā mērā izplatīta visā Latvijā, bet, tā kā to pirmām kārtām atrodam lībiešu apdzīvotajos apgabalos, kā arī pie igauņiem u.c. ziemeļos, tad diezgan stabils ir pētnieku zauskats, ka «Zvaigzni (Ausekļa zīmi) jāuzskata par tipisku somugru tautu ornamenta zīmi, ko pārņēmuši arī kaimiņos dzīvojošie latvieši». [51.: 36. lpp.] Ja tas arī tā ir, tad te tomēr jāuzsver, ka Zvaigznes zīme (Auseklis) latvju rakstā iekļaujas tik dabīgi, strukturāli un jēdzieniski, tik pamatoti, ka rodas aizdomas, vai tā nav kādas kādreiz pazaudētas attīstības zīmes atgriešanās pie sava sākotnējā kodola.

Ausekļa zīme, starp citu, sastopama arī Kaukāza zemēs. No kurienes tā tur būtu nokļuvusi?

29. att. Cimdū rakstu motīvi: a – Taurupe, Sigulda, 19. gs. 1. puse, b – Kihnu, Muhu (Igaunija), c – Norvēģija, d – Kirgīzija, Kaukāzs, Turkešāna

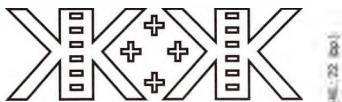
Visai būtiski, ka Zvaigznes zīme (Auseklis) vienā no saviem variantiem glabā kādu ļoti senu pasaules izpratnes zīmi – Gaismas koku. Gaismas koks – tas ir pirmais apjēgums, kur gaismas kustībā saskatītas noteiktas likumības: pieaugums uz augšu, samazinājums (tumsa) uz leju.

30. att. **Gaismas koka motīvi:** *a* – Gaismas koka pamatforma, *b* – Lubānas tipa keramikā (aizsākumi), *c* – Lielvārdes jostā, Ausekļa zīmes vidū (arī 19. gs. 2. puses jostā no Mālpils [65. l: 46. lpp.])

Tikai ļoti agrīnās pieredzes stadijā varēja rasties zīme, kas uzsvēr gaismas (Saules) kustību uz augšu un gaismas (Saules) kustību uz leju kā pašas raksturīgākās izmaiņas gada laikā. Šāda aina kā vispatiesākā varēja atklāties, tikai pietuvojoties polārājiem apgabaliem – ziemeļos. Agrīnā ziemeļu pieredze varēja veidoties gan senās Eiropas (Kundas un Narvas kultūras) laikā, gan arī baltiem radniecīgo somugru apdzīvotajās teritorijās, kad paši balti atradās «vistālāk uz ziemeļiem» (Hiperborejā*), kur šīs kultūras savstarpēji ietekmējās. Pēc M. Gimbutienes domām, tas bija indoeiropiešu kultūreksansijas trešais vilnis, kas galu galā spieda milzīgas cilvēku masas pārvietoties līdz pat Somijas dienvidiem 3000–2800. g. p. m. ē.

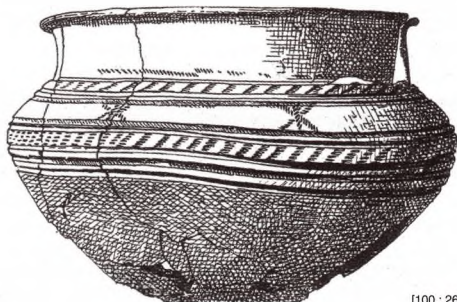
Pa to laiku pats Gaismas koks latvju rakstā pastāv arī neatkarīgi no Ausekļa un sastopams visnenākā modeļu atveidos (31. att.). Gaismas koku min dainas (H. Biezais), un tur tas apzīmēts ar Austrīņa vārdu.

31. att. **Gaismas koks** Krustpils cimdā 18./19. gs.

Saule kokles skandināja,
Austrīnāi sēdēdama,
Dieva dēli dānci veda
Ūdra, bebra kažokos.

BB 33924

Gaismas koks prūšu keramikā 4.–8. gs.

[100.; 267. lpp.]

*Hiperboreja – grieķu (Herodots) dots apzīmējums vistālāk uz ziemeļiem esošajām zemēm. «Hiperborejieši» – ilgu laiku uzskatīts par mītisku apzīmējumu patiesībā neesošai tautai. [124.; 394. lpp.] H. Virtam ziemeļi ir ziemeļu rases visnenākās pieredzes simbols.

Pēc vispusīgas vēsturisko un kultūras liecību analīzes B. A. Ribakovs identificē Hiperboreju kā baltu senās apdzīvotības teritoriju (1. gt. p. m. ē.), kas sākas gandrīz «īstīņ aiz Vislas un platā joslā ietiecas Austrumu Eiropā līdz pat Okas un Kļazmas baseinam», un pašus hiperborejiešus kā baltus. [124.; 399., 400. lpp.]

Gaismas koka aizsākumi saskatāmi Lubānas tipa keramikā – auklas keramikas indoeiropēzētajā kultūras slāni (2000.–1500. g. p. m. ē., vēlais neolīts – agrinā bronza). Šī zīme kupli pārstāvēta dažādās baltu kultūras liecībās.

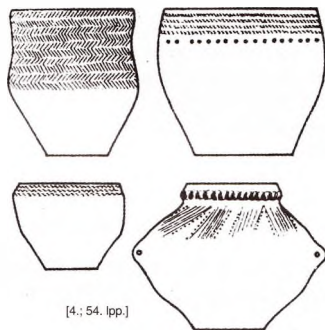
Raksta saknes senajā Eiropā

Noteikti jāpiemin arī raksta senās Eiropas saknes. Kā to zinām, piemēram, no mezolīta un neolīta ornamenta liecībām, arī šie motīvi ir izteikti ģeometriski. [130.; 81. lpp.] Tos veido punkti, svītras, aplīši, trīsstūri (jumiņi uz augšu, uz leju), līkloči, rombi, slīpie krusti, rūtojumi, šūnveida motīvi un citas zīmes, kas praktiski visas sastopamas arī mūsu rakstā daudz vēlāku laiku liecībās. Varam izsekot, kā punkti kārtojas rindās, tad līnijās, līdz pakāpeniski vairāku tūkstošu gadu gaitā izveido platu ornamenta joslu, kas, kā to redzam vēlāk, piemēram., no Lubānas tipa keramikas paraugiem, pamazām kļūst par galveno pasaules tēlainās atveides modeli.

[146.; 79. lpp.]

Kemmes-bedrišu keramikas trauks

[4.; 54. lpp.]

Piemares kultūras auklas keramika

Arī daudzi tēli mūsu rakstā pārceļojuši vai arī savu sākotni smeļ senās Eiropas (pirmsindoeiropēiskās) kultūras slāni. Pārsvārā tie ir ar zemi, pazemi un ūdeņiem saistīti tēli [4.; 42. lpp.], kas tikai pamazām (un ne visi) ienāk rakstā. Kā dažus raksturīgākos var minēt ūdensputnus, čūskas, krupjus, aļņus, lāčus (arī pūces) un antropomorfas figūras. [4.; 37. lpp.]

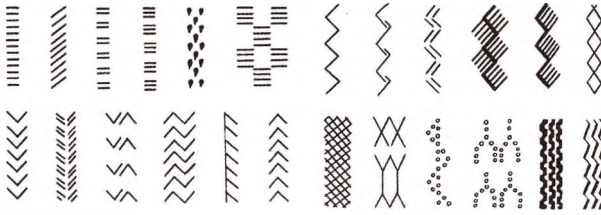

[3.; 93. lpp.]

Kaulā izgriezta apļskulptūriņa – zalktis. Lubāna, vēlais neolīts

Arī senajā Eiropā veidojās pirmie kosmoloģiskie priekšstati un apjēgta cilvēka vieta pasaulē. Kā redzams no arheoloģiskā materiāla, jau vēlajā mezolītā veidojas priekšstats par pasaules simetrisku uzbūvi, tās vertikāli trīsdalīgu iedalījumu un cilvēku pasaules centrā.

Tas redzams no kādas Lubānas klānos atrastas kaula plāksnītes zīmējuma, kas izveidots urbuma tehnikā (Zvidzes apmetne) 5000. g. p. m. ē. Par to sīkāk runāsim turpmāk. Tādas pat simetriskas un vertikāli trīsdalīgas ir joslas ģeometriski tēlojošā raksta kompozīcijās, kas mums pazīstamas no 19. gs. etnogrāfiskām tradīcijām Latvijā – cimdos, villainēs vai vainagos. Arī simboliskā būtība sasauca ar senajā pasaules modeli ieliko pamatu (sīkāk par to pie pasaules modeļiem rakstā).

[3.: 46. lpp.]

32. att. Austrumbaltijā mezolīta raksturīga ornamenta motīvi uz kaula un raga priekšmetiem

Noslēdzot šo sadaļu par latvju raksta indoeiropiskajām (āriešu) un baltiskajām saknēm, aprādot uz līdzībām, tāpatībām, radniecībām un arī senās Eiropas ietekmēm, jāuzsver viena kopīga pazīme. Tā ir šo zīmju ģeometriskums. Ģeometriskums kā stilistiska pazīme, kas norāda uz zīmju izcelsmi un piederību pie sākotnēji vienotas, ģeometriskumā balstītas domāšanas un sākotnēji vienotas baltiski āriskās kultūras pieredzes. Vēstures notikumu gaitā tās atsevišķie zari sadalījušies un attālinājušies no savas sākotnējās skaidrības un vienotības ar dabu un Visuma universālo sākotni – Dievu. Tādēļ arī daudzas atsevišķas zīmes, kas citviet tulkojamas gan ar līdzīgu, gan arī ar savstarpēji noliedzto nozīmi, vai arī zīmes, kas tikai daļēji sasaucas kādā vienā, parasti piezēmētā vai nejausā aspektā, savu dziļāko pamatojumu un vietu kopīgajā pasaules garīgajā izpratnes ainā iegūst, ja tās aplūko latvju (baltu) raksta sistēmas piederībā.

Daudzas, pat neskaitāmas pazīmes liecina, ka latvju raksts glabā senu domāšanas un kultūras uzstādījuma kodu – dzīvas ģeometriskuma tradīcijas viedā veidā.

Šajā grāmatas sadaļā uzmanība pievērsta pašām svarīgākajām un pašām kopīgākajām šobrīd saskatāmajām raksta saknēm senindoeiropiskajā un baltu kultūras slāni.

Mūsu raksts ir mūsu vēstures un kultūras sastāvdaļa, kas izdzīvojis cauri gadu simtiem un tūkstošiem. Ja tautai atņem tās vēsturi, tās kultūru, tā iet bojā. Tā ir aksioma, jo katra tauta, kas gājusi attīstības ceļu no tik tālas pagātnes, savā kultūras mantojumā, vēsturiskajā pieredzē un arī mitoloģiskajā apziņā ietver savas saglabāšanās un attīstības iekšējos strukturālos nosacījumus un garīgos principus.

Tādēļ var uzskatīt, ka latvju raksts kā struktūra iemieso sevi arī nākotnes attīstības iespēju līnijās. Tas ir gan latviskās dzīves izjūtas kods, gan uzdevums – programma mūsu mākslai, videi, garam. Rakstā atrodam galvenās pasaules veseluma un sakārtotības likumības, kas nezaudē savu patiesumu zinātnes atklājumu laikā. Rakstam piemīt vispārorganizējoša ietekme. Raksts rada kosmosu, sakārtojot haosu tam vispieņemamākajā proporcijā. Sakārtojot, organizēt – tā ir raksta pamatfunkcija. Latvju raksts (t.i., raksts un tā zīmes) ir mūsu senču dzīves izjūtas kods, vienota sistēma, kas aptver visus tās izpausmes līmeņus. Citiem vārdiem to varētu raksturot arī kā tradicionālās kultūras – materiālo un garīgo pasauli veidojošu, vai, precīzāk sakot, tas ir vidi organizējoša disciplina.

Raksts šajā pasaulē veic noteiktus funkcionālus uzdevumus. Funkcijas ir visas attiecības starp rakstu un tā lietotāju – uztvērēju. Lietošanas procesā šim attiecībā jāapmierina visas lietotāja (uztvērēja) vajadzības. Ar raksta funkcionālo izpratni kļūst saprotamāks pats raksts – tā nozīme cilvēka veidotajā materiālajā un garīgajā pasaulē. Funkcionālā izpratne mūsdienās īpaši izstrādāta dizaina sfērā, kur ikviens objekts aplūkojams trijos savstarpēji saistītos līmeņos – simboliskā, estētiskā un praktiskā. [15.; 52.–64. lpp.] Šie funkcionālie līmeņi un terminoloģija ir attiecināmi arī uz rakstu. Līdz ar to arī raksta funkcionālās izpausmes vislabāk atklājas jeb apskatāmas šādos trijos savstarpēji saistītos līmeņos – simboliskā, estētiskā, praktiskā.

1. Praktiskajā līmenī raksts organizē kā lietu, tā vidi, ievirza domāšanu, nodrošina saziņu (komunikāciju), apzīmē piederību, nodrošina aizsardzību, labvēlību, veiksmi.

2. Estētiskajā līmenī raksts ietver priekšstatus par skaistā un lietderīgā, sadalītības un veseluma, kārtības un brīvības, dinamikas un statikas, telpaika un kustības attiecībām, mēru, harmonijas ideālu. [16.; 140., 148. lpp.]

3. Simboliski sakrālajā līmenī raksts ietver informāciju par kosmosu, pasaules un Dieva izpratni un cilvēku kā vienotu sistēmu.

Ģeometriskums – dažādu kultūru un laikmetu kopsaucējs

Raksts kā kultūras attīstības iespēju kods – programma

Raksta funkcionālie līmeņi

Šie funkcionālie līmeņi ir cieši cits ar citu saistīti, un to nošķiršanai ir vairāk teorētisks raksturs. Piemēram, telpas dekorēšanai ar puzuriem ir gan estētiska, gan praktiska, gan simboliska nozīme. Praktiskā nozīmē puzuris iezīmē telpas centru, paziņo, ka svētki klāt. Tā forma, krāsa, kustība rada telpā jaunu, neikdienišķu atmosfēru – estētisko pārziņojumu –, vienlaikus tas ir kā pasaules sakārtotības simbols. Ja praktiskais līmenis it kā nosaka, kas (ir un notiek), estētiskais nosaka, kā (ir un notiek), tad simboliskais līmenis nosaka, kādēļ (ir un notiek).

Simboliskajā līmenī tiek ierosināts cilvēka gars, kas visas parādības un objektus sakralizē, ja tie izdalāmi no kopējā fona kā nozīmīgi. Tādēļ simboliskais līmenis pēc būtības ir arī sakrāls līmenis. Sakrālo varētu paskaidrot kā dievišķo, garīgo, svēto, kā pārlaicīgi pastāvošo un tāpēc esošu, vērtīgu un nozīmīgu, kā dievišķi, kosmiski, arhetipiski sākotnīgo. [17.; 24., 29., 31., 33., 37. lpp.]

Raksta simboliskās funkcijas nosaka visi tā lietošanas (uz priekšmetiem, apģērba, darba, sadzīves un kalendārājās ierāzās) garīgie, psihiskie un sociālie aspekti. Simboliskās funkcijas visciešākā veidā saistītas ar estētiskajām funkcijām, asociatīvo un tēlaino uztveri.

Estētiskās funkcijas uzrunā cilvēka sajūtas, tajās izpaužas jutekliskās uztveres psiholoģiskie aspekti. Tā ir forma, krāsa, proporcijas, lielums, novietojums, gaismas un kustības sugestija, smarža utt. – viss, kas nosaka zīmes tēlu. Estētiskās funkcijas ir tieši uztveramas, jo tās ietvertas pašā raksta uzbūves (struktūras) materiālajā izpausmē.

Praktiskais līmenis skar cilvēka un vides attiecību fizioloģiskos aspektus. Te parādās raksta lietojums noteiktu praktisku rezultātu sasniegšanai – lietošanas nolūks. Lai atcerētos, lai paziņotu, lai aizsargātu, lai iegūtu labvēlību, lai atjaunotu sākotnējo kārtību, prieku, drošību, lai izskaidrotu pasauli, lai ierakstītos lielajā kosmiskajā Ritā u.tml.

Katrs no tikko minētajiem līmeņiem glabā atšķirīgu informāciju, tai ir atšķirīga forma un nozīme, bet vienlaikus tā paskaidro kopīgo Veselumu.

Būtībā visu, ko mēs saprotam un sajūtam, t.i., uztveram, var traktēt kā informāciju. Katrā uztveres un apjēgsmes līmenī tai ir dažāds raksturs. Vienlaikus jāatzīmē, ka uztvertais interpretē, ievibrē mūsu iepriekšējās zināšanas un pieredze paplašina mūsu uztveres dziļumu, dodot jaunus atziņas.

Jau pati raksta un simbolu būtība visus dažādos aspektus savij un caurvij. Simbols caur simbolu. Tēls caur tēlu. Visur cauri vijas kustība, enerģija, un to visu kopā satur struktūra, kas sevi izsaka kā ar formu, tā ar krāsu, tie skaitliskām attiecībām un vibrācijām.

Rakstā un simbolos informācija atklājas it kā divos atšķirīgos veidos vai ceļos.

1) Pasaules racionālas izziņāšanas ceļš. Tā ir kompleksa pētnieciska pieeja. Šeit zināšanas rada zināšanas, vispārina jutekliskās pieredzes faktus.

2) Tiešās jutekliski tveramās pieredzes ceļš. Tā ir intuitīvi tēlainā atklāsme, saskarsme ar zemapziņas vai (ne)apziņas stāvokļiem, kad tieša meditatīva vērojuma rezultātā [9.] apziņā uzniirst kā tēli, tā domas no individuālās un kolektīvās pieredzes dziļēm. Tas ir tad, kad mūsu apziņa saslēdzas ar universālajiem informācijas laukiem*. [76.]

Tomēr tā nav ne fantazēšana, ne arī kāda teksta nolasišana pa burtiem. Šīs zīmes nav burti, kādas sastopam alfabētiskajā rakstībā, ne arī vārdi.

Ģeometriskās zīmes veido pilnīgi citu, daudz senākas civilizācijas informatīvo sistēmu, kas sazinājās ar simbolu, struktūru un īpašu uztveres un saziņas stāvokļu starpniecību.

Arī šodien varam teikt, ka principā tās ir pieejamas mūsu uztverei. Jāprot tikai tās «lasīt» vai «tulkot».

Varētu arī teikt, ka raksts neko «nestāsta», bet raksts visu «rāda». Tas ir – rakstā slēpto informāciju uztveram vispirms ar acīm. Tāpat kā ejot dabā – mežā vai plavā. Redzīgais visu būs redzējis un sapratis. Aklajam varī rādīt, cik gribi.

Tas ir tāpat kā ar mākslu vai mūziku. Māksla vispirms ir jāskatās, mūzika – jāklausa, un pašas to objektu vibrācijas dod vajadzīgos signālus kā sirdij, tā prātam, tā rīcībai. Pasaule tiek uztverta tās veselumā.

Līdz ar to raksta semantikā velti meklēt ziņas, toties varam iegūt zināšanas.

*«Universālie informācijas lauki» – zināšanu (datu) banka, no kurienes tās «kaut kā» iracionālā ceļā nonāk cilvēku galvās kā jaunās idejas, atklāsmes un zināšanas. Tikai tad cilvēki meklē tam loģisku pamatojumu un realizācijas ceļus.

Katra latvju raksta ģeometriskā zīme ir kā savdabīgs strukturāls veselums, kas iegremdēts visos apziņas un esamības izpausmju līmeņos. Rakstam kā strukturai ir noteikta informatīva pašvērtība. Arī zīme vērtīga ne jau ar to, ka tā iemiesota materiālā. Materiālā tā tikai izpaužas. Raksta zīme vērtīga ar savu uzbūvi, ar tām vibrācijām, ko tā raisa racionālās un iracionālās (intuitīvi tēlainās) uztveres gaitās, sniedzot informatīvu priekšstatu par sevi un simbolizējamo objektu vai parādību.

Raksts un tā zīmju struktūras satur informāciju, kas raksturo un papildina kā mentālā, tā astrālā, tā arī fiziskā plāna līmeņus. Prasme uztvert, saprast un tulkot šo informāciju veido zināšanas par pasaules garīgo realitāti. Šīm zināšanām ir gan eksakts, gan vispār-filozofisks, gan ētiski estētisks un arī gluži praktisks raksturs. Tās ir «viedības mīlestības» [47.; 8. lpp.] un intelektuālu atziņu caurstrāvotas zināšanas par mūsu dzīvesziņas tradīciju.

Raksts principā ietver kā apzinātas, tā neapzinātas informācijas slāņus, kas tajā var atklāties laika gaitā noteiktās, līdz tam nebijušās situācijās un sakarībās. Raksts atklājas arī kā kosmisks dotums, kas turpina pastāvēt arī tad, ja tā projekcija kādā kultūrā ir zudusi. Tas ir savdabīgs kodētas informācijas stāvoklis, kas gaida savus sapratējus. Šādas iespējas pirmām kārtām attiecināmas uz īpaši sarežģītām raksta un zīmju uzbūvēm, tādām kā Lielvārdes jostās atrodamās un dažādām citām.

Jau šodien šo simbolu struktūras pamazām atklāj savas nozīmes mums pieejamo zināšanu izpratnes līmenī. Taču ir vēl ļoti daudz nezināmā, kas var novest pie negaidītiem un interesantiem atklājumiem.

Mēs zinām, ka skaitļu maģijas – matemātikas, pasaules mītiski tēlaina redzējuma, ornamenta kā mākslas un rakstības kā informācijas saglabāšanas aizsākumi vienās un tajās pašās sinkrētiskās formās pieder pie raksta izcelsmes būtības.

Mēs zinām atsevišķu arheoloģisko liecību senumu. Taču mēs zinām arī to, ka līdzīgas zīmes atrodamas pie Amerikas indiāņiem, dažādajās Āzijas tautu kultūrās, Kaukāzijā u.c. Mēs zinām to, ka mēs nezinām, kā šīs tautas un kultūras radušās, kā šīs zīmes un simboli tur nokļuvuši. Taču mēs zinām arī Latvju rakstu ciešo saiti ar Dainu pasauli un tās senumu, ka «senās ciltis pārvietojoties no viena apgabala uz otru, šķērsojot kontinentus un okeānus, tomēr uzturēja savu kultūru un civilizācijas formu» [66.; 7. lpp.], kaut arī ilgu laikmetu griežos pasaule gāja bojā un tika radīta no jauna. [66.; 9. lpp.]

Latvju raksta zīmes un to simboliskās vērtības nepārprotami ir vecākas nekā vaijums to priekšmetu, kur šīs zīmes ir iestrādātas. Līdz ar to ne principā, ne teorētiski nevaram noliegt iespēju, ka kādas no Latvju raksta liecībām neglabā informāciju par cilvēces Globālo Seno Laiku Vēsturi [66.; 7. lpp.] un zināšanām it kā «ne no kurienes» vai arī no «nākotnes», kas jau reiz ir notikusi – t.i., no citām kādreiz pastāvējušām civilizācijām vai arī notikumiem, kas kādreiz varētu arī atkārtoties.

[147.; 149. lpp.]

KĀDS IR LATVJU RAKSTS UN TĀ ZĪME?

Raksta elementu izvēli, to salikumu un traktējumu nosaka vēsturiski ekonomiski un ģeogrāfiski apstākļi, katras tautas etniskā specifika un estētiskā gaume. [20.; 672. lpp.]

Latvju raksts kopš vissenākajiem laikiem ir stingri ģeometrisks tāpat kā tā baltiskie aizsākumi, kas M. Gimbutienei dod pamatu runāt par ipašu ģeometrisko baltu ornamentu (sk. iepriekš).

Augu un dzīvnieku ornamentu latviešiem tikpat kā nav, tie parādījušies pašos jaunākajos laikos galvenokārt no ārienes ienestu iespaidu rezultātā, nekādi neiespajdot pamattradīciju.

Kas tad būtu šī etniskā specifika, un kas nosaka estētisko gaumi? Tā ir mūsu senčiem un mūsu tautai piemitošā domāšana jeb mentalitāte. Tā ietver noteiktu gara spēju kopumu, noteiktu pasaules psiholoģiskās uztveres modeli. «Šad un tad to netiešā nozīmē dēvē arī par tautas dvēseli vai garu. Šis gars dodot tautām pastāvību dažādās nejausībās, svārstībās un apstākļu maiņās.» [19. II; 24. lpp.] E. Brastiņš šo tautu iedzimto īpatnējo garīgo spēju kopu dēvē par iedabu. Psihologi teiktu – raksturs.

Daudzi tautas dvēseli saprot kā «īpatnību». Lūk, krievi dara tā, tadziki šitā, bet latvieši savukārt citādi. Bet kādēļ tad isti?

Šķiet, ka tautas dvēseles iedaba būtu jāsaprot kā «patība», kā vislabākais, visatbilstošākais veids sevis paša būtības izpaušanai un attīstībai. Esi tu Pats. Būt pašam, nevis īpatnam.

Latvieša raksturs veidojies ciešā saistībā ar dabu un vēsturiskajiem apstākļiem. Latvijas ainavā neatradīsim nedz augstus, klinšainus kalnus un gigantiskus ūdenskritumus, nedz arī tuksnešus un stepju līdzenumus līdz pat horizontam. Latvijas dabā it kā nav vispārākās pakāpes, pašu galējo kontrastu. Daba šeit tiecas uz samērību un līdzsvaru. Nelielus līdzenumus nomaina pauguri un mežu ieloki. Ūdeņiem bagātās upes un daudzie ezeri, purvi, meži, kā arī Baltijas jūra ar savu smilšaino piekrasti, ko apskalo siltā Golfa straume, padara šīs ziemeļnieciskās zemes klimatu maigu un mērenu. Ne katrā zemeslodes vietā ir tāda bagātība kā četri dažādi gadalaiki. Unikāla parādība ir tā, ka Latvijā samērā nelielā teritorijā sastopams liels skaits dažādu visai atšķirīgu mikroklimatu un mikroainavu. Šeit samērā nelielā teritorijā koncentrējas liela floras un faunas daudzveidība, kas citviet izretināta tūkstošiem kilometru attālumā. Latvieši un viņu baltiskie priekšteči šajā reģionā dzīvo jau 4500 gadu*. [4.: 55. lpp.]

Līdzīgi kā Latvijas daba, mierīga un maiga ir latviešu valoda. Tās muzikālo poēziju jau savā laikā novērtējuši citzemju pētnieki. [18.: 58. lpp.]

Interesantas liecības šajā sakarā dod latviešu izcelsmes lietuviešu zintniece Andželika Tamaša. Viņa norāda uz noteiktu skanisko vibrāciju enerģētisko un psiholoģisko ietekmi. Savdabīga muzikalitāte un ritms veidojas no latviešu valodas pirmās zilbes uzsvara, kas latvju Dainās iemiesots īpaši izkopātā muzikālā skanējumā, vārdu lākonismā un tēlainības un nozīmju blīvumā.

Latviešu valoda ir kompakta un jēdzieniski ietilpīga. Tikpat ietilpīga un īsa ir Dainu četrinde, kuras valoda ir ļoti tuva mūsdienu dzīvajai valodai.

Latviešu valoda (līdzās lietuviešu valodai) uzrāda vissenatnīgākās struktūras no šodien dzīvajām Eiropas valodām – daudzus vārdus, saknes un afiksus, kas kopīgi indoeiropiešu valodām un kas saglabājušies gan (vēdu) sanskritā, gan baltu valodās. [18.: 95. lpp., 66.; 135. lpp.] Latviešu valodā ir milzums sinonīmu un vārdu, kas piemēroti dvēseliska apcerīguma, jūtu izteikšanai. Kaut gan latvietis ir labestīgs dvēselē un dzīvo ciešā saskaņā ar dabu, viņa raksturs tomēr veidojas ārēji skarbs, neatkarīgs un patstāvīgs. Šādu īpašību

*Pēc dažiem citiem pētījumiem vēl ilgāk.

Īpatnība vai patība

Latvieša un latviešu kultūras raksturs vēsturē un dabā

izveidošanos veicināja ne vien zemkopju civilizācijai ne visai piemērotie dabas apstākļi (smilšaina augsne, ziemeļnieciskais klimats), bet arī ilgstošas cīņas par savu brīvību, pret svešu tautu uzkundzēšanos. Pasaulē neatradisim daudz gadījumu, kad kāda tauta turpat 1000 gadu ar vislielāko varonību cīnās par savu Dieva apziņu, savu patību [18.; 38., 49. lpp., 21.], paliek garīgi nesakropļota pēc ilgjiem apspiestības gadiem un saglabā savu valodu un kultūru.

Latviešu kultūrā neatradisim vardarbības, pat fiziska spēka izmantošanas heroizāciju. To šajā aspektā var saukt arī par sievišķu – «mātes» –, varbūt izteikti humānu kultūru. Un, ja ārējie apstākļi tomēr spiež izmantot spēku, tautas gars ar to neidentificējas. Kā liecību var minēt dažādu karagājieni un kauju poetizācijas trūkumu latviešu folklorā.

S. K. Četerdži, salīdzinot baltus ar citām tautām, apgalvo, ka vēl līdz nesena pagātnē tie esot bijuši vieni no konservatīvākajiem pasaulē, jo no paaudzes paaudzē, no gadsimta gadsimtā piekopusi savu seno dzīvesveidu un kultūru [18.; 34. lpp.], kā galveno cēloni tam minēdams aizvēstures laikos pastāvējušo relatīvo nošķirtību no austrumiem un dienvidiem, pasargātību no svešām ietekmēm. Bet tas nekavēja «viņu civilizācijai attīstīties un dzelzs laikmets viņiem sākās vienlaicīgi ar ģermāņiem un ķeltiem Centrālajā Eiropā». [18.; 34. lpp.] Šis fakts un arī vēlākā attīstība rāda, ka patiesībā nebūtu jārunā par konservatīvismu, vismaz ne sastinguma, aizkavētas attīstības un atpalicības nozīmē, bet gan par spilgtu kultūrtradīciju noturību. To, protams, ne tikai sekmē ģeogrāfiskie apstākļi, bet arī nosaka iekšējās dvēseliskas īpašības, iekšējās gara pasaules pilnība un noturība.

Tā svežzemnieku apspiestības gados turēšanās pie sen pārbaudītām un atzītām formām, pie savas pasaules un Dieva izpratnes, pie savām krāsām un rakstiem bija identitātes apliecinājums un garīga protesta forma.

Latvietis ir nevis konservatīvs, bet drīzāk gan apdomīgs. «Labāk zīle rokā, nekā mednis kokā» (latviešu sakāmvārds). Šāda apdomība attaisnojas arī stratēģiskā ziņā. Katra jauna, no ārpusē nākusi tendence vai iespaids tikai tad tika pieņemta un asimilēta rakstā, ja tā papildināja vai attīstīja latvisko pasaules izpratni, bija latvieša dvēselei pieņemama un saprotama, bija istena un patiesa. [22.; 230. lpp.] Tā, piemēram, vairāki mūsu klasiskā tautas tērpa elementi – sagšas un villaines, barokālās saktas, melnie cilindrī – radušies, dažādu laikmetu Eiropas stilu ietekmēti. Šķirsti un lādes atnāk ar saviem «māļējumiem» – stilizētiem poda, puķes un putnu rotājumiem [19.; 81. lpp.] –, taču, palikdami savrup, tie neiespaido tradicionālo raksta lietojumu un formu raksturu. Praktiskais un laikmetīgais atrod vietu latvieša dvēselē. Nepatiesais, nesaprotamais (pārgudri sacerētais) vai nejaušais tiek noraidīts. Tādēļ arī raksts veidojoties un attīstoties paliek vienkāršs, kārtīgs un skaidrs, atspoguļojot šo iekšējo gara disciplīnu un domu skaidrību. Jāpiezīmē, ka «vienkāršs» nekādā mērā nenozīmē «primitīvs» vai «elementārs», neatīstīts, nabadzīgs. Tieši otrādi – tā ir augstākā kvalitāte. Tikai dziļa izpratne un domas skaidrība spēj sarežģīto risināt pieejami un vienkārši bez mudzinājuma, nezaudējot daudznozīmīgo būtību.

Latvieša gaumi var raksturot kā racionāli estētisku. Tajā harmoniski apvienojas skaistuma un lietderīguma principi. Spilgtāko izpaušmi tie ieguvuši lauku sētā, kur praktiskais zemnieks gan lietu, gan vidi veidoja kā praktiski lietderīgu, funkcionāli pārdomātu, tā arī formās izkoptu, samērīgu un vienkāršu. Šī racionālā estētika izrietēja no mīlestības pret dabīgiem materiāliem, to dabisko skaistumu un konstruktivitāti, tehnoloģiskumu un funkcionalitāti. Latvietis neatzina pārlietu greznošanu, sacakotas pārmērības. Pat tādās lietās kā svētku dekorī, kur tā ir funkcionāla nepieciešamība, vērojama estētiska atturība, piemēram, tradicionālajos puzeros, kas veidoti ģeometriskās, racionālās formās. Raksturīgi, ka latviešu tautas tērpos, kas pēc daudzdu cittautiešu vērtējumiem ir vieni no skaistākajiem, rotāšanas tieksme, raksta un krāsu bagātība ir pakļauta stingri organizētai sakārtotībai. Turklāt krāsu tēlaini simboliskā, psiholoģiskā un enerģētiskā lietojumā vērojama funkcionāla skaidrība.

Tautas tērpā, tāpat kā zemnieka lauku sētā, izpaužas arī latviešu gara pasaules estētiskā un ētiskā aspekta saistība. Tā, piemēram, kā vainagu tautas tērpā vienādi intensīvi rotāja visapkārt galvai, tā arī lauku sētā visiem darbiem vajadzēja būt kārtīgi, glīti padarītiem un vietām sakoptām. Pārspīlēti grezns lievenis un vienlaikus nolaists saimnieciskais pagalmis netika akceptēti kā ideāls.

Latvieša ētika ir darbā ētika. Tikai darbā veidojas īstenais tikums un estētiskā izpratne. Latvieša estētika ir telpas estētika, kura tikai darbā, t.i., kustībā, tiek sakārtota gan materiālā, gan garīgā ziņā.

Koša pļava, kad nopļauta,
Vēl jo koša, kad sagrābta;
Tad palika vēl jo koša,
Kad sameta kaudzītē. BB 28644

Tā ir garīgi apgūtā un sakārtotā telpa, kas sevi apvieno mikro un makro kosmosu. Tas ir veselums – princips, kas izpaužas cilvēka un dabas, cilvēka un Dieva saistības un vienotības izpratnē. Cilvēks, sabiedrība, daba, pasaules un Dieva izpratne, kosmos kā vienota sistēma. Te valda harmonija, visu elementu mijiedarbe un līdzsvarotība. [7.; 87. lpp.] Latvju raksts nemil nejausības. Ne katra zīme noliekama citai blakus. Vienmēr jābrīnās ar attiecīgiem strukturālas (tehnoloģija, materiāls) dabas nosacījumiem, to konstruktīvo loģiku. Tie savukārt norāda uz simboliskās sasaistes iespējām, iespaido un reizēm nosaka sakrālo jēgu. Veseluma princips prasa, lai raksta kompozīciju uztvertu kā kopumu, kā vienu telpas ainu, kur katrai zīmei sava vieta. bet jēga izriet no savstarpējām attiecībām.

Latvieša raksturs izceļas ar lielu iecietību pret citādi domājošiem, turpinot seno baltu un indoeiropiešu principu – dzīvot pašiem un ļaut dzīvot citiem. [18.; 37., 38., 49. lpp.] Tas izriet no saimnieciskās un gara dzīves kārtības, ko veidoja saskaņā ar dabas norisēm, ierādot katram indivīdam un katrai dzīvai radībai savu vietu šajā procesā.

Indivīda suverenitāte – viena no galvenajām latviskās mentalitātes vērtībām. Tās grafiskais analogs rakstā – savrupa zīme. Zīmes savrupais raksturs saglabājas arī kompozicionālos kārtojumos. Latvju rakstā neatradīsim tādas mežģīņveida vijumus kā persiešu tepīkos [23.] vai indiešu arabeskā, kur viena atsevišķa zīme bez intervāla vai starpformas burtiski pārplūst no viena elementa citā. Latvju raksts un mentalitāte noraida šādu robežu nojaukšanu.

Savrupību bieži traktē kā nesaticību, kā nespēju saplūst lielākā masā. Par to raksta E. Brastiņš [19. II; 26. lpp.], citēdams I. Kohla vērojumu aizpagaģušu gadsimta vidū, kā arī atskatīdamies uz latviešu sadrumstalotību 13. gs. un 20. gs. politiskajā dzīvē. Nenoliedzami, ka šāda sadrumstalotība noteiktās vēsturiskās situācijās ir traucēklis praktisku mērķu sasniegšanā. Vēsture rāda, ka latvieši tomēr spēj vienoties un sekmīgi sasniegt savus mērķus un attīstību. Raksts norāda uz šādas vienotības un attīstības iespēju tikai zīmju savstarpējās saderības un patības saglabāšanas gaisotnē. Atcerēsimies, kā trešās Atmodas laikā gan latvieši savā starpā, gan visas Baltijas tautas (latvieši, lietuvieši un igauņi) kopā sādēvās rokās un 1991. g. nevardarbigā veidā atjaunoja savu valstisko neatkarību. Pasaulei tas šķita kā brīnums.

Atšķirīgais un individuālais nav jāpakļauj un jāznīcina, bet jāsakārto pēc saderības iespējām. Neatkarīgu, brīvu personību sadarbība viena mērķa sasniegšanai vienmēr būs pārāka par šādu personību piespiedu apvienošanu masā. Savrupa zīme tādat apliecina indivīda suverenitāti, un, kur ir cieņā indivīds, tur centrā nostājas cilvēks, iedibinās individuālas atbildības un patstāvīgas domāšanas princips, apziņas brīvība bez starpniekiem starp cilvēku un Dievu. Tajā pašā laikā indivīdam jāattīsta spēja uzņemties atbildību – pašnoteikties –, kā arī prasme sadarboties un pašorganizēties. Indivīdu sabiedrībā varētu salīdzināt ar koku dabā, kur katrs koks par sevi ir tikai koks, bet visi kopā – mežs. Katram kokam ir sava ekoloģiskā niša, kurā bērs nekad nebūs pilādzis, pilādzis – priede utt. Katram sava zeme, pār visiem viena debess. Līdzīgi jūtas latviskā dvēsele citu tautu vidū un pasaulē, kurā viņu ar citām tautām vieno saderība un transcendences (kosmiskā) enerģija. Bet noraidāma uzskandzēšanās, gara muļķība un nepatiesība.

Ģeometriskā, skarba pēc formveides rakstura, savrupa pēc novietojuma, konstruktīva, vienkārša, skaidra un simetriska pēc uzbūves – tāda ir latvju raksta zīme. Tikko minētās pazīmes varētu dēvēt par stilistiskām pazīmēm. Tās visciešākā veidā saistāmas ar tautas iedabu, dvēseli jeb raksturu, par ko runājām iepriekš. Mūsu ģeometriskā raksta zīme ir mazākais stilistiskais elements, kas iemieso latvisko mentalitāti un estētisko gaumi. Arī atsevišķas zīmes ģeometriskums un skarbums izriet no latviskai dvēselei tuvās racionālās estētikas, izteiktas tieksmes lakoniski runāt par būtisko, dvēseliski nozīmīgo abstrahētās

Kāda ir latvju

raksta zīme

(vispārīnātās) ģeometriskās formās. M. Gimbutiene, apskatot vidējo un vēlo dzelzs laikmetu (400.–1200. g.), raksta: «Rotaslietu ornamentika atspoguļo baltu stilu. Intensīva tirdzniecība un ievestie ģermāņu un slāvu izstrādājumi nepārmainīja vietējo meistarību. Svarīgākie ģeometriskie motīvi, tāpat kā senāk, bija punktiņi, actiņas, aplīši, svītriņas, iegrebumi, tikliņš. Bet jo tuvāk vēsturiskajiem laikiem, jo sarežģītāka kļuva ornamentācija. Tie paši motīvi tika daudzveidīgāk komponēti. Parādījās trijstūri, rombi, rozetes, svastikas, koncentriski aplīši un četrstūri, līkloči un pītie līkloči, kuri atgādina jostas rakstus. Baltu rotaslietas veidotas neparasti rūpīgi, bieži vien ar ļoti smalku ornamentu. Raksts ir mierīgs un mērens. Liekas, ka materiāla ornamentēšanu ietekmējuši audumu raksti. Tas sevišķi jūtams VIII – XI gs. aprocēs. Tikpat skaisti un reizēm rūpīgi un pieticīgi līdz pat mūsdienām tiek ornamentēti koks. Ar mierīgu ģeometrisku rakstu baltu māksla ļoti atšķirās no visai nemierīgās plēšīgo zvēru un putnu elementiem bagātās ģermāņu, gotu vai vikingu mākslas. Baltu mākslā parādās mitoloģiskie elementi: mēnestiņi, saulītes, čūskas un stilizētas čūsku galvas, pūces, pīles, putniņi, brieži. Augu motīvi sastopami ļoti reti un ne agrāk kā X gs.; tie rotājuši ar sudraba inkrustētus seglu kāpšļus. Antropomorfe motīvi nav raksturīgi. Tie sastopami zirglietu rotājumos (sākot ar 400. g., piem., sudāvu kunigaiša zirglietas). Bronzas vai sudraba apkalumos reizēm saskatāmi stilizēti cilvēka sejas vaibsti.» [4.; 161., 162. lpp.]

Šis pagarais, bet ļoti ietilpīgais citāts labi raksturo mūsu raksta stilistiskās iezīmes no senatnes līdz mūsdienām.

Ģeometriski skarbu formu tuvums latvieša mentalitātei spilgti izpaudās 16.–18. gs., kad amatnieku mākslas ziedu laikos, kā raksta Aina Alsupe, «latviešu laucinieki labprātāk iegādājās senām tradīcijām tuvos ģeometriskā rakstā austos dreļļus» [22.; 230. lpp.], kas tolaik bija pazīstami visā Eiropā.

Tekstilizstrādājumi vairāku iemeslu dēļ bija tie, kuru rotāšana veicināja tieši latvietim vistīkamākā ornamenta attīstību. Audumu gabali – laukumi – pirms to rotāšanas bija kā neapgūta, nesakārtota, neorganizēta pasaule. Rotāšana, simbolisko zīmju izkārtošana kompozīcijā, laukuma ritiskā organizācija bija arīdzan pasaules radīšana.

Tehniskā ziņā tekstilizstrādājumi (audumi, adījumi, izšuvumi, pītas un austas jostas u.c.) ir piemēroti visdažādāko stilu rakstiem. Kaut arī pastāv šāda izvēles brīvība, latvieši tomēr izvēlas ģeometriskumu.

Ģeometriskā raksta konstruktivitāte, vienkāršība un skaidrība izriet no dažādo tekstilizstrādājumu strukturālām iespējām, estētiskās vērtības, gaumes un zīmju simbolikas būtības (cilvēks, pasaules un Dieva izpratne un kosmos kā viena sistēma), kas apzināti izkopta formu stilā. Dažādi tekstilizstrādājumi atšķirīgi piemēroti zīmju pie(ie)rakstam. Bet neatkarīgi no tā, vai tas ir audums, adījums, izšuvums vai pinums, zīme saglabā savu konstruktivitāti, formiskajā uzbūvē izmantodama attiecīgās struktūras iespējas. Kā redzams, konstruktivitāte saistās arī ar materiālu un tehnoloģiju. Zīmes raksturs, lai arī audumā izkoptas estētikas ietekmēts, tomēr rēķinās ar cita materiāla īpašībām. Viena un tā pati zīme atšķirīgi izpaužas audumā, kokā, mālā, metālā vai, piem., telpiskā rituālā – dejā –, jo katram materiālam piemērojama arī sava tehnoloģija. Tas veido atšķirīgu virsmas un formisko uzbūvi (struktūru).

Atsevišķa latvju raksta zīme parasti novietota savrup, tā nepieskaras citām zīmēm. To noskaidrojām jau iepriekš. Noskaidrojām arī šīs iezīmes cēloņus – saglabāt sevi, būt pašam, izteikt sevi. [79.; 10. lpp.] Tāda ir šīs savrupības tieksmes dziļākā motivācija.

Šo cēloņu ietekmē izveidojušies neskaitāmi vienas un tās pašas zīmes kuplīnājumu varianti. Tas bija katras rotātājās goda jautājums – radīt savu individuālo variantu. Tautadziesmā to sauca par uzviju.

Ar uzviju dziesmu dziedu,
Ar uzviju valodiņu.

BB 320-1

Ar audzēšanu, ar uzviju sasniedza kuplumu. «Kuplums» izteic jēdzienu, «kurš grūti izsakāms citiem vārdiem vai tulkojams citā kādā valodā. Attiecīgie svešvalodu vārdi tomēr gluži neapklāj visu kupluma jēdzienu. Kupls ir viss, kas netraucēti izveidojies savas iekšējās likumības dzīts. Kuplam nekā netrūkst un nekā nav lieka.» [19.; 74. lpp.]

Kuplums ir samērīga pilnība. Kupls var būt ozols, liepa, kupls var būt kā augums, tā apģērbs, kupla var būt kā raža, tā cilvēka dzīve. Arī raksts var būt kupls vai plīks. Plīks ir kupluma pretstats. Taču kuplumam ir robežas – tas nedrīkst būt pārmērīgs, pārliecīgs. Rakstam pieaugot pāri kupluma robežām, tas prasās pēc papildu sakārtotības. Tautas tradīcijās tiek minēti treji raksti un trīs reiz triji jeb deviņi.

Meitas manim cimdus ada,
Trejus rakstus rakstīdamas. JLB 288

Parād' man tautu dēls
Astoņdanču kumeliņu,
Es tev gribu parādīt
Deviņgreidu villainīti. BB 25870-1

Manim bija raiba josta
Deviņiem ielokiem. BB 1061

Šādu papildu sakārtotību vairākos līmeņos atrodam arī atsevišķā raksta zīmē. Piemēram, Lielvārdes pagasta josta (73. lpp.) visā garumā izrakstīta ar ļoti kuplām zīmēm ar bagātu iekšējo uzbūvi. Katras atsevišķas zīmes galvenajai kopformai pakārtotas dažāda rakstura mazāka izmēra zīmes. Te vērojama sarežģīta ģeometrisku simbolu (arī skaitlisko attiecību) vairāklīmeņu hierarhija.

Simetrija – vēl viena savrupas zīmes stilistiska pazīme. Simetrija ir fundamentāla tādu objektu īpašība, kuri izpaužas un kurus apskatām kā sistēmas – veselumus. Te jāatgādina, ka ikdienas priekšstatu līmenī ar simetriju bieži saprot matemātiski ideālu spoguļsimetriju vai arī apnicīgu ritmu – kā tapetē. Šāda simetrijas izpratne ir visai nepilnīga. Jāatgādina, ka dabā ideālas simetrijas nemaz nav. Simetrijas speciālisti A. Šubņikove un B. Kopciks raksta: «... simetriju mēs uzskatām kā strukturālu objektu uzbūves likumu, vai precīzāk, kā pieļaujamo izmaiņu grupu, kas saglabā aplūkojamās sistēmas strukturālo viengabalainību.» [24.; 261. lpp.]

Praktiski jebkura mūsu ģeometriskā raksta zīme iemieso vienu vai vairākus simetrijas veidus, atainodama pasaules sakārtotības un izpausmes likumības to pretrunu vienību, dinamiskā un harmoniskā.

Lūk, piemēram, Saules zīmē (33. att.) – aplī – augšējā lokam atbilst apakšējais loks. Tomēr katram lokam ir sava nozīme, tāpat kā tas pats aplis vertikālā dalījumā rada citas nozīmes.

33. att. Savrupas zīmes simetrijas piemeri

Pirmā pusaplī (lokā) procesi iet uz attīstību, otrajā pusaplī (lokā) – uz atgriešanos sākmūstāvoklī. Vai arī ozola, gada vai t.s. akas zīmē augšupejošais Jumis ir simetriskās attiecībās ar tādu pašu, tikai lejupejošā procesa Jumi u.tml.

Cikliskas simetrijas neskaitāmas izpausmes saskatāmas dabas norisēs, jauna, pilna un veca mēness maiņās, savstarpējā gaismas un tumsas maiņā, kur galvenā varone ir Saule. Šī dabas norišu simetrija uzskatāmi atspoguļojas attiecīgo simbolisko zīmju formas simetrijā. [80.; 8. lpp.]

Vēl jāpiebilst, ka simetrija darbojas kā plaknē, tā telpā un laikā, materiālos un ideālos objektos. Tātad simetrija izpaužas gan zīmes ģeometrijā, tās elementu grafiskajā izkārtojumā, gan arī – un tas šeit ir pats galvenais – zīmes kā simbola struktūrā. Citiem vārdiem sakot, katras ģeometriskās simboliskās zīmes redzamajai daļai atbilst acīm neredzamā nozīme jeb jēga.

Redzamā un neredzamā daļa ir «savstarpēji ekvivalentas» jeb, precīzāk, atrodas «savstarpēji relatīvā vienlīdzībā, un veido vienotu sistēmu». [24.; 261. lpp.]

Latvju raksta zīme, būdama simetriska, iemieso pasaules sakārtotības pamatlīkumbas un dod iespēju tās uztvert un izprast kā kopumu pretrunu vienībā un harmonijā. Šajā nozīmē tai ir mandalas raksturs. «Mandala (senindiešu) – aplis. Indiešu reliģijās mandala sastopama kā apļveida vai daudzstūraīna meditācijas figūra.» [11.; 93. lpp.] «Mandala saistīta ar diviem nozīmīgiem lokiem (Tibetas budisms), no kuriem viens atrodas savstarpējās attiecībās ar kosmoloģijas sfēru, bet otrs – ar rituālo sfēru.» [14. l.; 52. lpp.]

Nav pierasts latviešu ģeometriskajās simboliskajās zīmēs meklēt un saskatīt mandalas iezīmes. Kas mūs uz to var pamudināt? Pirmkārt, tas, ka «mandala pati pieder pie ģeometriskajām zīmēm, kam ir sarežģīta struktūra». [14. l.; 52. lpp.] Otrkārt, mandalās un daudzās latvju zīmēs atradīsim šādas kopīgas galvenās pazīmes: 1) aplis vai apļveida, tai skaitā kvadrāta, vai daudzstūra ārējais siluets un 2) centrs, kas piesaista skatienu galvenajam.

Visuniversālākā ir mandala kā Visuma modelis. «Turklāt Visums tiek attēlots plāksnē. Tas ir raksturīgi arī Visuma modelēšanai ar apļa vai kvadrāta palīdzību». (Sk. «Dižapļi jeb zīmju mandalas» 113. lpp. un 23.–27. att. 45. lpp.)

«Ārējais aplis apzīmē Visumu tā veselumā, iezīmē Visuma robežas telpā, kā arī modelē Visuma pagaidu struktūru.» [14. l.; 52. lpp.] Šajā ārējā aplī parasti ietver galvenos iekšējo struktūru nosakošos cēloņus un elementus, modelē laika bezgalību un cikliskumu.

Centrs simbolizē visa tapšanas sākumu un beigas, tajā izveidojas trešā dimensija perpendikulāra attēla plaknei, izvēršas darbība. Centrs saista skatienu uz tajā ievietoto simbolu vai zīmi. Centrs saistās ar citiem pasaules vertikālās struktūras simboliem: ar pasaules asi, pasaules koku, pasaules kalnu, rituālajām būvēm. «Pats mandalas princips ir ne tikai daudz pašāk izplatīts par pašu mandalu, bet praktiski ir universāls arī kā Visuma (vai tā daļu salīdzinājumā t.s. astroloģiskā mandala) modelis un kā līdzeklis, lai rituāla vai individuālās meditācijas laikā sasniegtu dziļākos zemapziņas slāņus.» [14. l.; 52. lpp.]

Mandalas un meditācijas principi saskatāmi vairākās mūsu tradicionālās kultūras tradīcijās – pulcēšanās aplī un dejošana apkārt ugunskuram Jāņu naktī, dziedāšana un dejošana aplī u.c. [78.; 122. lpp.] Līdzīgs princips ietverts arī daudzu dainu uzbūvē un tās suģestīvās iedarbes shēmā: 1) ārēji noslēgta vienība – četrinde – un 2) uzmanības fokusēšana [8.; 39., 40. lpp.] uz kaut ko vienu (centrs), kam veltīta dainu varoņa Es (un arī teicēja) uzmanība.

Mandalas raksturs saskatāms Lielvārdes jostas zīmēs, apaļajās saktās, šķīvjos, mājokļu plānojumā – četrstūris ar pavardu vidū –, arī lauku sētas telpiskajā izkārtojumā, daudzajās centriski simetriskajās raksta zīmēs: rozēs, saulītēs, dārziņos u.c.

Mūsu kultūra kopumā, tai skaitā raksta zīmes ģeometrijā, simboliski pauž senču pasaules redzējumu, savu cilvēks–sabiedrība–daba (kosmos, Visums) attiecību modeli, savu esības izpratni.

Vienlaikus tas ir noteiktas apziņas modelis, kura sakarā jājautā: vai latvieši meditēja? Liecības, kas būtu nosauktas šādā vārdā – «meditēt» –, mēs droši vien neatradīsim. Taču mēs varam jautāt citādi – vai latvieši piekopa darbības, kuru rezultātā ikdienas apziņa, reiz atmodināta, paceļas garīgi augstākos un pilnīgākos dvēseles attīstības līmeņos, tuvojas Esības dziļēm? (Kas patiesībā arī ir meditācijas uzdevums.) Roberts Mūks saka: «Teorētiski meditācija pamatojas organisma un vides, «es» un pasaules totālā interpretācijā (mijiedarbībā). Kā tāda meditācija ir pašizziņas, pašatklāsmes process un tani pašā laikā arī pasaules atklāsmē. Pazīstot sevi, es pazīstu pasauli, vai precīzāk, es pazīstu sevi tikai kā no sākta gala un neizbēgami esošu pasaulē. Ieejot sevī, es nebēgu, neizvairos no iesaistīšanās pasaules notikumos, jo ceļš uz iekšieni arī ir ceļš uz ārieni.»

Šādi skatoties, jāatzīst, ka garīgu pārdomu, iekšējās apceres un pasaules atklāsmes jeb meditāti stāvokļi ir neatņemami latviešu tradicionālās (un ne tikai) kultūras elementi, kurus piedzīvo ne viens vien tautas dziesmu dziedātājs un dejojātājs, ne viens vien folkloras ansambļa muzikants vai rakstu audēja arī šodien.

«Meditācija – pastāv nevis intraversijā vai transam līdzīgu stāvokļu kultivēšanā, bet spējā redzēt lietas vēl skaidrāk nekā tas iespējams t.s. normālas apziņas gadījumā.» [25.; 16. lpp.]

**Kopīgie
formveides un
izpratnes
principi**

Citādi sakot, tā ir izcili izkoptas uzmanības un uztveres spēja. Spēja uztvert zināšanas, kuras «neapzināmies». Jāpiezīmē, ka jaunāko psiholoģisko teoriju gaismā «apziņa un neapziņa nav vis divas atsevišķas psihes sastāvdaļas, bet gan veidi, kādos mēs organizējam savu mijiedarbību ar pasauli». [25.; 162. lpp.]

Kā redzējam iepriekš, pastāv uztveres un vides vienotība. Tā var strukturēties atkarībā no iekšējiem un ārējiem impulsiem, domām, uzmanības veida un, protams, uzmanību virzošas ģeometriskas simboliskas zīmes klātbūtnes. Zīme šai gadījumā, līdzīgi matricai, izkārto psiholoģiskos notikumus (domāšanu, jušanu, uztveri), ievirzot uzmanību plašās visaptverošās (Esības) apziņas laukā.

Procesa klātbūtnes iezīmes izpaužas zīmes simbolikā, konstrukcijā, uztveres prasībās. Process – katra kustība laikā un telpā, kas notiek, pārejot no viena stāvokļa uz otru. Tā, piemēram, Jumis ir auglības, kādas papildu augsmes simbols. Saistībā ar auglības ciklu dabā Jumis simbolizē noteiktu procesu, kura sākumā tiek sēts, bet vēlāk ienāks augļi. «Dzīvās formas nevis ir, bet notiek.» [31.; 61. lpp.]

Taču mēs zinām dažādas Jumja zīmes – gan vienkāršas, gan dubultas un vēl ar kuplākiem zariem, kas savukārt vērsti gan uz augšu, gan uz leju. Kura tad ir «istā»?

Šīs dažādās zīmes nav tik daudz mākslinieciski Jumja tēmas kuplinājumi, bet gan norāda uz auglības cikla dažādām stadijām. Tas kļūst pārredzams, Jumja zīmes sakārtojot pēc to attīstības (34. att.). Jumī viss aug, briest, vairojas un ienākas. Jumja vienkāršākā forma ir garīgas aktivitātes un vīrišķā spēka zīme Jānis, bet sarežģītākā – Mārtiņzīme – apzīmē visa saduģšanu, sačokurošanos, došanos atpakaļ pie sākotnes. Arī cilvēks mūža beigās sakrītus un salikst, līdz aiziet.

34. att. Jumis auglības cikla dažādās stadijās

Arī citu zīmju kuplojumi, izkārtoti pēc to formu pakāpeniska kuplinājuma pazīmēm, patiesībā atklāj simbolizējamā objekta vai procesa norises kvalitātes un stadijas. [81.; 12., 13. lpp.]

Ir zīmes, kuras simbolizē kādu objektu vai parādību, kas pirmajā uztveres brīdī šķiet nemainīga, bet patiesībā ir pakļauta nemitīgai iekšējai mainībai garākā pārejas ceļā no viena stāvokļa uz otru. Piemēram, saule nemitīgi deg, cilvēks aug, attīstās un pārtop, bet augums noveco un mirst. Jaunākie pētījumi psiholoģijā rāda, ka cilvēks ir jāsaprot arī kā process. Arī organisms ir process. [25.; 161. lpp., 31.; 58. lpp.]

Latviskai uztverei tas ir pilnīgi pieņemami, tādēļ, piemēram, visu dzīvo, augošo – gan koku, gan cilvēku – dažkārt simbolizē vienas un tās pašas zīmes (35. att.).

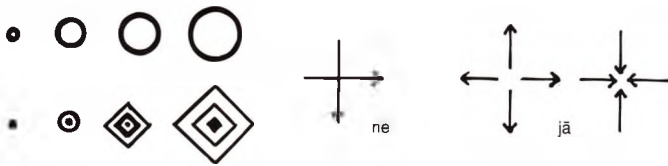

35. att. Viss dzīvais, augošais – gan koks, gan cilvēks

Visi objekti un parādības, ko simbolizē zīmes, jāsaprot kā procesi. Procesuālu iekšēju un ārēju kustību vai mainību izsaka zīmes forma jeb grafiskā konstrukcija. Tā izpaužas zīmē iekļauto formu tiecībā, līniju virzienā un kopīgi radītajā spriegumā. Katrs punkts, līnija, katra zīme rada savu enerģijas lauku^{*}, un tie ir reāli efekti. [76.]

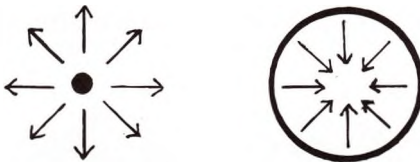
* «Enerģijas lauks» – starojums, ko telpā vai citā vidē pārnes viļņi vai elementārdaļiņu rotācija (spins). [131.; 207. lpp.] Jūtīgs cilvēks šo starojumu spēj uztvert, īpaši raksturīgi tas ir mākslas darbu uztverē un to atstātajā iespaidā uz cilvēku.

Katra zīme iemieso kustību no tās sākuma, no pasaules radišanas sākumstāvokļa. Pirmā izpausme tam zīmēs ir punkts, kas tikai pēc tam izvēršas – strukturējas – vienlaikus divos virzienos – aplī un krustā (36. att.).

36. att. Viss sākas no punkta, lai izvērstos aplī un krusta.

Aplis kā simbols nesākas kādā riņķa līnijas punktā (šādā punktā var sākties tikai kāds neliels simbola tulkojuma jēdziens). Aplis kā simbolisks veselums sākas no centra vai punkta centrā, tam izplešoties vienmērīgi uz visām pusēm, attālinoties no centra līdz bezgalībai tālu, vienlaikus atrodoties rotācijā u.c. attiecībās. Pilnam procesam, attīstības ciklam beidzoties, aplis sašaurinās līdz sīkam punktam centrā, līdz sarūk tukšumā.

37. att. Procesa sākuma un beigu raksturs veseluma

Arī krusta zīmē kustība sākas un vienlaikus iet 4 (8) virzienos, izaugot no centra.

Šeit jāatšķir šīs (un jebkuras citas) zīmes pieraksta tehnoloģijas kustības virzieni no zīmes kā simbola kustības virzieniem. Kustība zīmēs tāpat sākas un izvēršas – izplaukst – no centra un pilnā ciklā atkal atgriežas sākumstadijā, sabrūk centrā (37. att.).

Šie kustības virzieni un formtieces ir simbolizējamo objektu vai parādību raksturojoši lielumi. Tie papildus atklāj simbolizējamā procesa dažādās stadijas un savdabības. Zīmes grafiskā uzbūve izsaka kādreiz telpiski un laikā notikušo parādību vai objektu. Tādējādi pati zīme pastāv kā kustību kopums. [81.; 13. lpp.] Diemžēl ikdienišķā vizuālā pieredze mūs radinājusi ornamentu (rakstu) uztvert daudz šaurāk – kā savā būtībā statistisku. Kādreiz dzīvais raksts daudziem šodien ir it kā sasalis. Šāda sapratne uzlūko zīmi kā dekorējošu žetonu, marķējumu, visas simboliskās un praktiskās funkcijas reducē uz nedzīvu, statistisku, estētisku, labākajā gadījumā virspusēju rotājumu. Ja zīmei atņem procesa izpratni, tā zaudē savu patiesības saikni ar simbolizējamo īstenību, kas vienmēr ir kustībā. Tādējādi šāda zīme no simbola pārvēršas par parastu norādāmo zīmi, jo bez kustības sašaurinās tās nozīme un jēga.

Ar kustību saistās vēl viena raksta zīmju pazīme. Gandrīz vienmēr zīmes novietotas uz stūra attiecībā pret kompozīcijas ārējo malu 45° leņķī. Visas šādi novietotas formas cilvēks uztver kā dinamiskas, atrodošas kustībā. Zīmes novietojums uz stūra, t.i., slīpo leņķu (dinamika) pārsvars pār stateniskajām un gulošajām līnijām (statika), ir latviskas zīmes un raksta pamatpazīme. Zīmes uztvere un iztulkošana arī ir process. Lai arī zīmi var ieraudzīt mirklī – tāpat kā situāciju un figūru novietojumu šaha laukumā –, tās apjēgšana, analīze prasa noteiktu laiku. Pati zīmju uztvere un tulkošana, kur viena zīme tulkojama caur citas klātbūtni, ir dinamisks process. Tas pats sakāms par uzmanības virzīšanu no fokusētās apziņas uz ne(zem)apziņas slāņiem meditācijas apceres gaitā.

Procesa klātbūtnes iezīmes atrodam arī raksta kompozīcijās, tā uzbūvēs. Tajās iemiesotas interesantas kustību idejas un principi, kurus apskatīsim atsevišķi.

Nošķēluma vai apcirpuma princips sastopams jostās un joslu (vai rindu) kompozīcijās uz stūra novietotos zīmju laukumos. Šāds paņēmieni parādās, zīmei augot kuplumā,

kļūstot lielākai salīdzinājumā ar pašu kompozīcijas joslu. Pilnā zīme iziet ārpus šīs joslas, bet mēs redzam tikai daļu no tās. Lai iegūtu pilnu zīmi, tā ir «jāuzaudzē» arī neredzamajā daļā. [13.; 79. lpp., 28.; 213., 216. lpp., 29. II; 15., 62. lpp.]

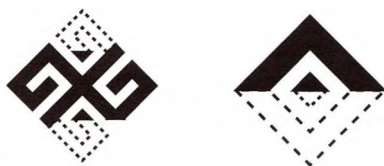
Ja nošķēlums ir ļoti neliels, tas būtiski neietekmē kopējo zīmes formu un uztveri, kā, piemēram, tas ir Krievānu Māras jostā, kur gandrīz visi ugunskrusti, kaut arī atšķirīgi pēc lieluma, ievietojas vienāda platuma joslā un ir nedaudz nošķelti. Šeit nošķēlums vērtējams kā racionāls taupības vai *saprātīgas pietiekamības* paņēmieni.

Nošķēlumam pieaugot līdz pat pusei no pilnās zīmes platuma (dažreiz pat vairāk par pusi) [29. II; 22., 27. lpp.], parādās vairākas citas principiālas likumības. Šāda nošķēluma gadījumā mēs parasti iegūstam it kā divas atšķirīgas formas jeb zīmes: 1) tieši redzamo un 2) pilno zīmi, kas ietver tieši redzamo un neredzamo daļu. Tā, piemēram, nošķeļot lauztā līkloča galotnes (38. att.), iegūstam joslu ar kreiliski un labiski novietotām slīpām līnijām, kas pēc būtības ir jau cita zīme.

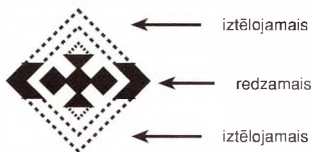
38. att. Nošķēlums rada jaunu zīmi.

Līdzīgas izmaiņas notiek ar ugunskrustu (svastiku), kas nošķeļot pārvēršas par krustoto vai parasto zalkti, kā arī citu zīmju gadījumos (39. att.).

39. att. Nošķēlums ir daļa vai puse no veselas zīmes.

Tātad patiesībā nošķēlums rada jaunu formas un jēgas situāciju (40. att.).

40. att. Redzamā pasaule turpinās neredzamajā.

Mūsu jutekliskajai uztverei pakļauta tieši redzamā zīme, tai ir sava neatkarīga simbolika un sava saistība ar pilno zīmi un tās simboliku. Atcerēsimies, ka simboliskās zīmes tulkojamas cita caur citu. Nošķēluma situācija simbolizē redzamās pasaules nepabeigtību, tās turpinājumu neredzamajā vai smalkajā pasaulē, rosina iztēli. Vienlaikus tā ir arī dažādu telpu (materiālā un garīgā) vienlaicīgas uztveres, vienlaicīgas pastāvēšanas simbols. Tā ir taustāmā un iztēlojamā sadures situācija, vienlaicīgums laikā un telpā.

Nošķēluma ģeometriskos principus vispusīgi apskatījis A. Dzērvītis. [28.; 213., 216. lpp.] Viņš raksta: «Lai kuplu raksta elementu iespiestu šaurākā joslā, šo galveno rakstu mēdz apgriezt. To apgriež vai nu simetriski no divām pusēm, vai pārgriež vienkārši vidū pušu, jo no tā kompozīcijas vērtība nemainās.» (Acīmredzot domāta estētiskā vērtība.)

Ģeometrisko simbolisko zīmju savstarpējās tulkojamības būtībai pietuvojas A. Karlsonē, rakstot par zalkti latviešu jostu audumos: «Pagaidām neatbildēts paliek jautājums, vai dotajā gadījumā būtiska ir zīmējumā redzamā daļa, kas līdzīga «zalkša» attēlošanas veidam, vai arī viss pilnais elements. Tomēr strīds par to, vai «zalktis» ir «aplauzts ugunskrusts» un vai «ugunskrusts» ir divi sakrustoti «zalkši», ir visai neauglīgs, jo tikpat labi varētu strīdēties, vai trīsstūris ir puse no romba, vai arī rombs ir divi kopā salikti trīs-

stūri.» [13.; 79. lpp.] Attiecinot šo patieso domu uz citām zīmēm, tomēr redzam, ka ne vienmēr divas nošķeltās zīmes veido vienu pilno elementu. Sakarība ir nedaudz cita, proti, nošķēluma gadījumā redzamā daļa vienmēr ir pilnā elementa sastāvdaļa. Redzamā zīme ietilpst pilnajā zīmē. Būtiskākais meklējams ne redzamajā un ne pilnajā daļā, ne arī tikai neredzamajā daļā atsevišķi, bet gan visu šo daļu caurviju attiecībās. Redzamās daļas zīmei šeit galvenā nozīme, jo tā pārstāv vispirms simbolizējamo objektu vai norisi un tikai tad norāda, kādā lielākā sakarībā (t.i., zīmē) tā iekļaujas, nevis otrādi.

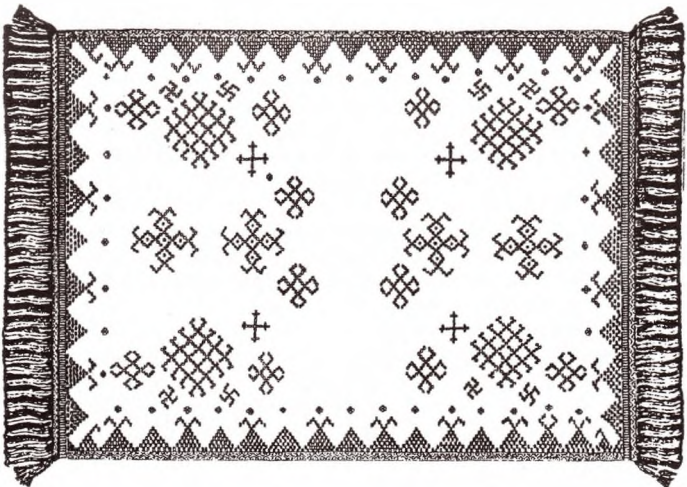
Šeit nepieciešams daļas un Veseluma redzējuma vienlaicīgums un procesa kopīgā virziena izpratne (41. att.).

41. att. Dažādu kustību vienlaicīgums zīmēs

Un, visbeidzot, zīme kā Veseluma princips vai tendence. Ar to būtu jāsaprot katras atsevišķas zīmes ievirze organizēt pasauli (objektu vai norisi) kā savrupu veselumu. Šai pasaulei ir ļoti daudz skatpunktu un aspektu, ko apzīmē zīmes. Zīmes šeit nav ķieģeļi, kuri jāsaliek kopā, lai iegūtu veselumu, bet katra zīme ik brīdī aptver šo veselumu. Un zīme ietilpst zīmē un caurstrāvo viena otru.

Līdz ar to izvērstas raksta kompozīcijas vai strukturāli sarežģītās zīmes jātver kā simbolisko nozīmju kopumi noteiktā laiktelpas situācijā. To veido dažāda virziena spēki, kas radušies no sākotnēji vienota centra (visu zīmju centri, kā centri satiekas), kur vienlaicīgi varam redzēt kā pagātni, tā nākotni, tā mūžīgo tagadni noteiktā sakrālo vērtību laukā.

12. gs. latgaļu sagša. Karļa pag. Ainava. V. Ģintera rekonstrukcija

[28.; 47. lpp.]

KUSTĪBAS IDEJAS LATVJU RAKSTA UZBŪVĒ (STRUKTŪRĀ)

Pēc būtības saruna par kustību rakstā jau iesākta iepriekšējā nodaļā pie tēmas «Procesa klātbūtnes iezīmes», kur akcentētas izpausmes, kas būtu paceļamas kopīgo principu līmenī. Šajā nodaļā uzmanību pievērsīsim tādām rakstā sastopamām kustības idejām, kas ietvertas atsevišķu kompozīciju uzbūvēs, bet ne vienmēr būtu uzskatāmas par vispārakksturīgām. Tomēr to nozīme raksta izpratnes kopainā nav mazāk nozīmīga – it īpaši strukturālā skatījumā.

Uz vispārīgo un plaši izplatīto pamatprincipu fona atsevišķu unikālu ideju klātbūtnē rakstā liecina, pirmkārt, ka atsevišķā ideja principā ir atzīta kā nozīmīga un vajadzīga un tādēļ tiek iekļauta un paturēta latviskā raksta «bibliotēkā». Otrkārt, tā liecina, ka latviskais raksts, tāpat kā latviskā pasaules izjūta, saglabājot noteiktu stabilitāti, tomēr atrodas dzīvā kustībā – attīstības un nemītīgas atjaunošanas procesā. Un, ja par kādas idejas izplatību un biežumu var teikt, ka tie apliecina noturīgo un raksturīgo tradīciju, tad atsevišķais iepretim vispārējai tradīcijai un izplatībai apliecina atšķirīgo, bet tikpat vajadzīgo un nozīmīgo kā unikālu pašvērtību, kas laika gaitā var aktualizēties un kļūt nozīmīga un plaši pieņemta. Tā ir mūsu raksta strukturālās attīstības ideju rezerve, kuras bagātības kļūst vajadzīgas kā normāla novatorisma avoti. Lai tomēr «neizplūstu», kustības idejas pētītas, pārskatot R. Zariņa «Latvju rakstu» trīs sējumu 1990. g. atkārtoto izdevumu.

Ļoti skaidri kustības idejas saskatāmas t.s. dreļļu rakstos, kur gaišo un tumšo formu kārtojums veido optisku kustības ilūziju, kuras iedarbība līdzīga 60.–70. gadu mākslas virzienam «opartam». Piem., Stirnienas pagasta divieļu raksts (42. a att.) ir oparta paraugs tautas mākslā. Kustības galvenais virziens horizontāli – turp un atpakaļ, ar pārlēcieniem, ņirbēšanu, ar gaišākiem un tumšākiem sektoriem. Arī Praulienas pagasta priekšautā (42. b att.) horizontālās līnijas skujiņu raksta ietekmē iluzori izliecas, šūpojas. Kustībai arī vertikāls virziens, un skujiņu joslai pārslid tās platuma izmaiņas vilnis.

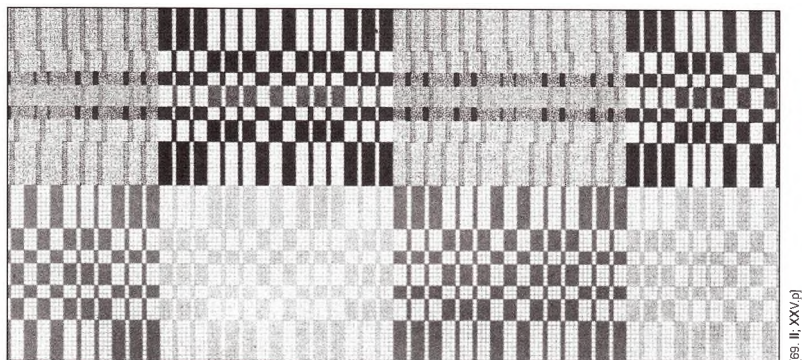
Apļveida kustība ir Bārtas pagasta divieļu rakstā (42. c att.). Šeit pilnīgi fiziski sajūtama kustība smalko līniju joslā iepretī lielajiem kvadrātiem, kas novietoti uz malas – statiski. Katram kvadrātam apkārt aura, katrs centrs savrups, auras saskaras un pāriet viena otrā. Kustības virzieni no centra uz malām, kā arī apļos un līkumos ap un starp kvadrātiem.

Savukārt Rēznas pagasta palaga rakstā (42. d att.) līdzīga ideja ietverta ne tik daudz ar optiskiem līdzekļiem, cik ar ritma virzieniem, kas izsaka kustību. Ja raugāties tēlaini, kustība rāda, ka vieni un tie paši laukumi – veselumi, pasaules? – var strukturēties no blīvas saspīestas masas līdz viegli uzirdinātam režģim, kas pauž daudz augstāku plaknes organizācijas pakāpi, kura savukārt var pārtapt līdz pilnīgam tukšumam (42. c att.). Šo procesu var skatīt arī pretējā virzienā.

Ar šādi vai līdzīgi izteiktiem pasaules blīvuma maiņas vai dažāda blīvuma pasaulu vienlaicīgas pastāvēšanas motīviem dreļļu u.c. rakstos sastopamies ik uz soļa. Vienlaicīgi šai idejai nolasāms arī mikro un makro mēroga (mikro un makro kosmoss?) motīvs. Šeit ik uz soļa lielāka un vislielākā izmēra kvadrāti atkārtoti mazāka un vismazākā izmēra formas kvadrātus, kā, piemēram, tas ir Dunikas pagasta audekla rakstos (42. e att.).

Ja sīkāk iedziļināties šāda tipa rakstu struktūrā, redzama noteikta gaišo un tumšo laukumu simetrijas likumsakarība. Katrs tumšais kvadrāts rodas vairāku gaišo laukumu vai gaismas staru krustpunktā. Tas, ko sākumā sajūtam kā acs tiklenes kairinājumu, kā optisku ilūziju tumša plankumiņa veidā (42. f att.), citā līdzīgas uzbūves darbā tiek apzināti parādīts kā patstāvīgs punktiņš (kvadrātiņš) (42. g att.). Asociatīvā plāksnē šis raksts saucas ar matērijas un gara savstarpējo attiecību modeļiem vai mūsdienu fizikas ieska-
tiem par pasaules kristālisko uzbūvi, kuras pamatā ir enerģētiski informatīvu stīgu (stringu) režģis, kas caurstrāvo visu Visuma telpu. [76.]

**No optiskas
ilūzijas līdz
mikro un
makro
pasaules
modeļiem**

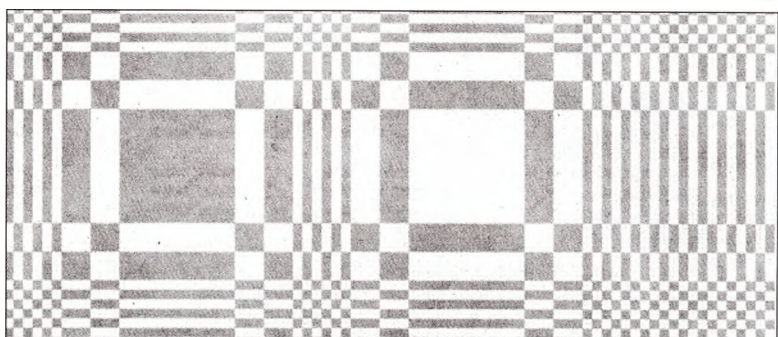
[69. II, XXV, p]

a

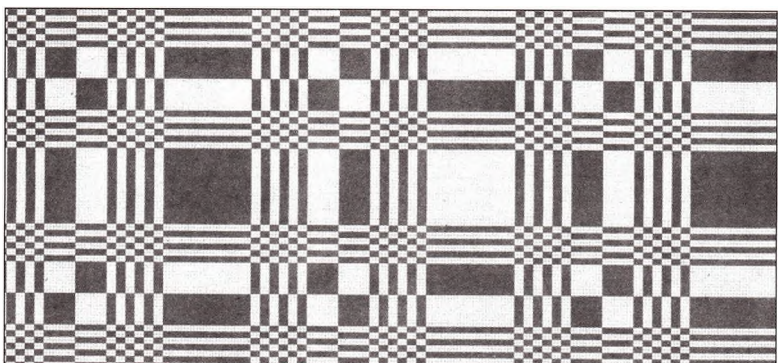
[69. II, XXI, 220]

b

[69. I, XXII, 216]

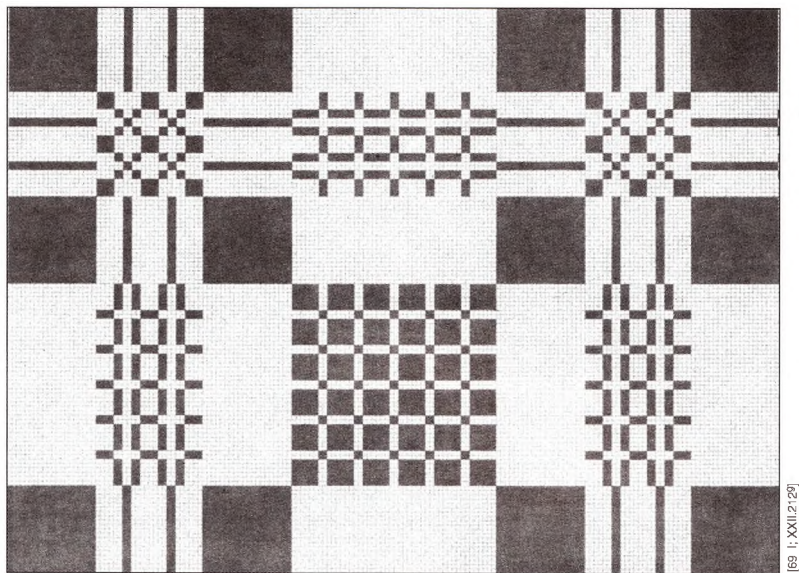
c

[69. I, XXII, 216]

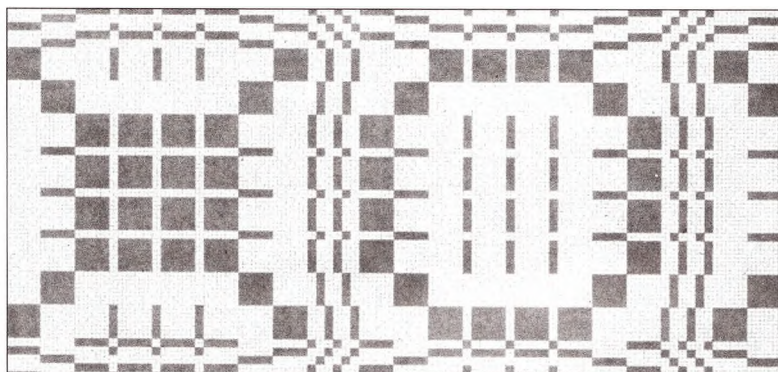
d

42. att. Kustības ideja «Latvju rakstos»: a – Stirnienas pagasta dvieļu raksts, b – Praulienas pagasta priekšauta raksts, c – Bārtas pagasta dvieļu raksts, d – Rēznas pagasta palaga raksts

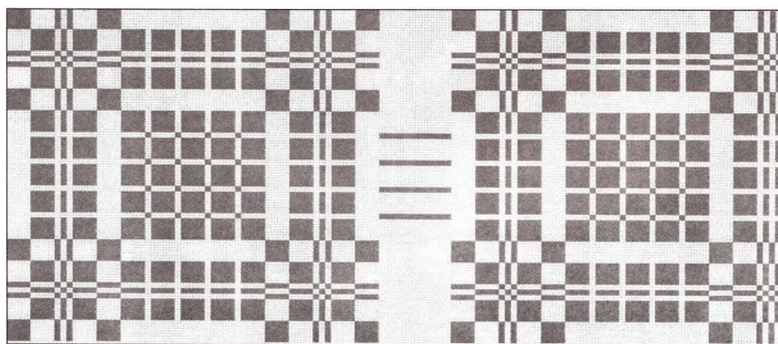
[69. 1. XXI. 1. 212^g]

e

[69. 1. XXI. 1. 212^g]

f

[69. 1. XXI. 1. 212^g]

g

42. att. **Kustības ideja «Latvju rakstos»:** e – Dunikas pagasta audekla raksts, f – Rucavas pagasta galdauta raksts, g – Bārtas pagasta galdauta raksts

Šie raksta motīvi, to strukturālā un simboliskā jēga tieši sasaucas ar līdzīgas nozīmes režģiem, piem., cindu rakstos, kuri šajā darbā nodēvēti par «Pasaules audumu».

Pasaules audums rakstā ietver horizontālā un vertikālā (pasīvā – sievišķā, aktīvā – vīrišķā) elementa vai spēka vienotību divos principiāli atšķirīgos stāvokļos. Statiskais iezīmē tādu kā koordinātu telpu pārējām zīmēm. Dinamiskais – aizpilda ritmiski veidotā rūtījuma diagonāles, veidojot nākamo norišu centrus. Pasaules auduma rakstā iezīmējas šādas taisnā lenķa virziena un slīpā lenķa virziena atšķirības un nozīmes: taisnais – statika, neradošais, nāve u.tml.; slīpais – dinamika, radošais, dzīvība, aktivitāte u.tml. Tieši šādās vērtību koordinātās arī jāaplūko viena atsevišķa kvadrāta semantika.

43. att. Kvadrats un ta taisnie un slīpie lenķi

Ļoti dažādas iespējamo kustību shēmas ietvertas jostās. Jau pati jostas forma, tās raksta uztvere laikā un pa posmiem vedina uztveri šajā virzienā. Uz to norāda jostu pozīciju galvenais paņēmiens ritms, kas pats par sevi jau izsaka un rada kustību. Arī lineārās formas aizstiepdamās vai izlocīdamās liek mūsu skatienam tām sekot, iesaistot nepārprotamā kustībā. Lūk, dažas visai raksturīgas vienkāršāko kustību shēmas jostās.

44. att. Ikvienas jostas raksts – kustība

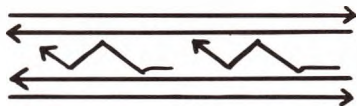
Taču sastopami arī daudzi sarežģītāki gadījumi, kuros ietverta īsta kustību polifonija, kas balstīta grafiskajā un krāsu ritmiskā, piem., Krustpils pagasta austajās jostās.

Jostu vairumam kustība no sāniem iegrožota ar spēcīgu noslēdzošu joslu (vai jostīņu), kas liecina par pašdisciplīnas, pašierobežošanās atzišanu. Izņēmums, jādodomā, ir, piem., Kačānovas pagasta jostas, kur atteikšanos no rīdzes (sānu robežlinijas) var pamatot kā speciālu ritma gadījumus. Tā saistīta ne tikai ar citu estētisko izjūtu, bet arī ar pilnīgi citu jostas auduma rakstu pinumu (45. att.). Šīm jostām pašierobežošanās nav konstatējama vispār, turklāt pati jostas auduma struktūra norāda, ka šajā gadījumā raksts jāskata nevis plaknē, bet kā rotējošs ap centrālo garenasi.

45. att. Pinuma raksts apliecas un rote.

Ir arī kāds savdabīgs pretēji ievirzīts gadījums – Annas pagasta jostā (kur kustības var tulkot kā parādīts 46. attēlā) malējais ierobežojums ir tik spēcīgs, ka vizuāli spiež uz iekšējo vidējo rakstu, kam ir tieksme sadrupt. Rotācijas un spirālveida ritma kāpums grūti uztverams. Īpatni, ka šeit vērojama neliela asimetrijas klātbūtne centrālajā daļā. (Kļūda aužot vai zīmējot?)

46. att. Kļūdas vai bojājuma radīta asimetrija

No vienkāršas lineāras kustības līdz strukturēta procesa un dinamiskās harmonijas idejām

[65. l.; 159. lpp.]

a

[65. l.; 159. lpp.]

b

[69. l.; XLVI.453-2.3]

d

[69. l.; XLVI.453-2.3]

e

[65. l.; 159. lpp.]

c

47. att. Jostas: a – Jaunpiebalga, 19. gs. 2. puse, b – Vecpiebalga, 19. gs. 1. puse, c, d – Kačanovas pagasts, e – Annas pagasts. Katrā no šīm jostām var nolasiēt kādu kustības ideju.

Tomēr vairumā gadījumu kustība jostas platumā tiek organizēta kā iekšēji pašsaturošā, disciplinēta un malu norobežojumam ir vairāk vizuālas nobeigtības, robežu iezīmēšanas, nevis spēku savaldīšanas nolūks.

Ļoti krāšņas un interesantas ir trīs joslu jostas Krustpils pagastā, kas kompozicionāli atgādina vienkāršo trīs virzienu jostu kuplinātu variantu. Šeit katra josla ir visai patstāvīga (savrupa), un starp tām gandrīz vienmēr tiek ieviesta kāda starpforma (starpjosla). Atkal izņēmumu sastopam tajā pašā Annas pagastā. Jostā (47. att.) neitrālā starpforma ir vibrējoša, joslu nodalījums nav uzsvērts un skatiens viegli pārslid kā jostas garenvirzienā, tā platumā. Visos gadījumos ievērota centrālā simetrija. Bet par citiem kustību veidiem jostās – nedaudz vēlāk.

Kustība – pati vispārīgākā kādas mainības izpausme. Daudzos gadījumos tā pavadā citu sarežģītāku ideju «pierakstus» rakstā. Tā, piem., uz Kazdangas pagasta cērvēs (sprēslicās) (49. a att.) viens un tas pats raksta elements «saulīte» atkārtojas trīs reizes pakāpeniski samazinātos lielumos. Tas ir kustības sarežģīts gadījums, jo notiek mēroga maiņa – viena zīme trīs dažādos mērogos. Lidzīgu mēroga maiņas ideju varam konstatēt arī kādā Jaunauces pagasta lāpstiņā un, piem., dažās kustīgās griestu rotājumu konstrukcijās – puzuros, križos –, kuru izveidē izmantotas četras, dažkārt sešas utt. vienādas formas un konstrukcijas figūras cita par citu mazāka.

Mēroga maiņas ideja ir ļoti nozīmīga. Attīstot to, mēs varam atļauties maza izmēra ornamentālo zīmi, kas saglabājusies, piem., kādā jostā vai seģenē, palielināt līdz vēlamiem izmēriem kaut vai 10 vai 100 reižu, ja tas būtu nepieciešams kādiem atzīstamiem nolūkiem. Minētie piemēri liecina, ka mūsu senči apjautuši (zinājuši) dažādu mērogu vienlaicīgas pastāvēšanas sakarības telpā. Vienojošais, caurejošais ir pati zīme, tās uzbūve – struktūra. Mēroga maiņas iespēja it kā «atkausē» ornamentu. Rakstos iemūžinātais liels vairs nav vienīgais pieļaujama. Raksta zīme atbrivojas no tiešas saistības ar rotāto virsmu, tās izmēriem un atgriežas savā vispārīgajā, universālajā pašvērtības stāvoklī.

Cita tikpat nozīmīga ideja, kas ietverta «Latvju rakstos» un saistīta ar kustību, ir ideja par iespēju ornamentam plaknē pārtapt vai transformēties par telpisku ornamentu, t.i., iegūt (atgūt) trešo dimensiju. Šādas idejas aizsākumu var saskatīt Vidzemes segās joslu raksta šatierī. Šeit krāsu joslu pakāpeniskā pāreja no tumšā uz gaišo, no viena toņa uz citu veido izteiktu telpas ilūziju, ko vēl vairāk pastiprina blakus esošie tumšie lokālo toņu laukumi un atsevišķi sīkāki gaismas akcenti (50. att.).

Nepārprotama telpiska ilūzija saskatāma Lēdmanes pagasta sievas cepures rakstā (48. att.). Silto, auksto un vienlaikus gaišo, tumšo krāsu attiecības rada asociācijas gan ar saules pielietu dienu iepretī tumši zilām nakts debesīm, gan ar telpisku viziju, kuras priekšplānā silts un mājīgs tuvums kontrastē ar bezgalīgu un bezkaislīgu viņsaules tālumu. Telpa un gaisma šeit tēlotas apzināti, jo tās sasaucas ar raksta simboliskajām nozīmēm.

48. att. Sievas cepures raksta fragments. Lēdmanes pagasts

[69. II, XXXIII 326°]

Taču telpiskais vai telpas raksts pastāv arī neatkarīgi no plaknes. Tā ir katra cilvēka, ļaužu kopas, sabiedrības, tautas kultūrā apgūtās teritorijas telpiskās organizācijas pakāpe – kvalitāte. Šāds organizētas, sakārtotas (vai arī nesakārtotas) telpas raksts piemīt katrai telpai un sistēmai.

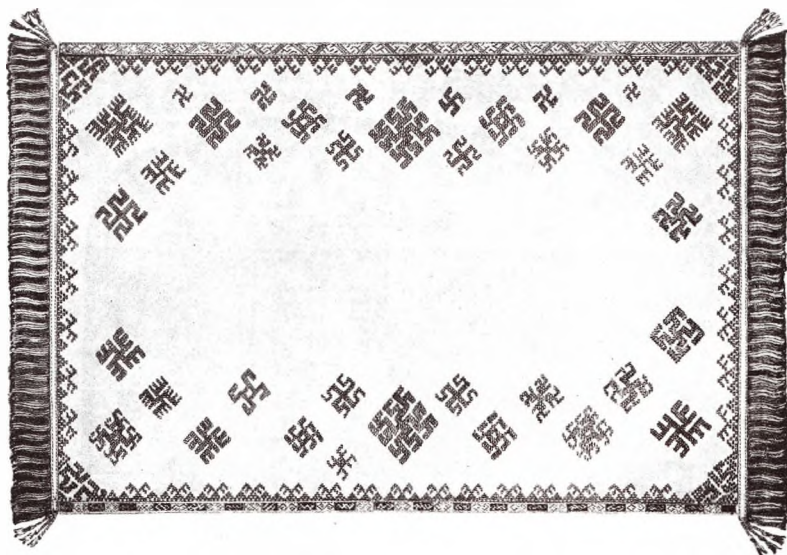
b

c

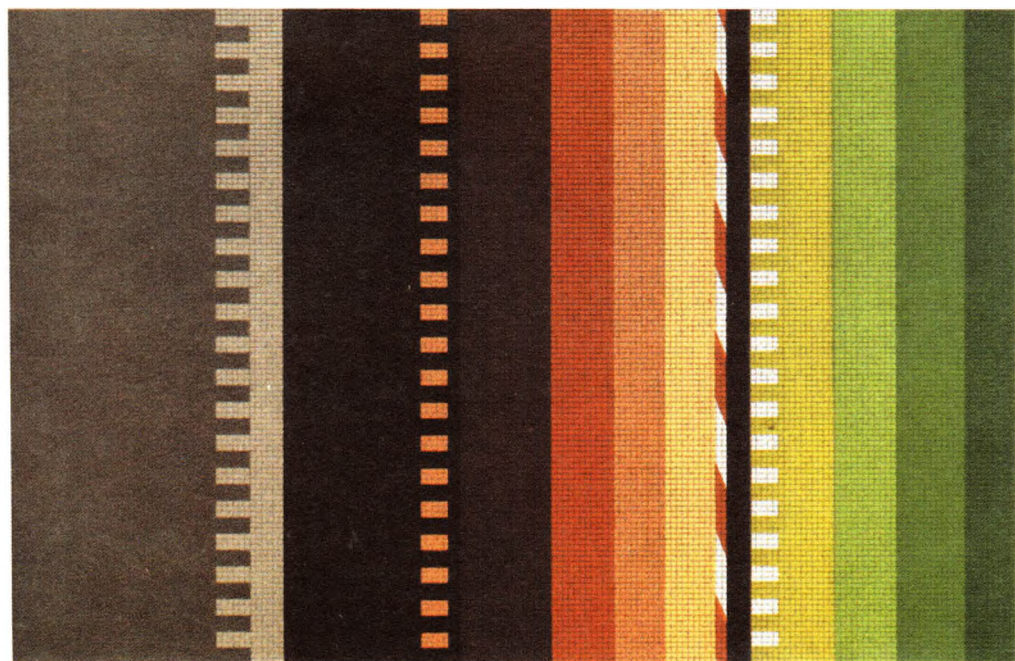
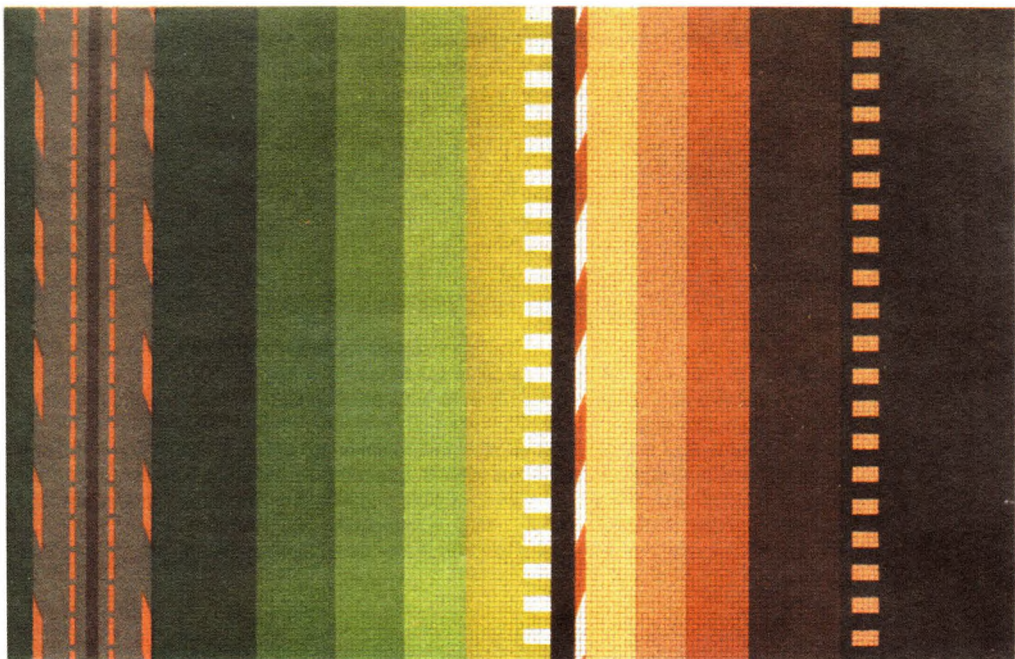

d

e [28.85.37.10]

49. att. Baltu debesis viss griežas: a – vienas un tās pašas zīmes mēroga maiņas piemērs (cērve, Kazdangas pagasts), b – saskatāma analogija ar zibens izlādes fraktājiem – robežjosla starp haosu (nejaušību) un likumsakarību (Lielvārdes josta, 19. gs.), c, d – saskatāma analogija ar papardes lapas robainajām malām (Lielvārdes josta, 19. gs.), e – sagša (Stāmeriena, 12. gs., V. Ģintera rekonstrukcija).

50. att. Gultas segas raksts. Zeltiņu pagasts. Telpiska dziļuma sajutas piemers

[69. II, XXIV.232^a]

Teorētiski raksta zīmes un ritmi ietver sevī kādreiz telpiski pastāvējušo, pārdzīvoto un izprasto. Rakstā un raksta zīmē telpiskā parādība vai objekts – tātad telpa – transformēta uz (tās) zīmi plaknē. Savukārt mēs, lai atjaunotu zudušo saikni, varam izdarīt pretējo un kā laika spoguļi zīmē kodēto raksta struktūru izvērst telpā.

Būtībā tā jau arī notiek. Seno telpisko struktūru pārmantojamība apliecina ar šo tradīciju saistītās domāšanas un pasaules izjūtas noturību. Seno telpisko struktūru zaudēšana, nomaina vai sabrukums liecina par pretējo. Tātad pats nozīmīgākais šādā gadījumā ir pati raksta struktūra, kas liecina par noteiktu telpiskās organizācijas līmeni vai tipu.

Katra kultūra savā laikā atrod savas attiecības, savus samērus starp organizējošo un graujošo, starp radošo un ārdošo un – mūsu tēmas ietvaros – starp strukturālo un destruktīvo, tātad starp tradīciju un novatorismu, starp savējo un svešo, paaudžu gaitā nostiprinot katrai tautai – nācijai vajadzīgāko.

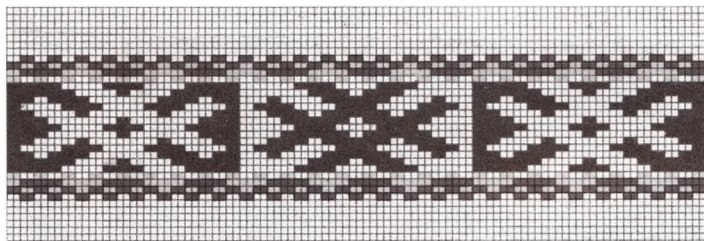
Reālajā kultūrvīdē šodien redzamas visciešākās telpisko struktūru, sociālo attiecību un cilvēku domāšanas veida savstarpējās sakarības.

Vēl viena interesanta raksta uzbūves kvalitāte ir īpašās zīmējuma (zīmes) un fona savstarpējās attiecībās.

Uzmanīgāk aplūkojot mūsu rakstus, ievērosim arī to, ka tad, ja atbrīvojamiem no prāta diktētiem pieņēmumiem, dažādām uztveri sašaurinošām klišejām, kas ornamentu saprot kā plakanu u.c., pēkšņi atklājas, ka raksts vienmēr ir bijis telpisks, jo zīme un fons vienmēr nostājas dažādās optiskās attāluma attiecībās.

Kā raksturīgākos var minēt šādus gadījumus, kas atšķiras pēc savstarpējās aktivitātes pakāpes.

Pirmais, pats izplatītākais – fons mierīgs, tas ir vai nu gaišs, vai tumšs, asociējas ar dienas vai nakts debesīm, ar cilvēka iekšējās apziņas ekrānu.

Prievītes raksta fragments. Dignājas pagasts

98 2. KOOLV.36P6

Otrais – arī fona siluets veido zīmi: gaišo un tumšo laukumu attiecības ir tādas, ka tie kalpo viens otram kā savstarpēji saļautas matricas vai veidnes. Piemēram, Nicas pagasta jostas vidējās daļas rakstā sarkanie un baltie laukumi viens otru nosaka – veido.

Jostiņas raksta fragments. Nicas pagasts

98 1. XLV.44T

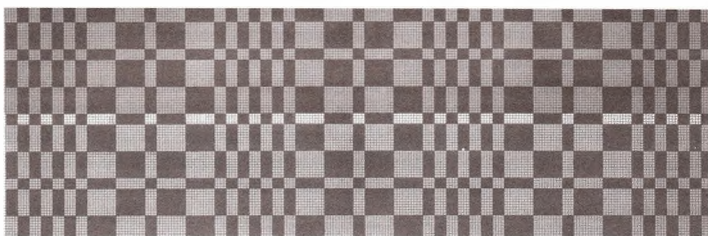
Šāds gaišo un tumšo laukumu līdzsvars rada optisku ilūziju – zīmējuma un fona savstarpējo apmaiņšanos vietām, kā tas ir kādā citā rakstā.

Jostas fragments. Prauliena, 19. gs. vldus

[65. l.; 252 lpp.]

Veidojas nepārtrauktas pulsācijas, gaišo un tumšo laukumu (nakts un dienas, smalko un raupjo vibrāciju) savstarpējas iedarbes un cikliskas nomaiņas efekts, kā tas ir, piemēram, Turlavas pagasta gultas segas rakstā vai dažos cimdu rakstos [71.; tab. XXII]. Visbiežāk ir tā, ka zīmējumā ir viena, bet fonā – cita zīme. Zīmes burtiski saākējas viena ar otru, tādējādi arī šādā veidā apliecinot vienu no pasaules simetriskās uzbūves likumbām.

Gultas segas raksta fragments. Turlavas pagasts

[69. l.; XXIV.234]

Tomēr visai bieži sastopami gadījumi, kad zīmējumā un fonā redzama precīzi viena un tā pati raksta zīme.

[65. l.; 255. lpp.]

a

[65. l.; 68. lpp.]

b

51. att. Jostas: a – Prauliena, 19. gs. vldus, b – Matīši, 19. gs. vldus

Anete Karlsonē šo likumību dēvē par «līdzsvara principu». [83.; 229. lpp.] Šo līdzsvara ideju viņa apskata ļoti vispusīgi, konkrēti analizēdama galvenos raksta tipus jostās. «Līdzsvara princips neizpaužas tikai tumšo un gaišo posmu kārtojumā. Daudz plašāk to pārstāv «pozitīvi negatīvu» raksta elementu pamišs kārtojums joslā.» Un noteicošais, kā uzsvēr autore, ir «laukumu attiecības optiskais līdzsvars».

Kā liecina Anetes Karlsones analīze [83.; 2. lpp.], līdzsvara princips ir «ilgstoši lietots un pārstāv senu tradīciju». Kas noteicis šo tradīciju? Nenoliedzami, vistiešāk tā saistāma kā ar aušanas tehniku, tā arī ar cilvēku gaumi, pasaules uztveri un izpratni. Paskatoties uz šiem simetrijas un līdzsvara principiem caur kustības radīto iespaidu prizmu, var teikt, ka pasaule rakstā ir mūžīgā dinamiskā līdzsvarā – pārveidojoties no viena stāvokļa citā utt....

Kustības nozīme pasaules un līdz ar to raksta izpratnē ir visaptveroša. Viena no galvenajām visur klātesošajām kustībām rakstā ir rotācija. Baltu debesis viss griežas. Raksturīgs piemērs – 12. gs. Stāmerienas sagša, kur tumši zilā debesu fonā redzami dažāda rakstura un kupluma dzeltenīgu bronzas gredzentiņu veidoti kāšu krusti, kas visi norāda uz rotāciju. Tomēr ne jau visas formas un kustības, kas vērojamas dabā, vienādi atbilstoši izsakāmas ar vienkāršām ģeometriskām formām – krustiem, apliem, līkločiem u.tml. Augstākas sarežģītības pakāpes formas un kustības, kas rodas dažādu nejaušību un haosa rezultātā, apraksta fraktāļu ģeometrija. Fraktāļu ģeometrijas objekti ir, piem., zibens izlāde, trajektorija debesis vai papardes lapas ārējā kontūra, t.i., tāda tipa parādības, kuras raksturo robežjosla, kas veidojas starp haosu un pašorganizējošām regulārām struktūrām [84.; 218. lpp.]. Visai pārsteidzoši, ka šāda līmeņa sarežģītība saskatāma arī rakstā – sarežģītajās un kuplajām zīmēm bagātajās Lielvārdes tipa u.c. jostās. Īpaši sarežģītas kustības paraugi ietverti tieši jostās. Šādu jostu galvenā pazīme – to garenvirzienā nomainās kā raksts, tā zīme. Starp šāda tipa jostām īpašu ievēribu pelna Lielvārdes jostas. Šajā darbā šīs dažādās jostas apzināti apvienotas vienā jēdzienā (tēlā), un uzmanība šobrīd pievērsta kopīgajām un pašām tipiskākajām pazīmēm, atšķirību izvērtēšanu atstājot vēlākam laikam.

Kas raksturīgs šo jostu raksta uzbūvei un struktūrai? Kā jau liela izmēra garas jostas, tās nevar aplūkot uzreiz visā garumā – nepieciešama uztvere laikā pa nelieliem posmiem. Raksts ir ļoti bagāts, pašdisciplinēts. Jostas garumā viena raksta zīme nomainās ar citu. Zīmju skaits liels, ar bagātu iekšējo uzbūvi. Vairumā gadījumu starp kuplajām zīmēm tiek lietotas pārejas zīmes – starpformas (52. att.). Tās sadala zīmju kopāpēniskās nomainības un pārveides procesu mazākos, vieglāk uztveramos patstāvīgos posmos. Katra atsevišķā zīme savā uzbūvē tik bagāta ar neskaitāmām galvenajai kopformai pakārtotām dažāda rakstura mazākām formām un zīmēm (un to skaitliskajām attiecībām), ka struktūras un procesa jēdziens šeit jāattiecinā ne tikai uz jostu kopumā, bet arī uz katru atsevišķu zīmi. Tātad esam nonākuši pie jauna skatpunkta – strukturāla zīme un process*, kas atšķiras no zīmes, kura ir vienkāršāka pēc strukturētības pakāpes un kuras simbolizētos procesus apslēpj ārēji vienkāršas formas kustība.

Vērtējot jostu kopumā, procesa attīstības virzienā (t.i., jostas garenvirzienā) varam izdalīt laika asi. Jostas platums simbolizē ik brīdī aptveramo telpu. Šādi jostā ietverti struktūras un procesa atskaites punkti sasaucas ar reāli telpiskajiem, kur telpa kā Veselums nomainās, mainās tikai tās struktūra. Savukārt laika ass nemitīgi nobīdās no pagātnes uz nākotni, bet katrā apskates punktā pauž tagadni. Pats raksturīgākais un pārsteidzošākais šajā sarežģītajā un dinamiskajā sistēmā ir tas, ka visu laiku tiek saglabāta vienota struktūras un procesa harmonija jeb līdzsvars. Gandrīz nekad jaunā zīme neienāk frontāli, t.i., uzreiz vienā rāvienā. Zīmju nomainīšana notiek ļoti pakāpeniski.

Pēc visa spriežot, mūsu priekšteči pazinūši (varbūt neformulēti, varbūt izteiktas citos jēdzienos) dinamiskas harmonijas likumības, jo, kā mēs redzam, folkloriskā kultūra kopumā (un Lielvārdes jostas ir vienas no tās liecībām) rāda nepārtrauktas aprites un atjaunotnes nodrošināta līdzsvara (šeit – harmonijas) auglīgumu.

* Nelielai atkāpei var teikt, ka struktūrai un procesam kā tādiem ir vēl viens savstarpējo attiecību aspekts. Tā ir iespēja vienu un to pašu struktūru interpretēt laikā un telpā, pārbaudīt ar dažādiem procesiem, kā arī otrādi. Viens un tas pats process var tikt realizēts dažādās struktūrās. Šāda metode varētu atklāt, piemēram, gan kādas noteiktas struktūras pilnīgi jaunas estētiskās kvalitātes, gan arī norādīt uz kāda cita procesa nepiemērotību, neatbilstību piemērojamai struktūrai. Atklātos organiskas saplūsmes un traģiskas nesaderības gadījumi. Iezīmētos iespējamās formveides virzieni. Protams, tam visam būtu galvenokārt akadēmiska, teorētiska nozīme, taču, kā zināms, bez dziļākām metodiskām atziņām un eksperimentiem arī prakse mēdz klibot. Mums jāpieņem vai jānodrošina struktūras un procesa izpausmju savstarpēja relatīva patstāvība. Dabas izpausmēs, kosmosā un cilvēkā šīs lietas nav nodalāmas, un šai izpratnei ir teorētisku modeļu raksturs. Tai pašā laikā jāuzsver, ka raksta struktūru un simbolu tulkošana ir tieši šāda interpretēšana.

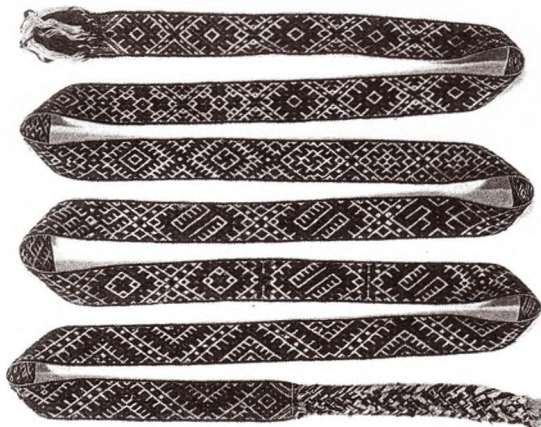
Pretstats tam būtu statisks vai stagnatīvs stāvoklis, kurš bez šādas normālas apertes ik reizi var pacelties citā (vai augstākā?) līmenī tikai revolūcijas, ekstrēma satricinājuma vai katastrofas ceļā. Diemžēl tieši dinamiskos procesus mūsdienu cilvēks pārvalda visvājāk. Dinamiskā attīstība, ar kuras izpaušmēm mūsu gadsimts ir pārbagāts, daudz biežāk ir dažādu dzīvās dabas, sabiedrības, telpiskās un garīgās vides koliziju avots nekā šīs vides harmonizētāja, pārradītāja vai atjaunotāja.

Ar iepriekš teikto Lielvārdes jostas strukturālais apraksts nebeidzas. Jāatgādina, ka tā nav viena, bet daudzas jostas – to kopskaits ir aptuveni 70 gab. Un starp visām šīm jostām ir jostu grupa, kurai raksturīga vairāk vai mazāk izvērstā, vienā attīstības guļņē virzīta simboliska zīmju secība.

T. Vinta izvirzītā hipotēze, ka Lielvārdes josta ir universālos simbolos izteikta «kosmiskā traģēdija», vērtējama kā visnotaļ pieņemama un patiesīga. Turklāt norādes uz Austrumu kultūru simboliem nemaz nav obligātas. Tāds pats šo zīmju «lasījums» izriet arī no latvju raksta simbolu nozīmēm, turklāt, izmantojot latvju rakstu simboliku, pazīstamo zīmju atrodam vairāk, un to nozīmes sakņojas kā latvju raksta struktūru kosmogonijā, tā arī atsevišķo simbolu universālajās funkcijās.

Jostā ietvertais strukturālais attīstības raksturs rāda pārsteidzošu līdzību (sakrītību) ar Visuma tapšanas scenāriju, kādu to redz mūsdienu fiziķi. Šī scenārija pamatā ir Lielā sprādziena teorija. [84.; 146. lpp.] Tās galvenā ideja: mūsdienu Visums sācies no bezgala mazas un bezgala blīvas masas, tai uzsprāgstot un izplešoties. Šo teoriju apliecina reālie Visuma novērojumi. Visums izplešas, lai pēc tam atkal kādreiz gravitētu atpakaļ. Tāda pati simbolisku notikumu ķēde saskatāma jostā. Sākumā savilkts mezgls*, dažreiz ar pušķi – Lielais sprādzienis, kas pārtop pinē un vēlāk rakstā. Mezglā ietvertas visas tālākos notikumos apskatītās līnijas (velki), kas, jostai sasniedzot noteiktu attīstības kulmināciju (jostas otrs gals), maina savas kustības (t.i., laika gaitas) virzienu atpakaļ uz sākotni. Visas zīmes pakļautas pakāpeniskai attīstības loģikai – no vienkāršākā uz sarežģītāko, no izkļiedētā, neskaidrā, miglainā uz koncentrēto, blīvo u.tml. Kā ciklisku procesu zīmes tās var lasīt arī pretējā virzienā, bet tikai abos virzienos tās ataino pilnu attīstības (pastāvēšanas) ciklu. Arī šajā mērogā Visums elpo. Tās uzvelkas un atlaižas, un pārveidojas no viena sava stāvokļa citā.

Ja jostu aplūkojam kā meditativu sistēmu, kas tā nepārprotami arī ir, tad viena no tās funkcijām izpaužas jauna «kosmiska mīta» radīšanā**. Un mēs esam šī mīta tapšanas liecinieki. Šajā skatījumā Lielvārdes josta ir pagaidām neizprastas zināšanas par Visumu. Zināšanas, kuru uzdevums ir pacelt cilvēka apziņu preti zvaigžņu gaismai, preti paplašinātai kosmiskai apziņai.

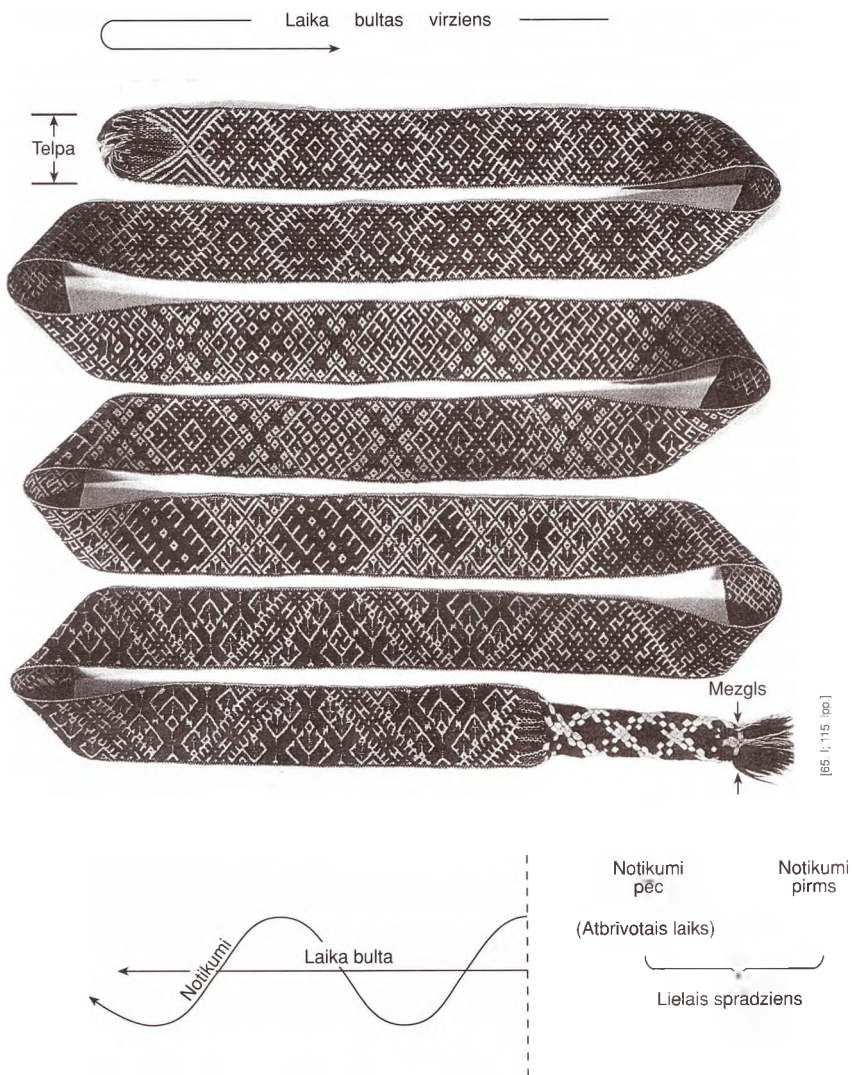
[65. l., 117. lpp.]

52. att. Viena no daudzajām Lielvārdes jostām un pārejas zīmes – starpformas

* «Mezgls» – simbols laikam, kas pirms dzimšanas ir «saliecies mezglā». Mezgls traucē norītēt kadai darbībai, saista to. Izplatīts indoeiropiešu tautu ticējums. [137.; 447. lpp.]

** Kā neatņemama šī mīta sastāvdaļa vērtējams R. Rozītes pierakstītais un publicētais vācu mistiķes Dinas Risas Lielvārdes jostas ezoteriskais tulkojums.

53. att. iespējama laika struktūra Visuma tapšanas scenārija, ja to tulkotu pēc līdzības ar Lielvārdes jostu.

STATIKAS UN DINAMIKAS PRINCIPI RAKSTĀ, TO UNIVERSĀLĀ BŪTĪBĀ

Par
divējādību,
četrvienību,
rotāciju un
spirālēm
astoņnieku
sistēmā

Statiski novietotas zīmes rakstā atradisim reti. Parasti vērojama nepārprotama vēlme un vajadzība raksta zīmes novietot tā, lai noteicošais būtu dinamisko (t.i., slīpi novietoto) elementu pārsvars par statistiskajiem (t.i., vertikāli un horizontāli novietotajiem) raksta elementiem. Kā redzams, tas ir noteiktas un apzinātas izvēles rezultāts, un tas atkarīgs no atbilstoša elementu novietojuma uztveres laukumā, kur pats galvenais ir šo elementu izsauktā sajūta skatītājā.

Tāpat par *statiskām* mēs saucam tādas formas, kas uztveres procesā saistās ar miera vai līdzsvara stāvokli, pasivitāti, pastāvīgumu, vai arī tādas, kurās neizpaužas darbība un spraigums.

Par *dinamiskām* formām saucam attiecīgi tādas, kas saistās ar atrašanos kustībā, attīstībā, saistās ar nemītīgu mainību, spraigumu, nemieru un aktivitāti.

Protams, apskatītās formas var būt gan kā viens atsevišķs elements – zīme, gan arī kā daudzu formu apvienojums lielākā kopējā formā vai kompozīcijā.

Kā redzams, statika vai dinamika nav atsevišķu formu vai zīmju nemainīgas īpašības. Tās mainās atkarībā no zīmes novietojuma un orientācijas tādā kā taisno un slīpo leņķu noteiktā enerģētisko spēku režģī (par to sīkāk skatīt turpinājumā pie Pasaules auduma zīmēm). Tas arī lielā mērā piesātina zīmes ar attiecīgo enerģētiski informatīvo lādiņu un nosaka attiecīgo formu vērtējumu kā statisku vai dinamisku, ievirza mūsu uztveri attiecīgā simbola padziļinātā izpratnē un interpretācijā.

Statikas un dinamikas principi ielikti mūsu uztveres mehānismos, tāpat kā tie sastopami dabā, visās pasaules norisēs un Visuma uzbūves modeļos. Statikai un dinamikai ir visaptveroša nozīme rakstā. Tāpat kā rakstā statika ir dinamikas pretstats (un otrādi), arī visās pasaules norisēs šīs divas polaritātes ir ar savstarpēji papildinošu komplementāru nozīmi. Rakstā statika un dinamika norāda uz procesa virzību un enerģētikas raksturu. Tie iegūst visaptverošu pamatnozīmi jebkuras ģeometriskas zīmes simboliskajā un strukturālajā interpretācijā.

Apļukosim dažas svarīgākās zīmes un to ģeometriskās formas.

Punkts – pati mazākā zīme rakstā. Punkts attiecībā pret fonu ir aktivitātes izpausme.

■ Punkts, pats palikdams mierīgs, piesaista uzmanību un ietver sevi gan vienību, gan sākumu. Tajā ir ietverta visu nākamo izpausmju formas un jaunradīšanas principu enerģija. Ir divu veidu punkti. Pirmais veids ir bez izmēriem. Tos atrodam apli vai kvadrātu centrā. Arī šāds punkts piesaista uzmanību, liek koncentrēties un ielūkoties tukšuma dziļēs. Otrs veids ir iezīmēts punkts, un rakstā tam vienmēr ir kāds, kaut neliels izmērs. Raksta grafiskajā (ideālfomu) sistēmā punkta pamatforma ir kvadrāts un tam piemīt visas, arī liela kvadrāta īpašības.

□ *Kvadrāts* – tas ir šāda maza punkta izvērsums – paplašinājums telpā. Ja kvadrāts novietots uz malas, tas rada miera un stabilitātes izjūtu – statiku, bet diagonāles (pat neievilkta veidā) norāda uz dinamiku – uz iekšējās spriedzes iespēju vai tās klātbūtni. Ja kvadrāts novietots uz stūra, tā kopforma pilnīgi pretēji rada dinamisku izjūtu, bet diagonāles – statiku. Šo kvadrāta īpašību dēļ statistiskais kvadrāts bieži kalpo kā uztveres laukuma rāmis, kā zīmju ekrāna ārējā mala, kas, pati palikdama neitrāla, izceļ šajā laukā izvietotās zīmes un viņu modelēto pasauli. Savukārt divu – statistiskā un dinamiskā – kvadrātu apvienota forma izsaka šo divu spēku un īpašību līdzsvaru.

○ *Aplis* pēc savas būtības ir paplašināts, visos telpas virzienos vienmērīgi izvērsts punkts. Ja punktā enerģija ir maksimāli saspiesta veidā, tad aplis ir šī spēka izplešanās tālākā robeža (t.sk. līdz pat bezgalībai). Attiecībā pret punktu aplis ir dinamisks un tas apvieno sevi kā izplešanās, tā rotācijas kustību vienlaicīgi. Aplis apzīmē ciklisku kustību, ciklisku enerģijas pulsāciju un laiktelpas bezgalību.

Aplis – tas ir visaptverošs veselums, kas, procesam attīstoties, sākas centrā un nemīgi paplašinās, bet, procesam satīstoties, virzās pretēji – apli sarūk un pazūd centrā. Daudzi apli apkārt vienam centram norāda uz pulsāciju, uz gadskārtas vai pieaugošas kārtas tipa procesiem. Piemēram, desmit skaitļu sistēmā, ar ko aplis ir visai cieši saistīts, tā būtu attīstība, ko var izteikt skaitļi no 1 līdz 10, tad no 11 līdz 20, tad no 21 līdz 30, no 31 līdz 40 utt. Katra attīstības kārtā (cikls) sākas ar 1, beidzas ar 10. Katra kārtā atgriežas savā sākotnē un tādējādi noslēdz attīstības apli, ko simbolizē nulle (aplis). Punkts simbolizē Veseluma kvalitatīvās iespējas, aplis – kvantitāti. Apls pret punktu attiecas kā 2 pret 1, un šai attiecībai ir būtiska nozīme visā tālākā domāšanas sistēmas attīstībā no Visuma uzbūves līdz dievizpratnei un attiecīgai zīmju simbolikai rakstā.

Aplis un kvadrāts rakstā – tie ir divi līdzinieki, kas viens otru papildina, paskaidro un visai bieži arī aizvieto, ja to prasa ģeometriskā stilistika, materiāla vai tehnoloģijas īpatnības.

Šeit gan jāuzsver, ka gan aplis, gan kvadrāts, gan arī jebkura cita zīme rakstā funkcionē ne jau savā ideālformā, t.i., matemātiski precīzā spoguļsimetrijā, bet gan tādā kā «dzīvā» veidā, kur zīmes nemīgi pakļautas nelielām deformācijām un atkāpēm no matemātiskās un ģeometriskās precizitātes. Tā, piemēram, jostā aplis patiesībā var nebūt aplis, bet gan nedaudz izstiepts ovāls, kvadrāts var pārtapt par rombu u.tml. «Dzīvā» rakstā zīmes iegūst tādu kā papildu individualitāti vai raksturu. Tas pats redzams arī dabas formās, kur ideālas spoguļsimetrijas nemaz nav, bet vērojamas nelielas atkāpes no tās. Gan koka lapas, gan cilvēka sejas puses patiesībā nav vienādas. Olas dzeltenums arī ir nedaudz nobīdīts attiecībā pret olas baltumu.

Krusts – viena no pašām svarīgākajām zīmēm mūsu rakstā. Tā ir īpaši svarīga daudzu citu zīmju vidū, jo tieši vai netieši ietilpst praktiski visu citu zīmju formās un atvasinājumos. Krusts arī izaug no punkta, izvēršot tajā ieslēptās statikas un dinamikas potences.

Krusta zīmei ir divi pamatstāvokļi – taisnais un slīpais (jeb šķērsais) stāvoklis. Jāatgādina, ka krusts ir viena no galvenajām pasaules sakārtotības zīmēm un kā tāds turas savā centrā un nemīgi rotē. Rotācijas gaitā krusts tikai īsu brīdi kavējas taisnā krusta stāvoklī – statikā, bet visu pārējo laiku pavada dinamiskā stāvoklī, pārvarēdams to telpu, kas veidojas starp vertikālā un horizontālā virzienā novilktajām līnijām (jeb telpiskajām un laika koordinātām). Statiskā krusta zīmē horizontālā līnija ir stabilitāte, bezdarbība, pasivitāte, vertikālā līnija – kustība, aktivitāte. Rotācijā šīs nozīmes no mehāniska salikuma un savrupības saplūst jaunā vektorā kā divu spēku kopsummas rezultāts un harmonizējas slīpajā – radošajā virzienā. Kā vienotas pasaules simbols krusts nevar nerotēt, jo arī pasaule (Visums) pastāv tikai dinamiskā un kustībā. «Viss Visums ir dinamiska vērpes struktūra.» [76.: 18. lpp.] Ja kāda pasaule nokļūst statiskā stāvoklī, tās pastāvēšana beidzas. Atdzimšana iespējama tikai dinamiskā jaunrades stāvoklī. Tādēļ krusta statika simbolizē arī neradošos, ārdošos spēkus, destrukciju, nāvi, viņu sauli, nebūtības un neesamības stāvokli, krusta dinamika – radošos spēkus, dzīvību, šo sauli un esamību visā tās daudzveidībā un rotācijā.

Statiskā krusta stāvoklī pasaule sarūk uz centru, it kā pamirst un, ja šis stāvoklis turpinās, iet bojā. Ja kustība (rotācija) atjaunojas, tad īslaicīgais statiskā krusta stāvoklis pielīdzinās lēcienam pāri bezdibēnim. Šādus stāvokļus mēs piedzīvojam ik dienas, kad vakarā aizmiegam, it kā īslaicīgi atslēdzoties (mūs atslēdz?) no šīs saules dinamiskajām aktivitātēm, bet no rīta atkal pamostamies. Tā ir tikpat kā īslaicīga nomiršana – nāve, kas tik tiešām var iestāties, ja mēs no rīta vairs nespētu pamosties. Taisnā un slīpā krusta zīme, tāpat kā jebkura cita abstrakta līnija vai zīme telpā, veido ap sevi noteiktu starojuma lauku, noteiktu vizuāli sajūtamā enerģētisko ietekmi. Tie visi ir reāli efekti, un to iedarbību mēs nevaram ne mainīt, ne atcelt. Tāpat mēs nevaram mainīt vai atcelt katras zīmes strukturālās jēgas jeb uzbūves ietekmi uz konkrētās zīmes simbolisko būtību. Ar šo ietekmi jāreķinās tāpat kā ar dabas, kosmosa vai Visuma uzbūves likumbām, jo tās ir savstarpēji saistītas. Līdz ar to rakstā jebkurā situācijā statiskā krusta zīme vispirms saistāma ar apstādinātu enerģiju, procesa neradošo stāvokli, bet rotējošā krusta zīme – ar atraisītu enerģiju, dzīvības spēku, procesa radošo stāvokli, attīstību un harmoniju.

Abu šo minēto krusta stāvokļu komplementaritāte – savstarpēji papildinošais raksturs un līdzsvars – ir izteikta *Saules rata* zīmē, kur abi krusti apvienojas vienas zīmes ietvaros un simbolizē daudz pilnīgāku pasaules kopainu nekā abās iepriekšējās zīmēs katrā atsevišķi. (Sikāk par to sk. pie zīmju simbolikas.)

Statika

Dinamika

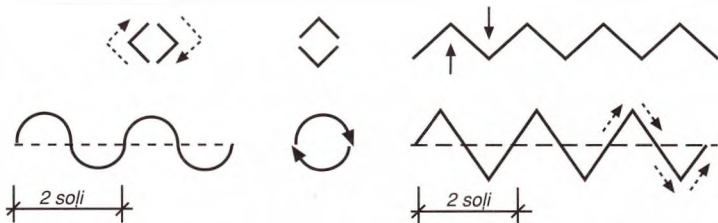

Saules rats

Šajā grāmatā tiek runāts par diviem krustiem vai viena krusta diviem stāvokļiem. Tas ir pilnīgi pamatoti, jo jāparāda, ka viena un tā pati forma var būt gan statiska, gan dinamiska. Mūsu kultūrā ir saglabājusies kāda interesanta, daļēji vēsturiski izveidojusies, daļēji izloksnēs sakņota valodas tradīcija, kas netieši norāda arī uz krusta divējādās būtības simboliku. Tā, piem., ar taisnā krusta zīmi saistās tādi vārdi kā «kristietība», «kristības», «krista māte». Bet ar taisnajam šķērsi novietoto (slīpo) krustu – latviskā tradīcija: krustabas, krustmāte, krusttēvs. Saskaņā ar šo tradīciju par krustu būtu jāsauc tikai dinamiskā rotējošā krusta zīme, bet statiskā, t.i., taisnā krusta zīme būtu jāsauc par kristu. Tātad katram stāvoklim savs vārds. To pamato arī citas šo atšķirīgo stāvokļu simboliskās un vārdā ietvertās nozīmes. Kristā gaisma «krit» atpakaļ, samazinās, krustā gaisma «krustojas», pieaug un rada. Tomēr – tā kā šodien valdošā izpratne un valodas tradīcija šīs lietas jauc vai arī neatšķir un visas šādas formas zīmes neatkarīgi no stāvokļa sauc vienā vārdā par «krustu» –, lai būtu precīzi saprasts un nepazustu lietas būtība, krusta stāvokļi papildus jāapzīmē kā «taisnais» vienā gadījumā un «slīpais» vai «šķērsu», dažreiz «zaru» – otrā gadījumā.

Trīsstūris. Tā, protams, ir ļoti nozīmīga ģeometriskā pamatforma, tomēr jāuzsver, ka trīsstūris latviešu ģeometriskā raksta sistēmā pieder nevis pie primārajām, bet gan pie sekundārajām, t.i., otrās kārtas, formām. Citiem vārdiem sakot, trīsstūris nezaug no centra, tam paplašinoties, kā tas ir ar apli, kvadrātu vai krusta zīmēm. Rakstā trīsstūris parādās tikai kā puse no kvadrāta (vai romba), kā atvasinājums no kvadrāta (vai romba), to dalot uz pusēm. Tādēļ trīsstūra simboliskā pamatnozīme rakstā ir apzīmēt pusi no kaut kāda veseluma. Tāda pati nozīme ir arī pusaplīm, kas iegūstams, dalot apli (kas arī ir Veselums) uz pusēm. [71., 18. lpp., 115.; 15. lpp.] Tātad pusaplīm ir tikpat nozīmīga forma rakstā kā trīsstūris, jo abi pārstāv kāda veseluma pusi. Skaitļos veselumu var izteikt ar 2/1. Tas nav daļskaitlis, bet gan mēra vienība un parāda, ka jebkurš veselums pāstāv šādā *div(i) vienībā*.

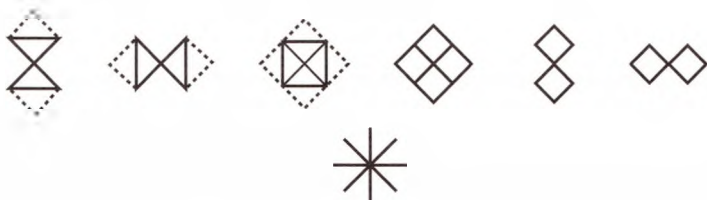

Apskatisim nedaudz sikāk šo veseluma pušu būtību ģeometriskajā rakstā. «Jau pats vārds «puse» norāda uz to, ka tā ir viena no divām (nevis trijām vai vairākām) veseluma daļām.» [91.; 4. lpp.] Un patiesi – visam ir divas puses. Ārpuse un iekšpuse, augšpuse un apakšpuse, priekšpuse un mugurpuse, kreisā pu-se un labā puse. «Šīs visas puses savstarpēji nav vienādas, bet var būt līdzīgas pēc būtības tikai kā puses.» [91 4. lpp.]

Pusaplīm vai trīsstūris kā puse norāda uz zīmē izvērstās laiktelpas enerģētiskās plūsmas virzieniem un raksturu. Mēs redzam, ka veselumu veido divas puses, divi

plūsmas soļi. Un tikai pēc 2 soļiem notiek viena tapšana – noslēdzas kustības aplis. Šādā tapšanas aplī katrai laika vai telpas pusītei raksturīgs savs kustības virziens, kas viens bez otra nepastāv.

Tas ir kaut kas līdzīgs nemitīgai ieelpai un izelpai. Un tikai šo divu pusiņu noietie soļi veido vienu cikliskās norises mērvienību. Piemēram: diena – nakts, doma – vārds, cēloņi – sekas un citas izpausmes. Tātad visur ir 2 puses – divvienības vai divējādības. Bet, tā kā katras 2 puses var būt vērstas savstarpēji perpendikulāros virzienos, veidojas tā sauktā četrvienības vai astoņnieka sistēma. [74.] Šīs sistēmas galvenās pamatformas rakstā izskatās šādi:

Astoņnieka sistēmas simbols

Kā redzams, *četrvienība* ielikta jau vismazākajā raksta elementa zīmē – punktā. To veido kvadrāta četras malas un krusta zīmes četri, bet rotācijā astoņi zari. Pēc citām pazīmēm skatot, tie ir divi astoņnieki (simetriski dubultotas spirāles), kas satiekas (krustojas) norises centrā, savstarpēji viens otru papildinādami.

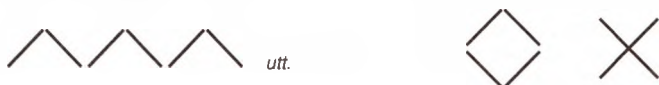
«Četri» kā simbolisks skaitlis cieši saistīts ar ļoti senām zināšanām par četriem Pasaules pamatelementiem – Zemi, Ūdeni, Gaisu un Uguni. Mūsdienų dabaszinātnēs tas atbilst koncepcijai par vielas 4 agregātstāvokļiem – ciets, šķidr, gāzveida un plazma. Skaitlim «četri» ir īpaša nozīme arī sākotnējo skaitļu rindā, jo pirmo četru mazāko veselo skaitļu summa: $1+2+3+4=10$. Tātad tas jau ietver pirmās tapšanas kārtas pilnību – vienību. Tāpēc mēs varam runāt par kvadrāta *četrvienību*. Šīs filozofijas saknes ietiecas vismaz 570 līdz 500 gadus pirms Kristus dzimšanas, kad sengrieķu matemātiķis Pitagors starp pārējiem skaitļiem izcēla tieši skaitļa «četri» mistēriju, kas viņam simbolizēja pilnību, vienību starp Debesīm un Zemi, taisnību un mūžīgi plūstošās radīšanas avotu. [84.; 292. lpp.]

Četrvienība kosmosā pazīstama četru fundamentālu mijiedarbības spēku veidā: gravitācija, elektromagnētisms, vājie un stiprie kodolu mijiedarbības spēki. Vielas atomu un molekulu uzbūves līmenī tie ir četri kvantu skaitļi, bet bioloģijā DNS molekulās ģenētiskā informācija tiek kodēta četrzīmju alfabētā, kura «burtus» veido četras nukleīnskābju bāzes: adenīns (A), guanīns (G), timīns (T), citozīns (C). [84.; 447. lpp.]

Lai kur mēs arī atrastos, vienmēr un visur četrvienība atspoguļojas arī mūsu tiešajā pieredzē kā 4 debespuses, kā 4 gadalaiki, kā 4 cilvēka mūža posmi, kā 4 diennakts laiki, kā 4 Mēness cikla fāzes.

Pētnieki un teorētiķi saskata 4 stadijas arī ikvienā jaunrades procesā: piesātināšanās, inkubācija, pēkšņa apgaismība (atklāsme) un verifikācija, t.i., intuitīvās idejas pārbaude aprēķinos vai eksperimentos. [84.; 344. lpp.] Protams, pats galvenais – četrdimensionāls (četrvienīgs) ir pats Kosmos. [84.; 144. lpp.]

Četrvienības sakarā jāpiemin vēl kāda ģeometriskā zīme. Tā rodas, veselumu dalot ar četri vai pusi dalot vēlreiz uz pusēm. Līdz ar to iegūstam četrvienības «mazāko» jeb, precīzāk izsakoties, ceturtdaļas zīmi. Ģeometrijā šī zīme ir slīpa līnija – taisnes nogrieznis – un rakstā tai ir patstāvīga simboliska nozīme. Kā ceturtdaļa no veseluma tā norāda uz kādu no četrvienības posmiem: spēkiem, elementiem, telpiskām pusēm vai kustības stadijām. Pēc sava novietojuma slīpā līnija var ieņemt šādus stāvokļus un izkārtoties līkoci, aplī vai arī dinamiskajā šķērsu krustā:

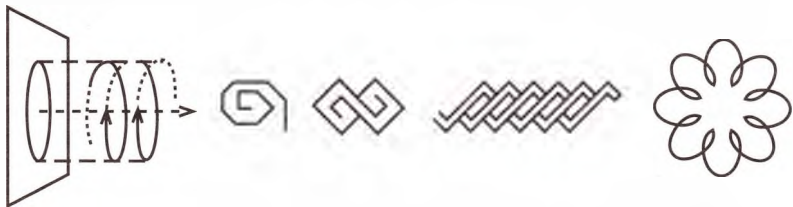
Slīpā līnija vienmēr ir dinamiska attiecībā pret vertikālo vai horizontālo līniju, un vienmēr tā ir pārvietošanās – kustība no kāda viena esamības līmeņa uz kādu citu esamības līmeni. Slīpās līnijas pamatnosaukums varētu būt «*kāpnēs*». Šķiet, tas izriet arī no V. Klētnieka sniegtajiem piemēriem [29.: 32. lpp.], kā arī norāda uz šīs līnijas simbolisko būtību – atspoguļot kustību divu koordinātu radītajā telpā. Var arī saprast to kā divu savstarpējas mijiedarbības spēku radītu rezultātu. *Kāpnēs* – tas taču nozīmē kāpt un nest. Katrai no šīm darbībām ir savs kustības un spēku pielikšanas virziens, kas kopumā rada trešo summējošo virzienu.

Savukārt pati dinamiskā attiecība šeit var būt gan kāpjjoša, gan krītoša, t.i., uz augšu vai uz leju ejoša.

Runājot par zīmēm, mēs nemitīgi runājam un domājam par kustību, tās vienkāršākām un arī ļoti sarežģītām formām, lai pietuvotos dabas procesu izpratnei un tie kļūtu uzskatāmāki mūsu uztverei. Viens no fenomeniem, kas prasa papildu iedziļināšanos, ir rotācijas kustība, tās cikliskums dabā un atspoguļojums ģeometriskajās zīmēs.

Jebkurai cikliskai parādībai ir savs sākums, vidus un beigas. Jebkura cikliska parādība sākas no punkta, izplatās, izvēršas un attīstās (jeb diferencējas), tad saspiežas un sarūk – izzūd atkal punktā. Šāda aina vienādā mērā piemērojama kā viena cilvēka (mikrokosmos), tā visas pasaules – Visuma dzīvei (makrokosmos). [89.: 15. lpp.] Tomēr sākuma un beigu punkti nekad nesakrīt, jo vienmēr tie ir nobīdīti laikā. Tikai plakanā divu dimensiju pasaulē (attēlu plaknē) cikliska kustība iet pa apli. Četrū dimensiju laiktelpas pasaulē jebkurš apļojums, jebkura rotācija pārtop *spirālē jeb vitnē*.

Rotācija pa spirāli jeb vitni nozīmē mūžīgu kustību, jo tā var turpināties bezgalīgi. Protams, mūsu ģeometriskā zīmju valodā šī bezgalība ir ierobežota un pakļauta raksta izteiksmes līdzekļu nosacītībai. Tikai šo ierobežojumu un nosacītības dēļ bezgalība ir pieejama mūsu uztverei un apjēgsmei. Tātad ikdienišķajā pasaulē, tai skaitā ģeometriskajās zīmēs, spirāle ir galīga. Tomēr būtiskais saglabājas. Spirāles struktūra ieskicē kustības virzību un organizāciju, simboliski atsedz procesa būtību attiecīgajā laiktelpas sadaļā. Četr-

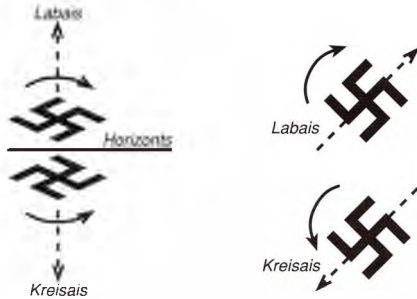
dimensiju laiktelpā spirāle izpaužas kā virpulis apkārt sev un sevī. Tās tiešie analogi dabā novērojami ūdens un gaisa virpuļos – ūdenī tas būtu atvars, bet gaisā vertikāla vērpete (virpuļviesuļi), kam nav ne sākuma, ne gala. Šāds sfērisks virpulis rada gan pats savu centru, gan arī «Veselum» (ārējās robežas), turklāt vērojama savstarpēja centra un perifērijas aizvietojamība laika gaitā. Šo īpašību dēļ atvarā ierauts priekšmets nepaliek dzelmē, tas tiek iznests atvara perifērijā, kur ūdens riņķojums to atkal tuvina atvara – spirāles centram utt. Tāda pati kustība notiek ar gaisa vērpētē ierautajām smiltīm un citiem priekšmetiem vai tējas biežumiem glāzē, ja tos iegriežam. Tomēr arī visparastākā divu dimensiju spirāle (plakne) ietver telpiskās spirāles būtību raksturojošās

īpašības. Spirāle plāknē sākas, aiziet no sava sākuma un tajā pašā laikā atgriežas pie savas sākotnes. Šāda spirāle «iemieso sevi izplešanās un saspiēšanās principu, mainot ātrumu un potenciālu, lai vienlaicīgi kustētos divos virzienos, virzoties uz divām galējībām, kas ietilpst viena otrā». [89.; 9. lpp.]

Katra spirāle savā kustībā saistīta ar noteiktu izvēli. Tā var rotēt vai nu pa labi, vai arī pa kreisi, un vienlaicīgi, ja tā izpaužas kā kustība četrdimensiju laiktelpas pasaulē, tā var vīties (virzīties) uz augšu vai uz leju, kā arī pa labi, pa kreisi utt.

Labo vai kreiso rotācijas virzienu vītnei mēs varam noteikt tikai attiecībā pret tās attīstības kopējā virziena asi atkarībā no mūsu izvēlētas orientācijas sistēmas vai transcendesces skatu punkta.

Rotācijas virziens vienmēr bijis saistīts arī ar tā vērtējumu. Virziens pa labi, kā jau liecina šī vārda sakne, parasti tiek atzīts par labvēlīgu. Tas simbolizē attīstību, jo sakrīt ar Saules gaitu pie debesīm, ja skatāmies uz to no mūsu platuma grādiem. Šajā virzienā iekārtota arī pulksteņa rādītāju kustība. Kustība «pa Saulei» ir daudzu tradicionālās kultūras tradīciju pamatā, ko atspoguļo mūsu dainas, valoda, dejas. Dzīvot «pa Saulei» nozīmē dzīvot saskaņā ar dabas ritmiem, kuru noteikšanā Saulei

ir visbūtiskākā loma. Taču tā nav tikai fiziska saskaņa, tā ir arī ētiska saskaņa ar visu dzīvo radību un Pasaules kārtību. Darīt labu – tā ir Dainu pamatdoma.

Līdz ar to pretējais virziens – kreisā rotācija – norāda uz procesiem, kas virzās pretējā virzienā: no kārtības un saskaņas uz haosu, no attīstības uz satīstību, no apzinīgas pasaules pašizziņas uz bezapziņas stāvokļiem. No Dainām izriet – darīt ļaunu nozīmē Pasauli kavēt, ārdīt, postīt.

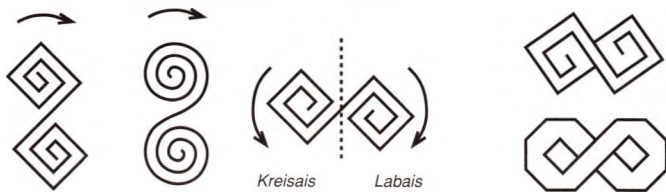
Akadēmiķi G. I. Šipovs un A. E. Akimovs savā fizikālā vakuuma un torsionu (vērpes) lauku teorijā Visuma uzbūvi un pastāvēšanu modelē un skaidro kā nemitīgu vissīkāko informatīvi enerģētisko daļiņu rotāciju (spinu). Šādas rotācijas radīts lauks piemīt gan cilvēkam, gan līnijai uz papīra, gan debesu ķermeņiem u.c. Arī viņu skatījumā labais rotācijas virziens ir labvēlīgs cilvēks, kreisais – nelabvēlīgs. [76.] E. Muldašovs grāmatā «No kā mēs esam cēlušies», rakstodams par cilvēces genofondu, saka: «Labestība dod labo rotāciju, ļaunums – kreiso.»

Tā kā reālajā pasaulē mūs apņem dažādi starojumi un mēs esam saistīti ar ļoti daudziem dažādas rotācijas procesiem, kopaina veidojas visai sarežģīta. Turklāt tas, kas var būt stimulējams domu vai emociju pasaulē, var izrādīties pilnīgi nevēlams fiziskajā pasaulē. Ir taču bieži tādi gadījumi, kad procesu labāk kavēt nekā stimulēt (piemēram, ja ir aizdomas par ļaundabīgo audzēju – vēzi). Arī tad, ja dzīvojam «pa Saulei», katrs process piedzīvo kā savu attīstības, tā satīstības pusi pilnā vienas tapšanas ciklā. Tātad, dziļāk lūkojot, mums vienmēr jāreķinās ar ciklisko procesu rotācijas diviem virzieniem. Svarīgi tikai – uz kādām realitātes izpausmēm tie tiek attiecināti. Tātad, lai arī var teikt, ka mēs dzīvojam Pasaulē, ko varētu saukt par pārsvarā labās rotācijas Pasauli, tās reālā kultūrainā nav ne tik tieša, ne shematiska, bet drīzāk gan daudzveidīga. Salīdzinot dažādu pasaules tautu reālās kultūrtradīcijas, atradīsim daudzus atšķirīgus elementus. Tā, piemēram, kā novērots, latvieši, lietuvieši, franči, indieši apkārt ugunij un apkārt deju zālei iet preti Saulei. Slāvi, igauņi, somi, uģri, manti tieši pretēji – pa Saulei.

Izrādās, ka ļoti svarīga ir ne tikai mūsu domāšana (tās tradīcijas un vērtību sistēma), bet arī ģeogrāfiskā vieta uz Zemes, kurā mēs atrodamies. Katrā atšķirīgā zemeslodes punktā realitāte, atklājot kopīgos Visuma pastāvēšanas likumus, izpaužīsies nedaudz atšķirīgi, bet reizēm pat ar pretēju zīmi. Jo tas, kas ir labs uz ekvatora, nez vai nu būs vienādi labs un noderīgs Ziemeļpolā. Kreisās un labās rotācijas virziena vērtējums saistās arī ar reālo tautu izdzīvošanu un kultūrpieredzi ilgstošā vēsturiskā skatījumā. Tomēr ne mazāk svarīgs ir arī tas garīgās apziņas līmenis, kurā mēs atrodamies, kurā aptveram un iz-

zinām pasauli. Cilvēciskā apziņa un Visuma reālījas – tās ir divas veseluma puses, kas atrodas noteiktās simetrijas attiecībās. Tās mēs varam novērot ikvienā laiktelpas procesā, kura dalībnieki sevi apzinās. Tā ir savdabīga Vienības un Veseluma dubultošanās, kurā Zeme atspoguļo Debesis, cilvēciskā apziņa – Visuma inteliģenci vai augstāko Dieva padomu, subjekts, kurš vēro un izzina objektu, – pats sevi. Kā redzams, simetrijas likumi ir visaptveroši un tie attiecas kā uz četrdimensijas laiktelpas izpausmēm, tā arī uz izpausmēm, kas aptver un atspoguļo arī citas paralēlās pasaules vai antipasaules.

Simetrija, protams, attiecas arī uz spirālisko procesu griešanās virzieniem. Ja šajā pasaulē procesiem pārsvarā ir labais griešanās virziens, tad, šķērsojot šīs pasaules telpiskās dimensijas [89.; 9. lpp.], procesi iegūst pretējo – kreiso griešanās virzienu. Līdz ar to realizējas viena no pasaules uzbūves fundamentālām prasībām – simetrija. Lieta tāda, ka jebkurš no sākotnēji izvēlētiem kustības virzieniem pats par sevi ir asimetrisks attiecībā pret pilnu un Veselumā noslēgtu attīstības ciklu. Šādā pilnā – simetriski dubultotā – Veselumā rotācija piedzīvo divus savstarpēji pretējus griešanās virzienus. Turklāt «reālā» laika ass (laika bulta) savu virzienu nemaina. [90.; 142. lpp.]

Viss Visums ir dinamiska vērpes struktūra. [76.] Un, ja ģeometriskajā rakstā aplis kā zīme simbolizē visaptverošu veselumu un bezgalību, tad savērpts aplis simbolizē pašu vērpes kustību – spirāli, kā arī tās rezultātā izveidojušos simetriski dubultoto pasauli – tās Veselumu un bezgalību. Tā ir pilnīgi jauna zīme, kas pēc savas kopformas (silueta – apveida) un tēlainajām asociācijām ir gan astoņnieks (t.sk. cipars «astoņi»), gan telpā savērpta lente (*Mēbiusa lente*), gan arī divas simetriskas viena otrā pārplūstošas un pretējos virzienos rotējošas spirāles vai apli.

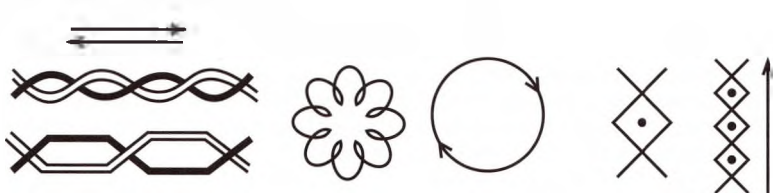
Mēbiusa lente ir viens no vispārattītiem galīgās, noslēgtās telpas simboliem. Šāda telpa ir galīga un reizē bezgalīga, nebeidzama. Savukārt horizontāls astoņnieks ir matemātiskās bezgalības simbols. Tomēr no filozofiskā aspekta «ne laiks, ne telpa nav bezgalīgi. Pasaulei ir sākums gan laikā, gan telpā, tā ir nevis bezgalīga, bet galīga.» [84.; 142. lpp.] Tas ir tieši tāpat, kā to rāda ģeometriskais raksts, un par to mēs runājam šīs sadaļas sākumā, kad apskatījām kustības bezgalību un ģeometriskos simbolu valodas nosacītību un ierobežojumus jeb galīgumu.

Rotējošas spirāles līdzinieks dabā ir saritinājusies čūska. Tā var izlocīties pa labi, pa kreisi dažādos likloču rakstos un apļos. Tā var arī ierotīties vienlaicīgi divos pretējos virzienos, nemanāmi slīdēt un vīties pa spirāli kā ūdens plūsma, kā «laika vilnis» [74.], kā mūžība. No šejienes arī šīs zīmes simboliskais nosaukums rakstā – «ierotītais Zalktis». Ierotītā Zalkša zīme pēc savas struktūras, simboliskā tulkojuma un filozofiskās nozīmes ir tiešs analogs senķīniešu Dao in un jan pretmetu savstarpēji papildinošās divējādības sim-

bolam. Tātad spirāle kā vērpes kustības un simetriski dubultotas pasaules simbols var tikt izteikta ļoti izvērsta formā, piemēram, ierotītā Zalkša zīmē. Taču to var izteikt arī ļoti vispārīgā un neizvērstā formā, piemēram, no diviem simetriskiem kvadrātiem vai apliem izveidojies astoņnieks. Tas var būt gan savērpts aplis, gan arī neierotītā Zalkša zīme, kas tikai iesāk vērpes kustību, ievirza, bet nebeidz to.

Mūsu ģeometriskajā rakstā šādas formas attīstās gan pa vertikāli, gan horizontāli, dažkārt arī abos slīpi vērstajos virzienos – diagonālē pa labi un diagonālē pa kreisi, pakļaujoties raksta sākotnējo pamatformu virzieniem četrvienības sistēmā. Vertikālais virziens norāda uz sadarbī opozīcijā augša – apakša, ziemeļi – dienvidi u.tml. Horizontālais virziens norāda uz sadarbī opozīcijā kreisais – labais, rietumi – austrumi u.tml. Par visu šo dažādo virzienu apzināto un neapzināto nozīmi un simboliku sīkāk būs runa nodaļā par pasaules modeļiem latvju rakstā, kur šo simbolu nozīmes skatītas arī laika ass virzienā kā pagātne, tagadne, nākotne utt.

Raksturīgi, ka visas spirāles dabā pakļautas t.s. sfērisko virpuļu likumiem. Šie likumi ir dažādo spirālisko procesu, to dažādo formu kopsaucējs vēl smalkākā, vēl universālākā līmenī. [89.; 8. lpp.] Zinātnē tie tiek saukti par virpuļgredzeniem, un tos var novērot visnegaidītāko dabas formu izveidē, kaut arī pirmajā brīdī šķiet, ka tās nekādi nav savā starpā saistītas.

Sfērisko virpuļu tiešie analogi dabā saskatāmi ūdens un gaisa stabila tecējuma un plūdma formās. Sfēriskais virpulis izskatās kā pirmatnēja impulsa radīta arhetipiska kustība un augšana, kas, izlauzoties no viena pastāvēšanas līmeņa uz citu hierahijas un pastāvēšanas līmeni, pieņem sēnes, embrija vai smadzeņu formu. Tā ir impulsīva izrāviens kustība, kas vērstā pret sevi, pret (uz) savu sākotni. [89.; 8. lpp.] Arī ūdens burbuļi, dažādi izplūstošo dūmu gredzeni, vulkānisko izvirdumu u.c. formas saistāmas ar šo spirālisko kustību formu. Mūsu rakstā sfēriskos virpuļus simbolizē šādas zīmes:

Parasti tās tiek saistītas tikai ar Austras koka (Pasaules koka) zaru un Mēness zīmju simboliku. Taču, kā liecina viss iepriekš teiktais, šis nozīmju loks patiesībā ir daudz plašāks.

Sfēriskā virpuļa zīmēs labās un kreisās puses rotācija pa spirāli izkārtojas savstarpējas spoguļsimetrijas attiecībās. Tādēļ atsevišķa spirāliska cirta (jeb volūta) jāskata pāri ar savu otrās puses cirtu, līdz ar to veidojot vienotu simetriski dubultota veseluma zīmi. Tādējādi saglabājas patiesības saikne ar dabā notiekošajiem procesiem.

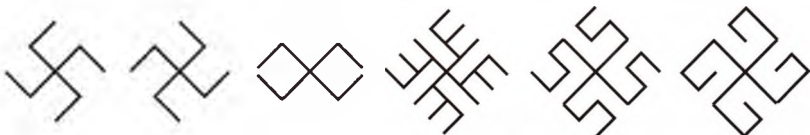
Liesmojošā saule

No četrvienības un pasaules cikliskās rotācijas dzīlēm izaug vēl kāda ļoti būtiska ģeometriskā zīme, ko, ņemot vērā formālās pazīmes, sauc par *aplauzto jeb kāšu krustu*. Šis krusts iemieso gribu, mērķapziņu un darbību, lai rotācijā pārvarētu kvadrāta mūžīgo inerci.

Mūsu simbolikā šim krutam ir ļoti daudz dažādu nozīmju un tulkojumu, tādēļ to sauc arī par *ugunskrustu*, *Pērkonu krustu*, *Laimas krustu*. Bieži tiek lietots arī termins «svastika» (no senindiešu «saistīts ar labo»). Tā kā šajā grāmatas sadaļā apskatītas zīmju ģeometriskās īpašības un to ietekme uz simboliku, paliksim pie apzīmējuma, kas raksturo šo zīmi pēc ģeometriskām pazīmēm, tātad – aplauztais jeb kāšu krusts (arī zaru krusts).

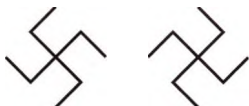
Ģeometriskās pazīmes rāda, ka aplauztais jeb kāšu krusts var būt gan uz vienu pusi vērstiems zariem, t.i., pa labi vai pa kreisi, gan arī ar savstarpēji pretī savērstiems zaru galiem, ar sazarotiem, ar likloču izvērstiems un arī ar ierotītiems zaru galiem.

Teorētiski katra no šīm zīmēm var būt gan statiski, gan dinamiski orientēta, t.i., tā var būt novietota kā uz kvadrāta, ko veido tās ārējais apveids, malas, tā arī uz šī kvadrāta stūra. Uz malas novietotas zīmes rakstā atradīsim ļoti, ļoti reti to statikas un enerģiju slāpējošās iedarbības dēļ.

Statika

Dinamika

Aplauztais jeb kāšu krusts ir vispārātzīts rotācijas un mūžam aktīvas enerģijas simbols. Tā ir pasaule kustībā, tā ir gaisma, tā ir uguns. Tā ir pasaule ar centru un izvērstu četrvienību, kas atrodas noteiktā cikliskās attīstības rītmā un dažādu spēku saskaņā. Jau pats šis zīmes zaru aplauzuma virziens it kā norāda uz vienu no iespējamiem griešanās vai spēka iedarbības virzieniem. Pēc šīs pazīmes arī parasti nosaka zīmes griešanās virzienu. [88.; 65. lpp.]

Pa saulei, pieaugošs

Pret sauli, dilstošs

Tomēr katrs griešanās virziens – vai tā būtu kustība pa labi, vai pa kreisi – ietver sevī arī pretēji vērstas kustības vai pretēji vērstu spēku iedarbības vienlaicīgumu. Tātad viens virziens ir kustība, kas attīstās prom no centra un ietiecas telpā, otrs virziens – kustība, kas saplūst no visām četrām telpas pusēm un savācas centrā. Reālajos dabas procesos šie kustību virzieni izpaužas savstarpēji nedalīti un vienlaicīgi, jo viss, kas reiz rodas un attīstās,

vienlaicīgi tuvojas savas attīstības pilnībai un pastāvēšanas cikla beigām. Tātad šādās kustību un griešanās virzienu divējādās – pretēji vērstās – zīmēs izpaužas arī simboliskās domāšanas un dabas norišu ambivalence.

Šī vienas un tās pašas kustības virzienu un nozīmes divējādība jeb ambivalence zīmēs labi aplūkojama, piemēram, jostās, kur šādai aplauzta krusta zīmei katrā jostas pusē zaru aplauzumam ir savs savstarpēji pretējs kustības virziens (sk. Lielvārdes jostu).

Apkopojot iepriekš teikto – visa sākums un beigas ir zīmes centrā. Procesam attīstoties, pasaulei izvēršoties, kustība virzās prom no centra, un zīmē tas sakrīt ar zaru aplauzuma galu norādīto virzienu. Procesam ejot pretējā virzienā, pasaulei sarūkot, kustība saplūst centrā un zīmes griešanās virziens līdz ar to ir pretējs, kaut arī tās ģeometriskā izteiksme un novietojums nav mainījies. Mainījies ir mūsu skatpunkts uz norisi, un mainījies ir paša procesa virziens. Katra konkrētā zīme tātad ietver šādu kustību un nozīmju divējādību (ambivalenci). Kustība uz centru apkopo un koncentrē enerģiju, uzvelk Pasauli, uzveik tās «atsperi». Kustība no centra izkļiedē enerģiju, izvērš Pasauli laikā un telpā, atbrīvo tās potences radošām izpausmēm un formu daudzveidībai. Kopumā tas ir tāpat kā ar cilvēka ieelpu un izelpu, kur kustība vienā virzienā tūlīt pat sagatavo kustību otrā, jau pretējā virzienā. Arī Visuma (kosmosa) procesi savā pastāvēšanā pakļauti nemitīgam ieelpas un izelpas – enerģijas koncentrēšanās un enerģijas izkļiedes, nemitīgas dzimšanas un nemitīgas miršanas – nepārtrauktajam ritmam. Tā kā jebkura rotācija relatīvajā laiktelpas pasaulē ir spirāle, mēs nonākam līdz savērstā kāšu krusta nozīmei un vietai šo notikumu virknē, ja to izsakām ar ģeometriskajām zīmēm (simboliem).

Savērstajā krustā redzam tiešu norādi uz divu kustības virzienu vienlaicīgumu, norādi uz vienas kustības virziena savienošanos ar otra kustības virziena sākumu un realitāciju simetriski dubultotā veselumā – astoņniekā.

Apcirptais krusts. Kosmoss, tāpat kā cilvēks, elpo. Ja šī elpa apstājas, sa stingst kaut uz mirkli, mēs iegūstam šādu zīmi. Šajā zīmē, ko var salīdzināt ar aizturētu elpu, nav ne ieelpas, ne izelpas, t.i., nav griešanās ne pa kreisi, ne pa labi. Visa enerģija tiek koncentrēta centrā, statiskā punktā, lai to novadītu uz kādu citu realitātes līmeni. Šo zīmi veido divi pretēji rotējoši kāšu krusti, kas salikti viens uz otra. Līdz ar to griešanās tiek apturēta. Vienlaicīgi krusta galos veidojas apcirpumi, ierobežojumi enerģijas aizplūšanai telpā. Tā var koncentrēties, atgriezties tikai krusta centā, lai no turienes atsāktu jaunu tās izpausmes ciklu. Protams, viss iepriekš minētais ir neatņemams pamats šīs zīmes simboliskai izpratnei. Tas jāuzsver arī attiecībā uz visu citu ģeometrisko formu nozīmi latvju ģeometriskā raksta un simbolu sistēmā.

Pabeidzot sadaļu par ģeometrijas caurviju nozīmi raksta simboliskajā izpratnē, jāpiemin arī tas, ko sauc par tukšumiem. Par tukšumiem runājām, apskatot nulles zīmi – tukšumu. Tukšums – tā ir visa notiekošā un iespējamā sākotnējā matrica. No tukšumiem viss rodas (arī punkts, centrs), un tukšumos viss pazūd. Taču tukšumi nepieder tikai nulles zī-

mei. Tukšumi veidojas arī citu zīmju veidojumos, t.i., to simboliskajos atvērumos un lūkās. Līdz ar to par tukšumu varam runāt arī kā par formu, kuru var nolasīt, uztvert. Raksta sistēmā tukšums nav bezformīga bezrobežu bezgalība. Tukšums ietver acīm neredzamu, tomēr pastāvošu enerģētisku struktūru, visu nākamo zīmju iespējas un plānu.

Stadiju ievieņu plāniņa [tukšuma] vidū...

Plāns – tas nav tikai laukums vai lauks. Plāns ir arī ideja, tās meti un rīcības programma.

Ikviens veselums ir pakļauts šādai iekšējās uzbūves izkārtojuma jeb sadalītības iespējai. Tā var būt gan iepriekš plānota, gan arī tikai laika gaitā uztverama un izprotama. Zīmes rāda dažādus šo dalījumu variantus, kas atšķiras pēc veselumā ietilpstošo rūtiņu skaita. Starp šiem variantiem īpašu vietu ieņem kvadrāta (četrvienība) dalījums deviņos mazākos kvadrātiņos – rūtiņās. Tā ir iekšēji strukturēta veseluma zīme DEVIŅI jeb TREJDEVIŅI.

Tas ir simbols, ko ciparos apzīmē ar 3 x 3, arī 3 x 9 un 9 x 9. Katrs no skaitļiem, ko iegūstam, šos ciparus reizinot, apzīmē dažādu norišu mērogu, bet visiem kopā ir viens simbolisks apzīmējums. Folklorā to min kā «deviņi» un «trejdeviņi».

Sit kociņu pie kociņa,
Lai rit saule vakarā;
Lai rit saule vakarā
Aiz devinām jūriņām.

LD 54983

Sajāja brammani augstajā kalnā,
Sakāra zobenus svētajā kokā.
Svētajam kokam deviņi zari,
Ik zara galā deviņi ziedi,
Ik zieda galā deviņas ogas.

LD 34075

Tekstos tas skan kā «aiz deviņām jūriņām», «aiz deviņi ezeriņi», «aiz deviņi kalni», «aiz deviņi lejas», «aiz deviņi novadiņi» u.c. «Aiz» norāda uz vietu, kas atrodas aiz šīm deviņām jūriņām un ir šis kustības mērķis, bet skaitliski tā ir vēl viena vienība – desmitā. Zīmē, kas sadalīta pēc šāda principa – deviņos kvadrātiņos, rūtiņās vai apcirkņos –, kustība, kas reiz sākusies no centra, aiz deviņām rūtiņām, kustībai noslēdzoties vienā pilnā tapšanas aplī, atgriežas atkal centrā. Bet tagad tas jau ir visa lielā kvadrāta centrs. Lielais kvadrāts ietver deviņus mazākos, tādējādi veidojot noapaļotu veselumu, kas skaitliski būtu jau kā $3 \times 3 = 9 + 1 = 10$. Veselums nav deviņi, jo šajā stadijā process nav noslēdzies. Veselums iestājas, tikai atgriežoties pie procesa sākotnes un ietverot noietā ceļa kvalitātes. Tātad veselums ir $9 + 1$, veselums ir 10.

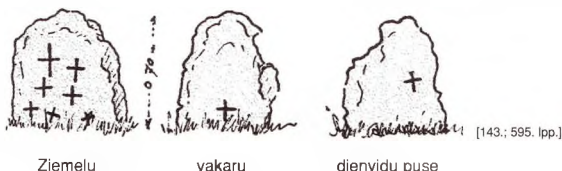
Zīme simbolizē abus šos pasaules izpratnes aspektus, kas būtībā ir cieši saistīti, tuvi, bet kvalitātē atšķirīgi. Deviņi norāda uz radošā procesa dinamisko pabeigtību, desmit – uz statisko [49.; 126. lpp.], noapaļoto un noslēdzošo stāvokli. Šis desmit zīmē ir neredzams (tas nav atsevišķi izdalīts), jo zīmes struktūru izveido dinamiskais un radošais process $3 \times 3 = 9$, tomēr bez atgriešanās pie sākotnes zīmes centrā (Visuma simboliskajās zīmēs tas nozīmē – pie Dieva) tālākais ceļš uz citu pasauli (vai esamības līmeni) nav iespējams.

Dzirdu Dievu izcērtot
Dieva dēlu dzenējot*
Pate Dievu neredzēju
Aiz deviņām kļavas lapām.
LD 33777

Dzēržu Dīveņ'u leižūt,**
Dīva dāla dzenejūt.
Pate Dīva naredzēju
Aiz deveņu duraveņu,
Aiz deveņu duraveņu
Aiz deveņu atslēdzēn'.
T.dz. 54675

Skaitlis deviņi kā pilna noietā ceļa simbols, līdz dvēsele nonāk pie Dieva, savdabīgi atklājas kādā nostāstā par akmeni uz veciem Abavas muižas kapiem:

«Kapā, uz kura atrodas akmens, paglabāta meitenīte, kura spokojusies. Nākuši daudzi mācītāji noturēt aizlūgšanas pie kapa, bet nekā nelīdzējis. Tad mācītāji sākuši cirst kapa akmeni krustus. Pēc pirmā, otrā, trešā utt. krusta ieciršanas spokošana tomēr turpinājusies, tikai kad deviņi krusti bijuši iecirsti, tā mitējusies.»

Akmens ar deviņiem krustiem Abavas muižas kapos

*dzenēt – atzarot, apcirst kokam zarus

**leižūt – līst līdumu, arī laist

Sikāk par skaitļu simboliku folklorā sk. J. Kursītes «Latviešu folklorā mītu spoguļi»

Krusta enerģētika

[148.; 19]

Zīme Talsu
krustabu
villaines
rotājumā.
Latvija

Z – D Nāvējošs virziens, tukšumi, bezdibenis, kaislības,
izdegšana, sastingšana

Laiku no pulksten 11 līdz 1 naktī un dienā tautā sauc par tukšo laiku. Šajā laikā gaismas un tumsas spēki satiekas pie Z – D virziena tukšumiem – lūkām. Viņsaules spēki tad nāk šai saulē un parasti maldina vai kaitē. Gada aplī šādi stāvokļi ir Jāņos un Ziemassvētkos.

Statika –
apstādināta enerģija,
neradošs stāvoklis
(tumsa)

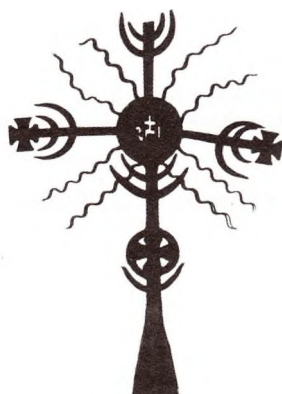
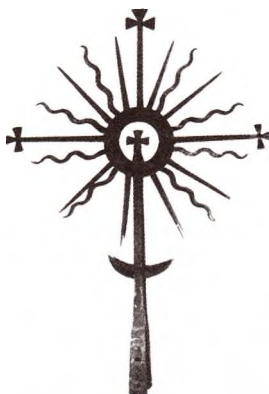
Dinamika –
dzīvības spēks, harmonija,
radošs stāvoklis
(gaisma)

Saules rats

(Statika un dinamika)

Aptver dievišķā nāves un
dzīvības aspektus.

Metala krusti. Lietuva

Foto: Alģis Šimkus
No Silvijas Meškones arhīva

KOPSAVILKUMS

- ZĪME –** jutekļiem uztverams tēls, kas izsaka, aizvieto kaut ko citu. Starpnieks, kas kalpo saziņai (komunikācijai).
- VIENKĀRŠĀS ZĪMES –** tikai norāda uz kaut ko. Par to lietošanu un formu vienojas. Tās ir vienozīmīgas.
- SIMBOLISKĀS ZĪMES –** ne tikai norāda uz kaut ko, bet arī pārstāv un atklāj šī kaut kā būtību. To forma un jēga izriet no parādības būtības izpratnes un pārdzīvojuma. Tās ir daudznozīmīgas.
- ĢEOMETRISKĀS
SIMBOLISKĀS ZĪMES –**
- idealizē un unificē reālos objektus;
 - veido universālas esamības shēmas;
 - fiksē kosmosa struktūras.
- NO KURIENES NĀK
ZĪMES?** Zīmes tiek dotas (uzdotas) Dabā. Cilvēks tās atskārš, pārdzīvo, piepilda ar jēgu.

- KO DARA ZĪMES?**
- Ne tikai apzīmē noteiktas kultūras piederības cilvēkus, bet arī tādus veido;
 - reprezentē garīgo realitāti;
 - savieno redzamās un neredzamās esamības līmeņus;
 - ģeometriskās simboliskās zīmes spēj ietekmēt psihi, tās struktūras, izraisot, inducējot noteiktus apziņas stāvokļus.

LATVJU RAKSTS (ORNAMENTS) –

zīmju kārtojuma veida un principu sistēma, struktūra, kas aptver (caurstrāvo) visas plastiskās izpausmes laikā un telpā.

LATVJU RAKSTA ZĪMES –

mūsu tradicionālās kultūras mantojums. Tā strukturāls kods, kas iegremdēts visu izpausmju līmeņos.

1. Sakrālajā līmenī – informācija par kosmosa un dabas norisēm, par cilvēku un dievizpratni kā vienotu sistēmu.
2. Praktiskajā līmenī – organizē kā lietu, tā vidi, ievirza domāšanu, nodrošina saziņu (komunikāciju).
3. Estētiskajā līmenī – priekšstati par skaistā un lietderīgā, sadalītības un veseluma, kārtības un brīvības, dinamikas un statikas, telplaika un kustības attiecībām, mēru, harmonijas ideālu.

LATVJU RAKSTA ZĪME –

- ģeometriskā, skarba pēc formveides rakstura, savrupa pēc novietojuma, konstruktīva, vienkārša, skaidra pēc uzbūves, simetriska;
- ar daudziem kuplinājumu variantiem, kas pāraug sarežģītās vairākos līmeņos būvētās zīmēs (strukturālās zīmēs);
- ar mandalas iezīmēm;
- ar procesa norises klātbūtnes iezīmēm;
- noteiktas mentalitātes programma.

**ZĪMJU LASĪŠANA,
TULKOŠANA –**

- ģeometrisko simbolisko zīmju jēgu un nozīmi var tulkot, izmantojot citas zīmes un simbolus;
- zīmju vērtības atklājas, ja tās ilgstoši vēro, apcer jeb meditē (latv. – vakarē);
- jāzina simbolisko zīmju iedaba, to strukturālā jēga, darbības līmeņi un sistēma;
- jākultivē ezoteriska apziņa.

Latvju raksta uzbūvēs rodamas idejas, kas, būdamas gana senas, ir arīdzan vienmēr jaunas un aktuālas arī šodienīgai strukturālai jaunradei. Te atrodamas baltu (lietuviešu, latviešu) galvenās senās dievapziņas zīmes, kā arī galvenie pasaules veseluma un sakārtotības likumību simboli, kas nezaudē savu patiesumu arī mūsdienu zinātnisko atklājumu laikā. Kā dabas (Dieva) kosmisko norišu spēka līniju un ritmu izpausmes šīs zīmes ir mūžīgas, pārļaičīgas un tāpēc svētas. Šīs zīmes ir etniskās identitātes izteicējas un garīgās kultūras atslēgas viedā veidā. Ikviena jauna paudze šīs zīmes no jauna iepazīst un piepilda ar savas garīgās pieredzes un strukturālās darbības jēgu.

Zīmju izpratnes patiesums atklājas to saiknē ar dabas norisēm. Zīmes rāda ciklisko procesu likumības starp diviem savstarpēji papildinošiem stāvokļiem – statiku un dinamiku, t.i., starp nāvi un dzīvību, starp ārdišanu un radišanu, starp tumsu un gaismu. Zīmju izpratne tāpat arī nav atraujama no centra jeb visu norišu VIDŪ simbolikas. Vidū mīt dvēsele, un tā ir visu daudzveidīgo simbolu veidotās pasaules ainas un arī pašas pasaules kopsaucējs.*

* Vidū kā dvēseles atrašanās vietu uzsver R. Mūks: «Dvēsele neeksistē atsevišķi no visa tā, ko tā rada, ieskaitot savus garīgos un materiālos veidojumus – izgudrojumus. Bet – dvēsele nav hibrids, gara un matērijas mākslīgs sajaukums. Tā ir precīzi, absolūti un neatgriezeniski vidū. Vislielākā mistērija pastāv tieši tanī, ka dvēsele, kuras strikti un zinātniski ņemot nav vai kas ir visur un nekur, piešķir jēgu un esamību visam pārējam.» [167.; 11. lpp.]

PASAULES MODEĻI, LATVJU RAKSTĀ. PASAULES KOKA PRINCIPS

Latvju rakstā pasaules vienotas uzbūves kopmodelis atklājas gan vienas atsevišķas zīmes, gan arī plašāku ģeometrisku struktūru ietvaros. Vizuālās uztveres gaitā šīs zīmes un struktūras pārtop par dziļi tvertiem dabas norišu tēliem, kas izkārtoti visdažādākās uzbūvēs (kompozīcijās). Ne velti mūsu rakstu apzīmē un sauc arī par tēlojošo. Līdz ar to ģeometrija, kas ir visu šo kompozīciju un tēlainās izteiksmes pamatā, lielā mērā nosaka arī tēlu un kompozīciju estētisko un simbolisko būtību. Pasaules kopmodeļa pamatiezīmes rakstā labi redzamas šo tēlu un kompozīciju uzbūves shēmās. Pasaules kopmodeli ne mazāk svarīga ir minēto tēlu un shēmu saistība ar mītiski poētisko Pasaules ainu, cilvēka un Kosmosa attiecībām un saistībām, atkarībām un vienādībām (mikrokosmos un makrokosmos). Kopmodelis atkarīgs arī no citiem raksta ģeometrisku struktūru kosmoloģizācijas veidiem, Pasaules pastāvēšanas un izpratnes principiem, priekšstatiem, zināšanām un arī dievizpratnes. Tātad bez attiecīgām zināšanām viena un tā pati zīme, kompozīcija vai struktūra var tik saprasta visai atšķirīgi. Pēc savas dziļākās būtības pasaules modeļa iezīmes saskatāmas jau ikkatrā zīmē. Tomēr tiešāka uzskatāmība parādās tikai izvērstākās raksta kompozīcijās jeb simboliski tēlainajos redzējumos. Līdz ar to mēs varam runāt gan par atsevišķiem tēliem (ģeometriskām zīmēm, kompozicionālām struktūrām), kas nepārprotami veido un izsaka kādu no pasaules modeļa aspektiem, gan arī par šādu atsevišķu zīmēs un kompozicionālās struktūrās ietverta pasaules redzējuma (vai pieredzes) saplūsmi ar citām zīmēm, to tēliem un pasaules modeļiem vienotā universālā Pasaules kopmodelī.

Visas sistēmas pamattēls ir *Austras koks* (jeb *Saules koks*), kas daudzās senajās kultūrās ir pazīstams ar Pasaules koka nosaukumu. Kā raksturīgs mitoloģiski poētiskās apziņas tēls Pasaules koks ir sastopams gandrīz visu tautu mitoloģijā. [14. II: 268. lpp.]

Sipresa, Ziemeļamerika

Irokezi

Šumeri

Sibīrija

Kurdistana

54. att. Pasaules koka piemeri no Amerikas un Azijas

Pasaules koks – tā ir universāla Pasaules skatījuma koncepcija, daudzveidīgs, daudzfunkcionāls tēls, kura dažādajos variantos tiek izcelta kāda atsevišķa funkcija, Pasaules izpratnes līnija. Līdz ar to Pasaules koku dažādās kultūrās sauc vai arī apzīmē dažādi: *dzīvības koks*, *auglības koks*, *centrālais koks*, *pacelšanās jeb uzkāpšanas koks*, *debesu koks*, *šamaņu koks*, *mistiskais koks*, *atzišanas koks* u.c. [14. II: 268. lpp.] Retāki ir varianti, kas norāda uz nāvi, Pazemi, nokāpšanu Pazemes valstībā u.tml. Kā jau tika minēts, mūsu senā raksta tradīcijā izkopta un saglabāta sava Pasaules koka zīme ar tai atbilstošu nosaukumu – «Austras koks». Austras – tā ir rīta gaisma. Tātad te ir runa par Gaismas koku jeb Pasauli, kuru radījusi gaisma un kuras pamatā ir gaismas aušana. Šo darbu veic

Austras koks jeb Saules koks (OZOLI)

Sauļotais stabs

Ozoliņš
(Saules koks)

Austriņš

Kupls koks

Uzsvērtā enerģētika (speks) un vertikālā trīsdalība

Eglīte.
Uzsvērts radošais
dzīvības virziens

51., 9. lpp.]

Uzsvērtā rotācija un pulsācija

[71., XXIII]

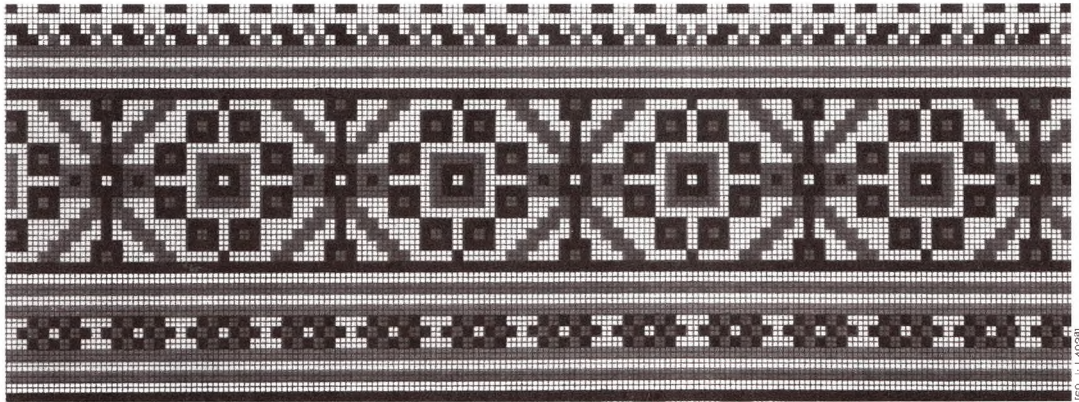

Pasaules krūms

Krekla rakets. Rucava. Uzsvērtā iekšējās uzbūves sarežģītība

[150., 169. lpp.]

Gaismas koks

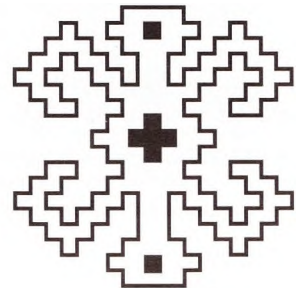
Cimdu raksts. Alšvanga

[69. I. L493⁴]

Villaine. Rucava, 19. gs. 2. puse

[65. II: 214. [pp.]

Vīriešu zeķu raksts. Alšvanga

[69. I. L494²]

Dvieļu raksts. Rēzinas pagasts

[69. II. XXV 242⁷]

Saule un Saules meitas, kas «no rīta puses sagšu [gaismas pasauli – aut.] auž». [14. II; 182. lpp.] Tādēļ ne mazāk populārs un pamatots ir arī cits nosaukums – «Saules koks», it īpaši, kad Saule nokļūst šīs zīmes centrā. Blakus tam Austras jeb Saules koks reizēm tiek saukts arī par Pasaules krūmu, dižo krūmu vai vienkārši *krūmu*, bet dainās tiek teikts arī par kuplu koku. Gan šie, gan arī daži citi nosaukumi, piemēram, *ozoliņš*, *egļīte*, arī *saulo-tais stabs*, norāda uz Pasaules koka (t.i., Austras jeb Saules koka) sākotnējā tēla transformāciju uz atsevišķām tā visaptverošās un daudzveidīgās būtības izpaušmēm.

«Saules koks nav šķirams no gaismas koka un Pasaules koka» – tā Haralds Biezais, turklāt gaismas koks ir pirmatnējāks, senāks nekā dažās citās Pasaules kultūrās atrodamais dzīvības koks. [107.; 165. lpp.]

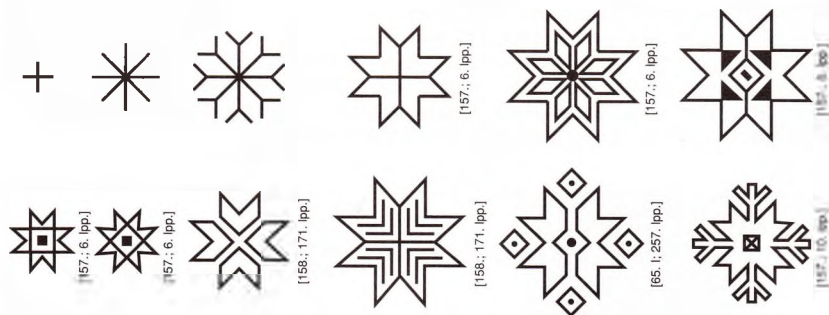
Īstens senā Gaismas koka simbols saskatāms vairāku seno cimdu rakstos un arī dažās *Zvaigznes* jeb *Ausekļa* zīmēs, ko ieraugām, piemēram, Lielvārdes jostā (55. att.).

55. att. **Gaismas koks:** a – cimdā, b – Auseklī, Lielvārdes jostā, c – prekšauta rakstā, Lietuva

Stateniskā līnija iezīmē gaismas vislielākās augšupejas un pieauguma virzienu (zari uz augšu) un vislielākās lejupejas un krituma virzienu (saknes vai zari uz leju). Līmeniskā virzienā valda līdzsvars starp gaismu un tumsu. Zīme akcentē visai būtisku atšķirību starp šo divu virzienu nozīmēm. Starp citu, pati *Zvaigznes* zīme – Auseklis – tādējādi kļūst par vienu no Pasaules koka simboliem. Sekojot pasaules daudzveidībai, Auseklis attīstās ar dažādu iekšējo uzbūvi.

**No senā
Gaismas koka
līdz cilvēka
vietai pasaulē**

56. att. **Auseklis akcentē Pasaules koka** (t.i., **pasaules uzbūves**) **gaismas dabu** – tas **universālo, dzīvinoši enerģētisko būtību**

Pasaules kokam pa vertikāli var izšķirt 3 līmeņus: apakšējo (saknes), vidējo (stumbrs) un augšējo (zari). Pa vertikāli izpaužas pretstati augša – apakša, debesis – zeme, zeme – pazeme vai arī augša – smalko vibrāciju, bet apakšā – rupjjo vibrāciju pasaule (pēc simboliskas analogijas par debess un zemes atšķirīgām blīvuma pakāpēm). Laika aspektā saknes pagātne, stumbrs – tagadne, zari – nākotne. Saistībā ar cilvēku kā nedalāmu Pasaules koka, t.i., Pasaules uzbūves, principa nesēju sevi vidus simbolizē Pasaules fizisko plānu, pazeme (saknes) – Pasaules astrālo plānu, bet debesis (zari) – Pasaules mentālo plānu.

Pasaules koka horizontālo struktūru veido četru pušu telpa: pats koks (centrā) un objekti ap to. Šeit iezīmējās pretstati labais – kreisais, uz priekšu – uz aizmuguri. Tātad veidojas 4 puses vai stūri ar attiecīgi daudzveidīgām simboliskām nozīmēm, no kurām kā galvenās lai minam 4 debespuses, 4 gadalaikus, 4 mūža posmus.

Kopumā veidojas vienots Pasaules koka laiktelpas tēls ar centru šeit un tagad. Šo tēlu raksturo vertikālā trīsdalība un horizontālā četrdaļība. Rakstā šie principi izpaužas daudzus un dažādos veidos gan atsevišķās zīmēs, gan plašākās raksta kompozīciju uzbūvēs, gan arī visā raksta kopumā. Tātad pasaules modelis rakstā tiek būvēts pēc līdzības ar koku dabā, proti: zari – augšā, saknes – apakšā, bet vidusdaļā – visa plašā pasaule uz visām četrām debespusēm. Tā kā šī ir mītu, iztēles, ezoterisko simbolu pasaule, kas atklāj redzamās fiziskās pasaules neredzamo sakrālo būtību, mēs redzam atklājamiem daudzas citkārt neredzamas sakarības. Un šeit nāk jauni tēli un zīmes (sk. zīmes 95. lpp.):

57. att. Pasaules (Austras jeb Saules) koka sākotne ir krustā.

Koks pielīdzinās cilvēkam, un cilvēks – kokam, veidojas vienota Pasaules redzējuma – Dabas un Cilvēka saistības un atkarības – zīmes. Šis Pasaules centrā nostājas Saule.

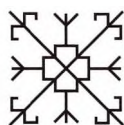

58. att. Koks pielīdzinas cilvēkam, un cilvēks – kokam.

Saule un Saules koks tādēļ arī pārtop par visas Pasaules zīmi. Tajā dažādu nozīmju zīmes un simboliskie tēli saplūst vienotā būtībā, kas liecina, ka šeit caur Sauli un Cilvēka un Dabas vienotību iet visas Pasaules dziļākās būtības – Pasaules dvēseliskās vienotības un pastāvēšanas – ass. Tipiskākajās Saules koka zīmēs pasaule modelēta pa vertikāli, līdz ar to tiek uzsvērta vertikālā trīsdalība. Taču daudzos gadījumos zīmes modelē horizontālo telpu – akcentējas pasaules četrdaļība. Šādos gadījumos vertikālā ass nostājas stateniski atēla plaknei un tā jāiztēlojas pagriežta pret tajā novietoto zīmi vai visu kompozīciju.

[158.; 146. lpp.]

[158.; 146. lpp.]

[69. III; XII. 117]

[65. III; 37. lpp.]

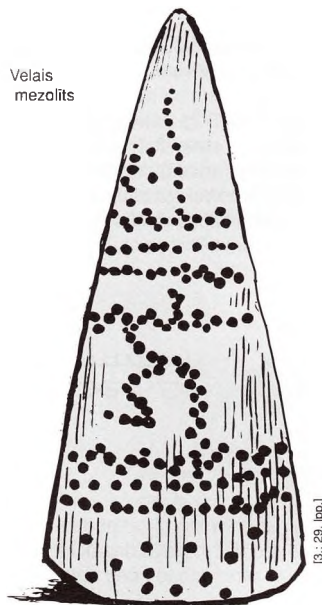
[60.; 16. lpp.]

59. att. Pasaules koka motīvi. Pura lade. Vestienas pagasts

60. att. Austras jeb Saules koks. Skats vienlaikus no augšas un no sāniem

Daudzās zīmēs šie dalījumi saplūst, un zīmi varam pārmaiņus tulkot kā skatītu gan pa vertikāli, gan pa horizontāli.

Velais
mezolīts

Urbumi kaula plāksnīte,
Lubānas Zvīdzes apmetne

Buda meditē pie koka. Skulptūra. Nepala
Foto: D. Daija

[95.; 45. lpp.]

[158.; 146. lpp.]

Villaines raksta fragments. Lēdmanes pagasts

[68. l.; XXVIII/274]

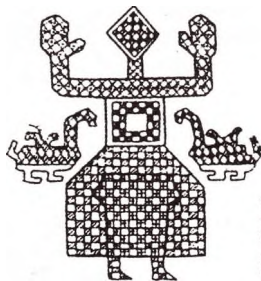
[108. l.; 21. lpp.]

Iekalums akmenī Vācijā, Tībingenē

[68. l.; 21. lpp.]

Brahmanisma dievekļa
Jagannata, t.i., «pasaules
sarga», tēls Indijā

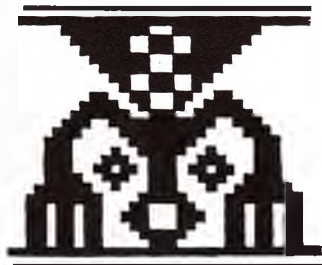

[124.; 39. lpp.]

Izšuvums diviļi. Krievijas ziemeļi

Cilvēka, Saules un koka zīme pasaules modeļi

Koks pielīdzinās cilvēkam, un cilvēks – kokam, veidojas vienota Pasaules redzējuma – Dabas un Cilvēka saistības un atkarības – zīmes. Šis Pasaules centrā nostājas Saule.

[108. l.; 25. lpp.]

Cilvēks un Saule Pasaules kalnā divu savstarpēji pretēju kustību skatījumā. Saskaņā ar dažādiem mītiem un nozīmēm tēli, kas tulkojami gan kā cilvēces globālās senās vēstures – gaismas kulta zīmes, gan arī kā tēli, kas saistās ar pasakām un teikām par suni, kurš sargā apslēptus pazemes dārgumus. Villaines raksta fragments. Alsungas novads

Pārļūkojot latvju rakstus, atrodam pārsteidzoši skaistus un kuplus Saules koka atveidus. Pārsteidzoša ir variantu daudzveidība un dažāda šīs zīmes izvietojums plašākās raksta kompozīcijās.

Tautiskā mantojuma ievirzes konspektos, kas izdoti Bostonā 1973. g. «Divreizdivi» nometnes vajadzībām, attēloti piecdesmit trīs Austras jeb Saules koka paveidi, kas ņemti no A. Dzērviša grāmatas «Latvju raksti» (1973. g. izdevums Toronto, Kanādā). V. Klētnieka «Senču rakstos» (1990. g.) savākts jau vairāk nekā simts šo krāšņo raksta zīmju.

Un tomēr ir kāda Austras jeb Saules koka vizuālās un līdz ar to arī simboliskās izpratnes problēma, proti, starp šīm daudzajām Austras koka zīmēm vairumam trūkst sakņu daļas, t.i., trūkst kokam tik svarīgās pazemes daļas – sakņu.

Lūk, piemēri:

61. att. Austras koki bez saknēm.

Šādā izskatā mūsu svētā koka attēli pārceļo no grāmatas uz grāmatu. Tikai nedaudzām zīmēm atradīsim kaut cik vērā ņemamu sakņu daļu, un arī tad tā ir neliela, drīzāk kā krūmam un ne jau kā Pasaules kokam – *ozolam*, kura saknes un zaru vainags pēc apjoma ir līdzvērtīgi.

62. att. Austras koks kuplo uz sāniem

Šo «savdabību» pamanījusi arī Daina Kraukle. Grāmatā «Ornamenti» viņa saka: «Raksta formas attīstības salīdzināšanai noderēs daži budistu «svēto koku» paraugi. Redzams, ka tiem ir īpaši uzsvērtā sakņu daļa. Latviešu rakstos parasti vairāk attīstīta koka lapotne.» [60.: 53. lpp.] Jājautā – kādēļ gan tas ir tā? Vai mūsu senči kaut kādā ziņā būtu kļūdījušies, vai arī mēs kaut ko nesaprotam?

Vēl vairāk: G. Zemītis un V. Rozenberga grāmatā «Senču raksti» šo sakņu trūkumu (kā to redzam no teksta – pilnīgi neapzināti) aizstāj ar citu zīmi – taisnu līniju. Abi autori uzskata, ka tā ir būtiska Austras koka pazīme, kas to atšķir no citām zīmēm. Tā, piemēram, saskatot līdzības Austras koka un skujiņas, tai skaitā Laimas slotiņas, attīstības sākotnē, lasām:

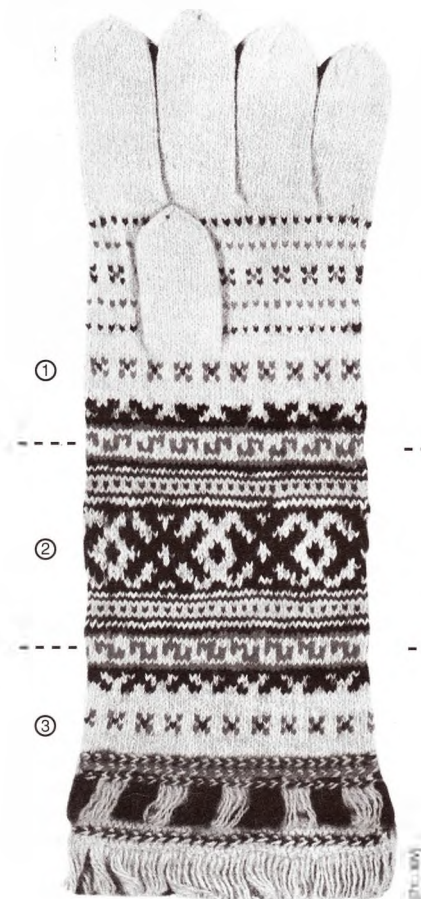
«Laimas slotiņu varētu arī uzskatīt par Skujiņas variāciju, ja tā nebūtu novietota uz Austras kokam raksturīgā elementa – taisnās līnijas pamatnē.» [51.: 44. lpp.]

Var piekrist, ka daudzām zīmēm attīstības sākotne tik tiešām ir kopīga, tomēr jāšaubās, vai taisnā līnija pamatnē ir Austras koka pazīme, kas to raksturo vai atšķir no citām zīmēm. Taisnā līnija ir patstāvīga zīme, un tā var parādīties visdažādākajās iesaistības pakāpēs un veidos kā jau jebkura zīme ar patstāvīgu nozīmi. Savukārt skujiņa (tai skaitā Laimas slotiņa) no Austras koka atšķiras pēc citām pazīmēm, kas izriet no šo zīmju simboliskās būtības. Skujiņa saglabā savu platumu un attīstās kā lineāri virzīts ritms, bet Austras koks kuplo uz sāniem. Taču, jo kuplākas ir šīs Austras koka zīmes, jo vairāk redzams, ka tās ir nepilnīgas – tām nav simetriska noslēguma (nav sakņu daļas), kas nav loģiski gan no zīmju uzbūves formālā, gan arī no simboliskā viedokļa.

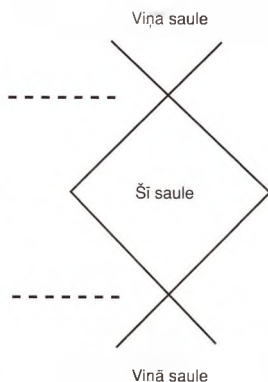
Lietas būtība noskaidrojas, ja aplūkojam nevis atsevišķu Austras koka zīmi, bet gan šīs zīmes iesaisti plašākā kompozicionālā struktūrā. Lūk, 18. gs. 2. puses cimds no Krustpils. Cimda centrā plata bagātīgi rotāta josla, ko no abām pusēm ieskauj šādas apcirptas Austras koka zīmes. Josla sadala cimdu augšējā daļā un apakšējā daļā.

Cimda vidū aizņem un veido pati josla – tās iekšējā telpa. Tātad kopumā redzam nepārprotamu visa cimda (t.i., pasaules) sadalījumu pēc vertikālās trīsdalības principa. Ja tas ir tā, tad arī atsevišķās Austras koka zīmes jātulko kā visas pasaules (Pasaules koka) sastāvdaļas. Proti: uz augšu vērsta Austras koka zīme ∇ šeit simbolizē Pasaules koka augšējo daļu – zarus, bet tā pati zīme joslas apakšā, jau apvērsta veidā, simbolizē tā saknes. Kā kompozīcija tā ir saliktā josla, kuras uzbūve pilnīgi pakļaujas pasaules modelējuma (Pasaules koka) vertikālās trīsdalības principam. Tātad Saules jeb Austras koks nav jāmeklē tikai šīs joslas malās. Saules koks ir arī visa kompozīcija kopumā pa vertikāli. Zari – augšā, debesis, saknes – lejā, pazemē. Tas, kas arhetipiskajā Saules koka zīmē ir vidus, t.i., Pasaules koka stumbrs, šeit ir raksta josla –

augšējo daļu – zarus, bet tā pati zīme joslas apakšā, jau apvērsta veidā, simbolizē tā saknes. Kā kompozīcija tā ir saliktā josla, kuras uzbūve pilnīgi pakļaujas pasaules modelējuma (Pasaules koka) vertikālās trīsdalības principam. Tātad Saules jeb Austras koks nav jāmeklē tikai šīs joslas malās. Saules koks ir arī visa kompozīcija kopumā pa vertikāli. Zari – augšā, debesis, saknes – lejā, pazemē. Tas, kas arhetipiskajā Saules koka zīmē ir vidus, t.i., Pasaules koka stumbrs, šeit ir raksta josla –

63. att. Visuma laiktelpas iedalījums ligavaiņa cimdā no Krustpils, 18. gs. 2. puse/19. gs.

Pasaules vertikālā trīsdalība un šī un viņa saule

viskuplāk un visplašāk izvērstā daļa, jo tā ir šī saule. Tātad tā plašā un skaistā pasaule, kurā mēs dzīvojam un par kuru arī visvairāk zinām un visvairāk varam pastāstīt ģeometriskos simbolu valodā. Augšā un apakšā novietojas viņsaule. Šeit tā rādīta, it kā būtu pārdalīta uz pusēm, jo gan augšā, gan apakšā, t.i., lejā, telpa paliek nenoslēgta un atvērta preti «nezināmajam»:

Milē mani šī saulīte,
Viņa saule nemilēja:
Šī saulīte man zināma,
Viņa saule nezināma.

LD 27370

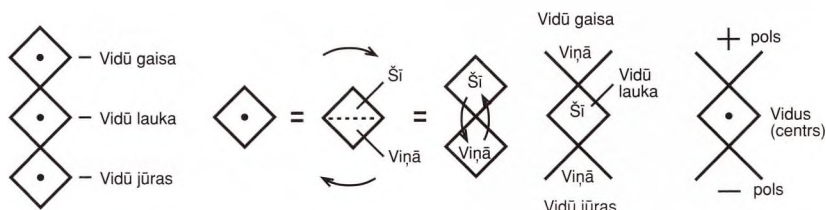
Šīs saules un viņās saules malas saskaras, pieguļ, ir paralēlas, un gan augša, gan apakša jeb leja ir iezīmēta ar «šo» un «viņo» pusi. Tomēr šī saskare nav tieša. Starp šīm abām pusēm veidojas starpjoslā. Te izvietojas laika upe (laika viļņi) – tās ir likloču un citas laika zīmes. Starp šīm divām paralēlajām pasaulēm robežu veido laiks (laika dimensija).

64. att. Šīs un viņās saules starpjoslā

Uzmanīgs vērotājs pamanīs, ka arī Pasaules koki patiesībā ir divi. Viens ir vidējās joslas centrā – mums pazīstamā *ozola*, *akas* un *gada* zīme. Tai ir izteikti četri stūri ar Sauli (arīdzan Mēnesi) centrā. Otrs Pasaules koks saskatāms, kā jau to noskaidrojām iepriekš, aplūkojot visu kompozīciju kopumā. Pirmais pret otro attiecas kā mikrokosmosss pret makrokosmosu, kā planēta (Zeme), cilvēks, koks pret visu pasauli, t.i., Visumu, kā vienu Veselumu.

Tātad, kaut arī šeit turpina pastāvēt Visuma laiktelpas divdalījums «šajā» un «viņā», redzamajā un neredzamajā pasaulē, kompozīcijas shēma pa vertikāli ir izteikti trīsdalīga. Tāpat tas ir arī mūsu dainās un citos folkloras materiālos, kur šī saule un viņsaule atklājas nepārprotamas Visuma laiktelpas vertikālās trīsdalības ietvaros. Vispildītāk par to liecina mītisko redzējumu *vidū gaisa*, *vidū lauka* un *vidū jūras* simbolika, kas ietiecas vēl akmens laikmeta cilvēka priekšstatos. [49.; 71. lpp.]

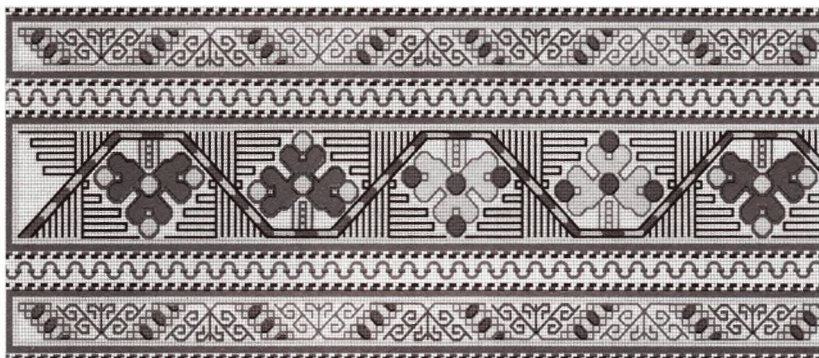
65. att. Visuma laiktelpas izkartojums rakstā

Raksturīgi, ka dainās debesis ir gan kalns, gan jūra, pa kuru Saule brauc ar zirgiem, ar laivu, kur vakaros nolaižas un «guļ» uz salas vai akmens, «veic ceļojumu» pa jūru apkārt zemei vai zem zemes. [107.; 177. lpp.] Līdz ar to pasaules augšējais pluss (+) pols (vidū gaisa) un pasaules lejas (-) pols (vidū jūras) savstarpēji viens otrā atspoguļojas un šīs divas telpas (un kustības tajās) satiekas un viņā saulē saslēdzas, tāpat kā debesis un jūra pie horizonta nemanot saplūst vienotā laukā.

Visai līdzīgi pasaules vertikālo trīsdalību apliecina arī paša cilvēka esība dainu visumā. «Dzīvs cilvēks, kas dzīvo pasaulē jeb «šai» saulē, šķiet uztverts kā viens apvienots veselums, kamēr pēc nāves atklājas cilvēka būtiskā trejdaļība. Vieliskais augums savā «mūža namā» paliek guļam «zem zemītes, kamēr saule debesis», bet individuālās personības astrālais dubultnieks jeb velis tiek uzņemts Veļu mātes pazemes valstībā, kur tas dzīvo šai saulei [oti līdzīgu dzīvi, tikai bālāku un mazasinīgāku (Straubergs, 1922). [..] Beidzot ir arī dainas, kur dvēsele aiziet vai nu tikai viņā saulē, vai arī «pie Dieviņa debēs».» [108.; 69. lpp.]

Vertikālā trīsdalība, kādu to iepazīnām tikko apskatītajā Krustpils cimdā, ir patušhēma. Tā izriet no cilvēkā iekodētās trīsdimensiju telpas apziņas. Tā atbilst gan cilvēka, gan koka simboliskajai vietai pasaulē – starp debesīm un zemi, starp gaismu un tumsu, starp pagātņi un nākotni.

Iedziļinoties tāda tipa kompozīcijās kā Pasaules koka uzbūvēs, redzam, ka Austras (Gaismas) koks aug vienlaicīgi divos virzienos – gan uz augšu, gan uz leju. Viens koks aug no debesīm uz zemi, smalkās vibrācijas iemiesodams raupajā matērijā (šeit var teikt – gars, idejas krīt matērijā, savīļņojot tās inerci un dodot enerģiju). Savukārt otrs, jau daudz materiālāks, Austras koks aug pretēji – no zemes, ietiekdamies debesīs, smalko vibrāciju, ideju un domu pasaulē. Šeit matērija tiecas preti savām smalkākajām esības izpausmēm, preti savas pastāvēšanas sākotnei, preti gaismai. Šādā Pasaules koka modeli enerģijas plūst divos pretējos virzienos, cikliski atjaunojoties. Šāda aina ir attēlota:

[69. II; XXVIII.275⁹]

66. att. Villaines raksts ar Pasaules koka atveidiem. Cēsvalne

Var arī teikt, ka Austras koks, tātad pasaule, aug no savas sākotnes – no centra. Tas, ka Pasaules koka zari citā skatījumā ir citā virzienā augoša koka saknes, norāda uz to, ka viena un tā pati būtība izpaužas vienlaicīgi divos atšķirīgos, it kā pretējos veidos. Gars galu galā nav no matērijas atdalāms tās pretstats un arī otrādi. Nekas jau nevar būt tik materiāls, ka tajā nebūtu saskatāma arī gara klātbūtne. Visa pasaule ir domas (Dieva doma – augstākais padomu padoms) radīta un domas caurausta. Gars un matērija ir vienas un tās pašas būtības (enerģijas) divas atšķirīgas izpausmes.

Pasaules koks rakstā jau arī neaug no saknēm uz stumbru un tad uz zaru galotnēm vai arī otrādi – no galotnes uz stumbru, uz saknēm. Tāpat kā tas ir dabā, saknes un zari attīstās vienlaicīgi. Laika aspektā tas būtu, ka pasaule aug ne jau vienkārši no pagātnes caur šodieni uz nākotni.

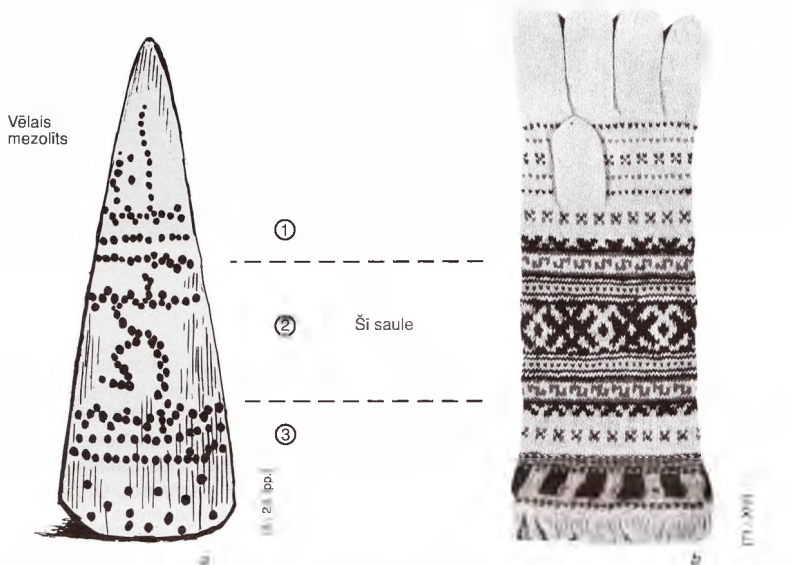
Laika aspektā to varētu tulkot arī tā, ka šodiena (tagadne) ir mūžam neapstādināmās laika bultas smaile – uguntiņa brīnumsvecītē. Un tikai tik, cik šī uguntiņa izgaismo no pagātnes vai nākotnes, pieder mūsu šodienai. Šādā skatījumā pagātne vai nākotne ir tikai tagadnes laikizjūtas divas papildu dimensijas un nekas vairāk. Šīs dimensijas dod mums iespējas izvairīties no plakanas izpratnes par laika būtību, par t.s. tagadnes laika saturu. Jo tālāk pagātnē un nākotnē mēs spējam ielūkoties, jo pilnvērtīgāka un nozīmīgāka ir mūsu tagadne. Ja Pasaules koku un pasauli saprotam kā augošu tikai vienā virzienā, mēs kultivējam lineāro laikizjūtu. Pagātne šādā laikizjūtā vienmēr ir aizgājusi nebūtībā. Tās pieredze atmetama, bet nākotne vienmēr ir tīta neziņas miglā.

Abos virzienos augošā pasaulē pagātne un nākotne simetriski satiekas, pasaule cikliski atkārtojas – top, attīstās, sasniedz pilnbriedumu un sabrūk, tad atkal dzimst, no jauna atkārtodamās kā mūžīgās esības brīnums. Šādā pasaules modeli ir iemiesis runāt par mūžīgo tagadni, par notikumiem, kas mūžam atkārtojas, par vērtībām, kas izsaka šīs laikizjūtas cilvēcisko un kosmiski universālo būtību un jēgu. Šo laikizjūtu pazīst arī dainās. V. Viķe-Freiberga par to saka: «Daudzas dainas it kā pilnīgi izkāpj ārā no laika plūsmas perspektīvas un attēlo kaut ko, kas līdzinās mūžīgai tagadnei.» [8.; 48. lpp.]

Tikko aplūkotais pasaules atveides princips, kad šo sauli pārstāv plata, rakstiem bagāta salikta josla, kur augšā ir debesis un lejā pazeme un, laika aspektā skatot, pagātne un nākotne ietiecas viņšaulē, ir plaši lietots ne tikai cimdos. Šādu pasaules simboliski tēlainu redzējumu atrodam arī tajās zeķēs, villainēs, dažkārt arī vainagos u.c.

Ar lielākām vai mazākām atkāpēm šī pieeja tiek realizēta kā pasaules tēlainās atveides pamatprincips. Vertikālā trīsdalība rakstā – tas ir noteikts pasaules redzējuma veids. Savukārt šī pasaules redzējuma kompozicionālā pamatshēma, tās senākās saknes atrodamas jau pašos raksta un iztēles saskarsmes aizsākumos. Tā ir noteikta domāšana, kas attīstījusies no vistālākās senatnes līdz mūsu dienām un nebūt nav saistāma ar adīšanas vai aušanas tehnikas attīstību vien (tāpat kā šī pasaules modeļa rašanos nevar saistīt ar kristietību, kā to uzlūko daži dainu pētnieki).

Lūk, 18. gs. cimdus no Krustpils un attēls no I. Lozes grāmatas «Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā». Tā ir Lubānas Zvidzes apmetnē atrastā kaula plāksnīte (vēlais mezolīts) ar urbuma tehnikā iegravētu tematisku kompozīciju.

67. att. Pasaules tēlainās atveides princips. Viegli nolāsama vertikala trīsdalība: a – akmens laikmeta kaula plāksnīte (vēlais mezolīts), b – cimdus, 18. gs. 2. puse, Daugavpils apr. (Krustpils)

I. Loze par šo gravējumu raksta, ka mezolītā darinātajos «zīmējumos izpaužas arī pirmatnējo mednieku un zvejnieku kosmoloģiskie iesaki. Tā, piemēram, Zvidzes apmetnē iegūtajā kaula plāksnītē iegravētais cilvēks attēlots konkrētā vidē: zem kājām atrodas zeme, bet virs galvas – debess jums, kurā saskatāmas zvaigžņu rindas.» [3.; 27. lpp.]

Šī kompozīcija pārsteidzoši sasaucas ar tiem pasaules modeļa un domāšanas principiem, kurus atrodam tagad – apmēram 6500–7000 gadu vēlāk – mūsu cimdos, zeķēs, villainēs un citur joslu rakstos.

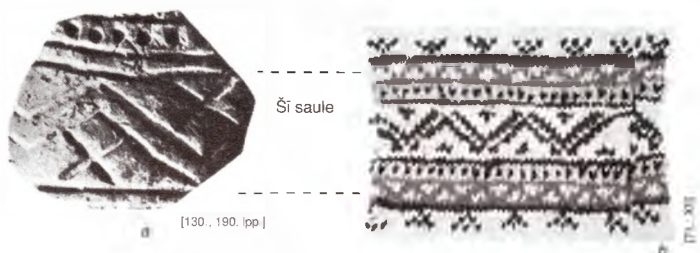
68. att. Joslu raksti 19. un 20. gs. cimdos un villainē

No akmens
laikmeta
gravējuma līdz
mūsdienu cimdus
rakstiem

Šeit ir tāda pati pasaules trīsdalība: spēcīgs vidus, ko no augšas un apakšas ierobežo vairākas horizontālas un līkloču līnijas no punktiem, kas izklīdēti gan debesu, gan pazemes daļā. Šeit saskatāma gan zvaigžņu rinda (Piena ceļš) debesis, gan sairstošā zeme – smiltis zem kājām un to vēlākā izklīede telpā –, gan debess un zeme (pazeme) kā dažādu līmeņu kopums, gan līkloči (viļņojuma un ūdens tēli) kā augšā, tā apakšā. Un – pats būtiskākais – simetrija kā pasaules uzbūves likumība, kur debesis un zeme savstarpēji atspoguļojas: trīs līnijas augšā, trīs apakšā. Visbeidzot – lielā abstrakcijas pakāpe, kādā šis pasaules modelis attēlots. Bet visa centrā atrodas cilvēks. No visa redzams, ka senais cilvēks apzinājies sevi pasaulē, vienlaicīgi ieskicēdams pašas pasaules uzbūvi.

Pēc būtības tā ir ļoti augsti organizētas ģeniālas apziņas liecība – tās ieliktie pasaules modeļa pamati ir dzīvi un patiesi arī šodien. Tie uzrāda daudz augstāku pasaules Veseluma redzējuma pakāpi, nekā tas sastopams daudzos mūsdienu cilvēkos un viņu radītajos pasaules modeļos.

Tātad šai joslu raksta kompozicionālajai pamatshēmai ir ārkārtīgi senas saknes un dziļš pamatojums.

69. att. Josla – vertikālas trīsdalības vidus: a – keramika, Lubāna, vēlais neolīts, b – cimdš, 17./18. gs., Rēzeknes apr., Stīrnieces pag.

Vertikālā trīsdalība izvērš pasauli, tās dažāda smalkuma vibrācijas vai blīvuma pakāpes izkārtot citu virs citas. Kā jau noskaidrojām, saistībā ar cilvēku tās tulkojamas arī kā fiziskā, astrālā un mentālā pasaule (jeb plāni). Taču, tā kā gan fiziskā, gan astrālā, gan mentālā pasaule nepastāv katra par sevi (to izkārtojumam pa vertikāli ir drīzāk uzskatāmības nolūks) un patiesībā tās ir it kā iegremdētas cita citā, cita citu nosaka, atspoguļo un ietekmē, tad ar vienādām tiesībām raksta joslas vertikālās trīsdalības centrā var nokļūt jebkura no šīm pasaulēm. Turklāt, kā jau noskaidrojām, tās atklājas šīs un viņās saules ietvaros. Tā, piemēram, Krustpils pagasta villainē (70. att.) visas zīmes un krāsu simbolika liek domāt, ka raksta joslā tēlota viņā saule.

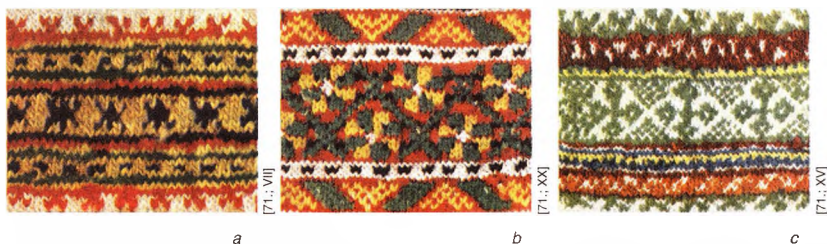
70. att. Josla – vertikālas trīsdalības vidus skata it kā no viņsaules. Villaines raksta fragments. Krustpils pag.

Par to liecina gan statistiskie Māras krusti, kas norāda uz vieliskā auguma sabrukšanu, gan «dvēselītes» (gaišais krustiņš centrā) aiziešana pie Dieva – aizsaulē (aiz zīmes centra). Par to liecina arī četru gaišo kvadrātiņu riņķojums slīpā krusta, t.i., «dzīvā krusta», virzienā (velis, veļu saule u.tml.). Savukārt joslas ārpusē kupli jo kupli uzplaukst Austras koki abos to attīstības virzienos, parādot dzīvi šajā saulē, kurā atrodamies mēs ar savu fizisko augumu. Joslā pasaule skatīta it kā no viņsaules, vienlaicīgi atstājot vietu plašai šīs saules telpai pārējā villaines daļā.

Ko Dievam es sariebu,
Ko savai Laimiņai?
Mans raženis augumiņis
Trūd zaļāi velēnāi. LD 27562

Tāpat uz šo pasaules modeli vienmēr var paskatīties ar šīs vai viņās saules acīm, jo pats Pasaules koka princips pakļauts savstarpējas tulkojamības (zīme caur zīmi, tēls caur tēlu) iespējai. Tā vien šķiet, ka mūsu raksta tradīcijā ikviena raksta josla norāda uz kādu no pasaulēm. Tikai kompozīciju uzbūves pamatshēmās un pamattēlu ietvaros atklājas katras joslas un tajā ietverto tēlu simboliskā būtība. To redzam minētajos piemēros, uz to norāda arī vairāki citi aspekti, kurus apskatīsim turpmāk.

Pievērsīsimies atkal pasaules tēlainas atveides pamatshēmai. Šajā sakarā piesaista tieši cimdu raksti, jo starp daudzajiem šo rakstu variantiem atrodami tādi, kas izceļas ar īpašu estētisko pievilcību, tēlainības spilgtumu un jēdzienisko daudznozīmību. Lūk, vēl daži paraugi:

71. att. Daži citi joslu rakstu fragmenti: a – centra Gaismas koks, b – centra Saules gaita augšup, lejup, c – centrā Saules krusts, ko veido Saules stāvokļi diennakts vai gada aplī

Blakus šai pamatshēmā ietilpināmo cimdu grupai jāizdala vēl kāda cita cimdu grupa. To kompozīcijas norāda uz sākotnējā modeļa, t.i., pamatshēmas, pārveidi (transformāciju) nedaudz citā pasaules redzējumā, proti, trīsdalīgā josla pietuvinās cimda apakšmalas valnītīm, reizēm pat saplūstot ar to. Vienlaikus pakāpeniski tiek it kā noliegta izpratne par pasaules vertikālo trīsdalību. Svētā koka saknes pazūd, bet augšējie zari vēl turpina dzīvot un norādīt uz augšu, uz debessīm. Šādas kompozīcijas pakāpeniski pārtop par divdaļīgām, kur augša simbolizē debesis, apakša – zemi. Starp citu, tas pilnībā atbilst «mūsdienu» cilvēka vizuāli asociatīvajiem priekšstatiem par pasauli, ja kāda attēla plakni sadalām ar līmenisku (horizontālu) līniju. Un tomēr nesteigsimies. Telpa zem šīs līnijas vienmēr būs ne tikai zeme, t.i., zemes virspuse, bet arī pazeme, leja. Tāpat tas ir arī senajos cimdu rakstos. Tāpat šī kompozicionālā shēma kā galvenās izceļ zemes un debess attiecības. Šāda tipa kompozīcijās «debess zīmes» – zvaigžņu raksti – nereti nogrieztas, t.i., nošķeltas, ar tādu aprēķinu, lai tās uztvertu it kā aizslīdam aiz pasaules (zemes) malas un tās veidotu bezgalīgu turpinājumu ārpus attēla plaknes. Debess un zeme kā pretstati tiek izcelti arī ar atšķirīgām, savstarpēji kontrastējošām ģeometriskajām struktūrām (atsevišķu zīmju savstarpējiem izkārtojumiem) un ritmiem.

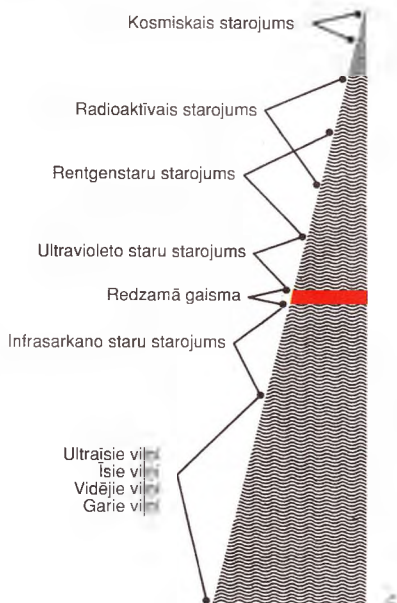
72. att. Vertikāla trīsdalība pārveidota skatījumā, kur ka galvenas izceltas zemes un debess attiecības: a – Alšvanga, 19. gs., b – Alšvanga, c – Augšzeme, d – Stende, 19. gs. (tiek rādītas tikai debesis)

Taču ir vēl kāda cimdu grupa ar ļoti izplatītu kompozīcijas shēmu. Šajā shēmā visu attēla plakni aizņem tā sauktais fona raksts – debesis, bet zeme vai pazeme kā pasaules modeļa sastāvdaļas vispār netiek rādītas (72. d. att.)

Kā liecina etnogrāfisko materiālu datējumi, tikko pieminēto shēmu modeļi pastāvējuši gandrīz vienlaicīgi. Tātad – vienotas domāšanas un vienota pasaules modeļa ietvaros tiem ir pamatshēmu papildinošs raksturs. Parasti tajos uzmanība tiek pievērsta kādam atsevišķam, ļoti nozīmīgam pasaules vizuāli tēlaina redzējuma, emocionālas izjūtas vai mentālas apjēgsmes gadījumam. Tā, piemēram, 19. gs. cimdos no Ziemeļkurzemes un Upesgrīvas (Latviešu tautas tērpi II, Kurzeme) lielā, platā šīs pasaules trīsdalju josla sarakusi līdz šaurai, gaišai siltās gaismas svītriņai lielā un plašā debesu, t.i., Visuma, telpas fonā.

H. Frilinga un K. Auera grāmatā «Cilvēks – krāsa – telpa» redzam līdzīgu ainu kādā vizuālās uzskates shēmā, kas zinātniskā skatījumā attēlo mūsu redzamās gaismas vietu visā elektromagnētisko viļņu svārstību oktāvā [92.; 8. zīm.]. Shēmā redzamā gaisma aizņem apmēram 1/40 daļu no visa pārējā starojuma piepildītās telpas. Iespējams, ka patiesībā šī

73. att. Tēlainā un zinātniskā skatījuma līdzības: a – cimds, Zemgale, b – cimds, Ziemeļkurzeme, 19. gs., c – elektromagnētisko viļņu svārstību skala

proporcija ir nedaudz cita. Taču šīs shēmas uzdevums jau arī ir runāt uzskatāmākā veidā – tēlu valodā, nevis ar racionāliem līdzekļiem. Un tā mēs nemanot nonākam pie vieno-ta kopsaucēja – nekas nevar mūs kavēt cimdu rakstos ietvertos simbolus apskatīt kopsa- karībā ar tikko minēto shēmu. Tātad jāsecina, ka jau senatnē cilvēki apjautuši un zinājuši, ka no visa kosmiskā starojuma spektra acīm redzamā gaisma, t.i., acīm redzamā šī pa- saule, aizņem pavisam nelielu daļu no Visuma telpas, ka blakus redzamajai pasaulei pa- stāv paralēlā – acīm neredzamā pasaule.

Cits, kaut arī līdzīgs modelis atklājas tajās kompozīcijās, kurās visu debesu (Visu- ma) telpu aizņem dažādām zīmēm aizpildītas joslas. Rakstā ikvienu josla norāda uz kādu no pasaulēm. Un tā mēs varam iztēloties, ka blakus vienai pasaulei pastāv kāda cita un tai blakus vēl un vēl viena utt. Visums te atklājas kā daudzu pasaulu kopums, kas savstar- pēji saistīts mikrokosmiskās un makrokosmiskās sakarībās.

74. att. Ikvienu no joslām norāda uz kādu no pasaulēm: a, b – Kurzeme, c, d – Latgale

PASAULES AUDUMS

«Apziņa ir tas punkts pasaules attīstībā, kurā pasaule ne tikai eksistē, bet arī pati sevi sāk redzēt.» (Teodors Celms, 20. gs. latviešu filozofs.)

Apziņas lauks un Pasaules audums

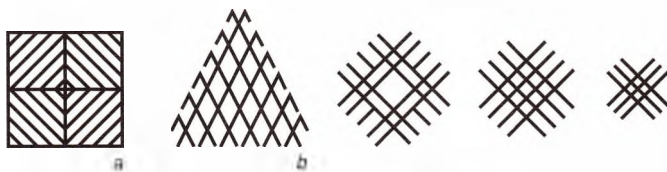
Tagad pievērsīsimies pilnīgi citam pasaules tēlojuma modelim, kas, lai arī izaug no iepriekš apskatītajiem, izceļas ar pilnīgi patstāvīgu kompozicionālo skatījumu. Lūk, cimda raksts no Cesvaines, 19. gs. 1. puse.

Šeit viss fona laukums – debesis vai Visuma telpa – ir attēlots kā visaptverošs taisno un slīpo līniju režģis jeb tīkls. Par šādu Visuma vienotās uzbūves tīklu, kas šajā grāmatā nosaukts par Pasaules audumu, nākas runāt visdažādāko zīmju sakarā. Šāds tīkls – Pasaules audums – atklājas saistībā ar visdažādākajām

Saules zīmēm, Dieva zīmēm, Māras zīmēm. Šāds universāls tīkls ir visu citu zīmju uzbūves pamatā. To labi var noprast, aplūkojot dažādu Latvijas novadu tautas tērpu vainadziņus. Vainadziņos, kur pasaule atklāta, izmantojot šādu vienotu caurviju tīklu, ikkatra zīme iznirst no kopējā auduma un atkal pazūd tajā, lai citā vietā «uzpeldētu» jau kā cita zīme. Sakarība ir savstarpēja. Tīkls rada zīmes, savukārt zīmes rada tīklu. Rakstā Pasaules auduma zīmes var pazīt pēc rūtota lauka motīviem. No bezgalības un neredzamās pasaules dziļēm nāk un neredzamajā pasaulē un bezgalībā pēc tam aiziet dažādu virzienu līnijas, kas sakārtotas noteiktā krusteniskā un šķērsu virzienu ritmā. Šeit saskatāma tieša līdzība ar šķiedrām audumā, par ko runā dainas.

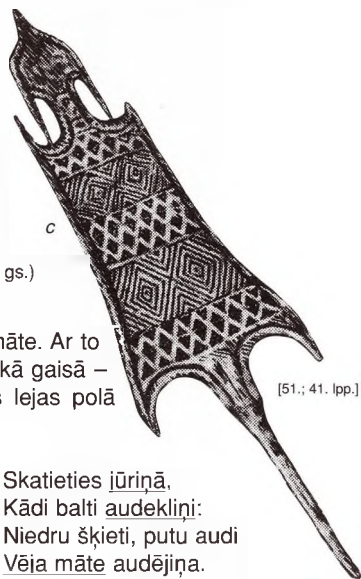

75. att. Dūrainis. Cesvaines pag.

76. att. Pasaules auduma motīvi: a – dēļu klājā, b – kajautā (Dundaga, 13./14. gs.) un audumu rakstos, c – sprēslicā, Mazirbe, 1852. g.

Dainās audumu (villaini) auž Saule, Saules meitas, Vēja māte. Ar to rīkojas Dievs (arī Māra, Saule, Mēness). Bet pati aušana notiek kā gaisā – kosmiskās telpas augšējā polā, tā arī jūrā – kosmiskās telpas lejas polā (ūdenī).

[51.: 41. lpp.]

Saule auda audekliņu
Daugaviņas maliņā;
Zelta šķiets, varas nītes,
Sudrabiņa šaudekliņe.

LD 33907

Saules meita saņšas auda,
Vidū gaisa stāvēdama:
Divi lāses tīra zelta,
Trešā tīra sudrabiņa.

Ltdz 8008

Skatieties jūriņā,
Kādi balti audekliņi:
Niedru šķieti, putu audi
Vēja māte audējiņa.

BB 31 003

Dažreiz audeži ir vairāki. Luk, divas dainas. Saules meitai palīgā nak Venta (upe kā laika plūsmas simbols); audeklu auž arī puisītis un meitiņa.

Nākat ļaudis skatīties,
Brīnumiem brīnīties.
Venta auda audekliņu –
Niedres šķieti, putu nītes,
Saules meita audējiņa. JLB 33907-1

Es puisītis, tu meitiņa,
Aužam kopā audekliņu!
Tev šķietīnš, tev nītiņas,
Man sudraba atspolīte.

LD 33907, 1

Puisītis (vīrišķais princips, aktīvs – viņš uzrunā, viņam pieder kustīgā atspolīte) un meitiņa (sievišķais princips, pasīvs – pieder iespēja atsaukties un pašķirt velkus nītis atspolēi) tikai abi kopā rada audumu. Gan sudraba, gan audekla, gan atspoles u.c. priekšmetu un jēdzienu simboliskā ietilpība no sadzīviskas un seksuālas norises paceļ šo aušanu mītiski sakrālā – mūžīgo norišu līmeni. Tātad runa ir par dzīves audekla aušanu, par tajā iesaistītajām enerģijām. Principiāli svarīgi, ka šeit parādās pašiniciatīvas un pašorganizētības moments: Saule auž audeklu, t.i., pasauli, kuras sastāvdaļa pati ir. Cilvēki rada savas dzīves audumu, kas nedalāmi saistīts un saplūst ar kosmisko spēku izausto pasauli, un vienlaikus ir no tās atkarīgs. Par šādiem aušanas un pašorganizētības procesiem dabā (t.i., dabas dzīlēs) mūsdienu zinātne izskaidā ar superstīgu (*Superstring*) teoriju. [84.: 136. lpp.]

Par to grāmatā «Lielo patiesību meklējumi» raksta Edgars Imants Siliņš. Tā balstās uz paradoksālu principu, ka «cilvēks, satvēris savu zābaku saites, spēj pacelt sevi gaisā [...]. Bet tieši kaut kas līdzīgs notiek elementārdaļiņu pasaulē. Daļiņas rada spēka lauku, kas tās saista kopā, savukārt spēka lauks rada pašas daļiņas. [...] Šādā pašsaskaņotā daļiņu sistēmā daļiņas rada pašas sevī!»

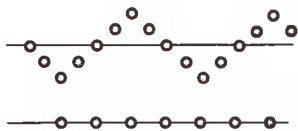
Interesantākais ir tas, ka tieši šāda norišu gaita ir atrodama mūsu rakstā – Pasaules auduma uzbūvē, simboliskā un tapšanā. Proti, atsevišķas raksta zīmes izkārtojas savstarpēji saskaņotos attālumos. Sākotnēji tie ir nelieli savrupi punkti un krustiņi, kas tiek izkārtoti šādā neredzama režģa sistēmā. Pēc tam tās ir punktu, krustiņu u.c. zīmju kopas, līdz lielākā klāienā tās saplūst nepārprotamā līniju režģī jeb tīklā. Citiem vārdiem: punkti (zīmes) izkārtojas sistēmā – režģī – kuras vēl nav (t.i., tā nav redzama), lai radītu režģi, kurš nepieciešams, lai visas citas zīmes (arī punkti) uz tā pamata varētu veidoties un izvērsties. Tā pakāpeniski no neredzamās pasaules izaug redzamā. No enerģijas (domas, idejas) kondensējas matērija un visa tālākā pasaule.

[65. l.; 256., 258. lpp.]

77. att. **Dūraiņi:** a – Vecpiebalga, 19. gs. beigas, b – Vidriži, 19. gs. vidus, c – Vecpiebalga, 19. gs. beigas, d – Lielvārde, 19. gs. vidus

Režģa un punktu savstarpējo sakarību izpratne praktiskā plānā apgūta jau mezolīta. Tā, «rotājot kaula dunci ar urbuma tehnikā veidotiem reljefiem līkļociem, vispirms vir-

smā iegrieza taisnas, paralēlas līnijas, lai nodrošinātu ornamenta ritmisko risinājumu, un tikai tad sāka urbt urbumus, precīzi izvietojot gan vienā, gan otrā iegrieztās līnijas pusē». [3.; 8. lpp.] Arī tas ir Pasaules auduma spēka līniju izpaudums, tikai fiziskās pasaules vajadzību līmenī.

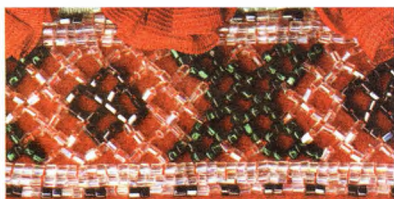
Pasaules audums simbolizē vienu no Visuma jeb dievapziņas līmeņiem – tā pašorganizētības un radītspējas lauku, jo šajā laukā viss arī rodas un pastāv. Te ir «pirmatnējās kosmiskās matērijas neredzami veidojumi, t.s. kosmiskās stīgas un kosmiskās matērijas redzamās un neredzamās daļiņas (slēptā masa), kas saplūst savrupos, gravitatīvi saistītos materiālos punktos». [109.; 8. lpp.] Te ir arī pamats (lauks) visām tālākajām pasaules tapšanas un pastāvēšanas norisēm, kas tiek izteiktas jau ar citiem simboliem.

Pasaules audums simbolizē Visuma vienotas uzbūves karkasu, tā informatīvā lauka un tīkveida režģa jeb enerģētisko stīgu dabu. Tā ir viena no daudzajām simboliskajām norādēm uz Visuma kristālisko uzbūvi. Kā vienota caurviju struktūra rakstā Pasaules audums ir sākotnējā matrica, formveides un nozīmju tīkls visām citām zīmēm, tai skaitā tām, kas visu šo karkasu jeb tīklu veido.

[95.; 46. lpp.]

a

b

[99. II: XXXVII.366*4]

c

78. att. Pasaules audums: a – vainags, Vidzeme, Krustpils nov., b – vainags, Augšzeme, c – vainags, Dignājas pag.

Pasaules audums ir pamatā rakstam, ko tautas mākslā sauc par klājošo jeb fona rakstu.

Es redzēju zvaigžņu sietu

Gaisa vidu ligojot,

Dieviņ savu likumiņu,

Ka zemē'i nenokrita!

BB 33780, 1

Simtu rakstu, piedesmit

Manā ziļu vainagā;

Kas uz reizi atminēs,

Lai nāk mani bildināt!

LD 5857. var.

Pilna Pasaules auduma pamatstruktūra ietver visaptverošu taisnā un slīpā virziena rūtojumus – ja skatāmies no vienota laukuma (lauka) puses. Bet, ja skatāmies no atsevišķ-

Visuma vienotas uzbūves tīkls

ka elementa puses, tad redzam, ka Pasaules audumu veido punkti, atsevišķas Saules un Saules rata jeb Zvaigznes u.c. zīmes, kas tiek savienotas savstarpēji noturīgā režģī jeb tīklā (vai sietā). Šāds tīkls norāda uz pasauli arī kā izteiktu daudzcentru sistēmu. Pasaules auduma struktūra vienādā mērā raksturojama gan kā režģis, gan arī kā tīkls. Šie skatījumi ir savstarpēji saistīti un papildina viens otru. Ja režģis asociējas ar stabilām un kristāliskām struktūrām, tad tīkls – tieši pretēji – ar plastiskām un telpiski mainīgām struktūrām. Papildus tam tīkls saistās ar ūdeni (ūdēns kosmogoniju) un kā tāds ar dzīvību un dzīvības rašanās vietu. Tīkla grafiskais atveids rakstā ietver gan zivs, gan laivas, gan arī viļņojuma simboliku. Zivs ir viens no dzīvības simboliem folklorā, turklāt reizēm ar to pavisam konkrēti tiek domāts bērns, ko izzvejo ar tīklu vai arī ko viņņi iznes krastā. Savukārt laiva simbolizē «Lielās pirmmātes dzemdī, šūpulī». [49.; 352. lpp.]

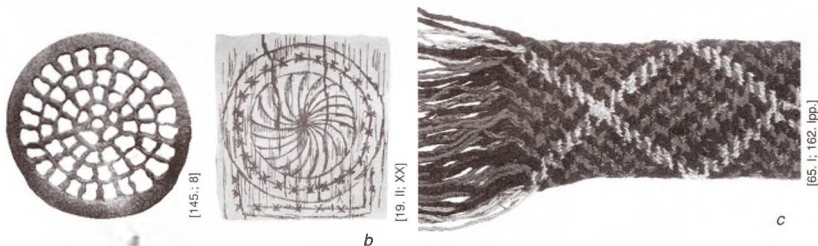
Viļņi Pasaules audumā – tas ir laiks, kas rada un veido šo pasauli, inesdams tajā kustību un cikliskumu, un līdz ar to arī visas pārējās ar to saistītās dimensijas un kvalitātes.

Kopumā Pasaules auduma pamatstruktūra vienmēr ietver pašus galvenos dinamiskas, statiskas un ar tām saistītās simbolikas principus – Dieva laistās pasaules ciklisku kustību, kur gaisma un tumsa, dzīvība un nāve, radošais un ārdošais mijas kā lielā Rita likumsakarīgi un dabīgi notikumi. Papildus tam, kā to nosaka trīsdimensiju telpas apziņa un krusta iekšējā simbolika, līmeniskums (horizontāle) simbolizē sievišķo principu – pasivitāti, bet stateniskais (vertikāle) vīrišķo principu – aktivitāti.

Tātad Pasaules audums simbolizē arī vīrišķā un sievišķā principa savstarpēji papildinošo raksturu, saderību un sadarbību.

Krusti (Saules rati) rotē un pulsē. Tīkla līnijas viļņojas. Vienlaicīgi tīkla acis (rūtiņas – saules (pasaules), citā aspektā – Veļu laivas vai Māras vārti, t.i., dzemde) te atveras, te atkal, sakļaujot savas malas, aizveras.

Ja pārlūkojam rakstu kopumā, tad redzam, ka Pasaules auduma struktūras, t.i., režģi, fīkli u.tml., sastopamas gan plaknē – atsevišķā laukumā vai zīmē –, gan arī trīsdimensiju telpā vai apjomā, kā tas ir cimdū rakstos, vainagos, dažās jostās un, protams, puzuros, kur šis kristālisko režģu uzbūves ir īpaši iecienītas. Šādā skatījumā un sasaistē Pasaules auduma struktūra var atklāties gan kā no viena punkta nākušas pulsācijas rezultāts, kā tas, piemēram, ir kādā senā ripas saktā, gan arī kā viļņi, kas ar laiku un telpas nobīdi klājas cits pāri citam (un vienlaicīgi izpaužas kā rotācija četrus dimensiju laiktelpā). Tā to var tulkot, piemēram, aplūkojot virieša jostu no Krustpils.

79. att. Pasaules auduma struktūra: a – ripas sakta, b – raksts veļas vālē, c – pita virieša josta, Krustpils

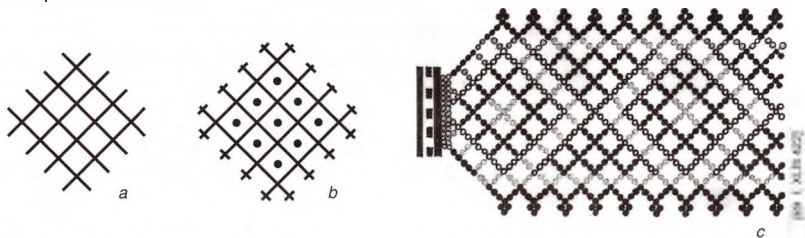
Starp citu, arī fiziķi mūsdienās runā par gaismas divējo, komplementāro dabu: no vienas puses – daļiņa, no otras puses – vilnis. Raksts to nesaka tieši, bet pēc būtības tajā ielikta un nolasāmā jēga ir ļoti līdzīga*.

Šie un arī vēl citi pieminētie raksta struktūras un folkloras liecībās atrodamiem piemēri rod tiešus vai asociatīvi simboliskus analogus Visuma kristāliskās uzbūves reālījās.

Patī Pasaules auduma struktūra rakstā atklājas kā savdabīgs redzes fenomens, kas apliecina neredzamo, bet caur izpausmēm tveramo enerģētisko struktūru esamību dabā. To īpaši labi var sajūst, ja izjaucam tā saucamo ideālo jeb matemātiski precīzo kārtību –

* Protams, var runāt par sakrītību. Bet tikpat lielā mērā var runāt arī par to, ka pati struktūra šeit atklājas kā dabas dotums, kas ietver attiecīga rakstura informāciju neatkarīgi no cilvēka gribas.

piemēram, fona rakstā atsevišķu punktiņu novietojumā pieļaujot kļūdas. Katra šāda nobīde rada vizuāli tveramu spriedzi, vēlēšanos atjaunot kārtību. Un otrādi – haotiski izmēģinātus punktus mēs vienmēr centīsimies pakļaut kādam lineāram ritmam vai ģeometriskai kopformai, kas šos savrupos punktus apvienotu vai sistematizētu. Abos gadījumos tā saucamās spēka līnijas paliek neredzamas, bet vizuāli tveramas un sajūtamas, tādēļ arī rakstā katra māriskās pasaules zīme pēc savas sākotnējās būtības ietver Visuma vienotās uzbūves režģa vai tīkla, t.i., Pasaules auduma, ideju. Un katra Māras sagša («sega» vai «dārziņš» u.c.) kā zīme izaug no Pasaules auduma režģa kā pēdējā kuplojums. Dažkārt šie divi Pasaules auduma struktūras līmeņi ir saplūduši, ietilpst viens otrā un ir grūti atšķirami. Robežas iezīmē sākuma un beigu krustiņi pirms tam bezgalībā aizejošo līniju galos un, protams, saistība ar atsevišķu, šai gadījumā – režģoto, zīmju simbolisko jēgu un vietu pasaules modeli.

80. att. Pasaules audums: a – neredzamā struktūra, b, c – redzamā

Priekšstati un zināšanas, ka pasaule veidojas uz neredzamu spēku veidota režģa pamata, acīmredzot ir ļoti seni. Austrumu filozofijā un mistikā šāda Visuma režģi simbolizē *Indras tīkls*. [84.; 137. lpp.] Taču redzams, ka šāda intuitīvi tēlaina zināšana atspoguļota arī mūsu dainās un mūsu senajās raksta zīmēs. Bet varbūt šis zināšanas nemaz nav tik intuitīvas (neapzinīgas) un ir ļoti pragmatiski koptas un attīstītas un to nolūks ir veidot attiecīga līmeņa kosmisko apziņu, lai cilvēks varētu attīstīties Visuma vienotās apziņas kopsakarībā un harmonijā.

Pasaules auduma ģeometrisko struktūru piederību pašiem galvenajiem pasaules uzbūves pamatiem apliecina to biežais lietojums Pasaules koka, t.i., Austras jeb Saules koka, un dažu citu pamatsimbolu zīmēs. Lūk, vairāki raksta paraugi, kas kādreiz lietoti dvieļu galu izrotāšanai un enerģijas piesaistīšanai, par ko liecina sarkanā krāsa pāri ar baltā līnu audekla fonu.

81. att. Pasaules auduma struktūra dvieļu galu rakstos (fragmenti). Rezna

82. att. Pasaules auduma struktūra: a – priekšauta rakstā, b – rakstainas audenes fragmentā

83. att. Pasaules auduma struktura divieļu galu rakstos (fragmenti). Rezna

Kā redzams, Pasaules koks un Pasaules audums latvju rakstā ir cieši saistīti. Tie ir viens otru papildinoši tēli un bieži tiek veidoti kā uzbūves ziņā tāpatīgi, t.i., strukturāli vienādi. Šie tēli rāda, ka pasaules izpratne nenoslēdzas tikai tās divdaļīgā vai trīsdalīgā redzējumā. Rakstā izteiktas zināšanas par daudzu pasaļu pastāvēšanas iespēju. Dainas min simbolisku skaitu – deviņi. Pasaule tad ir 3 × 3 daļīga, ja to izvērs. Bet, saslēdzot, iegremdējot tās citu citā, visas veido vienu veselū.

84. att. Pasaule(s) veselumā un izversumā

Tieši tikls sasaista mērogos tik dažādās mikrokosmosa un makrokosmosa pasaules vienotā, savstarpēji saistītā un savstarpēji iegremdētā Veselumā. Šādā apskates virzienā pasaļu skaits ir neierobežots, jo izriet no Visuma vienotas apziņas dziļēm.

Dzīvības strāvojuma (arī dvēseļu) lauks

Starp t.s. fona rakstiem atsevišķu vietu ieņem raksti, kuru veidojums atgādina bišu šūnas. Kā liecina arheoloģiskie atradumi, šūnveida ornaments (režģis, tikls) bija pazīstams jau akmens laikmetā. [3.; 46. lpp.] Acīmredzot tas noskatīts pie bitēm, medu lūkojot, un kā būtiska pasaules uzbūves izpausme pakāpeniski iekļauts raksta sistēmā jau kā gatava zīme.

Pasaules modeļi šūnveida režģis vai tikls vērtējams kā viens no Pasaules auduma variantiem. Šāda režģa vai tikla simbolika, šķiet, saistāma ar dzīvības daudzveidību dabā, kas pārklāj un apņēm visu pasauli kā vienots Dzīvības tikls. Šādā skatījumā šūnveida režģis

- norāda uz cilvēka sadarbību vienotā saiknē ar visu dzīvo dabu, gluži kā tas ir bitēm, kad tās organizējas lielā saimē,
- simbolizē šīs sadarbības rezultātu – šūnu un dzīvību kā tās augstāko piepildījumu (neredzamas dzīvības strāvojuma (arī dvēseļu) lauks).

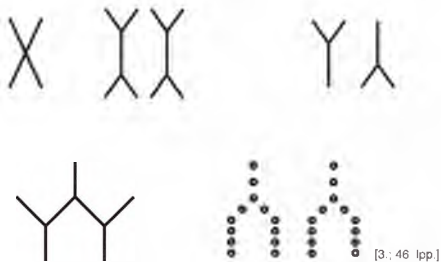
Dzīvības tikls

Velc, bāliņ, trejus svārkus,
 Tev trejādas audējiņas:
 Auž māmiņa, auž līgava,
 Auž bitīte ozolā.

ĀrM 30420

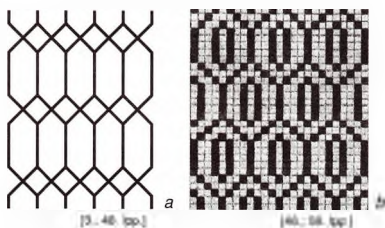
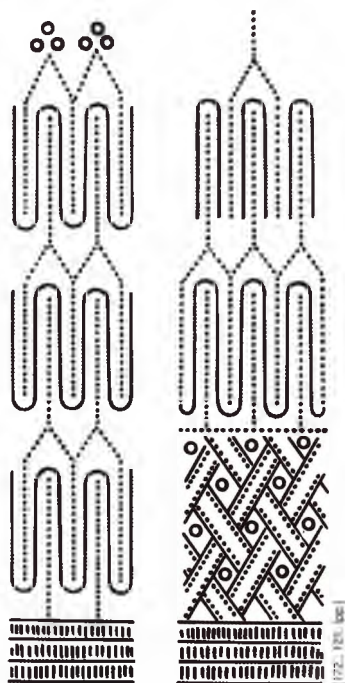
Treji svārki dainās – augums, dvēsele, velis.

Kā visai pamatota jāpieļauj arī otra attīstības līnija, kas veidojas no atsevišķām savrupām zīmēm, tām savienojoties un saplūstot vienotā šūnveida režģī vai tiklā – Pasaules audumā.

85. att. Savrupu zimju piemi, kas saplūstot veido šunveida režģi: a – uz kaula un raga priekšmetiem (mezolīts), b – prūšu keramikas urna ar cilvēka sejas un putna kāju motīvu, ap 500. gadu p. m. ē.

Šo iespējamo attīstības līniju varēja stiprināt arī vēlāk izveidojušās Jāņa zīmes atsevišķi kuplojumi, kuros parādās ievirze veidot vienlaidus likloci ar stabiem, kas, atainojot gadskārtējo gaismas augšupeju no Jāņiem līdz Jāņiem, pakāpeniski pārtop plašākā laika vijņa režģī jeb pinumā. Par to liecina, piem., motīvi no latgaļu 10.–11. gs. masīvajām karavīru aprocēm.

87. att. Šunu raksts: a – uz koka lāpstīņas (agrais neolīts), b – 20. gs. cimdā

Es atradu ganidama
 Bišu austu nēzdandzinu:
 Visapkārt izrakstīts,
 Vidū vasku ritualīts.
 To taupīju brālitim,
 Asariņas noslaucīt.

LD 25479

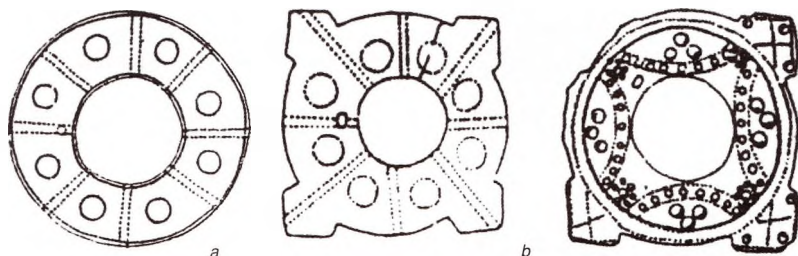
86. att. Karavīru aproles motīvi 10.–11. gs.

Pasaules audums ar tajā ietvertu pasaules vienotas uzbūves tīklu ir vēl viens no veidiem, kā atklāt pasauli, vēl viens no pasaules vienotas uzbūves modeļiem. Šāda ģeometriskā raksta kosmizācija izriet gan no t.s. fona rakstu novietojuma, funkcijām un no-

zīmes pasaules modeļa ietvaros, gan arī no Visuma apziņas* un cilvēciskās apziņas vienotības likumiem, kurus cilvēks var arī neapzināties, bet kuri vienalga izpaužas ikvienā raksta struktūrā.

Un vēl kāda piebilde raksta kosmizācijas sakarā. Protams, starp akmens laikmeta gravējumu un Visuma vienotas uzbūves tīklu mūsdienu cimdu u.c. rakstos pastāv milzīgs attīstības attālums. Šodien visai grūti ir pateikt, tieši kā, kad un kur notikuši izrāvieni un atklāsmes un radīti galvenie pasaules modeļu pirmparaugi. Tomēr pilnīgi droši varam uzskatīt, ka raksts ar tajā ietvertajiem pasaules modeļu pirmparaugiem un attiecīgo domāšanu ir daudz senāks par mūsdienu etnogrāfiskajām liecībām, t.i. – raksta zīmes un to kompozīciju shēmas ir senākas par cimdiem vai villainēm, kur tās šodien redzam ieaustas vai izšūtas. Nenoliedzami ir arī tas, ka šis rakstu bagātības un to izkārtojums pēc pasaules tēlaini mītiskā redzējuma principiem nav nejaušība. Šādas kompozīcijas nav arī vienkāršas ģeometrisko zīmju kombinatorikas rezultāts. Šādas kompozīcijas norāda uz sistēmu, uz noteiktu valodu, uz domāšanu, uz zināšanām. Protams, šī valoda ir jāpazīst – jāpazīst tās simboli un izkārtojuma principi, saistība ar mītisko domāšanu un reālo pasaules racionālās izziņas praksi utt. Vienlaikus šī valoda ir saistīta ar tautas estētisko gaumi un harmonijas izjūtu. Gan vienkāršas pārmantošanas, t.i., tradīciju, ceļā, gan ezoterisku atklāsmju, t.i., jaunrades, ceļā šis senais Pasaules skats, izjūta un domāšana attīstījies un atnākusi līdz mūsu dienām. Tomēr ne jau katrreiz tradīciju kopēja apziņa un sapratne pacēlās līdz radīšanas brīnuma dievišķajiem augstumiem. Reizēm tradīciju kopējs bija tikai nošu pārrakstītāja lomā, kas notis gan pazīst, spēj tās pārrakstīt, bet ne vienmēr spēj tās ieskandināt, kur nu vēl būt par melodijas sacerētāju. Bet vai tad notis zaudē savu nozīmi lietpratēja acīs, ja nošu pārrakstītājam nav muzikālās dzirdes? Vai grāmatas teksts kļūst mazvērtīgāks, ja to pārraksta mehāniski, nesaprotot teksta jēgu? Nē taču! Līdzīgi ir arī ar mūsu rakstiem un pasaules redzējuma modeļiem. Arī šeit dažkārt lasītās atsauces uz to, ka pēdējie seno tradīciju glabātāji cimdu un zeķu rakstos rakstu zīmes saukuši tikai par cūkactiņām, kaķpēdiņām, kāsišiem, blusiņām, mušiņām u.c. [71.: 46. lpp.], galvenokārt liecina par tā brīža konkrētā cilvēka apziņas un domāšanas līmeni, daudz mazāk vai nemaz par šo rakstu sakrālo būtību – kādreizējo (esošo vai nākotnē iespējamo) saistību ar kosmiskās un mitoloģiskās apziņas izpaušmēm. Senie simboli senatnē izteica visaugstākā līmeņa Dieva apziņu un bija noteikta pasaules redzējuma un domāšanas paudēji. Šai sapratnei zūdot, seno simbolu būtība nemainījās, mainījās liecības par šo sapratni, bet ģeometriskās zīmes un raksta uzbūves palika kā tradīciju mantojums. Tādēļ nejausim raksta un tā simbolu izpratni ar pašu rakstu un dažādo liecību, dažādo viedokļu vēsturi ar nepastarpinātu raksta izpēti.

Raksts – tā ir mūsu (balto – lietuviešu, latviešu) āriskā pasaules filozofiski reliģiskās domas valoda. Gudrība, kas savā tēlainības precizitātē (konstruktā) un ietilpībā tālu pārsniedz šodien valdošos priekšstatus par pasauli un īstenību, ja cenšamies tos balstīt tikai uz to, ko var pateikt ar vārdiem, pataustīt ar rokām, nomērit ar svāriem vai nopirkt par naudu.

88. att. Saktas ar apla un kvadrata motīvu: a – 14./15. gs., Latvija, b – 15./16. gs., Latvija, c – 13.–15. gs., Lietuva, Latvija [149., 77., 89. lpp.]

* Visuma apziņa – lauks, kura ietverta sākotnējā informācija un enerģija, kas tikai pakāpeniski sabieze materiāla. Viss, kas notiek matērijā, ir iekodēts Visuma apziņas laukā.

DIŽAPĻI JEB ZĪMJU MANDALAS

Nākamie pasaules modeļi, kurus apskatīsim, ietverti apļveida kompozīcijās. Tā ir attīstības līnija no visvienkāršākās Saules vai Zvaigznes zīmes līdz sarežģītiem šo zīmju uzbūves kuplinājumiem un izvērsumiem. Ar to domātas tās zīmes un kompozīcijas, kas izvērstā un uzskatāmā veidā modelē pasaules uzbūvi, tās dažādos spēkus, līmeņus un procesus, attīstot kompozīciju no vienota centra uz visām debespusēm. Kā likums, tās ir kompozīcijas, kurās zīmes izkārtotas koncentriskos apļos vai arī kvadrātos. Īpašā nozīmīguma dēļ šos apļus tā vien gribas nosaukt par dižajiem. Starptautiski populārs ir senindiešu vārds «mandala», kas tulkojumā tāpat nozīmē *aplis* un tiek lietots kā termins.

Mandalā, t.i., *dižajā aplī*, pasaule izkārtota citādi, nekā tas ir joslā. Joslas centrā atradās šī saule – fiziskā pasaule –, un Pasaules koka modeļa ietvaros debess, cilvēka un zemes saikni nodrošināja kustība vertikālā virzienā. Mandalas centrā atrodas garīgā jeb dvēseles pasaule, kosmos, visa sākums un beigas – vai nu tas būtu tukšums kā visa iespējamā matrica, vai arī pirmo energoinformatīvo izpausmju režiģi saskatāms punkts. Mandalā Pasaules koks aug no centra uz visām 4 (8) debespusēm, tiekdamiem pretī savai galējai izpausmei, iespēju piepildītībai cikliskās attīstības galējā punktā. Iai pēc tam tiekots atpakaļ uz savu sākotni un tādējādi noslēgtu savas pilnas pastāvēšanas vienu apli un turpinātu to citā.

Patī vispārīgākā mandalas definīcija nosaka, ka mandalu veido koncentrisku formu sērija, kas paredz sakarības un saites starp dažādām šo formu sfērām. Tās attiecas ne tikai uz zemi, bet arī uz mikrokosmosu un makrokosmosu, uz sakarībām starp procesiem kā globālā, tā arī vissīkākajā, mikroskopiskā mērogā. [94.: 8. lpp.]

Gan zeme, gan cilvēks, gan viens atsevišķs atoms, kas veido cilvēku, gan galaktika, kurai Zeme pati ir tikai kā atoms, pēc savas uzbūves ir mandala. Mandalas struktūra ļauj šīm dažāda mēroga pasaulēm savstarpēji atspoguļoties citai citā un savienoties kā polāriem stāvokļiem, savērstiem uz vienas ass. Mandalas universālumu nodrošina pastāvīgais centra princips. Tāpat kā tas ir ģeometriskajās latvju (baltu) raksta zīmēs, arī šeit visa sākums ir centrā – gan laiks, gan telpa, gan visu iespējamo formu un procesu matrica, gan informatīvi enerģētiskais lauks utt. Pasaules universālā sākotne, lai kas tā arī būtu (Dievs, kosmiskais saprāts vai arī mēmais klusums – nekas), izpauž sevi mandalā. Tā ir arī cilvēciskās apziņas izpausmju īpašība un forma. Mandala nemitīgi izpaužas cilvēku radītajos objektos, rituālos, mākslas formās. Tajās lūkojoties, mēs ieraugām un labāk izprotam arī pašu mandalu, tās uzbūvi. Hose un Miriams Arguelesī, grāmatas «Mandala» autori, nosauc šādus galvenos mandalas formveides parametrus:

centrs;
simetriskums;
galvenie punkti.

«Pirmais vienmēr pastāvīgs, divi pārējie saistīti ar katras konkrētās mandalas iedabu. Simetrija var būt divpusēja vai dinamiska – cieta un labi izteikta vai plūstoša, nenoteikta. Galvenie punkti var būt pastāvīgs lielums, un tad to skaitu nosaka konkrētās mandalas īpatnības. Taču tie var būt arī nenosakāmi lielā skaitā, kā tas, piemēram, ir aplī.» [94.: 9. lpp.]

Ir daudzas un dažādas mandalas. Visai plaši ir pazīstamas tās, kas domātas noteiktu garīgo stāvokļu sasniegšanai. Šajā ziņā visaugstākās virsotnes ir sasnieguši Tibetas mūķi. [98.: 237. lpp.] Viņu zināšanas ļauj izgatavot mandalas ar ļoti precīzu iedarbību. Var būt mandalas, kas kalpo kā palīglīdzeklis, lai koncentrētos meditācijas laikā, to iedarbība var izraisīt garīgas atklāsmes efektu, ikdienas apziņas saplūsmi ar kosmisko apziņu, tās augstākajiem slāņiem. Taču ir arī pilnīgi citas ievirzes mandalas – ar sargājošu nozīmi un arīdzan tādas, kas spēj izraisīt sliktu pašsajūtu un pat nāvi.

Visos gadījumos mandala atspoguļo Visuma uzbūvi, kādu no tās aspektiem. Ielūkosimies rakstā – papētīsim, kādu pasaules uzbūvi varam saskatīt mūsu dižapļos, t.i., mūsu zīmju mandalās. Lūk, divas ļoti izteiksmīgas zīmes – divi dižapļi, kas, šķiet, pēc savas nozīmības paceļas pāri viena savrupa skatījuma mērogam. Šeit saskatāmi visas krāsu un zīmju simbolikas sistēmas pamati.

Visuma laiktelpas tapšana un atgriešanās sākuma stāvoklī (4 krāsu kods)

Abas zīmes saista sarkanais centrā

[7 | 488]

Pastāvēšanas ciklu zīme (3 krāsu kods)

[95 : 153. lpp.]

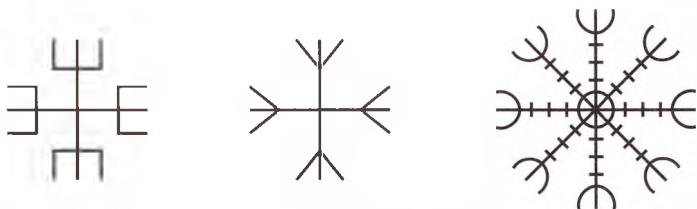
89. att. Pasaules tapšanas un pastāvēšanas zīmes: a – zīme no Karsavas cimda, b – zīme no Talsu villaines

Zīme no Karsavas cimda un zīme no Talsu villaines

Pirmā zīmju mandala jeb zīme nāk no kāda Karsavas pagasta cimda (Latgale, 20. gs. sākums). Tā izadīta brīvi peldošā pelēkas debess fonā. Apakšā valnītis, kas savukārt veido tādu kā zemes vai pazemes līniju (sk. 101. att. 126. lpp.).

Otrā zīme nāk no Talsu villaines (Kurzeme). Arī tā peld brīvā, baltā fonā villaines stūrī un, tāpat kā pirmā zīme cimdā, novietota nozīmīgā un redzamā villaines vietā [95.; 153. lpp.]. Izcēlums un arī vairākas citas pazīmes liecina par šo zīmju īpašo nozīmi. Kā tas līdz šim ir iegājies, gandrīz vai visas zīmes pienemts raksturot kā maģiskās aizsardzības vai laba vēlējuma zīmes. Patiesībā par to mēs varam arī nešaubīties – neviens taču nenēsās zīmes, kas nes nelaimi, piesauc jaunos spēkus u.tml. Arī doma par aizsardzību šķiet visai pamatota, jo ne jau svešās zīmes mūs sargā, drīzāk jau savējās, tās, kas ar šādu domu un nolūku darinātas. Tieši tādas arī ir raksturīgākās etnogrāfu pierakstītās liecības. Šķiet, ka laikā, kad saites ar senajiem mitoloģiskajiem priekšstatiem pamazām izzūd un no visas ornamenta simbolisko nozīmju izpratnes paliek vairs tikai estētiskā, rotājošā funkcija, tautas apziņā joprojām saglabājas nojausma par īpaši labvēlīgām raksta zīmēm, kas ir saistītas ar auglību un dzīvi apliecināšiem vēlējumiem. [65. l; 14. lpp.]

Interesanta ir grafiskā paralēle un ārkārtīgā formu līdzība, kas vērojama starp šīm zīmēm un islandiešu t.s. «šausmu maskām». Islandiešu zīmes domātas, lai «iebaidītu kādu citu» [96.; 96. lpp.], kā arī izmantotas pret dažāda veida ciešanām un briesmām, vienlaicīgi stiprinot iekšējos spēkus un spēju ietekmēt ārējo pasauli. Sakrītība tiešām ir zīmīga. Lūk, daži islandiešu sargājošo zīmju paraugi [96.; 95., 97. lpp.]:

90. att. Zīmes no gramatas «Графическая магия исландцев»

Par spīti šīm visai pārliecinošām līdzībām un sakritībām mūsu zīmes būtiski atšķiras, un tādēļ nepietiek ar to, ka klasificējam tās tikai kā sargājošas zīmes. Raksta būtību jau nevar reducēt tikai uz atsevišķām sargājošām funkcijām, lai arī ļoti būtiskām un cilvēkiem svarīgām. Tādēļ atgriezīsimies pie mūsu apskates pamattēmas un vienlaicīgi aplūkosim šīs zīmes arī no pasaules modeļa aspekta. Tāpat sistēmas pamattēls ir Austras koks jeb Saules koks. Apļveida kompozīcijā – mandalā – tas aug uz visām debespusēm simetriski, izplešoties no vienota centra Saules rata formā. Saules rata astoņi stari (arī spieķi, dakšas) apvieno divus krustus – taisno un slīpo. Kā jau iepriekš apskatījām, tie ietver sevī divus pretēji vērstus spēkus – statiskos un dinamiskos, ārdošos un radošos, satīstības un attīstības utt. Tie visi sadarbojas, nomaina cits citu nemitīgā cikliskā pulsācijā un rotācijā. To visu pastiprina un papildus interpretē krāsa, kas abās zīmēs lietota apzināti ar uzsvērti simbolisku nozīmi.

Pirmajā zīmē ir visas 4 galvenās pamatkrāsas, kas sastopamas rakstā, – sarkanā, dzeltenā, zilā un zaļā. Pulsējošu apļu formā tās izverd no centra un tālāk izplūst, veidojot dažādas krāsu pārus un nozīmju attiecības. Zīmes struktūrā un arī visa raksta nozīmju kopsakarībās (kontekstā) šīs krāsas var tulkot kā pasaules pīrmelementus jeb spēkus – uguni, gaisu, ūdeni, zemi. Sīkāk par to turpmāk.

Otrajā zīmē aktīvi darbojas tikai trīs krāsas* – trīs spēki – un primārā kustība ir rotācija, ko akcentē slīpais krustiņš centrā. Abās zīmēs ar krāsu ir izceltas taisnā un slīpā krusta atšķirīgās nozīmes, ko papildina aplīši, krustiņi, kausiņi u.c. grafiskie tēli. Tomēr precīzēsim – krāsa nemarkē, bet kā simbols papildus interpretē zīmi. Krāsas simboliskās nozīmes var sakrist ar ģeometriskās zīmes simbolisko nozīmi un var arī nesakrist. Vienā gadījumā šīs nozīmes cita citu papildinās, pastiprinās, otrā gadījumā – pavājinās, vai arī, kā tas notiek vairāku spēku sadursmē, tās saplūdis šo nozīmju un spēku kopējā vektorā, t.i., pilnīgi jaunā nozīmē. Kā redzams, īpaši svarīgs šeit ir centrs, kas izdalīts atsevišķā apvilktā laukumā. Visai bieži to raksturo atšķirīga uzbūve vai arī tajā ir ievietots simbols, kas lielā mērā nosaka visas pārējās zīmes būtību. Vērojuma vai meditācijas gaitā šeit ievietojas subjektīvais Es un cenšas saplūst ar savu kosmisko sākotni, izprast to. Caur centru iet Pasaules koka ass, kas savieno visas trīs galvenās pasaules sfēras – debesis, zemi, pazemi.

Pirmā sfēra ietverta jau centra aplī – tajā ietiecas, aug Pasaules koka saknes. Otrā sfēra ir šī apļa ārpusē līdz zaru galotnēm, bet trešā – no zaru galotnēm vēl tālāk uz āru, kur savā galīgajā stāvoklī atgriežas atpakaļ, līdz satiek savu sākotni centrā. Tādēļ arī daudzās mandalās ārējais aplis – ārējā robeža – nav novilkts, jo tas aiziet bezgalībā, līdz pastāvēšanas cikla otrajā fāzē sarūk līdz punktam, kad kustība pārsviežas un iegūst pretējo virzību. Tādējādi arī šeit Pasaules koks vienlaicīgi iegremdēts un aug it kā divos pretējos virzienos. Katrā šādā pastāvēšanas ciklā svarīgi ir sākuma un beigu punkti. Mandalās tie nosaukti par galvenajiem (robež)punktiem. Zintniecībā tos sauc arī par vārtiem vai sliekšņiem, un mūsu rakstā to apzīmējumi ir neliela taisnā + , slīpā × , kā arī dakšu Ψ un T veida krustu formā. Robežpunkti iezīmē robežas atsevišķa cikla fāzei un ieiešanu jaunā Visuma sfērā.

Šajā mandalā ir 4 (8) ārējie robežpunkti, bet deviņais – centrs – ir iekšējais robežpunkts. Līdz ar to šo pasaules modeli var apskatīt arī kā divdaļīgu. Apļa iekšpusē un tuvāk centram atrodas subjektīvā Es un garīgā – dvēseles – pasaule. Tālāk no centra un apļa ārpusē – objektīvā jeb fiziskās matērijas pasaule.

Pasaules koks un visi procesi savu sākotni smeļ garīgajā smalko vibrāciju pasaulē un tikai tad ietiecas fiziskajā pasaulē. Taču mandalā Pasaules koks aug ne tikai no centra, bet arī cauri centram. Kustība notiek vienlaicīgi visos virzienos. Reālā laika ass nostājas stateniski attēla plaknei un sakrīt ar centru, iet cauri centram. Līdz ar to, laika aspektā skatot, mandalas centrā satiekas visi laiki – pagātne, tagadne, nākotne. Tagadne ir tā, kas vieno pagātņi ar nākotni un vienmēr atrodas laika bultas smailē un centrā. Šādā skatījumā pagātne un nākotne ir tikai divas mūžīgās tagadnes papildu dimensijas. Te mēs iegūstam tieši to pašu situāciju, ko ieguvām, analizējot Pasaules koku joslu rakstā.

* Trīs krāsu klātesamība vai to dominante rakstā (vispārējās četru krāsu sistēmas ietvaros) norāda uz kustību un nepabeigtību. Tā, piem., dažādu trīs krāsu dominante ir vērojama arī Austras (Saules) koka zīmju rindās, kas novietotas villaiņu ārmalās (sk. 101., 132. lpp.).

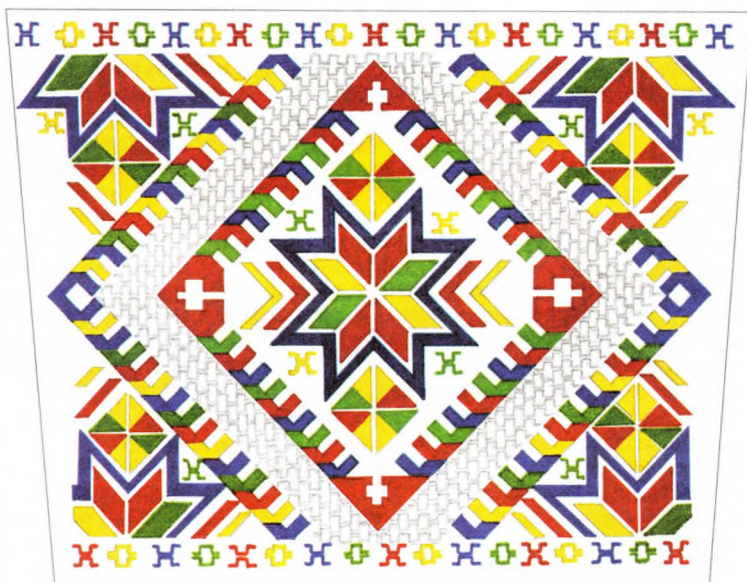
Joslu rakstā laika ass virzās joslas garenvirzienā, līdz savā bezgalīgi tālajā turpinājumā satiek savu sākotni. Tā tas ir atainots cimdos, kur raksta josla apliecas apkārt cimdā, veidojot apli – bezgalības un vienlaicīgi noteikta galīguma simbolu. Tā tas ir arī tautas tērpa vainagos, dažās jostās, saktās u.c.

91. att. Laika ass virzība: a – vainags, Zemgale, b – cimdš, Ilūkstes apr. Pilskalnes pag., 18. un 19. gs. mija

Starp pasaules modeļiem īpašu vietu ieņem dīžapļi ar Ausekļa zīmi centrā. Apskatīsim dažus spilgtākos paraugus, kas pēc vērtības ielūkošanās atklāj negaidīti daudzslāņainu pasaules ainu ar nepārprotamu tās uzbūves izkārtojumu dažādās sfērās un laiktelpas plānos.

Alsungas
krekla aprobe
ar Ausekļa
zīmi centrā

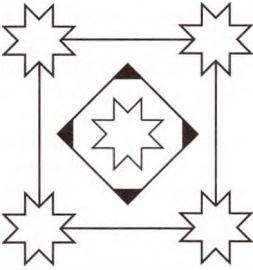

92. att. Alsungas krekla aprobe

[95 ; 159. lpp.]

Lūk, Alsungas krekla aprocas raksts. Aprobe tautas tērpā labi redzama. Arī šeit gan novietojums, gan koncentrisku formu izmantošana norāda uz nozīmīgumu un aizsardzību (apļi, koncentriskas formas vispār ir pašas pirmās aizsardzības zīmes, kas norobežo iekš-

pusi no ārpuses, savējo pasauli no svešās pasaules). Kāds tad ir pasaules modelis šajā mandalā, un kāda ir tās uzbūve? Kompozīcijas pamatshēmu var raksturot šādi: tie ir divi viens pret otru sagriezti kvadrāti ar Zvaigznes jeb Ausekļa zīmi centrā.

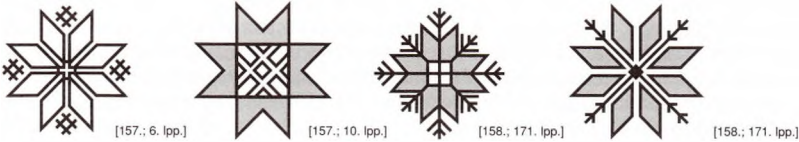

93. att. Kompozīcijas pamatshēma

Šie kvadrāti stūros ir iezīmēti ar papildu formām: ar četrām Ausekļa zīmēm akcentēts ārējais kvadrāts, ar četriem krustiem – iekšējais kvadrāts. Katrs kvadrāts veido un pārstāv noteiktu telpu, simbolizē nosacītu esamības vai Visuma sfēru. Arī vidējā forma – Ausekļa zīme – veido savu telpu un simbolizē noteiktu Visuma sfēru ar savu, no pārējām sfērām atšķirīgu uzbūvi, kura norobežota ar uzsvērtu kontūru visapkārt zīmei. Visas trīs sfēras (telpas, pasaules) cita pret citu atrodas dinamiskā griezes kustībā jeb rotācijā, un visām ir viens kopīgs centrs. Labākas uzskatāmības nolūkos tālāk aplūkosim katru no šīm sfērām atsevišķi.

Sāksim ar *pirmo sfēru* – mandalas centru, t.i., Ausekļa zīmi. Neatkarīgi no savas astronomiskās semantikas (dažādos laikos un kopsakarībās tā tulkota atšķirīgi: gan kā Mēness, gan kā Venēra, gan kā Saules kalendārā gada simbols [45.; 9., 10. lpp.]) (Ausekļa zīmes pamatnozīme ir *gaismas principa* uzvara pār tumsu. Par to liecina pati pasaule ar

**Pirmā sfēra –
Ausekļa zīme
centrā**

94. att. Auseklis – gaismas principa uzvara par tumsu.

savu pastāvēšanu, jo pretējā gadījumā pasaules nemaz nebūtu. «Viss, kas ir pasaulē, ir ne tikai redzams pateicoties gaismai, bet arī radies no gaismas. Auseklis – tas ir gaismas simbols pret tumsu.» [69. l.; 4. lpp.] Tā ir «zvaigznīte», kas veido «ozolu», t.i., Pasaules koku, pašu pasauli, no gaismas. («Mazākā mērogā tā ir šī «ozola» viena lapa – mirdzoša zvaig-

95. att. Auseklis – kosmisko speku pirm pasaule: a, b, c, d – zīmes attīstības stadijas

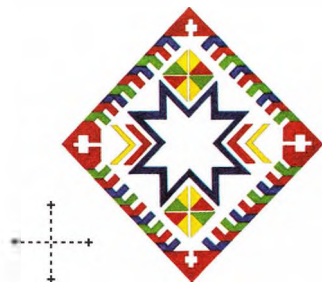
zne pie debesīm.» [69. l.; 5. lpp.] Arī pati zīme tādēļ dažkārt tiek dēvēta par ozolu.)

Ausekļa zīmē tās astoņi stari satek centrā – vienā bezgalīgi mazā punktā – un it kā izsprāgst no tā, tiecoties izplesties arvien tālāk no centra. No šī centra (no baltā tukšuma) izverd laiks un telpa, izverd visa pasaule. Tā ir kustība, kas izvērs Ausekli arvien lielāku, tās ir arī zīmes, ko var saskatīt baltajā fonā, – pilna Saules rata un no tā izplaukstoša Austras jeb Saules koka zīmes. Tās ir ieraugāmas tikai caur citu zīmju (šeit – krāsu laukumu) klātbūtni un ir šo zīmju izkārtojuma iepriekš neredzamais karkass.

Baltais fons – tā ir vēl neizpaustā Visuma apziņa, tā ietver programmu, kas nosaka, pēc kādiem likumiem gaismai un tās spēkiem izkārtojas pasaulē. Šos spēkus simbolizē sarkanā, zaļā un dzeltenā krāsa, ko noslēdz, apvelk tumši zilā (melnā?) krāsa.

Ausekļa zīme šeit ir ugunīgā kosmisko spēku pirmasaule, kas vienlaikus pieder Visuma pagātnei un tagadnei, jo process pēc būtības ir nepārtraukts. Tā dinamisko un radošo aspektu simbolizē skaitlis trīs – trīs krāsu izmantojums Ausekļa zīmes iekšpusē.

Otro sfēru veido dinamiski orientēts kvadrāts ar četriem krustņiem stūros. Tie veidoti ar iekšējo telpu un atvērumu pret kopīgo mandalas centru – tāpat tie ir vērti pārejai no vienas sfēras uz otru. Arī krāsa – sarkans ar baltu – norāda uz robežu starp ugunīgo pasauli jeb viņās pasaules sfērām un šo pasauli. Kopumā tā ir matērijas pasaule, ko caurauž tikko jaušams taisnais Māras krusts ar iezīmētiem galiem un dinamiskās (radošās) attīstības telpā, t.i., slīpā krusta virzienos, izvietotām zīmēm. No šīm nebūtībā aizejošām taisnā krusta līnijām – koordinātu asīm (no vidus uz sāniem) – pa vertikāli izplaukst divas Saules zīmes un pa horizontāli – divas (var tulkot arī kā četras) Mēness zīmes. Saule rādīta tās divos cilvēkiem visnozīmīgākajos galējos stāvokļos – zenītā (vasara) un viszemākajā stāvoklī, t.i., saule lejā (ziema) –, savukārt Mēness zīmes ietver nozīmes, kas saistītas ar ikviena procesa sākotnējo pieaugumu, briešanu, bet vēlāk, procesam noslēdzoties, ar dilšanu. Tās ir nozīmes, kas izriet arī no kreisās un labās puses nozīmēm, tādām kā radišana un darīšana u.c. Un – pats svarīgākais – viss būvēts uz laika ritējuma simbolikas, uz laika apla nozīmības, jo telpa jau pastāv un it kā nemainās. Tā ir tagadne, tā ir ši saule. To iezīmē un izsaka kustība gar ārējā dinamiskā kvadrāta malām. Katrā malā 3x3=9 robiņi. Tās ir kāpnes, ko veido zaļās, zilās un sarkanās krāsas atkārtojums trīs reizes katrā malā. Simboliski to sauc par trejdeviņiem. Trejdeviņi – tas ir simbols jebkurai radošā ciklā aptvertam un laikā un telpā noslēgtam posmam. Tas var būt kā 3x3=9, 3x9=27, 9x9=81 u.tml. Katrs šāds posms ir kā kāpiens Pasaules kalnā – garīga pacelšanās un pilnveidošanās, pāreja no viena apziņas un pieredzes līmeņa uz citu – augstāku. Lidzīgi arī saule pakāpjas gada apli no sava sākotnējā stāvokļa uz arvien augstāku stāvokli pie debesīm. Katrs šāds kāpiens noslēdzas ar radošā procesa piepildījumu un atgriešanos pilnā tapšanas aplī pie sākotnes, pie centra. Uz to norāda krustiņš katras malas stūrī, kas veido 9+1=10, un tas notiek četras reizes pa apli. Pilnā mērā izpaužas zintnieciskais astoņnieka sistēmas četrvienības princips, par ko runājam iepriekš. Tas nozīmē, ka jebkura pacelšanās notiek, izejot arī esamības lejupejošās, zemākās pastāvēšanas fāzes, posmus vai puses. Svarīgi apzināties arī, ka katram radošam procesam laiktelpā ir savs solis (mērogs). Viens savu pirmo tapšanu sasniedz 3x3=9 apjomā, cits 3x9=27 apjomā, cits 9x9=81 u.tml. Simboliskā būtība tādēļ nemainās. Svarīgi, ka jebkurā variantā šie skaitļi reducējas uz ciparu deviņi, kas galā dod 9+1=10. Arī cilvēka, dabas un kosmosa ritmi pēc sava mēroga atšķiras, tomēr tos vieno kopīgas strukturālas likumības, uz ko norāda šī skaitļa simbolika.

96. att. Tagadne un šī saule

Trešā sfēra – statiskais kvadrāts

97. att. Viņā saule – Veļu valsts

Trešā sfēra jau pēc sava novietojuma – kvadrāts uz malas – liecina par stabilitāti un mieru. Šo izjūtu vēl pastiprina četras lielas Ausekļa zīmes kvadrāta stūros. Ārējās malas nav novilkta, bet šķēlumī norāda, ka telpa turpinās tālāk uz visām pusēm, līdz nesaņiedzamiem tūlumiem. Šī ir viņā saule – Veļu valsts, kur veļiem ierādīta pat tāda kā īpaša zona tiešā šīs saules robežu tuvumā, bet jau viņā pusē. Šī zona ir nenoteikta un neskaidra, kā migla – stūros nav akcentu, laukumā sedz balts pārklājs, bet kontūras, kaut arī atkārtoti šīs pasaules ārējās līn-

jas, savu kustību, attālinādamās no centra, pamazām zaudē, līdz arī šeit, Veļu saulē, riņķojums beidzas, izplēnē no dziest. Uz to norāda robiņi Veļu saules kāpnēs, kur tie tagad grupējas pa četri, kā arī četras saules, kas izvietotas statiska kvadrāta formā. Tā ir telpiska pabeigtība, arī kustība noslēdzas. Vien matērijas dziļēs notiek iekšējās pārtapšanas – destrukcijas procesi, kuri ir pretēji tiem, kas notika, pasaulei iesākoties. Viela sabrūk, sadalās un sakārtojas savrupos sākotnējos spēkos – sk. četru pamatkrāsu zīmes, kas nostājušās divās limeniskās (miers, stabilitāte) rindās un it kā gaidītu līdz nākamajai pārtapšanai.

Būtiska ir nianse, ka šie pirmelementi nav vienkārši sākotnēji krāsu laukumi, tās ir zīmes – tātad tajās ietverta pieredze, informācija. Tas nozīmē, ka, iekļaujoties jaunajā pasaules tapšanas un pastāvēšanas aplī, sākuma punkts būs jau citā kvalitatīvi augstākas pieredzes līmenī. Papildus teiktajam var piebilst, ka *miġlas pārklājs* kā simbols ir tēlots visai atbilstoši un pieņemami. Nekur citur, tikai šeit ir izmantota papildu faktūra – balts «caurumu» tīkls uz balta fona. Ēnas rada pelēko toni, bet viss kopā ir ar gaismu – ar sudraba mirdzuma efektu (sk. attēlu).

Laika ass mandalā iet caur centru. Tās virziens ir no pagātnes uz nākotni. No mūžīgās tagadnes pozīcijām raugoties un vērojot izverdam pasauli Auseklī, mūsu skatiens, mūsu uzmanība ir vērsta atpakaļ uz pagātņi, uz kādreiz notikušiem notikumiem, uz pasaules tapšanas sākotni. Tāpat tas notiek tantriskās meditācijas laikā, kur šī situācija ir pielīdzināta «atpakaļskatam mutē, kas izspļauj laiku un telpu». [101 17. lpp.] Otrajā sfērā kā šīs saules sastāvdaļa Auseklis simbolizē zvaigzni. Zvaigžņu gaisma, kuru ieraugām šodien, liecina par notikumiem, kas notikuši tāltālā pagātnē. Kosmiskie attālumi ir tik lieli, ka, lai tos pārvarētu, pat gaismai ir vajadzīgs ilgs laiks. Tādēļ, raugoties mandalas centrā – Auseklī, mēs ejam šai pagātnei pretī, ietiecamiem tajā, lai «ar caururbjošu skatu lūkotos tieši nepārtrauktajā radišanas aktā». [101 17. lpp.]

Tomēr šajā centrā dzimst arī tagadne, jo uz centra ass ir uzvērta arī šī saule – viss, kas dzimst tagad – šeit un tūlīt. Šajā mandalas sfērā kustība iet pa spirāli – cikliskiem viļņiem. Tā rotē apkārt savas pamatkustības – laika bultas – asij. Dīvainākais ir tas, ka tagadne sevi neredz kustamies. Pati sevi tā stāv uz vietas. Kustību tā redz, raugoties no pagātnes vai nākotnes, caur lietām un izpausmēm, kuras mēs uzskatām par pagātnes vai nākotnes pierādījumiem (fotogrāfijas ģimenes albumā, nākotnes plāni, mazbērni, bērniņas atmiņas, gadalaiku maiņa – pavasaris, vasara utt.). *Otrajā sfērā* realizējas pagātnes nākotne. Tajā pašā laikā arī nākotne, kad tā pienāk, izpaužas tikai kā tagadne. Laiks it kā ceļo – pārvietojas no vienas sfēras uz nākamo.

Trešajā sfērā realizējas tagadnes nākotne. Laiks ne tikai maina savas rotācijas un pamatkustības virzienu, bet arī izkļiedējas, sadalās un apstājas, līdz nonāk atkal sākuma stadijā – nulles punktā, tukšumā (Ausekļa zīmes centrā). Taču trešā sfēra vienlaikus ir arī pagātne. Pagātne tiem notikumiem un spēkiem, kas dzimst Ausekļa zīmes centrā, lai šai saulē realizētu sevi kā nākotni.

Uz tikko aplūkotajām kustībām un telplaika izpausmēm norāda arī citi šīs mandalas simbolikas elementi, piemēram, četru krāsu *pusītes* – pusloki, kas atkarībā no sava novietojuma, t.i., orientācijas telpā, veido tādus kā krustiņus un aplišus. Pusītes ir šīs saules debesu kāpņu atsevišķi pakāpieni. Protams, arī šīs zīmes un sakarības ir papildus tulkojamas, taču šobrīd tas nav nepieciešams. Galvenais, kas par šīs mandalas uzbūvi sakāms, ir pateikts.

Kurzemes
krūms
dižajā aplī

98. att. Kurzemes krūms dižajā aplī

Ideja attīstīta no 69. I; XXXIX.382.
Krekla raksts, Rucava

(Autors, iespējams, ir Zēbergs (zīmējis arī kartītes). Vācija, 1947./48. g.
Zīmējums no Margarītas Biezaites latviešu periodikas izgriezumu un raksta ielicību vākumiem Austrālijā.
20. gs. vidus.)

Kurzemes krūma pilna (simetriska) izvērsuma pamatā ir taisnā (statiskā) un šķērso (dinamiskā) krusta attiecības, atšķirības atsevišķu pasaules sfēru simboliskajās nozīmēs un procesu attīstības robežpunktos.

Krāsām šeit nepārprotami simboliska nozīme. Tās lietotas dažādu pasaules sfēru iezīmēšanai, zīmu pamatnozīmju izcelšanai un arī kā patstāvīgi pasaules spēku simboli.

Kurzemes krūms dižajā aplī modelē pasauli kā gaismas un auglības cikla izpausmi. Nedaudz citā skatījumā atklājas RADišanas un ĀRDišanas – dzīvības un nāves (dinamikas un statikas) – savstarpējās nomainīgas raksturs un likumības.

KRĀSAS PASAULES MODELĪ

Pasaules modeli krāsām ir patstāvīgu simbolu nozīmes. Pazīstamas dažādas krāsu simbolu sistēmas, kas veidotas dažādiem nolūkiem. Taču sākotnējais pamats visām ir viens, un tas izriet no objektīvajiem dabas un krāsu psiholoģijas likumiem – saules gaisma visiem ir viena, tāpat kā varavīksnes vai spektra krāsas, kas rodas, saules gaismai sadaloties, visur ir vienas un tās pašas. Starp tām izdalāmas četras psiholoģiskās uztveres pamatkrāsas – sarkana, dzeltena, zaļa un zila – un četri šo pamatkrāsu starptoni, kas veidojas, sajaucoties pamatkrāsām: sarkani dzeltens (oranžs), dzeltenī zaļš, zaļi zils un zili sārts (violets). [19. II; 66. lpp.] Varavīksnē un spektrā saskatāmās krāsas var izkārtot vienotā rindā, bet tikpat pamatots ir to izkārtojums aplī, kur tās plūstoši pāriet cita citā.

99. att. Psiholoģiskas uztveres pamatkrāsas aplī

Šādā aplī pretī sarkanajam krāsu tonim atrodas zaļais krāsu tonis, pretī dzeltenajam – zilais. Šādus krāsu pārus dēvē par savstarpēji kontrastējošiem. Būtisks ir fakts, ka vizuālas uztveres gaitā, cilvēkam vērojot sarkano krāsu un pēc tam novēršot skatienam, viņa acī dzimst zaļā krāsa. Cilvēkam vērojot zaļo krāsu, tā dzemdē sarkano. Tas pats notiek arī ar zilo un dzelteni krāsu, tās tāpat savstarpēji ierosina savas pretējās krāsas parādīšanos, t.i., vajadzību pēc pretējās krāsas. Kā tas ir redzams šajā shēmā, krāsu aplī krāsu pāri izkārtojas savstarpēji krusteniski. Šo novietojumu rada pati saules gaisma un tās uztveres likumi. Tie mums visiem ir vieni un tie paši, tāpat kā saules gaisma un krāsu iedarbība uz visiem cilvēkiem ir vienāda par spīti visai plaši izplatītajam priekšstatam par krāsu uztveres dziļi subjektīvo un individuālo dabu. Mūsdienu praktiskās psiholoģijas un krāsu iedarbības pētījumi, kas veikti ASV, Eiropā, Krievijā, Āfrikā, Japānā, Indijā, Austrālijā, pierāda, ka «ikvienam cilvēkam, lai kādā kultūras līmenī viņš arī neatrastos, viena un tā pati konkrētā krāsa izsauc vienu un to pašu uztveri un vienu un to pašu iespaidu». [103.; 115. lpp.] Tā, piemēram, oranži sarkanā krāsa ikvienu cilvēku uzbudinās, bet zilā – nomierinās. Šī iedarbība ir vispārēja un objektīva. Individuālās atšķirības parādīsies personīgo simpātiju, vienaldzības vai nepatikas veidā, kad, piemēram, izrādīsies, ka kādam konkrētam cilvēkam, kurš jau tā ir pārlieku satraukts un nogurdināts, oranži sarkans tonis kļūst nepanesams. Tas tiek noraidīts kā uzbudinošs un agresīvs. Savukārt cilvēkam, kurš alkt pēc uzbudinājuma un stimulācijas, oranži sarkanais tonis būs patīkams. [103.; 116. lpp.]

Tātad atšķirības ienes dažāda vajadzība pēc krāsām, kas, protams, ir saistīta arī ar vi-
di un krāsu lietojuma funkcionālo uztveri. Tā, piemēram, islandiešu sargājošās zīmes –
šausmu maskas –, kā likums, jāvelk tikai melnā vai sarkanā, vai arī abās krāsās. Melnā krā-
sa kalpo enerģijas saņemšanai, uzsūkšanai, sarkanā – enerģijas izplatīšanai, savukārt
baltais vai dabīgā materiāla fons ir nosacītais *vakuums*, kurā zintnieks projicē savu gribu
[97.; 132. lpp.] (tā Edreds Torsons «Ziemeļu maģijā»). Kā redzams, šeit visa būtība iekļaujas
vienā vai divās krāsās, precizāk – trijās krāsās*, un tā sašaurināta līdz dažu praktisku va-
jadzību funkcijām. Savukārt zīmēs no Kārsavas pagasta cimdā un Talsu villaines, kaut arī
tām piemīt sargājoša funkcija, krāsas lietotas daudz plašākā funkcionālā ievirzē. Baltā pa-
matfonā mēs redzam četras visvairāk lietotās pamatkrāsas mūsu rakstā – sarkano, dzel-
teno, zilo un zaļo. [65.; 15. lpp.] Šeit zīmes būtības izteikšanai nepieciešamas trīs un četras
krāsas. Kā jau noskaidrojām iepriekš, šī būtība ir izteikt pašu pasaules uzbūvi visā tās Ve-
selumā un dinamiskajā harmonijā. Tātad arī krāsu kods šeit tulko pasauli un, kā noprot-
ams, iezīmē pašas krāsu sistēmas simbolikas pamatu. Ieskiecjam sistēmu.

Četru krāsu kods un cilvēka garīgais līdzsvars

Par krāsām tautas tērpos etnogrāfe un pētniece Velta Rozenberga raksta: «Senā-
ko baltu villaini, cimdū, zeķu un jostu ornamentī bija kompozicionāli un koloristiski vieno-
ti. Tās parasti bija trīsdalījuma raksta joslas četros tradicionālos augu krāsvielu tņos: sar-
kanā, zilā, zaļā, dzeltenā.» [65.; 15. lpp.]

Šāds četru krāsu kods caurvij visu rakstu, visu tradicionālās kultūras pasaules uz-
tveri. Jau E. Brastiņš pievērsa uzmanību tam, ka latvju raksts balstās uz četrām galvena-
jām spektra pamatkrāsām. Modernā psiholoģija liecina, ka tas norāda uz ļoti līdzsvarotu
un harmonisku tautas psihi, uz ļoti dziļi strukturētu saskaņu ar kosmiski universālajām
gaismas enerģijām.

Maksis Lušers, kas vērtējams kā viena no lielākajām praktiskās krāsu psiholoģijas
autoritātēm, par šīm krāsām un ar tām saistīto četrējādību saka, ka *sarkanā krāsa* iedar-
bojas uz katru cilvēku (neatkarīgi no viņa vecuma un kultūras) uzbudinoši, stimulējoši,
aktivizējoši. Šī krāsa izsaka dzīves spēku un pārliecību. *Tumši zilā*, tieši pretēji, rada mierī-
gas atbrīvotības sajūtu. Tā ir apmierinātība, pietiekamība, aizsargātība un pašierobežoša-
nās.

Zaļā krāsa – egles krāsa –, pat ja tā ir ar gaišzilganu vai tumšu nokrāsu, izsauc sting-
rības un stiprības sajūtu. Šī krāsa atbilst iekšējās stabilitātes izjūtai, neatlaidībai, pašpār-
liecībai, pašapliecinājumam un secīgai rīcībai.

Dzeltenā krāsa visiem cilvēkiem izsauc atvērtības, viegluma, prieka un plašuma iz-
jūtas. Tā atbrīvo, atraisa, tādēļ tā atbilst brīvības un pašizteiksmes izjūtām.

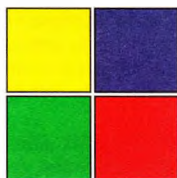
Maksis Lušers šīs četras krāsu enerģijas uzskata par pamatu, lai cilvēki spētu sa-
sniegt savu iekšējo garīgo līdzsvaru, kļūtu laimīgi. Viņš runā par t.s. četru krāsu cilvēku
mūsdienu pasaulē. «Četrkrāsu cilvēks jūt, domā un rīkojas, balstoties uz četrām savām
sajūtām. Šīs četras sajūtas ir: pašcieņa (zaļais), pārliecība par saviem spēkiem (sarka-
nais), apmierinātība (zilais), iekšējā brīvība (dzeltenais). Tas ir cilvēks, kurš harmoniski iz-
pauž sevi visās četrās jomās to veselumā. Un jebkurā gadījumā tas ir cilvēks, kas jūt se-
vi laimīgu, kas visu uztver daudz intensīvāk (spēcīgāk) un kas dzīvi uztver kā neparasti in-
teresantu.» [103.; 62. lpp.]

Tas, ko mūsdienu psiholoģija atklāj ilgstošos pētījumos, pēc būtības pastāv jau sen.
Četru krāsu cilvēks pastāv rakstā pasaules modeļa koncepcijā, jo Pasaules koka – Aus-
tras jeb Saules koka – zīme vienlaikus ir arī ar dabu (ar kosmosu) vienota cilvēka zīme.
Četrām krāsām atbilst ne tikai četri elementi vai stihijas dabā, bet arī četri cilvēku uzvedī-
bas tipi un temperamentī. [103.; 40. lpp.]

Tāds pats krāsu kods, kādu redzam latvju ģeometriskajā rakstā, ir arī tibetiešu man-
dalās. Šo krāsu simbolisko nozīmi atrodam šīs tradīcijas pamatmandalas jeb atslēgas
mandalas skaidrojumā.

* Kā uzskata J. Kursīte, baltais, sarkanais un melnais veido pašu senāko – trīs krāsu – sistēmu, kas izveidojusies
jau akmens laikmetā. [49.; 95. lpp.]

«Zaļā krāsa simbolizē snaudošos spēkus dabā un veģetāciju (augu valsts), sarkanā krāsa simbolizē dabas fiziskos spēkus (dzīvnieki un cilvēki), kas saņemami, izejot cauri iepriekšējai attīstības fāzei. Zilā krāsa simbolizē intelektuālos spēkus, kas iegūstami, izejot cauri divām iepriekšējām attīstības fāzēm. Dzeltenā krāsa simbolizē transcendentālo jeb pārpasaulīgo, ko iespējams sasniegt, izejot cauri iepriekšējiem attīstības posmiem,» raksta indoloģe Sigma Ankrava. [98.; 233. lpp.]

100. att. Austras jeb Saules koks un četru krāsu kods

Pārceļot (ekstrapolējot) šīs sakarības latvju raksta sistēmā, kur atbilstoši tajā veidotajam pasaules modelim Pasaules koks tiek attēlots gan ar šīm četrām krāsām atsevišķi, gan ar visām krāsām kopā, gan arī dažādās variācijās, jāsecina, ka sarkanais kociņš ir ugunīgā, kosmiskā enerģija, zaļais kociņš – zemes enerģija, zilais (mēlais) kociņš – ūdens enerģija, bet dzeltenais kociņš – gaisa enerģija. Vienlaicīgi izpaužas arī citas nozīmes. Piemēram, gaišā krāsa simbolizē gaismu, tumšā – tumsu u.c.

Baltā krāsa, kas Tibetas mandalās dažkārt nomaina kādu no pamatkrāsām, mūsu raksta sistēmā izpaužas kā piektais spēks, visu lietu kopīgā būtība – Dvēsele. Kā fons tā simbolizē apziņu, mūžību, bet psiholoģiskā aspektā to uztver kā abstrakto un garīgo vērtību simbolu. Visuālā ziņā to uztver kā «tukšumu». Baltais kā fons ir vislabākais, lai uz tā izceltos citas krāsas. Tas piestaro visu ar gaismu, veicina krāsu saskaņu. Baltās krāsas (arī melnās krāsas) mītisko būtību folkloras tekstos pētījusi Janīna Kursīte. Viņa raksta: «Baltā krāsa simbolizē gaismu, augšējo dievību pasauli (Dievu, Sauli, Saules meitas, Dieva dēlus), bet arī uguni vai Uguns māti.» [49.; 49. lpp.] Folklorā balts saistās kā ar dzimšanu un atdzimšanu, tā arī ar savas izpausmes pretējā virziena aspektu – nāvi un pāreju viņ-saulē.

**Baltais
(baltā krāsa)**

Māte dēlu i satīna
Baltajā villainē;
Meitu tina palagā,
Meita tautu malējiņa.

LD 1131

Dieviņš gāja pa celiņu
Pašā Jāņu vakarā;
Balts spieķītis rociņā,
Balti svārki mugurā.

RLB 32913

Balta sēd Veļu māte
Baltābola kalniņā,
Pilnas rokas baltu puķu,
Klēpi balta villainīte.

Tdz 49478

Baltais ir divdabīgs. Balti ir Dieva svārki, balta ir arī Veļu mātes villaine. Baltajā villainē māte tin jaundzimušo, un balti ir bērnu palagi, cimdi, deķi un dvieļi. Baltas ir arī kapu smiltis, un pati Veļu valsts ir «baltā smilšu kalniņā». Arī veļi ir balti. Tie parādās dažādos šim dvēseļu stāvoklim atbilstošos veidos – kā migla, kā sniegpuutenis, kā balti stāvi vai putni. [49.; 52. lpp.]

Tomēr jāpiebilst, ka baltās krāsas divdabība šeit saistīta arī ar visu procesu ciklisko dabu, ar to, ka visas parādības, kas reiz iesākušās, savā pilnas pastāvēšanas ciklā atgriežas savā sākotnē. Tā kā baltā krāsa, t.i., baltā gaisma, jau fizikāli ietver visas

pārējās spektra krāsas un no tās visas krāsas rodas, tā nostājas sistēmas centrā – tajā pašā centrā – sākotnē, kur viss vēlāk atgriežas. Tāpat baltā krāsa saistāma gan ar dzimšanu, gan nomiršanu, gan arī ar nākamo atdzimšanu vai pārdzimšanu. [49.; 53. lpp.] Šajā ceļā baltais atklājas arī kā «rituālās tīrības» krāsa, kā tikumiskuma un šķīstības simbols. [49.; 54. lpp.]

Balti zied ābelīte
Papuvītes maliņā;
Balti māsa apgērbās,
Tautiņās aiziedama.
LD 17076

Maza biju, balta tekū
Par lielaju tūriņiņu;
Vai tādēļ mella iešu,
Kad es augu sērdienīte.
LD 4603

Tā dzīvot meitiņām
Kā baltām aitiņām;
Ne nīsties, ne bārties,
Ne turēt ienaidiņ'.
LD 6524

Melnais (melnā krāsa)

Melnā krāsa ir tiešs baltās krāsas pretstats. Psiholoģiskā ziņā tā ir smaga krāsa, kas rada nospiedošu un drūmu izjūtu. Baltā krāsa ir viegla, tā rada pacilātības un prieka izjūtu. Arī kompozicionāli baltais cenšas pacelties augšā, melnais – nogrimt lejā. Arī citos aspektos melnajam ir pretēja būtība baltajai krāsai. Ja no baltās krāsas (t.i., gaismas) visas pārējās krāsas rodas, tad melnā krāsa, pretēji baltajai, visas krāsas, t.i., balto gaismu, aprij (absorbē). Tādēļ melnā krāsa nostājas visas krāsu sistēmas ārpusē, noslēdz to.

Velc, saulīte, baltu kreklū,
Met melno jūriņā,
Lai velēja jūras meitas
Sudrabiņa vālitēm.

RLB 34028

Dzijl melnais rakstā lietots reti, tomēr tam ir visai noteikta nozīme pasaules kopmodelī. Kā baltās krāsas pretstats melnais ir destrukcijas, ārdošo, tumsas spēku simbols (aprij visu gaismu, visas krāsas). Taču melnais līdz ar to ir arī visa ļaunuma savācējs un visa netīrā un atkritumu pārstrādātājs. [93.; 42. lpp.] Melnais, tāpat kā baltais, ir divdabīgs. No vienas puses, melnajam ir saistība ar pirmatnējo haosu, ar mirušo dvēseļu pasauli, ar citiem šo spēku un Visuma simboliem – melna čūska, melna upe (Daugaviņa), Jodu māte/Velnu māte, Velu māte, Velns. [49.; 57. lpp.] No otras puses, melnais ietver arī radošo sākotni. Tieši tumsā visvairāk izjūtama vajadzība pēc gaismas. Tieši uz tumsā (melnā) fona gaisma izceļas, uzmirdz visspožāk, aplicinot savu pozitīvo būtību. Tieša izpausme dabā – zvaigznes pie naksnīgi tumšajām debesīm. Tiešs analogs – mēlences, 7.–13. gs. (tumsā zilās villaines ar spožām bronzas gredzenu veidotām zīmēm). Var teikt, ka gaisma dzimst tumsas dzīlēs. Tumsa izceļ gaismu, un viena bez otras tās zaudētu savu nozīmi. Savā radošajā aspektā melnais simbolizē pasaules pārradišanas iespēju:

Melna čūska miltus mala
Vidū jūras, uz akmeņa,
Tos būs ēsti tiem kungiem,
Kas bez saules strādīnāja.

LD 31348

«Melna čūska» (Laika vilnis) samaļ pasauli miltos, t.i., pirmelementos. «Vidū jūras uz akmeņa» – centrs, kur Visuma apziņas laukā koncentrējas enerģija un informācija par «tiem kungiem, kas bez saules strādīnāja» un jaunās pārradišanas programmu – «Tos būs ēsti». Iezīmējas cēloņu un seku ķēde – karmiskā saite –, kas kļūst redzama Laika vijņā (Melnās čūskas) kustības rezultātā. Melnais – savdabīgs krāsu simbols, un ar to saistītā Melnā čūska (melna odze) – galvenais pasaules atkārtotas pārradišanas tēls. Šajā skatījumā melnais atklājas kā laiks, kā laika atspere, kas tiek uzvilktā, lai savu izpausmi rādītu savā pretmetā – caur balto, caur gaismu, caur jaunu pasauli. Tādēļ

Dainās melnais, tumšais piederīgs arī Laimai, Mārai – dažādām Zemes mātes izpausmēm. Tomēr rakstā melnā nozīmē visbiežāk tiek lietota tumši zilā vai tumši zili zaļā krāsa.

Gaiša, gaiša uguns deg
Tumšajā kaktiņā:
Tur Laimiņa mūžu raksta
Mazajam bērniņam.
LD 1196

Tumsiņā, vakarā
Greznu dziesmu padziedāju,
Lai klausās mīļā Māra,
Kas meitīņas audzināja.
LTdz 856

Ai Dieviņi, ai Laimiņ,
Kam tu man tā dariji:
Citi bērni saulītē,
Es saulītes pakrēsli.
LD 4959

Tumši zilās vai tumši zili zaļās krāsas jēdzieniski ietilpīgākais nosaukums ir «mēļš» – tāds, kas cēlies, iznācis no tumšā, melnā, netirā. [49.; 86. lpp.] Tāpēc arī dažkārt par mēļo tiek saukta gan tumši violeti zila, gan tumši brūngani pelēka, gan vispār jebkura tumša krāsa. [49.; 86. lpp.] Uz šo tuvību norāda arī saliktenis «zilimelns». Vienlaicīgi tas iezīmē arī robežšķirtni. Caur melno viss aiziet uz pilnīgu pārradišanu, pilnīgi jaunu attīstības ciklu. Caur mēļo virzās cikliskā attīstība, kas pieder šīs saules rotācijas lejas stadijām. Mēļajā krāsā gaisma atbīda tumsu, melno, netiro, sāk attīrīties. Melnajā, tieši otrādi, tumsa uzvar, apriņģ gaismu. Tātad, par spīti tuvībai ar melno, mēļais (tumši zilais) ir ar pilnīgi patstāvīgu, no melnās krāsas atšķirīgu nozīmi. Mēļais uzsver šīs robežsituācijas īpašo nozīmi, jo tieši tur izšķiras, vai process virzās uz attīstīšanos, uz jaunu gaismu vai arī – tieši pretēji – uz netīrību, uz tumsu, atpakaļ melnajā, satrakotajā haosa jūrā (kas pati nereti piedzināta Melnajai čūskai) atpakaļ pirmatnējās (neesmes) stāvokli.

Tātad melnais pavisam noteikti stāv ārpusē, noslēdz krāsu sistēmu pasaules modelī, bet mēļais – tumši zilais – kopā ar sarkano, zaļo un dzelteno veido šīs krāsu pasaules kodolu.

Četrus krāsu kods jau savā sākotnēji ietver iespēju veidot sešus savstarpējus krāsu pārus. Kā visvairāk sastopamos Daina Kraukle min šādus pārus: dzeltens un zaļš, dzeltens un zils, sarkans un zaļš, sarkans un dzeltens. Retāk sastopami ir pāri: zils un sarkans, zils un zaļš, kā arī daži citi salikumi. [60.; 65. lpp.] Katrs no šiem krāsu pāriem ir tulkojams, par pamatu ņemot sākotnējo četrus krāsu kodu (kodolu), saistībā ar konkrētām zīmēm un to nozīmēm pasaules modelī. Tādēļ uzskatāmības dēļ atgriezīsimies atpakaļ pie mūsu iepriekš apskatītās zīmju mandalas – pasaules modeļa zīmes no Latgales. Paskatīsimies krāsu pārus. (sk. 101. att.).

Tātad zīmes centrā krāsa pulsē un izverdz uz visām pusēm koncentrisku apļu veidā. Secība: sarkanais un dzeltenais, tad – dzeltenais un zilais, tālāk – zilais un sarkanais un, visbeidzot, – sarkanais un zaļais. Centrs diktē noteikumus visai zīmei. Sarkanais punkts vidū – tā ir pasaule savā nestrukturētajā veselumā. Potenciāli tā sevī ietver visu – tā ir uguns sfēra, tā ir degšana, kas attiecībā pret šo pasauli pieder Pasaules koka pagātnēi un viņsaulei. Tās krāsa ir sarkana, tā ir uguns un asins krāsa, un tās zīme šeit ir taisnais krusts. Sarkanais punkts centrā un sarkanais taisnais krusts ir notikumi pirms, jo notiek pilnīgi citā esamības sfērā. Izpaustā pasaule, izpaustā kustība sākas ārpus šīs sfēras, ārpus šī sākotnes punkta un ārpus taisnā krusta zīmē novilktajām līnijām. Tātad kustība šeit un tagad sākas pirmajā aplī apkārt punktam, vienlaikus iespidot statiskā krusta zīmes koordinātu līniju novilktajā telpā kā gaisma, kā siltuma enerģija, kas sasilda visu vielisko pasauli (sk. dzelteno šķērsi virzīto krustu). Šo gaismas sajūtu pastiprina pelēkais fons. Kustība no centra ietver šādu secību: dzeltens, zils, sarkans, zaļš. Atpakaļ uz centru: zaļš, sarkans, zils, dzeltens. Kustību atpakaļ uz sākotni (uz centru) šādā secībā mēs jau sastopām tibetiešu atslēgas mandalas skaidrojumā. Tik tiešām – tur bija runa par dabā (zaļajā krāsā) snaidošo spēku attīstību, apgūstot enerģijas, kas atrodamas ar sarkano un zilo krāsu apzīmētajās attīstības stadijās, t.i., apgūstot dabā un cilvēkā fizisko un intelektuālo

**Tumši zilā
(mēļā) vai
melnā krāsa**

Krāsu pāri

[71.; XXIII]

101. att. Pirkstainis ar noslepumainu pasaules modeļa zīmi centra. Latgale (Karsava), 20. gs. sakums

spēku līmeni, lai sasniegtu pārpusaulīgo, transcendentālo attīstības posmu, ko simbolizē dzeltenā krāsa.

Tālāk pasaule sazarojas. Katrs krāsu pāris izsaka kādu tās attiecību aspektu pasaules modelī. Šajā zīmē saskatāmi vairāki krāsu pāri: pirmais – sarkanais un dzeltenais. To veido statiski un dinamiski virzītie Pasaules (Saules) koka zari. Otrais – dzeltenais un zilais (tumši zilais, mēļais) dinamiskā krusta virzienā. Trešais – sarkanais un zaļais (zili zaļais) statiskā krusta virzienā. Jau vizuāli katrs krāsu pāris atstāj atšķirīgu iespaidu. Būtieski ir tas, ka ikviena krāsa pāri ar citu krāsu savu sākotnējo vibrāciju (struktūru) nemaina un tās sākotnējā nozīme nemainās, mainās tikai krāsu pamatnozīmju radītā rezultējošā iedarbība, kas pakļauta konkrētai funkcionālai virzībai (šeit – saistībai ar konkrētu zīmju nozīmēm).

Sarkanā un dzeltenā krāsa. Tās abas ir aktīvas, uz āru, uz Visuma telpu virzītas krāsas. Tās simbolizē ietekmes spēku un pārdzīvojumu pievilcību. [103.; 184. lpp.] Sarkanais – tā ir uguns, dzīvības un veselības krāsa. Tā ir fiziskā enerģija, darboties griba, seksuālā potence un kustību vēlme (arī motoriskā darbība). Sarkanā krāsa uzbudina, dod enerģiju. Tā ir intensīva un karavīvīga. Izsaka dzīves spēku (vitalitāti) un pārliecību.

Dzeltenā krāsa – starojums, kas ienes prieku un spēcina, jo sevišķi, ja tā atrodas blakus sarkanajai krāsai. [60.; 67. lpp.] Tā simbolizē gaismas dievības klātbūtni. Dzeltenais – tā ir saules gaisma, siltums, plašums un gaiss – brīvība. Dzeltenais paplašina un izgaismo pasauli, transcendē mūsu apziņu, atdzīvina jūtas. Ja sarkanais ir darbība tagadnē, tad dzeltenais ir kustība, kas vērsta uz nākotni (meklējošs, gaidošs, izmaiņu un cerību nesošs). [103.; 193., 195. lpp.]

Sarkanā un dzeltenā krāsa

Dzeltenā un zilā (tumši zilā, mēļā) krāsa ir savstarpēji kontrastējošu krāsu pāris, kas vizuālās uztveres gaitā dzemdē viena otru. Katra no šīm krāsām atrodas savā krāsu apļa pusē. Līdz ar to katra krāsa simbolizē atsevišķu šo spēku pusi, bet abas kopā – veselumu.

Dzeltenais un zilais – tā ir norāde uz iepriekš eksistējošo, sākotnējo cēloņu noteicošo ietekmi šajā sfērā un emocionāli virzītu atkarību. [103.; 184. lpp.] Citiem vārdiem – tā ir emocionāli virzītu atkarību pasaule, kas ietekmējama no ārpusēs.

Dzeltenais šeit (sk. 101. att.) ir gan saules gaisma un siltums, kas nāk no ugunīgās pasaules sfērām (sarkanais punkts centrā), gan arī pārpusaulīgie, transcendences un gaismas spēki, kas ierosina intelektuālos spēkus Visuma apziņas laukā (okeānā), ko šeit raksturo zilās un zaļās (mēļās) krāsas, kā arī pelēkais (melnā un balta starpstāvoklis). Dzeltenais – tas ir gaiss, ko elpojam.

Zilā krāsa vienlaicīgi simbolizē arī ūdeni. Zilais – tas ir apziņas okeāns. Kā ūdens un apziņas okeāna simbols zilais simbolizē arī ūdens (apziņas) spēju uzkrāt informāciju, kodēt to. Zilā krāsa saistīta arī ar mieru un apmierinājumu – vairākiem mīlestības aspektiem. [103.; 193. lpp.]

Dzeltenais – tā ir gaisma, kas krīt mēļajā (tumši zilajā) un atbrīvo to no melnā – no tumsas spēku ietekmes. Savukārt tā pati dzeltenā gaisma, saplūstot (krustojoties) ar zilo, pārtop un rada zaļo krāsu – zemes un augu valsts pamatkrāsu, kurai ir visciešākā saistība ar dzīvību uz zemes. Cilvēka iekšējās – psihiskās dzīves aspektā, kas arī ir viens no šīs zīmju mandalas slāņiem, dzeltenais ir iekšējā brīvība, kas, rodot garīgu apmierinājumu zilajā, pārtop pašcieņā – zaļajā.

Dzeltenais un zilais simbolizē laiku, tā kustību virzienu un būtību. Laiks – tā ir pati galvenā šīs pasaules atkarība. Viss šai pasaulē ir atkarīgs no laika un tā ietekmes.

Arī viena no mūsu visnenākajām jostām, kura saglabājusies līdz mūsdienām – Krievānu Māras josta no Augšzemes (Ilūkstes apr.) – un kura, pēc astronoma Jāņa Klētnieka uzskata, ir mēnesgriežu kalendārs un «ietver senus cilvēku priekšstatus par apkārtējo telpu un laika ritumu» [104.; 29. lpp.], ir veidota, balstoties uz šīm divām krāsām –

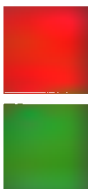
Dzeltenā un zilā krāsa (tumši zilā, mēļā)

dzelteno un zilo (mējo). Dzeltenā un zilā krāsa ir raksturīga laika vilņu un to dažādo atvasinājumu zīmēs, piemēram, 19. gs. 1. puses cimdā no Cēsaines vai 17. gs. beigu pirkstaiņos no Stirnienes, vai 19. gs. laulību cimdos no Preiļiem.

102. att. Dzeltena un zila (mēja) – laika vilņa kustības krāsas

Sarkana un zaļā krāsa

Sarkanais un zaļais – tie ir divi patstāvīgi krāsu toņi. Šis krāsu pāris vizuālās uztveres gaitā darbojas līdzīgi iepriekšējam krāsu pārim: sarkanais rada zaļo, bet zaļais – sarkano krāsu. Krāsu aplī sarkanais un zaļais atrodas savstarpēji pretējās pusēs, bet kā krāsu pāris tie izsaka Veselumu. Sarkanais un zaļais – tās ir noteiktas ietekmes krāsas, un abas kopā tās uzsver iniciatīvu un pašnoteikšanos (pašnoteiktību). [103.; 184. lpp.] Sarkanais – tā ir dzīvība, veselība, aktivitāte un panākumi. Zaļais izceļ sarkanās krāsas īpašības, pastiprina tās enerģētisko spēku. Arī zaļais blakus sarkanajam atbrīvo sevi uzkrāto enerģiju. Zaļais – tā ir neatlaidība un gribasspēks, nemainība un idealizēta pārliecība. Zaļais kā uzkrāta enerģija dod lepna pārākuma izjūtu, pastiprina paškontroli, kritiski analītiskās un loģiskās spējas. Zaļais – tā ir vēlme dzīvot, lai savas idejas ieviestu dzīvē. [103.; 191. lpp.] Zaļais – tas ir dzīvības pavediens. Radošas attīstības stāvoklī sarkanais un zaļais apliecina laimi, veiksmi, izdošanos, gandarījumu un pašapziņu. Tās ir Laimas krāsas. Sarkanais un zaļais simbolizē enerģiju pulsāciju un to izlādi

103. att. Sarkana un zaļa krāsa krusta zīmes. Vidū zīme no Karsavas cimdā.

darbībā, tādēļ apturētā, slāpētā veidā tā meklē izeju. Šo slāpēto stāvokli simbolizē sarkanais un zaļais taisnā krusta līniju virzienā, kur šis izpausmes iegūst galējās robežas.

Filosofiski skatot, tie ir lielās izšķiršanās un grūtību pārvarēšanas brīži, kad enerģiju plūsmas apstājas un iestājas statiska miera un līdzsvara stāvoklis. Katrs šāds stāvoklis var kļūt arī par grūti pārvaramu problēmu vai laiktelpas bezdibeni, kur izšķiras liktenis. Šeit Dzīvība un Nāve, Laime un Nelaieme stāv līdzās, un šī robeža, šis bezdibenis jāpārvar, vai arī, ja tas netiek pārvarēts, enerģija atgriežas centrā. Atkarībā no norises mēroga tie var būt gan visai neliela sprindzinājuma brīži, gan arī tādi, kuros izšķiras globālas un visai cilvēcei nozīmīgas norises.

Sarkanais šeit, t.i., taisnajā krustā, simbolizē asinis, ziedošanos, sadegšanu. Sarkanais – tie ir upuri, kas jānes ciņā par savu pārliecību un ideāliem, lai varētu pastāvēt zaļais (zeme un dzīvība). Līdz ar to sarkanais ir arī atdzimšanas iespēja nākotnē. Sarkanais un zaļais kā cikliskas pulsācijas krāsas simbolizē sirds ritmu, visu norišu kārtību, pašu likteņdievi Laimu – tās vilkto dzīvības pavedienu (zaļais) visaptverošas kosmiskas enerģijas laukā (sarkanais). Sarkanais un zaļais ir krāsu pāris, kas caurvij visas pasaules pastāvēšanas stadijas (sk. zīmi no Talsu villaines), un tādēļ tam rakstā ir īpaši svarīga nozīme.

Zilais un sarkanais. Kādas ir krāsas otrajā zīmē – zīmju mandalā no

Talsu villaines?

Tāpat kā tas ir pirmajā zīmē no Latgales cimda, arī šeit krāsu lietojums liecina par krāsu simbolikas un visas zīmju sistēmas pamatiem pasaules modeli.

Kopumā skatot, var teikt, ka pasaule šajā zīmē tulkota kā radošu un neradošu spēku cikliska maiņa. Tos simbolizē Pasaules koki divos stāvokļos: dinamiskais, šķērsu virzienā augošais Pasaules koks sarkanā krāsā un otrs – statiskais, taisnā krusta virzienā augošais Pasaules koks tumši zilā krāsā, kopā veidojot zilās un sarkanās krāsas pāri.

Zilā krāsa, kas pati par sevi jau nozīmē mieru un apmierinātību, arī maigumu un pasivitāti, taisnā krusta zīmē – statikā – pastiprina tās kustību slāpējošo un neradošo raksturu. Zilajā krāsā kustība ievirzās mentālajā un viņsaules sfērā. Tā var būt gan aiziešana – nāve, gan arī apstāšanās no fiziska skrējiena, lai klusumā un mierā pārdomātu, pārrādītu sevi (un visu pasauli). Tikai klusumā un mierā dzimst jaunais.

104. att. Krāsas un krusti zīmē no Talsu villaines

Sarkanā krāsa savukārt pauž pilnīgi pretēju nozīmi un iedarbību. Tā akcentē dinamismu, kosmisko enerģiju, seksualitāti un fizisku aktivitāti šajā saulē. To simbolizē Pasaules koks slīpā krusta virzienā.

Pasaules koks rotē, un līdz ar to rotē visa plašā pasaule. Tēlaini un simboliski uz to norāda aplī, krustiņi un kausiņi Pasaules koka zīmē. Tie ir gan Saules un Mēness tēli, gan dažādu Veselumu – dažādu pasaulu – sākuma un beigu, enerģiju uztverošu galotņu vai enerģiju novadošu sakņu u.c. visdažādāk tulkojami tēli. Kā kopsaucējs acimredzot ir un paliek Saules un Mēness riņķojums – gaismas cikla pulsācija un tā ietekme uz dabu un cilvēku kā vienotu un šajā aspektā nedalāmu vienību. Tikko minētajās kopsakarībās sarkanais un zaļais krāsu pāris uzsvēr dzīvības nepārtrauktību visā šīs pasaules pastāvēšanas ciklā – sk. kausiņus un arī nomainīgi sarkanos aplišus, kuri vienlaikus norāda uz dažādu galējo stāvokļu visai būtiskām atšķirībām, ko papildus vēl sīkāk raksturo zilās, zaļās un

Zilās un sarkanās krāsas pāris

sarkanās krāsas krustiņi sarkano aplišu centros. Pēc sava novietojuma krustiņi ir enerģētiskas virsotnes (procesa pagrieziena punkti), kas nosaka Visuma laiktelpas robežas, kustībai, t.i., procesam, virzoties no viena līmeņa uz nākamo.

Zilā un zaļā krāsa

Zilais un zaļais. Zilais krustiņš iezīmē racionālā prāta un iekšējā miera dominanti. Sarkanais – kaislību, vitalitātes un rīcības dominanti. Zaļais – grību, pārliecību, paškontroli un sapratni, nemainīgu pašapziņu, zemes spēku un rīcības secīgumu (konsekvenci). Zila un zaļa krustiņa pāris – tā ir koncentrētība [103.: 184. lpp.] uz sākotnējo mērķi, ideālu, procesa norises gaitu un risināmajām problēmām, kas laiktelpas bezdibeņos parādās kā savstarpēji izslēdzošu galējību (zilais un sarkanais) sasaukšanās pa vertikāli (vasara – ziema, gaisma – tumsa u.c.) vai arī kā stagnatīvs, neradošs līdzsvars, ko simbolizē apstāšanās uz horizontālās robežas (pamiruma vai neaktivitātes periodi).

Šajā zīmē no Talsu villaines pasaule modelēta trīs krāsu salikumā ar četriem (astroņiem) raksturīgākajiem Saules stāvokļiem, kas vienādā mērā ir attiecināmi uz dažāda garuma laiktelpas cikliem (diennakts, gads, cilvēka mūžs u.c.), kuri cilvēkā un dabā izpaužas vienoti. Centrā, kā jau mandalā, – Visuma dzīles, pagātne, tagadne, nākotne. No turienes izplūst pasaule, tās galvenais visa pastāvēšanas un cikliskas rotācijas likums. Skaitlis «trīs» (trīs krāsas) ir radošā procesa sākuma skaitlis. Tas simbolizē kustību, tās nepabeigtību. Tai pašā laikā šis trīs krāsas uzrunā cilvēku, liek domāt, uzsver iniciatīvas un pašnoteikšanās izšķirošo nozīmi pasaulē. Visu apvieno zaļā krāsa kopā ar sarkano. Tas ir īpaši iedarbīgs un noturīgs krāsu pāris, un to mēs redzam visos Pasaules koka virzienos, visos tā stāvokļos. Iniciatīva un pašnoteikšanās, enerģijas uzkrāšana un izlāde – tie ir universāli priekšnoteikumi, lai ikvienā laiktelpas stāvoklī pasaules gaita neapstātos. Statikā – lai pārvarētu tās inerci. Dinamikā – lai izvērstu pasauli tās daudzveidībā, plauksmē un dāsnumā.

Baltā un sarkanā krāsa

Baltā un sarkanā salikums – bieži sastopams, bet tikpat kā nepēlīts.

Baltais un sarkanais bieži sastopams jostās. Vistipiskākās šajā ziņā ir Lielvārdes un Krustpils novada jostas. Šāds salikums ir raksturīgs pasaules uzbūves pamattēlos – Austras Saules koka zīmēs –, Kurzemes novada krekla uzpleču izšuvumos, dvieļu un priekšautu izšuvumos Latgalē u.c., kas visai droši liek domāt par vajadzību ar sarkano krāsu piesaisīt enerģiju ikdienas gaitām. Pasaules modeļa ietvaros tas vedina domāt par šī salikuma īpašo, kosmisko nozīmi. Mūsu ieskicētajā krāsu sistēmā tas būtu: baltais – Visuma apziņas lauks, neizpaustie dievišķie spēki, gaisma, dvēseliska tīrība; sarkanais – izpaustā Visuma enerģija tās sākotnējā, t.i., ugunīgās pasaules, līmenī. Šī enerģija, iemiesodamās zemākos esības līmeņos, simbolizē arī dzīvības spēkus uz zemes, seksuālo un fizisko enerģiju, pavarda uguni, panākumus. Vienlaicīgi tā ir saules enerģija – eksplozīva aktivitāte no maigi glāstoša piekāriena līdz postošai agresijai – un kā tāda saistās arī ar asins krāsu un dzīvības pretmetu – nāvi. Sarkanā krāsa ir bridinoša. Tā ir gan radošā uguns un atdzimšana, gan arī sadegšana. Baltais un sarkanais uzrunā cilvēka apziņu kā tīrās enerģijas krāsas, un atkarībā no cilvēka domām (un rīcības) tās iegūst savu tālāko virzību uz labo vai uz ļauno pusi. Tādēļ tās bieži lieto gan maģijā, gan arī valstu karogos. Sarkanā un baltā debesu līmenī minētas kā Pērkonam piederošas krāsas: «Pērkons brauc debesis, mākoņu laivā. Viena roka tam ir balta, otra sarkana. Viena tā turētāja, otra – dziedātāja. Nāc un ņem ar vienu roku un ar otru, lai apturas asins tecēšana un sadzīst mana miesa» (asins vārdi). [105.: 385. lpp.] Sarkanā un baltā raksti ir visīstākie enerģiju raksti.

[69. II; XLIII 430°]

105. att. Pērkonas zīmes jostā. Lielvārdes novads

Baltais un tumši zilais salīdzinājumā ar baltās un sarkanās krāsas pāri ir daudz mazāk sastopams. Taču kļūdaini būtu domāt, ka tam nav vietas kopīgajā krāsu sistēmā. Šeit nevietā būtu arī atsaukties uz latvisko un nelatvisko krāsu izjūti, jo pasaules modeļi baltajam ar tumši zilo (mēļo) ir noteikta simboliskā slodze. Tumši zilais – tā ir Visuma telpiskās bezgalības krāsa. Raksturīgi ir tas, ka, ja baltais ar tumši zilo vispār parādās, tad tas visbiežāk ir naksnīgo (tumšo) debesu tēlojums – sk. cimdiem raksturīgos pasaules modeļus. Parasti tajos pavīd dažādas gaismas dievību, piemēram, Saules un Mēness, Ūsiņa, Ausekļa, zīmes. Bieži sastopama ir Saules rata jeb Zvaigznes zīme, kas nereti pāraug vienotā debesu, t.i., Visuma, telpu aptverošā režģī – Pasaules audumā. Šajā attīstības līnijā ir paralēles un līdzības ar melnās un baltās krāsas attiecībām. Ciktārt debesu telpā izkārtoti dažādi taisnie jeb statistie Māras krusti – viegliskās pasaules un viņsaules simboli –, kā arī citas zīmes. Skatot kopumā, var teikt, ka Visuma telpā – debesis – baltais un zilais krāsu pāris veido dažādu gaismas, tumsas, dinamikas un statikas, ciktārt dzīvības un nāves spēku cikliskās nomaīņas kopainu. Baltais un zilais – tā ir ievirze uz mieru, apcerīgumu, garīgumu, dievišķo gaismas spēku apjaušanu, līdzīgi kā tas būtu, naktī raugoties zvaigžņotā, tumši zilā – debesu bezgalībā. Tāpat kā zvaigžņu gaismas mirgo te sudrabā, te zeltā, te citos krāsu toņos, arī rakstā baltās krāsas niansēs parādās šīs papildu nokrāsas. Baltais dod psiholoģisku stabilitāti un orientāciju telpā. Tuvojoties sudraba mirdzumam, baltais ir gan dievišķā gaisma, gan aizsardzība. Zilais jau pēc savas pamatvibrācijas nomierina. Tādēļ zilais un baltais var nozīmēt arī mīlestību, svētīgu mierīgumu un radoši saskaņotu un saderīgu kustību, kā, piemēram, tas ir Bārtas 19. gs. 2. puses cimdās. Šeit visa tumši zilā Visuma telpa aizpildīta ar gaiši pelēkiem (baltiem) Laimas krustiem.

Tautu meita cimdus ada
Zilajiem rakstiņiem,
Lai tautietis to milē,
Kā bitīte zilus ziedus.

106. att. Baltais un tumši zilais (mēļais) cimdās

Tumši zilais (mēļais) savā zili zaļajā ievirzē ir sargājoša, no satraukuma un spriedzes glābjoša krāsa, līdzīgi kā tas ir dabā, kur tumši zili zaļo egles skuju un vispār meža krāsu cilvēks uzver kā sev labvēlīgu un harmonizējošu.

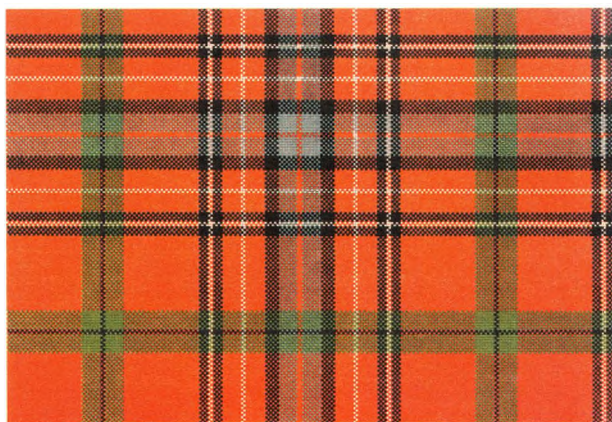
Rakstā ne tik reti ir gadījumi, kad baltais ir nedaudz iekrāsots bāli zaļgani dzeltenā vai bāli dzeltenīgā nokrāsā. Ar šādu «balto» krāsu baltās un zilā krāsas pāris tuvojas dzeltenās un zilās krāsas pārim, ierosina un aktualizē sevi tās emocionālās un pārtaicīgās nozīmes, ko pēc būtības pārstāv jau cits – dzeltenās un zilās krāsas pāris.

Baltā un dzeltenā tuvība un – dažkārt – aizvietojamība apliecina šo divu visgaišāko krāsu līdzīgo uzveri un iedarbību, kā arī izmantojumu rakstā. Piemēram, cimdās šie krāsu pāri dažkārt lietoti ar vienādu vai ļoti tuvu nozīmi, ja uz tiem raugāties, par pamatu ņemot pasaules norises un pasaules modeļi. Arī zilajai krāsai ir sava virzība uz gaišo pusi un citām nozīmēm. Gaiši zilais – tā ir debess zilgme dienā. Tā ir viegla, tīra, gaisīga (ēteriska). «Gaiši zilo neapgrūtinā ne melnas krāsas smagums, ne sarkanās krāsas nemiers, ne zaļi-zilās krāsas aukstā atturība un stagnācija. Gaiši zilais – bezbēdības un bezrūpības krāsa, jo tā pati neizvirza pretenzijas, un līdz ar to neuzņemas arī saistības.» [103.; 137. lpp.]

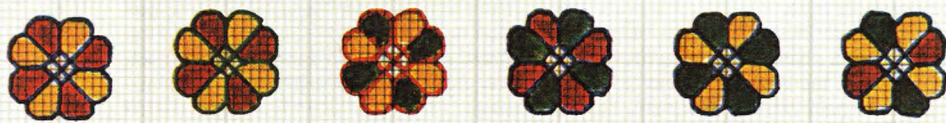
Zīmēts pēc 145.; 271

a

b

[150.; 239. pp.]

c

[69. II. XL. 391]

d

[69. II. XXVIII/2/67]

107. att. Krāsas latvju raksta: a – ripas sakta ar zaļu, sarkanu, zilu un baltu emalju, b – brunču raksti, Krustpils pagasts, c – saulītes latviešu audumu rakstos, d – villaines raksts, Krustpils pagasts

Gaiši zilais – tā ir atpūta, spēku atjaunošana, bet arī izklaidība, pašizliedzība, līdzjūtība un uzņēmība pret svešām idejām. [88.; 109., 150. lpp.] Varbūt tieši tādēļ tīrs gaiši zilais rakstā lietots ļoti reti. Daudz biežāk lietotas ir dažādas tumšākas zilās un zili zaļās krāsas. Nozīmīga ir arī zilpelēkā krāsa ar zaļganu vai violetu papildu nokrāsu, kā to bieži redzam parādāmie debesis, un «zili zaļi sudrabainā» krāsa – sudrabegļu, ķērpju, jūras viļņu un rasotas zāles krāsa. Arī šī krāsa rakstā parādās visai reti. Kopīgās likumbas attiecībā uz zilās krāsas nokrāsām varētu raksturot šādi: intensīvs vidēja tumšuma zilais «apskaidro apziņu un paaugstina izziņas spējas. Ļauj izjust dzīvības procesu psihiskās saites un pastiprina vienotības sajūtu ar apkārtējo pasauli». [106.; 318. lpp.] Zaļā klātbūtnē zilajā liecina par atīstītu intelektu, bet satumsams – tumšā klātbūtnē – liecina par reālu spēju darboties, uzņemties atbildību un izjust par to gandarījumu. [106.; 316. lpp.] Violetais meklē līdzsvaru starp zilās un sarkanās krāsas galējībām. Sudrabs piešķir sargājošu spēku, noslēpumainību un saskanību. Zilais – tā ir savstarpējas saziņas un radošo spēku krāsa. [106.; 311. lpp.] Ne velti zilais ir arī ūdens, okeāns (apziņas lauks, kurā krīt gaisma – baltais).

18. gs. laulību cimdā no Daugavpils tumši zilā (mēļā) krāsā ir pats Pasaules koks dzeltenīgi baltā fonā (108. a att.). Tādēļ, no vienas puses, zilās un baltās krāsas pāris ir pasaules racionālā, prāta puse, mēļi zilais rada pašu pasauli, tās redzamo pusī – koku (Ozola zīme), bet, no otras puses, šīs krāsu pāris simbolizē iracionālos, intuitīvos dvēseles un zemapziņas spēkus (dzeltenīgi baltais Mēness fonā), kas, paši palikdami neredzami, tāpat nosaka un rada šo pasauli. Savstarpēji mainītās un saistītās lomās šīs zīmes un krāsas redzamas Ungurmuižas pagasta zeķes rakstā (108. c att.).

108. att. Baltais un tumši zilais Pasaules koka – Ozola – un Saules, Mēness zīmes

Zelts un sudrabs vai siltās un vēsās krāsas. Krāsa ir gaismas radīta enerģija, un atkarībā no sajūtu ievirzes to var klasificēt kā siltu vai vēsu. Mēs esam pieraduši sarkani oranžo uguns liesmu uzskatīt par siltu, bet zili zaļo ūdens krāsu saistīt ar vēsuma sajūtu. Turklāt sarkani oranžie toņi pat nelielā daudzumā vienmēr izceļas vairāk par citiem, sasilda un iedarbojas daudz aktīvāk par zilajiem un zili zaļajiem toņiem, kas tiek uztverti daudz pasīvāk un tiek vērtēti kā vēsie toņi.

Vēsie toņi simbolizē enerģiju plūsmu mentālās (domu) pasaules virzienā. Siltie toņi – fiziskās, vieliskās pasaules (zemes) virzienā. Siltais un vēsais – tie ir divi atšķirīgi enerģētisko plūsmu virzieni. Dainās tos apzīmē ar vārdiem «zelts» un «sudrabs». Zelts un sudrabs minēts dainās gan «pasaules kalnā», gan «jūrinā uz akmeņa», gan «ozoliņā», gan Pasaules auduma – «saģšas» –, gan citu simbolisko tēlu sakarā.

Siltās un vēsās krāsas – zelts un sudrabs

Saulīte dancoja
Sudraba kalnā
Zeltītas kurbītes
Kājiņai.

Es redzēju jūriņai
Uz akmeņa ugunīņu;
Tur žāvēja Jūras māte
Savu zeltu, sudrabiņu.

LD 3392

Tdz 52120

Saules meita sagšu auda,
Vidū gaisa stāvēdama:
Divi lāses tīra zelta,
Trešā tīra sudrabiņa. LD 33978

[..] leraug' zelta ozoliņ'
Pie tā zelta ozoliņa
Sudrabiņa upe tek;
Tās upītes maliņā
Dieva dēli pirti taisa [..] LD 33770

Zelts un sudrabs, un to raksturīgākā izpausme – zeltītas vai sudrabotas gaismas spīdums.

Gunta Jēkabsone žurnālā «Zvaigžņotā Debess» raksta par zelta un sudraba enerģiju mijiedarbību kā par pasaules uzbūvi caurstrāvojošu principu. [93.; 42. lpp.] Līdz ar to zelta tonis (vai spīdums) simbolizē sarkano krāsu, siltumu, uguni, sudraba tonis (vai spīdums) – zilo krāsu, aukstumu, ūdeni, kā arī tie abi simbolizē šo enerģiju izpausmes un pārvērtības citos realitātes līmeņos. Tās ir enerģijas gan dabā, gan cilvēkā, gan kosmosā.

[69. l.; XXXV.342]

109. att. Zelts un sudrabs jaunavas vainaga. Nica

Zelts un sudrabs – tie ir savstarpējas sadarbības spēki, kā vīrišķais un sievišķais princips dabā, kā + un – zīme elektrībā, un tas ir tieši tas pats, kas tiek domāts ar jan un iņ enerģijām austrumu tautu kultūrās. Zelts un sudrabs ir simboli, kas pasaules enerģētiskos procesus (visu krāsu sistēmu) aplūko kā divu pušu attiecības. Tās ir divas puses, kas tikai abas kopā veido vienotu, harmonisku Veselumu.

Lai saulīte mirdzēdama
Bāliņam priekšā tek,
Lai sidraba mēnestiņš
Pakaļ tek sargādams.
BB 31945

Sidrabiņa upi bridu
Zelta kurpes kājiņā
Sudrabs grima dibenā
Zelts pa virsu lidināja.
LD 31012

Vainag, manu vainadziņ,
Vairāk zelta, ne sudraba:
Divus liku zelta pušķus,
Trešu tīra sudrabiņa.
Ltdz 661

Par «sodrabiņa upes» dainu runājot, J. Kursite konstatē, ka zelts un sudrabs izsaka «divu sākotņu (dievišķā uguns saulstaru veidā un ūdens) hierarhisko vietu: augša – leja, bet bez vērtējuma (virsū – labāk, lejā – sliktāk vai otrādi)». [49.: 80. lpp.] Tomēr sakarība ir daudz plašāka. Šiem spēkiem ir savstarpēji papildinošs – komplementārs raksturs, un tie sevi atklāj ne tikai hierarhiski, bet arī citos virzienos un veidos. Tā pirmajā dainā saulīte (zelts) ir priekšā, bet sidraba mēnestiņš pakaļ tek, trešajā – zelts vairāk, sudrabs mazāk.

Zelts – tā ir «pārdabiskas» varas zīme, tā iemieso noslēpumainu spēku, aizsardzību un labvēlību, kas ir Dieva un citu augstāko gaismas dievību, lieliskās pasaules aizgādnes Māras un likteņdieves Laimas kopīgā pārziņā un ietekmē. Zelta krāsa folklorā visbiežāk minēta kā Saules un Saules meitu darbības raksturojoša krāsa. [49.: 73. lpp.] Zelts – tā ir viena no Saules koka (Pasaules koka) krāsām, viena no augstākām radošā spēka izpausmēm (dainās – zelta ozoliņš).

Auduma rakstos zeltu visai bieži izsaka dzeltenais, kas reizēm iegūst dzeltenīgi zaļu vai dzeltenīgi sārta nokrāsu, kā arī dažādu metālu un citu materiālu reāls izmantojums un to dabīgais spīdums. Savukārt sudrabs kā krāsa pēc noskaņas sasauca ar pelēki baltā auduma faktūrām – baltās gaismas (spodršuvuma) spīdums kopā ar auduma negludumu ēnām rada sudraba mirdzuma iespaidu. Protams, sudraba efektu rada arī dažādi citi atbilstoša spīduma metāli un citi materiāli (stikla pērlītes u.tml.). «Latviešu

folklorā sudraba krāsas galvenās simboliskās nozīmes saistās ar ūdeni un gaismu/debesīm kā dievišķām substancēm.» [49.; 76. lpp.] Tā ir dievišķā gaisma, kas nāk no Dieva, ar to rikojas Pērkons, sudraba zibeņus mezdams, pie sidrabiņa upes Dieva dēli pirti kur u.tml. Sudrabs – tā ir Mēness un zvaigžņu gaisma, bet vienlaikus tā ir viņsaules krāsa, ar kuru Mēnesim ir ciešs sakars. Sudrabs, tāpat kā zelts, iemieso noslēpumainu spēku, tas sargā un atbalsta.

Kā jau minēts, *zelts un sudrabs* ir divas savstarpējā sadarbībā esošas enerģiju plūsmas, kas caurvij visas kosmiskās norises. Zelts un sudrabs – tie ir Kosmiskās segas [49.; 80. lpp.] jeb Pasaules auduma (sk. 105. lpp.) meti un audi, t.i., enerģētiskas stīgas, kuru krāspunktos rodas matērija un līdz ar to visas pasaules vienotas uzbūves sākotnējais karakss.

Dzeltenais un zaļais. Dzeltenais – tā ir Saule, Saules gaisma un enerģija, arī zelta mirdzuma izcilība. Zaļais – pašapziņa un noslēgtība, dzīvības līnija, gribaspēks. Dzeltenais atbrīvo zaļā spriedzi. Dzeltenais un zaļais, no vienas puses, simbolizē prasīgumu un vajadzību pēc atzinības, bet, no otras puses, – cerības un šādas atzišanas gaidas. Tas ir dzīvesprieka un godkāres, aizrautības un uzmanības, un centības sajaukums. Pasaules modelī tās ir pavasara un vasaras krāsas – pasaule plaukumā. Zaļa plava un ziedošas pienešes. Ikdienas dzīves izjūtai svarīgs salikums. Dzeltenais un zaļais – tās ir jauņas iespējas, dzīvīgums, diena.

Dzeltena un zaļā krāsa

Pelēkā krāsa. Pelēks kā krāsa ir visai neizteiksmīgs – kaut kas vidējs starp gaismu un tumsu. Tomēr tā nozīme pasaules modelī ir ļoti būtiska. Folklorā pelēks ir akmens, kas «vidū jūras», pelēks ir Dieva mētelītis, viņam rudzu druvu brienot un tai svētību nesot, bet tāpat pelēkais akmens satrūcina, sabiedē Dieva zirgus.

Pelēkā krāsa

Dieviņš brida rudzu druvu
Ar pelēku mētelīti;
Kad izbrida, tad apsedza
Pelēkām vārpiņām. LD 32533

Jāniņš jāja rudzu lauku
Ar pelēku mētelīti,
Lai zied mana rudzu druva
Pelēkiem ziedīņiem. LD 32546

Pelēka ir pirmmatērija, kas tikko radusies. Pelēks ir pasaules centrs, caur kuru viss notiek. Pelēkais ir Dieva un Saules neaktivitātes periodu krāsa. Pelēkā (uz vai zem pelēkā akmens) atpūšas Jumis un Jānis. [49.; 70. lpp.] Bet ir arī pretēja ievirze – pelēks ir lietuss un miglas mētelis, pelēks ir zirgs, ar ko jā Dievs, Māra, Jānis u.c., atnesdami laukiem svētību. Šī krāsa saistās arī ar citiem gaismas un debesu tēliem – Ūsiņu, Dieva dēliem, Sauli. Dabā pelēkais var satumst un virzīties uz melno – tumsu. Pelēkais var iemirdzēties sudrabā un virzīties uz gaismu. Arī krāsu sistēmā ir tāpat. Blakus tumšām, mēļām krāsām pelēkais piestarojas ar smaguma, bezcerības izjūtu, kļūst nomācošs. Blakus košām, gaišām un siltām krāsām tas atdzīvojas, kļūst krāsains, piestarojas ar gaismu, siltumu, prieku. Pelēkā krāsā cilvēka acs atpūšas no pārlieku aktīvo krāsu vai kontrastu radītās spriedzes. Gaiši pelēkais ir ļoti izmantojams kā fons citu krāsu izteiksmes kāpināšanai un saskaņas veicināšanai. Tomēr pārāk lielās devās pelēkais nogurdina un nomāc, tāpat kā cilvēku nomāc piespiedu dikstāve (bezdarbība) vai kustību trūkums. Pelēkā krāsa simbolizē statiku. Tajā ir gurdēna, gausa, tajā nav skaidras domāšanas, tā ir apmākusies, tajā nav tāluma (dzījuma). Pelēkais pats par sevi ir nedzīvs. To baro un uzlādē citi krāsu toņi, un tikai caur citiem tas kļūst nozīmīgs un līdz ar to vajadzīgs.

Ja ielūkojamies tik bagātā tautas tērpu, krāšņo segu, cimdu, zeķu u.c. tautas mākslas izstrādājumu pūrā, tad redzam, ka tur atainojas visdažādākās krāsu noskaņas. Tajās saskatāma gan mūsu daba un četri tās tik atšķirīgie gadalaiki, gan novadu īpatnības un dažādu etnosu ietekmes. Krāsu salikumi iecina arī par daudzām psiholoģiskām un cilvēku rakstura īpašībām, jo, par spīti tradīcijām, katra audēja vai adītāja rakstu

**Sīkāk sazaratā
apritē lietotās
krāsas un krāsu
pāri vai salikumi**

un krāsu izvēlē balstās arī uz savu individuālo izjūtu un vajadzībām. Kā zināms, rakstā pastāv arī brīdinoši un psiholoģiskā ziņā nospiedoši salikumi – melns un zaļš, melns un sarkans, melns un zils, melns un brūns u.tml. Ir arī jutekliski salikumi, piemēram, violets ar zaļo, ar oranžo. Te pēkšņi kaut kur bezbēdīgi pazib gaiši zilais vai pavasarīgi naivais un neaizsargātais zaļi dzeltenais krāsu tonis. Ļoti bieži ir brūnās krāsas salikumi ar dzelteno vai zaļo krāsu, kas, no vienas puses, tuvina zemei, bet, no otras puses, ja zaļā krāsa pārmač citas, liecina jau par noslēgtību. Ir vēl daudzi citi krāsu salikumi, kas rodas pavisam konkrētās vēsturiskās situācijās un ir visdažādāko, to skaitā arī sociālo un psiholoģisko, apstākļu ietekmēti.

Apskatīt visus iespējamus, to skaitā treju krāsu salikumus un to nozīmes nav autora nolūks. Autora nolūks ir ieskicēt krāsu sistēmu rakstā, tādēļ visa uzmanība tiek piešķirta sistēmas krāsu kodam, galvenajiem krāsu pāriem un šīs sistēmas galvenajiem simbolisko sakarību principiem.

Kā papildinājums un piemērs krāsu nozīmēm ikdienā (t.i., apritei sīkāk sazaratā līmenī) minams D. Kraukles pētījums par *attieksmi pret krāsām* un šajā sakarā pamatotajām atziņām dainās.

Sarkanais – dzīvības, veselības krāsa, bet tai nav košuma (varbūt gaišuma?), nav spēka; sarkans rotāja, darija godu rotātājai.

Balts – tīrība, skaidrība, tikumība, dvēseles šķīstīšanās.

Zils, melns – laiskums, ļaunums, naidis. Savukārt savrupā veidā šīs krāsas var pārtapt arī citās nozīmēs, piemēram, zilā saistīties ar mīlestību, bet melnā – ar kungu bagātības izpausmi.

Pelēkā krāsa ir ikdienības, vienkāršības krāsa, kas ir mīļa un saprotama.

Dzeltens – koša saules krāsa, tā ir gaisma, prieks, spēks, ja novieto blakus sarkanajai.

Brūns ir turība, līdzīgi melnajam – «kungu» krāsa.

Mēļš – grezna tumši zili zaļa krāsa – tiek celts lielā godā, tā ir karaliska krāsa, īpaši kopā ar zeltu un šajā nozīmē līdzīga sarkanajai, jo grūti dabūjama.

Zaļš – bagātība, turība, līdzīgi arī *zelts* un *sudrabs* tiek minēts, lai izceltu turību vai daiļumu.

Raibs ir gluži kā pati dzīve, tas padara visu interesantāku. [60.; 65. lpp.] Šeit vietā būtu piebildes un papildinājumi, turklāt ne tikai par šīm, bet arī par citām krāsām un salikumiem. Tā, piemēram, dažādu krāsu raibums gadskārtu un sadzīves ieražu tradīcijās simbolizē prieku, kustīgumu, tā uzdevums stimulēt auglības spēkus, sātu un gausu. [37.; 120. lpp.]

Tikai savā kopumā, balstoties uz 4 krāsu koda valdošo, noteicošo klātbūtni, krāsas veido harmonisku enerģiju plūsmu. Izjaucot šo harmoniju, no vienas puses, rodas pastiprināta vajadzība pēc vienas vai otras krāsas un, no otras puses, pastiprināta nepatika pret krāsām, kas radījušas un rada šīs novirzes. Liecības un piemērus varam atrast gan katrs savā individuālajā, gan arī mūsu kolektīvajā pieredzē tagad un nesenā pagātnē. Tā A. Tamaša iebilst pret pārspīlētu zilās krāsas klātbūtni apģērbā, jo mierīgas domāšanas vietā tā veicina apātisku pasivitāti, slāpē radošo enerģiju. Par īpaši nevēlamu uzskata rudzupuķu zilo (kodīgi zilo) un gaiši zilo krāsu. Tā ir enerģētiska nezāle, kas iztukšo. Dzeltenās un oranžās krāsas nomācoša klātesamība – tās ir pārspīlētas rūpes par miesu un ēšanu. Īpaša nepatika ir pret sarkanbrūno, rūsgano, rudo nokrāsu, kas saistās ar krāpšanu, viltu, mantrausību.

Līdzīga rakstura iebildumi izskan arī par melno un pelēko krāsu. Mazās devās pelēkais ir atslodze, atpūta pēc spriedzes, saistās ar eleganci un gaumi, taču lielās devās pelēkā pārsātināta lietošana rada nomāktību, bezcerību, liecina par fantāzijas un izdomas trūkumu. Tāpat arī melnās krāsas pārsātinājums izraisa un liecina par pesimismu. Tas ir dzīves noliegums, atteikšanās no protesta, padošanās. Melnais ir draudīgs, biedējošs utt.

Protams, daudzas no šīm tendencēm pakļautas modes un dažādu sociālu un valstisku nosacījumu iespaidam. Daudzi sabiedriskās ģērbšanās kodi, etiķete un citas prasības sašaurina vai arī reglamentē krāsu izmantojumu apģērbā. Tomēr, vērigāk ieskatoties, būtība jau nemainās – krāsu likumības tas nemaina. Jo vairāk vienā sabiedrības spārnā kaut kas tiek reglamentēts un iespiests dažu krāsu uniformētajos rāmjos, jo vairāk kādā

cītā sabiedrības spārnā uzplaukst šos reglamentus līdzsvarujoša tendence. Svarīgi nekļūdieties un nejaukt indivīda atbildībā esošo krāsu izvēles apjomu (no apģērba līdz mājoklim u.tml.) ar visai sabiedrībai piederošo. Būtiski būtu arī nejaukt funkcionāli nosacītu krāsu izvēli, piemēram, formas tērpā, rūpnīcas pastiprinātas bīstamības zonā vai lidotāja kabīnē, ar krāsu kā vispār nozīmīgu faktoru cilvēciskās apziņas attīstībā. Arī atsevišķs mākslas darbs šajā ziņā ne vienmēr pārstāv harmoniski visas krāsas aptverošu veselumu. Harmonija atsevišķā mākslas darbā var veidoties kā vienas izjūtas, viena psihiska stāvokļa, vienas noteiktas tēlu sistēmas vai tēlu kopas – attiecīgi tikai dažu vai pat vienas krāsu gammas harmonija. Tieši tādēļ jau arī visi mākslinieki nekad nevar būt vienādi tuvi, saprotami un, galvenais, vienādi vajadzīgi un patikami visiem. Katrs atrod kaut ko savu, sev visvairādzīgāko un tīkamāko. Mākslas uzdevumi, protams, nav reducējami tikai uz krāsu un harmoniju kā terapiju. Tomēr, ja pārlūkojam kāda laikposma mākslu kopumā, tad pilnīgi neatkarīgi no tās mākslinieciskajām kvalitātēm un ieguldījuma mūžīgo vērtību krātuvēs varam runāt par noteiktām psiholoģiskām visai sabiedrībai kopīgām tendencēm, kas parādās caur vienas vai otras krāsas pastiprinātu lietojumu.

Krāsa un psihe ir visciešākās, dinamiski mainīgās attiecībās. Gan individuāli, gan arī kā sabiedrība mēs piedzīvojam dažādu apstākļu izraisītus dažādu krāsu vilņus. Tā, piemēram, pagājušā gadsimta 60.–70. gados tautas lietišķajā mākslā, kas ir viena no būtiskākajām mūsu nacionālās savpatības (identitātes) sastāvdaļām, uzplauka un tika kultivēta dzeltenīgi brūnā un gaiši pelēkā krāsu gamma. Īpaši raksturīgi tas izpaudās tekstilizstrādājumos. Šī tā sauktā «mode»*, šķiet, atspoguļoja tā laika psiholoģisko gaisotni – samierināšanos ar esošo stāvokli (padomju okupācija), iegrimšanu ikdienā, mājīguma un komforta meklējumos. Kā pretsvars un protests visai drīz uzplauka cits krāsu vilnis, ko tikpat nosacīti var raksturot kā rozīgi violeto krāsu «modi». Tā noraidīja peticību un samierināšanos, izteica juteklību, fantāziju, dzīvesprieku utt.

Atmodas gadi raksturīgi ar visbagātāko krāsu paleti gan mākslā, gan cilvēku apģērbā. Uzplauka cerība, iekšējās pašapziņas un attīstības potenci piesaņošana daudzkrāsainība. Savukārt līdz ar zināmu cerību sabrukumu, vilšanos un agresivitātes pieaugumu ikdienas apģērbā ienāca melnā – sēru un samierināšanās krāsa. To sāka valkāt no rīta līdz vakaram kā jauni, tā veci. Ar melno nav problēmu – krāsas nav jāsaskaņo, bet pats paliec nemanāms un viegli iekļaujies pūlī.

Sikākā aprītē parādījās arī citi krāsu vilņi – te zaļā, te zilā, te atkal kāda cita krāsa piesaka savu «modi». Ielūkosimies kaut vai TV ekrānā, kur katrs raidījums vai programma pauž savu – arī krāsās izteiktu – filosofiju. Protams, šeit pastāv arī atgriezeniskais efekts. Krāsas ne tikai atspoguļo mūsu dvēseles stāvokļus, krāsas arī tos rada un veicina, pastiprina vai vājinā un visu laiku atrodas dinamiskā kustībā.

Kopš 19. gs. beigām, kad Latvijas teritorijā plašāk izplatās košās anilīna krāsas, krāsu spēks, to izmantojuma iespējas un dažādība pieaug. Senās raksta struktūras un to veidotie pasaules modeļi uzmirdz līdz tam neredzētā krāsu košuma izbaudīšanas priekā. Tie iegūst jaunu papildu enerģiju, jaunas izteiksmes un dziļākas izpratnes iespējas ielūkoties kā dabas noslēpumos, tā cilvēka psihes dziļumos. Galvenā nozīme te ir gaismai, tās radīto krāsu enerģijai. Gaismas visaptveroša ietekme uz pasauli, uz cilvēku un vienotu tā dvēselisku attīstību atzīta kopš visnenākajiem laikiem. Šīs idejas pauduši kā indiešu un tibetiešu garīgie skolotāji, tā arī atsevišķi Rietumu zinātnieki – psihologi. Šīs idejas izriet arī no latviešu (baltu) ģeometriskā raksta pasaules modeļiem un krāsu sistēmās. Tās saknes iesniedzas visai plašos un senos ģeometriskā raksta kultūrlaukos un dievišķās apziņas pieredzē. Gaisma – tā ir «Vienotā Dzīvā Enerģija», kuru tās pastāvēšanas dažādās formās un stāvokļos uztveram kā krāsu. [103.; 7. lpp.] Tā, tāpat kā visa pasaule, atrodas kustībā. Krāsām ir ne tikai sava dabiskā kārtība dabā – izkārtojums laika secībā: diennakts, gadalaiku vai arī kāda cita, piemēram, auglības, cikla ietvaros. Krāsas, tāpat kā laiks un telpa, ik brīdī izverd no ikviena tagadnes notikuma sākotnes (no šīs sākotnes centra). Izverd un izplūst, un pārveidojas, dodamas pasaulei tās formu daudzveidību, dzīvību un prieku! Vai arī nelaiemes...

**Krāsa
un dvēseles
kustība**

* Iespējams, ka šo «modi» pat apzinīgi stimulēja un dažkārt mēģināja raksturot kā «īsteni latvisku».

«Krāsa vitāli nepieciešama ikkatram cilvēkam, jo tā baro augumu un uztur dvēseli. Krāsa visdziļākā veidā ieslēgta kultūras tradīcijās un bioloģiski saistīta ar ikviena cilvēka psihoģenētisko kodu.» [103.; 9. lpp.]

Daiļa puķe dārzā auga,
Vēl daiļāka jūriņā:
Zelta zari, zīda saknes,
Sudrabiņa lapiņām.

JLB 13373

Sasatrūka Dieva zirgi
No pelēka akmentiņa,
Saraustīja zelta grožus,
Sasit vara kamaniņas.

Ltdz 12930

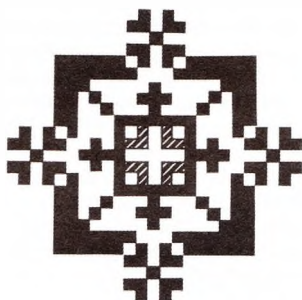
Krāsu simbolika un nozīmes pasaules modelī nav tikai tradīcija. Tā ir mūžam dzīva aktualitāte, kas liecina par visdziļāko katra cilvēka dvēseles būtību – par vērtību sistēmu un gaumi, par izvēli starp diviem atšķirīgiem ceļiem, no kuriem viens ved uz gaismu, uz radīšanu, uz dvēseles un apziņas augstākiem līmeņiem, otrs – uz tumsu, uz ārdīšanu, uz dvēseles un apziņas degradāciju. Rakstā ietvertā tradīcija un krāsu simbolika apliecina pasaules un cilvēka vienotības, harmonijas un mūžīgās pastāvēšanas gudrības pieredzi.

Savdabīga mūžīgās pastāvēšanas pieredze ietverta idejā par dvēseles atkārtotu pārdzimšanu vai atdzimšanu (sk. 166. lpp.). Kādā Nicas mutauta rakstā šī ideja pausta visai izteiksmīgi. Zīmes pamatkrāsa – sarkana. Krustiņš vidū – zils.

Mazākais kvadrāts saskaras ar četriem krustiņiem – kas visi kopā tie veido statisko Māras krustu un norāda uz nāvi un pēcnāves pasauli. Kustība šeit ir uz centru (neradošo spēku virziens).

Zilais statistais krusts ar gaišu vidu norāda uz dvēseles aiziešanu pie Dieva un aizsauli.

Lielākais kvadrāts (un tas šajā gadījumā ir būtiski) saistīts ar kustību, kas sākas no centra – simbolizē atdzimšanu. Pasaule izplaukst uz visām četrām pusēm pa kvadrāta diagonālēm (radošo spēku virziens), iezīmē kvadrāta stūrus – vielisko pasauli – galdiņu. Notikumu centrā tā pati dvēselīte, kas tagad manifestē sevi četros kuplos ziedos kvadrāta malu vidū.

Zīme mutauta raksta centrā.
Nicas pag.

[69. l.; XXV.245]

LATVJU RAKSTA ZĪMES UN SISTĒMAS RAKSTURLIELUMI

Pirmais raksta zīmju seno jēgu visnapietnāk sāka pētīt arheologs, etnogrāfs un mākslinieks E. Brastiņš. Viņš jau 1923. g. publicē grāmatu «Latviešu ornamentika», bet 1925. g. – «Latvju raksta kompozīcija».

E. Brastiņš uzskata, ka «latviešu ornamenta satura elementi, kas saistīti ar seno mitoloģisko pasaules uzskatu,* savās vienkāršotās zīmēs varēja tikt sagrupēti, piemēram, šādi:

110. att. E. Brastiņa veldotais zīmju sagrupējums. 1925. g.

Šīs zīmes tika uzlūktas kā latvju raksta vecākais kodols. Viņas vairs neļāvās tālāk vienkāršoties, jo tad tās tūdaļ zaudētu savu etniski-mītisko jēgu. Saules vai zvaigznes zīme pušu pārdalīta nesaistītos vairs ar jēdzienu par sauli vai zvaigzni, bet pārvērstos gluži neko nesaturošā punktā vai līnijā.» Tālāk E. Brastiņš norāda, ka «latvju raksta ietīršanās bija vajadzīga, jo grafisko simbolu nozīme bija sākusi aizmirsties un līdz ar to gājusi zudumā iespēja orientēties arī šo simbolu mākslinieciskā izlietošanā». [19. II; 13. lpp.] Taču E. Brastiņš apskata ornamentu arī no citas puses. Tā ir «latvisko formu ārējā puse un tās uzbūve», kas «jau sen valdzināja amatniekus un māksliniekus vairāk, nekā to saturs». [19. II; 14. lpp.] Kā redzams no iepriekš teiktā, te runa par simbolisko saturu, nevis saturu kopumā. E. Brastiņš rakstā redz arī vispārcilvēciskās izpausmes. Par to liecina vēl kāda doma, kas izteikta dažas rindkopas tālāk – «[...] latvju raksta īpatnības meklējamās ārpus konstatētiem satura elementiem un viņu vienkāršotām grafiskām zīmēm. Pēdējās atgādinādamas vispārcilvēciskās ģeometriskās zīmes, kā krustiņu, gredzenu, trijstūri un citas, maz atšķirās no citu tautu ornamentā sameklējamām zīmēm. Savdabīgi un īpatnēji izrādījās tikai šo zīmju kuplojumi un kombinējumi, tātad arī ziedi (krāsas), kurus tas nesa.» Kā redzams no šiem citātiem, E. Brastiņš rakstā saskata un ieskicē vairākus līmeņus jeb «puses». Šos līmeņus varētu sakārtot šādi.

Pirmais – «mitoloģiskais pasaules uzskats», «etniski mītiskā jēga», «saules un zvaigznes zīmes» utt., kur E. Brastiņš saskata galvenos «satura elementus».

Otrais – «latvisko formu ārējā puse un tās uzbūve». Tie ir «zīmju kuplojumi un kombinējumi, tāpat arī ziedi (krāsa)», kas pauž «latvju raksta īpatnību» jeb stilu.

Trešais līmenis rāda «vispārcilvēciskās ģeometriskās zīmes, kā krustiņu, gredzenu, trijstūri un citas», kas «maz atšķirās no citu tautu ornamentā sameklējamām zīmēm». Kā zināms, tās ir cilvēces kopīgais mantojums no tiem laikiem, kad «cilvēks atradās dabā pilnīgi, un caur viņu, šķiet, gāja visas pasaules funkcionēšanas spēka līnijas. Cilvēks pilnībā piedalījās šajā kosmiskajā pulsācijā.» [7.; 18. lpp.] Raksts šajā līmenī atspoguļo kosmosa universālās struktūras.

*Visi pasvitrojumi mani (aut.).

Sistēmas sakārtojuma pamati no E. Brastiņa līdz mūsdienām

Saturs vai stils

Zīmju nosaukumi sistēmā un saturiskie līmeņi

E. Brastiņš visai uzmanīgi tuvojies raksta būtības izpratnei. Nenoliedzami, būdams arī patiesības meklētājs, viņš pamana visdažādākos raksta aspektus, taču, kā redzams no atstātajiem darbiem, viņa uzmanību visvairāk saistījuši tieši mitoloģiskā satura un latviskā stila formālie jautājumi. Tieši šie aspekti bija vismazāk pētīti. E. Brastiņu nodarbina «latviskas» un «nelatviskas» mākslas problēma. Viņš ir pārliecināts, ka, kaut arī «tautas formu tapšana ir notikusi intuitīvi, paklausot iedabai, [...] pastāv normas, kuras varētu uzlūkot kā mērogus latviskās mākslas vērtēšanai un izprašanai». E. Brastiņš ir par intucijas un zināšanu apvienošanu.

«Zināšanas saīsina mākslinieka meklējamos ceļus un tāpēc arī māksla jo dienas vairāk top par zinātņi, kurai piemēro zinātniskās pētišanas metodes un izceļ teorētisko pusi. Mākslinieks ir tapis arī zinātnieks un vēsturnieks, un šis apstākļi ir tas, kas pasargā to no maldiem un aplamībām jaunradīšanas darbā.» [19. ll; 87. lpp.]

Daudzas zīmes E. Brastiņš atšifrē un atskārš visai pārliecinoši, par dažām polemika nenorimst un turpinās joprojām. Rakstu tulkošanā bez pētnieka analītiskās domas lieti noder mākslinieka intucija, tēlainā domāšana, ko vēlāk apstiprina atklājumi, pētījumi. E. Brastiņu pamatoti raksturo kā mitoloģiskā virziena aizsācēju latvju raksta pētniecībā. Tai pašā laikā mēs redzam, ka E. Brastiņa domas nepaliek tikai šīs pieejas ietvaros. Runājot par mitoloģisko saturu, viņš vienlaikus runā arī par «latvisko formu ārējo pusi un tās uzbūvi». Turpinot E. Brastiņa iesākto no šīs vietas – no raksta uzbūves –, mēs ar pilnu pārliecību varam latvju rakstus saprast arī kā struktūru ar visām no tā izrietošām atziņām, bet izpētes un jaunradīšanas metodiku kā strukturālu darbību.

Tātad šodien mums ir iespēja no jauna ieraudzīt un atskārēt citādi visai pazīstamās zīmes un sakārtot tās savā sistēmā. Arī satura elementus, t.i., informāciju un jēdzienisku nozīmi, atrodam ne tikai mitoloģijā, bet tie tverami no visiem līmeņiem. Patiesībā katrs līmenis pārstāv savu informācijas lauku: «latviskais stils» – tā ir raksta izpausme fiziskajā plānā jeb, vienkāršāk, redzamajā pasaulē. «Mitoloģiskā simbolika» ir raksta izpausme astrālajā jeb velu, t.i., tēlainības un emociju, atmiņu un vēlmju, pasaulē. Šeit atspoguļojas kā redzamā pasaule, tā arī mentālā jeb domu pasaule, kas pati veido trešo līmeni: tajā ietilpst gan «vispārcilvēciskās zīmes, kā krustiņi, gredzeni, trijstūri un citas», gan visas stila un simbolisko jēgu nosakošās struktūras, kas pēc būtības ir universālo kosmisko struktūru izpausmes, ierosina cilvēka garu, sniedz mentālo informāciju. Te jāpiebilst, ka pastāv domāšana formās ar saikni fiziskajā plānā, un domāšana bez formām, ietiecoties individuālās un Visuma apziņas smalkākajos plānos jeb viedā. Te ir informācija gan par tautas iedabu, gan par kosmiskā ritma universālo, gan kultūrā kopto «ritma sajūtu».

Cits nenoliedzami pilgts raksta pētnieks ir A. Dzērvītis. 1936. gadā viņš kopā ar V. Ginteru un J. Grinbergu izdod plašu apcerējumu «levads latviešu tautas tēpu vēsturē».

Kādā nodaļā par sagsām A. Dzērvītis saka: «Vērtējot rakstu un kompozīciju, nepāprotami redzams, ka mūsu aizvēstures tā vēsturiskā laika rotājošā raksta īpatnību visvairāk noteicis pareizas darbu tehnikas un izpildīšanai lietotais materiāls. Ne kults, ne mitoloģija nav bijuši latvju rotājošā raksta galvenie noteicēji, bet gan mūsu senču ideālā amata prasme, spirtgais, apdāvinātais prāts un ārkārtīgi rūpīgā materiālu sagatavošana un izpildīšana, kāda ir nepieciešama katram darbam. [...] Tos rotājuma veidus, kas Latvijā iepilūda satiksmē ar svešām tautām, senais latvietis līdz pat 19. gs. nekad neatdarināja. To var noteikti apgalvot, balstoties uz plašiem tautu mākslas vēstures materiāliem.

Latvietis bija par daudz apdāvināts, radošs, lai kaut ko kopētu [...] pat paši sava darba oriģinālu nemēdza atdarināt.» [28.; 209. lpp.]

Arī A. Dzērvīti nodarbināja latviskā stila jautājumi. Viņš konstatē, ka «jau pēc savas izcelšanās aizvēsturiskajos laikos mūsu raksti ir radniecīgi ar citu, āriešu grupas tautu senajiem rakstiem. [...] Pastāvējuši rosīgi tirdzniecības sakari arī ar tuvākajām kaimiņu tautām, tādēļ nav jābrīnās, ja mūsu debess juma zīmi atrodam arī seno ēģiptiešu rakstos: zalktis un bezgalītis plaši sastopami ornamentos, auseklis, ugunskrusts, liklocis un skuja ir atrodami daudz senos tautu ornamentos. Tātad rakstu elementi vien nevar padarīt mūsu darinājumus īpatnēji latviskus.» [30.; 51. lpp.] Tas pats attiecas arī uz darba paņēmieniem, darināšanas tehniku, izmeklējot tādus, «kas bija tuvāki viņu (t.i., senču) garam un gaumei. [...]

Senie raksti un cittautu darinājumu tehnikas deva tikai ierosmi patstāvīgām latviskām kompozīcijām, kas veidoja latvisku, mākslinieciski vērtīgu stilu. Ne saturs, bet stils no-

saka kādas tautas īpatnību. Darināt kaut ko īpatnēji latviskā stilā, nozīmētu lietot mūsu senču rakstus, lietot viņu iemīļotas darba tehnikas un salikt – komponēt šos rakstus, krāsas pēc tādiem likumiem un tradīcijām, kādus lietojuši vairākus gadu tūkstošus tikai mūsu senči Latvijā.» [30.; 51. lpp.]

Te gan varētu jautāt – vai tad stils nav noteikta satura, noteiktas būtības izpausme? Vai saturs atrodams tikai simbolu nozīmē? Nē taču.

Jāpiekrīt, ka noteikts raksta stils formē jeb nosaka kādas tautas īpatnību. Taču jāatceras arī vienlaikus pastāvošs pretējs process, kad tautas gars un gaume meklē savu izpausmi un rada noteiktu stilu. Īpatnība gatava samierināties ar ārējās formas čaulu. Patība meklē iemiesojumu atbilstošā formā.

Kā redzam, A. Dzērvītis, meklējot īpatnēji latvisko, raksta būtībai tuvojas no raksta salikuma – formālās kompozīcijas – un tradīciju puses.

Šo darbu turpina Aleksandra Dzērvīte. 1979. g. izdotajos «Divreizdivi» nometnes tautiskā mantojuma komplektos lasām: «Rakstu darinājumos pārsteidz labais tehniskais veikums, tehniku bagātība, klasiski skaistās kompozīcijas ar labu samēra izjūtu un labu krāsu salikumu. Priekšmetu darināšanas un rotāšanas tehnikas vienmēr labākā saskaņā ar to formu un materiālu. [...] Šie raksti nav tikai tukši rotājumi vien, bet tiem ir dziļāka nozīme. Pētījumi rāda, ka mūsu raksti senos laikos ir bijuši svētzīmes, kas saistītas ar seno ticību. Šie raksti ir atliekas no kādreizējās varenās un plašās mitoloģijas. Latvju tauta ir paņēmusi tos līdz no sirmās senatnes, kad balti mita indoeiropiešu kopējā dzimtenē. Šie raksti kā senās mitoloģijas atliekas uzglabājušies tautā gandrīz līdz 19. gs.* Novērojumi rāda, ka tikko kāds rotājums zaudējis savu dziļāko saturu un nozīmi, tas padots deģenerācijai un iznīcībai.» [30.; 7. lpp.]

Jāpiebilst, ka savā veidā rakstā viss ir svarīgs – gan dziļākais saturs un nozīmes, gan stils. Tie ir savstarpēji atkarīgi, jo viens otru nosaka un veido.

Raksta dziļākas būtības meklējumi saistīti ar raksta zīmju nosaukumu noskaidrošanu, terminoloģiju. V. Klētnieks grāmatā «Senču raksti» apkopo un apskata vairāku latviešu raksta pētnieku pierakstītos nosaukumus, kā arī izsaka savas domas par tiem. «Vīsdabiskāk, protams, būtu saukt rakstus tādos pašos vārdos, kādus lieto tauta,» uzskata V. Klētnieks un norāda, ka «[...] rakstu nosaukumi parasti doti, salīdzinot ar kādu dabas priekšmetu, pat aspoštūru zvaigzīte nosaukta par kļavas lapu. Duras acis, ka rakstu nosaukumos ir liela nenoiteiktība pat vienā novadā un tai pašai teicējai. [...] Kā par nelaimi, trūkst nosaukumu tieši kuplajiem rakstiem, piemēram, ugunskrustam (svastikai) utt. Tātad, tīri formālu trūkumu dēļ, tautā lietātie nosaukumi pilnīgākam latvju ornamentu aprakstam neder. Tādēļ pētnieki, īpaši tie, kas meklē ornamentā senus mitoloģiskus simbolus, devuši rakstu veidiem paši savus nosaukumus. Celmlauzis šinī ziņā bijis E. Brastiņš.» [29.; 61.–63. lpp.] E. Brastiņš dod nosaukumus, kas izriet no raksta un mitoloģijas sakarībām. Tam daļēji jau pieskāriemies iepriekš. E. Brastiņa darbu turpina un papildina J. Bīne, salīdzinot latvju raksta zīmes ar līdzīgām zīmēm citu indoeiropiešu tautu ornamentā. Zīmju sakārtošanai un to nosaukumu noskaidrošanai pievērsušies arī A. Dzērvītis, A. Dzērvīte, I. Niedre, E. Paegle, J. Sudmalis u.c. A. Dzērvītis nosaukumus ņem no tautā pazīstamajiem, V. Klētnieks šo pieeju pretstata E. Brastiņa iesāktajai mitoloģiskās izpratnes pieejai, bet «pārējie pētnieki vai nu pievienojas kādam no šiem ieskatiem, vai arī cenšas ieņemt kādu starpstāvokli, pie kam rakstu nosaukumos tiem gandrīz katram ir savas īpatnības». [29.; 61. lpp.] V. Klētnieks uzskaita pretrunas dažādu autoru raksta izpratnē un sistematizācijā. Tā, piemēram, E. Paeglem un A. Dzērvītim «zaltis» ir īpaša zīme, bet J. Binem tas ir tikai augoša un dilstoša mēness apvienojums. A. Dzērvītis ieskata, ka «zaltis» radies no svastikas, bet E. Paeglem ugunskrusts – divi savijušies «zalti». Līdzīgas domstarpības parādās zaroto rombu, saulīšu, zvaigžņu, visdažādāko krustiņu sakārtošanā. Pie pretrunām pieskaitīta arī Jumja zīmes un Mārīņa zīmes tuvība. «Tikko šim Jumja un Mārīņa zīmēm sameklē variantus, tā robeža abu starpā izzūd. Neviena autors nepiedāvā raksta paveidu (variantu)» saprotama apraksta terminoloģiju.

Pirmajiem raksta pētniekiem bija grūti, gandrīz neiespējami izveidot visaptverošu un neapstrīdamu raksta sakārtojuma sistēmu un zīmju nosaukumus. Šodien, kad uzkrājušās

* Etnogrāfiskas liecības pierada, ka vēl 20. gs. sakuma pastāvējusi mita un reālās dzīves cieša saikne [14. li; 169. lpp.] (aut.).

visdažādākās liecības un vairāku paaudžu pētnieku pieredze un plašākas zināšanas tradicionālās kultūras, tai skaitā raksta, jomā, šis uzdevums šķiet visai reāls.

Grūdienu autora izpratnei par zīmju terminoloģijas sakārtošanu dod G. Eņiņa 1988. g. žurnālā «Avots» publicētā svētzīmju tabula. Jauninājuma būtība: dažādie nosaukumi no mitoloģijas sfēras un rotājošā raksta žargoni sagrupēti cits citam blakus – kā tautā dotie, tā pētnieku dotie nosaukumi. Šie nosaukumi uztverami kā divu vienlaikus pastāvošu dažādu funkcionālo un atšķirīgu apziņas līmeņu apzīmējumi. Nedaudz tos pārgrupējot, jāsecina, ka patiesībā trūkst tikai vēl trešā līmeņa, kas pārstāvētu pašas struktūras. Tur arī būtu jānovieto dažādie «aplīši», «trijstūri», «šķībie stūraini», «sešstūru stūraini», «astoņstūru stūraini», «apaļie raksti», «pusītes», «likumiņi», «trijkāji», «krustiņi», «krusti» un «krustu krusti» u.c. nosaukumi, kas izteikti runā par ģeometriskām pazīmēm (piemēram, zalktis var būt gan kreiliskais, gan dalīts, gan arī ar ierofītiem galiem vai arī krusts var būt gan kopā, gan guļus, gan staros, ar izvērstiem vai savērstiem kāšiem u. tml.). Tātad esošie zīmju nosaukumi viegli grupējami pēc raksta mitoloģiskās simbolikas, pēc līdzības ar fiziskās pasaules objektiem un pēc to ģeometriskās uzbūves raksturīgākām pazīmēm. Piemēram – ir mitoloģiskā Saule un pasaule, ir fiziskā Saule debesis un ir vienkārši aplis, kuri visi izsakāmi ar vienu un to pašu zīmi (sk. tabulu 143. lpp.).

Kā redzams, dažām zīmēm ir tikai viens vai divi nosaukumi. Šāds nosaukumu izklaidējums daļēji norāda uz kādreiz pastāvējušās vienotās zīmju sistēmas atliekām, uz dažādām raksta lietošanas sfērām, uz atšķirīgiem raksta izpratnes un apziņas attīstības līmeņiem, kā arī uz šīs sistēmas radošas atjaunotnes stadijām.

Vienlaikus redzams, ka arī pēc šāda izkārtojuma zīmju nosaukumi ir savstarpēji pretrunīgi un pārlietu nejausi, tādēļ, nosaukumus precizējot, atjaunojot un jaunus radot, būtu jāvādās no raksta sinkrētiskās dabas. Būtu jāvairās no neauglīgas atsevišķas izpētes sfēras pretstatīšanas raksta pamatbūtībai un ģeometrisko simbolisko zīmju universālajai iedabai.

Tas, ka viena un tā pati struktūra jeb zīme dažādos tās izpausmes līmeņos iemieso dažādu informāciju, tas, ka ģeometriskā raksta viena simboliska zīme tulkojama caur citām, tas, ka pastāv šo zīmju daudznozīmība, ir nevis kļūda, bet gan šo simbolu daba.

Sakārtota terminoloģija atvieglotu saziņu. Tās pirmais uzdevums būtu apzīmēt grafisko zīmi. Ja ar to varētu apmierināties, problēma būtu viegli atrisināma, pietiku ar plaši izreklamētu savstarpēju vienošanos par katras zīmes nosaukuma galīgo variantu. Tā kā aiz nosaukumiem mēs meklējam arī norādes vai saistību ar zīmes dziļāko simbolisko jēgu, arī nosaukumam, šķiet, būtu jāizriet no šīs mitoloģiskās un strukturālās jēgas. Dabā redzamais būtu tikai viena no šīs jēgas izpausmēm. Līdz ar to vienai un tai pašai zīmei varētu lietot pat trīs nosaukumus, kuri katrs attiektos uz savu saturisko līmeni, vai arī apstāties pie kāda raksturīgākā, valdošā, kas pārmāc vai apvieno pārējos, izsakot būtību. Zīmju nosaukumi kā tādi vēl nav pati jēga, tā vēl nav visa informācija, bet papildu atslēga uz šo informāciju.

Zīmju sakārtošanai sistēmā ir vēl kāds ļoti būtisks skatījuma virziens. Tā ir zīmju secība laikā un zīmju savstarpējās sakarības telpā. Bez šīm zīmju savstarpējām saitēm, kas nosaka kā katras zīmes vietu, tā arī nozīmi, par sistēmu runāt nevar.

Līdzšinējie zīmju sakārtojumi neuzrāda pazīmes, kas nepieciešamas pilnvērtīgai sistēmai. Jāatzīst, ka arī E. Brastiņš nerunā par visu latvju raksta zīmju sistēmu, bet vien par tās vecākā kodola (vienkāršotu zīmju) sagrupēšanu. Arī daži citi autori ir rīkojušies līdzīgi – galvenās ģeometriskās pamatzīmes lūkojuši sagrupēt ērti pārskatāmā, pēc iespējas loģiskā veidā. Jāautā – kādi loģiskie vai citi nosacījumi noteikuši šo sagrupējumu ārējo veidolu un veselumu? Kāda ir šī zīmju kopuma iekšējā uzbūve vai kārtība, un, pats galvenais, vai tajā nav saskatāmi plašāki zīmju sistēmai nepieciešamie principi?

Pirmajā zīmju grupējumā, ko izveidojis E. Brastiņš, zīmes izvietotas pēc tāda kā «ainavas» principa (sk. 110. att.). Zeme apakšā (līmeniska svītra), debesis jeb Dieva zīme (taisnenlīga junta forma)* visam pāri, bet pārējās zīmes izkārtotas vidū un visapkārt brīvajās vietās. Zeme un debesis, kas šeit veido uz augšu vērstu trijstūri, ir visa izkārtojuma karkass.

* E. Brastiņš uzskata, ka ar trijstūra jumtiņu \wedge vai pusloku \smile varētu apzīmēt Debesis vai Debestēvu [19. l; 37. lpp.], sauktu arī par Dievu [19. l; 35. lpp.], 1922. g. Gadu gaitā pēdējā nozīme nostiprinās kā galvenā un netiek diskutēta.

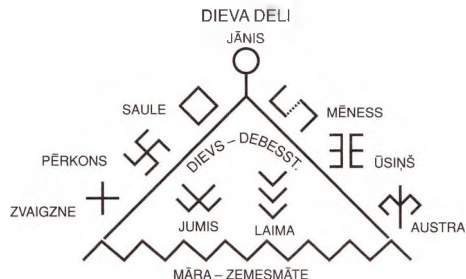
Zīmju nosaukumu izkartojuma piemēri

no J. Sudmaļa, J. Niedres, A. Dzērviša, A. Dzērvītes, E. Brastiņa, J. Bīnes, E. Paegles, V. Klētnieka, G. Eņiņa pierakstiem un pašu dotajiem nosaukumiem.

Zīme (simbols)	Atsauce uz mitoloģijas tēlu	Atsauce uz dabas vai cilvēka radīto formu	Atsauce uz ģeometrisku formu
	Debess, Debestēvs (saukts arī par Dievu)	Telts, jumtiņš, debess, kaudzīte, pakaviņi	Pusīte (četrstūra puse) Trīsstūris
	Māra	Spārniņi	Trīsstūris
	Saule Zvaigzne	Dārziņš, zvaigzne, Saule, Cūkactiņa	Apskritnis (aplis) Kvadrātiskā saulīte
	Ozoliņš Krusta zvaigzne	Ozoliņš Zvaigzne	Mītais krustiņš, divkārtšais guļus krusts, divkārtšais krusts
	Auseklis Zvaigzne	Zvaigznīte, kļavas lapa	Astonstaru zvaigzne
	Saules rats	Zvaigzne, ritenis ar spieķiem	Staru krusts
	Jumis Pērkons	Dubultvārpa, zirdziņš, gaiļi, cirvji	Izvērstais kāšu krusts
	Laima	Skuja, spārniņi, mušiņas	Kāsiņu rinda
	Māra – Zemesmāte	Likumiņš (noskatīts no zibens), ūdens viļņi	Liklocis
	Māra, uguns, Pērkons	Sakrustoti zobeni	Krustu krusts
	Uguns, Pērkons Laima	Kāšu, zaru vai ķekšu krusts	Labiskais kāšu krusts Kreisais kāšu krusts
	Zalktis	Kājiņa	Krustiņš
	Zalktis Mēness	Zalktis Mēness	Kreiliskais līkums
	Zalktis	Zalktis	Dalītais, labiskais
	Dīžais krūms Austras koks Saules koks Dzīvības koks Ozoliņš	Ozoliņš Koks Krūms	

Ari otrajā E. Brastiņa veidotajā zīmju sakārtojumā aina ir līdzīga (111. att.). Pamatideja saglabāta, bet mainīts dažu atsevišķu zīmju izvietojums un klāt pierakstīti to nosaukumi.

Ir vēl kāda zīmju izkārtojuma shēma, kas ņemta no I. Rožlejas grāmatiņas «Mazie Latvju raksti» (Vēdele, 1948. g.). Tā atradās starp M. Biezaites materiāliem, kurus vi-

111. att. Ilustrācija «Dieva idejas izplaukšana latvju ornamentā» no E. Brastiņa 1931. g. publicētas grāmatas «Latvija, viņas dzīve un kultūra» [54.; 83. lpp.]

ņa laipni uzticēja šīs grāmatas autoram. Šis zīmju grupējums ir visai līdzīgs iepriekšējiem, tikai ar to atšķirību, ka debesu daļa ainavā nav noslēgta trijstūrī, bet gan atvērta uz augšu un abām sānu malām. Zīmes brīvi izvietotas gaisā, Dieva zīme «jumtiņš» uzcelta pāri visam pašos mākoņos (augšā), bet tai pretī (lejā) nolikta Veļu mātes zīme – «krupītis» (112. att.).

Tikko pieminētajās zīmju izkārtojuma shēmās zīmju skaits ir ierobežots – 13 un 15 gab. To savstarpējās sakarības nekādā veidā neatklājas, ja nu vienīgi vispārtēlainā skatījumā, ka vienas zīmes piederīgas debesīm, bet citas zemei – pazemei (kas, starp citu, neatbilst zīmju simbolikas un strukturālās jēgas dziļākai izpratnei).

Ar nelielām atrunām var pieņemt arī, ka zīmes liktas it kā pēc to nozīmības, kā galveno saprotot Dieva (debesu) zīmi – «jumtiņu». Tā ir vai nu izkārtojuma karkass, vai arī novietota visaugstāk – pāri citām zīmēm kā galvenā. Tomēr, iedziļinoties šo zīmju formās un nosaukumos, jāsecina, ka Dieva zīmes, t.i., «jumtiņa», galvenums šeit izriet no Dieva nozīmes dainās un dainu reliģijā (ko simbolizē zīmes nosaukums), bet ne no pašas zīmes, kas trijstūra, jumta vai pusloka formā ir tikai puse no kāda veseluma. Pēc būtības tas nozīmē, ka «jumtiņš» kā puse nevar simbolizēt Dievu tā veselumā un galvenumā, bet gan tikai tā izpausmes pusi – Debesis (Debestēvs), kam pretī noliekama otra tāda pati, bet tikai pretēji vērstā zīme. Rakstā šāda zīme ir ar nozīmi leja, tumsa (Zemesmāte).*

112. att. Zīmju sakārtojums I. Rožlejas grāmatiņā «Mazie Latvju raksti», Vēdele, 1948. g.

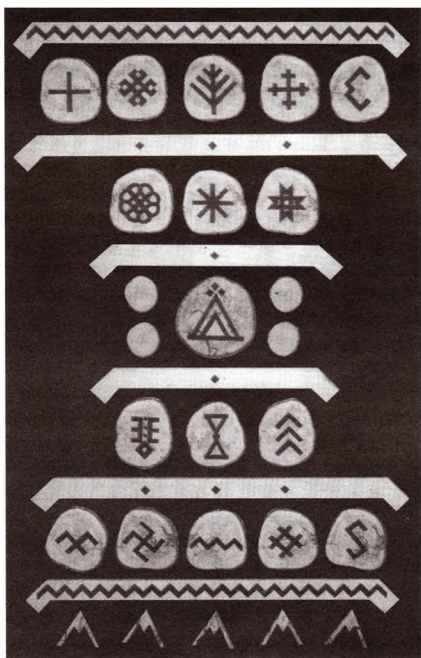
* Protams, vispārfilozofiskā nozīmē Dievs ir visur. No šī viedokļa visas zīmes ir arī Dieva zīmes, jo nāk no Dieva. Tomēr šajā skatījumā debesu zīme nav vairāk izceļama kā citas zīmes vai pasaules izpausmes, aiz kurām tāpat saskatāmas kādas vēl galvenākas likumības, kas tik tiešām norādītu uz pašu Dievu (cik tālu tas vispār pieejams mūsu uztverei un apjēgsmi). Debesis norāda uz Dievu, precīzāk – uz «Augšu», noteiktiā un vertikāli izvērstā hierarhiskā pasaules modelī, kas tik tiešām sasauca ar ikdienas «ainavisko» redzējumu. Tomēr arī šeit pašu Dievu simbolizē citas zīmes.

Tikko aplūkotajās shēmās jeb zīmju izkārtojumos šāda zīme vispār neparādās. Atliek secināt, ka šīs shēmas jeb zīmju izkārtojumi nav veidoti pēc Veseluma principa un līdz ar to arī neder par pamatu sistēmai.

Jāprecizē, ka šeit nav runa par vienkāršu zīmju uzskaites sistēmu, ko iesāka veidot Valdis Klētņieks** un kas, starp citu, joprojām nav izveidota, bet gan par tādu sistēmu, kas nebūtu pretrunā ar zīmju simbolisko un mitoloģiskās tēlainības jēgu no vienas puses, un vizuāli tveramo formas uzbūvi un to attīstības dinamiku no otras.

Ja par pamatu ņemam strukturālo pieeju, galvenumam simboliskajā līmenī un zīmju uzbūves līmenī jāsakrīt. Turklāt viss tradicionālās kultūras veselums galvenumu, visu norišu sākumu un arī beigas, tai skaitā Dieva klātbūtni, saista ar centra ideju.

Mūsu rakstā centru simbolizē visdažādākie krusti, kas paši iesākas kā punkti, bet savā attīstībā izvēršas par Zvaigznēm vai Saules rata un vēl tālāk par Saules koka zīmēm. Centrā pasaule pastāv savā veselumā, un tikai vēlāk tā izvēršas līdz savstarpējo atšķirību izpausmēm atsevišķās zīmēs.

113. att. S. Beklešova veidotais zīmju sakartojums. Australija, 20. gs.

Lūk, vēl viens zīmju izkārtojuma priekšlikums (113. att.). S. Beklešovs zīmes sakārto «Saulotā staba» kopformā – izvieto tās pa stāviem, centrā liekot to pašu telts (pajumtes, debesu) jeb t.s. Dieva zīmi (sk. 24. lpp.).

Saulotais stabs kā visa sakārtojuma kopforma ir solis uz priekšu. Tā pati par sevi ir veseluma (debesu un zemes saiknes) zīme ar vietu centram. Diemžēl centrā novietotā zīme pēc savas uzbūves ir tā pati «puse», un tādēļ tā nevar simbolizēt zīmju sistēmas centru.

** Valdis Klētņieks (1905–1968) bija iesācis plašu un vajadzīgu darbu – latvju raksta zīmju sistematizēšana un klasificēšana pēc to formālām vai aprakstošām pazīmēm (kā tas redzams pēc līdz šim paveiktā). Diemžēl viņa pāragrā nāve šo darbu pārtrauca. Viņš paguva apstrādāt tikai Saulītes un Zvaigznītes. Katrai zīmei tika piešķirts identifikācijas un kārtas numurs.

Arī no šī piemēra redzam, ka sistēmas centru un galvenumu nevar noteikt zīmju nosaukumi. Vēl vairāk – zīmju nosaukumi nenosaka arī atsevišķu zīmju nozīmi, to iekšējās savstarpējās atkarību saites vai secību.

Raksts pats uzrāda savas uzbūves un attiecību sistēmas galvenos raksturlielumus, un tie nav meklējami ārpus raksta kādā citā, piemēram, lingvistisko jēdzienu, sistēmā.

Atsevišķu zīmju nozīmes neizriet no to nosaukumiem, t.i., no runātās valodas jēdzienu matricas, kā to domā S. I. Rižakova, bet gan no šo zīmju iekšējās uzbūves saiknēm ar attiecīgiem uzbūvē tāpatīgiem vai analogiem spēkiem un procesiem dabā, tai skaitā cilvēkā.

Ar vārdiem mēs tikai apzīmējam un paskaidrojam šo zīmju tēlus, pastiprinām vai pavājinām tos. Tomēr tie, t.i., tēli, rodas vēl pirms saviem nosaukumiem. Nosaukumi var atspoguļot šo tēlu nozīmi, var arī neatspoguļot, bet nosaukumi paši šo nozīmi nerada. Nosaukumi vēl nav pati jēga.

Jēga izriet no zīmju strukturālās būtības, kur tā ir ietverta, tomēr kā jēga (kā nozīme) tā atklājas tikai saistībā ar cilvēku.

Tikai no mums pašiem ir atkarīgs, vai mēs savas senās zīmes šodien vērtēsim kā universālas struktūras ar izpausmēm mentālajā, astrālajā un fiziskajā plānā vai arī tikai kā kādreiz pastāvējušas varenas reliģiski mitoloģiskas sistēmas atliekas, kuras šābrīža vienīgā nozīme ir iepriecēt lietišķās mākslas mīlotājus – raksta rotātājus vai mitoloģijas un vēstures fanātiķus.

Struktūras ir universālas. Saturu un jēgu tajās ieliekam mēs. Mēs varam iztuktēt zīmi tik tālu, ka tā zaudē nozīmi un jēgu. Mēs varam to piepildīt ar domas un rīcības (strukturālās darbības) saturu, iesaistīt kultūras dzīvajā audumā un uzturēt kā vērtību, kas nepieciešama mūsu gara dzīvē visā savā daudzveidībā. Franču filozofs Emanuēls Galē kādā intervijā saka: «Struktūra neietver sevī jēgu, tā ir kā gliemežvāks, kas nes ķermeni, bet pati sevī jēgu nesatur.» Viņam atbild viens no izcilākajiem 20. gs. domātājiem, struktūrantropoloģijas dibinātājs Klods Levi-Stross: «Jā. Tas nozīmē arī, ka tajā var ielikt jebkuru jēgu.» Jāpiebilst, ka struktūrantropoloģija ir teorija par to, ka cilvēku vēsturiskās uzvedības, darbības un domāšanas pamatā ir neapzināti, slēpti mehānismi, struktūras (Riģas Laiks, 1994/12).

Šajā vietā lasītājs pamatoti var jautāt – kāda ir Valda Celma piedāvātā zīmju izkārtojuma sistēma? Kas to raksturo, un kā tā izskatās? Lai par to runātu, vispirms aktualizējami daži jēdzieni, kas raksta pētniecībā līdz šim nepilnīgi vai nemaz nav apzināti. Tam veltīta nākamā grāmatas nodaļa.

LĪDZ ŠIM NEAPZINĀTIE JĒDZIENI RAKSTA PĒTNIECĪBĀ

Zīmju simbolikas un strukturālās jēgas izpratni lielā mērā nosaka sistēmas sakārtojuma pamatprincipi. Tie izriet no latviskās pasaules modeļa un vērtību sistēmas, kā arī cilvēka un vides vienotas uztveres universālajiem principiem. Šie pamatprincipi pastāv mūsu rakstā, un par tiem jau daļēji runājām, raksturojot kā zīmi, tā rakstu kopumā. Tomēr vairākas zīmes, kuras šobrīd būtu īpaši aktuālas, dažādu apstākļu dēļ līdz šim nepilnīgi vai nemaz nav apzinātas un līdz ar to komentētas.

Pirmā zīme ir tukšs laukums ar nozīmi 'apziņas lauks'.

**Tīrs (brīvs) fons
jeb domu
ekrāns, lauks**

– tīrs (brīvs) fons jeb ekrāns, lauks

Tas ir jebkurš laukums vai telpa, kuru mēs gribam (gatavojamies) organizēt ar zīmēm. Tam nav pašam savu robežu vai koordinātu ne laikā, ne telpā. Tās parādās līdz ar pirmo zīmi, līdz ar pirmo domu par to. No psiholoģiskās uztveres viedokļa tas ir ekrāns, ko ierobežo redzes lauks.

Ekrāna prototips dabā ir debess, kultūrā – balts auduma gabals, balta papīra lapa u.tml. 20. gs. ekrāns kļuvis par savdabīgu civilizācijas simbolu – kino, televīzijā, videoindustrijā, datortīklos u.c.

Katrs fiziskais ekrāns nonāk simetrijas attiecībās ar cilvēka iekšējo pasaules uztveres ekrānu. Jeb, citiem vārdiem sakot, ekrāns fiziskā plānā simbolizē ekrānu garīgā plānā.

Ekrānā veidojas visi cilvēka apziņas stāvokļi, kas saistīti ar uztveri, tiek modelēta pasaules kārtība no haosa līdz kosmosam. Tīrs (balts) fons jeb ekrāns simbolizē tīru, nepatumšotu bezobjektu (bezdomu) apziņu. [31.; 72., 76., 84. lpp.]

Bet kas ir apziņa? «Apziņa nav lieta vai objekti, tā nav nedz kāda noteikta substance, nedz process vai relācija. Tā nav nekas tāds, par ko varētu domāt, jo viss, par ko mēs varam domāt, ir nepieciešamā kārtā kaut kas determinēts (noteikts), t.i., kāds objekts [...] apziņa nav kaut kas. [...] Apziņa nav objekts blakus citiem objektiem, bet matrice, kurā objekti izceļas kā objekti.» [31.; 73.–74. lpp.]

Apziņu kā domu ekrānu labi paskaidro R. Puliglandla lietota analogija. R. Mūka grāmatā «Kas ir meditācija?» tā atstāstīta šādi: «Iedomāsimies, ka mēs skatāmies kinofilmu. Tēli, kas mainās uz ekrāna, ir līdzīgi apziņas objektiem, un, ja nebūtu ekrāna, nebūtu kinofilmas arī tad, ja būtu visas citas lietas – filma, prožektors utt. Jāpasvītro, ka ekrāns itin neko nedara, tas ir pilnīgi pasīvs (receptīvs). Jāievēro arī, ka ekrāns atšķiras no ainām uz tā, t.i., pats ekrāns nav aina. Un, lai gan ainas nepārtraukti mainās, ekrāns paliek nemainīgs. Līdzīgā kārtā apziņa nemainās reizē ar mainīgajiem apziņas objektiem. Taču vēl svarīgāk ir tas, ka, tāpat kā ekrāns ir pilnīgi pasīvs, tā arī apziņa ir pilnīgi pasīva – tā neko nedara. Tāpat kā nevar būt objektu bez apziņas.» [31.; 74. lpp.]

Tas nozīmē arī, ka raksts vai zīmes nevar būt bez sava fona. Raksta sistēmā mēs izšķīram dažādus fonus. Tīrs fons jeb ekrāns pastāv līdz tam brīdim, kad uzņirist pirmā sajūta vai doma.

Uznirstošu sajūtu un domu plūsmu simbolizē aizņemts fons. Neviena doma netiek ne izcelta, ne slāpēta, katra ir vienādi nozīmīga vai nenozīmīga, tās nāk un iet neapzināti. [31.; 74. lpp.]

Analoģiju varam saskaņot ar fona troksni vai ieslēgtu televizora ekrānu, kur signāli gan tiek raidīti un saņemti, bet netiek sakārtoti tā, lai piesaistītu uzmanību kaut kam tādām, kas izdalītos no fona kā saprotams vārds vai uztverams attēls.

Latviešu raksta sistēmā minētā stāvokļa grafiskie analogi ir šādi.

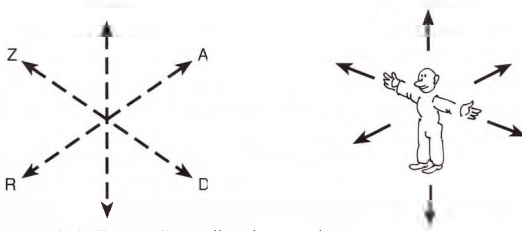

114. att. Aizņemta fona simboli

Aizņemts fons simbolizē vispārēju enerģijas strāvojumu, nesakārtotu domu un sajūtu plūsmu. Šī plūsma nav «nepārtraukta straume». Eksperimentālā ceļā var atklāt, ka «starp atsevišķām domām ir spraugas (tukšumi)». Grūtības sagādā tas, ka, «pašiem to neapzinoties, mēs iestiegam domu saturos un dažādās asociācijās, ko tie izsauc». [31.; 84. lpp.]

Apziņai var būt dažādi – augstāki vai zemāki – tās pastāvēšanas un izpausmes līmeņi. Otrs papildjēdziens saistās ar telpiskā krusta zīmi, kas simbolizē trīsdimensiju telpas apziņu.

Telpiskais krusts un trīsdimensiju telpas apziņa

115. att. Telpiskais krusts simbolizē trīsdimensiju telpas apziņu.

«Trīsdimensiju telpas apziņa izriet no trim «asīm», ko veido paša cilvēka ķermenis: augša – apakša, kreisā puse – labā puse, priekša – aizmugure. Līdz ar to mums piemīt jau dabas dota, nenovērtējama koordināciju sistēma, ar kuras palīdzību apgūstama telpa. Taisnie leņķi dod iespēju kontrolēt sfērisku telpu.» [32.; 29. lpp.]

Trīsdimensiju telpas apziņa ir kopīga cilvēka kultūrdarībai no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām. Tā saskatāma gan rakstā, mitoloģijā, rituālā, senajā pasaules telpas izpratnes modelī, gan mūsdienu navigācijā, projektēšanā, celtniecībā, arhitektūrā un dizainā, mākslā, zinātnes un tehnoloģijas sfērās. Tā iet cauri visai civilizācijas vēsturei, nosakot cilvēka un telpas attiecību attīstību.

«Saikne «cilvēks-telpa» ir abpusēja, jo telpa projicējas cilvēka apziņā un cilvēks projicē sevi telpā. Katram apjomam ir noteikta psiholoģiskā ietekme, kas aizsākas cilvēka zemapziņā, un tai ir tīri bioloģiska pamatne. Pirmais apjoms, kuru apgūst cilvēks, ir nelielā sfēriskā telpa mātes miesās. Katru kustību tajā ierobežo un kontrolē šīs telpas apjomi. No tā izriet, ka apziņa un sajūtas rodas tikai caur kustību.» [32.; 29. lpp.]

Līdzīgā veidā – tikai caur kustību – cilvēks apgūst savu personīgo telpu, mājokli, debesu sfēru, tikai caur kustību cilvēks apgūst garīgo telpu.

Telpiskais krusts ietver daudzveidīgas simboliskās nozīmes, kuras visas nav iespējams nosaukt. Sākotnēji iezīmējam centrs un apjoms, tad horizonts, vertikāle un tiešās kus-

tības virziens. Centrs ir visa sākums, horizonts – robeža starp augšu un apakšu, visērtākās kustības iespēja u.c.

Vertikāle iezīmē gravitācijas un augšanas virzienu, augša – apakša nozīmē kustību no sajūsmas līdz izmisumam, no smalkā līdz raupjajam, no gaismas līdz tumsai u.tml.

Virziens uz priekšu – atpakaļ ir pagātne – nākotne, drošība – nedrošība, pasivitāte – aktivitāte, ieeja – izeja utt. Pa kreisi – pa labi arī iezīmē daudzveidīgas nozīmes. Labā roka – aktivitāte, kreisā – zemapziņas motivācija. Kreisais – radošais, labais – darošais. Cilvēkā kreisā puse pret labo atrodas simetrijas attiecībās.

Dabā trīsdimensiju telpa orientēta pēc saules (un citu debess spīdekļu) gaitas pie debesīm un tās parādīšanās un rieta punktiem pie horizonta. Tās ir četras galvenās debespuses: ziemeļi – dienvidi, austrumi – rietumi (sīkāk dalot – astoņas puses). Šie četri virzieni saistībā ar kustību, laika ciklisko ritējumu norāda uz rītu vai vakaru, dienas vidu vai nakti, četriem (astoņiem) gadalaikiem, četriem cilvēka mūža posmiem u.tml., iegūst kvalitatīvu raksturojumu, piemēram, gaišs – tumšs, silts – auksts, balts – melns. «No tiem abstrakciju ceļā tālāk rodas ētiskie un estētiskie pretmeti: labs – slikts, skaists – neglīts, labs – ļauns, debess – elle u.tml.» [32.; 30. lpp.]

Telpisko krustu apzīmē ar palīglīnijām, kuras novelkam iztēlē vai arī grafiski (dabā). Šīs palīglīnijas sauc arī par koordinātu līnijām vai asīm. Koordinātu virzieni tiek ne tikai projicēti telpā, bet arī attiecināti uz telpiskiem objektiem un plāknēm.

Visas latvju raksta simboliskās zīmes tiek izkārtotas un orientētas, kā arī uztvertas šādā telpiskā krusta koordinātu sistēmā.

Zīmes vērtība mainās, mainoties tās novietojumam un orientācijai.

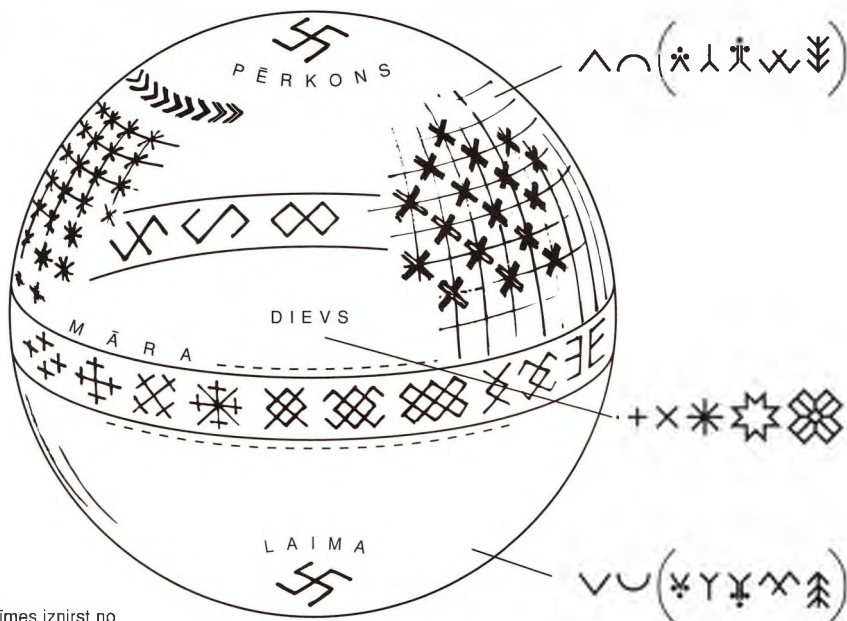
PAMATZĪMJU IZKĀRTOJUMS SISTĒMĀ

Sistēmu kopumā vislabāk iztēloties kā telpiski noslēgtu sfēru (lāsi vai lodi) ar izteiktu centru tās vidū. Caur centru iet telpiskā krusta asis.

Sistēmas izkārtojuma principi nāk no raksta un tajā atrodamajiem pasaules modeļiem, kā arī no zīmju strukturālās attīstības loģikas.

Sistēmu raksturo:

- 1) centra simbolisms;
- 2) veseluma pieeja;
- 3) attīstība no vienkāršākā uz sarežģītāko;
- 4) cikliskums;
- 5) strukturāla vienotība. Strukturālās vienotības ziņā galvenumam simbolikas līmenī un galvenumam zīmju uzbūves līmenī ir jāsakrīt.

Zīmes iznirst no neredzama režģa, lai pārtaptu atkal par režģi, no kura iznirst zīmes, lai...

116. att. Sistēmas pamatsHEMA un dinamika

1. Centrs

Centrā atrodas pašas galvenās zīmes, kas ir visu citu zīmju sākotne un pamats. (Tie ir visdažādākie Dieva krusti, kas paši iesākas kā punkti, bet savā attīstībā izvēršas par zvaigznēm vai Saules rata un Saules zīmēm.)

2. Sfēra

Sfēru veido un simbolizē Pasaules auduma režģis jeb tīkls (sk. attiecīgās zīmes). Augšā un apakšā projicējas centra poli, kur atrodas pašas galvenās laika un likteņa, tātad

Pērkona un Laimas zīmes. Savukārt māriskās pasaules zīmes atrodas pārējā sfēras (lodes) virsmā, kā arī noslēgtās joslās apkārt centriem, līdzīgi kā tautas tērpa vainags apņem galvu, raksta josla cimdu vai ekvators zemeslodi. Tātad tie ir aplī, kas šeit pārtop par pasaules cikliskuma un laiktelpas simboliem, jo zīmes aplī liktas to pakāpeniskas attīstības secībā.

Lai kādu ceļu arī neietu viena vai otra zīmju rinda zarodamās un attīstīdamās, iesākums sistēmā visām zīmēm ir viens un tas pats. Tās visas ietver savu sākotni no punkta un krusta un tiecību uz noslēgumu jaunā Pasaules auduma režģī jeb tīklā. Līdz ar to ne tikai atsevišķa zīme, bet arī visa sistēma kopumā skatāma kā ciklisku kustību kopums, kur viena zīme pārtop par citu, pārvietodamās laikā un telpā. Tādā kārtā viena un tā pati zīme parādās vairākās vietās, turklāt katru reizi ar nedaudz citu simbolisko nozīmi. Tas pilnā mērā atbilst zīmju ģeometriskās uzbūves universālismam un zīmes kā simbola daudznozīmībai. Atcerēsimies, ka zīmes simboli jau pēc savas definīcijas paredz to savstarpēju tulkojamību, kur zīme atklājas caur (citu) zīmi, bet tēls caur (citu) tēlu utt. Tas nozīmē arī, ka pēc būtības visas zīmes nav sakārtojamas kādā vienā tā saucami galīgajā «Vienīgi pareizajā» veidā. Tai pašā laikā tas nekādi neatceļ pašu galveno mītisko simbolu un zīmju pamatkodola loģisko sakārtojumu. Līdz ar to, no vienas puses, sistēmai ir stingrs iekšējo saišu noteikts karkass, bet, no otras puses, tā pieļauj papildinošas variācijas un izpausmes.

Grāmatā iepriekš minētajiem zīmju sistēmas izveides strukturālajiem principiem autors sekojis visai cieši, lai arī reālais liecību materiāls dažkārt licis novirzīties sāpus, veidojot atkāpes. Par spīti tam pamatlinijās šī pieeja ir attaisnojusi pārpārēm un daudzām līdz tam savrupām liecībām un raksta zīmēm ļāvusi iegūt loģisku un pamatotu vietu kopējā sistēmā.

Sistēma ietver Dieva un cilvēka principa vienotību. Tās centrā ir zīmes, kas simbolizē Dieva galvenumu pasaules tapšanā un pastāvēšanā. Tai pašā laikā, kā jau minēts, pieļauj daudzveidību tās daudzveidīgo izpausmju simboliskajā atspoguļojumā un cilvēciskā skatījuma subjektīvismu.

Tātad savā dziļākajā būtībā pasaule ir gan daudzveidīga, gan vienota. Gan visiem vienāda, gan arī dažāda. Gan it kā objektīvi, t.i., racionāli, izziņāma, gan arī subjektīvi tverama kā daudzveidīgs un mainīgs fenomens – dažkārt tieši tāda, kādu mēs to redzam, saprotam un izjūtam. Ar neviens no šiem skatījumiem nav ārpus pašas pasaules un tās būtības.

Tomēr jāuzsver, ka zīmju sakārtojumu sistēmā neveido atsevišķu folkloras liecību, mitoloģisko tēlu un dabas parādību uzskaitījums. Sakārtojumu veido «daudzžuburainā ticējumu, ieskatu, ieražu un teiksmju sistēma, ko var apzīmēt tikai ar vārdu «dievestība»» (E. Brastiņš). [21.; 6. lpp.] Ja izprotam mūsu seno dievestību, arī senās zīmes kļūst saprotamākas un tuvākas. Savukārt, ja izprotam senās zīmes, mūsu senā dievestība atklājas visā savā dziļumā un skaidrībā.

Latviešu dievestības – nacionālās reliģijas – dievturības galvenais ziņu avots ir dainas. Dainās minēti arī galvenie garīgie dievestības simboli – Dievs (Pērkons), Māra, Laima u.c. Saistība starp šiem simboliem un ģeometriskajām zīmēm (arī simboliem), kas nāk galvenokārt no arheoloģijas un etnogrāfijas, pamanīta un apjausta kā raksta pētnieku, tā senās dievestības atjaunojāju vidū. Diemžēl jāatzīst, ka daudzkārt šī saistība bijusi vāji pamatota, reizēm kļūdaina vai nepilnīga, lai arī pamatlinijās patiesīga, jo izriet no mūsu tradicionālās kultūras vienotības un veseluma apziņas. Tas tomēr nenozīmē, ka šis mūsu mantojums nevarētu tikt papildināts vai arī skatīts jaunāko atziņu gaismā, nonākot pie pašiem dziļākajiem un apslēptākajiem mūsu dievapziņas un pasaules garīgās izpratnes slāņiem.

Dainas un latviešu dievestība Dieva klātbūtni saskata (atskārs) gan Visumā, gan dabā, gan cilvēkā. Tas pats sakāms arī par raksta zīmēm un simboliskajiem tēliem. Tādēļ visai neatbilstīgs šo simbolu un tēlu būtībai ir ģeometrisko zīmju sadalījums: 1) dievestības krustus un zīmēs, 2) debess spīdekļu zīmēs un 3) dabas tēlojumu zīmēs, ko iedibinājusi līdzšinējā izpratne un pētnieciskā prakse. [50.; 78. lpp.] No šāda dalījuma autors atteicies.

Šajā grāmatā izklāstītajā sistēmā senā dievestība (dainas) un ģeometriskās zīmes (raksts) iegūst daudz dziļāku un loģiskāku savstarpējo saistību pamatojumu. Sistēmā simboliem ir savstarpējas tulkojamības un caurviju (sinkrētiskas) vienotības, cikliskas atjaunošanas un pasaules veselumu aptverošs raksturs.

SISTĒMAS PAMATZĪMJU SIMBOLIKA UN STRUKTURĀLĀ JĒGA Dieva un pasaules zīmes

**Punkts.
Krustiņš.
Dieva krusts –
taisnais un
slīpais**

Punkts. Tas ir mazākais raksta uzbūves elements. No punkta izaug un izveidojas viss pārējais gan strukturālā, gan jēdzieniskā ziņā. Punkts simbolizē atsevišķu objektu, domu, ideju, impulsu. Punkts ir kaut kā sākums un beigas. Mazākais uzbūvē sīkāk neatsegtais (nestrukturētais) veselums. Šādu zīmi sauc arī par «galdiņu». [22.; 203. lpp.] Matemātiskā izpratnē punktam nav izmēru, tādēļ projektu rasējumos to iezīmē ar palīglīniju krustiņu +. Rakstā tas izskatās šādi: + – krustiņš.

Krustiņš simbolizē to pašu, ko punkts, un uzskatāms par iepriekšējā kuplojumu. Tas norāda, ka no «ši brīža», no «šejeņas» sāksies kustība no centra uz četrām (visām) pusēm. Krustiņš arīdzan ir zvaigznīte, vismazākais gaismas punktiņš pie debesīm. Punkts ir pirmais apziņas uzplaiksnijums neapziņas tumsā, pirmā doma, ideja, impulss. Gaismas un tumsas simbolikā tas ir balts punkts melnā fonā. Tādēļ raksts piedāvā arī šādu kuplojuma variantu.

Krustiņš ar punktu vai actiņa. [22.; 203. lpp.] Papildus teiktajam tā ir zvaigznīte un gaisma vai dvēselīte, kas tiek dota cilvēkam dzimstot.

Spoža zvaigzne notecēja
Pie līgavas nam' durvīm:
Tā nebija spoža zvaigzne,
Tā bērniņa dvēselīte. BB 1127

Tā ir «vidū jūras uz akmeņa» zīme, kuru sauc arī par lāsīti, aplīti. Tā ir arī zīle un zeltābols – Saulīte, debess un jūras fonā – uguns.

Es redzēju jūriņā
Uz akmeņa uguntiņu;
Tur žāvēja Jūras māte
Savu zeltu, sudrabiņu. Tdz 52120

Krustiņš iezīmē centru, no kā sākas pasaule. Tas ir CENTRS un izpaužas SĀKUMS jeb visu norišu VIDUS.

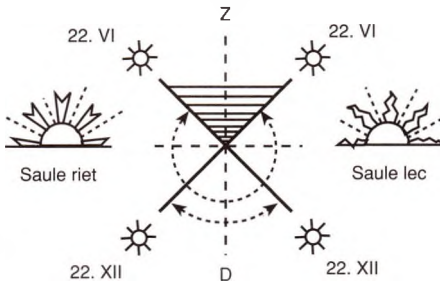
Dieva krusts (taisnais). Galvenā pasaules sakārtotības zīme. Norāda uz nekustību, pasivitāti. Simbolizē Dieva laistās pasaules nāves aspektu – ne būtību, ne dzīvību, pārļaicību, statiku. Tas ir statiskās enerģijas simbols. Taisnais Dieva krusts simbolizē pasaules četrējādību, orientāciju, centru, bezgalību, materiālā un ideālā vienību. Tā ir pārļaicīgās telpas – viņās saules (arī aizsaules) – zīme, ko redzam kapsētā. Taisni ir arī liķu krusti rakstā, kas rotā mirušo zeķes. [29.; 61., 64. lpp.]

Dieva krusts (slīpais) – saukts arī par šķērsu jeb zelta krustu. Galvenā pasaules sakārtotības zīme stāvoklī, kas norāda uz kustību, aktivitāti. Simbolizē Dieva laistās pasaules darbību, rotāciju, dinamiku, vienlaikus saglabājot pasaules četrējādības, orientācijas, centra, bezgalības, materiālā un ideālā vienības simboliku. Tā ir laicīgās telpas šīs saules zīme. Viss dievišķais šeit izpaužas kā dzīvība iespējā būt, plaukt, zelt un attīstīties.

Telpisko koordinātu sistēmā slīpais krusts norāda uz ieešanu pašā dzīves telpā, pašā materiālo un ideālo (gars, dvēsele) problēmu vidū. Slīpajā krustā augša – apakša, smalkākais – raupjais (jeb gars, dvēsele un matērija), kā arī kreisais – labais, zemapziņa, rīcība utt. atrodas savstarpējā dinamiska līdzsvara un attīstības stāvoklī. Kā liecina raksts, tā ir ideāla starpstadija starp veco un jauno, starp pagātni un nākotni. Slīpais Dieva krusts bieži novietojas starp citām kuplajām zīmēm, piemēram, Lielvārdes un Krustpils jostās. Tas ir daudzu zīmju mugurkauls.

Slīpais krusts veidojas arī no saules lēktu un rietu galējiem stāvokļiem ziemas un vasaras saulgriežos. Katrā konkrētā zemeslodes punktā saules lēkta un rieta virzieni saulgriežos ir dažādi. Baltijas zemēs tie ir savstarpēji perpendikulāri. [34.: 20. lpp., 40.: 26., 46., 137. lpp.]

117. att. Saules lēkta un rieta azimutālie virzieni ziemas un vasaras saulgriežos

Savukārt zemeslodes apvidos, kuru ģeogrāfiskais platums ir 35°–37°, t.i., vietās, kur mītušas daudzas senās civilizācijas, šis leņķis ir 60°. Saules lēkta un rieta azimutālo leņķu virzieni iezīmēti jau megalītiskās astronomijas pieminekļos [43.: 2.–15. lpp.], piemēram, Lazdiņos. [44.: 22., 28. lpp., 45.; 10., 11. lpp.]

Līdz ar to dabā tiek veidotas atzīmes, kas norāda gadskārtu svinību laiku. Tas ir senās laika skaitīšanas pamats. [35.: 11. lpp.]

Saules ritenis vai Staru krusts ir saules ritējuma un gaismas zīme. Simbolizē centru, bezgalību, laika un telpas dalījumu 8 (4) simetriskās daļās, pasaules rotāciju. Simetriski apvieno un ietver Dieva noliktās kārtības dzīvības un nāves aspektus, Dieva laistās pasaules kustību, kur dzīvība un nāve mijas kā lielā Rīta likumsakarīgi un dabīgi notikumi. «Katra individuāla dzīve reiz beidzas, lai dotu vietu citai, jaunai: tāds ir dabas likums, un latvietis to pieņem dziļā saprašānā.» [36.: 156. lpp.]

**Saules ritenis –
Zvaigzne.
Apļi un citas
Saules zīmes**

Es redzēju zelta krustu,
Vidū gaisa grozāmiēs.
Dieviņ, tavu padomiņu,
Ka zemē nenokrita.

LD 33780

Bridi, laiku man dzīvot,
Nedzīvot saules mūžu;
Ūdeņam, akmeņam,
Tam dzīvot saules mūžu.

LD 27677

Vedat mani dziedādami,
Nevedat raudādami,
Lai iet mana dvēselīte
Pie Dieviņa dziedādama!

LD 27614

Simbolizē šīs saules un viņās saules vienlaicīgu pastāvēšanu un kopīgu mūžīgu kustību pasaulīgajos «ceļos» – šai saulē un viņā saulē.

Šai saulē, šai zemē,
Viesiem vien padzīvoju,
Viņa saule, viņa zeme,
Tā visam mūžīgam.

LD 27760

Tā ir arī Zvaigznes zīme, kas staro uz robežas ar šo sauli un viņo sauli. Dainas zvaigznes raksturo gan krustu, gan šķērsu stāvokļos. [38.; 61. lpp.]

«Krustiem auga bērza saknes,
Krustiem zvaigznes debesis.» BB 33824

«Šķērsu stīgas pa ceļiem,
Šķērsu zvaigznes debesis.»

LD 13369

Grafiski Saules rīteni veido taisns un slīpais Dieva krusts, pēdējam nostājoties šķērsām pirmajam. Te vietā latviešu teiciens «krustām šķērsām», kas norāda uz divu krustu stāvokļu vienlaicīgu un atšķirībām.

Saules rīteņa jeb Zvaigznes zīme parasti saglabā atvērtu ārējo kontūru. Tās stari, kas nāk no centra, var bezgalīgi turpināties.

Citādi tas ir Saules zīmēs, kur galvenā pamatforma ir noslēgts aplis vai noslēgts aplis ar centru.

Aplis – latviešu mitoloģijā Saules (arī Mēness), harmonijas, veseluma, pilnīguma un aizsardzības simbols. [14. II; 177. lpp.]

Tas ir viss apaļais – sakta, ola, ripa, gredzens, vainags, Jāņa siers, debesu sfēra utt., kā arī visas norises pa apli – apļa vilkšana maģijā, bluķa vilkšana apkārt ap ciemu, lauku apstaigāšana pa apli Jāņos, aplīgošana, apdziedāšana, dejošana aplī u.c. Aplis iezīmē iekšējās un ārējās pasaules norobežojuma ideju, gaismas un tumsas jeb labo un ļauno spēku cīņu un labā aizsardzību.

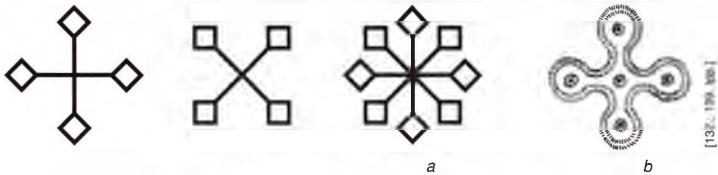
Aplis kā saules un gaismas simbols saistās ar siltumu, psiholoģisku orientāciju telpā, ētiskiem, labā un jaunā kritērijiem un izpratni, kas cilvēka dzīvē vispirms izaug no bērnības pieredzes un māmiņas mīlestības.

Saulīt' silta, māmiņ jauka,
Abas vienu labumiņu;
No saulītes silti rīti,
No māmiņas mīļi vārdi. LD 3234

Tātad aplis simbolizē arī kopību, satversmi, vienotību, drošību, gaismu.

Aplis simbolizē arī visas ar nulli un «tukšumiem» saistāmās nozīmes. Simbolikā ar apļa nozīmēm lieto arī kvadrātu. To nozīmes ir samērā tuvas. Kvadrātā parādās četrējādības princips, kas izaug no dabas dotās sfēras strukturējuma. Četrējādībai «kvadrātiskajā» aplī ir arī tehnoloģiski, materiāla īpatnību un estētiski vai stiliski iemesli. Uzbūves ziņā tas ir apļa kuplinājums jeb variants, kas iezīmē tālāku attīstību. Aplis ir arī mūžība, noslēgtība, absolūts kā Dievs, kā Saule, kas atklāj mums pasauli. Apļa simbols – tā ir visa redzēšana, zināšana un labestība. Aplis simbolizē arī mūžīgu kustību, atkārtēšanos, atgriešanos, cikliskumu, arīdza veselumu, bezgalīgu telpu bez dimensijām, kam «centrs ir visur un perifērijas nekur». (Zvaigžņotā Debess, 1990. g. rudens.)

No Saules gaismas un tumsas galējiem un līdzsvara stāvokļiem gada laikā veidojas jauna zīme – Saules krusts.

118. att. **Saules krusts:** a – audumā (taisnais un šķērsu krusts), b – krustadatas galva (taisnais krusts), 10. gs.

Saules krustam tāpat ir divi stāvokļi, kas var saplūst jaunā zīmē un veidot Saules riņķi ar Saulēm spieķu galos.

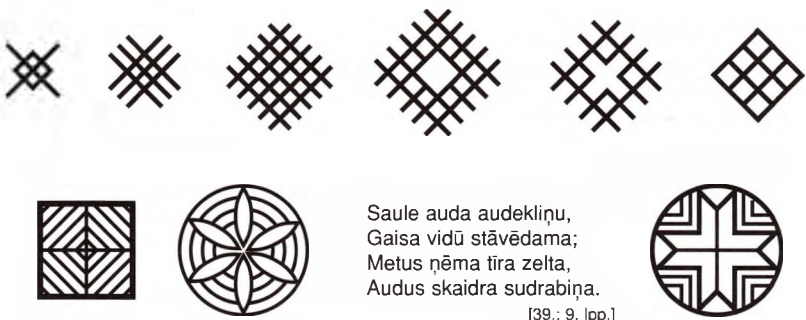
Apļa forma un nojēgumi ir pamatā nākamajām Saules zīmēm. To kuplinājumu skaits, variantu un saturiskā daudzveidība ir ļoti liela. Saules tēls Dainās izteikts vairāk nekā 4500 dziesmās un variantos. [39.; 7. lpp.] Arī rakstā Saules zīmēm ierādīta centrālā vai goda vieta.

119. att. **Saulē no centra.**

Saules zīme. Atšķirībā no iepriekšējā tas ir aplis ar punktu centrā. Papildus iepriekš minētajām simboliskām nozīmēm tas ir veselums ar centru jeb kodolu. Tā ir arī ola, ligzda. Līdz ar to te parādās starojuma, pulsācijas ideja, īpaši tas sakāms par koncentriskiem apļiem ap centru. Iezīmējas jauns kustību virziens – no centra uz malām un atpakaļ uz centru.

Ir Saules zīmju grupa, kur apli, līdzīgi kā šķiedras audumā, caurauz dažāda virziena līnijas.

[39.; 9. lpp.]

120. att. **Saulē auda audekliņu.**

Rakstīdama par šo Dainu Saules simbolikas sakarā un domādama gan par dievišķo un pārdabisko (atklāsme?), gan it kā «vienkāršo zemnieku pasauli», V. Viķe-Freiberga saka: «Jāpiekrīt, ka šeit, protams, varam saskatīt jauku dabas metaforu par saules gaismas mirgošanu dažādos refleksijas leņķos un plānos. Taču tajā pašā laikā te tikpat labi samānāma intuitīva izpratne par kosmisko enerģiju, kas brīnišķīgā kārtā kondensējas un top «sasaukta» matērijas molekulās un atomos, vai arī par Saules enerģijas fundamentālo

lomu visās mūsu planētas virsmas norisēs.» [39.; 9. lpp.] Kā redzam, raksts uzrāda šādas izpratnes analogus. Tāpat kā Dainās, arī raksta zīmēs par ļoti dziļām un abstraktām domām tiek «runāts» vizuāli vienkāršos, bet ietilpīgos simbolos.*

Saules gaita pie debesīm saistās ar mūžīgu, nenogurstošu kustību: «Dienu viņa višiem redzama, brauc, tek, dej vai kāpj pa debesu kalnu (arī ap to vai gar to), bet naktī veic atkal atceļu, neredzama, aiz apvāršņa, pa Pasaules jūru, kas ierobežo zemi no visām pusēm.» [14. lī.; 218. lpp.] Tādēļ Saule ir arī apaļa un tai ir «spieķi» kā rata ritenim, lai varētu «ripot».

121. att. Saule kāpj debesu kalnā.

Tādēļ tā pati sēžas Saules ritenī vai Gaismas koka zaros. Gaismas koks, tāpat kā Saules ritenis, rotē. Augšējie zari palīdz tai noturēties debesu kalnā – augšā, bet lejupejošie zari nespēj to noturēt – Saule izslīd no zaru rokām un nogrimst lejā, lai turpinātu savu riņķojumu viņā saulē. Kopumā veidojas diža un varena Saules koka (t.i., Pasaules koka) riņķojuma zīme. Šajā riņķojumā Saules pavadonis ir Mēness, un tie abi kopā veic savu ceļu.

Saules gaita ir stingri ģeometriskā un simetriskā. Savā riņķojumā tā gan parādās, gan pazūd, sadalīdama laika apli dienās un naktīs, baltās un nebartās dienās.

122. att. Baltas un nebartas dienas

«Saule – gluži kā baltā krāsa – latviešiem ir arī augstāko ētisko vērtību simbols. Mazuli auklējot, māmiņa šūpulī kar pie loga saulītē, lai saules gaisma veicinātu bērna garīgo attīstību. Mīlošā māte savu bērnu audzina «kā saulīte zirņu ziedu» un «uzvilksu baltu kreklu, ieceļ to saulītē». Ar savu rakstura spēku un darba tikumu cilvēks pats kļūst balts un saulei līdzīgs.» [39.; 10. lpp.]

Tādēļ nav brīnums, ka daudzi Saules rakstu kuplojumi aiziet zieda jeb puķes virzienā, jo zieds ar savu formu un «dzīvi» ir savdabīgs pasaules Visuma norišu un harmonijas simbols.

Baltu puķu ceriņš auga
Vidū jūras uz akmeņa –
Tur Saulīte danci veda,
Ik vakaru rietēdama.

LD 33747

Redzējāt jūs, ļautiņi,
Kas spīd gaisa vidiņā?
Zelta puķe laistījās
Pašā Saules vidiņā.

Tdz 54948

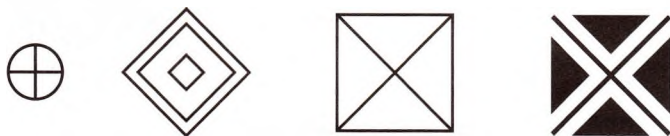
* Šo simbolu patiesumu apliecina arī mūsdienas zinātnes pētījumi par Visuma kristālisko struktūru. To vislabāk raksturo Frīdmēna–Habla vides un Deloni jeb D–tīklu teorija. Tās pamatā ir pirmatnējās kosmiskās matērijas neredzamā veidojumi, t.s. kosmiskās stīgas, un kosmiskās matērijas redzamās un neredzamās daļiņas (slēptā masa), kas saplūst savrupos gravitatīvi saistītos materiālos punktos. [109.; 8. lpp.]

123. att. Saule ir skaista ka zieds: a – alus kausā, Svete, b – slenģenē, Kurzeme, c – vllainē, Preļju pagasts

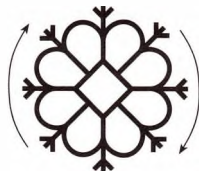
Tāpat Saule un līdz ar to Saules zīme un Saules rats ir pasaules dievizpratnes un abstrakto kosmogonisko priekšstatu centrā. Šeit simboliski parādās «vertikālais Visuma telpiskais divdaļīgums», kur Saule ir centrā starp «Dieva debesīm» un «visu ikdienišķo vie-lisko īstenību, ko tā apspīd un acīm atklāj». [39.; 11. lpp.]

Vienlaikus tā ir Debess un Zemes, Dieva un Māras, gara un matērijas saikne, ku-ras centrā ir Saule. Tikai šajā īstenībā satiekas pagātne ar nākotni nemitīgā tagadnē, bet par to sīkāk runāsim mazliet vēlāk.

124. att. Saule laiktelpas centra

«Saule ir arī galvenais pieturas punkts vēl citai – pasaules Visuma laiktelpas div-daļībai starp šo sauli un viņu sauli.» [39.; 12. lpp.] Šo divdaļību simbolizē gan Saules zīmē ietvertais Saules ritenis, kas savā riņķojumā no «Dienas un dzīvības valstības – «šīs» – vi-siem redzamās – saules» ieiet «pavisam citā radikāli atšķirīgā esamības plāksnē» [39.; 12. lpp.] – viņā saulē, gan arī pašas Saules riņķojuma divi virzieni.

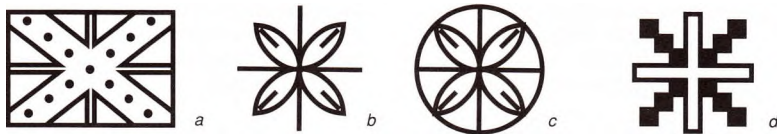

Divējāda Saule tek,
Tek kalnā, tek lejā;
Divējāds mans mūžiņš
Ar to vienu dvēselīti.

LD 27271

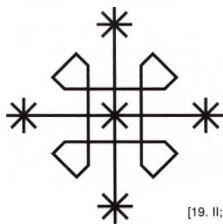
125. att. Divejāda Saule tek.

Jāpiebilst, ka Saule uzlec un dienā dzīvodama, t.i. pārvietodamās, pie debesīm at-rodas slīpā (šķērsu) krusta stāvoklī, bet vakarā iet un mirst (aiziet viņā saulē) taisnā krus-

126. att. Slīpa (šķērsu) dzīvības virziens izcelumi: a, b, c – kamanu rakstā, 1785. g., pēc J. K. Broces zīmēju-ma, d – sievas cepures rakstā, Lielvārde

ta stāvoklī. Mūsu simbolos tas skaidri apzināts. Tādēļ rakstā starp šiem saules ritējuma jeb mūžiņās dzīvošanas stāvokļiem slīpais dzīvības virziens bieži uzsvērts ar ritma, krāsas vai formas izcēlumu.

[19. II; XXII]

Šķērsu dienu Saule tek,
Nakti šķērsu Mēnessiņš,
Šķērsu tek Dievam zirgi
Ni ēduši, ni dzēruši.
LD 33994

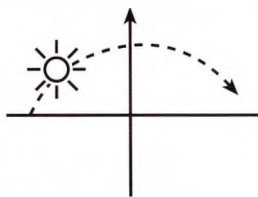
[60.; 20. lpp.]

127. att. Šķērsu dienu Saule tek.

Šķērsu šeit ir tas pats, kas slīpais. Tas ir spīdekļu kustības virziens pie debesīm, kas iezīmējas, to trajektorijām šķērsojot cilvēkā un dabā ieliktais taisnā krusta koordinātu līnijas.

[19. II; XXVI]

[19. II; lpp.]

128. att. Caur zariem, caur krustiem

Zarains bija, krustains bija
Mans vizuļu vainadzīņš;
Caur zariem Saule lēca,
Caur krustiem norietēja. BB 6097

Slīps ir arī leņķis, kas veidojas, debess spīdekļu rotācijas centra projekcijai šķērsojot zemes horizontu vai vertikālo zemes gravitācijas un visa dzīvā augšanas virzienu.

Tieši slīpajā šķērsu leņķī saule ir visharmoniskākā. Precizāk sakot, saule visharmoniskāk apspīd zemi, kad tā ir pa vidu saviem galējiem stāvokļiem – zenītu, kad viss tiek izdedzināts un karstums ir pārāk liels, un rietu, kad siltuma ir pārāk maz. To nosaka tieši saules staru krišanas leņķis, kas, tuvojoties taisnā leņķa stāvoklim no 0° līdz 90° un otrādi, iezīmē galējības, bet, atrodoties pa vidu, ir vispieņemamākais. Šī pasaules aina, kā jau iepriekš noskaidrojām, visraksturīgākā ir tieši vidējos zemeslodes platuma grādos, un tieši tādēļ arī mūsu raksts uzsver šo slīpo jeb šķērsu virzienu kā enerģētiski vēlamāko.

Saules zīmē (saules riņķojumā) ietverta arī saules mūža un cilvēka mūža savstarpējās relativitātes abstrakta izpratne (laika relativitāte) [39.; 11. lpp.], kā arī paredzējums par dzīvošanu pēc nāves citos esamības stāvokļos un šis dzīves islaicīgumu salīdzinājumā ar dvēseles gaitu pasaulē.

Brīdi, laiku man dzīvot,
Nedzīvot saules mūžu;
Ūdeņam, akmeņam,
Tam dzīvot saules mūžu. LD 27677

Šai saulē, šai zemē,
Viesiem vien padzīvoju;
Viņa saule, viņa zeme,
Tā visam mūžīgam. LD 27760

Saules un Saules rata zīmēs simboliski atainojas latviešu tradīcijā pastāvošā izpratne par cilvēku un pasaules uzbūvi, kurā bez šīs un viņās saules ir vēl arī aizsaule.

Šīs trīs dažādās pasaules, kas iegremdētas cita citā un atšķiras pēc savas apgarotības un matērijas blīvuma pakāpes, atbilst trim sastāvdaļām, kas savienojas cilvēkā:

- 1) miesas augums,
- 2) smalkais ķermenis – velis,
- 3) pati svarīgākā un noteicošākā daļa – dvēsele.

Simbolisko zīmju pasaulē aizsaule atrodas Saules rata un Saules zīmes – apla – centrā. Šeit «mājo» pasaules un cilvēka dvēsele.

Latviešu dievizpratnē cilvēks un Dievs ir viens, t.i. vienoti, jo dvēsele ir Dieva daļa cilvēkā, kas, cilvēkam mirstot, atgriežas atpakaļ pie Dieva, t.i. uz savu sākotni. Rakstā tas ir aplis vai krusts, kas sarūk vienotā sākumā un beigu zīmē punktā, līdz zaudē dimensijas un izgaist vienotā apziņas fonā (laukā).

Centrā, vidū – aizsaule

Augšā – šī saule

Lejā – viņā saule

129. att. Šī saule, viņa saule, aizsaule

Centrs simbolizē arī mentālo, t.i., domu, sfēru vissmalkākās enerģijas dabā un cilvēkā. No tā sākas izpausta doma – visaugstākais Dieva padoms.

Mitoloģijā pasaules sākuma un beigu punktu jeb centru izsaka «vidū jūras uz akmeņa», «vidū gaisa» u.c. apzīmējumi. Raksturīgi, ka gan Dievs, gan Saule satiekas «jūras vidū» vai «jūras dibenā pie akmeņa».

Jūs ļautiņi neziniat,
Kur Dieviņš nakti guļ:
Vidū jūras pie akmeņa
Baltajāsi putiņās.

LD 33829,3

Labi zinu, bet neteikšu,
Kur Saulīte nakti guļ,
Pašā jūras dibenā
Uz pelēka akmentiņa.

LD 33829

Aizsaule atrodas aiz Saules zīmes citā dimensijā, aiz redzamās pasaules robežām. Vienlaikus tai ir tikpat ciešs sakars ar dzīvību šajā saulē un esamību viņā saulē kā centram ar apli visās tā riņķojuma kustības stadijās.

130. att. Sturaina Saule: a, b, c – pasaules zīme – ozols, arī aka, arī gads, d, e – apseta lauka vai auglības zīmes

Saules zīmei ir ļoti daudz dažādu variantu un papildu nozīmju. Starp bieži sastopamām noteikti būtu jāpiemin t.s. kvadrātiskā vai stūrainā saulīte. Zīme sastopama ar dažādu zaru skaitu, ar iezīmētu vai neiezīmētu centru. Kopumā skatot, var teikt, ka kvadrātiskā vai stūrainā Saules zīme ar astoņiem uz četrām pusēm vēršiem zariem simbolizē pasauli – ozolu. Tā ir arī zemkopja gada zīme ar tam raksturīgo laika dalījumu astoņās vienādās daļās. Tā ir arī aka – gada laikā krātās pieredzes zīme. Zīmes vidū – tukšums, no kura izverd visa esība, pasaule savā četrvienībā un daudzveidībā. No tukšuma zīmes vidū izverd laiks (laika vilnis) un iesākas jauns gads. Šo iesākumu dažās zīmēs simbolizē mazais krustiņš zīmes centrā – jaunas gaismas dzimšanas zīme. Aka iezīmē vertikālo asi pasaules modelī – Pasaules kokā. Pati aka atrodas šajā saulē, bet, tieši tāpat kā akas ūdenī atspoguļojas debesis, aka savieno pasaules augšējo (debess) polu ar pasaules lejas (pazemes un ūdens) polu.

Kvadrātiskā saulīte ar divpadsmit uz četrām pusēm vēršiem zariem papildus jau iepriekš minētajām nozīmēm simbolizē gadu, kas sadalīts 12 mēnešos – pa trim mēnešiem katrā ceturksnī jeb gadalaikā.

Savukārt četri iesākumi kvadrātā ar iezīmētu centru tulkojami kā apsēta lauka vai auglības zīme (B. A. Ribakovs).

Mēness zīme

Mēness zīme – sensena dzīvības un iznīcības cikliskas nozīmīgas zīme.

Blakus Saules zīmēm nozīmīgu vietu rakstā ieņem arī Mēness zīmes. To formas ir visai dažādas, bet visiem kuplinājumiem ir kopēja pazīme – tie vienmēr vērsti uz vienu pusi (izņemot, protams, gadījumu, kad arī aplis tulkojams kā pilna Mēness zīme). Šī iemesla dēļ Mēness zīme vienmēr simbolizē kāda procesa vienu pusi vai daļu, kā arī šī procesa virzību uz pieaugumu vai dilšanu, uz dzīvību vai iznīcību. Šīs nozīmes saglabājas arī tad, ja Mēness zīme iekļaujas kādā citā zīmē, piemēram, Laimas slotiņā.

[132; XX.]

a

b

[150; 8. lpp.]

c

[163; 248. lpp.]

d

[4.; 110. lpp.]

e

[4.; 110. lpp.]

f

131. att. **Mēness zīme:** a – bronzas piekariņš – lunula, Lielvārde, 12. gs., b – jumta gala rotājums, c – Laimas slotiņa, prievīte, d – piekariņš – lunula, Salaspils, 10.–12. gs., e, f – piekariņš un piespraude ar emalju, Lietuva, 4.–5. gs.

Rakstā Mēness zīme gandrīz vienmēr atrodas kopā ar Saules zīmi vai arī tulkojama saistībā ar to, jo Mēness ir nedalāms Saules pavadoņš gadskārtu gaismas un auglības cikla norisēs. Ja Saule apdzīvo debess sfēras dienas daļu, tad Mēness – debess sfēras nakts daļu.

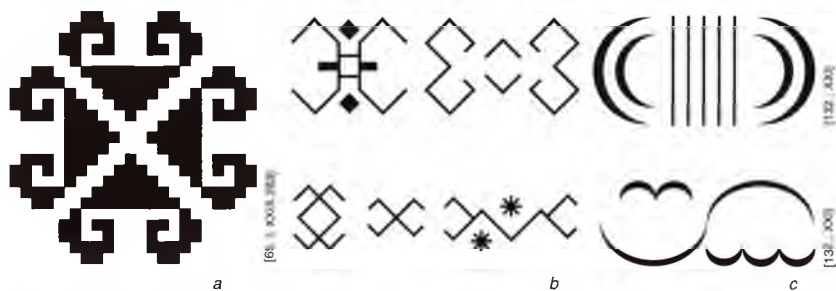
Dievīņ, tavu likumiņu,
Gaiša diena, gaiša nakts:
Dienū gaiša Saule spīd,
Nakti gaiša Mēnesnīca.

LD 33765

Dienū mani Saule silda,
Nakti silda Mēnestiņš;
Dienū mani brāļi mil,
Nakti mil tautu dēls (ciema puīši).

LD 12497

Mēness zīmes vienkāršākā forma ir uz vienu pusi lieks kāsitis vai cirpis. Ja tas nav Mēness zīmes krusts, kur zīmes izkārtotas apkārt centram četros virzienos, tad tas ir virzienā kreisais – labais. Šajā pozīcijā zīme arī jāvērtē, jo atkarībā no virziena un novietojuma tā atklājas kā jauna vai veca Mēness simbolisks attēls.

132. att. Mēness zīmes: a, b – lautzās formas – audumu rakstos, c – liektās formas – metāla rotās, 17. gs.

Cirpis ar diviem ragiem attēlo pašu Mēnesi. Savukārt cirpis ar trim ragiem vai zaru dakšām liecina par laika iedalījumu viena Mēness cikla ietvaros, kas ilgst apmēram 30 dienu jeb sešas piecu dienu nedēļas. [111.; 8. lpp.] Pirmajā cikla pusē – 15 dienas jeb trīs nedēļas – Mēness pieaug no tumša līdz pilnam. Trīs nedēļas – trīs Mēness zīmes zari, kas vērsti vienā virzienā. Otrā cikla pusē Mēness mainās no pilna līdz tumšam – atkal trīs nedēļas jeb trīs Mēness zīmes zari, kas vērsti pretējā virzienā. Pilns Mēness cikla simbols tādējādi veidojas no divām šādām trīsdakšu jeb trīs zaru zīmēm, kur katra vērsta uz savu pusi. Pilna Mēness cikla grafisko attēlojumu piedāvā Māra Šterna grāmatā «Senā gadskārtā». [111.; 9. lpp.]

133. att. Pilna Mēness cikla zīme. M. Šterna

Dainās Mēnestiņš dāvina treju vai sešu zaru zobentiņu, ko nav grūti saskatīt šajā zīmē. Minēta arī sešu zaru svece sudraba lukturī, arī to tik tiešām šeit var saskatīt, turklāt sudrabs vēl papildus norāda uz Mēnesi, tā vēso, sudrabaino gaismu (133. att.).

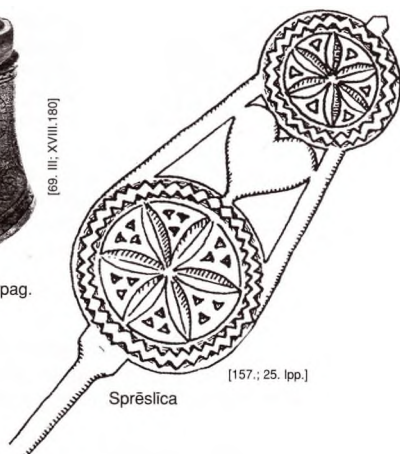
Mēnestiņš man iedeva
Sešu kanšu zobentiņu;
Ik no kantes es nokalu
Māsiņai gredzentiņu.
LTdz III 10455

134. att. Mēness zīmes sadzīves priekšmetos

Raga sālnica, Krustpils pag.

Sprēsliņa

Šajā dainā Mēness dod nevis zaru, bet gan «sešu kanšu zobentiņu» un no šīm kantēm veidojas (tiek nokalts) aplis – gredzentiņš. Šādai norišu kārtībai atbilst apaļās Mēness zīmes ar sešiem dalījumiem – pa trim katrā pusē. Arī šīs zīmes vērtējamas kā pilna Mēness cikla zīmes, kurās laiks savā plūdmā saslēdzas jaunā veseluma vienībā.

Kā debesu spīdekļi Mēness ir labvēlīgs karavīram, zvejniekam, dod gaismu ceļniekam un pats tiek dēvēts par karavīru, sargātāju vai bāreņu aizstāvi.

Lai Saulīte mirdzēdama
Bāliņam priekšā tek,
Lai sudraba mēnešņiņš
Pakaļ tek sargādams.
BB 31945

Div' svecītes jūrā dedza
Div' sudraba lukturiši;
Dieva dēli dedzināja,
Lai redz jūras zvejnieciņi.
LD 30719, 2

Mēnešņiņš karavīrs,
Uz ūdeņa ligojās,
Dieviņ, tavu likumiņu,
Ka negrima dibenā.
LD 33851

Krupīša vai Mēness zīme

Krupītis. Rakstā Mēness zīme visai bieži atklājas ne vien kā auglības vai iznīcības simbols, bet arī kā nakts tumsas, lejas, zem-apziņas, intuícijas un Veļu mātes simbols. Tā šī zīme tulkojama, piemēram, kādā 18. gs. 2. puses cimdā no Latgales. Šajā cimdā divas pretēji vērstas Mēness zīmes savietotas pamišus un līdz ar to tulkojamas arī kā Vēzītis vai Krupītis (nakts un lejas dzīvnieki). Interesantākais ir tas, ka šīs zīmes izveidojas fonā no divām blakus stāvošām Pasaules koka – ozola – zīmēm, kuru centrā ir Saule. Mēness zīme (Krupītis) šajā salikumā simbolizē neredzamo, bet intuitīvi tveramo viņās un šīs pasaules saikni.

[18.: 23. lpp.]

135. att. Meness ka nakts un tumsas, lejas un Veļu mates simbols – Krupītis

Mēnešņiņš nakti brauca,
Es Mēneša ormanītis;
Mēness ūērba zelta svārkus,
Man iedeva sudrabiņa.
LD 33852, 2

115.: VII

Saule meitu audzināja,
Solij' Dieva dēliņam;
Kad uzauga, tad nedeva,
Tad iedeva Mēnešam.
LD 34043, 17

Ūsiņa zīme

Ūsiņa zīme. Rakstā no Mēness un Saules zīmes ciešās saistības laika gaitā izveidojusies Ūsiņa zīme. Šī zīme simbolizē senu latviešiem raksturīgu debesu gaismas dievību Ūsiņu, kas vēstī par pavasara atdzimstošās Saules atnākšanu, kuras pavadonis ir Mēness (abi kopā – Ūsiņa divi dēli). Nedaudz citā skatījumā Ūsiņa zīmi veido Mēness zīme, kas simbolizē divus zirgus, kuri ved Sauli pasaules kalnā.

Pa kalniņu Ūsiņš jāja
Ar akmeņa kumeliņu;
Tas atnesa kokiem lapas,
Zemei zaļu āboliņu.
LTdz 14567

Ūsiņam divi dēli,
Abi vienu vecumu;
Neredzēja, kad tie dzima,
Tik redzēja staigājot,
Prāvakais kad strādāja,
Mazākais kad gulēja. LTdz 14573-1

Lai arī Ūsiņš savā pamatnozīmē ir pavasara gaismas dievība [135.: 239. lpp.], tas kļuvis arī par izteiktu zirgu aizbildni. To daļēji izskaidro pats Ūsiņa laiks, kas dabā ir pavasaris – laiks, kad sazaļo zāle un zirgi atkal laižami piegūļā.

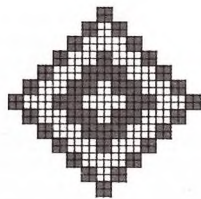
Nāc, Ūsiņ, nāc, Ūsiņ!
Sen mēs tev' jau gaidījām:
Zirgi gaida zaļas zāles,
Puiši jauku dziedāšanu.
LTdz 14570

Tumšā naktī, zaļā zālē
Laukā laida kumeliņi,
Nu, Ūsiņi, tavā vaļā,
Nu tavāi rociņā.
LD 30201

Ļaudīm lieli brīnumiņi
Par Ūsiņa kumeļiem:
Pīeci zirgi, divi ķēves,
Septiņsimti kumeliņu.
LTdz 14571

Jāatgādina arī zirga izcilā nozīme ikdienas saimnieciskajā dzīvē un baltiem raksturīgā zirga saistība ar pārlaicīgo un pārtelpisko, ar kosmisko un mūžīgo. [136.; 153. lpp.] Visas baltu debesu dievības (protams, arī pats Dievs) jāļ vai brauc zirgu vilktos ratos.

Lielākā klājienā – debesu jeb fona rakstos – Ūsiņa zīme pārtop par tādu kā debesu spīdekļu režģi. Šādā režģī ikviena Saules zīme atklājas kā aplis, kas ar savu formu norāda un simbolizē gan pieguļnieku ugunsiskus nakti, gan arī Ūsiņa rituālā tik dānsi lietotās olas. Olas lietoja pieguļnieku pantagam, kuru vārīja, lai zirgi turētos kopā. Pēc citām liecībām, Ūsiņam par godu pieguļnieki, pirmo reizi izjājot pieguļā, ēd olas ar gaļu, lai saņemtu svētību no Ūsiņa. [135.; 118. lpp.] Vāritas olas ar lūgumu, lai zirgs būtu «tāds apaļš kā ola», liktas cerā kā upuris pašam Ūsiņam. [135.; 139. lpp.]

69. II. XLVIII. 475. 21

Šovakar, šovakar,
Jāsim, brāļi, pieguļā;
Nesīsim Ūsiņam
Simtu olu upuram.

[135.; 128. lpp.]

Ar apli saistās arī zirgu un lopu aprīņošana. To darot, rokā nestas ne tikai olas (katram zirgam sava un vēl viena ola papildus, lai noteiktu, vai zirgi būs veseli), bet arī atslēgas, degoša uguns pagale un pat maizes maiss. [135.; 140. lpp.]

Ūsiņa zīmi rakstā dažkārt dēvē par *Atslēgaini*. Tik tiešām zīmē varam saskatīt šādu līdzību, jo Mēness zīmes rāgi atgādina lielas atslēgas robus. Tomēr šī līdzība nav tikai nejauša formu sakritība, tai ir arī daudz dziļāks pamatojums. Lūk, kāda raksturīga liecība no Engures, kas ņemta no Haralda Biezā grāmatas «Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā». Liecība attēlo atslēgas un olas ciešo saistību Ūsiņdienas rituālā: «[...] Kad zirgi, jeb arī lopi no kūts izlaisti, tad nes vistas olu trīs reiz ap zirgu, lopu pūli riņķi un atslēgas arī. Pēc tam olu ņem atslēgām trīs reiz apkārt un atdod tik olu, cik atslēgas ganam. Gans olu paglabā visu dienu kārklu krūmā, atslēgas visu dienu nēsā līdz. Vakarā olu un atslēgas noliek uz galda (ola dara to labumu, ka tad zirgi, lopi ir apaļi kā olas, un atslēgas to labumu, ka zirgi, lopi ganībās neklīst) [...]» [135.; 118. lpp.]

Ūsiņš kā debesu gaismas dievība atnes gaismu un siltumu, atved atdzimstošo Sauli, atslēdz durvis pavasarim un citādiem labumiem, kas no šīs gaismas un siltuma atnākšanas izriet. Tādēļ Ūsiņa zīmes simbolikā iekļaujas kā olas, tā atslēgas, tā arī pati pieguļnieku kurtā uguns. Uguns jau pati par sevi ir izcils vērojuma un apceres objekts, un pie ugunsкура kā pie ikvienas norises centra arī Dieviņš ir klātesošs. Par to, ka tas tā ir bijis, liecina «te palicis mētelītis» – tas ir lietus un miglas mākoņi vai ziedputekšņu dūmaka.

Migla, migla, liela rasa,
Pazūd manis kumeliņš,
Nokrīt migla, nokrīt rasa,
Atrod savu kumeliņu,
Atrod savu kumeliņu
Pie Mēneša nama durvu.

Mēness ņēma Saules meitu.
Lūdza mani vedībās.
Kā es iešu vedībās,
Nav seglota kumeliņa.

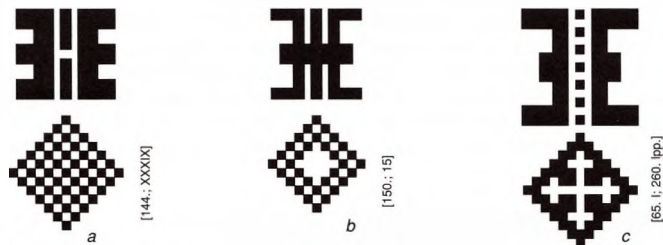
Saule deva zelta seglus,
Mēness sudrab' iemauktņus,
Nu varēju droši jāt
Dieva dēlu pulcīnā.

BB 33865

Te gulējši pieguļnieki,
Te kūruši uguntiņu,
Te Dieviņš sildījies,
Te palicis mētelītis.

LTdz 5953

Ūsiņa zīme neizceļas ar lielu variantu jeb kuplīnājumu skaitu. Tomēr ir daži varianti, kas pelna, lai tos pieminētu, jo katram no tiem iespējami atšķirīgi tulkojumi.

136. att. Ūsiņa zīmes varianti: a – zeķu rakstā, b – cimdā, Latgale, c – cimdā, Austrumvidzeme, 19. gs.

Tā, piemēram, pirmajā zīmē no kreisās puses Saules apli aizvieto fona rakstam vai Pasaulas audumam līdzīgs sietiņš. Tieši tā to arī tulko – kā gaismas no Sietiņa zvaigznāja. (Šīs zīmes seno, tautas doto nosaukumu izzinājis un rakstos saglabājis rakstnieks J. Niedra.)

Otrajā zīmē augoša un dilstoša Mēness zīmes savieno taisnais krusts, iezīmējams pilnīgi patstāvīgu norišu centru blakus kvadrātiskās Saulītes iezīmētajam centram. Šeit Mēness pēc savas nozīmes tulkots ne tik daudz kā Saules pavadoņi, bet gan kā tās pretstats!

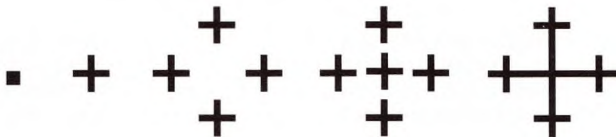
Trešajā zīmē vēl interesantāk – Saules zīmē iezīmētais taisnais Veļu mātes (Māras) krusts. Līdz ar to uzlecošā pavasara Saule pazūd un tās vietā ieraugāma veļu Saule – mirušo pasaules Saule, no kuras izstaro savrupu punktu rinda, kas pakāpeniski no tumsas dzīlēm ceļas uz augšu, lai atstarotos caur Mēness zīmi pasaules telpā. Būtībā arī šis tulkojums nav pretrunā Ūsiņa zīmes simbolikai un Ūsiņa kā gaismas dievības tēlam, jo pavasara Saules atdzimšana jau arī nozīmē spēju pacelties no mirušā stāvokļa atkal dzīvā stāvoklī. Vienlaicīgi šajā zīmē saskatāms dziļš, ar cilvēka dzīvi saistīts vispārīgums. Punktiņu rinda visai tēlaini norāda uz *pasaulas asi*, kas caurdur arī cilvēku, uz enerģētiskajām lūkām (čakrām) arī cilvēkā, uz *Garās pupas* simboliku u.tml., kas parādās cilvēka un dabas dievišķas vienotības stāvokļos. Tātad zīme runā arī par senču (veļu) garīgo enerģiju, padomu, zināšanām u.c. ietekmi uz cilvēku un dzīvo pasauli.

Šādā skatījumā Ūsiņa zīme simbolizē ne tikai atdzimstošo Sauli dabā, bet arī atdzimstošo zināšanu gaismu cilvēkā.

Māras krusts

Māras krusts – saukts arī Krustu krusts. Simbolizē Dieva laistās pasaules vielisko daļu. Sākotnēji tā ir pirmatnējās matērijas migla, kuras viens no simboliem ir krustiņu kopa, kas, tuvinoties kopīgam centram (jaunam izpausmes sākumam), sakārtojas mums pazīstamajā zīmē.

137. att. Punkts, krustiņš, krustiņu kopa, krustu krusts

Enerģija, garīgais kondensējas, pārtop matērijā. Atšķirībā no Dieva krusta Māras krusta gali tiek pārsvitroti, t.i., to turpinājums bezgalībā tiek pārtraukts ar jaunu punktu vai krustiņu. Tas norāda uz vieliskās pasaules ierobežotību, galīgumu pretstatā garīgās pasaules bezgalībai.

Vieliskām izpausmēm ir savs sākums, ir savas beigas. Arī cilvēka dzīve vieliskajā (fiziskajā) pasaulē saistās ar dzimšanu – dvēseles iemiesošanas fiziskajā augumā – un miršanu – nāvi, kad fiziskais augums tiek atdots Zemes mātes klēpī, smalkais augums paliek veļos, t.i. citā smalkākā vieliskā plānā, bet Dvēsele nokļūst atpakaļ pie Dieva.

No debesu nosalaižu
Ar sudraba virvitēm
Mīļās Māras šūpulī,
Māmuliņas klēpītī. LD 1156,1

Ar Dieviņu, tēvs, māmiņa,
Labvakar, Zemes māte,
Labvakar, Zemes māte,
Glabā manu augumiņu. LD 27521

Veļu māte priecājās,
Kapa vīrsu dancodama,
Redzēj' manu augumiņu,
Trim bērniem važojam. LD 27538

Vediet mani dziedādami,
Nevediet raudādami,
Lai iet mana dvēselīte
Pie Dievina dziedādama. LD 27614

Māra kā tēls vienmēr ir klāt šādās pārejas situācijās. Saistībā ar miršanu viņu uzrunā par Veļu māti, Zemes māti, arī Mēra, Kapu un Mira* māti, tikai retu reizi saucot tieši vārdā – Māra. [35.; 383. lpp.] Saistībā ar visa jaunā dzimšanu Māru sauc par Ūdens, Piena, Lauku, Lopu, Meža māti u.tml. Māra ir Vēja māte un Jūras māte. Māra var parādīties kā mārpuķīte vai arī bizbizmārīte, kā melna odze vai varde u.tml.

Savā būtībā Māra ir divējāda (ambivalenta). [49.; 293. lpp.] Divējāds ir arī Māras pamatsimbols – Māras krusts , kam ir divi atšķirīgas nozīmes stāvokļi: taisnais un slīpais.

Taisnais Māras krusts simbolizē robežsituāciju starp šo sauli un pēcnāves pasauli, kur viss sastingst. [49.; 298. lpp.] Tā ir nedzīvas matērijas zīme. Šādi krusti iecirsti upurakmeņos un lietoti bērū cimdos. [46.; 15. lpp.] Veļu mātes zīme.

**Taisnais
Māras krusts**

Es redzēju Veļu māti,
Pa vārtiem(i) ienākot:
Baltu segu apsegusi,
Smiļšu kurpes kājiņā. Tdz 49478

Simbolizē arī uguni kā robežu starp dzīvo pasauli un nedzīvo, starp šo un viņo, starp būt un nebūt. Kā robežzīme arī sargā šo uguni [50.; 83. lpp.] un no šīs uguns, tādēļ saukta arī par «ugunskrustu» (pēc lietošanas veida).

Viņsaules zīme. Dzīves robežu noslēgšana pasaules četrējādībā, matērijas atgriešanās sākotnējā pirmstadijā. Pasaule sarūk (uz centru) centrā. Nedaudz atšķirīga simbolika ir taisnajam Māras krustam ar saules aplīti vai gaišu punktu vidū. Baltā gaismiņa vidū – dvēselīte. (Starp citu, noskaidrots, ka arī dzīvās šūnas mirstot izdala enerģijas lādiņu – gaismu.)

Svētā Māra ceļu tek,
Basajām kājiņām,
Rokā nesa Dieviņam
Karavira dvēselīti. LTdz 22871

Spoža, spoža zvaigzne tek
Gar manām nam' durvīm;
Tā nebija spoža zvaigzne,
Tā nelaika dvēselīte. LD 1127, 8

[69. l.; XXV.245]

[158.; 172]

[28. 49. lpp.]

* Mira māte – pasaules māte (no šejienes krievu мир – pasaule, miers).

Dvēselīte nonākusi viņa saulē – veļos, līdz atdalīsies no smalkā auguma un aizies pie Dieva (šeit Māra aiznesis) – aizsaulē. Lūk, vēl iepriekšējām līdzīgas zīmes.

138. att. Taisnie Maras krusti ar vairākiem naves robežām un atdzimšanas vai partapšanas simboliem. Zīmes no izšuvumu, adījumu rakstiem.

Pirmajās divās zīmēs no kreisās puses saskatāmas vairākas nāves robežas, līdz nonākam centrā. Pārējās zīmēs ieskicētas nākamās atdzimšanas vai pārtapšanas iespēja. Uz to norāda no centra nākošie šķērsu virziena krusti. Tas ir nāves un dzīvības pretstats un vienība – ciešā saikne kopīgā Saules rata, t.i., pasaules, cikliskā kustībā (tā ir pārdzimšana – reinkarnācija*).

Slipais Māras krusts

Slipais (šķērsais) Māras krusts simbolizē vieliskās pasaules aktīvo, dinamisko – dzīvības – stāvokli. Tā ir dzīvās matērijas zīme savā abstraktā izteiksmē. Kā robežsituāciju aizbildne Māra palīdz arī dzemdībās, krustībās, kāzās, ir auglības devēja un veselības sargātāja. [49.; 258. lpp.]

Tā ir robežu atslēgšana visdažādākajai dzīvības formu daudzveidībai un attīstības stadijām. Pasaule izvērsas un atjaunojas no centra – uzplaukst.

Vai, Māriņa, miļa, balta,
Ko es tev sariebos?
Kokam augs atvasītes.
Man neauga lolojums.

LD 27436

Māte, māte...
Dod man tavas atslēdzīņas:
Lai atslēdza Māras vārtus,
Lai iznāca dēli, meitas.

[8.; 66. lpp.]

Māriskā pasaule uzplaukst savā krāšņumā un daudzveidībā kā puķu dārzs, kā sieviešu apģerbu gabali: sagšas, villaines, jostas. Tā ir Zemes mātes krāšņā sega.

[60.; 8. lpp.]

Krustu krustām puķes augs
Mīlas Māras dārziņā.
Kura meita godu tura,
Tāi pin puķu vainadziņu.

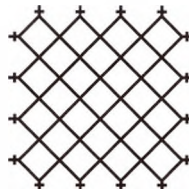
LD 6621

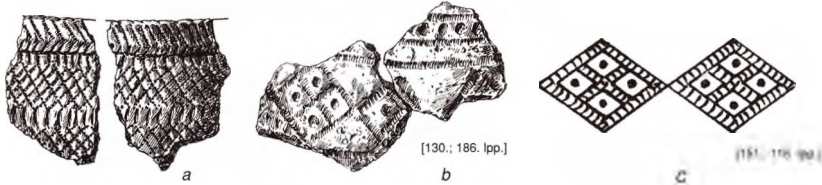
[60.; 39. lpp.]

[..] Mijā Māra sagšu sedza,
Līdz zemīti pušķodama.

LD 5061

* Pārdzimšana (reinkarnācija) – kā liecina vairāku seno hroniku un arī jaunāki 18., 19. un pat 20. gs. pētnieku pieraksti, prūšiem, lietuviešiem un latviešiem, t.i., baltiem, bijusi kopīga ticēšana dvēseļu pārceļošanai no mirstoša ķermeņa citā dzimstošā ķermenī, kurā tai iespējama arī pilnveidošanās. Tomēr jauna cilvēka dvēselei par sodu jādzīvo dzīvniekā aptuveni 300 gadu, pēc kam atkal pāriet uz cilvēkiem. Ticēts arī Dvēseļu pāriešanai kokos un tās nemirstībai. Šie līdz šim izkaisītie un droši vien ne jau visi liecību fakti savākti vienkopus Andra Mičūļa grāmatā «Dvēseles Dziesma» [38.; 44. lpp.], kurā šie ētiskie un vitāli svarīgie jautājumi apskatīti padziļinātā skatījumā. Dvēseles augšanas jeb attīstības iespēju uzsvera arī latviešu literāts un pētnieks Rihards Rudzītis (1898–1960) savā darbā «Dvēseles ceļš» (žurnāls «Labiētis» Nr. 5, 6 (1935. g.), atkārtoti publicēts «Viedas vēstis» 1992. g. Nr. 5, 6, kā arī žurnālā «Saules Koks» Nr. 7/8, 9/10).

139. att. **Keramika:** a, b – Māras dārza, arī Pasaules auduma (sk. iepriekš) simbolikas aizsākumi saskatāmi bronzas laikmeta Lubānas tipa keramikā, b, c – arī apšēta lauka simbols (vadoties pēc B. A. Ribakova un R. Deņisovas pētījumiem)

Sakarā ar vieliskās pasaules formu daudzveidību Māra sadalījusies daudzās atsevišķās mātēs, kur katra ir saistīta ar sākotnējo Māru – visu māšu pirmmāti, t.i., matēriju. Daudzie Māras veidi pārstāvēti ar daudzām Māras zīmēm un to atvasinājumiem.

«Māras zeme» – latvju rakstā Zemes mātes, arī Veļu mātes zīme. Taisnajā krustā pārstāv sievišķo pasīvo principu, matēriju. Saules aplī tā ir horizonts, kas nodala Debesis un Zemi, gaismu un tumsu, dzīvību un nāvi. Tā ir arī robeža, sliekšnis starp smalko un raupjo, augšupejošo un gremdējošo – līnija, kas atdala un savieno. Vieliskās pasaules sliekšnis un pamats, koncentrēts vieliskums, telpā iezīmē R – A virzienu, kreisais, labais – klajš lauks, horizonts. Tā ir arī ūdens virsmas – nesatrauktas apziņas zīme – miers.

Māras zeme

Jāpiebilst, ka «Māras zeme», tāpat kā Māras krusts, veidojas no atsevišķiem sīkākajiem elementiem. Tās ir atsevišķas domas, idejas, enerģijas lādiņi, kas materializējas un sabiezē, līdz iegūst noteiktu mārisku izteiksmi.

Šīs zīmes norāda, ka visa vieliskā pasaule nav vienāda, tai ir visai dažādi – gan smalkāki, gan blīvāki – slāņi un ka tie pakļauti dažādu spēku ietekmei.

Iespējams arī pretējs tulkojums – vieliskā pasaule sadalās, izkļiedējas smalkākos matērijas plānos (miglas vāli – veļi), sīkākās matērijas daļiņās, līdz izdziest.

«Māras ūdeni» (liklocis) – Jūras mātes, Ūdens mātes, Piena mātes zīme. Šīs zīmes divējāda raksturs izpaužas gan formā, gan simbolikā, viļņojoties kā uz augšu, tā uz leju, nemīgi atgādinot kā par dzīvību, tā par nāvi. Zīme simbolizē ūdeni, pienu kā dzīvības avotu, upi, letekme un tiecība uz augšu vai dzīvības nosargāšanu.

Māras ūdeni

Miļā Māra, Piena māte,
Dod man tavu labumiņu,
Lai pieniņš govīm tek,
Kā no Māras avotiņa. LD 29181

Līku loku upe tek
No kalniņa lejiņā,
Aiztecēja miļā Māra,
Saturēja straujupīti. LD 34132

Kā nāve tā ir Veļu upe, kustība no kalniņa lejiņā (asins iztek). Tā ir «viņā» puse, leja – Veļu mātes kāzas.

Viņpus upes tā dziedāja,
Kā tie Veļu suņi rēja:
Šaipus upes tā dziedāja,
Kā bitītes vīvināja.

BB 895

Lietņš lij, saule spīd:
Veļu māte kāzas dzēra.
Veļu bērni dancodami
Dzelzes kurpes noplēsuši.
LD 27799

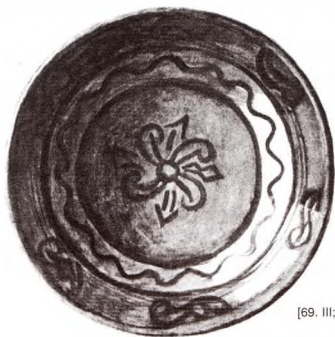
140. att. Pirmskristietības simboli Sirmsnemunes kapu kopiņas.
Jurbarka (Lietuva), 1932. g.

Foto: B. Burdāns

[152., 128., 129. pp.]

Tā ir arī pirmatnējā jūra (okeāns), kas norobežo, sadala un arī sasaista, ir kā pamats un noslēgums – apņem vielisko Māras pasauli.

[69. III; XIX 184⁹]

Grib Dieviņš šo zemīti
Ar ūdeni slīcināt;
Mīļā Māra Dievu lūdza,
Ap galviņu glāstīdama. BB 33669

Brīžiem Māras ūdeni ieplūst un pārtop zaļajā Meža mātē vai arī saplūst ar Lauka vai Āra māti, uz ko norāda šādas zīmes.

[19. II; II]

[19. II; XXVII]

Kas tur spīd, kas tur viz
Diža meža maliņā?
Meža māte sagšas auda
No sīkām lapiņām.
No sīkām lapiņām.
No zaļām skujiņām Tdz 52000

Ai zaļā Meža mātē,
Zaļā skuju kažokā.
Tu ziemiņu pavadīji,
Pie eglītes sēdēdama. Ltdz III 8222

Savdabīgu Ūdens mātes zīmi veido šāds bieži sastopams līkloču kuplojums. Nav grūti tajā saskatīt viļņus, laivas, čūskas, zivis un pat putņus vēcinām spārnus uz augšu, uz leju. Šie tēli minēti Dainās (u.c. folkloras materiālos) kā Ūdens mātes (vienlaikus Jūras vai Bangu mātes), t.i., Māras, veidoli, kas caurvij cits citu.

141. att. Viļņi, laivas, čūskas, zivis, putni, sparni...

Dzeltenā cielaviņa,
Laidies laivas radziņā,
Laidies laivas radziņā,
Nāc man līdzī Vāczemē
LD 30721

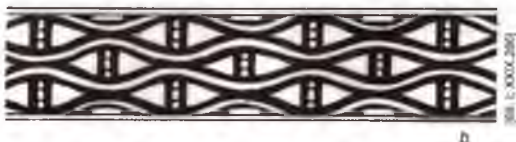
Pūt, vējīņ, rāmi, rāmi,
Māre nāk par Daugavu;
Pilna laiva sērdieniņu,
Pilna sauja sudrabiņa.
LD 5053

Sudrabiņa viju viju
Visgarām jūras malu,
Lai nenāca mīja Māra
Vidzemē ziedu traukt.
LD 31032, 1

Kur tu teci, melna odze,
Tumsiņā, vakarā?–
Dēlu mātei ziņu nesu,
Dēliņš jūras dibenā.
LD 30796

«Māras vārti». Viļņošānās, šūpošanās, locīšanās. Atvēršanās, sakļaušanās un vīšanās. Kustība ne tikai uz augšu un leju, bet arī pa horizontāli. Tas arī laiks, iegrimšana no gaismas tumsā un izniršana – dzīvības un nāves nemītīgās nomainās un klātesamības vide. Zīmē ietvertā laiva (tā arī dzemde) – sākotnējais patvērums pirms dzimšanas (robeža, sliekšnis) [49.; 297. lpp.], Māras vārti, bet, dzīvei beidzoties, – Velu laiva.

Maras vārti

142. att. Maras vārti un ūdens viļņojums villaines malu raksta: a – Ventspils, b – Piltene

Viļņojums dažkārt pārtop čūskā, bet sīkāk par šīm pārvērtībām sk. 214. lpp.

Melna odze ietecēja
Manā govju laidarā;
Tā nebija melna odze,
Tā bij govju Māršaviņa.
LD 32446

Es redzēju veco māti
Daugavā zvejojot
Sudrabiņa laiviņā,
Zelta irklis rociņā.
LD 30745

Melna čūska purvā brida,
Vara segli mugurā.
Bīsties, pate Joda māte,
No saviem biedēkļiem!
Tdz 55349

Dievs rada, laiž un izvērš pasauli. Sākotnējā izpausmju līmenī tā ir Doma, dvēseliskas gaismas enerģija, kas pakāpeniski pārtop materiālas dabas veidojumos. Kā zināms, rakstā šo sākotnes līmeni simbolizē punkti, lāses, krustiņi, taisnie un slīpie krusti, Saules rata jeb gaismas un debesu zīmes – zvaigznes.

Es redzēju zelta krustu
Vidū gaisa grozāmiens:
Dieviņ, tavu padomiņu,
Ka zemē nenokrita.

LD 33780

Es redzēju zvaigžņu sietu,
Gaisa vidu ligojot:
Dieviņ, tavu likumiņu,
Ka zemē nenokrita!

LD 33780, 1

Kas var zvaigznes izskaitīt,
Kas Mēnesi aiztecēt?
Kas var manu dvēselīti
Pie Dieviņa aizrunāt?

LD 27603

Zvaigznes esot Dieva acis – tāds ticējums pierakstīts Nicā. [127.; 2197. lpp.] Tādēļ Zvaigžņu krusti ir paša Dieva zīmes. Dieva visaugstākā un vissākotnējākā izpausmes līmeņa simboli.

Par Dievu kā visaugstāko var runāt arī no citu liecību puses. Tā, piemēram, Dieva visaugstākās un vissākotnējākās izpausmes līmeni simbolizē dainās minētais Dievu Dievs. Uz Dieva visaugstāko izpausmi norāda arī jēdziens «augstākais Padomu Padoms». [42.; 17. lpp.] Visai būtiski, ka pats Dieva vārds nozīmē «debesis» vai «mirdzoša dienas debess», t.i., «gaisma»*. Tādējādi Dievu Dievs nozīmē arī debesu debesis vai gaismas gaismu, kuras koncentrētā izpausme ir mirdzums, spidums.

Iezīmējas ne tikai visaugstākā un vissākotnējākā gaismas, t.i., Dieva, darbības sfēra, bet arī Dievs kā visaugstākais – Dievu Dieviņš, miļš Dieviņš, Dieviņš.

Dievu Dieviņam ir noteikšana pār visu – pār dabas spēkiem, pār cilvēka dzīvi, pār ikdienas gaitām.

Paldies *Dievu Dieviņam*,**
Nu briedīga vasariņa:
Briest man rudzi, briest man mieži,
Briest man jauna līgaviņa. LD 1055

Paldies *Dievu Dieviņam*,
Nu paēdu launadziņu!
Dievs, dod citu nopelnīt
Līdz vakaru reizīnai. LD 2979, 2

Opačā, miļš *Dieviņš*,
Tu augšam, es zemē,
Tu augšam debesis,
Es zemē skaidienā. LD 33687

Ai *Dievu Dieviņu*,
Nu salti laiki:
Sasala jūriņa
Līdz dibinam;
Nu laba braukšana
Ziteru zemē. LD 13282 v.

Šajās dainās tiek uzrunāts Dievs savā visaugstākajā izpausmē, vienīgumā un galvenumā. Šī galvenuma simboli ir tikko aplūkotie krusti jeb zvaigznes (zvaigznītes).

* Baitu tautu Dieva nosaukums (liet. *Dievas*, prūšu *Dēiws*) pārņemts arī somugru valodās (somu *taivas*, igauņu *taevas*, līb. *tovas*) ar nozīmi «debesis» [14. II; 181. lpp.] (mirdzoša dienas debess).

Senind. *Deva* «Dievs» un *dyaus* «debesis», lat. *Deus* «Dievs» un *dies* «diena», gr. *Zeus* (ģen. *Dies*).

** Šeit pamatlinijās jāpiekrīt Elzai Kokarei, kas uzskata, ka vārdkopa «Dievu Dievs», lai arī vedina domāt par kāda vēl augstāka Dieva esamību, izsaka sakāpinātas emocijas, kā to jau savulaik atzīmējis Haralds Biezais [126.; 245. lpp.]. Pēc analogijas ar dainu kopumu, kurā pieminēts Dievs un tā izpaušanās veidi, jāsecina, ka tā ir uzruna Dievam vēl vienā tā izpausmes līmenī. Dieva vārda atkārtojums kāpina ne tikai emocijas. Atkārtojums izsaka laiku un izvērš telpu. Savā dziļākā būtībā tas ir telpisks simbols, kas norāda uz Dieva (Dieviņa) nozīmīgumu un visaugstāko (vienlaikus vissmalkāko un visaptverošo) izpausmi. Dievu Dieviņš – godbijības un sirsnības uzruna Dievam.

Dievs ir pasaules sākotnes universāls simbols. Dievs rada, laiž un izvērš pasauli. Visa pasaule ir Dieva laista, t.i., radīta.

Dievs un
Māra

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam lielie tīrumiņi?
Dievam kalni, Dievam lejas,
Dievam lieli tīrumiņi.

LD 53671, 2

Kur es iešu, kur palikšu,
Ļaudis mani neierauga!
Tišos linu palagos,
Līdiš' Dieva zemītē.

LD 4802

Savukārt vieliskās pasaules simbols ir Māra. Tā kā pati Māra ir Dieva izpausme, to dēvē arī par Dieva Māru. Pasaule ir pati taustāmākā mums pieejamā Dieva izpausme, kurā Dievs sevi atklāj ar vieliskās pasaules un tās norišu starpniecību. Tādēļ Dievs un Māra ir visciešākā dažādi ievirzītu norišu saiknē.

Līsti Dieva lietutini,
Lai aug Māras āboliņi:
Dieva dēla kumeliņi
Stalli zviedza neēduši.

LD 33841

Dieviņš jāja rudzu lauku
Ar pelēku mētelīti,
Pretim jāja mīlā Māra,
Še būs laime pļāvējām.

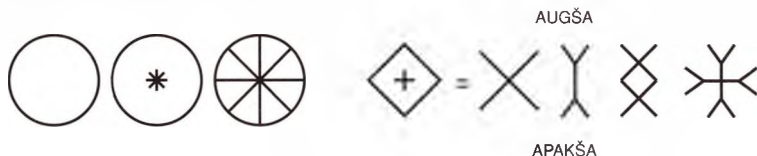
LD 32534

Dieviņš brīda rudzu lauku
Ar pelēku mētelīti;
Mīlā Māra pakaļ gāja,
Zelta ziedus kaisīdama.

LTdz 2065

Pirmajā dainā Dievs un Māra iezīmē pretstatu saikni (opozīciju) virzienā augša – apakša. Kustība iesākas no augšas uz leju – «līsti Dieva lietutini». Tai preti rodas atbildes kustība no lejas uz augšu – «lai aug Māras āboliņi». Otrajā dainā Dieviņa uzsāktajam kustības virzienam «pretim jāja mīlā Māra», bet trešajā dainā Māra Dieviņam seko, t.i., «pakaļ gāja».

Jau no šiem piemēriem redzam, ka pasaulē Dievs un Māra veido savstarpēji papildinošas puses. Dievs pārstāv hierarhiski visnozīmīgāko «augšu», bet Māra Dieva ietekmēto «apakšu», kas atsaucas ar saskanīgu pretkustību. Visos gadījumos Dievs ir norises iesācējs, radošais sākums un centrs (sk. iepriekš), Dievs ir kustības virziena noteicējs. Savukārt Māra nāk kā atbildētāja vai sekotāja. Tādējādi mēs redzam, ka šī saikne ir kustīga. Arī raksts un ģeometriskie simboli tulkojami, sekojot šai likumībai. Tā, piemēram, aplī, ja to aplūkojam kā Dieva laistās pasaules simbolu, centrs simbolizē Dievu – pasaules garīgo pusi, sākotni, bet pats aplis – pasaules vielisko, mārisko pusi. Un tāpat kā aplis ir vienmēr saistīts ar savu centru, tā arī Māra un Dievs vai, citiem vārdiem, pasaules vieliskā un garīgā puse šajā zīmē ir vienoti un nedalāmi.

Aplim kā pasaules simbolam ir centrs un ir malas. Centrs ir augša (hierarhijas sākums), malas ir apakša. Dabā šādai situācijai atbilst zenīts. Ziemeļos tas ir skats uz Polārsvaigzni.

Pasaules modelim pārveidojoties un dažādoties, attīstās Pasaules koka tēls. To raksturo vertikālā trīsdalība ar centru – pasaules asi – vidū un augšu un apakšu, kur savukārt projicējas centra poli. Dabā tas ir skats uz horizontu.

Tai pašā laikā plašāk izvērstos pasaules modeļos un zīmēs, ja tos aplūkojam virzienā augša – apakša, Dieva un Māras saikne tiek tulkota jau kā gars un matērija, Debesis un Zeme, Tēvs un Māte, Gaisma un Tumsa, Labais un Ļaunais u.tml. Tie ir savstarpēji papildinoši pretstatu pāri, kas izriet no sākotnējās vienotības Dievā, bet tagad, pasaulei izvēršoties, izplešoties un hierarhiski izkārtojoties, izpaužas kā savrupi spēki. Par to nedaudz sīkāk grāmatas tālākajās lappusēs.

Dievs,
Laima,
Māra

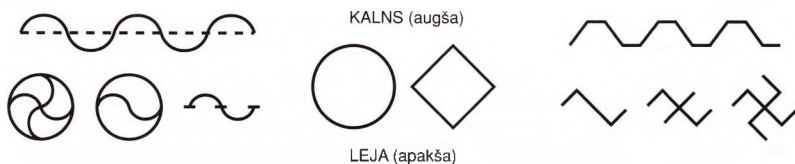
Tomēr Dieva laisto pasauli neraksturo tikai Māra. Tāpat būtiska pasaules izpratnei ir arī Laimas daļa. Ja Māra simboliski pārstāv pasaules vielisko daļu (cilvēkā – augumu), tad Laima simbolizē norišu gaitu, ir cilvēka likteņa lēmēja. Laima un Māra pasaulē darbojas līdztekus (tāpat kā laiks un telpa), bet vienmēr saziņā ar Dievu, pēc Dieva dotiem likumiem.

Arī attiecībā ar Laimu Dievs pasaules telpā ieņem augšējo, hierarhiski nozīmīgāko debesu sfēru, bet Laima apakšējo – lejas sfēru.

Nedod, Dievs, miļā Māra,
Meitai mirt vainagā;
Meitas Laime gauži rauda,
Uz kapiņa sēdēdama. LD 27741

Kam tie kalni, kam tās lejas,
Kam tie zaļi ozoliņi?
– Dievam kalni, Laimai lejas,
Bitei zaļi ozoliņi. LD 30536

Dainās bieži minēti kalni un lejas. Tie ir simboli, kas norāda uz augšu un uz apakšu. Taču tos var tulkot arī kā makrokosmosa un mikrokosmosa simbolus. Rakstā šiem kalniem un lejām atbilst kā apla, tā arī likloča un Zalkša zīmes augšējie un apakšējie likumi. Turklāt Zalktim ir tiecība pārvērsties pilnā uz četrām debespusēm un laika apli izvērstā Laimas krustā.

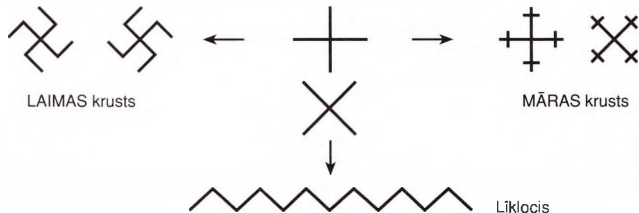

Dievs, Laima un Māra ir tie, kas «zina» nākamo notikumu gaitu un pasaules kārtību, jo savstarpēji sadarbojas – saziņā.

Zin Dieviņis, zin Laimiņa,
Kur saulīte nakti guļ;
Vidū jūras saliņā,
Sausā niedres galiņā. LD 33788, 2

Gāju Laimas pirtiņā
Vienā līnu krekliņā,
Dievs zina, miļā Māra,
Vai vairs iešu saulītē. LD 1092

Dieva, Laimas un Māras saikne ietverta jau pašu galveno un sākotnējāko ģeometrisku simbolu uzbūvēs. Tā, piemēram, gan Dieva, gan Laimas, gan Māras krusts kā zīme attīstās no viena centra (krustiņa) – vidū. Turklāt vienmēr vispirms izveidojas Dieva krusts. Krustiņš (krusts) ir pamatā Laimas krustam, kas izsaka laika kustību – rotāciju utt. Krustiņš (krusts) ir pamatā arī Māras krustam, kas izsaka, simbolizē vielisko pasauli, telpu, tās sākuma un beigu robežas utt.

143. att. Dieva, Laimas un Maras zīmēm ir kopeža uzbūves sakotne – krusta.

Papildus tam saikne ir arī simboliskajā daudznozīmībā un šo zīmju un tēlu savstarpējā tulkojamībā, bez kuras šo zīmju dziļākā un patiesā būtība paliek mums apslēp-ta. Tā, piemēram, Laimas krusts pēc formas sakrīt un savās nozīmēs ir saistīts ar mārisko ugunskrustu, kā arī ar Pērkonu krustu – kosmiskā laika ritējuma un makrokosmosa zīmi. Liklocis gan simbolizē mārisko ūdeni, gan arī ir Saules gaitas un laika viļņa simbols, kas jau ir Laimas ziņa (sk. nodaļu «Laika un likteņa zīmes»).

DIEVS

arī Dieviņš, Dievīts, Dīveņš, Dīvins

Dievu Dieviņš, Dīvs

(Dīvains, t.i., Dievs, ir viens un vienlaicīgi divi vienīgs – gan gars, gan matērija.)

Debestēvs

Gars. Virišķais. Aktīvais.
Gaisma. Debess. Sarkanais
kociņš. Nidre. Savieno
Debess ar Zemi. Pasaules
ass.

Zemesmāte

Matērija. Sievišķais. Pasi-
vais. Tumsa. Zeme. Laipa.
Izvērš vielisko pasauli. Ārs.

Augša. Telts. Pajumte.
Debess. Diena. Gaisma.
Putns paceļas spārnos.
Norāda uz augšu, enerģiju
atdod uz leju. Nidru tilts.
Debess kalns.

To zin Dievis, debess tēvis,
Kā pā(r)iešu sētiņai!
Vizē zeme adatām,
Mežu gali ugunēm.
LD 34163, 1

Dievīts raksta debesis
Vienu mazu grāmatiņu,
Kam būs mirt, kam dzīvot
Šai baltā pasaulē.
LD 27684, 2

Lidzi, Dievis, debestēvis,
Es iesāku garu ceļu:
Augsti kalni, dziļas lejas,
Ātris manis kumeliņis.
LTdz 21724

Es samalu rudzu sieku,
Krusta vis nelikuse.
Liec, Dieviņ, zelta krustu
Ikkatrai saujiņai. LD 8005, 1

Leja. Bedre. Tumsa. Nakts.
Putns nolaižas /Lēlis/.
Norāda uz leju, enerģiju
saņem no augšas. Velis. Ilģu
kalns.

Vai lūdzm Zemes māte,
Dod man kapa atslēdziņu,
Lai es varu kapu slēgt,
Priekš tās vecās māmuliņas.
Ltdz III 8268

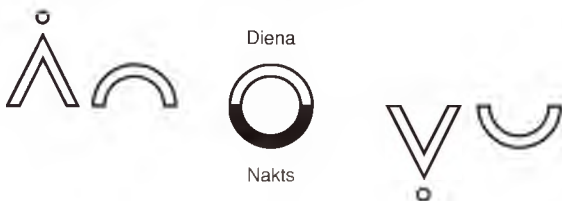
Kas tev dos, lēja bērns,
Lakstīgalu aizdziedāt?
Lēja bērns purvā dzied,
Lakstīgala āriņā.
Tdz 36414

Pirmās četrās vidējās slejas zīmēs Dieva garīgā un lieliskā puse izpaužas nedalīti, monolīti, vienotā veselumā – pārplūstot un ieplūstot no vienas puses otrā pusē.

Tas pats vērojams vienlaidu liklocī. Atšķirība – izvērsums laikā. Tomēr visbiežāk gars un matērija, virišķais un sievišķais, aktīvais – pasīvais, gaisma – tumša u.tml., pasaulei izvērsoties, atklājas jau savrupās pretēji virzītās zīmēs.

No šī atskārsmes, kas pasauli attēlo divās vienādās, bet pretēji vērstās zīmēs, starp pašām senākajām zīmēm, kuru vidū ir krusts, aplis, liklocis [51.], nostājas plaši pazīstamā Debess zīme – trijstūris ar smaili uz augšu un tāda pati zīme – trijstūris ar smaili uz leju. Abas zīmes ir pasaules vienotas izpratnes divas sastāvdaļas, kas savstarpēji saistītas visādos veidos. Šo zīmju populārs un, protams, loģisks kuplinājums ir saistīts ar Saules zīmes piesaistījumu, jo tieši Saule dod gaismu, siltumu, nodrošinādama dzīvību, dod mums iespēju skatīt šo Dieva – Māras pasauli. Var tikai atkārtoti piebilst, ka pats Saules riņķojums ietver augšējo – dienas (gaismas, dzīvības) loku un apakšējo – nakts (tumsas, nāves) loku, ir pamats minēto zīmju simboliskajai izpratnei.

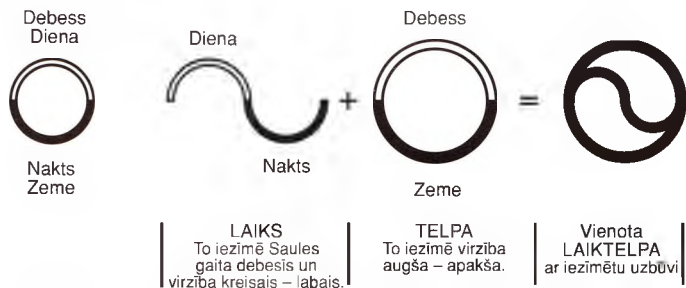

Vienā diennaktī Saule veic divus šādus lokus – divus soļus vienā noslēgtā kustības aplī. Līdzīga gaita ir Saules riņķojumam debesīs visa gada ietvaros, ko mūsu platuma grādos raksturo izteikts gadalaiku cikliskums un kas attēlojams sinusoidālas funkcijas, t.i., likoča, veidā. [52.: 129. lpp.]

Vienotas laiktelpas zīme

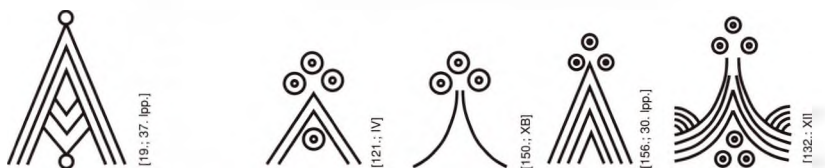
Simbolā šie loki veido ikviena veseluma divas puses. Ja tās novietojam laika secībā, piem., vispirms diena, tad nakts, iegūstam laika zīmi (likloci, zalkti). Tomēr vienlaicīgi tā ir arī telpas zīme, jo augšējā puse ir arī Debess, bet apakšējā puse – Zeme (leja, bedre).

144. att. Saules gaita un vienotas laiktelpas zīme

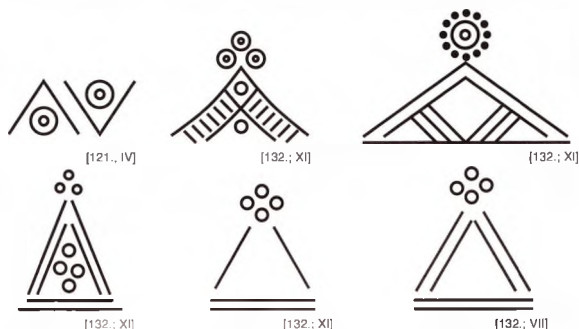
Veidojas universāla laiktelpas zīme, kur ārējais aplis ir telpa, bet iekšējais liklocis – laiks un otrādi, jo kustībā šīs divas pasaules puses ir nedalāmas. Turklāt pilnā izvērsumā pasaule rotē un izpaužas ne tikai savā divvienībā, bet arī četrvienībā un pat vēl lielākā izpaušmju skaitā.

Tā, piemēram, šajās zīmēs (sk. 147. att.) mēs redzam galvenokārt to, kas notiek dienā, proti, viena Saule paceļas līdz debesu augstākai smailei, bet tad pārtop par otru Sauli, kas ripo lejā. Un tā dienu no dienas. Kādās citās zīmēs (sk. 148. att.) mēs redzam jau trīs Saules un arī debess pajumte veidojas nevis no vienas līnijas, bet no daudzām, it kā parādot, ka debesis nav kaut kas viens, bet tās veidojas no daudziem slāņiem, turklāt nevis vienkārši saskaras vai atduras zemē, bet dažkārt tīri nemanot izaug no zemes.

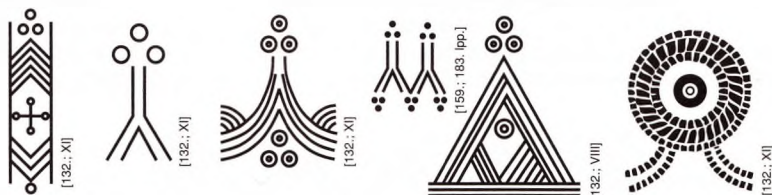
148. att. Debesu zīmes ar dažādu Saules aplišu skaitu un novietojumu

Jo vērigāki mēs esam, jo detalizētāk spējam uztvert pasauli un vērtēt dabā notiekošo. Jāsaka, ka šajā ziņā zīmes sniedz visai spilgtas liecības. Trešā Saule ir Saule, kas stāv uz vietas pašā pasaules kalna augšgalā, un tas ir pats vasaras vidus un visa gada pats gaišākais un cilvēkam pats priecīgākais brīdis. Tā ir gada kulminācijas zīme, un tādēļ šīs zīmes sakarā parādās arī četras saules, kas simbolizē jau pilnu norišu ciklu (četrus gadalaikus) visa gada garumā. Dažkārt šī ceturktā Saule ir zem debesu jumta – tumsā, lejā, citkārt, lai izteiktu gada veselumu (četrus gadalaiku un četrus debespušu vienību), visas četras saules ir trijstūra smailes augšgalā. Dažkārt zīmēs saulju ir vēl vairāk un kāda no tām ir ieslēgta no visām pusēm kā zem zemes, gluži kā vēl kāda Veļu saule vai viņa saule.

149. att. Saules aplišu novietojums norāda uz apjaušmu par šo un viņu sauli.

Zīmēs un to izvērsumos (sk. 10.–13. gs. kuršu, latgaļu, lībiešu bronzas senlietas) vērojams visai noteikts dienas un Saules tēlojuma pārsvars pār nakts tēlojumu. Šis fakts, jādomā, tieši saistāms ar apzinātu nostāšanos gaismas vērtību pusē, ar gaismas nozīmes dziļu izpratni, ar apzinātu gaismas un ar to cieši saistīto auglības kultu.

150. att. Zīmes izteikta gaismas pielugsme.

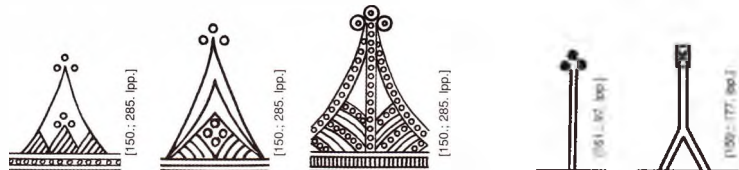
Turpat līdzās atrodamas zīmes, kas atgādina par pasaules uzbūves un norišu simetriju. Šajā gadījumā tās norāda uz vienas un tās pašas zīmes – trijstūra, jumtiņa – simbolisko nozīmju divējādību, mainoties tās novietojuma un smailes virzienam.

151. att. Zīmes izteikta pasaules uzbūves un norišu simetrija.

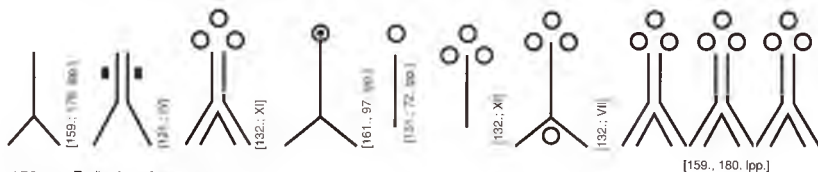
No Dienas debesu zīmes izaug Jāņa zīme, trijstūrim jeb jumtiņam pakāpeniski stiepieties uz augšu, līdz tā virsotnei pieaug viena vai divas statenisiskas līnijas – Jāņa vārtu stabi, kas pasaules kalna galā paceļ Saules ripulišus.

Jāņa zīme

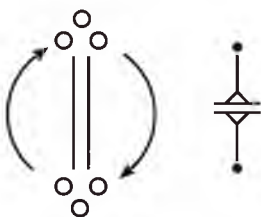
152. att. No Dienas debesu zīmes izaug Jāņa zīme.

Sākotnējā simboliskā nozīme ļoti līdzīga kā Dienas debesu zīmei. Šo saistību akcentē Saules ripuliši, tomēr ir arī būtiskas atšķirības.

153. att. Dažādas Jāņa zīmes

Jāņa zīme savā visvienkāršākā formā ir vertikāla līnija, ko papildina aplīši – Saules. Tā ir viriškā spēka, aktivitātes un auglības zīme, kas dabā izpaužas kā pats vasaras vidus, kad Saule pie debesīm ir visaugstākā, kad visa dzīvā radība un pasaule ir savā visaktīvākajā attīstības un augšupejas stāvoklī. Dažādā veidā šo dabas cikliskās pastāvēšanas kulmināciju ataino dainas un Jāņa tēlam radniecīgi mīti dažās citās kultūrās. Tā, piemēram, indusiem «pats vārds Jāņa tiek tulkots kā ceļš. Gada pusi līdz Jāņa laikam sauc par «Devayāna», t.i., Dievu ceļš, bet otru pusi – par «Pytryjāna» – senču ceļš.» (J. Bine.) [134.: 7. lpp.] Līdzīgi Jāņa zīmē viena Saule paceļas pasaules kalnā, veic ceļu uz augšu, uz gaismu, t.i., uz Dievu, bet otra Saule ripo uz leju, uz tumsu, lai «paceltos» Veļu kalnā.

154. att. Saules ceļš no lejas un tumsas uz gaismu Jāņa zīme

Pats Jānis dainās tiek saukts par Dieva dēlu.

Vai, Jānīti, Dieva dēls,
Tavu platu cepurīti!
Visa plata pasaulīte
Apakš tavas cepurītes.

LD 32909

**Jāņa mīts un
Jāņa zīme**

Jāņa zīmes pamatforma simbolizē (ilustrē) dabas norisēs saskatāmos un no tām izrietošos Jāņa mīta pašus galvenos notikumus:

1) Jānim saderētās līgavas – Saules meitas – gaidīšanu un apprecēšanu (zīmē tā ir augšupejošā Saule);

2) Saules meitas pazūšanu, nomīršanu pašā Jāņu nakts melnumā un meklēšanu, kādēļ savukārt pazūd pats Jānis – augšējā Saule;

3) Saules meitas atkal atrašānu, bet jau Pētera daļā un Pēteram atdodamu, ko šeit simbolizē lejupejošā Saule.

Tie arī ir Jāņa vārti – vārti laikā –, ko zīmē attēlo kā divas augšupejošas līdzteku līnijas. Jāņa vārti atrodas pašā gada vidū – starp Saules un gaismas augšupejas ceļu un Saules un gaismas lejupejas ceļu. Zīme rāda robežu starp šiem diviem laikiem un Saules un gaismas kustības virzieniem. Robeža ir kā neitrāla starpjoslā, kurā Saules kustība apstājas – tā nav ne uz augšu, ne arī uz leju rītoša. Robeža ir arī kā tumsas bezdibenis – tukšums, kurā gaisma atkal pazūd un var aiziet bojā, ja nelīdzam to atrast. Dabā tas ir pats Jāņu nakts tumsas laiks, kurā jāiet meklēt pazudusi gaisma – Jānim saderētā līgava. Tas ir laiks, kurā cilvēki ar rituāliem uguns kuriem palīdz gaismas kustībai nepārtrūkt, ar dziesmām pārlīgot šim tumsas bezdibenim. Tādēļ uguns kuri jādedzina līdz pirmajai nākošā rīta gaismai un līgot vajaga līdz pat Pēteriem (Pērkona dienai).

Tā kā Jāņos visa daba ir savā aktivitātes stāvoklī, tumsas bezdibeņa laikā, caur tukšumiem nākot no lejas, aktivizējas arī dažādas nezāles, mošķi, raganas, rupuči un Veļu mātes (nāves) spēki. Jānis ar šiem spēkiem cīnās, iztīra un izmin tos. Apjāj labības laukus, tirumus, lai tie būtu tīri un auglīgi, lai burvji nenobur, lai skauģi nenoskauž.

Lūk, ilustrācijai neliels izvilkums notikumu secībā no Jēkaba Bīnes veiktā Jāņu dainu sakārtojuma, kas ataino Saules meitas un Dieva dēla precības, jaunās sievas pazūšanu, atrašānu un saderēšanu citam (šīs dainas ar J. Bīnes paskaidrojumiem un piebil-dēm publicētas 1990. g. «Dievturu Vēstneša» 4. numurā, kā noprotais, pirmpublicējums). [134.; 10. lpp.]

Saules meita mazgājās
Straujupītes likumā,
Dieva dēls lūkojās
Zelta kārklu krūmiņā. LD 33974

Lec, Jānīti, kur lēkdams,
Lec lopīņu laidārzā,
Min rupučus, min raganas,
Tīri manu laidārziņu. LD 32483

Dieva dēls, Saules meita
Pār Daugavu rokas deva.
Tik tie zelta gredzentiņi
Nesabira Daugavā. LD 33757

Jānišam sieva mira
Pašā Jāņu vakarā.
Jānīts sievu apraudāja,
Uz mūriņa tupēdams. LD 32996

Dieva dēls, Saules meita
Saules kalnā kāzas dzēra,
Mēnestiņš tecēdams,
Tas pārmija gredzentiņus. LD 33763,1

Jānīts brēca, Jānīts sauca,
Jāņam sieva pazuduse,
Nebrēc gauži, nesauc dikti,
Gan mēs viņu dabūsim!
LD 33005

Nem, Jānīti, melnu zirgu.
Apjāj manus tirumiņus,
Lai burīši nenobūra,
Lai skauģiši nenoskauda. LD 32485

Visu nakti Jānīts jāja,
Savu sievu meklēdams;
Jāņa sieva pazuduse
Papardišu krūmiņā. LD 33020

Vai, Jānīti, Dieva dēls,
Apjāj manu rudzu lauku,
Izmin smilgas, izmin lāčus,
Lai aug mani tīri rudzi. [134.; 11. lpp.]

Sak' Jānīti pazudušu.
Mēs Jānīti atradām,
Mēs Jānīti atradām
Paparksnišu krūmiņā. LD 32964

Jāņam sieva pazuduse,
Jāņa nakti ligojot;
Pēterdienu atradām
Paparđišu krūmiņā. LD 32984

Jānišam siev' izgaisa
Pašā Jāņu vakarā,
Pēterdienā atradāsi
Zem paparžu lapiņām. LD 32984,3

Jāņam vārtus aizverami,
Pēterami atverami,
Jāņam sievu atvedam,
Pēterami saderam. Tdz 54088

Jānišami sievu vedu
Pašā Jāņu vakarā.
Pēterami sarunāju
Līdz citami rudenam. LD 33046

Atgriežoties atkal pie zīmēm, jāsapka, ka nav grūti sameklēt analogus vēl dažām citām šajās dainās minētajām situācijām.

..Paparđišu
krūmiņā

[69. II; XLIII.428]

Sak' Jāniti
pazudušu..

[159. II; 180 lpp.]

Dainās minētie notikumi atbalsojas Jāņa zīmes pamatformas uzbūvē un simboliskajā būtībā. Arī Jāņa zīmes kuplinājums ar papardēm vai tēlojums kailu stabu veidā bez Saules augšgalā pilnā mērā iekļaujas atsevišķās šī mīta epizodē.

Starp J. Bīnes atlasītajām dainām atrodama arī tādas, kurās, kā min pats J. Bīne, saskatāma atblāzma no kādas vēl senākas teiksmas. Tāda pat šīs teiksmas atblāzma saskatāma arī vairākās tādās Jāņa zīmēs, kas nedaudz atšķiras no tā saucamās pamatformas, bet kas tomēr nevar tikt uzskatītas par nejaušībām (pašas zīmes aplūkosit nedaudz vēlāk). Šajā teiksmā Jānis ir Dieva un Māras dēls:

Kas tā tāda liela pile
Tai celiņa maliņā?
Tai pilei triji vārti,
Visi triji sudrabiņa.

Pa vienam Dievs iebrauca,
Pa otriem miļā Māra,
Pa trešiem Jānīts brauca
Div dzeltenī kumelīni. LD 32614

Jānim līdzī ir līgava. Tomēr, ja sākotnēji tā ir debesu gaisma, kas kā plata cepure nosedz visu pasauli, tad vēlāk tā ir pati Māra. Jānis iemilējies savā mātē, precizāk sakot, tās izpausmē – iemilējies zemes skaistumā un pasaulē.

Vai, Jāniti, viens atnāci,
Vai ar visu līgaviņu?
Līdzī vedu līgaviņu,
Kas cepuri paglabāja. LD 33019

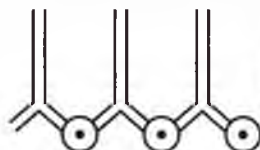
Jānītim smuka sieva
Par visām sieviņām:
Dzīparota, maranota
Visām zemes puķītēm. LD 33001

Skaists ir Jāņa sievas tērs, uz krūtīm liela sakta – Saule –, kas vakarā pazūd un rītā atkal atrodas. Kā uzsver J. Bīne, raksturīgi, ka nepazūd Jāņa sieva, bet pazūd tikai viņas sakta. [134.; 14. lpp.]

[100. 177. 801]

Jāņa sievai liela sakta
Izgaist Jāņa vakarā:
Noriet Saule meklējot,
Uzlec Saule atrodot.
LD 32978

[100. 177. 801]

Saule ir sakta pie māriskās pasaules (Māras) krūtim. Un tieši tas arī notiek Jāņa naktī: Saule no Jāņu vārtu staba un Jāņu vārtiem pazūd, nokrīt lejā – tukšumā un tumsā. Pa to laiku Māra nepārstāj pildīt savu pienākumu – sargāt no skauģiem, cirst un sist, un apjozt sargājošu zelta joslu.

Nelaid skauģu, mīļā Māra,
Jāņu mātes laideri,
Cērt ar dzelzu zobeni,
Sit ar vara trumulīti! LD 32484

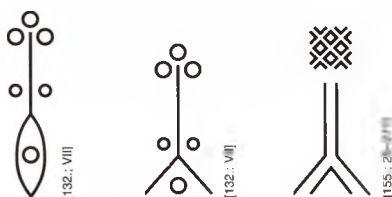
Kas apjoza zelta jostu
Apkārt manu rudzu lauku?
Mīļa Māra apjوزه,
Jāņu nakti staigājot. LD 32547

Jānim un Mārai, t.i., pasaulei, dzimst brīnumu bērni. Dzimst divas meitas – Saule un Mēness. Šīs meitenes jau otrā dienā iet ganos. (Šādi pēdējās šī mīta dainas tulko J. Bīne [134.; 15. lpp.])

Jānišam meita dzima
Pašā Jāņa vakarā.
Jau rītā ganos gāja
Aputām kājiņām. LD 32991, 1

Jānītim bij div' meitiņas.
Viena liela, otra maza;
Lielā nesa zelta kroni,
Mazā sīka sudrabiņa. LD 32992, 2

Šim tulkojumam visnotaļ var piekrist. Vismaz starp Jāņa zīmēm tik tiešām atrodas arī tādas, kurās tikko minētais mītiskais sižets gūst atbalsi (atbilstību) šo zīmju simbolikā un uzbūvē.

155. att. Jāņa zīmes, kas saistamas ar pašiem senākajiem Jāņa teiksmas tēliem, ka arī ar Jana parpāšanu (upuri) un astronomisko semantiku

Kreisajā zīmē redzama laiva (arī dzemde) – visai stabila māriskās pasaules zīme. Šeit tā ir ciešā saistībā ar vertikālu līniju kā virišķā spēka zīmi – Jāni. Aplītis laivā ir ne tikai nakts Saule, tās nogrimšana pazemē, kā tas uzsvērts vidējā zīmē, bet arī Dieva dēla – Jāņa – seksuālā saplūsmē un vienotība ar mārisko pasauli. Atšķirībā no Jāņa zīmes pamatformas zīmes vidusdaļā parādās divi papildu aplīši – tās arī ir Jāņa «div' meitiņas», kas no dainu simbolikas viedokļa ir Saule un Mēness. Daudz nepārprotamāk šīs «div' meitiņas» saskatāmas trešās Jāņa zīmes augšgalā, kur apli izkārtājušies Saules un Mēness – Dieva dēla Jāņa un Māras (vai māriskās pasaules) mīlestībā dzimušo brīnumu bērnu – simboli.

Šīs Jāņa zīmes tātad uzsver ne tikai Jāņa tēlā ietverto gaismas, bet arī seksuālās saplūsmes un auglības nesēja simboliku. Šeit saskatāms pirmavots indiešu mītos sastopamam motivam par Ganešu, kuram par iemīlēšanos savā mātē nācās zaudēt savu galvu. Kopā ar Jāņa zīmes pamatformu saskatāmas arī citas radniecības [134.; 9. lpp.] un tulkojumu iespējas. Tā, piemēram, J. Kursīte Jāņa atnākšanu, visu sava dzīvības spēka un radošās potences atdošanu cilvēkiem un, svētkiem beidzoties, aiziešanu (nomīšanu) tulko kā Jāņa pašuzpurēšanos cilvēku labā. [137.; 172. lpp.] Jānis dod svētību cilvēkiem, mājlopiem, augu valstij. Jāņa bojāeja ir upuris, lai tas, līdzīgi kā skandināvu Baldra upuris, «liktu Saulei spīdēt, kokiem augt, sējumiem uzdīgt, tāpat, lai aizsargātu cilvēkus un dzīvniekus no fejām, troļļiem, raganām un burvjiem». [137.; 175. lpp.]

Pagājušā gs. otrajā pusē, balstoties uz astronomiskiem aprēķiniem, ir izvirzīta hipotēze, ka mitoloģiskais Jānis ir personificēta stārvzvaigzne Sīriuss vai t.s. Vasaras trijstūris – Gulbja, Ērgļa un Liras zvaigznājs –, vai arī Orions (sk. J. Klētnieka un V. Grāvi-

ša publikācijas laikrakstā «Literatūra un Māksla» pagājušā gs. 80. gadu vidū). Par labu šai hipotēzei liecina mūsu senču svētvietas ar īpašu akmeņu krāvumu ierobežotām debespušu lūkotavām [14. l.; 184. lpp.], kā arī neliels skaits dainu. Arī dažas zīmes, kuras jau esam aplūkojuši kā piederīgas pie Jāņa mīta senākā slāņa, šādu tulkojumu pieļauj.

Trīs apliņi staba galā – Jāņu diena, ko nosaka pēc Saules. Tie ir arī t.s. Vasaras trijstūra – Gulbja, Ērgļa un Liras zvaigznāja –, sevišķi to spožāko zvaigžņu, uzkāpšana tuvu zenītam pusnaktī vasaras saulgriežos – Jāņos (pēc J. Klētnieka). Divi apliņi zīmes vidū – «pusgaisā» – ir Oriona zvaigznes, kas gan kāpj uz augšu, tomēr tikai līdz mērenam augstumam. (Pēc Oriona noteica īsto siena pļaušanas laiku kā latvieši, tā lietuvieši, un tā parādīšanās īsi pirms saules lēkta pirms 3000 gadiem ik gadus iezīmēja vasaras saulgriežus (pēc V. Grāviša).) Citā variantā tie paši apliņi varētu būt zvaigzne Altairs, kas ziemas saulgriežu laikā garajās naktīs gan nebija redzams, bet parādījās islaicīgi pie debesu pamales divas reizes – pēc saules rieta un pirms lēkta (pēc J. Klētnieka).

Varētu vaicāt: kāds sakars ziemas saulgriežiem ar Jāņiem? Pēc būtības šie divi laiki ir saistīti Jāņa ceļā un ir zīmē savienoti. Jāņa gadskārtējā atnākšana un atdzimšana sākas no lejas un tumsas laika, ko šajās zīmēs simbolizē apliņi veļu laivas (tā arī dzan dzemde) ietvērumā vai apliņi zem pajumtes, kas zīmes struktūrā ir Saule savā viszemākajā punktā. Domājams, ka gan Saules stāvokļa vērošana dienā, gan arī zvaigžņu vērošana naktī senatnē, visticamāk, notika līdztekus un sakļāvās vienā kopīgā laika stāvokļa noteiksmē un vienotā mītiskā Jāņa tēlā, par ko kā par visai ticamu iespējamību liecina arī šīs zīmes.

Jāņa zīmes vienkāršākā formā ir aizsākums auglības cikla zīmei Jumim, bet pats Jumis kā auglības dievība sākotnēji atskārsts ciešā saistībā ar iepriekš aplūkoto Dienas debesu un gaismas zīmi – jumtiņu jeb trijstūri ar smaili uz augšu.

156. att. Jumja zīmes attīstība saiknē ar Jāņa un debesu zīmēm

Jumja zīmes sākotnējās formas attīstība no Jāņa zīmes simbolizē Jāņa bojāeju, nomiršanu, lai taptu Jumis, kas turpina Jāņu dienas mītu. Jumis – tā ir auglības un ikviena pienesuma zīme, kura attīstās pēc indoeiropiešiem kopīgā dvīņu principa, kas ietverts jau Jānī. Tādēļ arī Jumis pats ir ne tikai dvīņu principa zīme – divas vārpas uz viena stiebra, divi riekstiņi pie viena kātiņa u.tml. –, Jumis pats auglības cikla ietvaros aug un tiecas divos virzienos – gan uz augšu, gan uz leju.

**Jumis
un auglības,
svētības zīme**

[101.: XI 124]

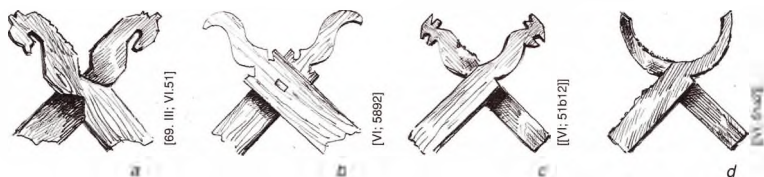
[101.: XI 124]

Veidojas nepārtraukta cikliska kustība. Abus virzienus saista kopīga sākotne un saikne ar slīpā krusta zīmi.

157. att. Jumja zīmes iesakums no krusta un kuplojumi

Tieši tā veidojas Jumja zīmes, ko redzam ne tikai senajās arheoloģiskajās rotās un audumos, bet arī daudzu šodien celto māju jumtu korēs, tieši tāpat kā tas redzams senajās etnogrāfiskajās celtnēs, kuru jumtu galos piestiprināta slīpā krusta zīme – zīme sargātāja –, no kuras izaug Jumis – auglības un svētības nesējs. Dažreiz šī slīpā krusta galos saskatāmi divi zirdziņi, āža ragi, divi gaiļi vai Mēness zīme.

158. att. Slīpa krusta galos: a – zirdziņi, b – āža ragi, c – jumtu gaiļi, d – Mēness zīme

Šīm zīmēm ir līdzīgas nozīmes, un tās dažādos veidos tāpat ir saistītas ar Dievu, Jāni un Jumi – ar gaismu, auglības spēku un svētību.

Es metīšu Jāņu zāles
Jāņa tēva tīrumā:
Audzē, Dievs, divas vārpas
Viena stiebra galiņā. LTdz 15283

Ai, Dieviņi, ai, Jumīti,
Apjāj manu tīrumiņu,
Lai aug rudzi, lai aug mieži,
Lai aug visa labība. LTdz 2076, 1

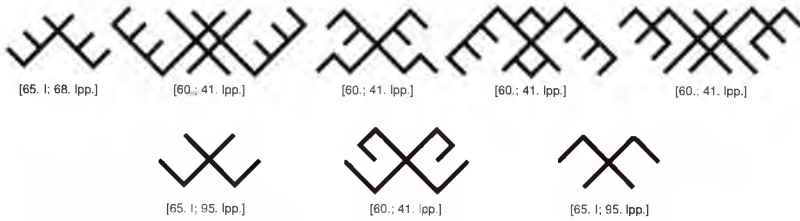
Dažādu labību druvas ienākas pakāpeniski, un katrai ir savs Jumis – vienai tas vēl uz lauka (tīrumā), citai jau zem pajumta.

Miežu Jumis nokliedzās,
Uz kalniņa stāvēdams:
Ieraudzīja auzu Jumi
Zem pajumta ligojot. LTdz 2667

Rudzu Jumis nosakliedza
Rijas klona dibenā;
Miežu Jumis atsakliedza
Tīrumiņa galiņā. LTdz 2668, 3

Šie dažādie stāvokļi dažkārt atainoti vienā kopīgā Jumja zīmē. Rakstā Jumja zīme sakuplojusi, radīdama ļoti lielu zīmju bagātību, tāpat kā viss kuplo arī dabā.

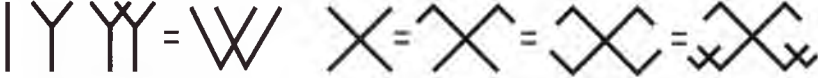
159. att. Jumja zimes kuplojumi virzas ka uz augšu, ta arī uz leju.

Tomēr, šim procesam sasniedzot pilnbriedu, vērojams pretējās kustības virziens. Ieņākušās vārpas nolīkst uz leju, koki rudenī nomet lapas, tās čokurojas. Arī cilvēks mūža beigās sadugst, līdz aiziet veļos.

Jāpiebilst, ka, lai arī Jumi parasti attiecina tikai uz tīrumu auglību, tas attiecas arī uz cilvēku.

Jumu Jumu vārpa auga,
 Jumi jauni cilvēcini;
 Dancos mani kumeliņi,
 Kad es braukšu precībās. LD 28537

Tādat Jumis ir arī dzīvības noslēpuma zīme, kurā ietverta vīrišķā un sievišķā principa (jauni cilvēcini) simbolika. Zīmē to pārstāv pāra jeb diviņu princips, tādat simetrija. Zimju uzbūves un procesa attīstības ziņā Jumis ir Viens, kas attīstās un dalās, un vairojas par divi – pieaug un vairojas pāri –, vai arī Viens, kas zarojas uz visām četrām pusēm un pieaug divos pāros utt.

Dažkārt zarošanās var būt vēl dāsnāka un sasniegt vislielāko kuplumu un pilnību, ko dainās izsaka ar simbolisku skaitli «deviņi».

Es atradu rudzu Jumi
 Deviņām vārpiņām,
 Šogad būs tautu dēls
 Deviņiem kumeljiem.

LTdz 2619

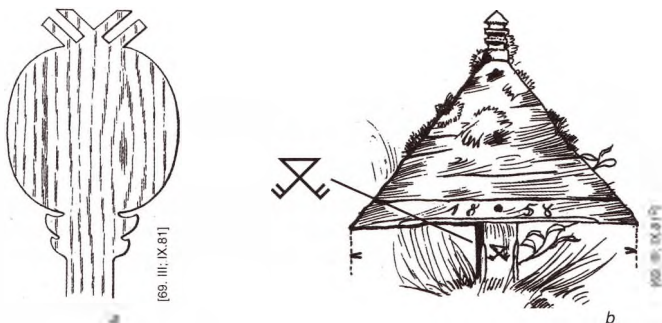
Mārtiņzīme simbolizē auglības cikla noslēgumu. Šī zīme veidojas, Jumja zimes zariem ierototies vai saslēdzoties pilnā norišu aplī. Aplī – tie arī rudens aizejošās Saules simboli. Mārtiņš, ja skata pēc zīmēs ietvertajiem tēliem, it kā piesien Sauli, velk to uz leju, uz tumsu.

**Mārtiņzīme
 un Jumis**

Mārtiņa zīmes mums atgādina par auglības cikla divējādo raksturu, kas izpaužas laika gaitā. Ikvienu augšupejošu procesu pakāpeniski nomaina pretēji virzīts, lejupejošs process. Ikvienam augšupejošam Jumim pilna attīstības cikla noslēgumā pretī nostājas lejupējošais Jumis. Rakstā tas izpaužas kā ģeometrisko zīmju uzbūves vai novietojuma simetrija.

Par šādas simetrijas liecību var uzskatīt arī Jumja zīmes novietojumu seno celtņu jumtu galos un tādas pat zīmes novietojumu – tikai pretējā virzienā – uz kādas kapu zīmes Dundagas pagasta Mazirbes kapos 1858. g. Jumta galā zīme ir trijstūra augšgalā – tā apliecina auglību, svētību, dzīvības augšupeju. Kapu zīmē viss ir tieši pretēji – trijstūra galotne ir vērsta uz leju, uz tumsu, uz veļu pasauli. Jumis vainago šo procesa virzienu, atklājot sevi kā iracionāla un postoša spēka simbolu. Jumis mirst, lai pēc pavadītā laika tumsas un lejas pasaulē atkal augšāmceltos (sk. atliekto zaru virzienu, kas norāda uz augšu) kā graudu dīgšanas noslēpums pavasarī, kā cilvēka garīgā un fiziskā atjaunošanās vai atdzimšana savos pēcnācējos.

160. att. Kapu zīmes ar Jumja simboliku: a – Pērkones kapseta, b – Dundagas pagasta Mazirbes kapos

Ar zīmju simetriju mēs saskaramies ik brīdī. Tas ir viens no latvju raksta simbolu sistēmas pamatprincipiem, kas atspoguļo dabas simetrijas likumu izpausmes laikā un telpā, kur visi procesi, izejot noteiktu attīstības ciklu, tiecas uz savu sākotni.

Kosmoss elpo – tas uzvelkas un atlaižas. Veidojas gaismas un tumsas pulsācija – dzīvības un nāves nomaīņu RITMS – paredzama norišu kārtība. Par to sīkāk nākamajā nodaļā.

Kapsetas varti. Bartas pagasts. Uzsvērtā simetrija un kustības pabeigtība.

LAIKA UN LIKTEŅA ZĪMES

Šis zīmes veidojas kā kosmisko norišu simetrijā iesaistīto spēku sadarbes izteicējas un to dažādo kustību kopuma saturētājas. Šo zīmju pirmā nozīme ir izteikt ritmu, lielo Ritu (ritējumu), visu norišu ciklisko kārtību.

Laika un likteņa zīmes ir vienas no grūtāk izprotamām un abstraktākām zīmēm rakstā. Varbūt tādēļ, ka gan laiks, gan liktenis mūsu apziņā ir grūti tverami reālās esamības fenomeni. Tai pašā laikā neviens neapstrīdēs to pastāvēšanu, iespaidu un nozīmi cilvēka dzīvē. Laiku mēs neredzam, tomēr jūtam caur kustību, kas izpaužas telpā. Ja nebūtu laika, nebūtu arī kustības un nebūtu arī pašas telpas, jo tā nevarētu rasties.

Laiks un liktenis izpaužas caur notikumiem. «Notikums – tas ir kaut kas, kas norisnās noteiktā telpas punktā un laika momentā.» [90.; 32. lpp.]

Laika un likteņa zīmes mums rāda notikumos iesaistīto spēku attiecības, nepieciešamo kustību (rotāciju) virzienus un kārtību. Laika un likteņa zīmes rāda, ka savā dziļākajā būtībā tās vienmēr ir ciklisku procesu zīmes, lai arī īsākā telpas vai laika nogrieznī šie procesi uztverami visai vienkāršoti – kā lineāru kustību ritmi, pulsācija vai kāda cita attīstība.

Pie galvenajām šāda tipa zīmēm pieder dažādas skujiņas, slotiņas un žagari, dažādi ugunskrusti, kas pazīstami arī kā Pērkona krusti, Laimas krusti.

Tomēr pie šīm zīmēm piederīgas arī tās mums pazīstamās zīmes, no kurām šis tiks nosauktās zīmes veidojas, – liklocis, zalktis un dažas citas, kuras pieminēsim turpmāk.

Skujiņa – visvienkāršākā laika zīme rakstā. Tās nosaukums nāk no šīs zīmes līdzības ar skujiām egles zariņā, un grafiski to parasti ataino šādi.

Šīs zīmes elementus dažreiz sauc arī par spārniņiem, kas norāda uz veļu kultu (Brastiņš), arī par kāsišiem u.tml.

Skujiņu veido vienmērīga vienā virzienā vērstu kāsišu rinda. Ģeometriskā raksta sistēmās tās ir pusītes – pusītes no kāda veseluma (trijstūris no kvadrāta, pusloks no apla u.tml.). Galvenā ideja, lai pusītes būtu sakārtotas vienādos ritmiskos attālumos. Skujiņu var veidot arī atsevišķu elementu grupas, līdz ar to veidojot jau sarežģītāku ritmu lielākos laukumos.

Skujiņa

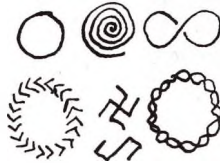

161. att. Skujiņas elementi dažādās grupas

Tāpat arī skujiņa var izpausties kā sīkāk sadalīti, pamišus likti soļi: kreisais, labais, kreisais, labais utt. Zīmes elementi ir kā šādu soļu atstātas pēdas. Skujiņa ir mūža simbols rakstā [60.; 36. lpp.], tādēļ skujiņai kā zīmei nav noteikta garuma un noteikta elementu skaits.

LAIKA ZĪMES

- Sakrātais laiks (suēts) top, pastāv, ir kā stāvoklis, kurš neietējas, tas ir mitotisks, apgalots, eklektisks.
Tas saistīts ar sakrālo telpu. Kopumā tas izsakašs ar bezgalīgas griezum - apli, spirāli, savienotu astronomisku u. tml., ar

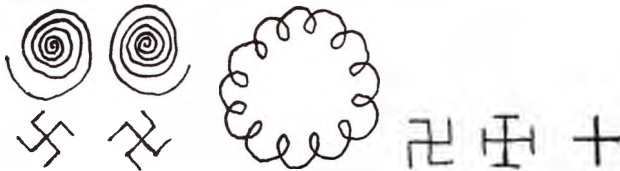
Cikliskuma zīmes.

- Sakrātais laiks ir daļa sevī mitotisko un Kosmisko.

- Mitotiskais laiks izsakašs arhetipu uzturēšanā, atkārtotānā.
Mitotiskā laika struktūru veido katēgorijas, arhetipi (druība, laime, patarība, nāve u.c.).
- Kosmiskais laiks izsakašs skaitļas, kā arī vēstures laika atkārtotānā - dabas un Kosmosa neemitīgā atdzimotānā, cikliskā atkārtotānā, t.i., RADĪŠANĀ CAUR HAOSU.
- KOSMOSS UN CILVĒKS ATDZIMST PASTĀVĪGI !!!

- Sakrātais laiks cikliski atjaunojas savā sākumstāvoklī, līdz ar to tam vērojami dažādi virzieni un komplēcēts raksturs, arī paātrinājumi, palēninājumi, pat apstāšanās.

● DIVAS IESPĒJAS:

- profānais laiks (vēsture) - sakrāto laika prototats un kolektīvs;
- profānais laiks (vēsture) - sakrāto laika (Lielo Kosmisko cikla un mitotisko notikumu) sistematizācija.

- Profānais laiks (vēsture)

Ilgst konkrētāji brūdi tapadnē. Tam ir sākums un paredzamais beigas.

Tā izsaka līnāro zīmes "NĒGRIEŽNI", kas ir fragmentāras.

DZIMIS	MIRIS
1940	1945

Tas ir vēsturisks, neapgūzenisks, noveco, tas beidžas ar katastrofu, nāvi!

Vēsturisko laiku veido notikumi, vēsturiskās personas.

Šo laiku var mērt.

Vēsturiskais laiks ilgst (rit) vienā virzienā no pagātnes uz nākotni. «PROGRESĀM» šeit ir lineārs raksturs.

Tāpat kā cilvēka mūžs var aprauties gan dzīves sākumā, gan sirmā vecumā, šī zīme var būt pavisam neliela (īsa) vai arī var turpināties bezgalīgi tāpat kā laika plūdums, tāpat kā ritms, ko skujiņa sevī ietver. Skujiņa kā zīme ir piederīga Laimai, jo ritms ir pirmā Laimas pazīme un liecina par sakārtotu, cikliski organizētu laika plūsmu un notikumu kārtību. Tieši Laima ir tā, kas pasaulē iedibina šo visu lietu, visu notikumu kārtību, norišu secību vai rindu un rada cilvēka dzīvē iesaistīto spēku saskaņu pasaulē, veidojot to, ko mēs saucam par Laimas likumu – likteni.

Liela rinda sasēduse
Diženo, raženo,
Kur māmiņa es sēdēšu,
Es bij tāda neražena?
Sēd', meitiņa, rindiņā,
Pašā rindas galiņā,
Nāks Laimiņa, ņems no gala,
Ne no vidus lasīdama. LD 14692

Dieviņ, tavu padomiņu,
Laimiņ, tavu likumiņu!
Meita biju, sieva tiku,
No sieviņas māmuliņa. LD 1235

Laima rāda ceļu, iezīmē notikumu virzienu, ir kā gaisma, pēc kā vadīties un mācīties, sperot dzīvē patstāvīgus soļus.

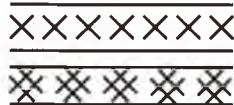
Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavāja ēniņā,
Jauna biju, nemācēju
Pādēniņu dancināt. LTdz 23679

Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavās pēdiņās!
Kur tu kārsi šūpulīti,
Tur es savu vainadziņu. Tdz 54801

Dedzini, Laime, vaska sveci,
Ej pa priekšu istabā,
Lai kājiņu neieceltu
Asariņu peļķītē! LTdz 18813

Skujiņa ir kā Laimas iemītas pēdiņas, kurās trāpot cilvēka dzīves gaita kļūst vieglāka – laimīgāka. Skujiņa, t.i., Laima, rāda (un rada) vienmērīgu un nemainīgu notikumu gaitu, kur vienādi sasprindzinājuma brīži mijas ar attiecīgi vienādiem atslābuma brīžiem – gluži kā dienu nomaina nakts, kā darbu nomaina atpūta u.tml. Skujiņa – tā ir ikdiena, ikdienas rūpes, ikdienas ritms, tā ir ikvienas laimīgas dzīves sastāvdaļa.

Šajā (ikdienas ritma) nozīmē kā Laimai piederīgs ir jāuzskata gandrīz katrs citu zīmju veidots ritma izpaudums rakstā. Piemēram – krāsu ritmi cimdu valnišos, dažādu zīmju atkārtojuma ritmi jostās vai dažādu lielāku kompozīciju (sagšās u.c.) noslēgumos.

[144.: XV]

[69. II; XXVIII. 278]

Kā zināms, katram cikliski organizētam laika plūdumam ir savi kāpumi un kritumi. Arī skujiņai ir savi vislielākās aktivitātes posmi un pilnīgas pasivitātes, bezdarbības vai tukšu- ma posmi. Rakstā šādai kustībai atbilst izlocīta skujiņa.

162. att. Skujiņa likloci Krustpils un Cēsaines pagasta villaine

[95.: 146. lpp.]

Līklocis

Līklocis. Kā redzams, skujiņai ar līkloci ir visciešākais sakars. Šādā zīmē satiekas laiks, ko simbolizē Laimas zīme skujiņa, ar vielisko telpu, ko simbolizē Māras zīme līklocis, saplūstot vienotā laiktelpas zīmē, vienotā tēlā, ko vienādā mērā caurauz gan laika plūsmas izpratne telpā, gan telpas izpratne laikā.

Par laiku mēs runājam līdzībā (laika upe), raksturojot to gan kā ūdens šalti [112.; 11. lpp] vai vilni (A. Tamaša), gan arī kā Saules gaitas iezīmētu gaismas u.c. apstākļu vilņveida maiņu vienas diennakts vai viena saules gada garumā.

Līdzīgs cikliska vilņa raksturs ir arī Mēness gaitai un tā ietekmei uz šķidrumiem (paušms un bēgums), uz augšanas vai nīkšanas procesiem dabā (arī cilvēkā u.c.).

Laiks pulsē, un šādā pulsējošā vilnī arī atsevišķi notikumi virzās te uz vienu, te otru pusi. Par šādu stāvokli runā Laimas slotiņa.

Laimas slotiņa

Laimas slotiņa ir universāls laika plūsmas simbols. To raksturo trīsdalīga uzbūve – divas pretēji virzītas skujiņas jeb slotiņas, kas no abām pusēm virzās uz vidu vai arī izaug no tā, un pats zīmes vidus. Vidus simbolizē notikumu kulmināciju, kas caurvijus plūstošā laika vilnī var atrasties kā augšā, tā lejā. Šai kustībai var būt kā augšupejošs (pozitīvs), tā lejupejošs (negatīvs) raksturs.

Kulminācija līdz ar to ir savdabīgs šo notikumu sliksnis, kuru pārvarot kustība, t.i., skujiņa, maina savu attīstības virzienu. Tādēļ arī, piemēram, mājas sliksnis ir jārespektē – nedrīkst sasveicināties pāri sliksnim, jo sliksnis ne tikai vieno, bet arī šķir. Nedrīkst grūžus slaucīt pāri sliksnim, jo tos var ieslaucīt Laimiņai acis. Uz sliksņa nedrīkst cirst malku, lai nenocirstu Laimai (Laimei) kāju vai kaklu. [14. II; 199. lpp.]

[95.: 105. lpp.]

[95.: 104. lpp.]

[95.: 104. lpp.]

[30.: 43. lpp.]

[95.: 105. lpp.]

[95.: 104. lpp.]

163. att. Laimas slotiņas ar dažādiem simboliem centrā

Vārda «slotiņa» jēga ir *nokopt, notīrīt, noslaucīt*. Laiks rada notikumu secību, to kāpumus un kritumus. Laiks arī noslauka – dzēš visas pēdas un sagatavo vietu nākamajiem notikumiem. Laiks izpaužas notikumos, caur kuriem tas kļūst redzams, un šeit tas ir vērsts uz āru, uz vielisko pasauli.

Laimas slotiņā katrai daļai ir sava patstāvīga nozīme, bet visas kopā tās izsaka notikumu secību trijās kustību stadijās:

- 1) procesa augšupejošā, pieauguma stadijā;
- 2) pilnības vai vislielākās aktivitātes stadijā;
- 3) lejupejas vai iztukšošanās stadijā.

Tomēr jāievēro, ka pilnā laika aplī, kas šeit redzams kā iztaisnota līnija, ir arī ceturta – pilnīga miera un pasivitātes stadija. Šajā stadijā kustība noslēdzas un enerģijas plūsma iegūst jaunu virzienu. Ceturtajā stadijā kustība kļūst nemanāma, tā sastingst, bet vienlaikus tā ir atskaites punkts kāpumam, ar ko iesākas nākamais notikumu cikls. Ceturta ir tukšuma, pasivitātes un miera stadija, un tā, kā likums, ir ārpus pašas Laimas slotiņas, turklāt pati Laimas slotiņa no tās norobežojas ar atbilstošu robežzīmi – krustiņu vai punktu skujiņu galos. Laime nav pasivitātē, Laime ir darbībā. Krustiņš – ikvienas izpausmes sākuma vai beigu zīme, un tajā atrodas arī Laima, lai iedibinātu visu lietu kārtību un saskaņu. Krustiņš Laimas slotiņā rāda, ka Laima nosaka (lemj) ne tikai cilvēka mūžu – notikumu gaitu, ko rakstā simbolizē skujiņas ritms. Laima ir klāt mūža sākumā un beigās. Laima, tāpat kā Dievs un Māra, šeit (pie krustiņa kā centra un robežsituācijas zīmes) satiekas, zina un izšķir notikumu gaitu uz vienu vai otru pusi. Kādā dainā teikts visai tieši:

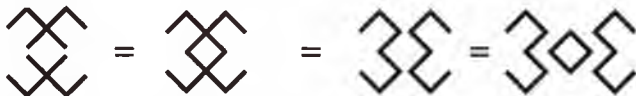
Nokaisāt man celiņu
Smalkajām smilktiņām,
Lai to manu augumiņu
Viegli, viegli vizināja.
Priekšā bija tas celiņš
Skujiņām nokaisīts;
Sēd Laimina gaidīdama
Pašā skuijas galiņā.
Uguntiņu dedzināja
Divās vasku svecītēs. BB 27494

Es apāvu baltas kājas
Pie māmiņas klētiņā;
Zina Dievis, mīļa Māra,
Kur noaušu vakarā.
Vai noaušu, nenoaušu,
Apautām pārgulēšu? LTD VII 1127

Zin Dieviņis, zin Laimiņa.
Kur saulīte nakti guļ:
Vidū jūras saliņā,
Sausas niedres galiņā. LD 33788,2

Laimas slotiņai kā zīmei ir lineāra uzbūve, un kopumā tā uzskatāma par universālu lineāri pulsējoša laika viļņa simbolu. Tās kreisajā pusē zīmes izkārtojās pieaugošā, labajā pusē – tieši pretēji – dilstošā secībā. Atkarībā no simbola, kas novietojas Laimas slotiņas centrā, tā attiecināma uz dažādas izcelsmes, dažāda mēroga un dažāda lieluma laika cikliem. Raksturīgākie simboli – vertikālas un horizontālas svītras, statiskie vai dinamiskie kvadrāti, krusti u.tml. zīmes. Tās ļauj tulkot laika rituma sliekšni kā noteiktas aktivitātes kulmināciju, kas saistīta gan ar debesu spīdekļu ietekmi, gan arī ar pasaules sākotnes spēkiem to visabstraktākajā veidā. Dažāds ir arī elementu skaits kreisās un labās puses skujiņās. Dažās Laimas slotiņās kulminācijas centrā atrodamas Saules, Mēness zīmes vai visas pasaules pamatzpratnes zīme – Austras koks (ozols). Šeit pati pasaules pastāvēšana ir kā gigantiska kosmiska cikla kulminācijas fāze.

Laimas slotiņas uzbūves aizsākumi saskatāmi dubultā Jumja vai t.s. Krupīša zīmē.

Zīmes centrā aplis – Saules un arī pilna Mēness zīme, bet malējie elementi ir gan jumīši, gan mēneši. Arī šeit zīmes simbolika ietver pieauguma, pilnības un dilšanas stadiju, turklāt šīs stadijas nolasāmas kā līmeniskā, tā arī stateniskā virzienā. Ja raugāties stateniski, redzam, ka viena Jumja zīme simbolizē procesa pieaugumu (tās zari tiecas uz augšu), otra – procesa dilšanu (tās zari tiecas uz leju). Līmeniski skatot, redzam, ka zīmi

veido divi mēneši – viens ar skatu pa kreisi, otrs ar skatu pa labi. Mēnesim ir «liela ietekme uz dabu un cilvēku dzīvi. Ar Mēnesi saista augšanu, auglību un nīkšanu, pēcnācēju radīšanu, tapšanu un miršanu.» [14. II; 211. lpp.] Īpaša nozīme ir Mēness fāzēm, un to no maiņa parasti ir saistīta ar laika maiņu, kā arī ievirzi attiecīgajā pieauguma, pilnības vai nīkšanas stadijā. Zīme kopumā simbolizē gaismas un auglības cikla vienotību. Zīmes nosaukums «Krupītis» norāda uz saikni ar neredzamo pasauli.

Krupītis – noslēpumains un majestātisks nakts dzīvnieks, kas mītiskajā pasaulē apdzīvo Pasaules koka lejas (ar ūdeni saistīto) daļu, tāpat kā Mēness apdzīvo (apspīd) pasaules laiktelpas tumsas daļu. Tā ir simboliska saite ar veļu pasauli, Zemes māti, astrālo – sapņu, vēlmju un zemapziņas – pasauli.

Krupīti zīmes gali tiecas sakļauties, noslēgt laika loku, atgriezti to izcelsmes sākotnē – viņā saulē –, lai pēc tam varētu iesākties jauns laikviļņa aktivitātes cikls.

Laimas slotiņā ikvienas aktivitātes kulminācija ir simetriskās attiecībās ar savu pretējās izteiksmes polu – pasivitāti, kas veidojas starp divām Laimas slotiņām ar starp-fāzi vidū. Arī šai struktūrai ir universāls raksturs.

Tā, piemēram, Mēnesim pēc pilnās fāzes iestāšanās seko dilstošā, kas pakāpeniski virzās uz Mēness tukšo fāzi. Jo tuvāk tā nāk, jo tās ietekme pieaug, un no šī viedokļa tā arī ir kulminācija, tikai cita un pilnīgi pretēja (ar pretēju nozīmi un iedarbību) nekā Mēness pilnā fāze. Dilstošā fāze, kas tāda ir attiecībā pret pilno, ir pieauguma fāze attiecībā pret tukšo. Tukšā fāze ir tā, kas «apēd» Mēnesi, bet vienlaicīgi arī rada, jo no tās izaug jaunais Mēness.

Laika vilni kustība pārsviežas un maina savu virzienu kā laika, tā telpas izpratnē. Uzkrājot enerģiju ar vienu zīmi (+), tā zaudē otru ar (-) zīmi. Sasniedzot kulmināciju vienā polā (vienā zīmē), tā sāk to zaudēt un uzkrāt enerģiju ar pretēju lādiņu, līdz nonāk laiktelpas pretējā polā, lai atkal atsāktu jaunu kustības ciklu. Šo simetriju rāda arī zīmes. Starp divām Laimas slotiņām veidojas trešā Laimas slotiņa – pēc uzbūves tāda pati, tikai ar pretēji vērstu laika struktūru, enerģētisko potenciālu un kustību. Ja pirmajā Laimas slotiņā kustība vērsta uz izpaušanos telpā, tad šeit kustības virziens vērsts uz atgriešanos tās sākotnējā izejas stāvoklī – tās vislielākās neizpaušmes vai pasivitātes kulminācijā.

[95.; 105 lpp.]

Saules un Mēness zīmes šādā Laimas slotiņu simetrijā ir kā pasaules dažādu vai pat pretēju sfēru un ietekmes spēku simboli. Tomēr kopumā Saules un Mēness simboli rakstā ir savstarpēji saistītu zīmju pāris, kas simbolizē gaismas un auglības ciklu, jo paver da vienu otru.

[156.; 161. lpp.]

Mēness četrus laika cikla stāvokļos. Vidū saule

No jūriņas izpeldēja
Div dzeltenī kumeliņi.
Vienam bija zvaigžņu sega,
Otram zelta iemauktiņi.

BB 33772-8

[60.; 6. lpp.]

Mēness krusts un Saules krusts.
Četri laika cikla stāvokļi

Psiholoģiskā aspektā Laimas slotiņa simbolizē arī ikviena notikuma uztveres posmus laika dimensijā. Ejot uz kādu notikumu, gaidot un gatavojoties tam, laiks virzās uz priekšu (notikums tuvojas) un ikviena darbība ir vērsta nākotnē. Jo tuvāks pats izšķirošais brīdis, jo nozīmīgāks tas šķiet. Pats notikums – vai tas būtu kāds ceļojums, ģimenes svinības vai arī eksāmens izglītības dokumenta iegūšanai – ir kulminācija, jo ietver lielu uzkrātās enerģijas daudzumu.

Kulminācija – tā vienmēr ir tagadne ar īpašu nozīmi, ar īpašu iekšējo laika un psiholoģisko vērtību uztveres struktūru, ar pieskaršanos pasaules sakrāluma dimensijām u.c.

Pēc kulminācijas, kad pats notikums pakāpeniski no tagadnes pārtop par pagātņi, psiholoģiskais laika virziens mainās. Viss, kas saistīts ar šo kulmināciju, tagad vērstis atpakaļ, uz pagātņi (notikums attālinās), līdz beidzot ar pašu notikumu mūs saista vairs tikai iespaidi, atmiņas un materiālas liecības kā pierādījumi par reiz notikušo. Kulminācija, kā likums, dod enerģiju tālākai kustībai, tomēr, jo tālāk no kulminācijas, jo vājāka tās iedarbība – iespaidi bālē un arī nozīme ar laiku zūd.

Laika posms starp diviem aktivitātes cikliem ir laiks pelnītai atpūtai pēc sasprindzinājumiem un uzvarām. Tomēr gozēšanās slavas saulītē vai pat dusēšana uz lauriem nevar turpināties ilgi. Nāk jauns attīstības cikls, nāk jauni notikumi, kuros atkal no jauna ir jāpierāda gan sava varēšana, gan sava morāli ētiskā pozīcija u.c. izvēles un darbības. Atsaukušānās uz iepriekš sasniegto maz ko līdz, jo sasniegtais ir jāapliecina (jāpierāda, jāaizstāv) atkal šeit un tagad jaunajos apstākļos, jauna laika vijņa situācijā.

Eglīte. Ja Laimas slotiņu apskatām pagrieztu stateniski, tās simbolika nedaudz izmainās. Skujiņas pārtop uz augšu un leju augošās eglītēs, bet vidus simbolizē laipu starp augšu un leju. Augšupejošā eglīte ir Laima (Laima), lejupejošā ir Nelaime – Laimes pretstats.

Eglītei (saukta arī par skuju) ir divējāda nozīme arī sadzīves ieražu tradīcijās. Tas atspoguļojas eglītes jeb skujuas lietojumā gan kāzu namā, gan kapsētas cela pušķojumā. [35.; 396. lpp., 37.; 136. lpp.] Eglīte – takts instruments kāzu tradīcijās. Eglītes forma ir arī trejdekšnim, kas arī ir ritma instruments, savukārt ritms, kā jau noskaidrojām, ir Laimas pazīme.

Egle, skuja (arī priede) – mūžīgi zaļais koks, simbols mūžīgajai dzīvei, kas Laimas slotiņā izteikta kā cikliska sakarība, jo atjaunoties var tikai tas, kas noveco un mirst.

Eglīte

Nomirst manis tēvs, māmiņa,
Lai krīt egle pār celiņu.
Nokrīt egle, nokrīt priede,
Jauna auga tai vietā.

[35.; 402. lpp.]

[19. lt. XIII]

a

[100.; 26. lpp.]

b

164. att. Eglīte: a – prievītē no Nurmuižas, b – prūšu akmens laikmeta rituales nozīmes cirvī

Laiks – un līdz ar to visa pasaule – nemitīgi noveco un mirst. Laiks un visa pasaule nemitīgi atjaunojas un dzīvo, tādēļ arī Laimas slotiņa aug vienlaicīgi divos virzienos, līdzīgi kā pats Pasaules koks – Austras (Saules) koks.

Arī visi notikumi kārojas kā pa viļņiem vai kalniem – te augšupejošā, te lejupejošā secībā. Pasaule notiek. Laima saistās ar kāpšanu kalnā, ar pašu kalnu. Nelaime ar pretēju kustību – ar leju.

Laimīt' kļiedza, Laimīt' brēca,
Kalniņā stāvēdama,
Redzēj' mani ievadoti
Nelaimītes vietīnā.

LD 18618, 2

Laima sēd kalniņā,
Nelaimīte lejiņā,
Svied, Laimiņa, Nelaimei
Ar akmeni mugurā.

LD 1220

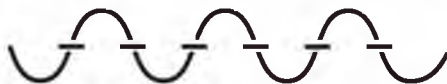
Laipa

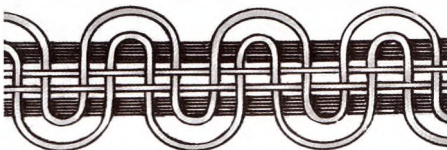
Laipa ir dabīgais līdzsvara sliekšnis starp laika viļņu augšu un leju, tā ir robeža, kur satiekas gaisma un tumsa, augšupejošie un lejupejošie, radošie un ārdošie laika un likteņa spēki. Šādas laipas ir arī likloči. Šādā robežu un izvēles situācijā tikt pāri laipai no-

zīmē būt tikušam. No šejienes arī tikuma jēdziens. Pēc E. Brastiņa teiktā, tikums – «rosības daudzums un darbības spraigums, ar kādu katrs cilvēks gūst un pilda labo». [116.: 77. lpp.] Tikums prasa no cilvēka noteiktas īpašības, lai varētu čakli strādāt, pārvarēt kūttrumu un atstīt un realizēt ideālās vērtības. Tas, kurš pāri ticis laipai, t.i., lejai, ir pārticis – iemanto gan dzīvesprieku, gan bagātību.

Savukārt leja – tā ir gara kūtrums, laiskums, muļķība, nabadzība un posts. Tā liecina par netikušu cilvēku. Kā apstākļi, kā Laimas lēmums tā ir Nelaime, bet kā cilvēka īpašības – netikums un netiklība.

[69. lt. XXVII.127]

[95.: 92. lpp.]

Strauja, strauja upe tek,
Jo tā strauja, jo olaina;
Maza, maza man māsiņa,
Lai tā maza, bet tikusi.

LD 3536

Lai me gāja ar Nelaimi
Pa vienāmi laipiņām;
Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Grūd Nelaimi ūdeni.

LD 1219

Ai, Laimiņ, licējiņ,
Kam tu man tā noliki:
Maz' augumu, cietu galvu,
Netikušas rokas, kājas.

LD 9160

Kur steidzies, mīlā Māra?
Gaidi manis, parunāsim:
Man Dieviņš pādi deve,
Dod pādei tikumiņu.

LD 1555

Tēvu tēvu laipas mestas
Bērnu bērni laipotāji,
Tā bērniņi laipojiet,
Ka pietika mūžiņam.

LD 3086

Tišām gāju, nebēdāju,
Tais grīnosi ļautiņos,
Zināj' sava droša prāta,
Sava laba tikumiņa.

LD 21826

Pilna mūža ietvaros laipa ir pati dzīves ikdiena šai saulē. Tā ir šīs saules tagadnes zīme ar tai raksturīgām rūpēm, priekiem un bēdām.

Žagars. Eglītei rakstā ir paralēlā forma, ko dainās sauc par žagaru vai slotu. Žagars ir skujuas kuplinājums. Tai līdzība ar putna spalvu. Žagars, arī spalva – tas ir kas vairāk par skujiņu, jo spēcīgāk iezīmējas vidējā (pēc skaita trešā), visai skujiņai kopīgā kustības virziena līnija. Šī zīme rāda, ka iepriekš savrupie zīmes elementi saplūst vai tiek savienoti, vai arī, līdzīgi kā koka zari, pievienoti stumbram. Atsevišķi grafiskie elementi – kāsiši, spārniņi (simboliskā nozīmē – notikumi) – savijas, tiek sapīti vienā virzienā un savstarpēji saistīti daudz stiprākā veidā, nekā tas bija pirms tam skujiņā.

Žagars vai slotu

Žagars līdz ar to ietver dziļāk tvertu pasaules likumību izpratni. Tas norāda uz cilvēka mūža un likteņa saistību ar pašu Pasaules koku. Žagara galotne ietver ritmu – skaitļā trīs dinamiku un nozīmes, kas saistāmas ar ikvienu radoša procesa aizsākumu, nepabeigību un turpinājumu. Iespējams, tieši tādēļ žagaram ir īpašs spēks un nozīme.

Ej, Laimīte, tu pa priekšu,
Kad es iešu tautiņās;
Ej pa priekšu, trauc rasiņu
Ar sudraba žagariņu.

LD 17835

Tik upē nenoslīka
Mans raženis augumiņš,
Ka Laimiņa (Dēklīte) nemetusi
Žuburainu žagariņu.

LD 31021

Arī Pasaules koka – Austras koka (ozola, bērza u.tml.) – augšana saistīta ar skaitli trīs. Skaitlis trīs ir arī žagara galotnē, ko veido viducis un divi sānu zari vai lapas.

Bērziņš auga trim lapām
Liela ceļa malīnā.
Pirmajā Saule lēca,
Otrajā norietēja,
Trešajā lapiņā
Laima lēja sudrabiņu. JLB 33748

Pats žagars, izaugdams no skujiņas, ir ceļa simbols, ko Laima iet kopā ar šī ceļa biedrenēm Dēklu un Kārtu (arī trīs). Tomēr žagars nav jaucams ar Austras koku. Austras koks kuplo arī uz sāniem, savukārt žagars kuplo, t.i., virzās, tikai uz priekšu. Žagars, tāpat kā skuja, ir mūža ceļa simbols, kas savu platumu nemaina.

Muna Dēkla, Kārta, Laima
Iet pa ceļu runōdamas.
Gona labi nūrunojušas:
Maizeitā man dzeivōt. Tdz 36633

Starp dažādajām Laimas slotiņām izceļas dažas zīmes, kas pakļaujas visai precīzām laika gaitas tulkojumam ar piesaisti konkrētām dabas norisēm. Tā, piemēram, dažās zīmēs slotiņas gals papildināts vēl ar vienu mazāku elementu. Veidojas tāda kā galotnīte, kā uzvija, kas līdz tam esošos zīmes elementus (divi, trīs, četri) papildina un noslēdz, tāpat kā zieds noslēdz un ir kā uzvija stublājam.

Simboliskā nozīmē šāds skujiņas vai slotiņas gals saistīts ar pēdējo precizējumu ieviešanu laika ciklā, pirms tas iet noslēguma fāzē. Kā zināms, «ne Mēness, ne Saules patiesā kustība ap zemi nenotiek pilnās diennaktīs bez atlikuma, kā tam ir jābūt kalendārā» [111.; 24. lpp.], tādēļ latvieši laika skaitīšanā ieviesa papildinājumus, kas laika skaitīšanas

**Vēl par dažām
sakarībām
Laimas slotiņā
un skaitļiem
100 un 108**

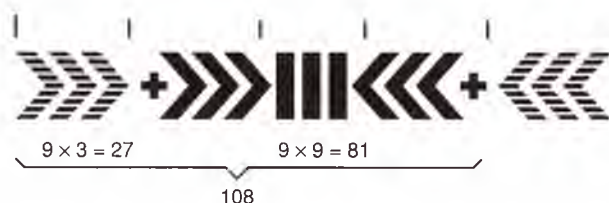
garākos ciklos izlīdzināja laika gaitu. Šāds papildinājums bija «trīspadsmitais mēnesis, ko pielika klāt katram trešajam gadam, veidojot trīsgadu ciklu». [111. 24. lpp.] Par to atceras Vecais Stenders vēl 17. gs., kā arī tas minēts Latviešu konversācijas vārdnīcā.

Precizējumi bija nepieciešami arī garākos laika ciklos, kas varēja parādīties ik pēc 19 un 30 gadu perioda [111. 25. lpp.] (par to sīkāks izklāsts atrodams Māras Šternas grāmatā «Senā gadskārta»).

Šāds precizējums bija nepieciešams arī Saules kalendārā, kad reizi četros gados pēc trīs t.s. isajiem gadiem ceturtajā – garajā – gadā pie kopējā dienu skaita pieskaitīja papildu dienu. [111.; 25. lpp., 112.; 10. lpp.] Tā tas ir arī mūsdienu kalendārā.

..Trīs gadiņus Saule raud,
Zelta zarus lasīdama,
Ceturta gadiņā
Uzņem pašu galotnīti. LTdz 10380

Interesanti, ka viena no pašām raksturīgākajām Laimas slotiņām, par kuru jau savā laikā rakstīja Viktors Grāvītis [86.: 34. lpp.] kā par jauna, pilna, veca un tukša Mēness ornamentālu attēlu un kā par senatnē lietotu «laika gaitas simbolu», satur vēl kādu citu sakarību, uz ko ir vērts norādīt papildus V. Grāvīša teiktajam par šo zīmi. Lūk, pati zīme. Sakarība izriet no zīmes elementu skaitliskās simbolikas.

Zīmē akcentēta skaitļu 3x3 un 9x9, t.i., *trejdeviņu*, klātbūtne. Tieši šī saistība paceļ to pāri citām līdzīgām, bet skaitļu simbolikā nebalstītām vai mazāk pamatotām zīmēm. Kā ikvienu, arī šo zīmi varam tulkot dažādos mērogos. Zīme nepārprotami satur laika un norišu struktūru, kas atbilst Mēness fāžu nomainīgas raksturam. Katra fāze izteikta ar trim grafiski vienādām vienībām (stateniski stabīni, kāsiši, gulus svītriņas).

Skatot no centra (no kulminācijas vai sliekšņa), Laimas slotiņas skaitliskā simbolika izsakāma kā $3 \times 3 = 9 \cdot 3$ – ikvienas kustības, ikviena radoša procesa sākuma skaitlis. 9 – šī procesa noslēguma skaitlis. Tas veido pilnīgu skaitļu rindu, no kuras rodas pilnais tapšanas aplis, jo $9 + 1 = 10$, kas simbolizē ne tikai pabeigtību, bet arī pilnību. Tā, piemēram, lai iznēsātu bērnu, vajadzīgi 9 mēneši, bet, lai tas nāktu pasaulē un process būtu pabeigts, tam vēl jāpiešķir (9+1), un tikai tad iestājas pirmā tapšanas apla pilnība vai veselums (10). Skaitlim 1 šajā situācijā ir īpaša nozīme. Tam ir cits mērogs un struktūra, un tādēļ tas nostājas radošā procesa ārpusē (līdzīgi kā diplomdarba aizstāvēšana pēc ilgstoša mācību laika, izstāde pēc radošā darbā aizvadītiem mēnešiem vai filmas pirmizrāde pēc tās uzņemšanas, ieskaņošanas un visa radošā procesa noslēgšanas). Tādēļ arī aplūkojamajā Laimas slotiņā skaitlis 9 atteicas uz pašu zīmi, uz tās trīs kustību fāzēm, bet skaitlis 1 attiecas uz ceturto kustības fāzi jau ārpus pašas zīmes, par ko runājām iepriekš.

Skatot no ceturtais – tukšās – Mēness fāzes puses, redzam, ka mazākā skaitliskā vērtība, kas veido vienu kāsi, ir 9. Ceturtajā fāzē tātad ietilpst $9 \times 3 = 27$ skaitliskās vienības. Pati Laimas slotiņa līdz ar to tulkojama kā $9 \times 9 = 81$ vienība, bet viss kopā tas veido $27 + 81 = 108$!!! Protams, tas ir jau cits laika norišu mērogs. Pārsteidzošākais ir tas, ka ar tieši šādu skaitli Indijas reliģiskajās tradīcijās apzīmē Mēness gadu: 108 – 12 mēnešu, 24 pusmēnešu un 72 piecdienu (nedēļu) summa.

Ir arī cits skaidrojums, kurā skaitlis 108 atklājas saistībā ar Sauli: 1 – pati Saule; 100 – Saules staru skaits; 7 – septiņas pasaules, kurās atkārtojas Saule.

108 ir galvenais svētais (sakarālais) skaitlis budismā. [1 57. lpp.] No visa redzams, ka Laimas slotiņas un budismā tik nozīmīgā skaitļa saistība nav nejauša. Starp citu, sarkanbaltsarkana Laimas slotiņai sakrītīga zīme atrodama kādā Šao Liņ Ķīniešu klosterī, kur tiek piekopts viens no reliģiskajiem virzieniem budismā.

Bet vai latviešu tradīcijā tā arī būtu tikai nejaušība? Folkloras un kalendāra pētnieki skaitli 108 kā ikdienā lietotu laika vienības simbolu nekur nemin. Par spīti tam ar tiešu liecību trūkumu vien nepietiek, lai Laimas slotiņā ietvertās skaitļu simboliskās nozīmes uzskatītu par neesošām.

Arī atsauc uz to, ka dainās par to nekas nav minēts, ne vienmēr ir pietiekams pretarguments, lai šādas sakrītības un sakarības noraidītu pilnībā kā mūsu kultūrai nepiederīgas. Galu galā – raksta zīmes jau nav dainu tekstu ilustrācijas. Raksts ir patstāvīga sistēma, un dažos gadījumos tas var papildināt dainās minēto vai sniegt trūkstošo informāciju vai izpratnes atslēgu. Aterēsīsimies arī, ka raksta pirmsākumi ieteicas pašas cilvēciskās kultūras aizsākumos un galu galā glabā arī t.s. slepenās zināšanas, kas bija pieejamas tikai šo zīmju pazinējiem, sapratējiem un īpaši izglītotiem cilvēkiem.

Bija taču jābūt arī iemeslam, kāpēc tieši šo zīmi sauca pašas Laimas vārdā. Saisība ar Mēness likliem un to lielo ietekmi uz cilvēka zemes dzīvi šīs zīmes īpašo nozīmi pamato visai pārliecinoši. Mēness griežu cikls bija stingri jāievēro gan sējot, gan plaujot, gan citus darbus darot, un latvieši pie tā pieturējās ne tikai senatnē, bet pēc iespējas dara to arī tagad. Tai pašā laikā kalendāra precizēšana nevarēja būt vienkārši veikama darbība – tāpat kā tagad, tā arī senatnē tam bija vajadzīgas īpašas zināšanas un raksta zīmes kā palīgīdzeklis aprēķinu veikšanai.

Skaitlis 108 ir visai tuvs skaitlim 100, kas mūsu folklorā ir plaši minēts. Ar to izsaka ne tikai iespējami lielu daudzumu. Folklorā simts un simtiem minēts gara mūža, bagātības un labklājības vēlējumos. [49.; 133. lpp.] Tā simboliskā būtība ir izteikt ļoti lielu (noapaļotā skaitli izsakāmu) veselumu un pilnību gan materiālā, gan laika cikla izteiksmē.

Arī skaitlis 108 izsaka noslēgta un piepildīta laika ciklu (Mēness gadu vai pasauli ar Sauli centrā u.c.), tātad arī veselumu un pilnību.

Līdz ar to simboliskā skaitļi 100 un 108 izsaka vienu un to pašu būtību, tikai atšķirīgās precizitātes pakāpēs (ja tos attiecina uz vienu un to pašu laika ciklu): 100 – plašai lietošanai, 108 – izredzētajiem. Pilnīga analogija ar to, kā mēs šodien uztvēram laika vienības mēdienu kalendārā. Arī mūsu sadzīvē lietotā precizitātes pakāpe krasi atšķiras no zinātnieku aprēķinos lietotās. Mēs sakām, ka vienā (Saules) gadā ir 365 dienas, lai gan precīzāk būtu 365,2422 dienas, un arī viens Mēness gads, kurā ir tikai 354 dienas, precīzi sakot, ir 354,36707 dienas garš. [111.; 24. lpp.]

Pēc visa spriežot, Laimas slotiņā ietvertā visai precīzā skaitļu simbolika tomēr būs bijusi apzināta, lai arī ar laiku aizmirsta vai arī aizstāta ar ērtāku un universālāku mutiskā lietošanā. Par labu šādai domai liecina pats skaitliskā simbola «100» senums, senās baltiskās un indoeiropēiskās saknes un Laimas slotiņas kā universāla laika cikla simbola būtība, kura ietvaros arī skaitļi 100 un 108 atklājas kā vienādi pēc savas simboliskās būtības.

Laiks ne tikai pulsē un maina virzieni, laiks arī rotē un vērpjas.

[150.; 189. lpp.]

[166.; 362. lpp.]

[153.; 190. lpp.]

**Laika
kustības
raksturs un
virzieni.
Laika rotācija**

Pati galvenā pamatforma laika rotācijas zīmei ir kāšu krusta formā. Tā rodas, Dieva krustam rotējot un bezgalībā aizejošajiem zariem noliecoties šīs rotācijas rezultātā. Arī gaismas stari un telpa Visumā izliecas. [90.; 39. lpp.]

Šāda forma ir mūsu galaktikai, kuras vienā šāda zara galā atrodas mūsu Saules sistēma ar planētu Zeme. [110.; 179. lpp.]

Kam tās vaska dzie(r)nutiņas
Skaidr' ozola galiņā?
Dieva dēla dzie(r)nutiņas,
Saules meita malējiņa.
LD 33796

[132.; XIV]

Šī ir zīme, kuras četri zari iziet no viena punkta, simbolizē pasaules sākotni no centra, četrvienību, ciklisku pulsāciju un rotāciju pa spirāli. Tā simbolizē lielo kosmisko Ritu, laika plūsmas pulsāciju, kas caurstrāvo visas mūsu esības formas. Šīs zīmes strukturālās pamatnozīmes jau visai plaši apskatījām nodaļā par statiku un dinamiku, tādēļ šeit pievērsīsimies galvenokārt šī simbola mītiskajai un ar laiku un likteni saistītajām nozīmēm. Kāšu krustam ir vairāki nosaukumi. Katrs no tiem izceļ kādu vienu tai brīdī apskatāmu tā simbolikas aspektu, turklāt zīmes forma var palikt viena un tā pati, kas tikai dažreiz papildus iezīmēta ar krāsu atšķirībām.

Pērķona (Dieva) krusts

Pērķona (Dieva) krusts simbolizē Dieva iemiesošanos pasaulē. Pērķons ir pats Dievs (vai Dieviņš) – iemiesojies, izpauadies un «nokāpis tuvāk zemei». Pērķons tiek saukts arī par Pērķontēvu, Veco tēvu, Debesu kalēju, rūcēju, spērēju un zibeņu metēju.

Dieviņš rūc, Dieviņš rūc,
Zibšņus met ozolā;
Labāk met ozolā,
Ne bāliņa sētmalē.
LD 33700

Lēni, lēni Dieviņš brauca
No kalniņa lejiņā,
Netraucēja ievas ziedu,
Ne arāja kumeliņu (gājumiņu).
LD 33683, 4

Rāmi, rāmi patapdamis
Nāk par jūru pārkonitis,
Nej maitāja ievas ziedu,
Nej arāja gājumiņu.
LD 33683, 8

Pērķona darbība saistīta ar pasauli, tās makrokosmiskajiem un planetārajiem mērogiem. Zīme sākas no centra un izplatās uz visām četrām debespusēm. Dainu un folkloras materiālu pētījumi rāda Pērķonu «kā visu četru debesu pušu pārvaldītāju». [107.; 78. lpp.] Kā raksta H. Biezais, latviešu dainās tas parādās kā senāks, bet nedaudz pārveidots priekšstats. Savukārt leišu ticējumos tas sacīts skaidri – «četri «perkūnai» ir rīta, vakara, ziemeļu un dienvidu». [107.; 78. lpp.]

[60.; 46. lpp.]

[60.; 46. lpp.]

[28.; 49. lpp.]

[150.; 13c]

165. att. Pērķona zīme ar ozolu – visas pasaules zīmī – un uzsvērtu četru debespušu simboliku

Latviešu materiālā četri ir viens no Pērķona dēlu skaitļiem. Lai arī nav tiešu norāžu uz to, ka šeit domātas debespusēs (kā to norāda H. Biezais), skaitļu atbilstība ir objektīva. H. Biezā minētais pretarguments, ka visi brāļi dzer kāzas, «pie tam vienā vietā, proti, jūrmalā» (ar to būtu jāsaprot, ka tādējādi viņi nevar simbolizēt debespusēs), nav līdz galam izsvērts. Patiesībā, dziļāk lūkojot, tas ir arguments «par», jo jūrmala – tas ir centrs, no kura skatot debespusēs vispār ir puses. Pērķona zīmē šādas neskaidrības kļūst saprotamas, jo šīs četras puses izaug un arī satiekas centrā. Bez centra nav ne kreisās, ne labās, ne divas, ne četras debespusēs. Turklāt jūrmala ir ideāla vieta pasaules centram, jo šeit satiekas kā debesis ar zemi, tā zeme ar jūru un jūra ar debesīm, t.i., visas kosmosa sfēras ir vienuviet. Izkārtotas vertikālā trīsdalībā, tās simbolizē centru, kas atrodas vidū gaisa (augšējā sfēra), vidū jūras (leja, apakšējā sfēra) un vidū lauka (vidējā – zemes – sfēra).

Ne mazāk vērienīga ir tā simboliskā būtība, kas atspoguļojas vārda «Pērkons» indo-eiropēiskās saknes senākajās pirmnozīmēs. Tās Pērkonu (Dievu) liek saprast gan kā debesu, gan kā ozolu, gan kā kalnu un akmens dievu.

Tā tas izriet no H. Biezā kopsavilkuma par baltu Pērkonu vārda nozīmi. [107.; 65. lpp.] Rakstā un mītiski tēlainā sinkrētismā šie it kā nesavienojamie simboli sakārtojas un paskaidro cits citu. Debesis simbolizē gaismu un pašu Dievu, tā augstāko, vissmalkāko redzamo un jūtamo vibrāciju izpaušmi. Ozols – tā ir pati pasaule, ko rada gaisma. Kalns (*Pasaules kalns*) – pasaules augšējā sfēra, kurā tas viss notiek un iesākas Pērkonu ietekme. Savukārt akmens ir gan gaismas pretstats – visraupjākās matērijas koncentrēta izpausme, galējās pasivitātes un vienlaikus blīvas, vienā punktā sadzītas matērijas simbols –, gan arī Pērkonu zibeņu un Pērkonu ložu aplēptais mērķis – Visuma sākotnes un centra simbols, kurš jāizsiet no nekustīguma inerces un no kura dzīlēm Pērkonam jāatbrīvo tur snaudošā radošā enerģija. Jāspēr!

Ko, Pērkonī, tu domāji,
Uz akmeņa stāvēdams?
Vai domāji pekles tumsu
Vai zemīti saskaldīt? Ldz III 7853

Sper, Pērkon, sausu koku,
Liec zaļami salapat:
Sodi, Dievs, ļaunus ļaudis,
Dod labiem padzīvot! LD 9139

Pērkons sper kokos un akmeņos. Tas nozīmē, ka arī tumšajos lietus mākoņos jeb «debesu akmeņos»*. Mītiski simboliskā skatījumā tie ir pasaules centri un poli, kas saistīti ar pašu Pasaules koku, tā vertikālo trīsdaļību un *vidū jūras uz akmeņa* simboliku ar debess un zemes jeb augšas un lejas savstarpējo simetriju. Tie ir centri, ko veido Pasaules auduma režģis vai neredzamo enerģētisko stīgu tīkls.

[51.; 13. lpp.]

Kaklariņķa važturis
(Vecsaukas, Razbuki, 4. gs.)

[150.; 13c]

Jostas rakstā – pilns
Pasaules auduma
motīva izvērsums.

[132.; 52. lpp.]

Sakta. Palanga, Lietuva.
Agrais dzelzs laikmets

[28.; 26. lpp.]

[28.; 32. lpp.]

[60.; 46. lpp.]

[28.; 32. lpp.]

166. att. Pērkons ir Debesu kalejs, kas kaļ Sauli – pasauli. Šeit nav grūti saskatīt arī Pērkonu veserus – cirvjus – sauli un citus tēlus.

Rakstā šīs zīmes paskaidro cita citu. Saule ir arī pasaule, un tā ir arī ozola – citas pasaules zīmes – centrs. Pērkons kaļ Dieva dēla jostu (laika plūsmas simbols) vai saktu (laika apla, piem., Saules gada, simbols), kaļ vainagu, gredzenu u.c. lietas debesis. Zīmēs redzam pat Pērkonu veserus – cirvjus – u.tml. tēlus.

* Tumšos lietus mākoņos dainu valodā sauc arī par akmeņiem. Arhaiskā izteiksmē «akmons», lietuviski «akmuo». Sanskritā «ašman», kam ir vairākas nozīmes – akmens, mākonis, lietus mākonis, debess akmens, arī debesis. [133.; 62. lpp.] Tāpat dainās minētie Dieva «akmens kumeliņi» ir mākoņu kumeliņi, bet Pērkonu «melni zirgi», kas «ar akmeni nobaroti», ir melno lietus vai sniega mākoņu zirgi.

Kalējs kala debesis,
Ko tas kala, ko nekala?
Dieva dēla jostu kala,
Saules meitas vainadziņu.

LD 33723

Pērkonam melni zirgi,
Ar akmeni nobaroti;
Dzer sudraba ūdentiņu
Tēraudiņa silitē.

LD 33705

Pērkonš kaļ arī Mēnesi [107.; 81. lpp.] un pārrauga norises uz Zemes. M. Gimbutie-
ne: «Pērkonš (liet. *Perkūnas*) ir viena no visspilgtākajām baltu mitoloģijas būtnēm, kura
nekristianizētā veidā saglabājusies līdz mūsdienām. Viņš ir taisnīguma dievs, tiešs, nepa-
cietīgs, nepielūdzams, ļoti godāts un bijāts. [...] Pērkonš ir arī zemes apaugļotājs, bez tam
viņš iztīra no tās ļaunumu un ziemas spēkus. [...] Pirmais pērkonš negaiss pavasarī pamo-
dina zemi, sāk dīgt, zaļot zāle, plaukt lapas. Tikai pēc tā ļaunie spēki atstāj zemi un ūde-
ņus. Tad drīkst peldēties un darīt noteiktus darbus.» [4.; 194., 195. lpp.]

Pērkonš uztur un atjauno Dieva nolikto kārtību pasaulē – uztur tās ciklisku kustību
(t.i., laika pastāvēšanu). Tas redzams zīmēs, kur ritmu un laiku izsaka jau Pērkonā (Dieva)
krusta pamatforma. Tā koncentrētā veidā ietver skujiņas (visvienkāršākās laika zīmes)
četrus virzienus vai kustību laika apli.

Arī pati kalšana izsaka ritmu un laiku. RADīšanu (Pērkonš kā Dievs) un DARīšanu
(Dievs kā Pērkonš). Pērkonā dēli ir amatnieki, un visa viņa ģimene (arī meitas, māte, ve-
dekla) ir aizņemta dažādos pasaulei vajadzīgos darbos:

ar zibināšanu – gaismas, uguns un siltuma ietekme uz Pasauli;

ar rūkšanu – skaņu un vibrāciju ietekme;

ar speršanu – fiziskas kustības, bet arī garīgas iniciācijas (grūdienu vai atklāsmes)
ietekme, kas rodas, apvienojoties ar gaismas spēku.

Ne tik bieži tā ir stabulēšana, miglas laišana, kā arī sietu pišana vai aušana, lai lītu
auglīgs (smalks) lietuss un zemē dīgtu zāle.

Amatnieku darbarīki, ieroči un instrumenti ir zibeņi, veseri, bungas, lodes u.c. Pēr-
konā darbošanās palīgi vai nedalīti pavadoņi ir zirgi un arī birstošās ogles, kas debesis vei-
do zvaigžņu segu.

Pērkonā (Dieva) krustam kā Pērkonā zīmei ir daudz veidolu ar atšķirīgām tēlaini jē-
dzieniskām nozīmēm. Par centru un četrām debespusēm jau runājām. Daudzās zīmēs
tēlots pats ozols (Pasaule), kura resnie un spēcīgie zari kuplo un sazaroti uz visām četrām
debespusēm. Vienlaicīgi Pērkonā zīmes zari var izskatīties kā zibens līkloču šautras vai
sazaroti zari, kā grābekļi, kas pavērsti pret zemi, lai sakoptu zāli, vai arī kā grābekļi, kas
pavērsti pret debesi kā Pasaules koka galotnes, kā antenas, kas uztver enerģiju.

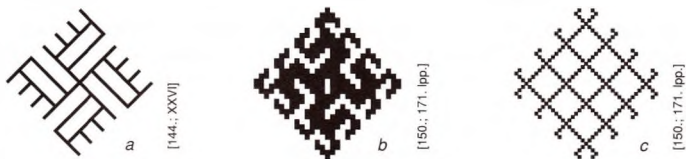
[166.; 299. lpp.]

[65. III.; 37. lpp.]

167. att. Pērkonā zīmes zari, tāpat ka Pasaules koka zari, tiecas uz četrām debespusēm vai arī savieno
debesis ar zemi.

Dažkārt zīme pārtop visai blīvā laukumā, kur tikai ārpusē redzami kāši kā auļojošu zirgu kājas un galvas, kas atmetas atpakaļ virs izrietējām krūtīm. Tie ir tumšu mākoņu vāli ar kustīgām un mainīgām ārējām malām, kur tikai vietumis cauri melnajai tumsai izlaužas gaismas laukumiņi, tāpat kā dvēselē aplsēptā gaisma laužas cauri tumsas apspiestībai. Svētajam Pērkonam piemīt dvēsele [107.; 67. lpp.], un tā acimredzot izpaužas kā gaisma. Pērkonas zīmē to simbolizē brīva fona laukumiņš tās centrā, tāpat kā tas ir citās zīmēs.

168. att. Pērkonas zīmes: a – ar šaudīgiu liesmu melēm vai zaru grābekļiem, b – ar draudīgu mākoņu zirgiem, c – ar Pasaulas audumu un auglīga lietus sietu

Zīmes zari ir kā šaudīgas ugunscura liesmu mēles, kas, kā to redzam no kāda sena Pērkonas kulta apraksta [107.; 67. lpp.], ir Pērkonam veltīta rituāla centrālais objekts. Dažās zīmēs uzmanību piesaista sietam līdzīgais rūtojums zīmes iekšpusē. Tas ir tas pats Pasaulas audums tikai citā izpausmē un saistībā ar pašu Pērkonu (arī lietus sietu).

Starp daudzajām Pērkonas un viņa ģimenei veicamajām funkcijām, kas atspoguļojas dainās, raksts izceļ divas, no kurām izriet visas pārējās. Īsi apkopojot, bet nepretendējot uz visaptverošu un izsmēlošu to izklāstu, var nosaukt šādas.

1. Pasaulas darināšana. Uz pasaules darināšanu vai, citiem vārdiem sakot, uz tās izvērsanu laikā un telpā norāda Pērkonas zīmju attīstība no centra uz visām četrām debespusēm un tajās ietvertais četrvienības princips un rotācija. Pērkonas izvērē Dieva laisto pasauli, izkārto enerģijas un ietekmē notikumus (pamatkrāsa: balts + sarkans (sk. 130. lpp.) vai arī balts (dzeltens) + sarkans vai zili zaļš (mēļš)).

**Pērkonas
un pasaules
kārība**

169. att. Pērkonas izvērē Dieva laisto pasauli, izkārto galvenos pamatelementus un spekus. Kustība sākas no centra.

Pērkonas brauca pa jūriņā
Ar sidraba ratiņiem;
Vēja māte pakaļ skrēja,
Zeltu meta jūriņā. LTdz 10505

Uz to norāda jau pats Pērkonas kā debesu kalēja amats, kā arī Pērkonas dēlu amatnieku statuss un viņu kopīgā darbība, kas aptver un izkārto pasaules tapšanas galvenos pamatelementus un spēkus: uguni (zibens), ūdeni (lietus), zemi (akmens, koki, zāle) un gaisu (Pērkonas «kala debesīs» un rīkojas «vidū gaisa»).

Šķīļ uguni Pērkonits,
Sausas egles virsaunē:
Izmirkuši, sasaluši
Liela kunga darbinieki. LD 31707

Zibsnij, Dievs, uguntiņu,
Lai silst visa pasaulīte;
Man māmiņa ģerbusies
Natanās drēbitēs. LD 27766

Kalējs kala iūriņā,
Gaisā lēca dzirkstelītes:
Dieva dēli kaldināja
Saulas meitai vainadziņu. LD 33730

Kalējs kala debesīs,
Ogles bira Daugavā!
Kal, kalēj, ko kaldams,
Nokal divus ritentiņus. LTdz 10499

Pērkons brauca pa jūriņu,
Lietiņš lija jūriņā,
Arājs lūd^z Pērkoni^{tī}*:
Brauc, Pērkoni, šai zemē,
Brauc, Pērkoni, šai zemē,
Miežiem asni novītuši. LD 33711

Aiz kalniņa dūmi kūpa,
Kas tos dūmus kūpināj?
Pērkons spēra, zibens meta,
Akmeņam dūmi kūpa. LTdz 10536

Kā redzams, starp visiem ar Pērkonu saistītajiem skaitļiem raksta zīmes izceļ skaitli četri (kvadrāta četras malas). Tas ir galvenais pasaules materiālā plāna skaitlis. Skaitlis pieci norāda uz centru šī kvadrāta vidū. Telpiska paralēle ar iepriekš teikto saskatāma dainā:

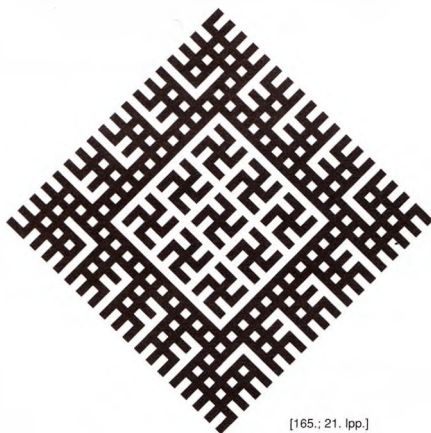
Pērkoņam pieci dēli,
Visi pieci amatnieki:
Pirmais rūca, otrais spēra,
Trešais šķīla uguntiņu,
Ceturtais lodes kala,
Piektais vietu uzmeklēja. Ltdz 7877

Pieci saistās ar norises vietu (tās telpisko centru), kas visbiežāk ir saistīta ar uguni (zibeni), retāk ar uguns pretstatu – ūdeni. Līdz ar to pasaules modelī skaitlis pieci automātiski ietver arī skaitļus seši un septiņi. Tie parādās kā vidus, t.i., centra, augšējais un attiecīgi apakšējais pols. Tāds arī ir Pērkona dēlu amatnieku kopējais skaits, kas nepieciešams pasaules darināšanai. Septiņi ir koordinātu skaits Pasaules kokam un tā telpiskajam simbolam – puzurim.

Skaitlis astoņi Pērkona dēlu (un meitu) sakarā neparādās. [107.; 75. lpp.] Toties ir skaitlis deviņi. Deviņi ir lielākais Pērkona dēlu skaits, trīs – mazākais. Tāpat arī spēšana, rūkšana un zibināšana ir trīs speciālas Pērkona dēlu funkcijas. [107.; 77. lpp.] Tās visas ir saistītas ar to izpausmi laika dimensijā.

Skaitlis trīs ir radīšanas sākotne, bet skaitlis deviņi – radošā cikla noslēguma simbols. Deviņi ietver sevī vienotu laiktelpas izpratni; tas ir gan laika cikla, gan daudzu pasaulju kopuma – Visuma – simbols. [49.; 119. lpp.] Šis skaitlis atrodams arī rakstā Pērkona krusta sakarā. Tā, piemēram, deviņi Pērkona krusti ir kādā jostā no Daugmales, un tos visus apņem vēl viens – desmitais.

Pērkoņa tēvam
Deviņi dēli:
Trīs spēra, trīs rūca,
Trīs zibināja.
LD 33704

[165.; 21. lpp.]

170. att. Pērkona krusti jostā no Daugmales. (Pilns motīva izversums, publicēts A. Danciša darba «Ugunskrusts» 1931. g.)

* Arājs «lūd^z Pērkoni^{tī}» – dainu latvietis daudzina un lūd^z tikai Dievu, Māru un Laimu (E. Brastiņš). Lūgt Pērkonu – apliecinājums Pērkona piederībai pie Dieva visaugstāko, vissākotnīgāko un visnozīmīgāko izpausmju spēkiem vai tēliem. Lūgt Pērkonu – tas nozīmē lūgt pašu Dievu, kas atklājies Pērkona veidoļā.

Deviņi dinamiski noslēdz laika ciklu, savukārt desmit to noapaļo, piepilda un atgriež pie sākotnes, pie statiskās pabeigtības. [49.; 127. lpp.] Pērkonis kā Dievs, kā Debesu kalējs, kā tas redzams šajā zīmē, ir arī kosmiskā laika ciklu radītāja tēls. To apliecina arī tas, ka gandrīz visas šāda rakstura zīmes latvju rakstā ir aktīvā, dinamiskā stāvoklī, kas izsaka kustību, rotāciju – tāpat arī laiku. Kā laika zīme Pērkonis (Dieva) krusts izsaka vēl kādu Pērkonis funkciju, pie kuras ir vērts pakavēties sīkāk.

2. Kustības nodrošināšana un notikumu iniciēšana. Šī funkcija atklājas, ja Pērkonis (Dieva) krustu apskatām tā pastāvēšanas pilnā apjomā. Līdz ar to mums jārunā ne tikai par kustību no centra, bet arī par kustību uz centru. Zīmē kustība no centra rāda enerģijas izkliedi un uzkrāšanos telpā, savukārt šis kustības pretējais virziens rāda enerģijas izlādi un atgriešanos centrā. Dabā tas ir pērkonis negaiss un zibeņu bultas. Zīmes rāda, ka šie zibeņi gravitē un saplūst vienā punktā vai arī krustojas krusta zibenī.

171. att. Zibeņi gravitē vai arī krustojas centra.

Zīmes tāpat rāda ne tikai centru, četrvienību un Visuma rotāciju. Tās rāda arī enerģijas uzkrāšanās un izlādes cikliskumu.

Tā kā Pērkonis ir arī pats Dievs, kas laidis visu pasauli, tad šī ambivalence ir tulkojama arī kā Dieva laistās pasaules pašierosmes un pašorganizēšanās simbols – sākotnējais grūdiens, kurā izpaužas Dieva griba. Ar šo kustību sākas laiks un sākas pasaule kā telpa. Mūsdienu zinātnē šajā sakarā izvirza hipotēzi par Lielo sprādzienu, no kura radies viss mūsdienu Visums. (Dažās citās kultūrās laiku simbolizē čūska, kas, līdzīgi kā Pērkonis, ierosina sevi, iekožoties savā astē.) Nodrošināt kosmiskā laika tecējuma nepārtrauktību (lielo Ritu) ir Pērkonis funkcija pēc pasaules iekustināšanas un darināšanas. Pērkonis kā laika cikliskuma nodrošinātājs raksta zīmē: zils + dzeltens. Pērkonis pārrauga un nodrošina pasaules kustību ikreiz, kad tā draud apstāties, kad tā ir nonākusi tumsas, aukstuma, jaunuma u.c. ārdošo spēku varā.

Sper, Pērkonis, avotā
Līdz pašami dibenami:
Tur noslika Saules meita,
Zelta drānas mazgādama.
Ltdz III 7892

Ko, Pērkon, tu domāji
Uz zobena atspiedies?
Vai domāji elles durvis
Vai zemīti saspārdīt?
Ltdz III 7854

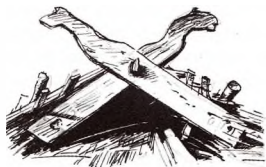
Sper, Pērkonis, avotāi
Līdz pašami dibenam,
Tur atrasi Joda meitu,
Zelta kannas mazgājot.
LD 34002

Tādēļ Pērkonis sper Jodu (lietuviski – melno), sauktu arī par Jupi vai visbiežāk par Velnu, kas jau izsenis saistīts ar priekšstatu par tumsu [14. II; 233. lpp.], sper elles durvis, sper avota dibenā u.c. – visur tur, kur tajā brīdī iemītušī pasaules neradošie – tumsas, t.sk. ārdošie, spēki.

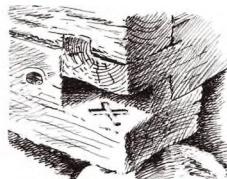
Rakstā neradošo – tumsas, t.sk. ārdošo, spēku simbols ir taisnais krusts – statika. Tādēļ arī Pērkonis sper krustā, lai pasauli vai tās daļu izrautu no tumsas stāvokļa un ievirzītu tās kustību radošajā virzienā, lai pārvarētu taisnā krusta statiku (nekustīgumu). Jāpiebilst, ka taisnā krusta simbolisko jēgu un strukturālo būtību mēs nevaram mainīt. Tā izriet no pašiem dabas, t.i., Dieva, likumiem, par ko jau sīkāk un izvērstāk runājām iepriekš, aplūkojot statikas un dinamikas caurviju principus.

Pērkonis zibens un krusta saistība parādās ticējumos. Tā, piem., Nicā ir ticējums, ka «jumta «gaiļi» pasargājot ēku no Pērkonis iesperšanas un ugunsgrēka». [19. I; 76. lpp.]

Mitoloģijas enciklopēdijā minēts, ka latvieši vēl 19. gs. vecās ēkās cērt krustus pamatnīcu pakšos visos četrus stūros un krustveida iedobumā liek pilādžu krustu, lai pasargātu no zibens un degšanas.

[68.; 63. lpp.]

[68.; 89. lpp.]

172. att. Jumta galli (Nica) un krusta ieclrtums ekas pakši

Lai neiesper Pērkons, krustā liek krāsns slotu un kruķi. Rijū ceļot, sasit krustā divus dēļus. Siena laikā uz siena kaudzēm krustā liek kārklu mizas.

Pilādzis un kadikis aizsargā pret Pērkonu, jo tiem «krustiņš ogas galiņā». Ir arī citi līdzīgas ievirzes ticējumi. Pret Pērkonu velk trīs krustus un trīs ķēniņu vārdus Zvaigznes dienā. [14. II; 196. lpp.] Arī šeit tiek minēts krusts. Tomēr var rasties jautājums: par kādu krustu ir runa? Par taisno (statisko) vai dinamisko (rotējošo)?

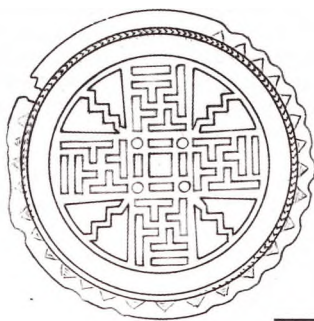
Par paražām Lietuvā kādā no savām lekcijām stāsta vēstures doktors Gintars Beresnēvičs. Vēl 19. gs. Lietuvā pēc senas pagānu tradīcijas, lai pasargātu ēku no Pērkona uguns, uz jumta liek ratu riteni ar krusta spieķiem vai arī tikai šādu krustu: X. No katoļu baznīcas noliegta un apsaukta par pagānisku, šī krusta zīme slepus likta uz sijām. Slēptā veidā to darīja, liekot stārķu lizdai riteni. [117.]

Vai atkal – kāds katoļu priesteris licis saviem draudzes locekļiem pērkona laikā nekruztoties, lai tādējādi tas nepievilktu zibeni. [117.] «Ja tu ar krustu sitisi velnu, izdalīsies uguns – zibens [..].» [117.] Šeit runa, kā noprotsams no stāstījuma konteksta, ir par taisno – kristīgās baznīcas atzīto – krustu un tam piešķirto spēku.

Dažādi ir ticējumu, tradīciju vienlaikus patiesības un maldu ceļi. Tomēr zīmju strukturālā uzbūve un simboliskā domāšana rāda noteiktu likumsakarību. Dinamiskais, rotējošais krusts sargā no Pērkona zibens. Taisnais, statiskais krusts to pievelk vai izraisa.

[28.; 44. lpp.]

[54.; 140. lpp.]

173. att. Pērkona zibens sper krustā, lai to iegrieztu un turpinātos pasaules rotācija (Lielais Rits, gadskārtas u.tml.). Zaļa vara sakta ar iedobu emalju sarkanā krāsā. Caurlauzums. Trikāta, 3. gs.

Tieši šāda aina paveras kādā agrā dzelzs laikmeta saktā, kas atrasta Trikāta. Pasaule šeit sākas no centra (kvadrāts ar četriem stūriem – četrvienība) un attīstās uz visām 4 (8) debespusēm, izplaukst kā zvaigzne, līdz sasniedz savu vistālākās izplešanās robežu aplī. Sakta it kā nemītīgi griežas, un to var aplūkot kā statiskā, tā dinamiskā (t.i., šķērsu) krusta stāvoklī nepārtrauktā secībā. Četrām Pērkona krusta zīmēm (Pērkona dēli) un krusta zibenim (pats Pērkons) līdz ar to ir divi stāvokļi: pasīvais – taisnajā krustā – un aktīvais – šķērsu krustā. Veidojas tāda kā savstarpējas ierosmes un kustību mija, kuras galvenās mītiskās būtnes ir pats Dievs (lielā krusta zīme) kā pasaules radītājs un Pērkons ar saviem dēļiem kā šīs pasaules darinātājs un pārvaldnieks. Pērkons šeit veic iniciācijas funkciju – dod enerģiju, dod zināšanas. Tas izpaužas simbolu valodā, un cilvēki, kuri saprot šo sim-

bolu valodu, ir ļoti būtisku, ļoti nozīmīgu zināšanu nesēji. Senajā sabiedrībā tie bija priesteri, zintnieki un garīgie skolotāji.

Pērkonš sper krustā – visu norišu centrā. Ierosina un izraisa radošos procesus. Iekustina zemes auglību, iniciē dzīvības rašanos.

Pirmajā brīdī var likties, ka pēdējai simboliskajai nozīmei nav pamatojuma dabā. Tomēr, ja lūkojam dziļāk, simboliska analogija ir saskatāma! Visi daudzveidīgie faktori, kas ietekmē un virza kā nedzīvā, tā dzīvā attīstību, dabā ir savstarpēji saistīti, noteikti un saskaņoti. Laikam ritot un apstākļiem mainoties, līdzī mainās arī dabas formas un veidojumi – vienas pazūd, bet vietā rodas citas, kuru pastāvēšanai ir radušies attiecīgi nepieciešamie priekšnosacījumi.

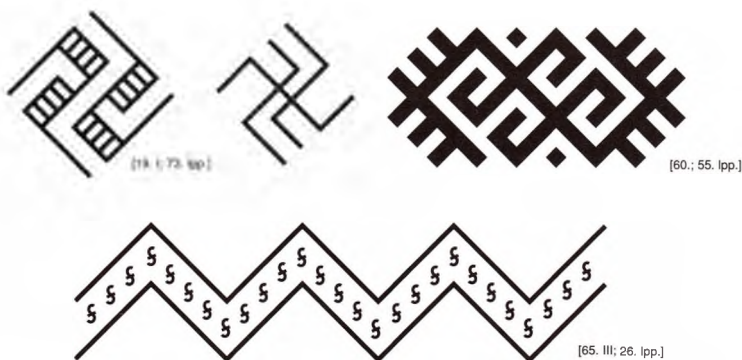
Pētot priekšnosacījumus, kas nosaka dzīvības formu rašanos, A. Balklavs raksta: «Ir secināts, ka šajā procesā liela loma ir bijusi tādiem faktoriem kā Saules ultravioletajam starojumam un elektriskajai izlādei (zibenim) atmosfērā. [...]»

Zibens izlādes laikā izdalās kvantu enerģija», kas «spēj izraisīt pārvērtības pat atomu kodolos», kā arī «ļoti augsta – pat daudzu miljonu grādu liela temperatūra, kurā jau var notikt tiešas kodolreakcijas un kodolpārvērtības.» [168.; 12. lpp.]

Tieši šo faktoru ietekmē, kas Saules sistēmas veidošanās sākumā neapšaubāmi bija daudz intensīvāki nekā tagad – pēc vairākiem miljardiem gadu –, dažādie fizikālie un fizikāli ķīmiskie procesi mijiedarbojoties un vairākkārtīgi pārveidojoties radīja priekšnosacījumus un apstākļus arvien sarežģītākiem veidojumiem, līdz beidzot varēja rasties arī «ar vielmaiņu apveltītas, pašregulēties un reproducēties spējīgas sistēmas, respektīvi, ar dzīvību apveltītas šūnas». Tāda isumā ir viena no A. Balklava darba hipotēzēm par dzīvības rašanos. Jāpiebilst vēl tikai, ka abus šeit minētos faktorus – Saules ultravioleto starojumu, t.i., enerģijas izkliedi telpā, un elektrisko izlādi (zibeni), t.i., enerģijas atgriešanos norišu centrā, – ietver Pērkonš (Dieva) krusta simbolika un tās strukturālā nozīme.

Visai būtiski, ka dzīvība, kā redzam no iepriekš citētā, mūsdienu zinātnē tiek definēta kā pašorganizējoša sistēma, kas vienlaicīgi saistīta ar pasaules (Visuma) tapšanas un pastāvēšanas nosacījumiem.

Pērkonš ir šo radošo procesu vadošs spēks, kas spēj radīt un atjaunot pasaules kustību, t.i., laika gaitu, konkrētā telpas punktā. Katrs Pērkonš spēriens iekustina notikumu, tāpat iekustina laika vilni, dod tam papildu enerģiju. Tādēļ arī rakstā Pērkonš krusta kāši dažkārt ir tieši saistīti ar līkloci, tādējādi uzsverot šīs zīmes laika jeb laika viļņa aspektu. Šie kāši paši par sevi izskatās arī kā līklocis līklocī, līklocis blakus otram līklocim, līkloci krustā, virpuļos u.c. tamlīdzīgos veidojumos:

174. att. Pērkonš zīme un laika līkloči

Visas to nozīmes, protams, saistītas arī ar solāro un uguns simboliku, kur pati Pērkonš zīme (kāšu krusts) apskatāma jau citā realitātes aspektā ar citu nosaukumu (sk. nākamo zīmi – ugunskrusts), un uguns pretmetiem – vēju, ūdeni u.tml.

Ugunskrusts

Ugunskrusts – sena solāra zīme. Simbolizē uguni. Tās krāsa – sarkana vai sarkana un zila, savukārt gaisma – dzeltena vai balta, kā arī zaļgani dzeltena vai gaiši zili zaļa.

Uguns – matērijas plazmas stāvoklis, kam izcila nozīme pasaules tapšanā. Šī nozīme tālu pārsniedz tās mārisko (vielisko) piederību un raksturu. Uguns ir centrā it visām laiktelpas norisēm kā debesis, tā arī uz zemes. Uguns – tā ir Dieva radošā un vienlaikus pārradošā principa izpausme.

Ugunskrusts tādējādi simbolizē gan Pērkonu zibeņu uguni, gan arī uguni Visuma dzīlēs, zvaigžņu degšanu, kodoltermiskos procesus mūsu Saulē. Tā ir arī mājas pavar-da uguns un uguns cilvēkā – tā garīgā kaisme un sirdsdegsmē.

Ugunskrusts – ikvienas mūžam aktīvas enerģijas simbols, kas izsaka cikliskas kustības un laika ritējuma ideju.

Mitiskā plānā uguns saistīta gan ar Pērkonu, gan Laimu, gan Māru. Mājoklī tā ir Uguns mātes pārziņā. Mājokļa uguns – zilgana (violela) kā liesma no kvēlošām ogļēm.

Ugunskrusts simbolizē arī Mūžīgo uguni, kas baltu tautām kopš tālas senatnes bija kopīgas pielūgsmes objekts un daudzu rituālu centrs. Prūsijas zemes hronikā 1326. g. teikts: «Nadruvā bija māte, ko sauc par Romovi; tur dzīvoja cilvēks, saukts par krīvu, kuru godāja kā pāvestu... Viņa gribai un nolikumiem klausīja ne tikai vietējās ciltis, bet arī Lietuvieši un citas tautas, kas dzīvoja Livonijas zemē. Bez tam tās godināja nedziestošo uguni.» [138.; 16. lpp.]

XII gs. Konstantinopoles patriarhs lietuviešus vienkārši dēvēja par uguns pielūdzējiem. Uguni pielūguši gan augštaiši, gan žemaiši, to uzskatījuši par svētu un mūžīgu. Šventaraga ielejā, kā rakstīts «Lietuviešu un žemaišu hronikā», «dienu un nakti ar ozolkoka malku kurināja Mūžīgo Uguni par godu Pērkonam». [136.; 16. lpp.]

Par attieksmi pret uguni kā svētumu liecina arī jaunāku laiku liecības līdz pat mūsu dienām un daudzās vēl dzīvās gadskārtu ritu tradīcijas, it īpaši Ziemassvētkos, Lieldienās un Jāņos.

Tā kā gandrīz visu gadskārtu rituālu būtība ir uzturēt kustību, lielo Ritu un tā kā šie rituāli arvien saistīti ar uguni, ugunskrusts ir arī rituāla uguns zīme. Uguns pielīdzināma dzīvībai.

Ne suniša es nespēru,
Ne uguns pagalītes:
I sunīts Dieva laists,
I uguns pagalīte. LD 3034

Uguns ir svēta. «Tā ir ugunsuros un ugunsūrās (ziedokļos) vai goda istabu kamīnos no bērza malkas pēc noteiktām paražām iekurta uguns. Iekuram viņu svētva-karos vai svētu laikā pēc Artūra (zvaigznāja) kalendāra.» Tā par Svēto uguni saka A. Z. Tamaša un turpina: «Zvaigžņu uguns (gaisma) mūs ATMODINA, bet mēs – ar svēto Uguni ATBILDAM. Tā ir saite, kuru sauc ZIEDS vai ZIEDOJUMS. Mums nebija reliģijā izmantojamu UPURU. Mums bija tikai ZIEDS. Šī svētā Uguns vēl saucas GUNTIŅA (lietuviski – GUNUTE), kad gribam uzsvērt, ka viņa ir ATBILDĒTĀJA, t.i. – atbilde zvaigžņu gaismai. To rāda vārda zilbe «UGn-GUn». Vārdā ir ZINĀS [t.i., zināšanas – V.C.]. Ziemas laikā svētā Uguns dedzināma kamīnos, goda istabās, kur ģimene pulcējas VAKARĒT.» [74.]

Par uguni un uguns rituāla būtību R. Rozīte kādā intervijā saka: «Ugunī nekas nesaglabājas, tas ir vistīrākais šīs dimensijas elements, tas vien mūs ar dievišķo. Ugunī dzīvo Dievišķā Māte, Dieva Radošais Princips. Uguns rituāla laikā notiek kontaktēšanās ar Dievu, tiek attīrīts ķermenis, gars, dvēsele, arī visi slāņi, kas atrodas starp debesīm un zemi. Cilvēks gūst lielu spēku un apskaidrību.» [118.; 9. lpp.]

Es nesīšu sausu malku,
Es sakuršu uguntiņu:
Dieviņam ziedus došu,
Dievs dos manim arājiņu. LD 9798

Es guntiņu sakūros
No deviņi žagariņi,
Sildās Dievs, sildās Laimē,
Mana mūža icējiņa. LD 18173

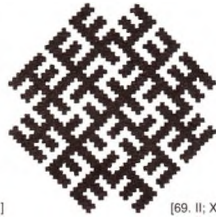
Par spīti daudzu priekšstatiem, ka uguns ir neapvaldāma, haotiska stihija, rakstā ugunskrusti ir gan liesmojoši, gan arī virpuļojoši, bet kopumā – laika aplī un telpā skatot – vienmēr simetriski un ritmiski precīzi pēc savas grafiskās uzbūves. Lūk, dažī paraugi.

[28.; 49. lpp.]

[158.; 161. lpp.]

[69. II; XLIII.430]

175. att. Uguns gan liesmo, gan virpuļo, bet vienmēr ritmiski precīzi.

Tomēr tā nav atkāpšanās no patiesības. Ugunskrusta simetrijai un ritmiskumam ir būtisks un dziļš pamatojums, jo – izrādās uguns – pulsē, turklāt, kā liecina jaunākie zinātnes atklājumi, uguns pulsē tikpat precīzi kā pulkstenis (Marks Toljars no Šveices – radio ziņa, 02. 2002.).

Uguns pulsācijai ir savs ritms, savi kāpumi un kritumi, tieši tāpat kā Saulei ir savs cikliskās pulsācijas un rotācijas ritms. Zinātnē tādēļ runā par Saules aktivitātes cikliem: 11 gadu cikls – uzliesmojumiem, enerģijas izsviešanai un pastiprināta starojuma plūsmām; 22 gadu cikls – Saules magnētiskā lauka polaritātes maiņai. Par pilnu Saules aktivitātes ciklu tādēļ uzskata 22 gadus. Ir vēl viens, t.s. gadsimta, cikls ar apmēram 80–90 gadu ilgumu. [110.; 151. lpp.] Lai arī šī cikliskuma cēlonis nav zināms, Saules aktivitātes ietekme uz Zemi ir nozīmīga. Tā skar Zemes magnētisko lauku, atmosfēru un procesus dzīvajā dabā, kā arī iesaistīti ietekmē cilvēkus – strauji pieaug dažādi riska faktori, to skaitā arī iespēja saslimt vai piedzīvot avārijas. [110.; 152. lpp.]

Uguns pati par sevi ir bezkaislīga. Tā vienādā mērā saistīta kā ar radīšanu un attīstību (planetārais visums, dzīvība), tā arī ar pārradīšanu (planētu bojāeja – sadegšana, nāve). Uguns izdedzina, attīra, ievirza kustību pārļaiņīgās dimensijās. Uguns silda, dod gaismu, iezīmē telpiskos un psiholoģiskos orientierus, stabilizē cilvēka psihi bezgalīgajā bezapziņas un tumsas laukā. Uguns – izciels meditācijas objekts. Uguns – Visuma centra simbols.

a

b

c

Uguns
pretstatu
nozīme

176. att. Uguns un uguns pretstatu (vēja un ūdens) virpuļo zīmes. Cimdru raksti, Bārtas pagasts: a – zils un sarkans, b – zils un balts, c – balts un zils

Ar savu ritmiski ciklisko pulsāciju, ko simboliski izsaka arī ugunskrusts, uguns ir kā gigantiska laika mašīna, kā plazmas pulkstenis, kas rada laiku un laikmetus un no Visuma dziļēm izverdes esības telpas un laika viļņus.

Uguns pretstats ir ūdens, tādēļ ugunskrusta pretējā (ambivalentā) nozīme ir saistāma ar ūdeni. Šajā sakarā ugunskrustu sastopam arī sarkanās un zilās krāsas pāri vai arī mēļi zilā krāsā kopā ar balto, kur tas simbolizē ciklisku rotāciju, kam pakļauts ūdens gan šķidrā veidā, gan arī gāzveida (tai skaitā vēja) virpuļos. Tādēļ arī šī zīme, ja tā ir mēļi zilā krāsā, ir visdažādāko virpuļviesuļo – vēja un ūdens – rotācijas zīme.

Kā domā Vasilijis Sinaiskis, ugunskrusts, kas raksturo seno latviešu kultūru, senatnē varētu būt bijis arī tautu dēlu un meitu (sk. tautas dziesmas) savstarpējās tautiskās pierības zīme, kas atšķīra savējo no svešinieka. [11, 139. lpp.]

Jāatgādina, ka par ugunskrustu dažkārt tiek saukts arī taisnais Māras krusts, kad to vakarā uzvelk uz pelnos ierušinātām oglēm, lai uguns neizdzistu, bet saglabātos līdz rītam. Šeit ar vārdu «ugnskrusts» apzīmē Māras krusta lietošanas veidu, kā to pamatoti aizrāda M. Grīns [119.; 108. lpp.], bet tas nav lietojams kā visa Māras krusta nosaukums, lai nerastos pārpratumi.

Laiks ir viena no pasaules universālās četrvienības dimensijām. Tas ir vienādā mērā piederīgs kā makrokosmosa, tā arī mikrokosmosa norisēm. Šī pasaules likumība (patiesība) atspoguļojas arī zīmju, to skaitā kāšu krusta, simbolikā.

Laiks izpaužas kā neredzama spēka vilnis, kas šķērso vai arī caurvij dažādas pasaules (Visuma) sfēras un mērogus. Tādēļ arī šo laika rotācijas zīmi, atkarībā no tās apskates mēroga, tulkojam atšķirīgi un atšķirīgi arī saucam.

Makrokosmosā, planetārajā un zvaigžņu Visumā, kā to jau noskaidrojām, šī zīme ir kosmiskā laika cikla zīme, kas simbolizē Pērkonu, visu viņa darbību un tās radītās sekas. Tās krāsas – sarkans un balts.

Mikrokosmosā, cilvēciskajā Visumā šī zīme tulkojama kā Laimas krusts, kā laiks un liktenis, kas ir Laimas noteikšanā un nosaka vai iespaido cilvēka mūžu. Tās pamatkrāsas – zaļš un sarkans.

Taču kāšu krusts dažkārt ir arī dzeltenā un mēļi zilā krāsā pāri. Šajā gadījumā tas ir arī laika gaitas vai laika vilņa krusts un tā būtība ir saistāma ar šīs pasaules laiku, tā kalendāro aspektu un kustību telpā (sīkāk par to sk. nodaļā «Krāsas pasaules modeli»). Rakstā šīs nozīmes caurvijas.

Makropasaules un mikropasaules ideja vai ideja par lielā un mazā savstarpējo atspoguļojumu un savstarpējo iegremdētību izteikta dainās:

Danco Dievs ar Pērkonu.
Es ar savu bāleliņu;
Pērkonam visa zeme,
Man deviņi bāleliņi. LD 24044

Interesantākais ir tas, ka pasaulē Pērkonu un Laima parādās paralēlās funkcijās – tā, piemēram, Laima mikrokosmosā veic darbus, kas līdzinās Pērkonam darbiem makrokosmosā. Lūk, kāda daina, kurā Laimiņa parādās, kalēja darbus darot:

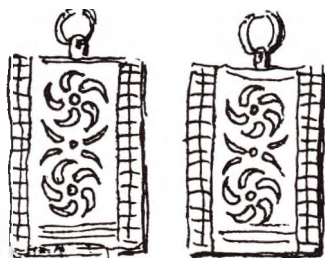
Kas tī speidi, kas tī viz
Augstajā kalneņā?
Man Laimēņa krūni koļa
Iz palāka akmisteņa. Ltdz III 7802

Kronis – pasaule veselumā un laiktelpas noslēgtībā (aplis). Kalšana – laika radišana, laika ritma uzturēšana un pasaules darināšana. Pelēkais akmens – kosmiskā matērija tās sablīvētā stāvoklī, kas iezīmē gan pasaules radišanas centru, gan arī tajā apslēpto enerģiju (akmens kā uguns un gaismas pretstats), kura no tā tiek atbrīvota. Vizēšana un spīdēšana augstajā kalniņā – tā ir gaisma, kas nosaka laimīga mūža iespēju dainu teicējam, jo tā ir Laimas labvēlīga lēmuma pazīme, uz ko cer senās dainas teicējs. Viņš ir šī kaļamā kroņa valkātājs. Tātad runa ir par paša dainu teicēja pasauli (mikrokosmosu) un laimīga un apaļa, t.i., saulaina, mūža apli.

**Pērkonu un
Laima –
makrokosmos
un
mikrokosmos**

**Laika gaitas
un laika vilņa
krusts**

Papildus tam var piebilst, ka gaisma, kas spīd un viz augstajā kalniņā (pasaules augstākajā debesu sfērā), ir Vienotās Dzīvās Enerģijas – Dieva – simbols. Tā savieno sevī kā makrokosmosa, tā mikrokosmosa ritmus un veido pasauli.

Pārzīmēts pēc fotogrāfijas
M. Gimbutienes grāmatā
«Baltī».

[4.; 106. lpp.]

177. att. Važturis. Danco Dievs ar Perkoni, es ar savu baleliņu..

Līdzība ir arī laika un telpas simboliskajā struktūrā. Tā, piem., skaitlis trīs arī šeit ir radoša procesa sākuma skaitlis, kas izsaka Laimas būtības laika aspektus. Tie ir pagātne, tagadne, nākotne, turklāt trešais elements – nākotne – ir galvenais, jo tas paliek spēkā kā Laimas spriedums un tādējādi veido kādas darbības nobeigumu. Trīs ir arī trīs izvēles, trīs iespējas, kas raksturo Laimu. [49.; 103. lpp.]

Mēs bijām trīs māsiņas,
Visas trīs sērdienītes.
Mums Laimiņa sagšas auda
Triju vārtu stuburos.

Tdz 38465

Treis Laimēnas sagōjušas,
Maņ myužeņa licējeņas:
Vīna soka – gunī degt,
Ūtra – sleikt yudinī,
Treša Laime atsacēja,
Myužam byut bōrinei.

LTdz 23224

Skaitlis deviņi – radošā cikla noslēguma skaitlis. Tas ir telpisko un laika dimensiju simbolisks mērs, kas mikrolīmenī (t.i., Laimas kaltajā pasaulē) atveido makropasaules (pasaules) struktūru.

Laima vilka zaļu jostu
Deviņiem kamoliem;
To apjoza sieviņām,
Laimas pirtī peroties.

LD 1109

Dedziet, meitas, gaišu skalu,
Laidiet Laimu istabā!
Laima stāv aizdurvē
Deviņām vilnainēm.

Ltdz III 7797

Es guntiņu sakūros
No deviņi žagariņi,
Sildās Dievs, sildās Laime,
Mana mūža licējiņa.

LD 18173

Pērkons un Laima, darbodamies līdztekus katrs savā pasaules polā un mērogā, uz tur pasaules harmoniju. Bet tagad aplūkosim kāšu krusta zīmi mikrokosmosa jeb cilvēcis-kā Visuma mērogā.

Dieva Laimas krusts un Laima

Likteņa lemšana, vēršana, dališana

Dieva Laimas krusts – laika un likteņa zīme, kas

- simbolizē rotāciju, spirāli, pulsāciju, ciklisku un paredzamu notikumu kārtību;
- simbolizē pasaules spēku savstarpējās attiecības, kuras izpaužas kā Laimas likums attiecībā uz cilvēka mūža gaitu no tā dzimšanas līdz aiziešanai viņšaulē (Laimas krāsas – zaļš un sarkans (māriskā saitē), dzeltens un balts (dievišķā saiknē));

- simbolizē Laimu, kas ir cilvēka mūža hronoloģiskā laika kalēja un kārtotāja – «Man Laimeņa krūni kola». Laima ir dzimšanas (ģenerācijas) un likteņa lēmēja, un tas notiek saziņā gan ar pašu Dievu, gan ar Dieva Māru. Pēc Dieva padoma, pēc Dieva likumiem Laima nosaka un lemj cilvēka mūžu, ļaužu saderību un visu lietu kārtību. Laima – augstākā cēloņsakarības likuma padūēja.

Dieviņ, tavu likumiņu,
Laimiņ, tavu lēmumiņu!
Svešs ar svešu satikās,
Mīļi mūžu nodzīvoja.

LD 17772

Dieviņ, tavu padomiņu,
Laimiņ, tavu likumiņu!
Meita biju, sieva tiku,
No sieviņas māmuliņa.

LD 1235

«Cilvēka mūžs tiek vērts kā diegs. Ķermeni iedomājas kā vārpstiņu, ap kuru tinas šis diegs. Kad vārpstiņa ir pilna, diegs pārtrūkst, cilvēks mirst. Laima ir vērēja vai audēja, kā arī kaitniece, diega pārgriezēja.» [4.: 181. lpp.] Gan dainas, gan daudzie ticējumi un sadzīves ieražu tradīciju elementi Laimu saista ar krusta zīmi.

Cērt, cērt durēmu
Zobinu krustu,
Cērt vellu, cērt skauģi,
Cērt raganas!
Cērt laimi iekšā,
Nelaimi ārā. Ltdz III 4094

Arī rakstā krustu dažkārt sastopam tieši šajā nozīmē, ko pastiprina atbilstoša krāsu simbolika. Tā, piem., 18. gs. villainē no Zemgales celu apaudu rakstos redzam zaļi sarkanus krustus, kas sargā (no abām pusēm apņem) sarkani baltu uguns zīmi centrā. Bet, apņemot centru no četrām pusēm, veidojas visas pasaules zīme – ozols (arī aka, arī laika apļa zīme – gads).

[65. III: 36. lpp.]

[65. III: 36. lpp.]

[65. III: 36. lpp.]

178. att. Katra krasa un zīme veido savu attiecību un simbolisko nozīmi. Villaines apauda raksts. Zemgale, 18. gs.

Krusts šeit atklāj sevi kā laika un likteņa zīmi, jo no tā, kāds ir krusts – statiskais vai dinamiskais –, ir atkarīgs laika un likteņa gaitas virziens. Tomēr pats galvenais – krusts ir pamatā ikvienai Dieva Laimas krusta zīmei. Krusts norāda uz Dievu, uz centru, un viss kopā tas simbolizē to, ka pati Laima nāk no Dieva (Laima ir Dieva meita, ko mēdz dēvēt arī par Laimas māti). Laimiņa ir Dieva laika un likteņa aspekts šīs pasaules ceļos, un tas vienmēr ir saistīts ar uguni un gaismu.

Tumss laukā, tumss laukā,
Kur bij ņemt ceļa draugu?
– Dievs bij man ceļa draugs,
Laimē ceļa rādītāja. LD 33698

Laimē zina to dieniņu,
Kad es iešu tautiņās,
Laimē zina to stundiņu,
Kad atstāšu māmuliņu. LD 10164

Laima un Dievs, tāpat kā Māra, «zina» nākamo notikumu gaitu.

Zin Dieviņš, zin Laimiņa,
Kur Saulīte nakti guļ:
Vidū jūras saliņā
Sausas niedres galiņā.

LD 33788, 2

Gāju Laimas pirtiņā
Vienā linu krekliņā.
Dievis zina, mīļā Māra,
Vai vairs iešu saulītē.

LD 1092

Laima šo zināšanu var pateikt cilvēkiem arī ar uguns palīdzību.

Sakūrām mēs, tautieti,
Bērza malkas uguntiņu!
Ja tā dega koši, rāmi,
Tad mēs mīļi dzivosim.
Ja tā dega sprēgādama,
Kausimies, rāsīmies.

LD 18178

Uguns kā gaismas un siltuma avots simbolizē enerģiju, ko cilvēki pārvalda. Tai ir nepārvērtējama nozīme kā viena cilvēka, tā visas cilvēces liktenī.

Ugunij ir centrālā vieta Laimas būtības izpratnē, un tā vienmēr saistās ne tikai ar gaismu, siltumu un drošību, ko dod uguns, bet arī ar pašu dzīvību, labu veselību un labklājību.

Bez uguns, bez enerģijas pārvaldīšanas un prasmes izmantot to radošos un labes-tīgos nolūkos Laime nav iespējama.

Bārenīte guni kūra,
Daudzus krūmus lauzīdama.
Dievs sildās, sildās Laima,
Sildās mans augumiņš.

Tdz 38449

Iziedama tu, māsiņa,
Sakur gaišu uguntiņu,
Lai tev bij tautiņās
Tāda gaiša dzīvošana.

LD 17677, 1

Laimai kā laika un likteņu lēmējai ar uguni ir visciešākais sakars. Ugunskrusts, kas simbolizē uguni, tādēļ pēc savas būtības ir arī Laimas simbols.

Gaiša, gaiša uguns deg
Tumšajā kaktiņā:
Tur Laimiņa mūžu raksta
Mazajam bērniņam.

LD 1196

Uguns simbolam ir savas krāsas (galvenokārt sarkana), bet šajā gadījumā tās izsaka Laimas funkcionālo saikni ar uguni.

Sarkanā krāsa attiecināma arī uz personiskās labklājības Laimi. Tas ir Laimas funkcionāli sašaurināts iemiesojums pasaules materiālajā plānā – Laime.

Dieviņš man Laimu deva,
Tai birzē iejātot;
Līdz iegāju, līdz nošāvu
Sarkankrūti balodīti.

Dieviņš man Laimu deva,
Tai sētā ieejot.
Līdz iegāju, nolūkavu
Sarkanbaltu mātes meitu. Ltdz III 2079

Pirmajā dainā sarkans simbolizē veiksmi, otrajā (pāri ar balto krāsu) – skaistumu un veselību. Saules gaisma (uguns) ir Laimas dāvana, un šajās apstākļi slēpjas laimīga mūža programma, kā tas redzams šajās Saules zīmēs.

Laime, laime tam dēlam,
Kas piedzima saulītē,
Tam aug mieži, tam aug rudzi,
Tam aug bērni kumeliņi.

LD 1178

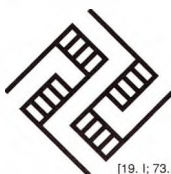

Bez gaismas, bez saulītes cilvēks ir tumsā, t.i., laika un likteņa vijņa ēnā (lejā).

Kalns

Leja

Zīme no bronzas rokasspradzēs (Krūze).
Pēc E. Brastiņa grāmatas.

Ai, Dieviņ, ai, Laimiņ,
Kam tu man tā dariji:
Citi bērni saulītē,
Es saulītes pakrēsli.

LD 4959

Laima sēd kalniņā,
Zelta kurpes kājiņā.
Nāc, Laimīte, lejiņā,
Ved man' augstu kalniņā!

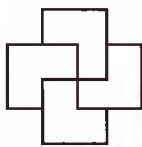
Tdz 54819

Laima kā likteņa lēmēja ir notikumu viduci. Tomēr tās var būt visai dažādas vietas – gan labvēlīgas, gan nelabvēlīgas turpmāko notikumu gaitai.

Kur, Laimiņa, tu stāvēji,
Kad es gāju tautiņās?
– Vidū brāja pagalmā
Vērmelišu krūmiņā.
Vērmelītēm sūri ziedi,
Grūts mūžiņš tautiņās.

LD 17839, 1

Universālā nozīmē notikumu viducis vienmēr ir uz laika bultas ass. Laimas krusts tas ir zīmes centrs, ap kuru griežas visi četri debespušu un no sākotnes dzilēm nākušie spēki. Cilvēka mūžs tiek vērts kā diegs.

179. att. Vidu braļa pagalma...: a – maņšetes zīme, b – īpašuma zīme, c – ripas sakta

Laimas krusts simbolizē pašu vērpšanu – darbību, kuras rezultātā tik dažādie pasaules spēki un to izsauktie notikumi satiekas un tiek savīti vai sapīti vienotā laika un likteņa pavedienā (jostā, virvē, vainagā, audumā vai arī pinekli).

[95.; 64. lpp.]

Laime, laime tam dēlam,
Kas piedzima saulītē.
Tam Laimiņa grožus vija,
Sudrabā mērcēdama.

LD 1176

[95.; 64. lpp.]

[69. I; XLIII.422]

Man Laimiņa kroni pina
Zem zaļā ozoliņa.
Nopinusi, novijusi
Liec manā galviņā!

Ltdz III 7803

Pinekļis saista, kavē un traucē vai arī neritmiski steidzina un novirza saskanīgu kustību un laimīgu norišu gaitu. Vai arī tā ir notikumu ievirzīšana kādā noteiktā ilgstošā stāvoklī, kas tomēr nevar mainīties vienkāršā ritmiskā kārtībā. Zīmē tā ir traucēta rotācija.

Laima pina pinekliņu,
Kalniņā sēdēdama,
Piepin labu mātes meitu
Pie nelieša tēva dēla. LD 12001

Laima pina pinekliņu,
Kalniņā sēdēdama.
Piepin mani tu, Laimīte,
Pie tīkama tēva dēla. LD 10163

[65. III, 33., 34. lpp.]

180. att. Zīmes no dažām Ceraukstes un Krustpils jostām. Laima pina pinekliņu..

Kā redzams šajās jostās no Ceraukstes un Krustpils, dažkārt saskaņīga kustība pēc būtības ir pilnīgi izjaukta. Rakstu zīmes vietām sajukušas – tajās ielaistas kļūdas un ieaustas nesaskaņas. Šādu zīmju nozīme ir Laimes trūkums – ne Laime, t.i., Laima pametusi. (Tas var izpausties arī kā audējas tehniska kļūda, kas netiek pamanīta un labota.) Laima šeit pieminama tikai kā likteņa lēmēja blakus Laimei vai ne-Laimei, kas no šī lēmuma izriet. Vai arī – kas laime vienam, nelaime otram u.tml.

Laima kā dievība un Laime kā sadzīves vai materiālās un «personas labklājības ūē-nijs» ir atšķirīgi, bet savstarpēji ļoti tuvi tēli. [14. II; 199. lpp.] Raksts šo atšķirību neuzsver. Drižāk otrādi – ikviena Laimas zīme tulkojama dažādos tās iemiesošanās un apskates līmeņos un kompozicionālās kopsakarībās kā vienota caurviju struktūra.

Satikās mana Laime
Ar Nelaimi celiņā.
Grūd, Laimiņa, Nelaimiņu
No celiņa maliņā. LD 9263

Laima vij, vērpij un velk dzīvības, veselības un labklājības pavedienu. Rakstā tas parādās kā zaļa caurviju līnija, kas šķērso zīmes. Visraksturīgāk tas novērojams jostās, kur tā stiepjas tieši garenass, t.i., laika ass, virzienā. Zaļā ir dzīvības līnija.

[69. II; XLIII.430^b]

181. att. Līnija vidū – zaļā dzīvības līnija

Tā tas ir kādā Lielvārdes pagasta jostā (181. att.), kā arī daudzās citās jostās un prievītēs.

[19. II: 1]

182. att. Dzīvības un Laimas krāsas

Jostas viduci veidojas Laimas krāsas – zaļš ar sarkanu –, bet pārējā jostas daļā tās platumā paliek sarkani baltā krāsu pāri, t.i., uguns un Pērkona krāsās (šādas caurviju līnijas mēdz būt arī sarkanas uz mēļi zila raksta fona, zili zaļģanas uz sarkani balta fona u.c., bet tām ir citas nozīmes, kuras šeit netulkosim).

Zaļā dzīvības līnija nošķir augšu no apakšas (kalnu no lejas). Vienas zīmes ietvaros to var tulkot kā Dieva liktas laipas, pa kurām Laimiņa staigā. To var tulkot arī kā Laimiņas nazi u.tml. Zaļā dzīvības līnija simbolizē Laimu arī kā šķirēju, dažādu likteņu dalītāju.

Laima vilka zaļu jostu
Deviņiem kamoliem;
To apjoza sieviņām,
Laimas pirtī peroties.

LD 1109

Stiep, Laimiņa, zīda jostu
Pāri visu istabiņu,
Nu māmiņa godu taisa
Pirmajam bērniņam.

LD 1415, 1

Laime gāja ar Nelaimi
Pa vienām laipiņām.
Griezies, Laime, atpakaļ,
Svied Nelaimi ūdenī.

LD 9212, 1

Es atradu zelta nazi
Dzirnaviņu galiņā:
Tas palicis Laimiņai,
Malējiņas mielojot.

LD 7992

Senajās kāzu tradīcijās, līgavu ievēdot tautu istabā, laipu vietā likti arī zobeni. [35.: 306. lpp.] Zobens un laipa viens otru papildina. Abi palīdz pārvarēt leju, t.i., novērst apdraudējumu vai izpildīt uzdevumu.

Brālīts, māsu žēlodams,
Laipā meta zobentiņu;
Tec, māsiņa, viegli pāri,
Nelauz manu zobentiņu.
Apakš mana zobentiņa
Simtiem kari karojami. LD 18757

No šejienes arī zobens ir kā šķirējs, kā Laimas likteņa lēmuma rīks uz ugunskrusta (kas ir arī Saules zīme) fona.

Es atradu zelta nazi
Maltuvītes vidiņā;
Tas palicis Laimītei,
Malējiņas mielojot. Ltdz III 7806

Čūskas vai Zalkša zīme – sens dzīvības enerģijas un atjaunotnes simbols, kas rakstā pazīstams gan ģeometrisku, gan plastiski zoomorfu veidojumu formā.

Zīmes nosaukums nāk no mitoloģizētiem aizvēstures laikiem, kad «līdzās sievišķajai dievei Čūskai» visdrīzāk eksistējis arī «vīriešu kārtas Zalktis». [4.; 184. lpp.] Katrā ziņā tas atbilst kā zīmes strukturāi, tā arī dzīvības divvienības (vīrišķā un sievišķā principa vienotības) būtībai, tāpat kā pati čūska ir dzīvs dzīvības atjaunotnes simbols dabā. Pavasarī čūska smeljas enerģiju no saules, bet ziemā tā noslēpjas pazemes alās un aizmieg (pēc būtības somati stāvokli), lai pēc tam, nākamajā pavasarī, saules siltuma ietekmē atdzīvotos no jauna. Čūskas vai Zalkša zīme vai arī, vienkārši sakot, Zalktis savā būtībā ir nemīgti mainīgas un plūstošas kustības jeb laika viļņa enerģētisko izpausmju zīme. Tās struktūra uzsvēr divu savstarpēji papildinošu spēku jeb procesu sadarbību (komplementaritāti) viena veseluma ietvaros (Vasara un Ziema, Vīrišķais un Sievišķais, augošs Mēness un dilstošs Mēness u.c.).

183. att. Zalktis: a, c – latviešu audumos, b – prūšu rotā

Kā dzīvības un atjaunotnes zīme Zalktis simbolizē seksuālās enerģijas pulsāciju, tās aktivitāšu un pašivitātes stāvokļu ciklisku maiņu. Tā tas ir redzams šajā pirmskristīgā laikmeta prūšu rotaslietā. Šeit čūskas tēls saplūst ar vīrišķo un sievišķo ģenitālīju tēliem un abstrakti tēlainā veidā izsaka seksualitātes diženo būtību dzīvības pastāvēšanas cikliskajās norisēs.

184. att. Zalktis: a – lietuviešu rota, b, c – prūšu rota, d – latviešu audumos

Katra jauna dzīvība parādās iepriekšējās paaudzes klēpī (mātes miesās, ģimenē utt.) un tikai pakāpeniski «iztinas» no aizgādības, līdz pārņem visu laika diktēto atbildību savās rokās un pilnvērtīgi nostājas iepriekšējās paaudzes vietā, lai turpinātu nebeidzamo dzīvības un atjaunotnes ciklu. Bezgalīgi viens no otra izrietot un līdzsvarojoties, turpinoties un atgriežoties.

Šeit atklājas viens no Zalkša zīmes kā dzīvības un atjaunotnes simbola būtības aspektiem, proti – pati dzīvība pulsē, tās pastāvēšanā ir gan augšana, gan dilšana. Dzīvība, dzīvās formas nemīgti notiek (ik brīdī mirst un ik brīdī atjaunojas), tāpat kā tagadne nemīgti «deg» starp pagātni un nākotni. Zalktī divi atšķirīgie dzimumi, pagātne un nākotne, pašivitāte un aktivitāte u.c. pastāv kā divi sadarbības principi, kā divi viena veseluma (dzīvības un laika viļņa) enerģētiskie poli, kas nemīgti viens otru nosaka, uzlādē un atrodas di-

namiski mainīgās, tomēr harmoniskās (saderīgās) un – galvenais – radošās attiecībās, lai taptu par esamībā iemiesotu tagadni.

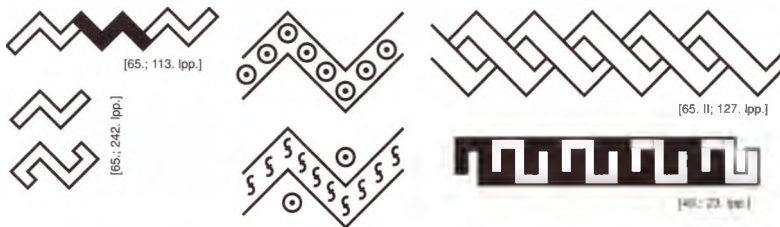
Čūskas vai Zalkša zīme simbolizē laika plūsmas virzienu un izmaiņu raksturu. Šajā zīmē laiks (notikumi) nemitīgi riņķo un pārpļūst no viena sava stāvokļa citā. Bet, tā kā pasaulē valda līdzsvara un simetrijas likumi, katra nākamā stāvokļa aizsākumi saskatāmi iepriekšējā stāvokļa dziļēs. Tā ir nebeidzama cēloņu un seku ķēde, kam pakļautas māriskās (t.i., vieliskās) un dievišķās (garīgās) pasaules savstarpējās attiecības. Laiks (t.i., notikumu virtenes) pārtinas no viena stāvokļa citā, tāpat kā dzija tiek pārtita no viena kamola citā kamolā.

185. att. Laiks (t.i., notikumi) pārtinas no viena stāvokļa citā: a, b – dunča maksts fragmenti, 12. gs., Kārļi, c – adatu piespraudes galva, 13.–12. gs. p. m. ē., Žigaiči, d – bronzas piekariņš, 11. gs., Cibla

Čūskas vai Zalkša zīmes sākotne un vienlaicīgi arī visvienkāršākās formas saskatāmas jau līklocī. Tā ir Māras ūdeņu dzīvības un nāves robežas zīme. Šajās formās Zalkša zīme, tāpat kā līklocis, simbolizē zemes un debess nošķirtību, kā arī vienotību. Tā ir dabīga robeža un saikne starp garu un matēriju – savdabīga apziņas viļņojuma līnija, kas attēlo garīgo un materiālo spēku attiecības un sadarbību, kustību virzienu un raksturu.

Uz to norāda arī tas, ka līklocis, ja to apskatām kā laika viļņa līniju, pats sastāv no mazāka mēroga laika viļņa rotācijas vienībām, kuras vēlāk pārtop Zalktī.

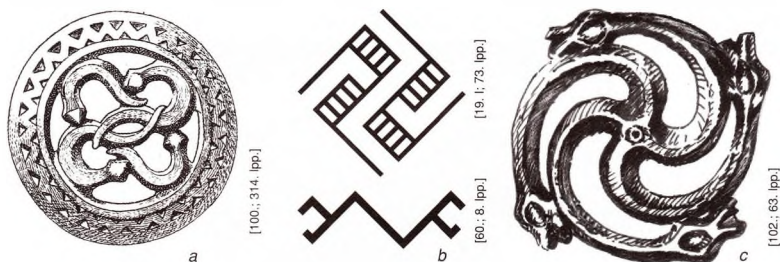
186. att. Čūskas vai Zalkša zīme. Viena sākotne saskatāma jau līklocī.

Otra attīstības sākotne izriet no krusta rotācijas, kam pilna attīstības cikla beigās ir tieksme pārtapt par Laimas krusta zīmi.

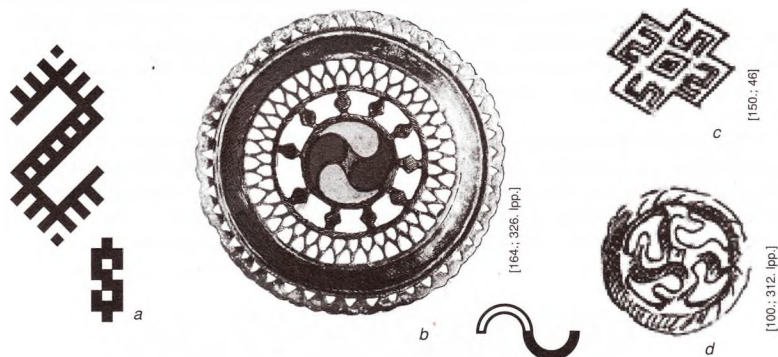
Zalktim ar Laimu ir noslēpumains un ciešs sakars, kas saskatāms kā rakstu zīmēs, tā arī mītiskajos tēlos. Ne velti tradicionālajā kultūrā čūska vai zalktis simbolizē laimi un labklājību, kā arī dievišķu gaišumu. Kā raksta M. Gimbutiene, «aizvēsturiskajos laikos dieve Čūska pielūgta kā mājas pavarda dievība, laimes, veselības, labklājības, auglības devēja. [...] Čūska bija visu zinošā dieve un ar to radniecīga Laimai. Viņas zināšanu avots ir kronis» [4.: 183. lpp.], ko nēšā pati čūska karaliene vai čūsku ķēniņš. Čūskas vai Zalkša zīmes motīvi bieži sastopami folklorā. Raksta simbolikā kronis (noslēgts aplis) ir Visuma simbols. Zināšanas, kas ar šo simbolu saistītas, tātad nāk no Visuma dziļēm un Visuma liku-

mībām. Tās ir zināšanas par laika nepielūdzamo gaitu, par laika ciklisko raksturu (novecošanos un atjaunošanos) un saslēgšanos, savērpšanos aplī, lai izpaustos pilnā laiktelpas veselumā u.tml.

187. att. Zalktis un kronis: a – prūšu rota, b – zīmes latvju rakstā, c – kuršu saktā

Aplis – tā ir Saule (pasaule), reizēm arī Mēness, ar kuru Zalkša zīmei tāpat ir būtisks sakars. Aplis simbolizē harmoniju, veselumu, pilnigumu un aizsardzību. Aplis ir gada simbols, kas sākotnēji ir jauns un iet uz attīstību, bet vēlāk noveco un aiziet, lai simboliski dotu vietu jaunajam. Un, tāpat kā «Ziemassvētku blūķi simboliski sadedzina veco gadu, tā netikumus, jauno, kas bijis» [14. II; 177. lpp.], tā arī Čūska vai Zalkša zīme simbolizē laika pārvērtības un atjaunotnes ciklisko raksturu – vecā izzušanu un jaunā laika atrāšanu. Kronis tāpat ir augstākās, pilnīgākās zināšanas, bet kā ārpus Zalkša izvirzīta zīme tas simbolizē augstāko materiālajā plānā sasniedzamo viedumu. Tas ir savdabīgs transcendentces skata punkts, lai redzētu esību tās apgarotībā un pilnībā.

188. att. Zalktis un kronis: a – zīme jostā, b – sakta (Igaunija), c – zīme cimdā, d – prūšu sakta

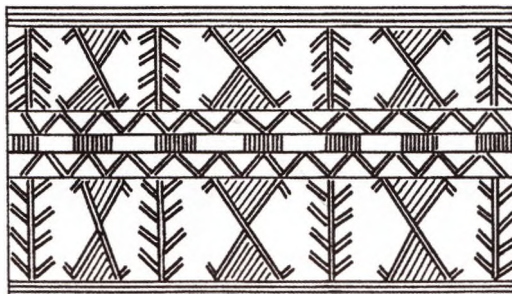
Teci, teci, kūlainīte,
 Tev pieder purvi, meži,
 Tev pieder purvi, meži,
 Mums tā Māras zemīte. [82.; 196. lpp.]

Dažkārt kronis tā arī ir attēlots kā ārpus zīmes stāvošs savrups punkts Zalkša tālākā izvirzījuma galā.

Zalkti laika viļņa kustības virziens var būt cilvēkam labvēlīgs, bet tas var būt arī nelabvēlīgs. Dieva Laima ir tā, kas šķir un iedala dažādus likteņus, un viena no zīmēm šai nodalīšanai ir Zalktis un Čūska, jo tā pārdala pasauli, ir starpnieks starp augšu un apakšu vai arī augšupejošo un lejupejošo kustību un tādējādi simbolizē Dieva Laimas lēmumu.

Līdzīga latviešu Laimai ir arī lietuviešu Laima – Daļa. Viņa ir «dalītāja, dievība, kura ne tikvien nosaka mūža garumu, bet arī dod daļu materiālās labklājības». [4.; 181. lpp.]

Viens no Daļas izpausmes veidiem ir ūdensputna veidols, parasti gulbis, kas noverts pārvēršas par sievieti. Apprecējis viņu, grūtdienis (liet. *bedalis*, tātad cilvēks bez daļas) kļūst ļoti bagāts. [4.; 182. lpp.] Ūdensputns – «tas ir visu – dzīvību, pārtiku, ūdeni, lietu dodošas dieves svētais putns, vai arī tās iemiesojuma putna izskatā» simbols. [4.; 28. lpp.]

[132.; 175. lpp.]

189. att. Manšete. Saskatāmi dažādi mītiskas nozīmes tēli. Latgale, 8.–9. gs.

Šķiet, ka tieši šāda simboliska nozīme ir zīmēm, ko var saskatīt kādā vidējā dzelzs laikmeta aprocē no Latgales. Šeit gandrīz vienādā mērā līdzvērtīgi saskatāmi visai dažādi mītiskas nozīmes tēli – putns ar spārniem, kas lidojumā te paceļas, te nolaižas, te ir gan garais gulbja kakls, gan čūska, kas izlocījusies, gan arī tāds kā Pasaules koks slīpā krusta zīmē un visbeidzot ārējais siluets, kas norāda uz Jumī un kas pilnā laiktelpas ciklā cenšas sakļauties, savienoties visdažādākos savērsumos un rotāciju virzienos.

G. Zemītis un V. Rozenberga šo zīmi piedēvē Jumim. [51 33. lpp.] Jāsaka, ka tas nav tieši nepareizi, bet tas noteikti ir nepietiekami. Jumis ir tikai viena no noslēguma fāzēm šīs zīmes kustību kopumā – vēl pirms tā laika vilnis izpaudās kā Zalktis (Laima-Dalitāja), pēc tam pārvērtās putnā, tad cilvēkā-kokā un tikai tad – Jumī.

Ne mazāk noslēpumains sakars Zalktim ir ar Pērkonu, ar uguni, ar Laimu. To, ka šāds sakars ir, visai nepārprotami norāda zīmes, kurās Zalktis no divu spēku pārvaldīta veseluma pārtop četru spēku pārvaldītā veselumā, kas pēc formas sakrīt ar Pērkonu un ugunskrusta zīmi, arī laika virpuļu zīmēm*, ar Laimas krusta zīmēm.

Zalkša sakars ar uguni

[69. l.; XLIII.422]

190. att. Zalkša sakars ar uguni, tātad arī Pērkonu un Laimu, saskatams zīmēs.

Šis sakarības un pārvērtības apliecina arī folklorā. Šeit runa ir par «Maģisko pūķi (reizēm putnu, dažreiz spārnoto ugunsčūsku)». Tas «var mainīt savu izskatu», un tam ir «lidzīgas funkcijas kā Laimai-Daļai». [4.; 182. lpp.]

* Laika virpuļi saskatāmi arī debesu briežu un aļņu ragi – sens laika plūsmas simbols vēl no ziemēļu pieredzes laikiem.

Pūķis. Rakstā tik tiešām atrodams arī Pūķis vai Spārnotā čūska, kas it kā tiecas pacelties gaisā vai arī draudīgi veļas, pieplakdama zemei, tāpat kā uguns liesmas veļas un aprij pārno kūlu vai atklāj savu nevaldāmo un postošo dabu ikvienā ugunsgrēkā vai vulkāna izvirdumā. Kopumā tie ir nevaldāmas stihijas un laikmaiņas tēli. Šādās zīmēs notikumi attīstās ne tikai savā radošajā, bet vienlaikus arī postošajā virzienā.

Zalktis kā Pūķis vai Spārnotā čūska un citas pārvērtības

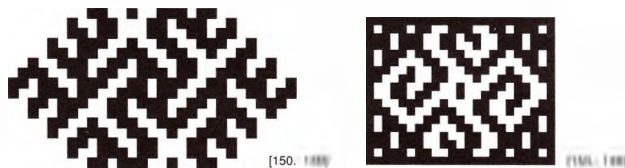
Kabatas drānas raksta fragments. Nica

191. att. Spārnotas čuskas (Pūķa) zīmes jostas un izšuvumos

Šajā ievirzē ir tulkojamas Zalkša zīmes ar sazarotiem galiem (pūķa galvām) vai arī ierotiņiem galiem (atvariem), simetriski sapārotas un Zalkša zīmes ar spārnēm u.tml.

Tā, piemēram, tulkojamas Zalkša zīmes ar ierotiņiem galiem vai likloču galiem, kas izaug no centrā novietota apla – Maģiskā pūķa olas. Savā turpinājumā tā pāraug daudzgalvainā pūķi (ugunskrusta zīme sk. – 192. att.).

Šādai pārvērtībai ir pakļauts arī pats Maģiskais pūķis, kas, no vienas puses, «nes bagātību un laimi tikai atsevišķiem cilvēkiem, parasti pat viņiem par to nezino», bet, no otras puses, «ar savu dēmonisko raksturu viņš var izraisīt nelaimes: piemēram, aizdedzināt mājas, iekrist matos un savelt tos». [4.: 182. lpp.] Uguns plosīšanās, tāpat kā virpuļviesuļi gaisā vai atvari ūdenī, un daudzgalvainā Pūķa tēls ir visai tiešā sakarībā. Maģiskā pūķa stadijā laiks iegūst paātrinājumu. Visi notikumi noris straujāk, un tiem ir tendence atgriezties izcelsmes sākumstāvoklī.

192. att. Maģiskais pūķis un Maģiskā puķa oia

Maģiskais pūķis – tā ir viena no Zalkša zīmes ambivalences izpausmēm. Ja čūska savā pozitīvajā aspektā ir dzīvības enerģijas un tās atjaunošas simbols ar galvenokārt radošu ievirzi, tad savā negatīvajā aspektā čūska ir senākais Velna pārvērtību veids. Velns pārtop viesuļi vai čūskā un dod tai dzīvību [14. li: 223. lpp.], uz ko norāda zīmes ierotiņi gali – spirāles, kurās enerģija un informācija kā pa tuneli tieši pārvietojas no viena līmeņa uz otru (šeit saitē ar tumsu, kā arī pirmatnējiem zemes spēkiem, četrām dabas stihijām – uguni, ūdeni, zemi un gaisu).

Melna čūska miltus mala..

Krusta
Zalktis

Krusta Zalktis. Ar krustu kā sākotni saistīta t.s. krustotā vai krusta Zalkša zīme. Krustotā Zalkša vidū veido krusta zīme, kas, kā likums, ir dinamiskā, radoši aktīvā stāvoklī. Dinamiskais krusts – tā ir gan Zemes un Debess saikne, gan arī ideāla starpstadija starp veco un jauno, starp pagātni un nākotni. Krusts iezīmē zīmes centru – vietu, kur satiekas laiki un telpas, vietu, kur telpa zaudē apjomu un laiks savu kustību. Bet – pats galvenais – krusts iezīmē rotācijas centru. Dažos variantos saskatāmas arī starpformas pārejai uz dalīto Zalkti.

[65. I.; 252]

[65. III.; 154. lpp.]

[65. I.; 255]

Dalītais
Zalktis

Dalītais Zalktis ir tikpat interesants un ar savu īpašu nozīmi. Šāda tipa zīmes izskatās tā, it kā tās vidū būtu pārrūkušas vai arī viduci būtu atvērusies kāda papildus telpa, no kuras dziļumiem iznirst jaunas zīmes. Šī aina pēc savas uzbūves nepārprotami sasauca ar teiktu, kurā Dievs ar Velnu strīdējās par to, kam piederēs pļavā atrastie pinekļi. [114.; 207. lpp.] Katrs aiz sava gala turēdami, to pārrāvuši pušu. Dieva rokās palikušais gals tapis par zuti, bet Velna rokās palikušais pinekļa gals – par čūsku.

Tā arī rakstā Čūskas vai Zalkša zīme jau savā pamatformā ietver divas čūskas, no kurām viena pieder kustībai uz augšu, bet otra – kustībai uz leju.

[150.; 34. lpp.]

[13.; 80. lpp.]

[150.; 14]

193. att. Zalktis jau sava pamatformā ietver divus kustību virzienus.

Viena čūska ir labvēlīga cilvēkam (zalktis), tā ir govju sargs un pienīguma veicinātāja. Tā ir saiknē ar pašu Dievu (zaļais Dieviņš), un tā nes svētību. Otra čūska ir indīga (odze), no tās jāsgargās kā no ļaunuma un posta. Zīmē abas čūskas nošķir un sargā neitrāla starpjosta – krusts jeb vidusdaļa.

Dalītajā Zalktī vidus – tā ir laika plūsma šeit un tagad, savdabīgi mūžīgā tagadne, kas, lai arī nemitīgi nāk un iet, nemitīgi aizplūst, tomēr paliek nemainīga savā nozīmībā un izpausmju centrējumā starp pagātni un nākotni, starp gaismu un tumsu, starp labo un ļauno, starp dzīvību un nāvi.

Dalītajā Zalktī centrs (viena punkta nozīmē) nemaz nav iezīmēts, toties var būt vairāki krusti un līdzteku malas, kas iezīmē vidusdaļas robežas.

Dalītajā Zalktī vidus atveras kā debesis, kā apziņas lauks, kā Visuma dzīles, no kuru dziļumiem izverd jaunas pasaules – jaunas energoinformatīvās un laiktelpas vienības. Šādi tulkojamas gan dažādās punktu, krustu un statenisko svītriņu, gan arī kvadrātu un dažu citu zīmju rindas, kas izsaka ritmu, laika plūsmu un cikliskumu. Ir zīmes, kurās simboli tā arī kārtojas: Zalktis – viens laika viļņa plūsmas virziens, viens laiktelpas veselums, bet viduci – pilnīgi cits ritums, cita mēroga laika viļņa pulsācijas lauks.

Tāpat kā tas ir raksturīgi Zalkša zīmei vispār, arī dalītajā Zalktī ikvienu kreisās rotācijas kustību vienā zīmes pusē līdzsvaro labās rotācijas kustība zīmes otrā pusē (un otrādi).

[65. I.; 199. lpp.]

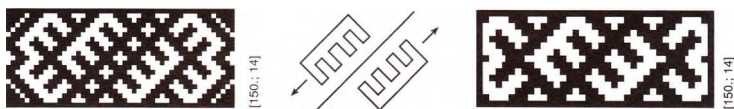
[162.; 51. lpp.]

[65. I.; 197. lpp.]

Visai būtiski, ka dalītajā Zalktī šī Visuma simetrijas īpašība ietver vēl tādu kā papildu nobīdi, kas izpaužas ne tikai zīmes (vai raksta joslas), t.i., laika bultas, garenvirzienā, bet arī pa diagonāli, t.i., laika viļņa augšupejošas vai lejupejošas kustības virzienā. Tā ir nobīde galvenokārt pa laika asi, bet vienlaikus tā ir nobīde arī telpā, jau izmainītā telpiskā situācijā. Tā, piemēram, atbalss vienmēr atskanēs ar nelielu novēlošanos (t.i., nobīdi laikā), turklāt pretēji vērsta virzienā. Vienmēr vispirms būs cēlonis, un tikai tad ar nobīdi izpaudīsies arī sekas.

Šķiet, ka tieši izpausmju nobīdes laika vilnī ļauj pasaulei rotēt, cikliski pārveidoties no viena stāvokļa citā un neapstāties.

194. att. Dalītajā Zalktī uzsvertas izpausmju nobīdes laika un telpa.

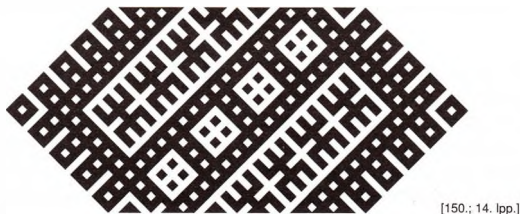
Un – visbeidzot – ir vēl kāds simbolisko nozīmju slānis, kas saistāms ar dalīto Zalktī.

Nobīde starp divām simetriskām pusēm rada enerģētisku lauku jeb spriedzi. Zalktī kā dzīvības enerģijas un atjaunotnes zīmē tā ir simboliska norāde uz biolauku, uz divu dzimumu saderību, savstarpējo pievilksanos un vienlaikus bioloģisko uzdevumu, individuālās psiholoģijas, fizisko dotumu u.tml. nesakrītību jeb nobīdi laika vilnī (t.i., laikā un telpā).*

Turklāt dažas Zalkša un arī dalītā Zalkša zīmes pēc savas formas uztveramas arī kā divas savstarpēji saistītas spirāles, kas vijas līdztekus un viena otrā. Šajā skatījumā tās sasauca arī ar DNS dubultspirāli kā iedzimtības koda simbolu.

Zalktis ir viena no tām zīmēm, kas daudzās savos kuplinājumos izceļas ar sarežģītu, vairākos līmeņos izkārtotu uzbūvi un simbolisko nozīmju hierarhiju.

Lūk, kāda Zalkša zīme no Lielvārdes jostas**. Šajā zīmē laika vilnis, nākdams un arī aiziedams, saudzīgi ieskauj, pat sargā ritmus zīmes iekšpusē. Turklāt šiem ritmiem ir atšķirīgs raksturs: zīmes vidū redzami četri «galdiņi», kuros akcentēta skaitļa četri simbolika un kuri norāda uz telpisko procesu pabeigtību, līdzsvaru, mieru un materialitāti četrvienībā (katrā kvadrātā ideāla centriska spoguļsimetrija – kristāliskā pasaule), savukārt zīmēs, kas atrodas Zalkša ielokos, simetrijas raksturs izmainās. Tā iegūst orientāciju (opozīciju) augša – apakša, kāpjošo un krītošo virzienu, ko nosaka laika viļņa, t.i., Zalkša zīmes, ieloku pavērsumu virziens. Zīmes šajos ielokos tulkojamas kā visa dzīvā un augošā simboli.

195. att. Zalkša sarežģītākie kuplojumi izceļas ar vairākos līmeņos izkārtotu uzbūvi.

Pats būtiskākais – visa sistēma pakļauta vērīnīgai divu pretēji virzītu, bet laikā un telpā nobīdītu spēku radītai rotācijai, pulsācijai, cikliskai atjaunotnei u.tml. Zalktī laiks un telpa vērpijas, met cilpas un atklāj sevi visdažādāko izpausmju daudzveidībā un vienotībā.

* Būtibā tas ir tas pats iepriekš minētais «pieļaujamo izmaiņu daudzums», kas neapdraud sistēmas veselumu, bet – tieši otrādi – nodrošina tās pastāvēšanu kustībā. (Sk. pie simetrijas jēdziena izpratnes.)

Citā terminoloģijā tā ir asimetrija, kas izpaužas arī elementārdaļiņu līmenī. Bez šīs asimetrijas, kā domā teorētiķi, arī mūsu universs (Visums), tikko radies, tūlīt ietu bojā, jo «vielas un antivielas daļiņas savstarpēji anihilētos» un process apstātos. [84.; 421. lpp.]

Funkcionāla nobīde starp divām simetriskām pusēm vērojama arī cilvēka smadzeņu pusložu darbībā, bet teorētiskā līmenī tā ir viena no dominējošām dzīvības pamatzīmēm, atšķirībā no neorganiskās kristāliskās pasaules. [84.; 367. lpp.]

** Gan Lielvārdes jostas, gan visu tajā atrodamo Zalkša u.c. zīmju tulkojumi nav ne šīs nodaļas, ne arī grāmatas mērķis. Daudzas no tur esošām simboliskām nozīmēm vēl tikai atklājamās.

VISUMS UN LAIKA VIĻŅA CIKLU ZĪMES

**Astoņnītis
un pirmais
laika viļņa cikls**

Astoņnītis – saukts arī par «apaļo» vai «galdiņu». [115.; 15. lpp.] Pēdējā noslēdzošā zīme starp visām laika un likteņa zīmēm. Balto Visuma modelis, kas veidojas no pirmā pilnā laika viļņa cikla, kurā laiks, izveidojis astoņnieku, atgriežas sākumstāvoklī. Tas sastāv no diviem pilniem četriniekiem jeb četrvienībām – ČETRŅĪSIEM – un noslēdz otro līmeni. [102.; 67. lpp.]

Nedaudz citā skatījumā astoņnītis ir telpiski savērpts aplis, kur katra no tā pusēm ir liklocis jeb Zalktis.

Zīmes būtība daļēji atspoguļojas nosaukumā. Katrs no minētajiem nosaukumiem atklāj kādu šīs būtības šķautni. Apaļš – tā ir savrupa noslēgtība. Apaļš – tā ir arī sava veida pilnība un skaistums, kādas kustības pabeigtība.

196. att. Astoņnītis Zemgales cimda

Dziedat, meitiņas,
Apaļas dziesmas,
Apaļi rakstiņi
Pūra dibenā.

LD 25177, 1

Galdiņam bij četri stūri,
Visi četri vajadzīgi.
Uz pirmajai Saule lēca,
Uz otrai norietēj,
Pie trešai Laima sēda,
Uz ceturta mijā Māra. Tdz 54913

Un, lai gan parasti apaļš būtu attiecināms uz sauliņu rakstiem, šoreiz tas attiecināts uz diviem kvadrātiem jeb divām saulītēm, kuru kopējais siluets nebūt neveido apaļu formu. Acīmredzot šeit ir runa par kādu dziļāku apaļuma izpratni, kas nāk kā pēdējā aiz visām citām zīmēm un meklējama ne jau virspusē, bet gan «pūra dibenā» (zināšanas par savērpto apli, jo kosmosā apaļi jau nav, ir tikai spirāles). Tāpat arī otrs ar šo zīmi saistītais nosaukums – «galdiņš» –, kas nāk no dainām, simbolizē ne tikai virsmu (zemi), bet arī pašu pasauli.

Rakstā «galdiņš» ir četrstūris [71.; 19. lpp.], kas pietuvināts kvadrātam – ČETRŅĪSĪS, kas simbolizē pasauli un tās četrvienību.

Īpaši ietilpīgs ir šīs zīmes pamatnosaukums «astonnītis». Tas nāk no zintniecības [102.; 67. lpp., 74.] un kā simbolisks niškārtu skaitlis minēts dainās.

197. att. Astonnītis josta

Aizjūdž manim, tautu dēls,
Astoņdanci kumeliņu;
Es aplāju tav' galdiņu
Astoņiņu paladziņu.

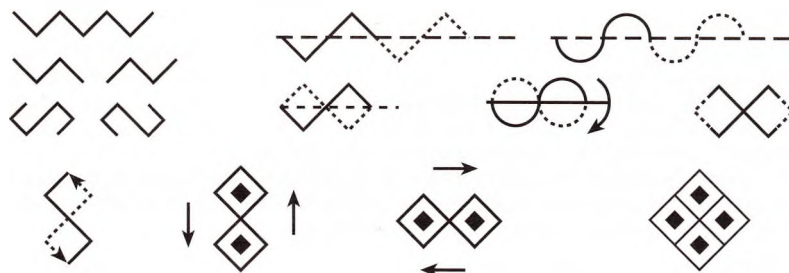
Tdz 45251

Latviešu folklorā skaitlis astoņi saistās ar laiktelpas vienību, veselumu, pabeigtību [49.; 118. lpp.], savukārt «nītis», lai arī ir speciālu aušanas ietaišu nosaukums (nītis – stellēs šķiriena veidošanas aparāta centrālā daļa [22.; 132. lpp.]), raksturo paladziņu, tajā ieguldītā darba sarežģītību un laiku. Proti, jo vairāk nišu (niškārtu) – šeit to ir astoņas –, jo vairāk laika ieguldīts auduma gatavošanā un sarežģītākus (pilnīgākus) rakstus iespējams veidot.

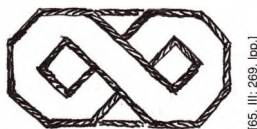
Līdzīgs simbolisko nozīmju slānis izriet arī no «astondanci kumeliņu», kur dancis (dancot) saistāms ar kustību – astoņiem dančiem vai astoņiem laika lokiem telpā. Dancis saistās arī ar kumeliņu. Tādu kumeliņu, kas šos astoņu dančus spēj veikt. Tā kā kumeliņš dainās ir arī līdzteku simbols Saulei un Mēnesim («no jūriņas izpeldēja div' dzeltenī kumeliņi»), tad tie vienlaikus ir runa arī par astoņiem gaismas cikla dančiem, kas, būdami astoņi, veido pasauli tās veselumā un pabeigtībā.

Tātad astoņnītis šajā skatījumā ir astoņu laika vienību zīme, kas simbolizē to telpisko pabeigtību, vienību un veselumu (attiecīgi četrnītis ir četrus laika vienību zīme telpiski noslēgtā veselumā).

Astoņnītis kā vizuāli tverama zīme simbolizē laika periodisku pulsāciju un virziena nomaiņu. Līdz ar to ikvienam labās rotācijas Zalktim pāri ir kāds cits – kreisās rotācijas Zalktis. Labās rotācijas saulītei (četrniša kvadrātam) pāri ir kreisās rotācijas tādas pašas formas saulīte (otrs četrniša kvadrāts).

Kreisās un labās rotācijas zīmes savieno laika viļņa sākuma un beigu punktus vienotā astoņniša zīmē, noapaļo vienu tās kustības ciklu simetriski dubultotā veselumā.

Astoņnītis villainē. Varakļāni, 19. gs. 1. puse

Astoņnīti pagātne un nākotne satiekas zīmes centrā, veidojot mūžīgo tagadni, ko šeit simbolizē slīpais Dieva krusts – pasaules radošās aktivitātes un dzīvības, materiālās un ideālās pasaules vienības simbols.

Kā Visuma modelis astoņnītis simbolizē arī pasaules dažādās puses – mārisko un dievišķo, šo sauli un viņo sauli u.c. –, kā arī cilvēka un Visuma zemapziņas un apziņas, Radošos un Darošos u.c. spēkus, kas tāpat izpaužas pēc universālajiem simetrijas likumiem.

Kā zināms, simetrija ar nelielu pielaujamo izmaiņu daudzumu ietverta arī cilvēkā. Tā atspoguļojas gan kreisās un labās smadzeņu puslodes funkciju atšķirībās, gan arī kreisās un labās ķermeņa puses atšķirībās, roku iespējās u.tml.

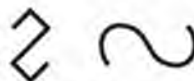
Ņemot vērā šīs cilvēka ķermeņa pušu atšķirības un vienlaikus kosmiski nosacītās (dievišķās) saites ar pasaules universālo sākotni, tās radošajiem principiem, baltu TICĒJUMU sistēmā «RADOšais spēks ir Sirdī. Tādēļ kreisā puse, kreisā roka ir RADOša. Bezsirds puse, labā puse, labā roka ir DARoša (RAD = DAR). Vispirms ir RADišana, bet pēc tam ir DARIšana [...]» [170.; 22. lpp.] Šeit arī rodams tulkojums diviem pretējiem, bet astoņnīti savstarpēji saistītiem laika viļņa (t.i., Zalkša zīmes) kustību virzieniem.

**RADOša un
DARoša
enerģija**

Labiskais virziens (pa Saulei) ietiecas materiālajā pasaulē, realizē dievišķo domu. Tā ir DARošā enerģija.

Kreiliskais virziens (pret Sauli) ietiecas garīgajā pasaulē, stiprina apziņu, dvēseles spēkus. Tā ir RADOšā enerģija.

Astoņņitis kā veselums vienādā mērā ir gan makrokosmosa, gan arī mikrokosmosa norišu simbols. Tas attiecināms kā uz laika viļņa lielajiem, tā arī mazajiem cikliem, turklāt, kā to redzam zīmēs, lielie laika viļņa cikli ietver mazākos laika viļņa ciklus. (Šāda ievirze ir zīmēm, kas veidojas savērstā kāšu krusta, ierotītā Zalkša un «kāpņu» zīmju starpjoslā.)

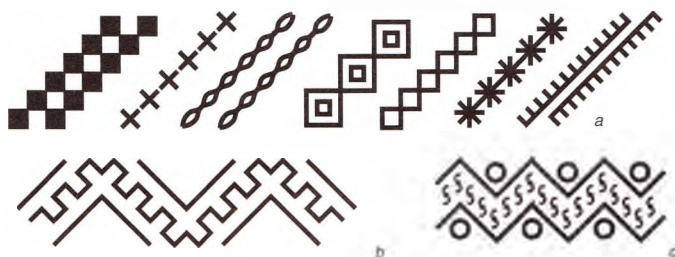

Savukārt pats laika vilnis virzās te uz augšu, te atkal uz leju. Rakstā laika vilni simbolizē liklocis, bet tā atsevišķus posmus – «kāpnes». Tās ir ikviena likloča slīpās līnijas, kas var izkārtoties arī aplī. Tātad «kāpnes» atrodas arī tādās zīmēs kā kvadrātiskā saulīte (ar nozīmi Saule, šī saule, pasaule u.c.), kas vienlaicīgi ir arī laika viļņa cilpa vienas dienas, viena gada, viena mūža, viena garāka attīstības cikla u.tml. garumā.

«Kāpnes» simbolizē lielāka laika viļņa cikla kāpjošo vai arī krītošo intonāciju (raksturu), kā arī laika vilni ietilpstošās mazākās laika vienības un to formas. Vienkāršākā izteiksmē tās ir dažādu punktu, kvadrātu vai likloču u.tml. rindas.

Kāpnes

Kāpjošā vai krītošā laika viļņa kustība

198. att. **Kāpnes:** a – sievas cepure, Ledmanes pag., b – krekla apkakle, Zemgale, c – vainagā

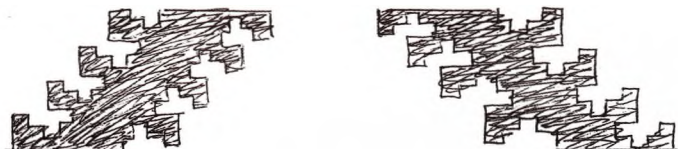
Sarežģītākā izteiksmē katrā mazākā laika vienība attēlota kā pakāpiens, ko veido līnijas ar taisniem, liektiem vai arī ierotītiem galiem – tātad Zalktišiem. Pēdējie norāda uz mazāko laika vienību rotāciju virzieniem lielāka laika viļņa cikla ietvaros.

199. att. **Kāpnes.** Zīmes jostas un joslu rakstos

Šāds ļoti raksturīgs laika viļņa kāpjošās un krītošās intonācijas kustību simbols – «kāpnes» – sastopams, piem., Krustpils pagasta villainēs (200. att.).

Saistībā ar cilvēka mūžu «kāpnes» ir Dvēseles ceļa simbols. Dvēseles ceļš uz pilnību ir ceļš uz augšu, un simbolu valodā to izsaka ar kāpšanu «garīguma kalnā», ko nevar izdarīt bez ētiskas pilnveidošanās un cīņas. Starp zīmēm vislabāk šim tēlam atbilst «kāpnes» no aplišiem – Saulēm (t.i., pasaulēm). Katra Saule ir pakāpiens, viena laika cikla vienība – viens cilvēka mūžs, viens Dvēseles riņķojums. Citā mērogā pašas kāpnes ir tikai daļa no kāda vēl lielāka Dvēseles attīstības cikla, kas tāpat noslēdzas aplī, šeit – pasaules veseluma un pilna nodzīvota mūža simbolā.

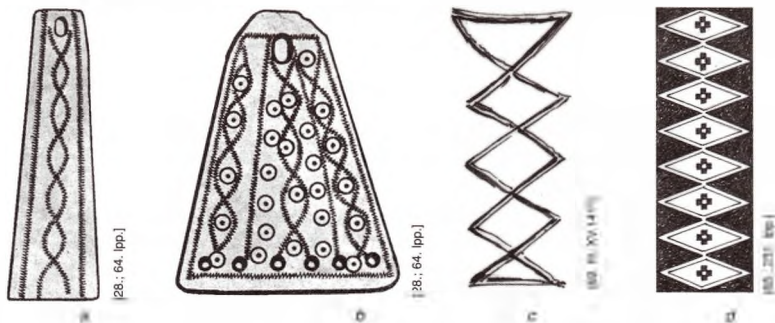
200. att. Kāpnes Krustpils villainē

Garā pupa. Dvēseles pilnveides (evolūcijas) kāpnes simbolizē arī Garā pupa jeb roze. Tā savieno debesis un zemi, garīgo un materiālo, dievišķo un mārisko vienotā saiknē, vienotā nedalāmā laika viļņa norisē no viena apziņas pakāpiena uz arvien augstāku. Citā mērogā skatot, Garā pupa ir enerģiju kāpnes pašā cilvēkā.

Garā pupa

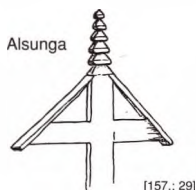
Pasakās uzkāpšana pa Garās pupas zariem no zieda uz zieda ir simbols cilvēka iekšējās – garīgās un ētiskās – pilnveides ceļam. Zīmēs tas izskatās šādi.

201. att. Garās pupas motīvi: a, b – vainaga piekariņi, Kārļa pagasts, Ainava, 12. gs., c – zīme sprēslicā, d – zīme sievas cepurē, Austrumvidzeme, 19. gs. 1. puse

Dod, Dieviņi, kalnā kāpt,
Ne no kalna lejīnā;
Dod, Dieviņi, otram dot,
Ne no otra mīļi lūgt.

LD 1448

[157.: 29]

Augsti kāpu kalniņā,
Daiļu rāvu dāboliņu;
Būt' augstāki uzgūpuse,
Būt' daiļāku norāvuse.

LD 21411

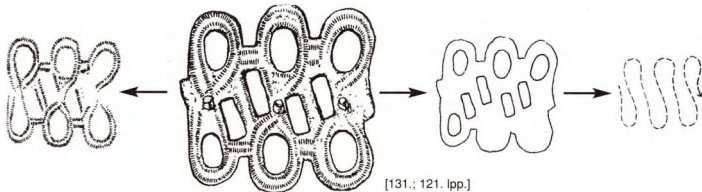
Nedaudz citā izteiksmē Garās pupas ideja saskatāma arī dažās kapu zīmēs. Šeit tā norāda uz Dvēselei izejamo pasaulu (debesu) skaitu, līdz tā nonāk pie Dieva.

Astoņņiša kuplinājumi un baltu Visuma modelis

Laika viļņa ciklu apskats baltu Visuma modelī nebūtu pilnīgs, ja mēs neaplūkotu astoņņiša zīmes kuplinājumus, kas veidojas, laika viļņa ciklu skaitam pieaugot.

Pirmais laika viļņa cikls veido pirmo astoņņieku, savukārt katrs nākamais pirmajam klāt pievieno vēl vienu. Kopumā veidojas arvien sarežģītāks un lielāks laika viļņa pinums, līdz savā galīgajā izteiksmē tas pārtop par vienlaidu Pasaules auduma režģi jeb tīklu.

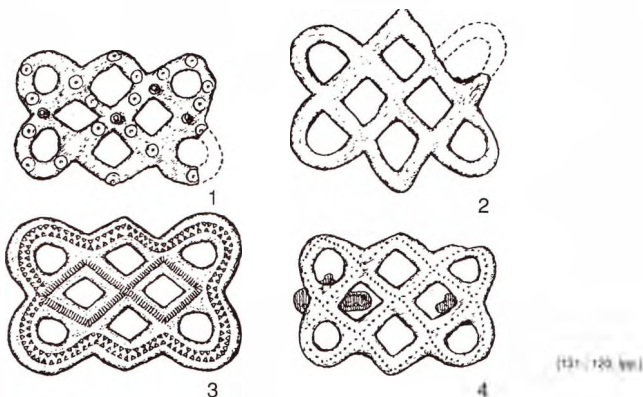
Stabilas un savdabīgas astoņņiša kuplinājuma formas izveidojušās kuršu rotās. Lūk, kāda rota no VIII–IX gs.

202. att. Astoņņieks (astoņņītis) ir noteikta savrupa zīme. Kuršu rota, 8.–9. gs.

Uzmanīgi vērojot, nav grūti pamanīt, ka senais rotkalis ar iecirtuma (grebuma) līnijām izveidojis trīs astoņņiekus, kas savā starpā savienoti ar līmeniskām līnijām kā augšpusē, tā apakšpusē iepretim ovālajiem caurumiem. Papildus tam astoņņieki savienoti arī ar ieslīpām līnijām tā, lai veidotos vēl viens astoņņieku savienojuma veids. Šajā virzienā ejošās līnijas sakrīt ar caurmotās plāksnītes formu virzieniem un veido plūstoša likloča kustības iespaidu. Uz likloci norāda arī izvīrzījumi plāksnītes kreisajā un labajā pusē, kā arī noteicošās silueta apriņķis. Kā redzams, šeit astoņņieks ir noteikta savrupa zīme un vienlaikus vēl lielāka laiku loka – bezgalībā aizejoša likloča – sastāvdaļa.

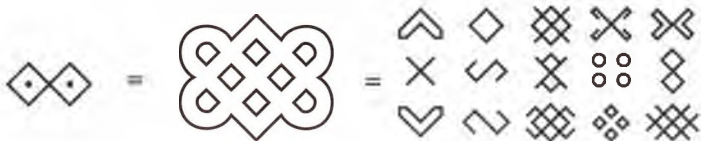
Līdzīga, tomēr cita aina tēlota četrās piespraudēs, kas, tāpat kā iepriekšējā piespraude, publicētas Audrones Blujienes grāmatā «Vikingu laikmeta kuršu rotu ornamentika». Kā uzsver A. Blujiene, šis rotas pārstāv patstāvīgu, baltiem raksturīgu pinumam līdzīgu rotu tipu.

203. att. Astoņņiša zīmes kuplinājumi. Kuršu rotas, 8.–9. gs.

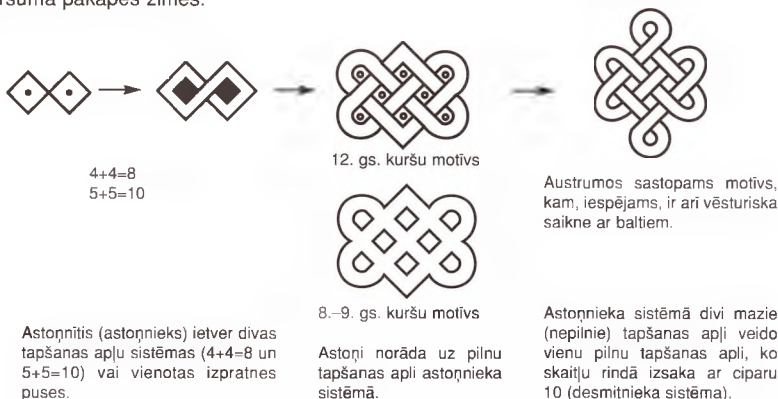
Arī šo rotu simboliskā būtība apskatāma astoņņiša un laika viļņa simbolikas ietvaros. Tā visās rotās spēcīgi iezīmēts centrs (četrus rombiski novietotu kvadrātu ielencumā). Vienā rotā (Nr. 3) centrs papildus izcelts ar iegravētu astoņņiša zīmi. Arī daži citi papildu simboli, piemēram, aplīši (Saules simbols), norāda uz tiklotā režģa (pinuma) laika viļņa raksturu. Tomēr būtiski, ka laika viļņu pinums attīstās tikai tik tālu, cik nepieciešams, lai atklātu galvenās astoņņiša simboliskās nozīmes. Tā, piemēram, četri kvadrāti un četri ovāli ($4+4=8$) uzsvēr astoņņiša skaitliskās simbolikas nozīmību.

Savukārt zīmes uzbūve ļauj saskatīt veselu virkni citu zīmju, kuras raksturo un atklāj izvērsta astoņņiša dažādo tapšanas stadiju un spēku nozīmes baltu Visuma modeli.

Par spīti laika viļņa kustības bezgalīgajai un nepārtrauktajai gaitai zīme saglabā savu savrupību un simboliskās izteiksmes lakonismu. Kā zināms, skaitlis 8 funkcionē tikai tautas dziesmās [49.; 111. lpp.] un, kā mēs noskaidrojām, arī rakstā. Turklāt skaitļa 8 simboliskā nozīmība šķiet sakņojamies pašu tradīcijā (J. Kursīte). Arī tam pierādījumus atrodam rakstā, kur astoņņītis ietver arī dažas noslēpumainas sakarības. Tā, piemēram, lineārā laika skatījumā 4+4 veido 8, taču cikliskā laika gaita katru no četriniekiem saslēdz aplī vai kvadrātā. Tādā kārtā 4+4 veido divu tapšanas aplu pabeigtību. Vienlaicīgi tieši šāda pabeigtība iezīmē katrā aplī centru, kas veido skaitļus 5+5=10.

Līdz ar to gan pēc ģeometriskās uzbūves, gan arī pēc skaitļa 8 simbolikas uz vienas attīstības un izpratnes līnijas novietojamas vairākas visai atšķirīgas dažāda kupluma vai izvērsuma pakāpes zīmes.

Astoņņītis (astoņņieks) ietver divas tapšanas aplu sistēmas (4+4=8 un 5+5=10) vai vienotas izpratnes puses.

8.–9. gs. kuršu motīvs

Astoņi norāda uz pilnu tapšanas apli astoņņieka sistēmā.

Austrumos sastopams motīvs, kam, iespējams, ir arī vēsturiska saikne ar baltiem.

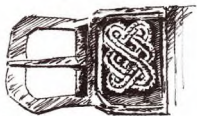
Astoņņieka sistēmā divi mazie (nepilnie) tapšanas apli veido vienu pilnu tapšanas apli, ko skaitļu rindā izsaka ar ciparu 10 (desmitnieka sistēma).

Vidējā zīmē astoņņītis izvērsts un tādēļ simbolizē nevis vairs tikai vienu sākotnējo, bet vienlaikus astoņus (pēdējā zīmē jau desmit) tapšanas aplus (laika lokus) – desmit «Dieva apcirkņus». Taču abas šīs iespējas (4+4=8 un 5+5=10) ir ietvertas (iekodētas) astoņņiša zīmes sākotnējā pamatformā un tās skaitliskās simbolikas struktūrā. Varbūt arī tādēļ, piemēram, 8.–9. gs. rotā (203. att. Nr. 3) astoņņītis vēl papildus iegravēts tās centrā kā norāde, ka astoņņītis ir šo pinumam līdzīgo rotu simbolikas izpratnes atslēga.

Ielūkojoties astoņņiša simbolikas struktūrā, redzam, ka tā ir attīstījusies no pašu pamata un bijusi pazīstama ne jau tikai kuršos vien. Piemēram, šādas zīmes skatāmas arī kādā Ludzas Odukalna kapulaukā atrastās jostas apkalumā. Pie šāda tipa piederīgs pi-

[153.; 189. lpp.]

[161.; 78. lpp.]

[115.; VIII]

numa motīvs atrodams arī zemgaļu un latgaļu materiālos. Astoņņiša izvērsums (ar desmit tapšanas apliem) atrodams kādā 18. gs. Krustpils apvidus jostā, bet vēlākos laikos kā atblāzma skatāms, piemēram, Latgales jostas rakstā (Aulejas Vanagi, 19. gs. 2. puse).

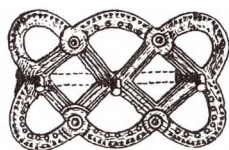
[54., 187. lpp.]

Zemgaļu sakta

[141., 63.]

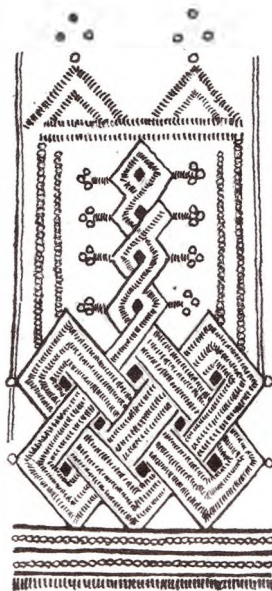
Zīme lietuviešu mezglu raksta

[100., 315. lpp.]

Prūšu sakta

Pārsteidzošu, nozīmēm bagātu rotājumu glabā kāda vēlā dzelzs laikmeta (10.–12. gs.) aproce, kas atrasta Liezerē Madonas rajonā. Tajā rādīta ikgadējā gaismas cikla – Saules gaitas – kustība, kas pakāpeniski izveido sarežģītu Visuma laiktelpas uzbūves un norišu simbolu.

Aproce. Madonas raj. Liezere,
10.–12. gs.
[Madonas novadpētniecības
un mākslas muzejs]

204. att. Ikgadēja gaismas cikla kustība pakāpeniski savij un veido arvien sarežģītāku laika viļņa pinumu – izvērsto astoņņiti.

Zīme iesākas ar lineāri virzītiem laika viļņa vijumiem, kas gluži kā kādā uzskates līdzeklī mums visai labi pazīstamās zīmes (Debesu kalns, trīs Saules Jāņu staba galiņā, kuras izaug no mirdzošas dienas, t.i., Debesu zīmes, ko atrodam jau vissenākajās arheoloģiskajās liecībās, u.c.) no vienkāršas ikgadējās gaismas cikla kustības – no Jāņiem līdz Jāņiem – pakāpeniski savij un loku lokiem veido arvien sarežģītāku laika viļņa veidotu pasaules ainu. Tajā viegli tagad varam pazīt izvērstu astoņņiti – baltu Visuma modeļa zīmi, laiktelpas vienības, veseluma un pabeigtības zīmi, kas atkarībā no savas iekšējās struktūrētības pakāpes, t.i., no tajā ietilpstošo ciklu skaita, simboliski runā nevis par vienu, bet gan par daudziem pilniem laika viļņa cikliem.

Astoņņiti un tā izvērsumos zīme pakļaujas skaitliskās simbolikas tulkojumam, taču, ciklu skaitam pieaugot līdz bezgalībai, šī nozīme pakāpeniski zūd. Bet tās jau ir citas zīmes, kas noved mūs pie Visuma vienotas uzbūves režģa – Pasaules auduma.

..VISI LĪDZI LĪGOJĀS (mītiski sakrālās laiktelpas simboli)

Puzuri (saukti arī krīži, spurgulji un lukturi) ir latviešu tradicionālajā kultūrā plaši pazīstami dekoratīvi veidojumi ar dziļi simbolisku nozīmi. «Puzuri» ir pats populārākais šo objektu nosaukums. Citi nosaukumi dažkārt apzīmē kādu atsevišķu puzuru veidu ar īpašu konstruktīvo risinājumu.

Lai arī puzuru izgatavošanas paņēmieni un materiāli ir samērā vienkārši (salmi, niedres, skali, raibi papīri, olu čaumalas, putnu spalvas, diegi, dzijas, skaidas u.c.), to panāktais iespaids ir pārsteidzošs. Puzuri rotā un organizē telpu, tos izkar telpas stūros vai telpas centrā pie griestiem tā, lai tie kustētos, lēnām grieztos vai šūpotos, t.i., reaģētu uz vissīkākajām gaisa plūsmām telpā. Kustībām un puzuru formām šeit ir daudznozīmīgs maģiskas iedarbības efekts no enerģētiskās aizsardzības līdz estētiskās harmonijas un garīgās sakārtotības veicināšanai u.tml. Tām arī daudzveidīgas simboliskās nozīmes.

Puzuri – tie ir savdabīgi sakārtota Visuma simboli, pasaules modeļi, kas ar savu ģeometrisko un skaidro uzbūvi enerģētiski labvēlīgi ietekmē cilvēku un vidi, bet vienlaikus kalpo kā telpu organizējoši akcenti. Lūk, piemēram, dažī ticējumi, kas saglabājušies līdz mūsdienām no seniem laikiem.

Ja puzuri piekar virs bērna gultiņas, bērns aug laimīgs un priecīgs, tas tiek pasargāts no slimībām un ļauniem spēkiem. Savukārt, ja puzuris nekustas, kaut kur tuvumā ir tumšie, ļaunie spēki (Nāve, Ne Laime, Haoss).

Puzuri sevī savāc mājas nelabumu. Tos piekar ziemas saulgriežos, bet Pelnu dienā sadedzina, lai atkal taisītu no jauna citu gadu.

Īpaša nozīme puzuros ir kustībai. Kustība – tā ir pati spilgtākā laika izpausme. Kur nav kustības, tur iestājas sastingums, panikums, tur apstājas laiks un pasaule iet bojā.

«Unruh» (lat. *nemiers*) – tā sauc līdzīgus veidojumus Vācijas vidienē, kurus arī piekarināja istabās dažādās vietās, piemēram, virs podiņu krāns vai virs loga, vai arī tos ziedoja kapličās. Līdzīgs ticējums: tas nekustas, ja tuvumā rādās ragana. Šādi «nemieri» un citi līdzīgi veidojumi, kas bijuši izplatīti gan Eiropā, īpaši ziemeļos, gan arī citur, savu sākotnējo nozīmi smēļ pirmskristīgajās kultūras tradīcijās. [37.; VIII sēj. 118. lpp.]

Šķiet, ka daudzas šo rotājumu pamatnozīmes aizgājušas zudībā. Šodien vissaprotamākie ir estētiskie aspekti, taču arī funkcionālie un simboliskie aspekti pētāmi un no jauna atklājami.

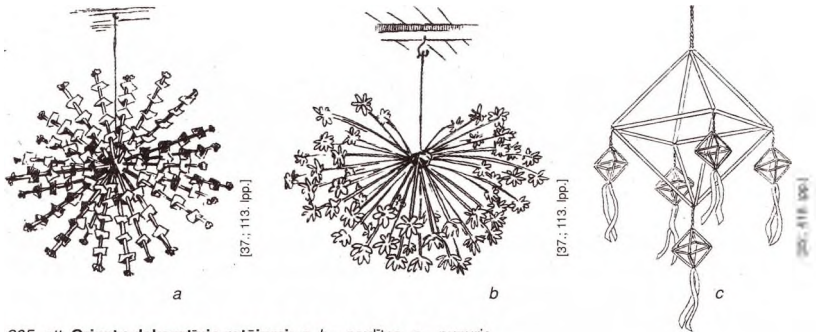
Puzuri aplūkojami ne tikai citu etnogrāfisko, folkloras un arheoloģisko materiālu, to skaitā gadskārtu ieražu, kopsakarības, bet arī tiešā vizuālā tvērumā, ļaujoties puzuru ģeometrijas un simbolisko elementu veidotās pasaules izkārtojuma loģikai un tulkojumam.

Ikviens puzuris sākas no viena punkta, kurā tas piekārtas, un virzienā uz leju ietiecas un izvēršas telpā, ar savu formu un elementu izkārtojumu piesaista uzmanību.

Kādas simboliskās vērtības tad ieraugāmas puzuros, un kāda tad ir puzuru simbolizētās pasaules uzbūve? Kā pirmā jāmin visvienkāršākā puzura jeb luktura konstrukcija, ko reizēm sauc par saulīti. Tā sastopama viscaur Latvijā. Tās centrā ir kartupelis, kurā sasprausti stari (salmi, niedres, skaliņi), kas vēl rotāti ar spalvām vai spīdīgiem papīriņiem. Puzuri pakar smalkā grodi sagrieztā diegā. Tādēļ tas nemitīgi lēni griežas, raibiem papīriņiem vizēdams. Simbolizē Sauli, pasaules veselumu ar kodolu centrā un uz visām pusēm aizejošu starojumu. Pasaules sākums no punkta centrā, tai vienmērīgi izplešoties, – sprādziens. Pasaules dažādās raupjuma – smalkuma pakāpes no sablīvētas masas (kartupelis) līdz vissmalkākajām vibrācijām (gaisma – papīriņu mirdzēšana). Dekorējumi ar vārpām vai papīra puķēm, kā retumis ir novērots, tulko šo pasauli kā auglīgu un ziedošu, atgādinot par gadskārtu ciklu, Sauli, tās aiziešanu un atkal atnākšanu.

**Puzuru
noslēpumainā
kustības būtība**

**Saulītes –
vienkāršākie
pasaules modeļi**

205. att. Griestu dekoratīvie rotājumi: a, b – saulītes, c – puzuris

Piramidāli režģu ķekari – puzura pamattips

Nākamā puzuru forma ir pati nozīmīgākā un, šķiet, arī populārākā. Tā atgādina lielus kristāliskus piramidālu režģu ķekarus.

Tos gatavo no salmiem, niedrēm, papildinot ar spalvām, olu čaumalām, dažādu saulīšu motīviem (arī «putniem», «tauriņiem») un krāšņām lentēm vai dzīpariem.

Šāda tipa puzuru ģeometriskais pamatelements jeb pamatforma tiek veidots no divām pamatnē savienotām četrstūra piramidām. Augšupejošā piramīda simbolizē gaisu – debesis, visu smalko pasauli (arī garu), Debesu tēvu (Dievu). Lejupejošā piramīda – leju, pazemi, visu raupjo pasauli (arī matēriju) jeb Dieva Māru. Lidzīgi kā dainās izpaudivs Dievs visai bieži ieņem augšējo, debesu sfēru, bet Māra – zemes un lejas sfēru. Kopumā tas ir kā veselums, visa pasaule. Šo pamatformu raksturo septiņas koordinātas: centrs, augša, apakša, priekšpuse, aizmugure, kreisā un labā puse. Tas precīzi atbilst tradicionālās kultūras mitoloģiskās telpas modelim, kas simbolizē pasaules struktūru. Uz to norāda N. Vēlus, balstīdamies uz V. Toporova pētījumiem par seno baltu pasaules uzskatu «pasaules koka laikmetā» un lietuvju tautas kāzās lietojamo «dārzu» – no salmiem darinātu pie griesītiem karināmu izgreznojumu, kas simbolizē pasaules struktūru. [77.: 26. lpp.] Kā redzam, tie ir tie paši veidojumi, ko Latvijā saucam par puzuriem.

Vertikāli skatot, iezīmējas zemes, debesu un pazemes līmeņi, bet «horizontālā struktūra modelē ne tikai skaitļu attiecības un pasaules puses, bet arī gadalaikus (pavasāri, vasaru, rudenī un ziemu), diennakts daļas (rītu, dienu, vakaru un nakti), krāsas, pasaules elementus» (V. Toporovs). [77.: 26. lpp.]

Puzuris kā simboliska uzbūve padara pasauli saprotamāku, līdz tam esošajā haosā ieviešot kārtību, sakārtotību – kosmosu. Tāpat kā Visums sastāv no daudzām citām mazākām pasaulēm, arī puzeros pamatelementi tiek iekārti cits citā un ir cits par citu mazāki. Kā centrā, tā arī visos stūros tiek iekārtas šādu arvien mazāku pamatelementu virtenes. Parasti veido trīs līdz četras šādas pakāpes. Šo iekārtojumu var vērtēt kā simbolisku – pasaule ir vienota, bet mērogos dažāda (mikrokosmosa un makrokosmosa ideja).

Dažādās pasaules savstarpēji iegremdējas, pastāv savstarpējās atkarībās, pakārtojās vienam kopējam centram – universālajai sākotnei Dievam.

Puzuris ir matērijā izpaustas pasaules simbols. Neizpausto pasauli, neizpausto Dievu simbolizē puzura vidus – centrs, kas atrodas telpā vienādos attālumos no puzura kristālisko režģu piramīdu virsotnēm. Šādu neredzamu, bet vienlaikus izpaudušos Dievu min dainas.

Kur, Dieviņi, tu stāvēji,
Kad es tevi neredzēju?
– Vidū sētas, pagalmā,
Vibotnišu cerīnā. LD 8050

Tātad Dievs pats nav ne redzams, ne dzirdams. Tas ir kā «0», kā tukšumi mūsu raksta zīmēs vai to fonā – laukā. Vienlaikus Dievs tomēr ir redzams. Dievs ir «vidū», kur vien

izpaužas pasaule, un uztverams katrā tās izpausmes «cerā». Dievs izpaužas gan kā augstākais padomu padoms, gan arī kā šī padoma iemiesojums dabas izpausmēs un radībiņās.

Augsti dzied cirulītis
Aiz visiem putniņiem;
Dievam gudris padomiņš
Aiz šo visu pasaulīti. LD 2597

Dieviņš bija, Dievs palika.
Dievam gudris padomiņš:
Dievs kokiem lapas deva,
Dievs – vārpiņas tīrumā. Ltdz III 7718

**Dieva vienīgums.
Divvienība.
Četrvienība**

Viens atjāja sirnu zirgu,
Akmins segli mugurā;
Tas atnesa kokiem lapas,
Visai zemei zaļu zāli. LD 34067.8

Dievs ir viens* un vienlaikus divi vienīgs: gan gars (gudrība, padoms), gan matērija – šī padoma izpausme (lapas, vārpas, visa pasaulīte) vienlaicīgi. Svarīgs ir arī laika aspekts. Dievs bija un paliek Dievs, kaut arī izpaužas dažādi: ar savu padomu, gudrību vai devumu u.c. darbībām (laidumu, šķirumu, zināšanu utt.).

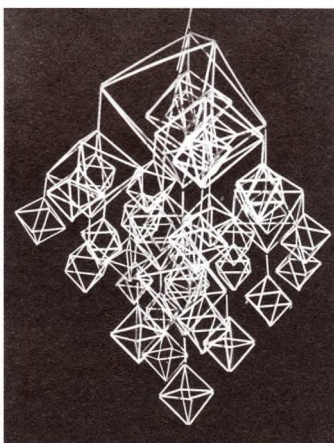
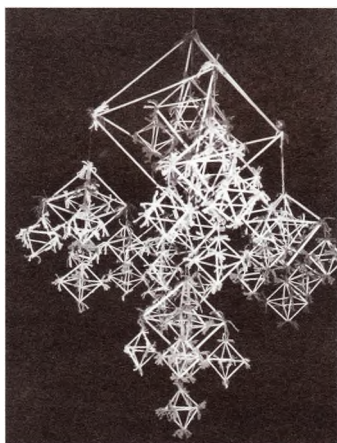

Foto: Vikijs Galits

206. att. Puzuri – kristalisku piramīdalu režģu ķekari, izgatavoti folkloras kopa «Dzieti». Cesis, 20. gs. beigas.

Ne mazāk nozīmīgs ir vārdiņš «aiz». Dievs ir ne tikai augstāks, bet arī «aiz šo visu pasaulīti», t.i., pēc būtības citā realitātē vai esamībā esoša doma.

Dievs «reizē ir gars un matērija, tēvs un māte, labais un ļaunais. Visi pretstati ir apvienojušies Dievā», tā E. Brastiņš par latviešu izprasto Dievu savā «Cerokslī», kur raksturo to kā «divkosīgu». [42.; 18. lpp.] Būtība, protams, ir skaidra, tomēr no raksta, zintniecības u.c. liecību viedokļa atbilstošāk skan: Dievs ir divējāds, t.i., divvienīgs vai divains, kas abi rod atbalsi dainās minētajos Dieva vārdos kā Dīvs, Dīviņš, Dieviņš, Dievīns.

Tā, piem., par Dieva būtību un par senās dabas reliģijas un dievizpratnes saistību ar domāšanu, valodu un skaitļu noslēpumaino dabu liecina Anželika Zelma Tamaša: «Dieviņš ir redzams, Dieviņš ir zināms, Dieviņš ir Divains (2/1) vai arī: ČeTri Vienīgs (4/3).» [91.; 26. lpp.]

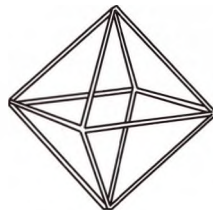
Būtiski, ka puzura pamatelementa konstrukcija un līdz ar to arī simbolika pilnībā atbilst šo seno ticējumu sistēmai. Tātad seno ticējumu sistēmā Dieviņš ir Divi-Viens, kā puzuru augšas un apakšas divas piramīdas veido vienu veselu. Tās ir vienādas, savstarpēji

* Viens – apzīmējums veselumam, kura galvenā pazīme ir nesadalītība [49.; 97. lpp.]; ar nozīmi «kāds», domājot – Dievs [49.; 98. lpp.], 1 – skaitlis 1 folklorā – pirmatnējais veselums vai pirmsākums; pirmsākums, no kura rodas 2. [49.; 97. lpp.]

aizvietojamās pusītes, kā gars un matērija ir vienas sākotnējās būtības divi atšķirīgi izpaudumi. Tātad Dieviņš ir arī Četri-Trīs-Vienīgs, tāpat kā puzura koordinātas, 4+3, četras – horizontālā plaknē, trīs – vertikālē caur centru!

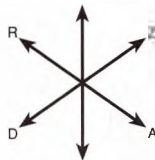
Divi – Viens

Četri – Trīs – Vienīgs

Telpiskais krusts un citas zīmes

Taču puzura pamatelements slēpj sevī vēl kādu universālu struktūru. Tā veidojas, visas puzura virsotnes savienojot ar iedomātām līnijām. Tās visas krustosies puzura centrā un izkārtosies kā telpisks krusts.

Telpiskais krusts simbolizē trīsdimensiju telpas apziņu. Tā izriet no trim asīm, ko veido paša cilvēka ķermenis: augša – apakša, kreisā puse – labā puse, priekša – aizmugure. Telpiskā krusta taisnie leņķi veido to koordinātu pamatu, ar kurām var mērit un konstruēt visas liektās līnijas, sfēras, lodes, kosmiskās orbītas utt.

Pateicoties telpiskajam krustam, mēs varam projektēt un būvēt mājas, pilsētas, mašīnas, jaunas tehnoloģijas un iekārtas.

Dabā trīsdimensiju telpa orientēta pēc Saules vai citiem debesu spīdekļiem. Tās ir četras galvenās debesspuses – Z-D un A-R virzieni.

Vertikāli nosaka gravitācijas un visa augšanas virziens pretī Saulei. Lidz ar to varam secināt, ka puzura uzbūvē saskatāmi kopsaucēji kā tradicionālās kultūras mitoloģiskās telpas, tā mūsdienu pasaules telpas izpratnei.

Pēc tradīcijas puzura pamatelementi tiek bagātīgi pušķoti. Ar putnu spalvām, «putniem», «tauriņiem», dažkārt ar saulītēm. Tie ir simboli, kas saista Debesis ar Zemi, šo un viņo sauli. Dainās katram putnam savs uzdevums – cits nes Laimi, cits vēsti Nelaimi. Putna spalvas ir kā Laimas slotiņas, kas atīra ceļu visu lietu kārtībai – aizslauka Nelaimes grūžus. Dieva Laima – laika un likteņa lēmēja, trešais spēks starp Dievu un Māru, kas visu sasaista vienotā notikšanā un atklājas, tiek simbolizēts arī ar kustību.

Atsevišķos gadījumos varētu saskatīt arī dažas citas simboliskās nozīmes. Tā, piemēram, ēvejskaidu spirāles var tulkot kā cikliskas rotācijas un dažādu virpuļu un atvaru zīmes. Raibas lentes, raibi dzīpari – auglības vēlējumi u.tml. Taču dažādajās krāšņajās lentēs, dzīparos, ēvejskaidu un spalvu pušķiņos, «putnos», «tauriņos», «puķēs» un «saulītēs» saskatāma arī estētiskā funkcija. Bet īpaši – pušķošanas kā darbības sakars ar auglības un sāta, gausa veicināšanu, ar labu tikumu un pārtikušas dzīves vēlējumu, ar tīrības un čakluma tikumu vai arī labu precību iznākuma gaidām, kad sapsosa kā kāzu namu, tā visu sētu, saistība ar ziedošanu, veltīšanu. [37.; 120. lpp]

No istabas vien pazīnu,
Kur meitiņas izvedamas:
Četri kakti istabā,
Visi četri izpušķoti. JLB 15990

Sametiet jūs, māsiņas,
Pa dzīpara galiņam.
Piln' istaba svešu ļaužu,
Visi gaida veltījam. BB 25631

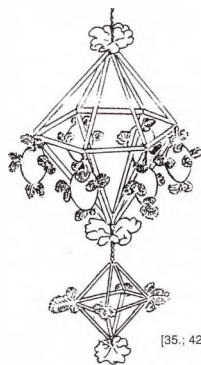
Reizēm sastopamas puzuru konstrukcijas ar sešiem vai astoņiem stūriem horizontālajā plaknē (t.i., piramīdas pamatnē). Sešstūru puzuri savas izveides ierosmi smeļ pasaules laiktelpas sešdaļīgajās norisēs un formās. Kā galvenā šeit minama simboliskā saite ar Mēnesi un Mēness kalendāru. Atšķirībā no Saules gaitas un Saules kalendāra, kurā gads senajā laikā skaitīšanā dalīts četros vai attiecīgi astoņos laikos [35.: 41. lpp.], viens pilns Mēness cikls dalīts sešās piecu dienu nedēļās. [111.; 13. lpp.]

Mēnestiņis man iedeva
Sešu kanšu zobentiņū;
Ik no kantes es nokalu
Māsiņai gredzentiņū. LTdz 10455

Tāda pati nozīme ir arī tiem sprēslīcās, no kuriem ar 4 (8) dalītās ir saulītes, bet ar 6 dalītās – mēneši.

Tā kā gaismas un auglības ciklā Mēnesim un Saulei ir savstarpēji papildinoša nozīme, šāda tipa puzuru pastāvēšana ir pilnīgi dabīga, turklāt ir pamats uzskatīt, ka Mēness kalendārs ir vecāks par Saules kalendāru. Būties arī tas, ka konkrēto darbu veikšanai latvieši vienmēr vadījušies pēc Mēness rūpīgāk nekā, iespējams, jebkura cita tauta. [111.; 8. lpp.]

**Mēness cikla
atpulsis
puzuru uzbūvē**

[35.; 420. lpp.]

a

[144.; XXXII]

b

207. att. Apļa dalījums ar seši salstams ar Mēness gaitu: a – puzuris, b – sprēslīca

Sešstūru puzuri izceļas ar telpiskās orientācijas un laika uztveres nenoteiktību, ko nevar teikt par četrstūru puzuriem. Četrstūru puzuri ietver telpisku skaidrību un laika uztveres noteiktību, jo laiktelpas dalījums ar četri viegli saistāms ar dabas norisēm (4 gadalaiki, 4 debespusēs) un citām četrvienības principa izpausmēm.

Astoņstūru puzuri – četrstūru puzuru kāpināts atvasinājums. Tomēr tie bieži zaudē savu simbolisko skaidrību (uzskatāmību) uzbūves sarežģītības un sākotnējo pamatformu sadrumstalotības dēļ.

Visos variantos radošo sākotni (skaitli 3) simbolizē vertikāle, kas iet caur centru.

Cits puzuru tips – lukturnis – pasauli ataino kā vienlaidus savā starpā savienotu kristālisku režģu kopumu. Arējā kopforma saglabāta, to veido augšupejošas un lejupejošas piramīdas kā iepriekš aplūkotojos puzuros. Šāda izveide simbolizē izteikti kristālisku, simetrisku pasauli – sasauca ar latvju rakstā atainoto Pasaules audumu, kas ir redzamās un neredzamās pasaules karkass. Šādu Visuma kristālisko uzbūvi apliecina arī mūsdienu zinātne ar t.s. kosmisko stīgu teoriju. [109.; 8. lpp.]

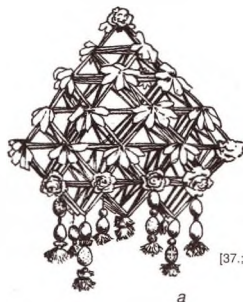
**Vienlaidu režģi
un citi pasaules
modeļi**

Saule meta audekliņu,
Vidū gaisa stāvēdama
Mēnestiņš tekādams,
Sajauc Saules audekliņu. Ltdz III 8169

Saules meita sagšas auda,
Vidū gaisa stāvēdama;
Divi lāses tīra zelta,
Trešā tīra sudrabiņa. Ltdz III 8008

Ar pasaules kristāliskās uzbūves simboliku saistīta arī kāda cita konstrukcija, kas nāk no igauņiem. [37.: 117. lpp.] Vertikāli karināmi kvadrātiņi (saulītes, zvaigznītes, pasaules) pa trim katrā ķekarā iekārti režģī, kas veidots uz lielas apaļas līmeniskas pamatnes. Visa konstrukcija ar četrām atsaitēm piekārtā vienā telpas punktā pie griestiem.

Tēlaini un asociatīvi lūkojot, var teikt, ka kustīgie un (parasti) ar krāsainām dzijām pītie kvadrātiņi nolaižas no griestiem. Tāpat kā Saules vai zvaigžņu gaisma, kā citu pasaulu spēki no debess augstumiem nolaižas un ietekmē norises uz zemes.

[37.: 117. lpp.]

a

[37.: 117. lpp.]

b

208. att. Puzuris (lukturis, krīģis) ar pasaules kristāliskās uzbūves simboliku: a – Latvija, b – nāk no igauņiem.

Ķīsti (jeb krīģi) un cilvēks Debesu saitē

Ļpašu ievēribu ir pelnījis ļoti sarežģīti veidotais puzura tips, ko literatūrā sauc par ķīstu. To veido no pītām salmu plāksnītēm, kas piekārtas cita citai līmeniski. Pirmo plāksni veido vislielāko. Katra nākamā plāksnīte citā līmenī ir mazāka par iepriekšējo, līdz pati pēdējā ir pavisam sīciņa. Jo plāksnīte mazāka, jo to skaits pieaug. Mainās arī plāksnīšu ģeometrija un līdz ar to arī simboliskā nozīme. Aprakstos sastopamajiem ķīstiem ir četri līmeņi. Pirmajā līmenī novietojas viens liels kvadrāts. Zem tā četras plāksnes, katra ar sešiem stūriem, tad 12 plāksnes ar tādu pašu stūru skaitu, un visbeidzot ceturtajā līmenī 72 pavisam mazi kvadrātiņi (pēc Māras un Marģera Grīnu apraksta). Ķīsta aprakstos atradisim arī citu kopīgo plāksnīšu skaitu nedaudz citās izkārtojuma attiecībās – viens lielais kvadrāts, tad 4 mazāki kvadrāti; tālāk 16 sešstūri un visbeidzot atkal mazie kvadrātiņi pavisam 96 gab. (pēc R. Klaustiņa «Latvju tautas dainās» publicētā attēla). [37.] Par spīti šim niansēm ķīsta būtība nemainās. Un, ja šo veidojumu aplūkojam kā pasaules simbolu, tad varam saskatīt noteiktas likumības. Starp plāksnītēm izveidojas brivas telpas trejos stāvos, kas sasaucas ar pasaules trejdaļību. Pasaule sākas no centra (ķīsts piekārts vienā punktā), un to iezīmē lielais kvadrāts ar četriem stūriem.

Galdeņami četri styuri,
Vysi četri litu dora:
Iz tō vīna Saule lēce,
Iz ūtrō Mēnesniks,
Iz trešō Ausekleņš,
Iz caturtō nūrītē. Tdz 54913, 2

Šeit iezīmējas arī visas četras iepriekš aplūkotās mitoloģiskās telpas koordinātas, kur radošā dimensija ir vertikālajā asi. Pa šo asi arī attīstās tālāk ķīsta formu izkārtojums. Attīstībā no augšas uz leju parādās citas mazākas pasaules vairākās pakāpēs, kur katra augšējā ir debesis apakšējai pasaulei. Kvadrātiem ar slīpajiem krustiem diagonālēs un sešstūru staru plāksnītēm ir dažāda nozīme. Augšā tas ir lielais veselums, telpa, lejāk zvaigznes, gaismas simboli, kosmiskās enerģijas radošās starpfāzes, līdz attīstības un gaismas iemiesošanās cikls noslēdzas jaunās pasaules dzimšanā – pie debesu zvaigznēm piekārtos šūpulišos, kas mazākā mērogā (mazie kvadrāti) atkārtoti lielo sākotnējo pasaules tapšanu (augšējo kvadrātu).

Spoža zvaigzne notecēja
Pie ligavas nam' durvīm:
Tā nebija spoža zvaigzne,
Tā bērniņa dvēselīte.

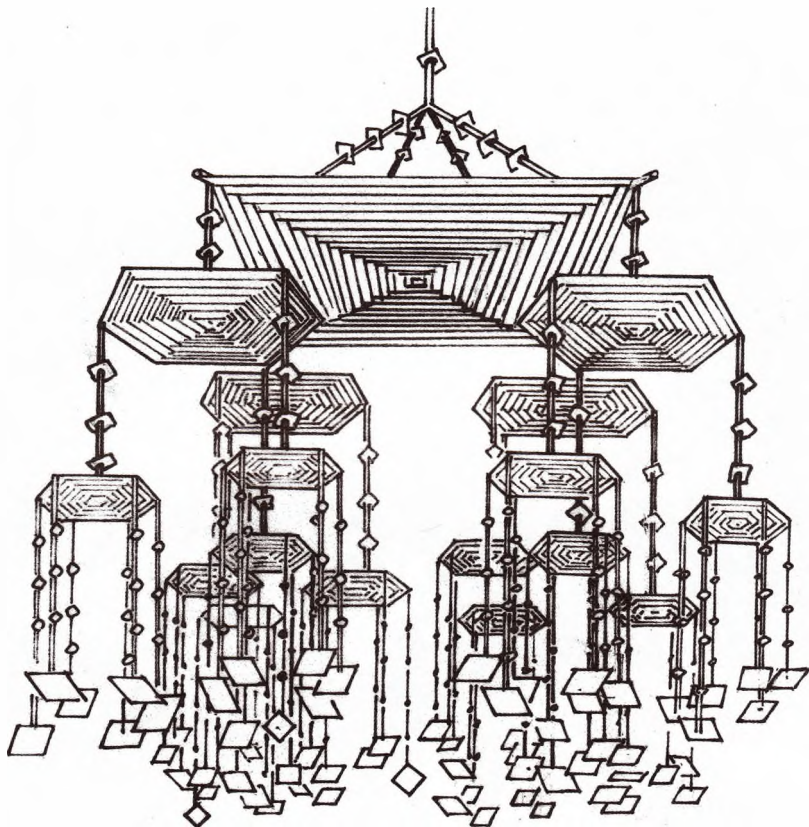
BB 1127

No debesu nosalaižu
Ar sudraba virvītēm
Mīļas Māras šūpulī,
Māmulītes klēpīti.

LD 1156, 1

Pilla Māras (Laimas) istabiņa
Sīku mazu šūpulīšu:
Vienu Māra kustināja,
Visi līdzī ligojās.

RLB 1872-1

Zīmets pēc M. un M. Grīnu dotā apraksta.

- 1

- 4

- 12

- 72

209. att. Pilla Māras istabiņa sīku mazu šūpulīšu. Ķīsts, Latvija

Uz to, ka mazie piekārtie kvadrātiņi ir mazu bērnu šūpulīši, norāda arī tas, ka šie un arī citi griestu rotājumi (lukturi, križi) svētkos un kāzās tiek izkārti vispirms telpas stūros (4–8 gab.), bet «pašu lielāko no tiem piekar griestiem virs galda pret to vietu, kur brūte sēd». [37.; 116. lpp.]

Mūsu tradicionālās kultūras mantojumā cilvēks, daba, pasaules dievizpratne un kosmoss – viss ir saistīts vienā kopīgā sistēmā. Un, tāpat kā mazie kvadrātiņi piekārti krustīņa centrā un šūpojas, t.i., dzīvo, tā arī mēs, cilvēki, visa dzīvā radība esam piesieti tādā kā enerģētiskā un dvēseliskā saitē, kas tiecas atpakaļ uz pasaules universālo sākotni – gaisu, debesīm, Dievu. Pāfrāzējot seno dainu, gribas teikt: «Ja to vienu kustināja, visi līdzī ligojās.»

III daļa

Pielikums

Valdis Celms. **Pilsēta**. No fotomontāžas cikla «Cilvēki – vide». 1979. g.

Valdis Celms

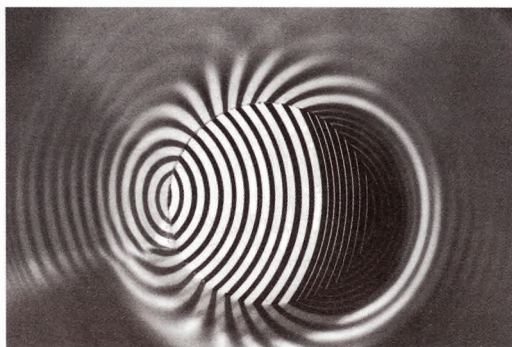
No fotodarbu cikla «Sākumi» (1969–1970)

Galaktika. (Sprādziens.) 1969. g.

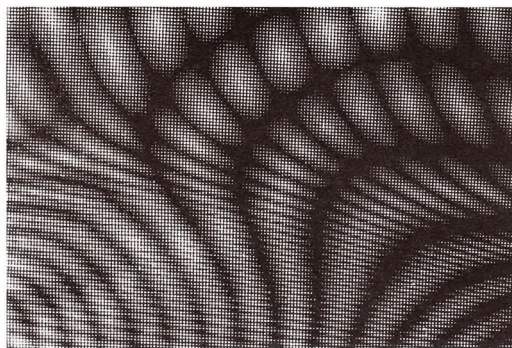
Virpuļi. (Augša, leja.) 1969. g.

Aiz – pasaules telpa. 1969. g.

Dejotājs. No cikla «Spoguļ [...] mutācijas». 1969. g.

Pasaules audums. 1970. g.

Valdis Celms
 Latvju raksta transformācijas jeb interpretācijas
 (konceptija)

Tēlainās un strukturālās izteiksmes meklējumi

Raksta struktūras, kas atrodamas Lielvārdes jostās, Vidzemes segās vai dreļļu rakstos u.c., ir pašvērtīgas. Tās iespējams:

- 1) palielināt vai samazināt neatkarīgi no sākotnējās saistības ar konkrētu priekšmetu vai materiālu;
- 2) interpretēt jaunās telpisko situāciju un laika izpausmju mērogos un materiālos;
- 3) papildīt ar jaunām funkcijām un vērtībām vai arī atjaunot kādreiz pazaudētās.

Autori:
 Valdis Celms,
 Sarmīle Ancīte,
 Lūcija Gadziņa
 Foto:
 Andris Krievs

Latvju rakstu transformācijas – 1
 Kartons, gvaša. Izmēri: 200×200 cm. 1974. g.

Mākslinieciski uzskatāmā, ģeometriski abstraktā un vienlaikus konceptuālā formā šie meklējumi parādīti 4. dizaina izstādē Rīgā 1974. gadā.

Darba pamatā Lielvārdes jostas raksta fragments no Riharda Zariņa «Latvju rakstiem», josta XLIII. 428. Grāmatā atrodamais jostas fragments, precīzāk sakot – tā lineārā struktūra, no lieluma 6×6 cm tika vairākkārtīgi palielināts līdz 200×200 cm lielam laukumam. Pats izvēles impulss nāca no jostas raksta uzbūves sarežģītības, tajā ietvertu zīmju bagātības un mainības jostas garenvirzienā, kā arī – un tas tajā brīdī bija pats galvenais – no tādas kā telpiskas iegremdētības, kosmiska lidojuma un bezgalības sajūtas un kustības ikreiz, kad ilgāk un vērienīgāk ielūkojos kādā no jostas atsevišķiem posmiem. Šāds vērienīgs struktūras palielinājums deva iespējas dažādām papildu darbībām, kas interpretē vai raksturo šo struktūru. Uzskaitīsim:

- 1) mēroga palielināšana;
- 2) telpiskuma un kustības ieviešana (atjaunošana):
 - a) priekšplāna un dziļuma tonāla nomainīšana vietām,
 - b) krāsu pārejas, attiecības un perspektīva,
 - c) nošķēlumi un krāstoņu joslas jeb dažādu laiktelpu sadure (Latvijas novadi un krāsas);

3) asimetrijas jeb pieļaujamo izmaiņu, t.sk. haosa elementu, ieviešana simetrijā un sakārtotībā;

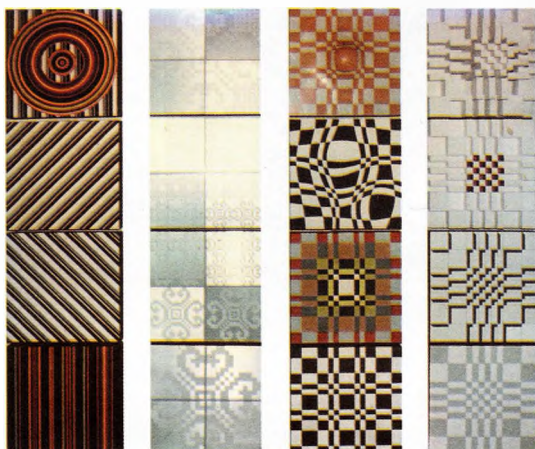
4) grafiski lineāro principu papildināšana ar gleznieciski tonālajiem, t.sk. faktūrām, triepieniem, materiālu un gaismas sajūtas izteiksmēm, krāsu saskaņām un arī disonansēm u.c. mākslinieciski tēlainās izteiksmes paņēmieniem;

5) dažādas stilistikas pieļāvumi un dinamiska maiņa jeb kārtība un nekārtība kā mērs u.c.;

6) jaunas simbolikas strukturēšana telpā, kas atvērusies, palielinot zīmes mērogu (krāsa kā simbols, mazākas formas kā simbols, to novietojums un orientācija kā simbols).

Galvenais kopīgās kustības virziens – iegrimšana zīmē, ceļošana tās iekšējā telpā un tās iekšējās telpiskās uzbūves izvēšana un apgūšana.

Mākslas zinātniece Velga Opule: «Autoru kolektīvs [...] operē ar dinamisku struktūru plaknē. Gan zīmējumā, gan koloritā papildināta ar tēlainības dramaturģiju, šī transformācija iegūst arī simbolisku skanējumu.» [61.; 72. lpp.]

Autori:
Valdis Celms,
Ģirts Kiršteins,
Helga Krūkle,
Irīna Jurķele
Foto:
Valdis Celms

Latvju rakstu transformācijas – 2

Balva par labāko grafiskā dizaina darbu. [61.; 114. lpp.]

Alumīnijs, organiskais stikls, sietspiede, fotoķīmija.

Izmēri: 200x200 cm. 1974. g.

Darba pamatā motīvi no Vidzemes segām un dreļļu rakstiem, kas manu uzmanību piesaistīja kā ar ainaviski telpiskām asociācijām, tā arī ar tajos ietvertajām dažādu kustību idejām un ilūzijām. Arī šeit raksta struktūra apskatīta kā pašvērtība, tai izmainīts mērogs, tā atrauta no līdzšinējās materialitātes un saistības ar priekšmetu. Kā analīzes un jaunrades paņēmieni izmantota deformācija un formu transformācija.

Galvenās struktūru interpretējošās darbības:

- lineāra un koncentriski pulsējoša ritma modelēšana plaknē un kustības virziena maiņa;
- lielais mazajā transformējas par mazo lielajā jeb vienas zīmes mikrokosmiskais un makrokosmiskais mērogs;
- no deformācijas plaknē līdz deformācijai sfēriskā telpā;
- zīmes transformācija no iluzora telpiskuma līdz reālam apjomam telpā.

Visu papildina krāsa un ritms kā spriedzes un dinamikas izteicēji un pastiprinātāji.

«Autoru grupa [...] veic savdabīgu raksta analīzi, parādot tā lineārās, koloristiskās un plastiskās iespējas, transformējot atsevišķu zīmi no plaknes līdz telpiskam apjomam – modelim, un pēc tam atkal transformējot līdz zīmei ar jaunu tēlainās un vizuālās izteiksmes spēju,» – tā Velga Opule. [61.; 72. lpp.]

Valdis Celms Kinētiskās un vides mākslas objekti

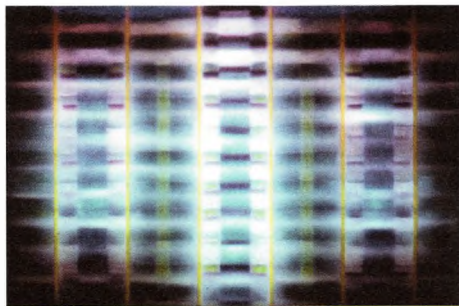
Valda Celma foto

Asni jeb Rotējošie cilindri.

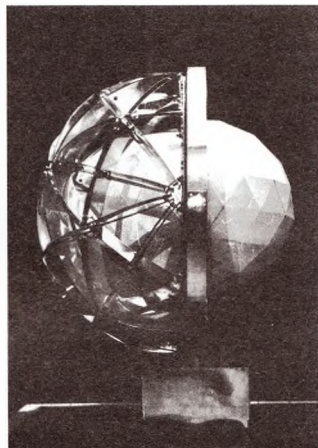
Vides objekts.

Krāsu joslas, cilindriem rotējot, pārvietojas uz augšu un uz leju dažādos ātrumos, parādot vijīgas kustības skaistumu.

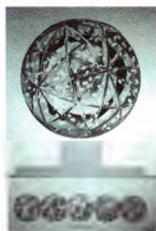
Izmēri: 110×250 cm. 1972. g.

Pozitrons. Kinētiskā objekta novietnes kopskats. Ivanofrankovska, Ukraina. 1976. g.

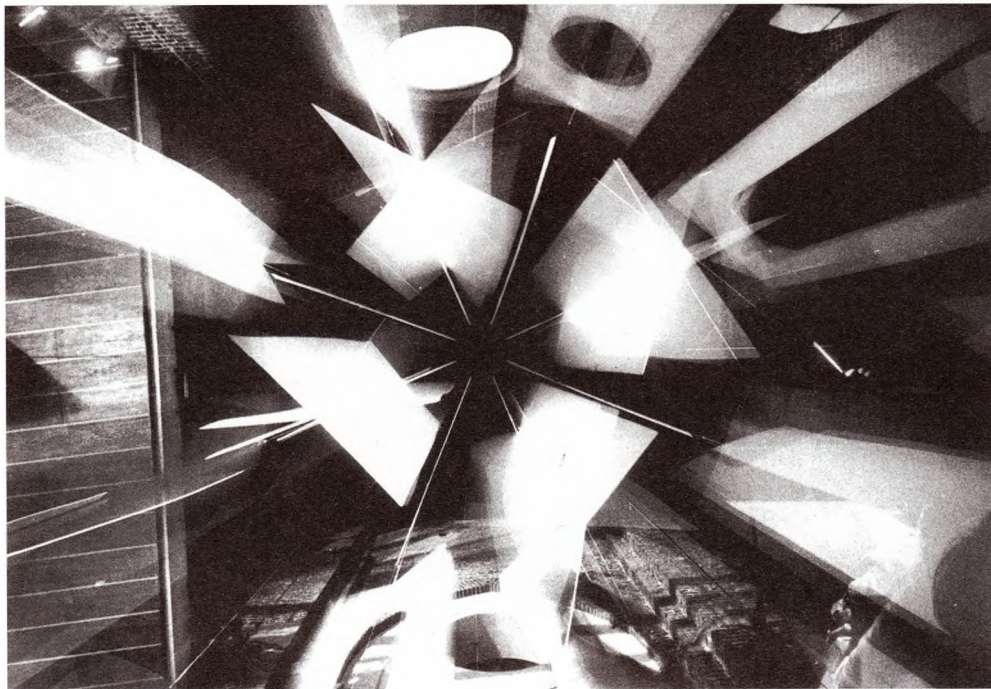
Pozitrons. Kinētiskā objekta projekts. Ideja attīstās no lodes formas. Tai ir iekšējā daļa – kodols un ārējā ažiūrā daļa – starojums. Siltā gaisma – Saule, zelts. Vēsa gaisma – Mēness, sudrabs. Maketa mērogs M1:20. Izmēri: 51,5×40,5×42,5 cm. 1976. g.

Pozitrons. Krāsu skaips piecām papildu izgaismes programmām. 1976. g.

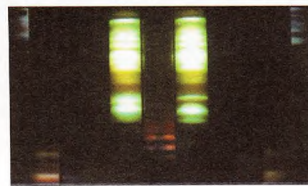
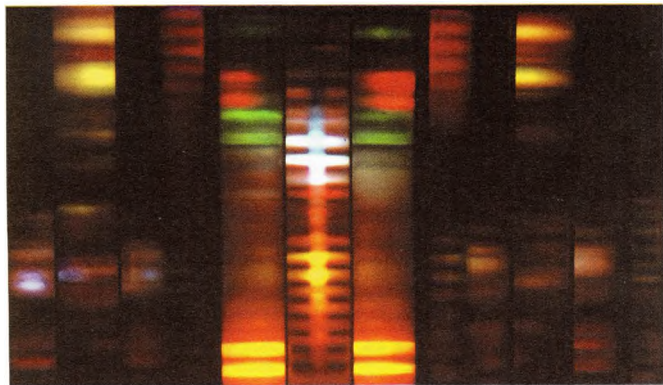
↳ **Daugava.** Gaismas kinētikas ekrāns.

Gaismas un krāsas ekrānā sabiezē, pulsē un pārlīst, simbolizējot gan Daugavas mierīgo plūdumu, krāces, gan iesaisti mūsdienu tehnoloģiju spēlēs – HES.
Izmēri: 105x155x35 cm. 1974. g.

Pasaule. Kinētiskā vide no izstādes «Krāsa, forma, dinamika». Peterbaznīca. Izmēri: 600x600x800 cm. 1978. g.
Autori: Valdis Celms, Andulis Krūmiņš, Artūrs Rinķis. Foto: Kārlis Kaisers

Divpadsmit brīvi kustīgas plāksnes piekārtas spraišu konstrukcijā, kas izveidota kā astoņzaru Zvaigzne. Zvaigzne un līdz ar to arī visa Pasaule piekārtā telpas griestos vienā punktā. Cilvēks var ieiet starp plāksnēm un brīvi pārvietoties. Situāciju papildina gaismēnu spēle un projicētas gaismas attēli un krāsa.

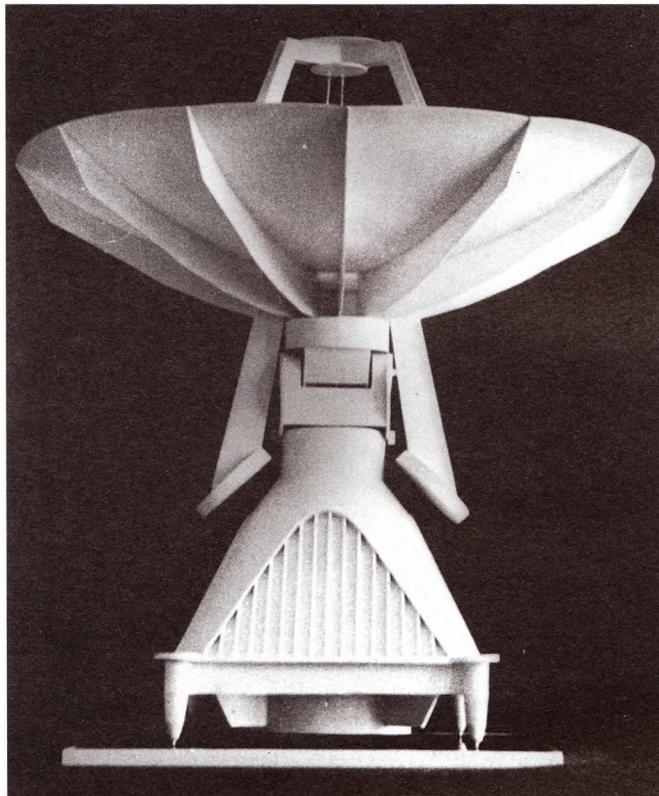

Dziesma. Kinetiskās gaismas siena viesnīcas «Latvija» naktsbarā. Izmēri: 250x600 cm. 1979. g.

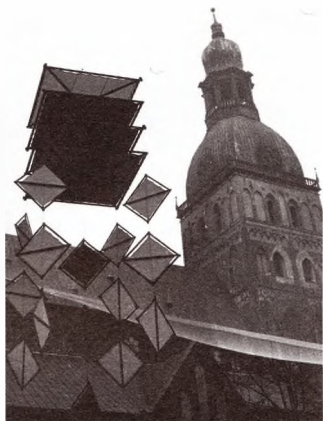
Valdis Celms

Unikālā dizaina un vides mākslas objekti

Valda Celma foto

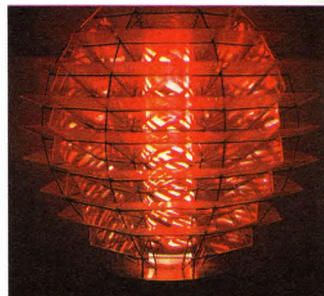
Radioteleskopa antena. Dizainprojekts. Maketa mērogs M1:50. 1971. g.
(Rūpnieciskā parauga N° 2392. 15.03.1972. g.)

Pakapes. Vides objekts – krīģis.
Doma laukums. 1983. g.
Autori: Valdis Celms, Eduards Mīlašs

Sparni. Vides objekts.
Mākslas dienas Rīgā 1983. g.
Autori: Valdis Celms, Eduards Mīlašs

Pūkainais.
Gaismas kinētikas objekts.
Izmēri: 51×65 cm. 1975. g.

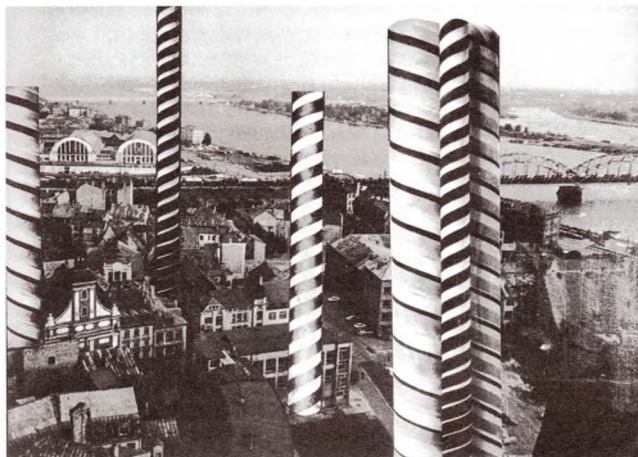
Latviešu motīvs.
Gaismas kinētikas ekrāns.
Izmēri: 80×80 cm. 1982. g.

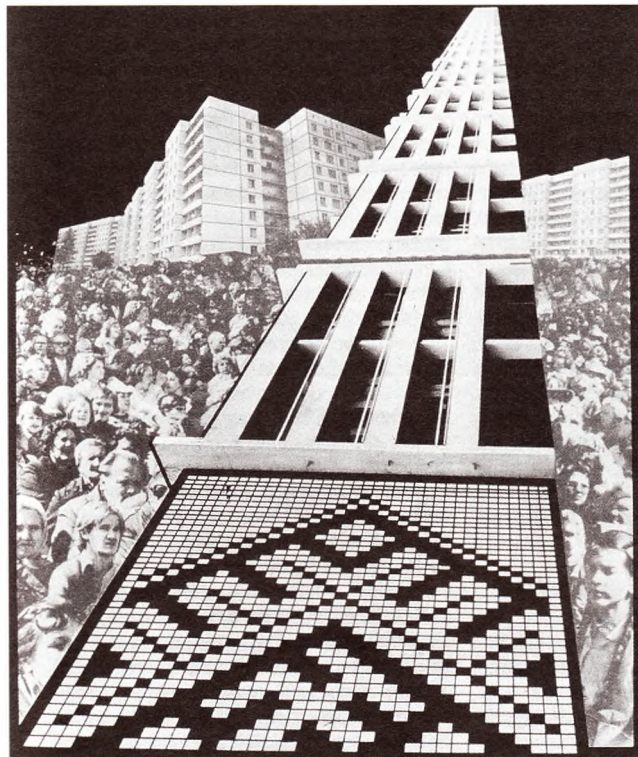
Ugunskurs. Vides objekts. 1984. g.
Akcija Brīvdabas muzejā 1989. g.
Autori: Valdis Celms, Eduards Mīlašs
Foto: Valts Kleins

Valdis Celms

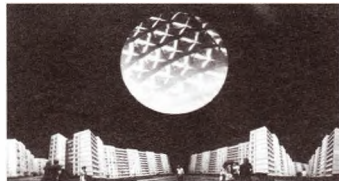
Fotokolāžas no sērijas «Dinamiski redzējumi»

Asni pilsēta. Fotokolāža. 1980. g.

Ceļš. Fotokolāža. Foto un zīmējums laikraksta «Literatūra un Māksla» jauno maksli-
nieku numuram. 1979. g.

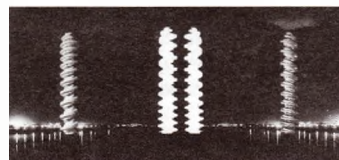
Balons. Kinētisks objekts. 1978. g.

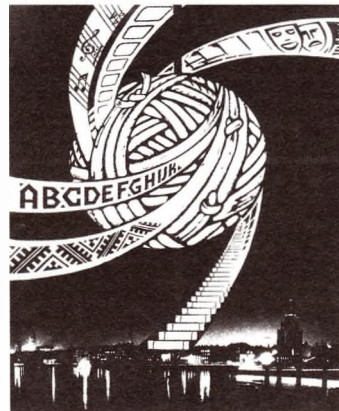
Kosmiska stacija. Jaunrades centrs. 1978. g.

Tornis pilsētai. Kinētika. 1978. g.

Vārti. Kinētiskā gotika. 1978. g.

Kamols. Foto un zīmējums laikrakstam
«Literatūra un Māksla». 1985. g.

KĀDU APLI MĒS IZVĒLAMIES?

Žurnāls «KINO»,
1989. gada
7. numurs

Ludmilaš
Nuknēvičas
intervija ar
Valdi Celmu

Valdi, ja nu mēs iedomātos, ka esam izstādē un es par jūsu darbiem varu jautāt visu, kas vien ienāk prātā un cik ilgi vien man tik. [Pauze] Jūs kaut kas mulsina?

Kaut nu tikai mēs neiegrimtu sīkumos... Taču pamēģināt var.

Tad sāksim ar ornamentu!

[Sk. 236. lpp.]

Teiksim, «Variācija» – viens no jūsu darbiem par latviešu ornamenta transformācijas tēmu. Jūs sacijāt, ka latviešu ornamentam esat pievērsies kopš 1974. gada, tātd jau krietnu laiku pirms tam, kad latvju raksti kļuva par plašas uzmanības un izpētes objektu...

Vispirms par terminu «transformācija». Varbūt tas nav gluži veiksmīgs, taču es gribētu uzsvērt, ka tam nav nekā kopīga ar ārdošu darbību vai vienas ornamentālas struktūras pārveidi citā. Transformācija, varētu teikt, ir esošo ornamentālo struktūru padziļināšana vai interpretācija, izmantojot pašos ornamentos ietvertos paņēmienus un idejas. Transformācijas ideja dzima tobrīd, kad es apjautu nepieciešamību skatīt ornamentu plāknē kā potenciāli telpisku, citiem vārdiem sakot, transformējamu no plaknes par telpu un otrādi. Mani turklāt interesē paši pamati, latvju raksti kā struktūra. Esmu pārliecināts, ka tās ir mūžīgās struktūras, un nespēju iedomāties mūsu kultūru atrauti no šīm struktūrām. Ornaments aptver daudzas idejas, kuras mēs būtībā neizmantojam un neatīstām. Kas ir šo ideju autors – es, kas esmu tās šeit ieraudzījis, vai tas, kurš tās iedibinājis (daba! saprāts!) nav īpaši svarīgi, galvenais, ka tās pastāv. Piemēram, programmatiska estētiskā ideāla un dinamiskās harmonijas ideja, mēroga maiņas ideja, kustības ideja, sinkrētisma ideja, telpiskā šķēluma ideja u.c. Ornamentāla simbolika nav tikai lietu un parādību apzīmējums – tajā ietverta arī procesa iezīme. Jumis, piemēram, ir auglības, pieauguma, augsmes simbols; visiem zināmais ugunskrusts – mūžīgi verdošās enerģijas simbols. Ornaments līdztekus to estētikai var saskatīt daudzos līmeņos tvertas telpā un laikā novēroto procesu likumsakarības. Aplis, piemēram, ir gan ģimene, gan cilvēku kopums, citā kontekstā – gan saule, gan noslēgta telpa, gan kosmos, gan Visums. Tādas ir visas senās zīmes, un tādēļ tās ir universālas.

Kāda, jūsuprāt, ir principiālā atšķirība starp latviešu un, piemēram, austrumnieku ornamentu?

Latviešu ornamenti ir ģeometriski skarbs, stūraini, un tā nav tikai formāla pazīme. Nolieciet blakus divus aplus – tie it kā norīpos viens no otra, toties divi līdzās novietoti kvadrāti uzreiz malās saplūst, izveido noturīgu vienību. Aplis vienādos ārējās brīvības apstākļos it kā grūtāk sakļaujas kontaktam, precīzāk sakot, saliedētībai. Ir vajadzīga noteikta piepūle, lai divus aplus apvienotu vienā veselā.

Bez tam latviešu ornamentā ir saglabājusies cieņa pret diskrētu, suverēnu zīmi. Bet kas ir savrupa zīme? Tā ir personība, atsevišķa personība. Un, kur cieņā ir personība, tur rodami arī pasaules demokrātiskās apguves un organizācijas priekšnosacījumi. Turpretī Austrumu ornamentā viena zīme saistīta ar otru tādā kā varmācīgā veidā. Šī sasaiste nepieļauj brīvību. Es, protams, runāju par abstraktu līmeni, teikto nevajag mehāniski attiecināt uz dzīvi.

Tomēr, zinot, ka vide, kuras sastāvdaļa ir ornamenti, programmē mūsu domāšanas veidu, arī šādām ipatnībām ir sava nozīme. Te es nerunāju tikai par kādu vienu zīmi, tās lauzto tainstūru vai vijīgi liekto raksturu – būtība ir attiecīgās kultūras (dzīves veida, telpisko sistēmu, pasaules uzskata utt.) ornamentālās sistēmas raksturā.

Kā top ornamenta vizuālais tēls – viss uzreiz vai fragmentos, noteiktā secībā?

Daļa rodas uzreiz kā idejas uzplaisnījums, bet tālāk jau es saskatu tās iespējamās variācijas. Ideja ir iekvēlojusies, un tā jāpieraksta – ne jau burtiski jāpieraksta, bet jāstrādā tās gultnē. Ir arī darbi, kuros es varbūt pat mazliet skolnieciski izvīzru sev uzdevumu: pamēģināt vienu variantu, pamēģināt otru, kaut gan būtībā variantus satur jau pirmais darbs. Piemēram, ornamenti, par kuru pašlaik runājam, ir konceptuāls darbs, tajā ietverta bagāta ideju gamma. Bet gluži tāpat kā cilvēks nevar dzīvot tikai ar koncepciju, tā arī man (un skatītājam vēl jo vairāk) ir neinteresanti skatīties tikai uz konceptuālu darbu. Es esmu tiesīgs un vēlos skatīt pašas koncepcijas dzīvi. Droši vien vaicāsi, kā lai to saprot. No jaunrades viedokļa konceptuāli

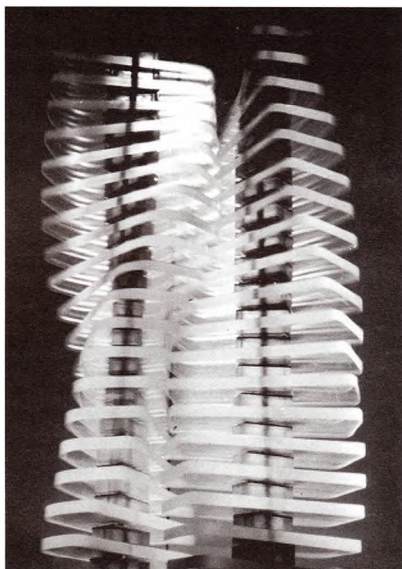
stadija man ir vissvarīgākā. Taču – un te skaidrības labad pievērsīšos mākslinieciskās projektēšanas sfērai – lai koncepcija būtu dzīva, kļūtu citiem saprotama un vajadzīga, tai jāīstenojas dažādos variantos, dažādos materiālos, mērogos, objektos un situācijās. Koncepcija taču ir tevis radīts un pamatots kāda izstrādājuma jauns tips vai sērija, jauna stila kods, unikāls plastisks tēls. Tas ir kā ūdenī iemests akmens: sviediens – pati koncepcija; bet, ja ūdens no tā nesaviļņojas, jāsecina, ka kaut kas nav kārtībā ar māksliniecisko procesu. Katra jaunrade ir tāds sviediens, jaunas zvaigznes dzimšana, kam jārada viļņojums, jāizstaro gaisma. Šis gaismas radīšana – īpašs jaunrades līmenis, kas saistās ar gatavību uzņemt, uzsūkt sevi pirmo, sākotnējo ideju, rast tai vietu kultūrā.

Kā tas saikņojas ar pēctecību mākslā un dzīvē?

Tā, manuprāt, jau ir viena no mākslas garīguma problēmām. Proti, māksla pie mums ir it kā atrauta no dzīves, ir it kā atsevišķa darbības sfēra. Visumā tomēr pastāv iespēja virzīties pa diviem asinsrites lokiem: pa vienu – tieši mākslai piederīgo un pa otru – ar mākslas starpniecību ietiecoties dzīvē. Kuru loku izvēlamies, kur meklējam dzīves jēgu, kā šo jēgu īstenojam – tā arī ir garīguma problēma. Šī ceļa izvēle, manuprāt, ir sabiedrības kopproblēma, taču māksla ir unikāla tieši tādēļ, ka pēc savas dabas ir viengabalaina (zaudējot šo viengabalainību, veselumu, tā pārstāj būt māksla). Mākslinieki taču nestrīdas par to, kas ir svarīgākais, primārais – matērija vai gars. Viņi zina, ka viss ir savstarpēji saistīts, pakļauts mijiedarbībai. Un cilvēks, vērodams ornamentu, tiek programmēts – zīme programmē.

Nesapratu; ko nozīmē – programmē?

Mēs taču zinām: telpa var būt tik haotiska, ka tajā nav iespējams dzīvot. Ja ir pārāk liela kārtība – arī tad nevaram dzīvot. Pastāv telpas ornamenti, kas mums palīdz vai traucē, pastāv tā iedarbība uz cilvēku un atgriezeniskā saikne. Piemēram, mūsu Ķengaraga telpiskais ornamenti – tipisks kazarmu sociālisma paraugs, kas ir destruktīvs arī sociālā ziņā: kazarmu formu klātbūtnē vien jau programmē noteiktas kvalitātes vajadzības, dzīves veidu, izjūtas un pat domāšanu. Bet, izbrīvēdami pilnē centrā laukumu bezgaumīgam 21 stāva augstam skapim, turklāt uzdodot to par izcilu sasniegumu, mēs graužam mūsu kultūras bagātības, ārdām kultūras saknes.

Valdis Celms. *Satikšanās – Divata*. Kinetisks objekts. 1978. g.

Valdi, vai jūsu fotomontāžas arī ir savdabīgas variācijas par ornamenta tēmām?

Es teiktu tā: tās ir saistītas ar ornamentu, jo arī tās ir it kā pasaules modelis. Arī tajās ir augša un apakša, kustībai no lejas uz augšu ir viena nozīme, no augšas uz leju – cita; ir labā un kreisā puse, ir nepieciešamo komponentu skaits – un tam visam ir nozīme. Kādēļ, piemēram, šī darba augšdaļā ir melnā krāsa? [Sk. fotokolāžu «Ceļš» 241. lpp.] Man tā ir it kā Visuma telpa, kurā būvē cilvēks. Es nestāstu, kā viņš to dara, es komponēju attiecības. Tālāk: cilvēks, viņa darbības rezultāti – ne tikai darbības, bet arī domas – iespiežas itin visur. Uz Zemes tikpat kā nav darbības vai domas neapgūtas telpas, un tā ir psiholoģiskā pārsātinātība. Varētu jau izskaitļot, kur cilvēks vēl nav bijis, taču psiholoģiski viņš pabijis un atstājis savas pēdas visur, visu piepildījis – mēs esam uzvarējuši...

Izklausās diezgan briesmīgi.

Pilnīgi pareizi. Taču es nesaku, vai tas ir labi vai slikti, manos darbos tikpat kā nav novērtējuma. Ko zīmēju tālāk? To, kas eksistē – ceļu. No pagātnes nākotnē. Ornamenti tādā gadījumā ir kādu senu kultūru simbols, no tā izaug celtne, pēc tam... un tas viss ir – ceļš. Es rādu to, kas atrodas (vai kam vajadzētu atrasties) uz vienas ass, vedinādams palū-

koties, kas, kā un kurp tas ved. Es aizvedu šo ceļu debesis. Nē, ne jau obligāti pie Dieva. Tomēr ir kaut kas augšā, virs mums – varbūt tukšums, varbūt izplatījums, varbūt tie esam mēs paši vai tas punkts, no kura mēs varam sevi ieraudzīt (tad tā ir pretkustība – no augšas lejup), bet varbūt tur beidzas ceļš, pa kuru ejam, paši nesaprazdami, kādēļ...

Bet man var rasties citādas asociācijas!

Protams, katrs var uztvert un interpretēt to savā izpratnē, es ļauju skatītājam interpretācijas brīvību. Bet, lai tā vispār būtu iespējams, es cenšos katrā darbā radīt savu pasauli ar savu iekšējo struktūru un ar saviem simboliskajiem zīmju komponentiem. Tas tālab, lai rastos atbalsta punkti domām, tēliem, vizijām, iztulkojumam...

Liekas tomēr, ka es pārāk daudz runāju, tādējādi aplaupot pats sevi mākslinieku. Savus darbus nevajadzētu skaidrot.

Uzskatiet, ka pie tā esmu vainojama es, esmu jūs piespiedusi.

Jā, bet man gribētos, lai cilvēkos sarosītos domas neatkarīgi no manis teiktā un lai viņi runātu par to, kas pašiem svarīgs redzētā iespaidā.

Mēs runājam galvenokārt nevis par darbiem, bet par jūsu daiļrades koncepcijām. Un par to, manuprāt, var un pat vajag stāstīt.

Jums taisnība. Zināt, pasaulē patlaban izplatās tendence visu interpretēt vārdos. Koncepcija tiek uzskatīta par visnotaļ dabisku darba sastāvdaļu. Tāpēc, iespējams, par to tiešām vajag runāt, jo mūsu skatītājs vienkārši nav radis vērot no šāda viedokļa. Viņš skatās it kā no ārpuses, no malas, bet vajag iet iekšā, iedziļināties...

Kas jums ir svarīgāk: lai skatītājs darbā uztver un saprot tieši jūsu domu, vai arī lai viņam rodas pulka citu gluži savu asociāciju?

Es nenēšos pretnostatīt šīs divas iespējas. Ja skatītājs saskatīs un izpratis manis teikto, tātad viņš ir noskaņojies uz mana viņa, ietiecies manā dzīves problēmu uztveres lokā, ja vēlaties, tas ir manas zīmes cilvēks. Teiksim, es esmu skorpions – un arī viņš ir skorpions vai kādas citas skorpionam labvēlīgas zīmes cilvēks. Ja rodas citas asociācijas, kas tomēr rezonē ar manu darbu, – arī labi. Visumā tomēr galvenā nav interpretācija vārdos. Es pat pieļauju liktenīgus maldus uzskatā, ka esmu savā darbā ietvēris šādas

vai tādas idejas. Varbūt tajā nav it nekā no manis stāstītā. Tomēr es gribu, lai skatītāju aizrautu gluži vizuāli tēli, citādi viss pārvērtīsies kailā teorijā. Ir tādas jomas, ko vispār nevajag skaidrot un saprast – tās ir jāpārdzīvo. Atļaušos salīdzinājumu: sievietē nav jāsaprot; protams, ir vērts pūlēties, tikai nevajag cerēt, ka izdosies viņu saprast līdz galam. Sieviete vajag mīlēt, pielūgt vai nepieņemt, arī viņu vajag pārdzīvot – tāpat kā mākslas tēlu. Ja tas nezina kādēļ palicis atmiņā – tas jau ir daudz.

Bet tagad par jūsu «Divatā». Zināt, man šķiet, ka, šo darbu skatoties, varētu medīt – sniegbaltu plākšņu fascinējošā kustība pauzē divu sākotņu, divu pirmbūtību mūžīgo tuvināšanos un attālināšanos...

Priecājos, ja jūs to šādi esat uztvērusi. Jo vairāk tādēļ, ka kinētiskajā mākslā kustību var izmantot dažādi. Piemēram, gan kā harmonizētāju, gan kā ironijas, groteskas un iznīcīgā spēka tēlu. Arī šajā gadījumā tā it kā atspoguļo dzīves realitāti, teiksim, mehāniskos procesus sabiedrībā. Lai gan tieši šis ceļš mani ne sevišķi saista.

Kustība var provocēt agresiju...

Jā, turklāt tas bieži ir dramaturģiski pilnīgi nepamatoti. Piemēram, pāris krāsainu lampiņu zibšņi diskotēkās arī ir kustība, tikai primitīvā līmenī. Mani turpreti ļoti saista nianšes. Kāpēc, teiksim, balets vai pantonīma kļuva par mākslu? Tāpēc, ka tajā liela vēriba veltīta detaļai, niansētai kustībai. Kur nav nianšu, tur parasti arī nav dziļuma. Turklāt vēlos, lai darbs tiktu uztverts, teiksim, pat intīmi, lai cilvēks ar to kontaktētos vienatnē. Man tas šķiet svarīgāk vai varbūt – pieņemamāk... Var taču radīt darbu kinoekrāna lielumā, lai «medīt» visa zāle. Katrā ziņā es krasi noraidoši uztveru kinētiskos darbus, kas kultivē tikai aktīvu, agresīvu kustību.

Jūs, runājot par «Sapni nomodā», atzināt, ka tas fikss noteiktu garīgu un fizisku jutoņu. Tādā gadījumā jūs droši vien ļaunajies pirmām kārtām uz skatītāja juteklisko uztveri vai, varētu teikt, uz zemapziņas reakciju!

Piekrītu. Vienīgi precizēšu – uz juteklisko un intelektuālo uztveri. Jutekliskā uztvere vien visu reducē līdz vienkāršotam vērtējumam «patīknepatīk», bet, tiklīdz sāk darboties arī intelekts, šis «patīknepatīk» bagātinās vēl skaistumā un lietderībā, iegūstot dziļāku jēgas un asociāciju slāņus. Tādos dar-

bos es gribētu ietilpināt vienu slāni, kuru var raksturot precīzi un skaidri, gandrīz vai skaitļu valodā (viens slānis – viens jēdziens), un otru – kurā ietverts intuitīvais zemapziņā slēptais eksistenciālisms. Turklāt abiem šiem slāņiem nav jābūt opozīcijā, savstarpējā nolīgumā. Man vispār netiek, ja konstruktīvistiem pārmet: mums nav nekā konstruktīva, jo mēs radām mākslu, bet, raug, jums... Apskaatiet konstruktīvistu labākos darbus! Tajos ir ļoti daudz arī nekonstruktīva, iracionāla un pat neloģiska. Kādēļ? Tādēļ, ka viņi nav nodarbojušies ar «speciālu konstruktīvismu», viņi ir radījuši. Dabiskā jaunrades procesā piedalās viss. Tāpat kā cilvēkam ir gan ķermenis (forma), gan saprāts un emocijas, tā arī jaunradē jāsaplūst visam. Mākslai jābūt tādai kā cilvēks, kā daba, kā pasaule, kurā ir viss.

Sakiet, lūdzu, – vai, jūsuprāt, māksla var slēpt sevī draudus cilvēkam? Es nerunāju par dilematiskiem darinājumiem, bet tieši par mākslas darbiem.

Interesants jautājums. Mākslas jautājums sev pašai... Draudi var izrietēt no uztvērēja (radītāja) iekšējās sašķeltības. Viengabalainu cilvēku nevar izsist no līdzsvara, viņam jau gēnos ierakstīts harmonijas ideāls. Piemēram, ģimenes ideāls, savstarpējo attiecību normas, attieksme pret citu un savu darbu, pret personību. Nevienģabalains cilvēks – un par tādu viņš kļūst, dzīvodams pilsētā, atrauts no dabas, kultūras tradīcijām, zaudējis mēra un vietas izjūtu, gaumi – kļūst iekšēji tik sašķelts, nevienģabalains, ka uztver agresīvi pat gluži nevainojamas parādības. It sevišķi, ja viņš saskaras ar jomu, kas provocē šo agresiju ar kādu paņēmienu, teiksim, grotesku. Šis cilvēks tad uztver paņēmienu nevis kā mākslas nosacītību, profilaktisku, proti, imunitātes iegūšanai, bet gan kā reālās dzīves faktu vai pat vērstu pret viņu pašu uzbrukumu. No tā izriet, ka to, ko droši var rādīt cilvēkam ar attīstītu estētisko pieredzi, nedrīkst uzticēt cilvēkam bez šādas pieredzes. Turklāt tās nav tikai mākslas, bet arī dzīves, kultūrpoltikas problēmas. Varbūt atsevišķas, izteikti novatoriskas parādības vispirms vajadzētu aprobēt mākslas vidē. Kaut gan visumā māksla nekad nav cilvēkam bīstama, tā harmonizē viņu, tomēr jāatzīst, ka noteikta pašsagrāves atražošana notiek. Tas jau atsevišķs daudz sarežģītāks jautājums. Mēs taču zinām – ir gājušas bojā bagātas kultūras, pasaule arī tagad ir uz katastrofas robežas... Tādēļ, starp citu, es arī pievērsos sinkrētisma un dinamiskās harmonijas idejām.

Jūs esat vairākkārt runājis un rakstījis par nepieciešamību humanizēt vidi un sabiedrību ar mākslas, ar daiļrades starpniecību. Vai to var uzskatīt par jūsu jaunrades pamatpostulātu?

Pārāk šauri?

Nē... tas šķiet bezpersoniski... Tāpat varētu sacīt, ka es rakstu, lai īstenotu kāda kongresa lēmumus. Ne jau tālab es dzīvoju, lai risinātu harmonizācijas problēmu. Es radu, lai pats noturētos līdzsvarā – ar sevi un apkārtējo pasauli, un šajos mirkļos es baudā aizmirstos. Es pat uzskatu, ka tieši tas ir mākslas galvenais uzdevums.

Vai tagad, atklājot sev harmonijas, sinkrētisma un līdzsvara likumus, jūs neesat jau kļuvis laimīgs cilvēks? To, protams, jautāju pa jokam. Bet drusciņ nopietni arī.

Bet ko lai uzskata par laimi? Reālās izjūtas – atbildība un bezspēcība. Viss šis milzu mudžeklis – dzīve, būdama esības daļa, nezin kādēļ it kā nepavisam neatīstās pēc esības un dabas likumiem, kaut gan dabā taču sakņojas harmonijas likumi... turklāt mākslinieks nevar pastāvēt ārpus kādas kopības, kultūras ietvariem. Es piekritu atziņai, ka īstenības un harmonijas estētiskajai uztverei jābūt morāles kritērijiem ne tikai māksliniekam, bet arī politikim, saimnieciskajam darbiniekam, visiem un katram. Dzīvē diemžēl tā nenotiek. Un, ja mākslinieks ļoti asi izjūt un saprot savu bezspēcību, nespējs kaut ko ietekmēt un mainīt, viņā milst traģisms...

Vai zilonķaula tornis nav panaceja?

Jā, tas ir atrisinājums, daudzi taču pievērsās stājmākslas veidiem tieši tādēļ, ka neredz citu perspektīvu savu radošo ideju izpaušmei. Māksliniekam (arī sabiedrībai) ir vajadzīgs tāds mazziņš stūrītis – zilonķaula tornis, kur viņš var brīvi strādāt un radīt. Bez šī stūrīša viņš vispār pārstāj būt mākslinieks, viņam, tāpat kā sabiedrībai, ir vajadzīga jaunrades brīvība.

Citiem vārdiem sakot, ne jau talantu trūkums...

...un pat ne ideju. Trūkst iespēju to realizēšanai. Arī pārbūves – un ar to šodien varbūt arī beigsim – uzdevums taču ir paaugstināt intelektuālo jaunrades potenciālu, panākt, lai to pieprasītu pati dzīve.

Paldies, Valdi! Veiksmi jums!

«ZĪME, TELPA, MĪTS»

Mākslinieciska versija par dažām mūsu materiālās un gara kultūras aktualitātēm.

Izstāde ir atziņu kopojums, kuru papildināt acināts katrs apmeklētājs.

Savu darbu saistām ar mūsu senču svētvietu, visdažādākā folkloriskā un mitoloģiskā mantojuma garīgajiem, estētiskajiem un enerģētiskajiem principiem.

V. Celms, E. Garklāvs

Izstādes ideja un teorētiskās nostādnes

Izstādi veido:

1) lielizmēra objekts:

- telpiska instalācija «Baltā telts»,
- dienas akcija un zīmes dabas vidē,
- nakts akcija;

2) drukāti teksti:

- fragmenti no R. Rozītes tulkotā vācu mistiķes Dīnas Rīsas Lielvārdes jostas tulkojuma,
- I. Vīka atgādinājums par gandrīz aizmirstām zināšanām, kas saistītas ar senajām svētvietām un akmeņu sistēmām,
- Paliepu Jāņa filozofisks ieskats dievatziņu sistēmās, Dainu Dieva pārākums,
- seno ģeometrisko zīmju simbolisks skaidrojums;

3) galvenais konceptuālais

uzstādījums:

- jāmaina domāšana un attieksme pret Dabu. Jāatgriežas pie pašiem izpratnes pamatiem, pie vērtību sistēmām, kur Cilvēks, Daba, pasaules dievizpratne un kosmosss ir kā vienota sistēma.

Egona GARKLĀVS.

Dzimis 1951. g.

Kaķa gada Ūdensvīrs.

Dzīvoju laukos. Strādāju rūpnieciskajā un mākslas dizainā, kā arī mistikas jomā.

Dainas – tā nav dzeja, bet gan tēlaina simbolu valoda ar dziļu jēgu. Tikai kā dzīvai valodai dainām bija iespējams saglabāties cauri gadu tūkstošiem. Daudzu seno valodu, arī latviešu, pamatā ir bijusi tēlaina simbolu izteiksme. Šī iemesla dēļ nav atšifrējama daļa seno rakstu. Šifra atslēga nav meklējama ne burtos, ne vārdos, bet gan simboliskajā jēgā. Raiņa «Pūt, vējiņi!» klausoties, mēs tekstu uztveram kā dabīgu valodu, bet tā valoda, kurā mēs runājam ikdienā, tā ir mūsu dainu valoda – bagāta, vienkārša, emocionāla. Tā sasniedz dziļākos dvēseles nostūrus. Ar mūsu ikdienas sarunvalodu tas grūti panākams un prasa lielu daudzvārdību. Grafiskās zīmes – pati senākā un lakoniskākā informācijas un enerģijas izteiksmes forma. Zīmes konkrētā iedarbība var būt saistīta ar domu, zemapziņu un dabu. Mūsu senči, dzīvojot harmonijā ar dabu, apzināti pratuši izmantot tās enerģijas avotus. To var apjaust nedaudzajās neizpostītajās svētvietās, kuras bija katra latvieša sētai. Svētvietā bija dialoga vieta sarunai ar sevi, dabu un Dievu. Tur cilvēki smēlās spēku, padomu un svētību katrai dzīves norisei. Rituals (deja, dziesma, runa) dainu valodas un zīmju vidē nebija bezpersoniska darbošanās, bet gan sevis un dabas ieskaņošana konkrētai darbībai, kura neveda preti savstarpējai iznīcībai, bet gan harmonijai. Rituaļus neuzskatīja par formālu tradīciju vai rotaļu. Tā bija jaunrade un atklāsmē, kur, izmantojot savus iekšējos spēkus mijiedarbībā ar dabu, tika panākts vēlamais. Pats svarīgākais ir apzināties, ka cilvēks nav augstāks par dabu, bet ir dabas sastāvdaļa un kā attīstītākā būtne nes vislielāko atbildību par visu dzīvo un nedzīvo.

Valdis CELMS.

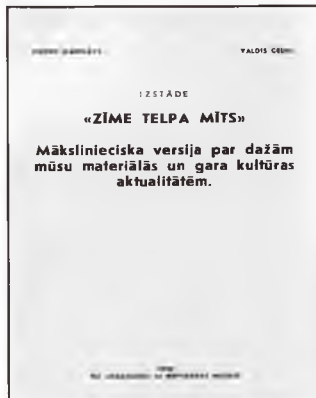
Dzimis 1943. g. 24. oktobrī.

Kaķas gada Svairi/Skorpijons.

Dzīvoju Rīgā. Strādāju žurnālā «Kino», kā arī mākslas dizaina jomā. Par ornamenta (raksta) estētiku un iespējām interesējos kopš 1974. gada.

Ornamenta (raksta) tips, gars un tā izmantošanas principi ne tikai pārstāv attiecīgās mentalitātes un kultūras piederības cilvēkus, bet arī tādus veido. Ornamenti organizē kā lietu, tā vidi un ievirza domāšanu. Disciplīna, kārtība, harmonija ornamentā liecina par šo īpašību klātbūtni pašā dzīvē, cilvēkos. Vidē. Esmu pārliecināts, ka mūsu ornamenta zīmes un struktūras ir mūžīgas. un nespēju iedomāties mūsu kultūru atrauti no šīm struktūrām. To nozīme Baltijā ir tajā apstākli, ka tām piemīt vispārorganizējoša iedarbe iepreti mums svešu un destruktīvu parādību ienākšanai mūsu estētiskajā vidē. Ornamentālo zīmju un struktūru vērtība atklājas, tās ilgstoši vērojot, apcerot jeb meditējot. Tās ir kā atslēgas un attīstības programmas mūsu latviskai mākslai, videi un garam. Mums jānācās atpazīt un pilnveidot mūsu pašu estētiskās pamatvērtības, ja gribam pastāvēt kā unikālas kultūras tauta.

Valdis Celms

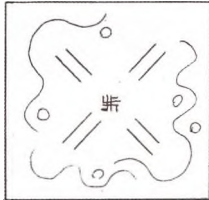

Atbalstītāji: LKF R/A «Daiļrade»,
Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs
1990. g.

Egona Garklāvs

BRIGZUMS

PLĀNS

Baltā telts –
izstādes
centrālais
objekts.

Baltā telts. Telpiskā izkārtojuma pamatideja. Montāža dabā.
izmēri: 900x1600x1600 cm. 1990. g.
Autori: Egons Garklāvs, Valdis Celms
Tehniskā realizācija: Egons Garklāvs

Foto: Kārlis Kaisers

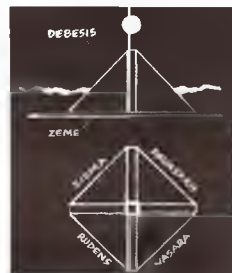
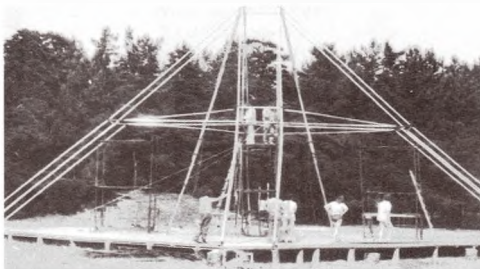
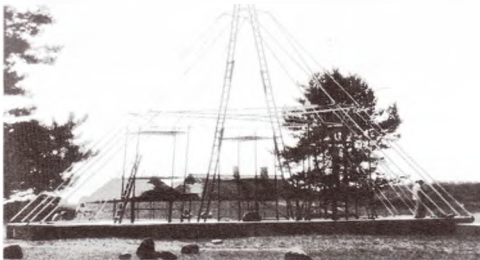

Foto: Gunta Celma

«Baltā telts», kas izveidota četrstūra piramīdas (telpiska Debess zīme) formā, novietota zemes enerģētisko starojumu – āderu – krustpunktā. Tās iekštelpā pašā centrā likts liels granīta laukakmens. «Baltās telts» ārpusē, piramīdas tuvumā, I. Vika vadībā tika izveidotas akmeņu grupas ar cilvēkam labvēlīgu, sakārtojumu starojumu. Izstādes eksponāti instalēti arī telts iekšpusē.

- **Gadskārtu zīmes.** Astoņas zīmju kompozīcijas saistībā ar latviešu seno laika skaitīšanu. Plastmasas moduļi, PFT krāsa. Izmēri: ~130x250 cm. 1990. g. Autori: Valdis Celms.
- **Apjomīgas zīmes.** Divpadsmit kompozīcijas. Metāls, metinājums, krāsa. Autori: Egons Garklāvs.
- **Lielvārdes jostas.** Plastmasas moduļi, līmplēve. Izmēri: 120x6000 un 60x2500 cm. 1990. g. Autori: Egons Garklāvs.

Valdis Celms Gadskārtu cikls zīmēs. Skices

Sergeja Akurātera foto

Metenis. 1990. g.

Liela diena. 1989. g.

Ušiņš. 1989. g.

Jāņi. 1990. g.

METENIS. Tas ir februāra mēnesis. Dabā valda sniegs un pelēkie toņi. Ir Pelnu diena. Ziema vēl ir pilnīga noteicēja, tomēr zem stiprās ledus kārtas jau pulsē dzīvība. Iestājas tāds kā līdzsvars starp esošās ziemas un gaidāmā pavasara tiesībām. Kompozīcijas centrā divas Mēness zīmes ar «kājām», kas kopā veido Metera zīmi. Jaunais un vecais Mēness cinās, kurš kuru pārspiedīs. Meteņos gaismas jau vairāk. Ir pēdējo karnevālu dienas. Pasaule (daba) sāk kārtoties jaunam attīstības ciklam. Horizontālos Māras zīmes ritmus šķērso pirmie vertikālie, pelēcību pārvarošie, krāsainie, augšupietieces ritmi. Tie savieno debesis ar zemi.

LIELĀ DIENA. Daba pilnīgi atmodusies. Saule jau pacēlusies tik augstu, ka iespīd ne vien galotnēs, bet arī pazarēs. Centrā spēcīgs dzīvības (Austras) koks. Tam ir daudz zaru, visi tiecas uz augšu un plašumā, bet debesis sasniedz tikai galotne. Šeit tas apvienojas ar Garās pupas motīvu, tādēļ ir vienlaikus arī zieds un vainags, arī karaļa kronis kā simbols augstākai izaugsmei, pilnībai, aiz kuras seko auglis. Krāsu simbolos parādās dzeltenie saules un zaļie dzīvības toņi. Samanāmi ainaviskie motīvi. Mūsu Māras zeme taču atrodas pie jūras.

ŪSIŅŠ. Tas ir maija sākums. Pirmās nakts, kad zirgus dzen pieguļā. Cilvēks iziet atkal tiešā saskarsmē ar dabu, arī pilsētnieki tiecas ārā uz laukiem. Pirmās nakts pie ugunsкура. Tumša nakte, zaļa zāle. Vēsa migla un karsta uguns. Liesmas vērošana un meditācija. Kompozīcijas centrā – nedaudz pārveidota vai citādi skatīta Ūsiņa zīme, kas izkārtota kā pasaules veseluma zīme mandala ar meditācijas punktu centrā. Satiekas dažādi ritmi. Dzīvās dabas un mākslīgās vides – pilsētas – ritmi. Tas jaušams arī gaismas un tumšas vitrāziskajos krāsu kontrastos. Ūsiņš – pavasara Saules vedējs.

JĀŅI. Mūsu dižākie svētki. Visa pasaule atrodas kustībā. Plaukst ziedi. Šo kosmisko enerģijas aktivitāti izjūt arī cilvēks. Tādēļ tradicionālā Jāņu zīme apvienota ar gaismu izstarojošu aktīvās enerģijas un laba vēlējuma zīmi – ugunskrustu. Tā arī Pērkona un Laimas zīme. Kompozīcija veidota vairākos plānos. Centrā – jāņuguns kalniņā ar ieteci debesis, kas kopā ar ligotnēm palīdz iegriezt, palīdz uzturēt pasaules kustību, debesis, zvaigznes, visu lietu kārtību. Ainaviskie motīvi vijas ar konkrētiem tuvplāniem. Krāsās un ritmos varam saskatīt rīta blāzmu, papardes robainās malas, ziedus iznirstam no tumsas. Visam pāri, tāpat kā Ziemassvētkos, slejas debess un debesu kāpņu zīmes.

Māra. 1989./90. g.

Jumja diena. 1989. g.

Mārtiņi. 1989./90. g.

Ziemassvetki. 1990. g.

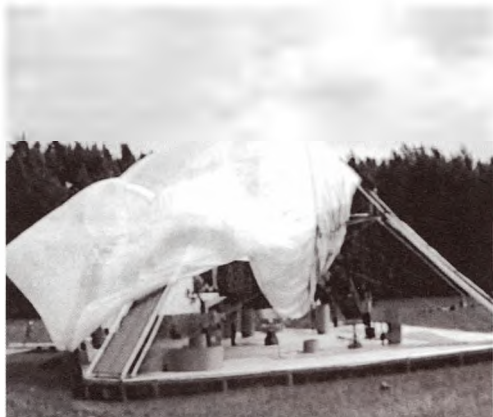
Krāsu skices. Papīrs, guaša, akrils. Izmēri: 18,5x35,5 cm.

MĀRA. Vieliskās pasaules un mūža aizgādne. Mūžs jādzīvo tā, lai tas būtu balts. Balts un gaismu izstarojošs ir arī Dieva Māras krusts apvienojumā ar Saules zīmi centrā, kas veido sarkanbaltsarkanu ritmu. Māras zīme simbolizē kā dzīvību, tā nāvi. Māras zemes, ko apzīmē ar horizontālu līniju, ritmi asociējas ar apartu lauku, kas tālumā miglā pazūd un savienojas ar debesīm. Viss tiecas uz harmoniju, līdzsvaru. Māras ūdeņu zīme, mainot krāsu, apskatāma arī kā kalni un meži. Kompozīcijas kopējā uzbūve ietver debess un zemes, matērijas un gara pretstata un vienotības ideju.

JUMIS. Vasara beigusies. Dabā, tāpat kā cilvēka dzīvē, ir ražas laiks. To apliecina Jumja klāt-būtne. Vīrišķais un sievišķais saplūstot devis augļus. To simboli atrodas pasaules kalna virsotnē (centrā, apakšā). Viss tiecas uz augšu, bet vārpu smagums jau liec tās uz leju. Zaļā krāsa dzeltē. Jumis šeit savieno debesis un zemi, cenšas izplesties kā spārni, pacelties ārpus nosacītajiem kompozīcijas rāmjiem. Fantāzijai un idejām taču robežu nav. Kompozīcijā papildus ievēts divu trijstūru – augšējā un apakšējā – motīvs. Tas izsaka debess, gara un matērijas auglīgo saikni, kas krustojas Jumi.

MĀRTIŅI. Auglības cikla nobeigums, daba un cilvēki sadugst. Matērija zaudē enerģiju un vairs nespēj tiekties uz augšu. Tā tiecas atgriezties zemē. Taču gars atgūst vēl lielāku skaidrību, zemes un debess trijstūri veidojas arvien grodāki. Krāsās valda rudenīgas noskaņas, apcerīgums. Ir veļu laiks. Tomēr cilvēki saglabā gaišumu, jo zina, ka tā nav iztukšotība, bet gan piepildītība. Dzīve turpinās.

ZIEMASSVĒTKI jeb ziemas saulgrieži. Tumšās naktis izpletušās garas, garas. Gaissma sarukusi līdz vārgai sveces liesmiņai. Svarīgi saglabāt spēku un cerību gaismas atkalatnākšanai. Viss noskaņots uz pārdomām, apceri. Kompozīcijas centrā krusta zvaigzne, kuras astoņi gali simbolizē gada dalījumu astoņās vienādās daļās. Vienlaicīgi tā ir kristāliska sniegpārslīņa, kurai viena mala zaļa, otra balta – kā jau gadam. Spēcīgi iezīmēta zemes līnija, un malās pārstāvēta debess zīme, kas sasauca ar divslīpā jumta satversmi. Visam pāri krīt sniegs un no augšas – gaissma. Daba dus. Lai neiegrimtu grūtsirdībā, blakus apcerīgumam parādās silto toņu dzīpari un sirdspukstu impulsi mazu zvaigzņīšu veidā.

Dienas akcija. Izstāde «Zīme, Telpa, Mīts». 1990. g. Autori: Valdis Celms, Egons Garklāvs

Nakts akcija. Izstāde «Zīme, Telpa, Mīts». 1990. g. Autori: Valdis Celms, Egons Garklāvs

Zīmes dabas vide. Izstāde «Zīme, Telpa, Mīts». 1989.–1990. g.
 Autori: Valdis Celms, Egons Garklāvs
 Videofiksācija: Egons Garklāvs, Gunārs Bandēns
 Tehniskais nodrošinājums: Ansis Epnars. VHS stop kadri: Andris Krievs

Izstādes «Zīme, Telpa, Mīts» eksponāti Brīvdabas muzejā Rīgā
 1990. g. un Cēsu Mākslas muzejā 1991. g.
 Foto: Kārlis Kalsters

Starptautiskā folkloras festivāla «BALTICA» vizuālās pazīšanas zīmes un citu svētku pieredze

Valda Celma foto 251.–261. lpp.

BALTICA 91

Festivāla tēma – māja

«Baltica 91» zīme. Autori: Valdis Celms

Galvenā režisore – Anna Jansone

Makšlinieki – Valdis Celms (svētku vide),
Laila Hercberga (ielūgumi,
uzlīmes, pateicības raksti)

Svētku vedēji – Andris Kapusts,
Liāna Ose, Ilga Reizniece,
Aina Salmane,
Helmī Stalte, Dainis Stalts

Telpiska Debesu zīme – piramīda ar «dzīvo» uguni centrā.
«Baltica 91» noslēgums Mežaparka Lielajā estrādē 1991. g. jūlijā.
Autori: Valdis Celms, Egons Garklāvs

Skats uz rituāla norises centru.
«Baltica 91» noslēgums Mežaparka Lielajā estrādē 1991. g. jūlijā.
Autori: Valdis Celms, Egons Garklāvs

Puzuri (lukturi) Doma laukumā 1991. g.
Autori: Valdis Celms

BALTICA 94

Festivāla tēma – saule,
pasaule, viņsaule

Mākslinieciskā
direktore –

Liāna Ose

Koncertu režisori – Anna Jansone,
Aina Salmāne,
Liāna Ose,
Māra Mellēna,
Andris Kapusts,
Helmī Stalte

Festivāla
mākslinieks –

Valdis Celms

Uzveduma
daļas vadītājs –

Bērtulis Pizičs

Starptautiskā folkloras festivāla «Baltica» Latvijas karogs

Autors: Valdis Celms

Audēja: Anita Ceļma

Telpiskās organizācijas elementi festivalam «BALTICA 94». Autors: Valdis Celms

«Baltica 94» logo (zīme) un plakats Rīgas ielās 1994. g.

BALTICA 94 noslēguma koncerts

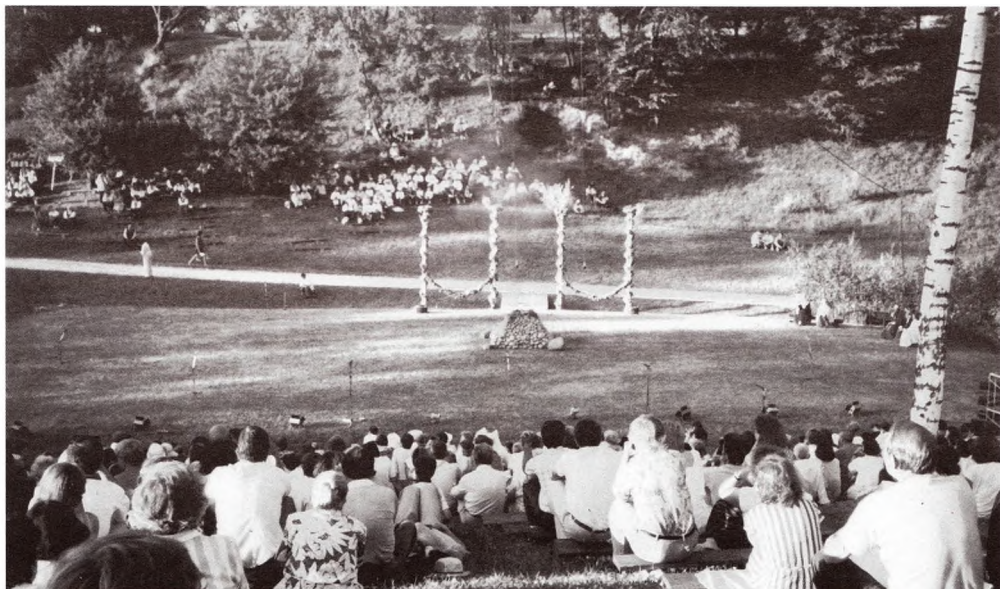
Saules ceļš dienā. Brīvības estrādes aizmugures fons. Dzegužkalns, Rīga, 1994. g.

Uzvedumu daļa darbā.

Uzlecoša Saule. Fotomontaža laikraksta «Literatūra un Māksla» speciālizlaidumam «Vards jaunajiem». 1978. g. jūlijs.

Atklāšanas rituāls Turaidā. Rituāla laukums. Centrā uguns vieta – ziedoklis. Tālumā Vārti ar pārejas laipu no piedvedēja.

Visu astoņu līdzšinējo logo t.s. Pasaules koka (Austras koka) jeb kosmiskā koka zīme – zīme, kurā grafiski izteikts tradicionālās kultūras priekšstats par trīsslāņainu – apakšējo (pazemes, veļu), vidējo (cilvēka, ikdienas) un augšējo (universālo ideju) – pasaules uzbūvi.

Žurnāls «Latvijas Arhitektūra»,
Nr. 10, 1997. g. aprīlis

Arnolds Klotiņš,
muzikologs,
CIOFF Latvijas nacionālās
sekcijas priekšsēdētājs

**Valda Celma darbs
starptautiskajam festivālam
«BALTICA 94» Rīgā
(norišu un rituālu telpiskais
izkārtojums, scenogrāfija,
vizuālā koncepcija,
objekti, zīmes, logo u.c.)**

«BALTICA 94»

Dizainera veikums festivālam BALTICA 94 ir turpinājums viņa 20 gadus ilgajai darbībai latviešu tradicionālā ornamenta (latvju rakstu) struktūras izpētē, praktiskā ieviešanā un jaunradošā izvēršanā. Viņa darbs pamatojas konceptuālā atziņā par senās vizuālās kultūras elementu ne tikai māksliniecisko, tēlaino un dekoratīvo, bet vispirms un galvenokārt semantisko un simbolisko iedabu.

Valdis Celms šo etnoloģijas atziņu ir viskonsekventāk realizējis praksē un popularizējis. Ieskats par to, ka senajam ornamentam vai grafiskai zīmei piemīt ne tikai dekoratīva, bet arī semantiska un simboliska jēga, 70. gados sasniedz Baltijas tautu etnogrāfūs, tautas mākslas teorētiskus, praktiskus un lietotājus kā īsteni revolucionāra atziņa. Igaunijā to teorētiski plaši izstrādāja Tenis Vints. Latvijā pati lielākā un iespaidīgākā bija Valda Celma (kopā ar Egonu Garklāvu) personālizstāde «Zīme, telpa, mīts» – 1990. gadā Rīgā, Etnogrāfiskajā Brīvdabas muzejā; 1991. gadā – Cēsis, 1992. gadā – Jūrmalā. Modernos materiālos un iespaidīgos formātos veidotie, dabā izvietotie latvju rakstu objekti un to dizainiskie izvērsumi līdz ar iz-

stādes teorētisko skaidrojumu uzrunāja visplašākās aprindas.

Jauna un līdz šim visauglīgākā pakāpe Valda Celma mākslinieciskā darbā ar seno ornamentu un tā simboliskām bija viņa sadarbība ar Baltijas valstu starptautiskā folkloras festivāla BALTICA rīkotājiem. Šis festivāls notiek ik gadus pārmaiņus Latvijā, Lietuvā un Igaunijā «Starptautiskās folkloras festivālu organizācijas un tradicionālo mākslu padomes (CIOFF – Conseil International des Organisations de Festivals Folkloriques et des Arts Traditionnels)» festivālu plāna ietvaros. CIOFF, būdama UNESCO organizācija, savā darbībā ar tradicionālo mākslu ievēro noteiktus zinātniski pamatotus teorētiskos principus.

Baltijas valstīs rīkote festivāli BALTICA ir sevišķi raksturīgi, jo pretspāram pret folkloras jēgas noplicināšanu un sovjetiskos manipulāciju Baltijas zemju folkloristi un etnogrāfi izvirzīja un turpina folkloras un tradicionālās kultūras sākotnējās jēgas uzturēšanas un iedzīvināšanas ideju. Katram festivālam BALTICA tiek izvirzīta devīze, kas izsaka kādu no tradicionālās kultūras pasaules uzskata jeb pasaules modeļa aspek-

tiem. Jau visu astoņu līdzšinējo festivālu logo, sākot ar pirmo, variē t.s. Pasaules koka (Austras koka) jeb kosmiskā koka zīmi – zīmi, kurā grafiski izteikts tradicionālās kultūras priekšstats par trīsslāņainu – apakšējo (pazemes, veļu), vidējo (cilvēka, ikdienas) un augšējo (universālo ideju) – pasaules uzbūvi.

Valdis Celms, izstrādājis 1991. un 1994. gada BALTICA vizuālo tēlu, uzņēmās pārdošu uzdevumu – pasaules modeļa aspektu, kas izteikts festivāla deviņzēnu repertuārā, iemiesot arī vizuālajā festivāla veidošanā un darbību teipiskajā izkārtojumā. Tradicionālās kultūras un mākslu teksti, kustības vai dziesmas, kas izpaužas rituālos, ir nevis pirmām kārtām literatūra, balets vai koncertmūzika, bet gan veids, kā ar ierāžas palīdzību izteikt un nostiprināt mītu, resp., pasaules skatījumu jeb modeli – gan tā ģenēzes, gan eksistēšanas sociālais, estētiskais un citos aspektos. Svētku norišu telpiskais kārtojums un vizuālais koncepts izsaka to pašu pasaules skatījumu, modeli vai tā atsevišķu aspektu. Svētku svinēšana ir pasaules modeļa daudzinašana, nostiprināšana sevī un sabiedrībā.

Tā ir principiāli jauna pieeja folkloras festivālu vizuālā veidošanā, ko ieviesis un realizējis Valdis Celms. Ap jēgpilno un vizuālo koncepciju festivāla gaitā var vīties atsevišķo vizuālo gadījuma elementu (tautas tērpi, deju zīmējumi, tautas instrumentu dizains u.c.) drūzma, taču vizuāli organizējoša loma paliek fundamentāla. Šo pieeju, tāpat kā tradicionālās kultūras pasaulesuzskata jēgas atklāšanu visā, ir apbrīnojuši CIOFF festivālu dalībnieki un viesi no citām valstīm. Bieži tie ir bijuši sūtņi no zemēm, kur tradicionālās kultūras jēga ir jau zaudēta vai sadrumstalojusies gluži sadzīvīskās izklaides norisēs, un uz folkloras festivāliem Baltijas zemēs viņi ir raudzījušies kā uz labā toņa noteicējiem un paraugiem, kā turpināt un uzturēt tradicionālās kultūras garīgi stabilizējošo jēgu,

kura spētu līdzsvarot modernās civilizācijas garīgo paviršību un vērtību devalvēšanos.

Sāksim ar BALTICA 94 zīmi (logo) tās sakaros ar festivāla tēmu «Saule, pasaule, viņsaule». Apjomu veido Saules zīme, tās iekšienē aug Pasaules koks. Šoreiz tas aug no Pasaules kalna – augstākā zemes vērtību un pacilātības vietas, tā simbolizējot svētņu gaisotni. Arī zem kalna, pazemē (viņsaulē), ir Saules zīme, tā izcelta kā vienotājs elements visos trīs eksistences līmeņos. Tikai dziļumā zem Saules zīmes atrodas Māras kā dzīvības devējas unņēmējas zīme, kurai simetriski pretī zenītā ir Dieva zīme (trīstūris). Tātad etnogrāfiskas zīmes un to elementi šeit tiek grafiski un jēdzieniski kombinēti, atbalsojot festivāla ideju. Taču reizē tā nav faktisko elementu voluntāra kombinācija, bet nobeigts grafisks darbs ar ievērojamām vizuālām vērtībām.

Šis logo tiek dažādi iestrādāts festivāla norišu vidē – izvēršot to modernā posterā vai Doma laukumā paceļot uz tradicionālo ozollapu viņņu pušķoziem vārtu stabiem jeb Jāņuuguņu stabiem. Te līdzdarbojas arī staba galu semantika tradicionālajā kultūrā.

Līdzīgi kā tradicionālo zīmju elementus Valdis Celms kombinējis festivāla logo izveidē, tā telpiski viņš kombinējis Saules zīmes (Saules gaitas) veida konstrukcijas Dzežužkalna koncertvietas izbūvē. Telpa un līnija Valdim Celmam kalpo divējādi, gan semantikas izteikšanai, gan vizuālā lakonisma, koncentrācijas un kompozicionālās centrīces sasniegšanai. Etnogrāfa un mākslinieka simbioze vienā personā te sniedz estētisko rezultātu, kurš neatkarīgi no mākslas žanra vistuvāk ir dizaina estētikai. Dizains un sinkrētika kļūst gandrīz sinonīmi. Ideja iegūst dizaina iedarbības spēku.

Tradicionālās kultūras pasaules modeļa konceptualizēšanās svētku norišu telpiskajā izkārtojumā sasniedz kulmināciju BALTICA 94 atklāšanas rituāla izkārtojumā Turaidā, plašajā norā pie lībiešu pilskalna.

Lielajā skatītāju un dalībnieku pārrēdzamajā teritorijā ir skaidri iezīmēts vietas Centrs kā telpas svētā vieta tradicionālās kultūras izpratnē, un tur notiek rituāla galvenā darbība. Centrs kā sakrālā vieta ir atdalīta no profānās telpas. Respektējot latviešu tradicionālās kultūras «treju vārtu» mifologrammu, festivāla deviņzēnu «Saule, pasaule, viņsaule» trīs jēdzieni tiek simbolizēti katrs ar saviem vārtiem un tiem tiek atrasta lokalizācija dabā. Starp šiem vārtiem un centru notiek festivāla atklāšanas rituālā darbība. Virzienā no ziemeļaustrumiem uz dienvidaustrumiem izvietojas vispirms Saules vārti – ābeldārza dabīgi veidota «aleja». Dalībnieki, tuvodamies Centram no ziemeļiem, nonāk pie Pasaules vārtiem un pāriet laipu, kura savieno pasauli (profāno) un sakrālo centru. Pēc rituāldziesmas pabeigšanas katra ļaužu kopa dodas tālāk uz dienvidiem un nonāk pie Viņsaules vārtiem – gravā krītošiem strautiem, kuru ūdeņu un krituma semantika norāda uz veļu valsts tuvumu. Šiem vārtiem, protams, ļaudis cauri neiet, bet dodas tālāk austrumu virzienā pa Māras taku, kura ceļas no pazemes pasaules tuvuma (gravas) uz dainu kalnu, apstiprinot Māras jēdzienu kā dzīvības devējas unņēmējas simbolu.

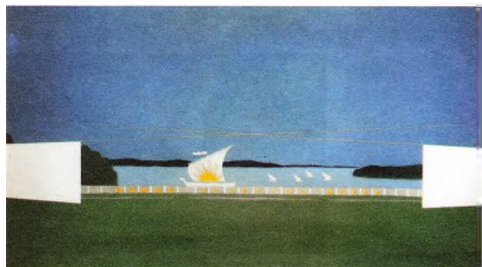
Šādā festivāla atklāšanas procedūras telpiskā risinājumā auglīgi līdzdarbojas vairāki tradicionāli un moderni mākslinieciskās domāšanas principi – kompozīcijas arheītipiskais pamats, dabas ainavas un reljefa izmantojums un norišu simbolisks piesātinājums. Tā ir novatoriska tradicionālo kultūras vērtību aktualizācija, kam grūti sameklēt adevātu.

Mēģinājums līdzsvarot civilizācijas izveidotā fragmentārā cilvēka sadrumstaloto uztveri ar atgādinājumu par universālo pasaules kopsakarību klātbūtni un nepieciešamo apzināšanos ik sadrumstalotajā eksistences brīdī pārsniedz festivāla BALTICA izveides un norišu ietvarus, tas ir pelnīgi plašāku internacionālu ievēribu.

Svētku dizains

«Vārpas» sporta spēļu noslēgums. Darbs. Daile. Veselība
Aizkraukle (Stučka), 1986. g.

Scenārijs – Ansis Epners, Valdis Celms

Stadiona kopskats Daugavas virziens.
Projekta skice. Kartons, PVA tempera. 1986. g.

Veja mate. Skice lielzmēra lellei. Papīrs, guaša. 1986. g.

Lutausis. Skice lielzmēra lellei. Papīrs, guaša. 1986. g.

Tautasdziesmas maratons. Bīkernieku sporta trase. Rīga, 1988. g. Vides mākslinieks –

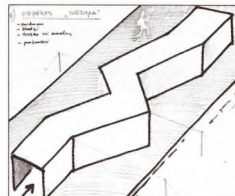
Valdis Celms

Gleznojums uz asfalta.
Idejas skice. Papīrs, PVA tempera. 1988. g.

Izvēle.
Vides objekts. Idejas skice.
Papīrs, flomāsters. 1988. g.

Neziņa.
Vides objekts. Idejas skice.
Papīrs, flomāsters. 1988. g.

Ziemeļvalstu Ziemassvētki. Rīga, 1994. g. Vides mākslinieks – Valdis Celms

Lukturišu virtenes Bastejkalna. Rīga, 1994. g.

Sprīdīša septiņas dieniņas baltas.

Deju programma. Školēnu deju svētki. Daugavas stadions. Rīga, 1995. g.

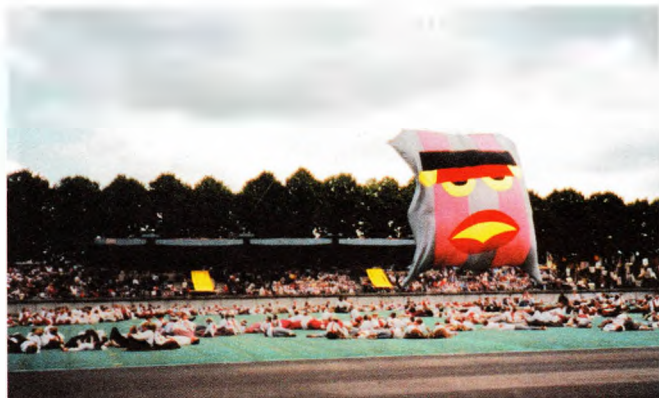
Mākslinieciskās vadītājas – Rīta Spalva, Baiba Šteina

Režisore – Līga Balode

Uzvedumu daļa – Bērtulis Pizičs

Mākslinieks scenogrāfs – Valdis Celms

Foto: Valdis Celms

Lutausis (spilvens) statistiska kvadrāta forma. Deju lieluzvedums «Sprīdīša septiņas dieniņas baltas». Spilvens iekārts pāri stadionam nostieptā trosē un pārvietojas velkot.

Gailis. Modrības un Saules simbols. Iekārts trosē. Pārvietojas velkot.

Deju zīmējumi Daugavas stadionā pēc Valda Celma koncepcijas

Lutausis slinkuma izdzišanas akcijā pie Dailes teātra

BALTICA 97

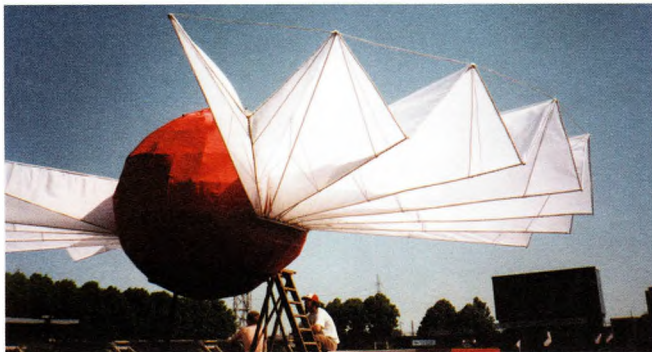
Vides mākslinieks – Valdis Celms

Festivāla plakāti «Rīgas Dizaina» stendā

Atklāšanas koncerta skatuve ar «Baltās rījas» zīmi Esplanādē

SVĒTKI PILSĒTVIDĒ

SVĒTKU DIZAINS

Valdis Celms, dizainers

Svētki pilsētvidē – tā ir īpaša tēma un interesants darbalauks katram māksliniekam dizaineram. Bet vēl jo vairāk, ja tie ir saistīti ar tradicionālās kultūras, etnisko tradīciju un latviskās identitātes izpausmēm.

Savu konceptuālo pozīciju un kultūrsituācijas izpratni varu raksturot ar šādām tēzēm.

1) Jebkuri svētki pēc savas iedabas ir savdabīgs pasaules un sabiedrības modelis.

2) Katra kultūra šajā modelī iezīmē savas indivīda un sabiedrības, dabas un pasaules dievzpratnes attiecības, kas savukārt atspoguļojas attiecīgā telpiskā organizācijā – struktūrā un simbolikā.

3) Mūsdienu vidē (gan pilsetā, gan laukos) šāda tipa svētkos, festivālos, akcijās saskaras tradicionālās kultūras vērtības ar mūsdienu tehnoloģijas radītās vides un kultūras vērtībām.

4) Ir jāatzīst, ka nepastāv pilnīgi vienota (vienāda) mūsdienu apziņa, tāpat kā cilvēka apziņā nepastāv pilnīgi vienota (vienāda) realitāte. Tas pats sakāms arī par mūsdienu telpisko vidi. Patiesībā mēs dzīvojam dažādu realitāšu konglomerātā, dažādu realitāšu summā. Arī mūsdienu kultūra funkcionē daudzās savrupās telpiskās un vides sistēmās, ieskaitot festivālus, svētkus un masu akcijas.

5) Arī tradicionālā kultūra zaudējusi savu sākotnējo visaptverošo izplatību. Folklorā un tās pārstāvētā pasaule tomēr nav zudusi – tā pastāv savā vidē dzīvā, pārmantotā veidā un arī apziņā kopta un uzturēta un šodienas kultūrkontekstā piedalās ar savu vērtību izpratni.

6) Tās ir divas gigantiskas pieredzes, kas tiecas apvienoties. Manuprāt, vērojama arvien asāka nepieciešamība atgriezties pie daudziem tradicionālās kultūras telpiskajiem, ētiski estētiskajiem un mentālo vērtību kritērijiem. Īsi sakot – atgriezties tuvāk pie dabas likumību ievērošanas vidē un cilvēkā, pie saskaņas ar dabu, pie harmonijas ar to.

7) Mītiskajā telpā un laikā svētki, rituāli saistīti ar sakrālo centru, ar pasaules kārtības, orientācijas atjaunošanu iepriekšējā haosā. Arī mūsdienu pilsētvidē šādā kontekstā ir haoss – sveša vide, kurā jāiedibina kārtība – kosmoss – un, izejot no centra, jārada jauna pasaule, jauna pasaules sakārtotība, kas būs identificējama kā sava, jo organizēta pēc saviem (nevis svešiem) indivīdiem un sabiedrībai pieņemamiem telpiskajiem un vērtību kritērijiem. Izvērtējot tādas telpiskās organizācijas principus, kas senajai folkloras pasaulei palīdz atklāties mūsdienu pilsētvidē:

Gailis pacelies gaisā. Lejā spēļu kauliņi un Sprīdīša cepure. Taluma Lutausis (spilvens).

a) katrā telpiskā situācijā atrast vai izveidot centru;

b) no šā centra simboliski, ejot uz visām četrām (8) debespusēm, organizēt vai kā citādi telpiski iezīmēt jaunu telpu. Tā iegūstam pret debespusēm un laika apli strukturētu telpu ar vienotu sakrālo centru. Pilsētvīde šeit ir tikai kā fons. Tiek radīta telpa telpā. Arī mākslinieka dizainera darba objekti vairs nav ne ēka, ne fasāde, ne arī iela vai laukums. Darba objekts ir pati telpa vai telpiskā situācija, kura jāorganizē vai jāiezīmē no jauna esošās vides fonā;

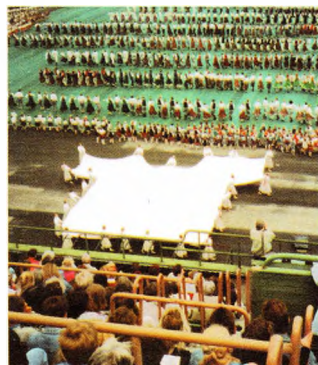
c) pacelt skatienu. Šim nolūkam centrs iezīmējams ne vien teritoriāli, plānā, bet arī vertikāli. Manuprāt, tas ir ļoti svarīgi, jo, paceļot skatienu, mēs garīgi izslejāties, vienlaikus klātesošie saglabā vizuālu psiholoģisko saikni ar centru ar lielu attālumā. Tādēļ šādi pacelta centra akcenti iegūst valdošo nozīmi simboliskajā kopainā. Līdz ar to iezīmējas arī visas simboliskās vides centrālā vertikālā ass. Latviešu (balto) tradīcijā šāds pasaules telpas struktūras modelis pārstāvēts puzeros, kas arī izkārtoti pēc centra, augšā – apakšā, uz priekšu – atpakaļ un labais – kreisais princips. Tās ir divas četrstūra piramīdas, kas ar pamatnēm sakļaujas.

Visi stūri savstarpēji savienoti ar neredzamām asīm, kas izkārtotas pēc telpiskā krusta principa un satiekas centrā.

d) Nākamais nosacījums saistāms ar veiksmīgu (pareizu) telpiskās struktūras un tās elementu mēroga izvēli (absolūtie lielumi pret apbūvi, kokiem, cilvēkiem un attiecībā pret lielām ļaužu masām) un līdz ar to atšķirīgām uzveres situācijām. Pilsētvīdē, kur koncentrējas lielas ļaužu masas, mērogi neizbēgami palielinās, radot dažādas uzveres un līdzdalības problēmas. Šeit talkā nāk mūsdienu skaņu, TV un video tehnika.

e) Mūsdienu svētku norise nav atdalāma no informācijas un reklāmas par šiem svētkiem, no svētku grafiskā dizaina. Tā veidojas svētku vizuāli komunikatīvais tēls. To var saukt arī par svētku vizuālo identitāti, ko veidoju pēc stingriem mūsdienu grafiskā dizaina, t.i., vienota firmas stila, principiem.

f) Svētku tēmai vai režijai piemērotu vizuāli telpisku tēlu un struktūru aktualizēšana, interpretēšana un jaunradīšana. Impulsi te rodami kā tradicionālās kultūras mantojumā, tā mūsdienu realitātē, dzīves izjūtā un praksē.

Sprīdīša kreklīšs. Bernības, ģimenes un mājas simbols

Šeit nepieciešama arī seno vizuāli telpisko tēlu simboliskās un strukturālās jēgas izpratne. Jāuzsver, ka runa jau nav par kaut kādu estētisku reanimāciju vai stilistikas recidīviem, bet gan par seno struktūru un simbolu pilnvērtīgu funkcionālo dzīvi mūsdienu kultūrvīdē.

Māksliniekam dizaineram jārada svētku simboliskais un telpiskais mugurkauls. Viss pārējais krāšņums un gaisotne ienāk reizē ar pašiem dalībniekiem, tērpiem, mūziku, nejausībām, tirdzniecisko un atrakciju raibumu, ar mīlestību un prieku un – pats galvenais – ar svētku garīgo būtību un rituālu tradīciju maģiju.

BALTICA 2000 ieluguma vāciņš

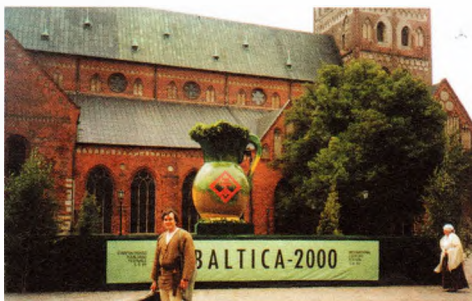
BALTICA 2000

Festivāla tēma – ūdens

Festivāla programmas direktors – Andris Kapusts
Plakāta, objekta un vides mākslinieks – Valdis Celms

Krūze. Noriņu centrs – Doma laukums. Krūze – ūdens simbols.

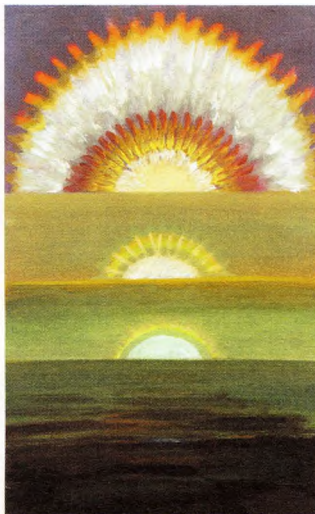
Valdis Celms

Mītiski gleznieciskie redzējumi

Ilustrācijas Georga Dovgjallo grāmatai «Lēni, lēni Dieviņš brauca»

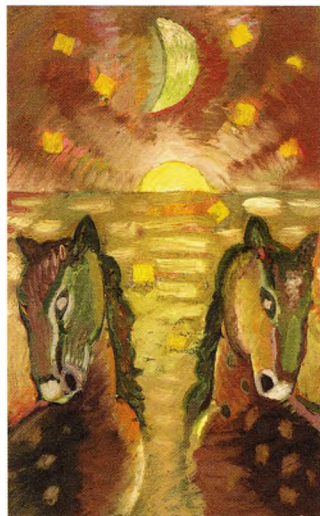
Visa sākums

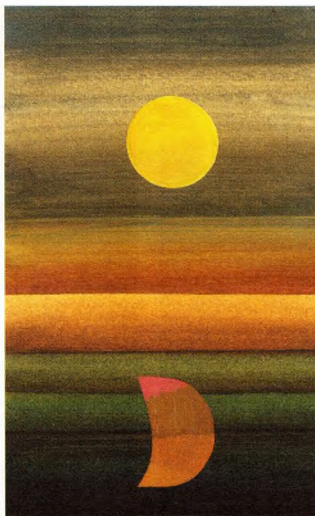
Trejas saules

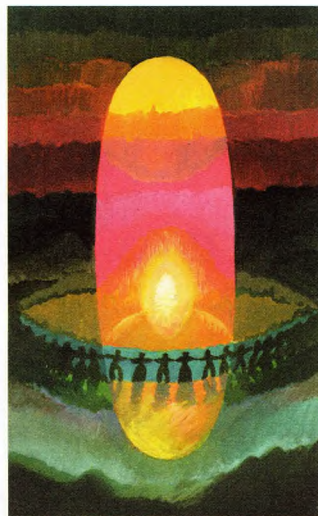
Pasaules koks

Div' dzeltenī kumeliņi

Debesu kazas

Gadskārtas

Pastarītes dveselīte

Debesu kapnes

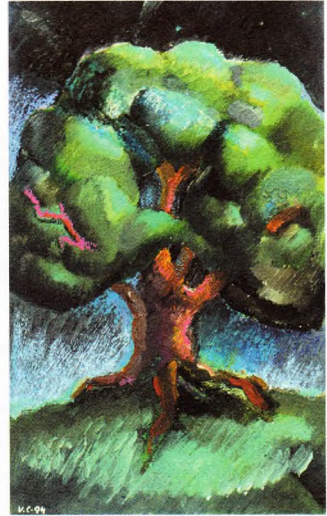
Mēness un leja

Māras vārti

Zalktis

Ozols

Eļļas gleznojumi. Papīrs, eļļa. Izmeri: 29x17 cm. 1994.–2001. g.

XXIII VISPĀRĒJIE LATVIEŠU DZIESMUSVĒTKI

Deju lieluzveduma «Mana pasaule» veidotāji

Maruta Alpa – projekta vadītāja
 Jānis Ērglis – mākslinieciskais vadītājs
 Jānis Purviņš – mākslinieciskais vadītājs
 Uģis Prauliņš – muzikālais vadītājs
 Igors Linga – režisors inscenētājs
 Ivars Mailītis – scenogrāfs
 Jānis Paeglis – tehniskais direktors

Deju lieluzveduma «Mana pasaule» koncepcija

Jānis Purviņš, Valdis Lūriņš, Jānis Ērglis

Mākslinieciskie vadītāji – Jānis Ērglis, Jānis Purviņš
 Scenogrāfs – Ivars Mailītis
 Zīmju un krāsu simbolikas konsultants – Valdis Celms
 Programmas teksta autors – Valdis Celms

ZEME. Šeit Zemes mātes stihija – mūsu ceļš māriskajā (vieliskajā) pasaulē no pašas dzimšanas līdz aiziešanai citā saulē. Te gūstam prasmi dzīvot, strādāt un just. Būt piederīgiem un atbildīgiem par savu zemi, tautu un valsti, par cilvēci un Sauli. Zeme – tā ir mūsu vieta Visumā – zaļa planēta. Zeme – tās ir neskaitāmas paaudzes pirms mums, tie ir veji – senču domas, sāpes, sapņi, ciņās lietās asinis, dzīves alkas. Zeme – māte, balta kā ābele, kā egļu stalta. Dzimtas saknes cauri mūžiem.

UGUNS. Uguns – radišanas un pārveides enerģija, visuresošs spēks gan Visumā, gan Zemes dzīlēs, gan cilvēkā, gan kosmosā. Uguns krāsa – sarkans, dzeltens, balts. Ir debesu uguns – Saule un zvaigznes, kas nes gaismu un enerģiju jau no Pasaules radišanas pirmsākumiem. Ir Pērkontēva zibeņi un seno dienu uguns rituālu turpinājums saulgrīzu tradīcijās Jāņos, Ziemassvētkos. Ir svētais mājas pavards, kur mājas dvēsele un Laimas likums. Šeit Uguns māte silda un baro, bet viņa arī posta, ja neprotam to godāt, ja neprotam to turēt svētu.

ŪDENS. Ūdens kā Ūdens mātes, arī Upes un Jūras mātes, stihija simbolizē dzīvības rašanās vidi. Kā lietus tas nodrošina auglību. Kā upe tas ir laika simbols, bet arī robeža starp šo un viņo sauli, starp dzīvību un nāvi. Tā mītiskā Daugava, «kas aiznesa jūriņā». Kā jūra tas ir kosmiskās Visuma apziņas okeāns, kurā viss rodas, pastāv, dzīvo un mirst. Ūdens krāsa – zili zaļš. Ūdens spēj saglabāt informāciju, tādēļ tas saistās ar mentālo sfēru, ar dzīvības programmu un attīstību. Ūdens – mūsu planētas asinis; upes – asinsvadi. Ūdens ir kā laika vilnis, kas visu rada un visu aiznes.

GAISS. Gais – viskustīgākā no visām stihijām. Vēja mātes, Gaisa mātes un Debesu mātes ziņā. Gais – garīgās brīvības un dvēseles plašuma simbols. Gais – tā ir pacelšanās debesu augstumos, kā putni to spēj. Gais – tā ir tuvošanās Saulei dienā un zvaigžņu gaismai naktī, mūsu dzīvības dvaša un dievišķā apziņas saikne. Gais – visnetveramākā no stihijām. «Vidū gaisa» – tas ir pasaules smalko vibrāciju lauks. Šeit mītiskā Saule pasauli auž. «Vidū gaisa» (tukšums) – kā visu iespēju un formu matrica. Mentālo iespēju, fantāzijas un dvēseles ceļojuma enerģija, visu lietu kopīgā būtība.

FINĀLS. Kopš visniedomājāmākās senatnes, kopš iesākās laiks un telpa, Dieva laistā pasaule te noveco un mirst, te atkal atjaunojas un pieņemas spēkā. Visums elpo tāpat kā mēs, cilvēki, kas ar to esam vienotā dvēseliskā un enerģētiskā saitē. Arī no mums ir atkarīgs, kāda būs šī pasaule. Tādēļ lai ejam visi palīgā! Nāks Debesu kalējs un kals pasauli atkal no jauna!

Zeme

Uguns

Ūdens

Gaiss

Debesu kalējs

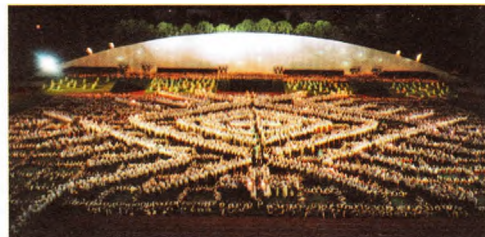

Foto: Valdis Celms

Valdis Celms

Vides dizaina objekti un dabas parka Pokaiņi zīme

Foto: Valdis Celms

Pilsētvides objekts.
18. Novembra svētki Rīgā 1998. g.

Ziemassvētku rota egļei. 1998. g.

Lielvārdes jostas motīvs.
Tautasdziesmas maratons 1988. g.

Lukturišu virtene ar Gada zīmi Kronvalda parka. Rīga, 1998. g.

Telpiskās organizācijas elements folkloras pasākumiem pilsētā. 1994. g.

Dabas parka Pokaiņi zīme. 1997. g.

Zīme simbolizē Pokaiņu apvidus pauguraini un akmeņu krāvumu piramīdas, to saikni un nozīmi kosmiski informatīvajā un enerģētiskajā struktūrā. Zīmes centrā – zemes kausā ieskauda piramīda, kas paslēpusies zem zemes un debesu horizontiem, izstarodama gaismu. Lecošas Saules stari – senču garīgā un arī ģeofiziskā enerģija. Gigantiska uztveroša antena ir pārvērsta pret kosmisko izplatījumu. Tā ir kā zieds, ko laika vilnis atvēris Zemes mātes klēpī kosmiskai iniciācijai. Tā ir Gaismas pils, kas paceļas no zemes un laika dziļēm.

Autora pēcvārds

Kādēļ aktualizējama un atjaunojama latvju raksta zīmju pārilaicīgā jēga?

(Tezes)

• Tehnoloģijas noteiktā mākslīgās vides kultūra ne tikai patērē dabas resursus, bet apdraud dabas kā cilvēkam nepieciešamas vides un paša cilvēka pastāvēšanu. Tehnoloģija pacelta Dieva vietā. [26.; 15. lpp.] Cilvēkam daba vairs nav dievišķa un svēta, tā kļuvusi par ikdienišķu vajadzību apmierināšanas izejvielu bedrī. Racionālais prāts sašaurinājis pasaules izpratni. Pats cilvēks zaudējis saikni ar pasaules universālo sākotni Dievu un tā vispilgtāko izpausmi – dabu. Cilvēks arvien biežāk tiek zombēts, viņš neapzinās savas rīcības sekas, iekustina pašznicības procesus. Cilvēks, dzivodams pilsētā, radīdams gigantiskas mākslīgās, t.sk. virtuālās vides, teritorijas, sarežģītas tehnoloģijas un komunikāciju sistēmas, pats sevi pakļāvis šo vides un tehnoloģiju spēku spēlēm. Pētnieki jau sen formulē veselu virkni dažādu problēmu, kas apdraud kā cilvēka, tā mūsu planētas kā cilvēka dzīves vides pastāvēšanu. Varētu šķist, ka tās ir tikai estētiskas un psiholoģiskās pielāgošanās problēmas, taču tās visciešākā veidā saistās ar vispārēju ekoloģisko, morālo un apziņas krīzi (Gigerihš, Roszaks, R. Mūks).

• Tradicionālā kultūra, kas cieši saistīta ar dabas norišu cikliem, kosmosu, senajā zemkopju kultūrā glabā tādu ētiskos, estētiskos un Dieva izpratnes principus, kas varētu palīdzēt atjaunot zaudēto līdzsvaru un harmoniju. Šie principi un šī vienotā Visuma apziņa nav zudusi nebūtībā. Tā pieejama atjaunošanai. Tā pastāv gan dzīvā, gan arī kodētā veidā tradicionālās kultūras liecībās un kosmiski universālo struktūru būtībā – to spējā formēt harmonisku domājoša cilvēka apziņu. Tieši zīmes un to simbolu izpratne ir viena no atslēgām uz atjaunotu harmonijas izpratni.

• Mūsdienu cilvēkam jāpārskata un jāpārvērtē viņa reālā jūdokristiānismā balstītā dievizpratne, tās teorētiskās un praktiskās izpausmes, jāpārkārtā līdzšinējā sakrālo vērtību un zīmju sistēma, lai ievirzītu attīstību saprātīgas pašdisciplīnas gultnē, atjaunotu zudušo saikni ar pasaules universālo sākotni sevi un dabā, atjaunotu harmoniju un līdzsvaru pasaules Veselumā.

• Šeit parādās arī sakrālā (cikliskā) un profānā (lineārā) vēstures laika izjūtas un vērtību polārais raksturs. To ilustrē arī simboliskās zīmes (sk. 186. lpp.), kuras daudzus procesus padara uzskatāmākus un izprotamākus. Principā iezīmējas divas iespējas. Pirmā: profānais laiks (vēsture) – sakrālā laika pretstats un noliegums. Otrā: profānais laiks (vēsture) – sakrālā laika (lielo kosmisko ciklu, mitisko notikumu un vērtību) sastāvdaļa.

Katra paaudze sakrāli nozīmīgajā un mūžīgajā no jauna atklāj «sen» zināmo, interpretē to, ieliek savu dvēselisko un arī racionālo pieredzi, atklāj jaunus aspektus, radot arī savas laikmeta zīmes, savu kultūras, t.i., pasaules un dievizpratnes, ainu.

• Galvenās mūsdienu problēmas:

- 1) mūsdienu cilvēks «nobīdījies» Pasaules asi, zaudējis tiešo saikni ar dabu;
- 2) atrast harmoniskas attiecības starp sakrālās un profānās pasaules centriem.

Atgriezies, lai ietu uz priekšu

Esmu pārliecināts, ka latvju raksts kā struktūra un simbolisko vērtību, t.sk. tēlu, sistēma iemieso sevi arī nākotnes attīstības iespēju līnijās. Tas ir gan latviskās dzīves izjūtas kods, gan uzdevums – programma mūsu mākslai, videi, garam. Rakstā atrodam galvenās pasaules veseluma un sākotnības likumības simbolos un tēlos, kas nezaudē savu patiesumu zinātnes atklājumu laikā. Rakstam piemīt vispārorganizējoša ietekme iepretī mums svešu un destruktīvu parādību ienākšanai mūsu estētiskajā un garīgajā vidē. Raksta zīmes ir kā matricas (veidnes), kas kosmisko enerģiju transformē psihiskajā jeb dvēseles enerģijā, pieslēdz mūsu apziņu Visuma informācijas laukam. Raksts rada Kosmosu, sakārtojot haosu. Sakārtot, organizēt, nodrošināt saziņu ar pasaules universālo sākotni DIEVU – tā ir raksta pamatfunkcija. Raksta zīmju un struktūru vērtības atklājas, tās ilgstoši vērojot, apcerot jeb meditējot. Protams, tam jānotiek visciešākajā saistībā ar DIEVA laistās pasaules izpratni – racionālās izziņas un intuīcijas sintēzi. Raksts caurvij visas plastiskās norises laikā un telpā, ievirza domāšanu sakrālo vērtību gultnē.

Latvju raksts un tā zīmes veido vienotu valodu, vienotu pasaules un dievizpratnes ainu, kur cilvēks, daba un kosmoss ir harmoniskā un nemitīgā cikliskas atjaunošanas kustībā un vienotībā. Šīs vērtības liekamas arī mūsu šodienīgās un nākotnes savpatnības jeb identitātes pamatos.

Atgriezies pie patiesības nozīmē iet uz priekšu. Atgriezies pie patiesu atziņu avotiem nozīmē smelties spēku nākotnei. Atgriezies pie gaismas, pie saskaņas ar dabu un kosmosa likumiem nozīmē pastāvēt mūžīgi.

Tas, ko daudzi meklē Austrumu reliģijās un filozofijā, – cilvēks, daba (kosmos), pasaules dievizpratne kā vienota sistēma – dzīvā veidā atrodams arī šeit, Eiropas vidiēnē, Latvijā.

2006. g.

Valdis Celms

1. *Rubenis A.* Senās zīmes un simboli. – Rīga: Rep. mākslas mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1989.
2. *Фролов Б. А.* О чем рассказала Сибирская Мадонна. – Москва: Знание, 1981.
3. *Loze I.* Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā. – Rīga: Zinātne, 1983.
4. *Gimbutiene M.* Balti aizvēsturiskajos laikos. Etnoģenēze, materiālā kultūra un mitoloģija. – Rīga: Zinātne, 1994.
5. *Mūks R.* Mīts un iztēle. – Rīga: Karogs, 1991.
6. *Пуубер Г.* О закономерностях художественного визуального восприятия. – Таллин: Валгус, 1985.
7. *Rubenis A.* Cilvēks mītiskajā pasaules ainā. – Rīga: Zvaigzne, 1994.
8. *Viķe-Freiberga V.* Dzintara kalnā. – Rīga: Zvaigzne, 1993.
9. *Celms V.* Atziņas // Buklets E. Garklāva, V. Celma izstādei «Zīme, Telpa, Mīts». – Rīga: R/A Dailrade un Brīvdabas muzejs, 1990.
10. *Колейчук В. Ф.* Зрительные образы пространства. – Москва: труды ВНИИТЭ. Сборник. Техническая эстетика – 40. Пространство в формировании структуры и образа предметной среды, 1983.
11. Herdera vārdnīca. Simboli. – Rīga: Pētergaila bibliotēka, 1993.
12. *Jesberg P.* Struktur und Ornament // Wiesbaden: DBZ – 1976. – Nr. 5.
13. Ornamenti Latvijā. Materiāli mākslas vēsturei. – Rīga: Zinātne, 1994.
14. I Mitoloģijas enciklopēdija. I sēj. – Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993.
14. II Mitoloģijas enciklopēdija. II sēj. – Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1994.
15. *Löbach B.* Industrial Design. – München, 1976.
16. *Герчук Ю.* Поэтика орнамента // Советское декоративное искусство. – Москва, 1983. – Нр. 7.
17. *Eliade M.* Mīts par mūžīgo atgriešanos. – Rīga: Minerva, 1995.
18. *Čaterdži S. K.* Balti un ārieši. – Rīga: Zinātne, 1990.
19. I *Brastiņš E.* Latviešu ornamentika. I daļa. Elementi. – Rīga: Latviešu senatnes pētītāju biedrības izdevums. Vālodzes apgāds, 1923.
19. II *Brastiņš E.* Latviešu ornamentika. II daļa. Latvju raksta kompozīcija. – Rīga: Neatkarīgo mākslinieku vienības izdevums, 1925.
20. Latvijas Mazā Enciklopēdija. – Rīga: Zinātne, 1967.
21. *Brastiņš E.* Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – Rīga: Labietis, 1936.
22. *Alsupe A.* Audēji Vidzemē. – Rīga: Zinātne, 1982.
23. *Orendi J.* Das Gesamtwissen Über antike und neue Teppiche des Orients. – Wien: Im Selbstverlag des Verfassers, 1930.
24. *Шубников А., Копцик В.* Симметрия в науке и искусстве. – Москва: Наука, 1972.
25. *Mūks R.* Pret straumi. Austrumu reliģijas. Meditācija. Cikliskais laiks. – Rīga: Rando, 1992.
26. *Kursīte J.* Par Ziemassvētku simboliku dainās // Literatūra un Māksla. – 1993. – 24. dec.
27. *Merķelis G.* Izlase. – Rīga: Liesma, 1969.
28. *Dzērvičis A., Ģintars V.* Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē. – Rīga: izdevis J. Grinbergs, 1936.
29. *Klētnieks V.* Senču raksti. Latvju raksti bērniem. Brošūra I un II. – Rīga: laikraksta «Dailrade» pielikums, 1990.
30. *Āpše E.* Tautiskais mantojums I. Konspekti. – Bostona: Latviešu Jaunatnes «Divreizdivi» padome, 1973., Monreāla, 1979.
31. *Mūks R.* Kas ir meditācija. Teorija un prakse. – Rīga: Ciruļa grāmatu apgāds, 1993.
32. *Borgs J.* Humanizētā vide // ACD. – 1979. – Nr. 3.
33. *Klētnieks J.* Tautasdziesmu kosmoloģija // Zvaigzne. – 1985.
34. *Vīks I.* Jāņu būtība // Viedas Vēstis. – 1991. – Nr. 1.
35. *Grīns M., Grīna M.* Latviešu gads, gadskārta un godi. – Rīga: Everest, 1992.
36. *Blūma G.* Viņsaules vārtos // Karogs. – 1990. – Nr. 11.
37. *Klaustiņš R., Endzelīns J.* Latvju tautas Dainas VIII. – Rīga: Literatūra, 1931.
38. *Mičulis A.* Dvēseles Dziesma. – Rīga: Saules koks, 2001.

39. *Vīķe-Freiberga V.* Saule, pasaule, viņsaule // Baltica '94. – Rīga: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1994.
40. *Rusmanis S., Vīks I.* Kurzeme. – Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993.
41. Latviešu tautas dziesmas. Izlase III. – Rīga: LPSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība, 1957.
42. *Brastiņš E.* Dievturu cerokslis jeb teoforu katķisms tas ir senlatviešu dievestības apcerējums. – Rīga: Latvijas Dievturu Sadraudze, 1932.
43. *Klētņieks J.* Megalītiskā astronomija // Zvaigžnotā Debess. – 1988. g. vasara.
44. *Balklavs A.* Akmeņu miklas atminējumu meklējot // Zvaigžnotā Debess. – 1989. g. pavasaris.
45. *Klētņieks J.* Latvju rakstu astronomiskā semantika // Zvaigžnotā Debess. – 1990. g. pavasaris.
46. *Slava M.* Latviešu rakstainie cimdi. – Rīga: Zinātne, 1990.
47. *Mūks R.* Dieva pērtiķa zīmē. Domas par pasaules galu. – Rīga: Karogs, 1996.
48. *Eliade M.* Sakrālais un profānais. – Rīga: Minerva, 1996.
49. *Kursīte J.* Latviešu folklorā mītu spoguļi. – Rīga: Zinātne, 1996.
50. *Grīns M., Grīna M.* Latviešu lietišķā daiļrade. 2. izdevums. – ASV: Latviešu daiļamatnieku savienība, 1990.
51. Senču raksti. – Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 1991.
52. *Kleperis J.* Jānis kūra uguntiņu // Latviešu tautas dzīvesziņa – 5. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1993.
53. Žurnāls «Uguns» Nr. 5.
54. *Radiņš A.* Ceļvedis Latvijas senvēsturē. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1996.
55. *Novadniece I.* Jūlijs Madernieks. – Rīga: Zinātne, 1982.
56. *Vilpsone E.* Latvju raksta zīmju simbolika // Londonas avīzes. – 1978. g. 6. janvāris, 1978. g. 3. februāris.
57. *Brastiņš A.* Latviešu tēlotājs raksts // Latvju Māksla. – 1978. – Nr. 5.
58. *Rubene E.* Kompozīcijas pamati tekstilijām. – Rīga: Em. Melngaiļa Tautas mākslas nams, 1964.
59. *Ventaskrasts Ž.* Izšuvumu, adījumu un audumu raksti. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.
60. *Kraukle D.* Ornaments. – Rīga: Zvaigzne, 1993.
61. *Lācis M.* Latvijas Dizains. – Rīga: Liesma, 1984.
62. *Tvaiks J.* It viss ir kustība // Liesma. – 1979. – Nr. 10.
63. *Nuknēviča L.* Kādu apli mēs izvēlamies // Kino. – 1989. – Nr. 7.
64. *Vints T.* Kāpēc neprotam lasīt Lielvārdes jostu? // Māksla. – 1985. – Nr. 3.
65. I Latviešu tautas tērpi. Vidzeme. – Rīga: Jāņa sēta, 1995.
65. II Latviešu tautas tērpi. Kurzeme. – Rīga: Jāņa sēta, 1997.
65. III Latviešu tautas tērpi. Zemgale. Augšzeme. Latgale. – Rīga: Jāņa sēta, 2003.
66. *Rupainis A.* Arheolingvistika. Pētījums par senvalodu izcelsmi un tautu radniecību. Dainu loma senajās valodās. – ASV: Latvju grāmata, 1967.
67. *Wirth H.* Der Aufgang der Menschheit. Untersuchungen zur Geschichte der Religion, Symbolik und Schrift der Atlantisch-Nordischen Rasse. – Jena, 1928.
68. *Vēveris E., Kuplais M.* Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. – Rīga: Avots, 1986.
69. *Zariņš R.* Latvju raksti. Tautas māksla uzvalkos, audumos, būvēs, podniecībā utt. Pēc materiāliem valsts un privātos krājumos, 3 sējumos. – Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1924.–1931.
69. I *Zariņš R.* Latvju raksti. I sējums. Tautas apģērbi un apģērbu daļas Kurzemes un Zemgalē.
69. II *Zariņš R.* Latvju raksti. II sējums. Tautas apģērbi un apģērbu daļas Vidzemē, Latgalē un Augšzemē.
69. III *Zariņš R.* Latvju raksti. III sējums. Lauku celtniecība. Istabietas, trauki u.c.
70. *Brūsa-Mitforda M.* Zīmes un simboli. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
71. *Siliņš M.* Valsts vēsturiskā muzeja krājumi. III d. – Rīga: Valsts Vēstures muz. izdevums, 1931.
72. *Celms V.* Starptautiskā folkloras festivāla Baltica '97 telpiskie un grafiskie simboli // Dziesmusvētki. – 1997. – Nr. 7.
73. *Ozoliņš O.* Ik rītiņu saule lec. – Valmiera: SIA Imanta, 1996.
74. *Tamaša A. Z.* Par laika enerģētiku un senču zinībām // 1991. g. lekcijas pieraksts.
75. *Goba A.* Ceļš uz Bitarīnu. – Rīga: Sprīdītis, 1990.
76. *Šipovs G. I., Akimovs A. E.* Fizikālais vakuums un vērpes lauki // 1997. g. lekcijas pieraksts.
77. *Vēļus N.* Lietuvju folkloras atšķirības. Pasaules modelis // Grāmata. – A. D. MCMXC III
78. *Grāvītis V.* Kas sunim asti cels, ja pats necels? Novadu laika grāmata, 1996. – Rīga: E. Melngaiļa Tautas mākslas centrs, 1996.
79. *Celms V.* Zīmes savrupība – viena no raksturīgākajām latvju raksta pazīmēm // Dziesmusvētki. – 1997. – Nr. 12.

80. *Celms V. Simetrija // Dziesmusvētki. – 1998. – Nr. 4.*
81. *Celms V. Procesa klātbūtnes iezīmes // Dziesmusvētki. – 1997. – Nr. 8.*
82. *Brastiņš A. Māte Māra. Māras dziesmu sakārtojums un aperējums. – ASV, Klivlenda, Ohaijo: apgāds Māra, 1967.*
83. *Karlsona A. Sens jostu raksta kompozīcijas pamatprincips. Dabas un vēstures kalendārs 1993. – Rīga: Zinātne, 1992.*
84. *Siliņš E. I. Lielo patiesību meklējumi. – Rīga: Jumava, 1999.*
85. *Nadziņa V. Mājturība. Etnogrāfiskie izšuvumi. Kompozīcija. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.*
86. *Grāvītis V. Labi aizmirstais vecais par dažām tautas rotājošā raksta zīmēm // Avots. – 1990. – Nr. 3.*
87. *Фоли Дж. Энциклопедия знаков и символов. – Москва: ВЕЧЕ. АСТ., 1997.*
88. *Джохари Х. Инструменты для тантры. Чакры: энергетические центры трансформации – Киев: София, 1999.*
89. *Перс Дж. Мистическая спираль. – Москва: Культурно производственный центр Марта, 1992.*
90. *Hokings S. Īsi par laika vēsturi. No Lielā sprādziena līdz melnajiem saurumiem. – Rīga: Madris, 1997.*
91. *Zandbergs U. Sirmā gudrība I d. – Rīga, 1996.*
92. *Фрилинг Г., Аурер К. Человек. Цвет. Пространство. – Москва: Стройиздат., 1973.*
93. *Jakobsona G. Par gadskārtām // Zvaigžņotā Debess. – 1996. g. rudens.*
94. *Аргузлес Хосе и Мириам. Мандала. – Москва: Благовест, 1973.*
95. *Grasmane M. Latviešu tautas tēpi. Raksti, izšūšana. – Rīga: Rasa ABC, 2000.*
96. *Кораблёв Л. Графическая магия исландцев. Практическое пособие. – Москва: Велигор, 2002.*
97. *Торсон Э. Северная магия. – Киев: София, 1997.*
98. *Ankrava S. Vai Lāčplēsis bija karalis Artūrs? – Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.*
99. *Vīks I. Smalko enerģiju izpausmes // Viedas Vēstis. – 1992. – Nr. 7.*
100. *Gaerte W. Urgeschichte Ostpreussens. – Königsberg, 1929.*
101. *Rawson P. Laiks tantrā // Viedas Vēstis. – 1993. – Nr. 2.*
102. *Žumāls «Saules Koks» Nr. 9/10.*
103. *Драгунский В. Цветовой личностный тест. Практическое пособие к цветотесту М. Люшера. – Минск, Москва: Харвест АСТ, 2000.*
104. *Klētnieks J. Krievānu Māras jostas kalendārais raksts // Zvaigžņotā Debess. – 1990. g. vasara.*
105. *Straubergs K. Latviešu buramie vārdi I. – Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939.*
106. *Шереметьева Г. Семь цветов здоровья. Лечение цветом. – Москва: торговый дом Гранд, 2002.*
107. *Biezais H. Seno latviešu debesu dievu ģimene. – Rīga: Minerva, 1998.*
108. *Viķe-Freiberga V. Trejādas saules. Hronoloģiskā Saule. – Rīga: Karogs, 1999.*
109. *Balklavs A. Visuma kristāliskā struktūra // Zvaigžņotā Debess. – 1993./94. g. ziema.*
110. *Vilks I. Astronomija vidusskolai. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.*
111. *Šterna M. Senā gadskārta. – Rīga: Zinātne, 1998.*
112. *Tobe A., Tobis G. Saules gads. – Rīga: SIA Jumi, 1998.*
113. *Straubergs K. Latviešu tautas paražas I. – Rīga: Latvju grāmata, 1944.*
114. *Latviešu tautas teikas. Izlase. – Rīga: LPSR Zinātņu Akadēmijas izd., 1961.*
115. *Valsts vēstures muzeja krājumi I. – Rīga: LVM izdevums, 1930.*
116. *Brastiņš E. Latvju tikumu dziesmas. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.*
117. *Beresnevičs G. Baltu reliģiskās reformas. Pērkonas simbolika // 1996. g. lekcijas pieraksts.*
118. *Amata S. Uguns kods mūsu dvēselē. Intervija ar R. Rozīti // Labrīt. – 1995. – 2. jūlijs.*
119. *Grīns M. Latviešu senā dievstiba un tās atjaunojums – Dievturība. – Rīga: Māra, 1998.*
120. *Smits E. D. Nacionālā identitāte. – Rīga: AGB, 1997.*
121. *Рыжакова С. И. Язык орнамента в латышской культуре. – Москва: Индрик, 2002.*
122. *Ozoliņa-Nucho A., Vidnere M. Iztēles psiholoģija. – Rīga: AGB, 2000.*
123. *Mazulāns J. Starojošās zvaigznes. – Sweden: Spirale.*
124. *Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. – Москва: София ИД Гелиос, 2002.*
125. *Kokare E. Latviešu galvenie mitoloģiskie tēli folkloras atveidē. – Rīga, 1999.*
126. *Kokare E. Nāc, Dieviņ, līdz ar mani. – Rīga: Zinātne, 1995.*
127. *Šmits P. Latviešu tautas ticējumi IV. – Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1941.*
128. *Sūna H. Latviešu dejas cilmes un attīstības galvenās problēmas // Latvijas PSR ZA Vēstis. – 1976. – Nr. 8.*
129. *Cimermanis S. Latviešu tautas dzīves pieminekļi. Celtnes un to iekārta. – Rīga: Zinātne, 1969.*
130. *Лозе И. А. Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. – Зинātne, 1979.*
131. *Bliujienē A. Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. – Vilnius: Piemedžio leidykla, 1999.*

132. *Zemītis G.* Ornaments un simboli Latvijas aizvēsturē. – Rīga: LU Vēstures institūts, 2004.
133. *Paliēpa J. R.* Latvju dainas un vedu himnas. Indoeiropiešu un senās Eiropas kultūru saplūde. Latviešu valodas un dainu izcelsme. – Rīga: SIA Elpa–2, 2004.
134. *Bīne J.* Kas bija Jāņa sieva? // *Dievturu Vēstnesis*. – 1990. – Nr. 4.
135. *Biezais H.* Gaismas Dievs seno latviešu reliģijā. – Rīga: Minerva, 1994.
136. *Krūmiņš A.* Mūsu tautas saknes. – Rīga: Kultūrvēsturiski pētījumi, 1998.
137. *Kursīte J.* Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. – Rīga: Zinātne, 1999.
138. *Viedas Vēstis*. – 1993. – Nr. 3.
139. *Klētnieks J.* Stāmerienas sagšanas kalendārās liktenzīmes // *Zvaigžņotā Debess*. – 1990. g. rudens.
140. *Engel K.* Vorgeschichte der alterpreußischen Stämme. – Königsberg, 1935.
141. *Usačiovaitė E.* Lietuvių liaudies ornamentai. Valstiečių baldų puošybos ir simbolikos bruožai. – Vilnius: VDA leidykla, 1998.
142. *Balčikonis J.* Audinių raštai. – Vilnius: Valstybine politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
143. *Kupše Ž.* Ventiņu zemē // *Latvijas Saule*. – 1927. – Nr. 53/54.
144. *Paegle E.* Latviešu tautas māksla. – Rīga: Pagalms, 1935.
145. Klusie liecinieki. Senlietu albūms. – USA: Pilskalns, 1964.
146. *Zagorskis F.* Zvejnieku akmens laikmeta kapulauks. – Rīga: Zinātne, 1987.
147. *Ferdinand A.* Altindianische tekstilkunst aus Peru. – Leipzig, 1984.
148. *Slava M.* Latviešu tautas tēpi // *Arheoloģija un etnogrāfija VII*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1966.
149. *Vaska B.* Dobeles riņķsaktas un to ornamenti (14.–17. gs.) // *Letonica*, 2002.–8
150. *Dzērviņa A.* Latvju raksti. – Toronto, 1973.
151. *Deņisova R.* Auklas keramikas kultūras cilšu ģenēze un ražotājsaimniecības attīstība Austrumbaltijā // *Arheoloģija un etnogrāfija XV*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1987.
152. *Juodakis V.* Balys Buračas. – Vilnius, 1971.
153. *Ciglis J., Rādiņš A.* Ludzas Odukalna kapulauka katalogs. – Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2002.
154. *Upišis L.* Latviešu cimdi. Raksti un tehnikas. Latvian mittens. Traditional Design & Techniques (St. Paul. MN. Dos Tejedoras), 1981.
155. *Bīne J.* Latvju rakstu lietošana lietišķā mākslā // *Mana Māja*. – 1943. – Nr. 17.
156. *Bīne J.* Mūsu rotājošie raksti // *Latviešu lietišķā māksla*. – 1987. – Nr. 16.
157. *Sudmalis J.* Latvju raksti (ornamenti). – Rīga: Valters un Rapa, 1923.
158. *Klētnieks V.* Latvju rakstraudzis // *Arhivs XXII*. Redaktors Edgars Dunsdorfs. – PBLA un K. Zariņa fonds. Melburna, 1982.
159. *Daiga J.* Karavīra aproce // *Arheoloģija un etnogrāfija XI*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1974
160. *Vaska B.* Latgaļu 8.–9. gs. manžetaproču ornamenti // *Arheoloģija un etnogrāfija XVIII*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1996.
161. *Rādiņš A.* 10.–13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi // *Latvijas Vēstures muzeja raksti Nr. 5*. – Rīga, 1999.
162. *Ivanova G., Madre I.* Jostu raksti. – Rīga: Liesma, 1968.
163. *Zariņa A.* Dažu Mārtiņsalas kapsētas kapu senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem // *Arheoloģija un etnogrāfija XI*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1974.
164. *Lõugas V., Sellirand J.* Arheoloogiga Eestimaa teedel. – Tallinn: Valgus, 1977.
165. *Dancītis A.* Ugunskrusts. Latvju ugunskrusta formu sistematiskā apskats. – Rīga, 1931.
166. *Latvijas Saule*. Mākslas un senatnes mēnešraksts, 1923–1925.
167. *Mūks R.* Ceļā uz Rietumu nirvānu caur Latviju. – Rīga: Valters un Rapa, 2000.
168. *Balklavs A.* Zibens izlēde – mazizpētīts mutagēns faktors // *Zvaigžņotā Debess*. – 1991./1992. g. ziema.
169. *Garklāvs E.* Atziņas // *Buklets E. Garklāva, V. Celma izstādei «Zīme, Telpa, Mīts»*. – Rīga: R/A Daiļrade un Brīvdabas muzejs, 1990.
170. *Zandbergs U.* Sudraba tieņjums // *Viedas Vēstis*. – 1993. – Nr. 2.
171. *Vilcāne A.* Višķu Maskavas kapulauks (8.–12. gs.) // *Arheoloģija un etnogrāfija XVIII*. Rakstu krājums. – Rīga: Zinātne, 1996.
172. *Vaska B.* Designs on ancient Latgallian men's arm-bands 9th – 12th centuries. – Vilnius: Vilnius Academy of Fine Arts Lithuania – Prehistoric art in the Baltic region, 2000.

A

ALSUPE A. – 22.
AMATA S. – 118.
ANKRAVA S. – 98.
ĀRŠE E. – 30.
АРГУЭЛЕС Х. и М. – 94.

B

BALKLAVS A. – 44., 109., 168.
BALČIKONIS J. – 142.
BERESNEVIČS G. – 117.
BIEZAIS H. – 107., 135.
BĪNE J. – 134., 155., 156.
BLIUJIENĒ A. – 131.
BLŪMA G. – 36.
BORGS J. – 32.
BRASTIŅŠ A. – 57., 82.
BRASTIŅŠ E. – 19. I, 19. II, 21., 42., 116.
BRUSA-MITFORDA M. – 70.

C

CELMS V. – 9., 72., 79., 80., 81.
CIGLIS J., RADIŅŠ A. – 153.
CIMERMANIS S. – 129.
ČATERDŽI S. K. – 18.

D

DAIGA J. – 159.
DANCĪTIS A. – 165.
DEŅISOVA R. – 151.
DZĒRVĪTE A. – 150.
DZĒRVĪTIS A., ĢINTERS V. – 28.
ДРАГУНСКИЙ В. – 103.

E

ELIADE M. – 17., 48.
ENGEL K. – 140.

F

FERDINAND A. – 147.
ФРИЛИНГ Г., АУЕР К. – 92.
ФРОЛОВ Б. А. – 2.
ФОЛИ ДЖ. – 87.

G

GAERTE W. – 100.
GARKLĀVS E. – 169.
GIMBUTIENE M. – 4.
GOBA A. – 75.
GRASMANE M. – 95.
GRĀVĪTIS V. – 78., 86.
GRĪNS M., GRĪŅA M. – 35., 50.
GRĪNS M. – 119.
ГЕРЧУК Ю. – 16.

H

HERDERA VĀRDNĪCA – 11.
HOKINGS S. – 90.

I

IVANOVA G., MADRE I. – 162.

J

JESBERGS P. – 12.
JAKOBSONE G. – 93.
JUODAKIS V. – 152.

K

KARLSONE A. – 83.
KLAUSTIŅŠ R., ENDZELĪNS J. – 37.
KLEPERIS J. – 52.
KLĒTNIĒKS J. – 33., 43., 45., 104., 139.
KLĒTNIĒKS V. – 29., 158.
KOKARE E. – 125., 126.
KRAUKLE D. – 60.
KRŪMIŅŠ A. – 136.
KUPŠE Z. – 143.
KURSĪTE J. – 26., 49., 137.
КОЛЕЙЧУК В. Ф. – 10.
КОРАБЛЕВ Л. – 96.

L

LATVIJAS MAZĀ ENCIKLOPĒDIJA – 20.
LATVIĒŠU TAUTAS DZIESMAS – 41.
LATVIĒŠU TAUTAS TĒRPI – 65. I, 65. II, 65. III
LATVIĒŠU TAUTAS TEIKAS – 114.
LATVIJAS SAULE (mēnešraksts) – 166.
LĀCIS M. – 61.
LOZE I. – 3.
LÖBACH B. – 15.
LŪGAS V., SELIRAND J. – 164.
ЛОЗЕ И. – 130.

M

MAZULĀNS J. – 123.
MERKĒLIS G. – 27.
MIČULIS A. – 38.
MITOLOĢIJAS ENCIKLOPĒDIJA – 14. I, 14. II
MŪKS R. – 5., 25., 31., 47., 167.

N

NADZIŅA V. – 85.
NOVADNIECE I. – 55.
NUKŅEVĪČA L. – 63.

O

ORENDI J. – 23.
ORNAMENTS LATVIJĀ – 13.
OZOLIŅŠ O. – 73.
OZOLIŅA-NUCHO A., VIDNERE M. – 122.

P

PAEGLE E. – 144.
ПАЛІБРА J. R. – 133.
ПЕРС ДЖ. – 89.

R

RADIŅŠ A. – 54., 161.
RAWSON P. – 101.
RUBENIS A. – 1., 7.
RUBENE E. – 58.
RUSMANIS S., VĪKS I. – 40.
RUPAINIS A. – 66.
РИБАКОВ Б. А. – 124.
РИЖАКОВА С. И. – 121.
РУУБЕР Г. – 6.

S

SAULES KOKS (žurnāls) – 102.
SENČU RAKSTI – 51.
SILIŅŠ E. I. – 84.
SILIŅŠ M. – 71., 115.
SLAVA M. – 46., 148.
SMITS E. D. – 120.
STRAUBERGS K. – 105., 113.
SUDMALIS J. – 157.
SUNA H. – 128.
ŠMITS P. – 127.
ŠTERNA M. – 111.
ШЕРЕМЕТЕВА Г. – 106.

T

TAMAŠA A. Z. – 74.
TOBIS A., TOBIS G. – 112.
TVAIKS J. – 62.
ТОПЧОН Э. – 97.

U

UGUNS (žurnāls) – 53.
UPĪTIS L. – 154.
USAČIOVAITĒ E. – 141.

V

VASKA B. – 149., 160., 172.
VENTASKRASTS Ž. – 59.
VĒLUS N. – 77.
VEVERIS E., KUPLAIS M. – 68.
VEDAS VĒSTIS (žurnāls) – 138.
VĪKS I. – 34., 99.
VĪKE-FREIBERGA V. – 8., 39., 108.
VILČĀNE A. – 171.
VILKS I. – 110.
VILIPSONE E. – 56.
VINTS T. – 64.

W

WIRTH H. – 67.

Z

ZAGORSKIS F. – 146.
ZARIŅA A. – 163.
ZARIŅŠ R. – 69. I, 69. II, 69. III
ZANDBERGS U. – 91., 170.
ZEMĪTIS G. – 132.

Valdis Celms dzimis 1943. gada 24. oktobrī Siguldā. Mākslinieks un dizainers, semiotikas pētnieks. 1970. gadā beidzis LVMA dizaina nodaļu. 1999. gadā ieguvis mākslas maģistra grādu mākslas zinātņu apakšnozarē. Publicējis teorētiskus rakstus par latvju raksta zīmēm, kinētiskās mākslas un vides dizaina problēmām. Kopš 1974. gada strādā pie latvju raksta struktūru un simbolikas izpētes. Lasa lekcijas.

Pret ornamentu ir jāizturas kā pret jebkuru citu vēstures avotu. Tieši tāpēc ir iepriecinoši, ka šī piemirstā un salīdzinoši vienusiņi traktētā avotu grupa pēdējos gados tiek pētīta un parādās jauni, zinātniski argumentēti pētījumi.

V. Celma darbs tapis, ilgstoši studējot un apkopojot pieejamo literatūru par aplūkojamo tēmu. Autors secīgi un kritiski izvērtē arheologu, mākslas vēsturnieku, filozofu un reliģijas pētnieku atziņas par ornamentu un tā simboliku. V. Celms cenšas skatīt parādību kontekstā ar citu indoeiropiešu un arī neindoeiropiešu tautu kultūru, pamatoti saskatot šeit kopīgo raksta tradīciju un atsevišķo – tikai latviešu tradicionālajā rakstā sastopamo. Interesanti, ka ir mēģināts saistīt šo jautājumu arī ar latviešu nacionālo raksturu – ar arhetipu veidošanos.

Domāju, ka V. Celma piedāvātais risinājums ir viens no pamatotākajiem un uzskatāms par būtisku ieguldījumu tradicionālā latviešu raksta pētniecībā.

Dr. hst. Guntis Zemīts, LU LVI direktors

Uz lietišķās mākslas un sadzīves priekšmetiem liktās zīmes kā nosacītu filozofisku, mitoloģisku un jēdzienisku priekšstatu kodi ir pirmbaltu «rakstu valodas» burti, vārdi, ideogrammas. Tie līdzīgi ķīniešu vai ēģiptiešu hieroglifiem spēj paust tautai raksturīgos kosmogoniskos uzskatus, kā arī grafiskās zīmes atklāt kop-sakaru ar dažādām atskaites sistēmām – dabu, indivīda mūžu, sabiedrību, agrāro gadu, Saules un Mēness kultu, kā arī citām gadu simtu gaitā uzkrātu novērojumu paradīgmām.

Dr. habil. art. Ojārs Spārītis, LMA profesors

Pētījumā tiek analizētas latvju raksta zīmes no visnenākajiem laikiem līdz mūsdienām, to jēga un to jaunās dzīves iespējas un prakse gan tradicionālās, gan modernās kultūras kontekstā. Parasti latvju raksts tiek uztverts kā ornaments ar visai šauru dekoratīvu nozīmi. Autors turpretī galveno vērību veltī latvju raksta konceptuālajiem, filozofiskajiem, simboliskajiem aspektiem. Šāda pieeja paver jaunus horizontus tēmas analizē.

Dr. phil. Juris Prikulis, Baitijas-Ziemeļu valstu pētījumu centra direktors

Valdis Celms uzskatāms par latvju raksta ievērojamāko speciālistu mūsu zemē. Viņa darbība raksta analizē. tā mākslinieciskā un filozofiskā interpretācijā noris jau gadu desmitiem. Ir labi zināmi V. Celma sekmīgi īstenotie pilsētas un svētku norišu vides projekti Rīgā, līdzīgas aktivitātes citur.

Grāmata ir līdz šim plašākais un izsmelšošākais darbs par latvju raksta semantiku un estētiku. kā arī par tā lietojuma iespējām mūsdienu kultūrā.

Dr. art. Arnolds Klotiņš, LU LFMI pētnieks